ΟΘΗΚΗ
ΙΝΩΝ
ΙΡΩΝ
ΥΜΟΣ
Ο
ΝΑΡΕΥΣ
ΟΣ ΖΟ
9

Printed in Greece
Athens 1975

Β Ι Β Λ Ι Ο Θ Η Κ Η Ε Λ Λ Η Ν Ω Ν Π Α Τ Ε Ρ Ω Ν
Κ Α Ι Ε Κ Κ Λ Η Σ Ι Α Σ Τ Ι Κ Ω Ν Σ Υ Γ Γ Ρ Α Φ Ε Ω Ν

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΤΕΡΩΝ
ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΕΝΑΤΟΣ

ΔΙΔΥΜΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

(ΜΕΡΟΣ Ζ')

Ἐπιμελείᾳ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΜΠΟΝΗ Δ. Θ. καὶ Φ.
Ὁμοτίμου Καθηγητοῦ τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

ΕΚΔΟΣΙΣ ΤΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΙΚΗΣ ΔΙΑΚΟΝΙΑΣ
ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1975

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΔΙΔΥΜΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

Σελ.

ΚΕΙΜΕΝΑ.—Ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης . 11

— Ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-P. Migne, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca τ. 39 στ. 1645-1653) 13

— Ἕτερα ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον (Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Balthasar Corderius, Catena Patrum Graecorum in Novum Testamentum ex antiquissimo graeco codice ms nunc prinum in lucem edita. Antwerpiae 1630) 19

— Ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-A. Cramer, Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum t. III, Oxonii 1844) 24

— Ὑπόμνημα εἰς τὰς Ἐπιστολὰς τοῦ Παύλου (Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Karl Staab, Pauluskommentare aus der Griechischen Kirche, Neutestamentliche Abhandlungen, XV Band, Münster i. W. 1933 σσ. 1-45) 55

— Ἐξήγησις εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολὴν (Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-A. Cramer, Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum t. IV in Epistulam S. Pauli ad Romanos, Oxonii 1844) 101

— Ἐξήγησις εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴν (Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-A. Cramer, ἔνθ' ἀν. t. VII. In Epistulas S. Pauli ad Timotheum, Titum, Philemona et ad Hebraeos. Oxonii 1844) 103

ΑΜΦΙΒΑΛΛΟΜΕΝΑ

— Didymi Alexandrini in epistolas canonicas brevis enarratio (Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Friedrich Zoepel, Didymi Alexandrini in Epistolas Canonicas brevis enarratio, Neutestamentliche Abhandlungen IV Band, 1 Heft, Müster i. W. 1914 σσ. 1-96) 105

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

— Διδύμου Ἀλεξανδρέως, Λόγος περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (Ἀπόδοσις τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἱερωνύμου) Εἰσαγωγικά. 203

— Μετάφρασις 207

— Ἀποσπάσματα (Ἐκ τῶν «Θεολογικῶν Κεφαλαίων» τοῦ Ἀββᾶ Μαξίμου καὶ τῶν «Ἱερῶν Παραλλήλων» Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. 265

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ 271

ΠΙΝΑΞ ΘΕΜΑΤΩΝ, ΟΝΟΜΑΤΩΝ, ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ 285

ΔΙΔΥΜΟΣ Ο ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΥΣ

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

ΕΚ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ*

Α'. Εἰς τὸ Ἆσμα Ἀσμάτων**.

Διδύμου. Μονονουχὶ λέγων· ὁ τράχηλός σου οὐχ ὁρμίσκοις περίκειται, ἀλλ' αὐτὸ τοῦτο ὁρμίσκος ἐστίν[1], κόσμος ὤν, ἀλλ' οὐ κόσμιον περικείμενος. Τράχηλος δὲ νοεῖται τὸ ὑποτακτικὸν τῆς ψυχῆς.

Β'. Εἰς τὸν Ὡσηέ***.

Τῇ δικαιοσύνῃ ἀεὶ τὸ ἰσχύειν ἀκολουθεῖ, ὥσπερ τῇ ἀδικίᾳ τὸ ἀσθενεῖν ἕπεται[2].

Γ'. Εἰς τὸν Ἡσαΐαν****.

Διδύμου. Οὐ δυνατὸν τὸν ἀληθῶς φοβούμενον τὸν Θεὸν δειλίαν ἔχειν, εἰρημένου τοῦ «Πλὴν αὐτοῦ μὴ φοβοῦ ἄλλον»[3].

Τοῦ αὐτοῦ. Ὁ χείλεσι μόνον ὁμολογῶν τὸν Χριστόν[4], ἀρνησάμενος δὲ τοῖς ἔργοις, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, οὐδὲ ἔχει αὐτὸν ἐν ἑαυτῷ· μόνου καὶ παντὸς μετόχου τυγχάνοντος τοῦ ἐν αὐτῷ πάντα ποιοῦντος.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ βιβλ. III. Τότε συγχώρησις γίνεται τῶν προεπταισμένων, ὅταν ἔργα μετανοίας μετὰ ταῦτα τελεσθῇ. Εἰ γάρ τις ἔτι πράττων τὰ ψεκτικὰ καὶ κολαστέα, προσποιεῖται μετάνοιαν, οὐ τεύξεται συγχωρήσεως, ἔτι πράττων τὰ ἀπηγορευμένα.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ βιβλ. VI. Προσαγορεύσαντος τοῦ ἀσεβοῦς Βασιλίδους τὸν Εὐαγγελιστὴν Ἰωάννην, καὶ εἰπόντος· Ἐπιγινώσκεις ἡμᾶς; ἀμελητί, Ἐπιγινώσκω σε, λέγει ὁ ἅγιος, πρωτότοκόν τε Σατανᾶ.

Τοῦ αὐτοῦ. Ἐκ τοῦ ιβ' κεφ. τοῦ Ἡσαΐου. «Κύριος δώσει ῥῆμα τοῖς εὐαγγελιζομένοις δυνάμει πολλῇ»[5]. Εὐαγγελίζονται δὲ

---

* Ἐνταῦθα παρατίθενται τὰ ἐκ τῶν λοιπῶν βιβλίων τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀποσπάσματα τὰ μὴ περιληφθέντα εἰς τὸν 47ον τόμον τῆς ΒΕΠ.

** Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου εἰς τὸ Ἆσμα Ἀσμάτων ἐξήγησις. Johannes Meursius, Eusebii Polychronii Pselli in Canticum Canticorum, Lugdunii Patavorum 1617 σ. 19.

*** Ἐκ τῶν «Ἱερῶν Παραλλήλων» Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. J.-P. Migne, P.G. 95,1381B. Πρβλ. P.G. 96,520A.

**** Ἐκ τῶν «Ἱερῶν Παραλλήλων» Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ, P.G. 95,1093B, 1169BC. P.G. 96,525A.

1. Πρβλ. Ἆσμ. 1,10. 2. Πρβλ. Ὡσ. 5,5. 3. Παρμ. 7,1α. 4. Πρβλ. Ἡσ. 29,13. 5. Ψαλ. 67,12.

δυνάμει πολλῇ, οἱ μὴ συλλαβὰς μόνας προ[σ]φέροντες, ἀλλὰ καὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ἐπιδεικνυόμενοι πρακτικῷ καὶ θεωρητικῷ βίῳ.

Δ'. Εἰς τὸν Ἱερεμίαν*.

Διδύμου. Οὐχ ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ[1] τὸν Ἱερεμίαν πεποίηκεν ἅγιον, ἀλλὰ τὸ μέλλον ἔσεσθαι προέγνω ὁ Θεός.

Διδύμου. Οἶνον αὐτοῖς ἐνεγκεῖν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ προσετάχθη ὁ προφήτης εἰς ἔλεγχον τῆς Ἰουδαίων παρανομίας[2]. Ἐκείνων γὰρ ποιεῖν μὴ βουληθέντων διὰ τὰς τῶν προγόνων ὑποθήκας[3], κατηγόρησε λοιπὸν τῆς Ἰουδαίων ἀπαθείας ὁ Θεός, ὡς ἐκείνων μὲν ἀνθρωπίνας ἐντολὰς φυλαττόντων, τούτων καὶ τὰς θείας παραβαινόντων νομοθεσίας[4].

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Michaelis Ghislerii, Romani ex clericis regularibus, in Jeremiam prophetarum Commentarii, Lugdunii 1623 t. I στ. 39A τ. II στ. 753BC.

1. Πρβλ. Ἱερ. 1,5. 2. Πρβλ. Ἱερ. 42,5. 3. Πρβλ. Ἱερ. 42,6,8. 4. Πρβλ. Ἱερ. 42,14-15.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΑΠΟΣΠΑΣΜΑΤΑ

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ *

Α'.

[1645] Κεφ. δ' στ. κδ'. Πνεῦμα ὁ Θεός[1].

Ἐπεὶ ἀόρατος ὁ Θεός, ἀκολουθεῖ δὲ τῶν ἀοράτων τὸ ἀσώματον· ἀσώματος ἄρα ὁ Θεὸς ὤν, ἀόρατός ἐστιν· εἰ δὲ τοῦτο, λεγόμενος πνεῦμα, οὐ κεκινημένος ἀὴρ εἴη· οὐ γὰρ ὅτι παρὰ ἀνθρώποις ἄνεμον δηλοῖ τὸ πνεῦμα, ἀνάγκη καὶ ἐπὶ Θεοῦ τοῦτο σημαίνεσθαι. Ὥσπερ τοίνυν φῶς λεγόμενον[2], ἐπεὶ μὴ ὄψιν, ἀλλὰ νόησιν φωτίζει, οὐ σῶμα ἀλλὰ νοερόν ἐστι φῶς· ἀλλὰ καὶ ἀγάπη καλούμενον[3] οὐ διάθεσις ὑπάρχει, ἀλλ' οὐσία ἀγαπῶσα ἅ δημιουργεῖ, καὶ ὧν προνοεῖται· οὕτως πνεῦμα προσαγορευόμενος οὐκ ἄνεμον ἀλλ' ἀσώματον καὶ ζωοποιὸν παρίστησιν οὐσίαν. Πᾶς δὲ ὁ μαθὼν ὅτι πνεῦμα ὁ Θεός, πνευματικῶς λατρεύων αὐτῷ, πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ[4], οὐκέτι τυπικῶς, προσκυνεῖ τὸν τῶν ὅλων Θεόν. Πρὸς ἀντιδιαστολὴν δὲ τοῦ γράμματος τό, «ἐν πνεύματι», φησί· τοῦ δὲ τύπου, τὸ καί, «ἀληθείᾳ». Ταῦτα γάρ, ἕως καιρὸς χρειώδης ἦν· τῆς ἀληθείας δὲ ἐλθούσης, ἤτοι τῆς Χριστοῦ παρουσίας, πάντα πέπαυται.

Β'.

Κεφ. ε' στ. κθ'. Ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς· οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες εἰς ἀνάστασιν κρίσεως[5].

Τῶν ἀνθρώπων διηρημένων κατὰ τὴν γνώμην εἰς ἀσεβεῖς ἤτοι ἀπίστους, καὶ εἰς εὐσεβεῖς ἤτοι πιστούς, οἱ αὐτοὶ πάντων ἀνισταμένων ἀνθρώπων, ἤγουν ἄπιστοι καὶ ἀσεβεῖς ἀνίστανται μέν, οὐκ εἰς κρίσιν δέ, τῷ ἤδη κεκρίσθαι τὸν μὴ πιστεύσαντα. Εἰσὶ δὲ οἱ πιστεύσαντες τῷ Σωτῆρι, καὶ πρὸς τούτῳ καὶ ἔργα πεποιηκότες ἀγαθά, οἵτινες ἀνίστανται εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οὐ κριθησόμενοι· τῶν μετὰ τὸ πιστεύ-**[1648]**σαι ἡμαρτηκότων εἰς κρίσιν ἐγειρομένων. Τὴν δὲ τῶν βρεφῶν κατάστασιν, ἐπεὶ καὶ αὐτὰ ἀνίστανται, Θεὸς μόνος οἶδεν τάχα, καὶ ὧν ἡ ἀποκάλυψις τῆς περὶ τούτου ἀληθείας γεγένηται.

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-P. Migne, Patrologiae Cursus Completus, Series Graeca τ. 39 στ. 1645-1653.

1. Ἰω. 4,24. 2. Πρβλ. Ἰω. 1,9. 3. Πρβλ. Α' Ἰω. 4,8. 4. Πρβλ. Ἰω. 4,23. 5. Ἰω. 5,29.

Γ′.

Κεφ. ς′ στ. κε′. Καὶ εὑρόντες αὐτὸν πέραν τῆ θαλάσσης, εἶπον αὐτῷ· Ῥαββί, πότε ὧδε γέγονας[1];

Ἄξιον δὲ κἀνταῦθα συνιδεῖν τὴν εὔθραυστον αὐτῶν ὁρμήν. Οἱ γὰρ λέγοντες, «Οὗτός ἐστιν ὁ προφήτης»[2], οἱ σπουδάσαντες ἁρπάσαι καὶ ποιῆσαι βασιλέα, εὑρόντες αὐτόν, οὐδὲν τοιοῦτον βασιλεύονται, ἀλλὰ τὸ θαῦμα ἐκβαλόντες, ὥς γε οἶμαι, οὐκέτι λοιπὸν ὑπὲρ τῶν προτέρων ἐθαύμαζον, ἀλλ᾽ ἐπεθύμουν πάλιν τραπέζης ἀπολαύειν οἵας καὶ πρότερον. Διέβησαν μὲν οὖν τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσάν ποτε καὶ Ἰουδαῖοι, Μωϋσέως ἡγουμένου· ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον. Ὁ μὲν γὰρ εὐχόμενος, καὶ ὡς δοῦλος, πάντα εἰργάζετο· οὗτος δὲ μετ᾽ ἐξουσίας ἁπάσης. Κἀκεῖ μὲν νότου ἐμπεσόντος εἶξεν τὸ ὕδωρ, ὥστε ἐπὶ ξηρᾶς ποιῆσαι παρελθεῖν· ἐνταῦθα δὲ τὸ θαῦμα μεῖζον ἐγένετο. Μένουσα γὰρ ἐπὶ τῆς οἰκείας φύσεως ἡ θάλασσα, οὕτως ἔφερε τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην ἐπὶ τῶν νώτων, μαρτυροῦσα τῇ ῥήσει ἐκείνῃ τῇ λεγούσῃ· «Ὁ περιπατῶν ἐπὶ τῆς θαλάσσης» ὡς «ἐπ᾽ ἐδάφους»[3]. Εἰκότως δὲ μέλλων εἰς Καπερναοὺμ ἐμβαλεῖν τὴν σκληρὰν καὶ ἀπειθῆ, τὸ σημεῖον εἰργάσατο, οὐ μόνον τοῖς ἐν αὐτῇ γινομένοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἔξω τῆς πόλεως θαυματουργουμένοις δηλοποιῶν ἐν αὐτῇ καὶ ἐμφανῆ καθιστῶν, μαλάξαι βουλόμενος αὐτῆς τὴν ἀπείθειαν. Τὸ γὰρ ὄχλους παραγενέσθαι τοσούτους εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην πολλῶν τιθεμένους σπουδήν, ποῖον οὐκ ἦν ἱκανὸν μαλάξαι λίθον; Ἀλλ᾽ ἐκεῖνοι τοιοῦτον οὐδὲν ἔπαθον, ἀλλὰ πάλιν τροφῆς ἐπεθύμουν σωματικῆς.

Δ′.

Κεφ. ς′ στ. κς′. Ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι εἴδετε σημεῖα, ἀλλ᾽ ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε[4].

Τὸ προσηνὲς καὶ λεῖον, οὐ πανταχοῦ χρήσιμον, ἀλλ᾽ ἔστιν ὅτε καὶ τοῦ πληκτικωτέρου δεῖ τῷ διδασκάλῳ, ὅταν νωθὴς καὶ παχὺς ὁ μαθητής. Τοῦτο καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πεποίηκε ἀλλαχοῦ τε πολλαχοῦ καὶ ἐνταῦθα. Ἐλθόντων γὰρ τῶν ὄχλων, καὶ κολακευόντων αὐτὸν καὶ λεγόντων, «Ῥαββί, πότε ὧδε γέγονας;»[5], δεικνὺς ὅτι τῆς παρ᾽ ἀνθρώπων οὐκ ἐφίεται τιμῆς, ἐπιπληκτικῶς αὐτοῖς ἀποκρίνεται, εἰς ἓν μόνον ὁρῶν, τὴν αὐτῶν σωτηρίαν· οὐ ταύτην δὲ μόνον διαρθ⟨ρ⟩ῶσαι βουλόμενος, ἀλλὰ καὶ τὸ τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐκκάμψαι καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν· τί γάρ φησιν; «Ἀμὴν λέγω ὑμῖν», μετὰ διορισμοῦ καὶ βεβαιώσεως·

---

1. Ἰω. 6,25. 2. Ἰω. 6,14. 3. Ἰὼβ 9,8. 4. Ἰω. 6,26. 5. Ἰω. 6,25.

«Ζητεῖτέ με, οὐχ ὅτι ⟨ε⟩ἴδετε σημεῖα, ἀλλ' ὅτι ἐφάγετε ἐκ τῶν ἄρτων, καὶ ἐχορτάσθητε»[1]. Οὐ τὸ θαῦμα ἐξέπληξε, φησί, τὸ ἐπὶ τοῖς ἄρτοις, ἀλλὰ τὸ ἐμπλησθῆναι. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἦλθον πάλιν, ὡς μέλλοντες τῶν αὐτῶν ἀπολαύεσθαι· διὰ τοῦτο ἔλεγον· «Οἱ πατέρες ἡμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ ἔφαγον τὸ μάννα»[2]· ὅπερ ἦν ἔγκλημα καὶ κατηγορία μεγίστη. Ἀλλ' οὐχ **[1649]** ἵσταται μέχρι τῶν ἐλέγχων, ἀλλὰ καὶ διδασκαλίαν προτίθησιν, «Ἐργάζεσθε, λέγων, μὴ τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον, ἣν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δώσει ὑμῖν· τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός»[3]. Μηδεὶς ὑμῖν, φησίν, ἔστω λόγος ταύτης τῆς τροφῆς, ἀλλ' ἐκείνης τῆς πνευματικῆς καὶ ἀθανάτου καὶ πρὸς ἀθάνατον μεταγούσης ζωήν. Ταῦτα δὲ λέγει, οὐκ ἀναιρῶν τὸ ἐργάζεσθαι, ἀλλὰ τὸ προσηλῶσθαι τοῖς ποιητικοῖς πράγμασιν, τὸ ποιεῖσθαι φροντίδα τῆς εἰς αὔριον ἀναπαύσεως. Ἔνεστι γὰρ ἐργαζόμενον, μηδὲν εἰς τὴν αὔριον θησαυρίζειν καὶ μεριμνᾶν· εἰ δέ τις ἀργῶν γαστρίζοιτο καὶ τρυφῆς ἐπιμελοῖτο, οὗτος τὴν βρῶσιν ἐργάζεται τὴν ἀπολλυμένην· εἰ δὲ τὸν Χριστὸν τρέφοι καὶ ποτίζοι καὶ ἐνδύοι, ἐργαζόμενος αἰσθητῶς ὁμοῦ καὶ πνευματικῶς, τίς οὕτως ἀναίσθητος καὶ μανιώδης, ὡς εἰπεῖν ἀπολλυμένην βρῶσιν ἐργάζεσθαι τὸν τοιοῦτον, δι' ἣν τῆς βασιλείας ἡ ἐπαγγελία τῆς μελλούσης, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἐκείνων ἡ ἀπόλαυσις μεθεκτέα γίνεται; αὕτη γὰρ μένει διηνεκῶς ἡ βρῶσις. Εἶτα ἐπειδὴ μέγα περὶ ἑαυτοῦ ἐφθέγξατο, καὶ ἔφησεν αὐτὸς δώσειν αὐτήν, ἵνα μὴ πάλιν αὐτοῖς προσθῇ τὸ λεγόμενον, ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον, ἐπὶ τὸν Πατέρα τὴν χορηγίαν τῆς τοιαύτης τροφῆς ἀπάγει· εἰπὼν γάρ, «Ἣν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου δώσει ὑμῖν»[4], ἐπήγαγεν· «Τοῦτον γὰρ ὁ Πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός»[5]· τουτέστιν, Ἐπὶ τοῦτο ἔπεμψεν, ταύτην κομίζοντα ὑμῖν τὴν τροφὴν τὴν οὐράνιον. Δηλοῖ δὲ καὶ ἑτέραν ἑρμηνείαν ἡ λέξις· καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ φησιν ὁ Χριστός· «Ὁ ἀκούων μου τοὺς λόγους, ἐσφράγισεν ὅτι ὁ Θεὸς ἀληθής ἐστιν»[6]· ὅσον τό γε ἐπ' αὐτῷ ἐβεβαίωσε τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν, τουτέστιν ἀπέδειξεν καὶ ἐξεκάλυψεν διὰ τῆς αὐτοῦ μαρτυρίας, ἔδειξε μὲν γὰρ αὐτὸς ἑαυτόν· ἐπειδὴ δὲ πρὸς Ἰουδαίους διελέγετο, τὴν τοῦ Πατρὸς μαρτυρίαν εἰς μέσον ἤγαγεν.

Ε'.

Κεφ. ς' στ. νη'. Ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον, ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα[7].

Εἰ δὲ ἐναντίον δοκεῖ τό, «Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην»[8], οὐδαμῶς τυγχάνει διαφωνία. Εἰ γὰρ μὴ πεινᾷ τις, μηδὲ διψᾷ, φαγὼν τούτου τοῦ ἄρτου, καὶ πιὼν τοῦ ἀθανάτου πόματος,

---

1. Ἰω. 6,26. 2. Ἰω. 6,31,49. 3. Ἰω. 6,27. 4. Ἔνθ' ἀν. 5. Ἔνθ' ἀν. 6. Πρβλ. Ἰω. 3,33. 7. Ἰω. 6,58. 8. Ματθ. 5,6.

ἀλλ' ὅμως διὰ τὸ ἐράσμιον καὶ ἀξιέπαινον τῆς τροφῆς καὶ τοῦ ποτοῦ, ὁ χορτασθεὶς ἔτι πεινᾷ, καὶ πεινῶν ἔτι διψᾷ, ὥστε καὶ ἀεὶ κορέννυσθαι καὶ πεινᾶν.

ϛ'.

Κεφ. η' στ. να'. Ἐάν τις τὸν λόγον τὸν ἐμὸν τηρήσῃ, θάνατον οὐ μὴ θεωρήσῃ εἰς τὸν αἰῶνα[1].

Τοῦ Σωτῆρος εἰρηκότος, μὴ θεωρήσειν θάνατον τὸν τηροῦντα τὸν λόγον (αὐτοῦ), οἱ παρόντες Ἰουδαῖοι σφαλέντες, τὸ θεωρεῖσθαι θάνατον, ταὐτὸν εἶναι τῷ γεύσασθαι αὐτοῦ ὑπέλαβον. Δοκεῖ γὰρ αὐτοῖς, ὅσον ταῖς αὐτῶν λέξεσιν, ἐκεῖνον μὴ γεύσασθαι θάνατον, τὸν πεῖραν τοῦ κοινοῦ μὴ λαβόντα θανάτου. Τοῦτο δὲ δοκεῖ ἀνατρέπειν τὴν Κυριακὴν ἐπαγγελίαν, τεθνηκότων καὶ τῶν τηρησάντων αὐτοῦ τὸν λόγον· γέγονε δὲ αὐτοῖς ἀπάτη, τὸ θέλημα πανούργως σοφίσασθαι ἐξ ὁμωνυμίας. Ὁ γὰρ τηρῶν τὸν Ἰησοῦ λόγον, τὸν ἐπόμενον τῇ ἁμαρτίᾳ θάνατον οὐ μὴ θεωρήσει, εἰ καὶ γεύσεται τοῦ κοινοῦ καὶ σωματικοῦ θανάτου. **[1652]** Ἐπεὶ δὲ καὶ ἀπροσδιορίστως εἶπον· οἱ προφῆται ἀπέθανον, μὴ προσθέντες, πάντες, οὐ μάχεται τὸ μὴ τεθνάναι Ἐνὼχ καὶ Ἠλίαν.

Ζ'.

Κεφ. η' στ. νς'. Ἀβραὰμ ὁ πατὴρ ὑμῶν ἠγαλλιάσατο ἵνα ἴδῃ τὴν ἡμέραν τὴν ἐμήν[2].

Ζητητέον τίνα λέγει ἡμέραν. Φαμὲν τοίνυν, ἐπεὶ φῶς ἀληθινὸν[3] καὶ δικαιοσύνης ἥλιος[4] ἐστί τε καὶ λέγεται ὁ Σωτήρ, ἡμέραν καταskευάζει ἐπ' ἂν ἀνατείλῃ τινὶ δι' ἀρετῆς καὶ θείας γνώσεως. Ἐπεὶ τοίνυν καὶ τῷ Ἀβραὰμ ὤφθη, καταυγάσας αὐτὸν πίστει εἰς δικαιοσύνην, λελογισμένως μετὰ χαρᾶς ἠγαλλιάσατο, ἰδὼν τὴν νοητὴν τοῦ Κυρίου ἡμέραν.

Η'.

Κεφ. θ' στ. λζ'. Καὶ ἑώρακας αὐτὸν καὶ ὁ λαλῶν μετὰ σοῦ ἐκεῖνός ἐστιν[5].

Πεφώτισται τοὺς ὀφθαλμοὺς τῆς καρδίας[6], ἐλλαμπόμενος ὑπὸ τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ. Ὁ ἀπεναντίας ἔχων τούτῳ, τυφλωθεὶς ὑφ'

---

1. Ἰω. 8,51. 2. Ἰω. 8,56. 3. Πρβλ. Ἰω. 1,9. 4. Πρβλ. Μαλ. 3,20. 5. Ἰω.9,37. 6. Πρβλ. Ἐφ. 1,18.

ἧς ἔχει ἀγνοίας, δοκεῖ μὴ ἔχειν ἁμαρτίαν, τῷ μὴ ἑκουσίως πράττειν, ἁδρὰ ἡμαρτηκώς. Αὐτὸ δὲ τὸ ἀγνοεῖν, κατ᾽ ἄλλον τρόπον ἁμάρτημά ἐστιν· ἐνῆν γὰρ λογικὸν ὄντα, ἐπιστήμην ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ ἔχειν. Ἀμελήσεως οὖν τούτου ὑπὲρ αὐτῆς τῆς ἀγνοίας ἐγκαλεῖται. Εἰς τοῦτο λήψῃ τό, «Ὁ δοῦλος ὁ μὴ γνοὺς τὸ θέλημα τοῦ Κυρίου, δαρήσεται ὀλίγας»[1].

Θ′.

Κεφ. ιδ′ στ. κη′. Ὁ Πατὴρ μείζων μού ἐστι[2].

Τό, «μείζων», ἐνταῦθα πῶς ἐξείληφεν; Ἆρα ὡς ἐπὶ μεγέθους σωμάτων; ἢ ὡς μείζων ἐν χρόνῳ; ἢ ὡς ἐν ἀρετῇ πλείονι κεκοσμημένος; Ἀλλὰ ταῦτα πάντα ἐντὸς ποσότητός ἐστιν καὶ τῶν ἐνδεχομένων καὶ μεμετρημένων· οὐδὲν δὲ ἐνδεχόμενον καὶ μεμετρημένον ἐν τῷ Θεῷ οὐκ ἄρα τὸ μεῖζον καὶ ἔλαττον ἐπὶ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἢ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς εἴρηται· Θεὸς γὰρ μετρεῖσθαι ἢ διαγράφεσθαι οὐ πέφυκεν. Εἰ δὲ φήσεις μείζονα εἶναι τὸν Πατέρα ὅτι περ ἀγέννητος, ὁ δὲ Υἱὸς γεννητός, ἐροῦμεν ὅτι τῶν οὐσιῶν οἱ τρόποι, οὐ τῶν ὑπάρξεων· καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν ἀποίων καὶ ἀσωμάτων, οὐκ ἐλλατοῦσι τὴν ἀξίαν τῶν ὁμοουσίων, τὸ ἔλαττον ἢ τὸ μεῖζον τῷδε ἢ τῷδε παρέχοντες· οὐ γὰρ πέφυκεν τὸ ὂν οὐσίᾳ καὶ γνώσει ἁπλοῦν, μέτρον ἢ ποσότητα μεγέθους συγκρίνεσθαι. Διὰ τί οὖν ἐρρέθη; Ὁ Σωτὴρ ἐνὶ λόγῳ διττὸν ἀπετείνατο διδασκαλίας τρόπον. Διπλῆ γὰρ ἡ τοῦ εἰρημένου ῥήματος ἔννοια· οἷον διὰ τοῦ, «Ὁ πέμψας με»[3], καὶ «Ὑπάγω»[4], τὸ ἐν τόποις περιεχόμενον ἠνίξατο σῶμα, περιγραπτὸν ὄν, καὶ οὐ τὴν τὰ πάντα περιέχουσαν αὐτοῦ ἀπερίγραπτον θεότητα. Διὰ δὲ τοῦ συγκριτικοῦ ῥήματος τοῦ λέγειν μείζων ἑαυτοῦ, τὴν θεότητα ἐμφαίνει συγκρινομένην τῷ Πατρί, ὅτι περ ὁμοούσιός ἐστι, τῇ δὲ προσλήψει τοῦ σώματος, τοῦ Πατρὸς ἐπινοουμένην ἥττω κατὰ τὸ γενέσθαι αὐτὸν ἄνθρωπον. Καὶ μὴ θαυμάσῃς εἰ τοῦ Πατρὸς ἧττον λέγει ὁ Σωτὴρ ἄνθρωπος γενόμενος, ὁπότε καὶ τῶν ἀγγέλων βραχύ**[1653]**τερος εἴρηται κατὰ τόδε· Βραχύ τι παρ᾽ ἀγγέλους ἠλαττωμένον βλέπομεν Ἰησοῦν διὰ τὸ πάθος τοῦ θανάτου, δόξῃ καὶ τιμῇ ἐστεφανωμένον[5]. Ἐρρέθη δὲ καὶ τῶν ἑαυτοῦ μαθητῶν ἧττων· «Ἐγὼ δέ», φησίν, «εἰμὶ ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ὁ διακονῶν»[6] καὶ «ὡς ὁ μικρότερος»[7]. Τὰ οὖν συγκρινόμενα, ὁμοούσια· τὰ δὲ ἁπλᾶ καὶ γνώσει καὶ οὐσίᾳ, οὐκ ἐπιδέχεται τὸ μεῖζον καὶ τὸ ἔλαττον. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ ἄνευ τοῦ εἰληφέναι σάρκα βούλει ἐκλαβεῖν τό, «Ὁ» πέμψας με «Πατὴρ μείζων μού ἐστιν»[8], ἐν τόποις αὐτὸν δώσεις περιεχόμενον, καὶ συγκλειόμενον, πεμπόμενον δὲ ὅπου οὐκ ἦν, καὶ μεταίροντα ὅθεν ἔστιν· ὅπερ ἄτοπον.

---

1. Πρβλ. Λουκ. 12,48. 2. Ἰω. 14,28. 3. Ἰω. 5,37. 6,44. 12,49 κ.ἀ. 4. Ἰω. 7,33. 16,5 κ.ἀ. 5. Πρβλ. Ἑβρ. 2,7. 6. Λουκ. 22,27. 7. Λουκ. 22,26. 8. Ἰω. 14,28.

Ι'.

Κεφ. ιζ' στ. α'. Δόξασόν σου τὸν Υἱόν, ἵνα καὶ ὁ Υἱός σου δοξάσῃ σε[1].

Τοῦτό ἐστιν ὃ λέγει· 'Αποκάλυψόν με τοῖς ἀγνοοῦσιν· φανέρωσόν μου τὴν δόξαν ἣν ἔχω παρὰ σοί, Θεὸς Λόγος τυγχάνων· «Οὐδεὶς» γάρ, φησί, «δύναται ἐλθεῖν πρὸς μέ, ἐὰν μὴ ὁ πέμψας με Πατήρ, ἑλκύσῃ αὐτόν»[2]. Ὡσαύτως δὲ ἔστιν ἀκοῦσαι καὶ τὸν Υἱὸν δοξάζοντα τὸν Πατέρα, κατὰ τὸ ἀποκαλύπτειν αὐτὸν τοῖς οὐκ εἰδόσι Θεόν. Κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον λέγεται δοξάζειν τὸν Υἱόν, ἐν τῷ ἀποκαλύπτειν αὐτὸν τοῖς ἀγνοοῦσιν. Εἰ δὲ καὶ ἐνταῦθα ἀνθρωπινώτερον φθέγγεται, μὴ θαυμάσῃς· τῶν τε γὰρ εἰρημένων αἰτιῶν ἕνεκεν τοῦτο ποιεῖ, καὶ φυλαττόμενος ἀεὶ τὸ αὐτὸ περὶ αὐτοῦ λέγειν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντάζεσθαι τέως. «Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν»[3]· πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν λεγομένων θεῶν φησι· καὶ γὰρ εἰς τὰ ἔθνη αὐτοὺς πέμπειν ἔμελλεν τὰ πολλοὺς θεοὺς ἔχοντα. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέξονται διὰ τό, «μόνον», ἀλλ' ἐκβάλωσιν τοῦ εἶναι ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Υἱόν, οὕτω προϊόντες, καὶ τοῦ εἶναι Θεοῦ Υἱὸν ἐκβαλοῦσιν. Τοῦτο δὲ εἰδέναι χρή, ὅτι τὸ αἴτιον ἀντὶ τοῦ αἰτιατοῦ φησι· τὸ γὰρ εἰδέναι τὸν ἀληθινόν, προξενεῖ ἡμῖν τὴν αἰώνιον ζωήν.

---

1. 'Ιω. 17,1. 2. 'Ιω. 6,44. 3. 'Ιω. 17,3.

ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ*

92 Ἰω. γ′ 12-13. Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς ἐὰν εἴπω ὑμῖν τὰ ἐπουράνια πιστεύσετε; Καὶ οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ[1].

94 *Διδύμου.* Δηλουμένης τινὸς ὑπεροχῆς ἁρμοζούσης Θεῷ τῷ ὀνόματι τοῦ οὐρανοῦ, κατὰ τὸ «ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ»[2]. Καὶ ὁ διάβολος ἐν οὐρανῷ ὤν, ὅτε ἅγιος ὑπῆρχεν, εἶπεν, «Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι»[3], ὡς κάτω ποῦ τυγχάνων. Ὡς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἐκεῖνον, εἰς τὸν οὕτω λεγόμενον οὐρανόν, οὐδεὶς ἀναβέβηκεν, εἰ μὴ μόνος ὁ τοῦ Θεοῦ Υἱός[4], ἐπεὶ καὶ μόνος ἐκεῖθεν καταβέβηκεν, «υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»[5], διὰ τὴν οἰκονομίαν καλούμενος. Κἂν τοίνυν οἱ ἄγγελοι ἀναβαίνοντες εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ καταβαίνοντες διὰ κλίμακος, ὤφθησαν τῷ Ἰακώβ[6], ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ οὐρανοῦ, τοῦ προειρημένου ἡ ὀπτασία λέγεται τῇ Γραφῇ.

115 Ἰω. γ′ 35. Καὶ πάντα δέδωκεν ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ[7].

Διδύμου. Ταῦτα λέγεται περὶ τῶν λογικῶν. Καὶ ἐπειδὴ ἐν πᾶσι τούτοις εἰσὶ καὶ χείρονα γενόμενα, ἐπίστησον πῶς ἔξουσι ταῦτα καταστάσεως, ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Υἱοῦ γενόμενα· δηλονότι ἀποβαλόντα ἣν εἶχον κακίαν, καὶ ἀναλαβόντα ἀρετήν. Οὐ γὰρ προσεκτέον τῷ τεθειμένῳ σοφίσματι, Πάντα καλεῖσθαι, μόνα τὰ ἁγιότητα ἔχοντα. Οὐ ταυτὸ δὲ τὸ Μὴ ἔχειν ζωήν, τούτῳ, «Καὶ ὄψεσθε τὴν ζωὴν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ πιστεύσητε»[8]. Εἰ ταῦτα ζητήσειέ τις, τί χεῖρον πότερον, τὸ μὴ ὁρᾶν τὴν ζωήν, μηδὲ πιστεύειν αὐτῇ, ἢ τό, μὴ ἔχειν ζωήν· καὶ ὁ μέν τις ἐρεῖ, ὁ ἑκατέρων λειπόμενος, φαυλότερος, τούτων ἓν ἔχοντος. Ἄλλος δέ τις λέξει, ἔλαττον εἶναι κακεῖν τὸ μὴ ὁρῶντα τὴν ζωὴν ἀπιστεύειν αὐτῇ· συγγνώμη γὰρ ἔσται τῷ τοιούτῳ ἔχοντι, ἐγκλητέου μᾶλλον ὄντος τοῦ μὴ πιστεύοντος τῇ ζωῇ, εἴπερ ἰδεῖν ἱκανοῦ ὄντος τοῦ κάλλους αὐτῆς, εἰς συγκατάθεσιν ἑλκῦσαι.

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Balthasar Corderius, Catena Patrum Graecorum in Novum Testamentum ex antiquissimo graeco codice ms nunc primum in lueem edifa. Antwerpiae 1630.

1. Ἰω. 3,12-13. 2. Ψαλ. 113,24. 3. Ἡσ. 14,13. 4. Πρβλ. Ἰω. 3,13. 5. Ματθ. 8,20. Μάρκ. 2,10. Λουκ. 5,24. Ἰω. 3,13. 6. Πρβλ. Γεν. 28,12. 7. Ἰω. 3,35. 8. Πρβλ. Ἰω. 6,36.

131 Ἰω. δ′ 23-24.

Ἐνταῦθα παρατίθεται τὸ ἐν σ. 13 ἀπόσπασμα μέχρι τοῦ «..... παρίστησιν οὐσίαν».

152 Ἰω. ε′ 20-21. Ὁ γὰρ Πατὴρ φιλεῖ τὸν Υἱὸν καὶ πάντα δείκνυσιν αὐτῷ ἃ αὐτὸς ποιεῖ καὶ μείζονα τούτων δείξει αὐτῷ ἔργα, ἵνα ὑμεῖς θαυμάζητε. Ὥσπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱὸς οὓς θέλει ζωοποιεῖ[1].

154 *Διδύμου.* Ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος (δηλονότι Πατὴρ) ποιῇ, ταῦτα ὁμοίως ὁ Υἱὸς ποιεῖ[2]. Ἀναφορὰν ἔχει πρὸς τὰ παραδόξως ὑπ' αὐτοῦ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις εἰρημένα. Ἐπιστατέον οὖν, πῶς ταῦτα ὁ Πατὴρ ἐποίησε. Πρὸς ὃ λεκτέον, Ἐπειδὴ ὁμοούσιος ὢν τῷ Πατρὶ ὁ Υἱός, ἀχώριστον ἐνέργειαν ἔχει (τῆς τοῦ Πατρὸς ἐνεργείας ἀκηλίδωτον ἔσοπτρον ὢν) πᾶν ὃ ποιεῖ ὁ Πατήρ, ἅμα καὶ ἀχωρίστως ἐνεργεῖ ὁ Υἱός· καὶ ὃ ἐργάζεται ὁ Υἱός, εὐθὺς καὶ ὁ Πατὴρ εἰς ὕπαρξιν ἄγει· ὡς κατὰ τοῦτο, μήτε τὸν Υἱὸν ἄνευ Πατρός, μήτε τὸν Πατέρα ἄνευ Υἱοῦ ποιεῖν τι. Ταύτην τὴν θεωρίαν καὶ ἐπὶ τῶν δημιουργημάτων ἐφαρμοστέον· οὐ γὰρ ἕτερα κτίζοντος τοῦ Πατρός, ἕτερα δὲ οὐσιοῖ ὁ Υἱός. Ἠκολούθει γὰρ τούτῳ, δύο ἡλίους, καὶ ἕκαστον ⟨αὐ⟩τῶν διττὸν εἶναι. Ἀλλ' οὐ φαίνεται οὕτω ἔχοντα τὰ κτίσματα· τὸ ἄρα ταυτὸν τῆς ἐνεργείας Πατρὸς καὶ Υἱοῦ, ἐν τοῖς κτιζομένοις θεωρεῖται.

Ἰω. ε′ 22-23. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ τὴν κρίσιν πᾶσαν δέδωκε τῷ Υἱῷ ἵνα πάντες τιμῶσι τὸν Υἱόν, καθὼς τιμῶσι τὸν Πατέρα. Ὁ μὴ τιμῶν τὸν Υἱόν, οὐ τιμᾷ τὸν Πατέρα τὸν πέμψαντα αὐτόν[3].

156 *Διδύμου.* Ὡς ὁ παραβαίνων τὸν νόμον, δι' αὐτοῦ τοῦ παραβαίνειν ἀτιμάζει τὸν Θεόν· οὕτως ὁ τηρῶν αὐτόν, τιμᾷ τὸν δεδωκότα. Ὁ αὐτὸς δὲ νόμος Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ὁ ἄρα τιμῶν τὸν Υἱὸν τῷ κατὰ νόμον, καὶ τὸν ὀρθὸν λόγον ἐνεργεῖν τιμήσει τὸν Πατέρα.

159 Ἰω. ε′ 28-29. Μὴ θαυμάζετε τοῦτο, ὅτι ἔρχεται ὥρα ἐν ᾗ πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις ἀκούσονται τῆς φωνῆς αὐτοῦ καὶ ἐκπορεύσονται οἱ τὰ ἀγαθὰ ποιήσαντες, εἰς ἀνάστασιν ζωῆς, οἱ δὲ τὰ φαῦλα πράξαντες, εἰς ἀνάστασιν κρίσεως[4].

Διδύμου. Τό, «Πάντες οἱ ἐν τοῖς μνημείοις»[5] ἴσον σημαίνει τῷ,

---

1. Ἰω. 5,20-21. 2. Πρβλ. Ἰω. 10,37-38. 3. Ἰω. 5,22-23. 4. Ἰω. 5,28-29. 5. Ἰω. 5,28.

Πάντες οἱ τεθνηκότες. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο, ἐπεὶ ὧν τὰ σώματα ὑπὸ θηρίων ἢ πυρὸς δεδαπάνηται οὐ τέθειται ἐν μνημείοις, οὐκ ἀνίσταται. Ἀλλ' ἐπεὶ πάντων ἀνθρώπων ἀνάστασις ἔσται, ἀριθμηθήσονται ἄρα καὶ οὗτοι εἰς τοὺς ἐν τοῖς μνήμασιν. Εἰ δὲ φιλονεικοῖεν οἱ ἀντιλέγοντες, ἐπιστατέον αὐτοῖς, ὡς οἱ πράττοντες τὰ ἀγαθὰ καὶ φαῦλα, οὐ τὰ σώματα τὰ ἐν τοῖς μνημείοις ἀποτεθειμένα ἐστίν· ὅθεν οὐ κωλύσει αὐτοὺς ὁ Λόγος παραδέξασθαι, καὶ τὰ σώματα τὰ πυρὶ ἢ ἄλλως ἀναλωθέντα.

188 Ἰω. ς' 45-47. Ἔστι γεγραμμένον ἐν τοῖς προφήταις· καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ Θεοῦ· πᾶς ὁ ἀκούσας παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ μαθὼν ἔρχεται πρὸς ἐμέ. Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα ἑώρακέ τις, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα. Ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον[1].

189 *Διδύμου.* Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν[2], καὶ αὐτὸ τοῦτο λογικοῦ γενομένου τοῦ ἀνθρώπου, ἐνεσπαρμέναι εἰσὶν αὐτῷ ὑπὸ Θεοῦ αἱ περὶ ἐπαινετῶν πράξεων ἔννοιαι, ἀλλὰ καὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας. Ὁ τοίνυν κατὰ τὰς κοινὰς ἐννοίας ἀκούσας, καὶ μαθὼν παρὰ τοῦ Πατρός, ἔρχεται διὰ πίστεως πρὸς τὸν Κύριον*.

Τοῦ αὐτοῦ. Διδάσκων δι' ἀποκαλύψεως τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, ὁ Πατὴρ ἄγει πρὸς αὐτὸν τοὺς ἀκούοντας καὶ μαθόντας. Οὕτω γὰρ καὶ τὸν Πέτρον δι' ἀποκαλύψεως εἰς τὸ πιστεύειν τῷ Υἱῷ ἤγαγεν, ἀποκαλύψας αὐτόν.

196 Ἰω. ς' 58-59. Οὗτός ἐστιν ὁ ἄρτος, ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, οὐ καθὼς ἔφαγον οἱ πατέρες ὑμῶν τὸ μάννα, καὶ ἀπέθανον· ὁ τρώγων τοῦτον τὸν ἄρτον ζήσει εἰς τὸν αἰῶνα. Ταῦτα εἶπεν ἐν συναγωγῇ διδάσκων ἐν Καπερναούμ[3].

Διδύμου. Οὐρανὸν δὲ λέγει σημαίνεσθαι τὴν περιωπὴν καὶ κατάστασιν τοῦ Θεοῦ· ἥτις οὐχ ἑτέρα τῆς νοητῆς αὐτοῦ οὐσίας τυγχάνει. Ζωῆς δὲ ἄρτος καταβαίνων, ὁ τοῦ Θεοῦ θρεπτικὸς λόγος ἐστί, ὃν ἐσθίει ὁ πρὸς αὐτὸν ἐρχόμενος τῷ τὴν ἀρετὴν ἐνεργεῖν. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον διὰ πράξεως ἰέναι δεῖ πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ ἐπιστημονικῶς πιστεύοντα, κατὰ θεωρίαν ἀληθῆ· πίνει τις ἐξ αὐτοῦ, ἐκ πηγῆς ὕδωρ

---

* Πρβλ. καὶ ἔκδοσιν J.-A. Cramer, Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum, t. II Oxonii 1844 σ. 252 ἔνθα ἐν ἀρχῇ τοῦ χωρίου ἐσφαλμένως ἀντὶ «κατ' εἰκόνα» ἀναγράφεται «καὶ εἰκός».

1. Ἰω. 6,45-47. 2. Πρβλ. Γεν. 1,26. 3. Ἰω. 6,58-59.

ζῶν[1], καὶ ἐξ ἀμπέλου οἶνον εὐφραίνοντα καρδίαν ἀνθρώπου[2] λαμβάνων. Ὅθεν κατὰ τὴν πρακτικὴν ἀρετὴν μεταλαμβάνοντες ἐσθίομεν, κατὰ δὲ τὴν διανοητικὴν πίνομεν, ὡσεὶ ζῆν κεκορεσμένοι καὶ μηδέποτε διψᾶν, πεποκότες ἀπ' αὐτοῦ*.

264 Ἰω. ι' 6-10. Ταύτην τὴν παροιμίαν εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἐκεῖνοι δὲ οὐκ ἔγνωσαν τίνα ἦν ἃ ἐλάλει αὐτοῖς. Εἶπεν οὖν πάλιν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς· ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅτι ἐγώ εἰμι ἡ θύρα τῶν προβάτων. Πάντες ὅσοι ἦλθον πρὸ ἐμοῦ, κλέπται εἰσὶ καὶ λῃσταί· ἀλλ' οὐκ ἤκουσαν αὐτῶν τὰ πρόβατα. Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἐάν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται, καὶ εἰσελεύσεται, καὶ ἐξελεύσεται καὶ νομὴν εὑρήσει. Ὁ κλέπτης οὐκ ἔρχεται εἰ μὴ ἵνα κλέψῃ καὶ θύσῃ καὶ ἀπολέσῃ· ἐγὼ ἦλθον ἵνα ζωὴν ἔχωσι καὶ περισσὸν ἔχωσιν[3].

265 *Διδύμου.* Θύρα ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος τυγχάνει τοῖς πρὸς Θεὸν εἰσερχομένοις, κατὰ τό, «Εἰσέλθετε ἐνώπιον αὐτοῦ ἐν ἀγαλλιάσει»[4]. Πρὸς τούτοις ἔσω ἀνθρώπου τοῦ νόου ὄντος, ἔξω δὲ ἀνθρώπου τοῦ σωματικωτέρου, ὁ ἐπιμέλειαν ποιούμενος τοῦ ἔσω ἀνθρώπου, εἰσέρχεται διὰ τοῦ λόγου, ὄντος θύρας· ὁ δὲ νεκρῶν τὰ μέλη τὰ ἐπὶ τῆς γῆς[5], καὶ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρων[6] ἑαυτοῦ, ἐξέρχεται διὰ τῆς θύρας, φιλοτιμούμενος εἴτε ἐνδημεῖ εὐάρεστος αὐτῷ εἶναι**.

405 Ἰω. ιζ' 1-3. Ταῦτα ἐλάλησεν ὁ Ἰησοῦς καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπε· Πάτερ ἐλήλυθεν ἡ ὥρα· δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα ὁ υἱός σου δοξάσῃ σε. Καθὼς ἔδωκας αὐτῷ ἐξουσίαν πάσης σαρκός, ἵνα πᾶν ὃ δέδωκας αὐτῷ, δώσῃ αὐτοῖς ζωὴν αἰώνιον. Αὕτη δέ ἐστιν ἡ αἰώνιος ζωή, ἵνα γινώσκωσί σε, τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν[7].

406 *Διδύμου.* Ἐδόξασε μὲν ὁ Πατὴρ τὸν ἴδιον Υἱόν, ὑποθεὶς τὴν

---

* Πρβλ. καὶ ἔκδοσιν J.-A. Cramer, Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum ἔνθ' ἀν., σσ. 255-256.

** Πρβλ. καὶ ἔκδοσιν J.-A. Cramer, Catenae... ἔνθ' ἀν. σ. 300 ἐκ τῆς ὁποίας ἐλήφθη τὸ τέλος τοῦ χωρίου «διὰ τῆς θύρας...» κ. ἑ.

1. Πρβλ. Ἰω. 4,10,11. 2. Πρβλ. Ψαλ. 103,15. 3. Ἰω. 10,6-10. 4. Ψαλ. 99,2. 5. Πρβλ. Κολ. 3,5. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 4,10. 7. Ἰω. 17,1-3.

οἰκουμένην τοῖς σκήπτροις αὐτοῦ, ἀντεδοξάσθη δὲ καὶ αὐτὸς διὰ τούτου. Ὁ μὲν γὰρ Υἱὸς ἐδοξάσθη παρὰ τοῦ Πατρός, πιστευθεὶς παρὰ πάντων, ὅτι γέννημα καὶ καρπός ἐστι τοῦ πάντα ἰσχύοντος· ἀντεδοξάσθη δὲ ὥσπερ παρὰ τοῦ ἰδίου γεννήματος ὁ Πατήρ. Ἐπειδὴ γὰρ πάντα ἰσχύον ἐπιτελεῖν εὐκόλως ἐγνώσθη τὸ γέννημα, διέβη τῆς εὐκλείας ἡ χάρις εἰς τὸν τεκόντα αὐτό. Ὥσπερ οὖν, φησίν, ἐδόξασας καὶ ἐδοξάσθης, δοὺς αὐτῷ τὴν κατὰ πάντων ἐξουσίαν καὶ κυριότητα, κατὰ τὸν εἰρημένον δηλονότι τρόπον, οὕτως θέλω ἵνα μηδὲν τῶν δοθέντων ἀπώληται· δόξα γὰρ καὶ αὐτὴ εἰς ἡμᾶς διαβαίνει. Ἔδει γάρ, ἔδει τὸ ὑπεξούσιον ὅλως καὶ ὑπὸ χεῖρα γεγεννημένον τοῦ πάντα ἰσχύοντος Θεοῦ Λόγου διασεσωσμένον ἅπαξ, καὶ ἐν ἀτελευτήτοις μεῖναι τοῖς ἀγαθοῖς, ὡς μηκέτι μὲν τυραννεῖσθαι θανάτῳ, μηδὲ φθορᾷ κρατεῖσθαι ἢ ἁμαρτίαις καὶ τοῖς ἀρχαίοις ὑποκεῖσθαι κακοῖς.

407 Ἰω. ιζ' 4-5. Ἐγώ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον τελειώσας ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω· καὶ νῦν δόξασόν με σύ, Πάτερ, παρὰ σεαυτῷ τῇ δόξῃ ᾗ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί[1].

408 *Διδύμου*. Ἡ προκόσμιος τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ δόξα, τί ἂν εἴη ἕτερον, ἢ αὐτὸς Θεὸς Λόγος, αὐτὸ φῶς ἀληθινόν; Οὐ γὰρ ὡς ἄλλος ὢν παρὰ τὴν δόξαν, ὑπ' ἄλλης δόξης δι' ἄλλου δοξάζεται αὐτὸς ὤν, ὡς προεῖπον, ὁ Κύριος τῆς δόξης[2] καὶ βασιλεὺς δόξης[3]. Ἀλλ' ἐπειδὴ «ἑαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών»[4] («ὁ» γὰρ «Λόγος», φησί, «σὰρξ ἐγένετο»[5] «καὶ εἴδομεν αὐτὸν καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος οὐδὲ κάλλος»[6])· πολλοὶ δὲ ἠπίστουν τῇ τοσαύτῃ γεγενημένῃ συγκαταβάσει, πολλοὶ ἠπίστουν ὅτι Θεὸς ἄνθρωπος ἐγένετο, τούτου χάριν ἀποκαλύπτεσθαι αὐτοῦ τὴν θεότητα τοῖς ἀγνοοῦσι βουλόμενος, λέγει, «Πάτερ δόξασόν σου τὸν υἱόν»[7], τουτέστιν, ἀποκάλυψόν με τοῖς ἀγνοοῦσι, φανέρωσόν μου τὴν δόξαν, ἣν ἔχω παρά σοι Θεὸς Λόγος τυγχάνων.

---

1. Ἰω. 17,4-5. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 2,8. 3. Πρβλ. Ψαλ. 23,7,8,9,10. 4. Φιλιπ. 2,7. 5. Ἰω. 1,14. 6. Ἡσ. 53,2. 7. Ἰω. 17,1.

ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΑΞΕΩΝ*

17 Πράξ. β' 3. Καὶ ὤφθησαν αὐτοῖς διαμεριζόμεναι γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός[1].

21 *Διδύμου.* Ἀναλαμβανόμενος ἀπὸ τῶν μαθητῶν Ἰησοῦς εἶπεν, μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ἐπελεύσεσθαι ἐπ' αὐτοὺς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον[2]. Μετὰ δέκα ἡμέρας τοῦ ταῦτα λεχθῆναι, συμπληρωθείσης τῆς Πεντηκοστῆς ἡμέρας[3] παρέσχεν δαψιλῶς αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα· ὡς πληθῆναι** αὐτοῦ ἕκαστον τῶν Ἀποστόλων[4] καὶ τῶν ὄντων μετ' αὐτῶν ἐν τῷ ὑπερῴῳ, ἔνθα ἦσαν κατιόντος τοῦ Πνεύματος· ὤφθησαν γλῶσσαι ὡσεὶ πυρός, αἳ καὶ ἐκάθισαν ἐπὶ ἕκαστον αὐτῶν[5]· σημαίνει δὲ ἡ γλῶσσα ἡ πυρίνη τὸν εὐκίνητον καὶ διάπυρον λόγον κατὰ τὸ «ἄργυρος πεπυρωμένος γλῶσσα δικαίου»[6]· πᾶς οὖν ᾧ δίδοται λόγος σοφίας καὶ γνώσεως, τετύχηκε τοῦ προκειμένου χαρίσματος· ὡς εὐχάριστος εἶπεν, «Κύριος δίδωσί μοι γλῶσσαν παιδείας, τοῦ γνῶναι ἡνίκα δεῖ εἰπεῖν λόγον»[7].

24 Πράξ. β' 5. Ἦσαν δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ κατοικοῦντες Ἰουδαῖοι, ἄνδρες εὐλαβεῖς ἀπὸ παντὸς ἔθνους τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανόν[8].

25 *Διδύμου.* Τὸ ἀπὸ παντὸς ἔθνους[9] ἁπλούστερον ἐκληπτέον· ἴσον δυνάμενον τῷ ἀπὸ πολλῶν· μᾶλλον δέ τις βιαιότερον ἐπιχειρήσει λέγων ἐπὶ τοὺς εὐλαβεῖς Ἰουδαίους τοὺς κατοικοῦντας Ἱερουσαλήμ[10] φησι, τὸ ἀπὸ παντὸς ἔθνους δηλοῖ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ ὄντων· οἷον, λόγου χάριν ἦτωσαν τὰ πάντα ἔθνη ἑβδομήκοντα· ἀπὸ τούτων τῶν ἑβδομήκοντα, τινὰ ἔθνη ἐτύγχανεν ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ· φέρε ἀπὸ τούτων εἴκοσιν οἱ ὄντες εὐλαβεῖς Ἰουδαῖοι ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ἐλάλουν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ[11]· ὡς τὸ ἀπὸ παντὸς ἔθνους μὴ καθάπαξ εἰρῆσθαι, ἀλλὰ τοῦ ὄντος ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ. Ἐὰν δὲ ἔθνη εἴκοσιν ὑποθώμεθα ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ εἶναι, μὴ νομιζέτω τις ἐξ ὁλοκλήρου τὰ εἴκοσιν ἔθνη εἶναι ἐν τῇ Ἱερουσαλήμ· ἀλλ' ἀπὸ τούτων τινὰς ἀνθρώπους· συμφώνως τούτους νοῆσαι σπουδαστέον καὶ τὴν προφητείαν τοῦ Ἰωὴλ τὴν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ λέγουσαν «ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα»[12], ἀλλὰ τὴν παρεσκευασμένην δέξασθαι τὸ Πνεῦμα δίδοσθαι αὐτὸ ῥητέον.

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-A. Cramer, Catenae Greacorum Patrum in Novum Testamentum, t. III, Oxonii 1844.

** Προτιμητέα ἡ γραφὴ «πλησθῆναι».

1. Πράξ. 2,3. 2. Πρβλ. Πράξ. 1,5,8. 3. Πρβλ. Πράξ. 2,1. 4. Πρβλ. Πράξ. 2,4. 5. Πράξ. 2,3. 6. Παρμ. 10,20. 7. Ἡσ. 50,4. 8. Πράξ. 2,5. 9. Πράξ. 2,5. 10. Πρβλ. Πράξ. 2,5. 11. Πράξ. 2,11. 12. Ἰωὴλ 3,1.

34 Πράξ. β' 19. Καὶ δώσω τέρατα ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ σημεῖα ἐπὶ τῆς γῆς κάτω[1].

Διδύμου. Ὅταν οἱ φοροῦντες τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου[2], τοῦ φωτὸς τοῦ ἀληθινοῦ μετειληφότες, λέγουσιν, «ἐσημειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου σου Κύριε»[3]· δίδοται δὲ καὶ ἐπὶ γῆς τέρατα πάντων ἐθνῶν ἀναχωρούντων τῶν πατρώων ἐθῶν τε καὶ θεῶν, ἐπὶ τῷ δέξασθαι τὴν ἔγχυσιν τοῦ Πνεύματος· πρὸς τούτοις ἐρεῖ, καὶ τὰ **35** δοθέντα διὰ τοῦ Πνεύματος καὶ κατὰ τὸ Πνεῦμα, θεῖα χαρίσματα τοῖς ἐπὶ γῆς ἀνθρώποις εἶναι τὰ τέρατα· κληθείη δὲ ταῦτα ἀπὸ ἑτέρας ἀρχῆς οὕτως, ἐπεὶ ἑξῆς εἴρηται· «αἷμα καὶ πῦρ καὶ ἀτμίδα καπνοῦ»[4].

37 Πράξ. β' 21. Καὶ ἔσται πᾶς ὃς ἐὰν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου σωθήσεται[5].

38 *Διδύμου.* Ὡς ἀληθεύεται τὸ «πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει»[6], μὴ ἀριθμουμένων εἰς πάντας τοὺς αἰτουμένους τῶν κακῶς αἰτούντων· ὁ γὰρ κακῶς αἰτῶν οὐκ αἰτεῖται· οὕτως ἀληθές ἐστι τὸ «πᾶς, ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται»[7]· οὐ συμπεριλαμβανομένων τῶν ἄνευ τοῦ ποιεῖν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς λεγόντων τὸν Ἰησοῦν Κύριον, Καὶ διὰ τοῦτο δοκούντων ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα αὐτοῦ. Καὶ ἑτέρως· οὐ ταυτὸν τὸ ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου, καὶ λέγειν αὐτό· ὁ μὲν γὰρ εὐχόμενος, καὶ τυχεῖν τινος ἀγαθοῦ βουλόμενος ἐπικαλεῖται· ᾧ ἀκολούθως γίνεται σωτηρία· ὁ δὲ προσποιούμενος εἶναι δοῦλος, λέγει, Κύριε, Κύριε τῷ Ἰησοῦ, οὐ πράττων τὰ δούλου[8]· ὅθεν πρὸς τοὺς τοιούτους φησί· «τί με λέγετε Κύριε, Κύριε, καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω»[9]. Παραπλησίως ἐκδέξῃ τὸ «πᾶς ὃς ἂν ἐπικαλέσηται τὸ ὄνομα Κυρίου, σωθήσεται»[10]· τῷ «οὐδεὶς λέγει Κύριος Ἰησοῦς, εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ»[11]· Κύριον, τοῦ ἔργῳ καὶ διαθέσει δουλεύοντος αὐτῷ, ἀλλ' οὐ μόνῃ ψιλῇ προφορᾷ λέγοντος τὸν Ἰησοῦν Κύριον.

Πράξ. β' 22. Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποδεδειγμένον εἰς ὑμᾶς[12].

40 *Διδύμου.* Εἰ καὶ μανέντες ἀπὸ Ἀρτεμᾶ, οἷς ἠκολούθησαν καὶ οἱ ἀπὸ Σαμοσάτων, οἴονται ψιλὸν ἄνθρωπον τὸν Ἰησοῦν διὰ τὴν προκειμένην λέξιν, ἵστωσαν ὅτι τοῦ Θεοῦ Υἱός, Θεὸς Λόγος ὤν, ἄνθρωπος γέγονε, δεξάμενος δούλου μορφήν[13]· ὡς εἶναι τὸν ἐπιδημήσαντα Χριστόν, ἄνθρωπον ἅμα καὶ Θεόν· ὥσπερ οὖν ὅταν ὁ Χριστὸς λέγηται «Θεοῦ δύναμις καὶ Θεοῦ σοφία»[14], περὶ τῆς θεότητος, **41** ἀλλ' οὐ περὶ τοῦ ἀνθρωπείου αὐτὸ ἐκλαμβάνομεν· οὕτω πάλιν ἐὰν λέγηται Χριστὸς

---

1. Πράξ. 2,19. Πρβλ. Ἰωὴλ 3,3. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 15,49. 3. Ψαλ. 4,7. 4. Πράξ. 2,19. Ἰωὴλ 3,3. 5. Πράξ. 2,21. Ἰωὴλ 3,5. 6. Ματθ. 7,8. 7. Πράξ. 2,21. Ἰωὴλ 3,5. Ρωμ. 10,13. 8. Πρβλ. Ματθ. 21,29. 9. Λουκ. 6,46. 10. Πράξ. 2,21. Ἰωὴλ 3,5. Ρωμ. 10,13. 11. Πρβλ. Α' Κορ. 12,3. 12. Πράξ. 2,22. 13. Πρβλ. Φιλιπ. 2,7. 14. Πρβλ. Α' Κορ. 1,24.

τεθνάναι καὶ τεθάφθαι κατὰ τὰς Γραφάς, περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ περὶ τῆς θεότητος ἐκδεχόμεθα· καὶ ἔστι γε μυρία τοιαῦτα ἐν ταῖς Γραφαῖς εὑρεῖν· ὅθεν ἐὰν «ἄνδρα» λέγῃ «Ἰησοῦν ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ σημείοις καὶ τέρασιν»[1], ἀκολούθως αὐτὸ νοοῦμεν τῷ «νῦν με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι ἄνθρωπον, ὃς τὴν ἀλήθειαν ὑμῖν λελάληκα»[2], καὶ τὸ «ἄνθρωπος ἐν πληγῇ ὤν, καὶ εἰδὼς φέρειν μαλακίαν»[3]. Καὶ γὰρ ἀκούοντες αὐτοῦ τούτου ἀνδρὸς τοῦ ἀποδεδειγμένου ἀπὸ Θεοῦ λέγοντος, «οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκε»[4]· καὶ «ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου»[5]· καὶ «ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί»[6], οὐκ ἠλίθιοι ἐσμὲν ὡς περὶ ψιλοῦ ἀνθρώπου ταῦτα λελέχθαι νομίζειν. Εἰπάτωσαν δὲ ἡμῖν οἱ τῆς γνώμης ταύτης, πῶς ἀκούουσιν· «οὐδεὶς ἀναβέβηκεν εἰς τὸν οὐρανόν, εἰ μὴ ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς, ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου»[7]· καὶ τὸ «ἐὰν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα, ὅπου ἦν τὸ πρότερον»[8]. Οὐ γάρ τι τούτων νοῆσαι εὐσεβῶς δυνήσονται, ἀρνούμενοι τὴν θεότητα τοῦ Ἰησοῦ· πῶς ὁ ἐκ τῆς Μαρίας, ὃν ὑπονοοῦσι ψιλὸν ἄνθρωπον εἶναι, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβέβηκε, καὶ ἀναβαίνει ὅπου ἦν τὸ πρότερον, οὐχ ἔξουσιν εἰπεῖν. Ἐλεγκτέον ἐκ τῆς προκειμένης λέξεως καὶ τοὺς οἰομένους σάρκα μόνον γεγενῆσθαι τὸν Σωτῆρα· οὐ γὰρ κατὰ μόνης σαρκὸς οἰκείως λεχθήσεται ἡ «ἀνὴρ» φωνή.

45 Πράξ. β' 25. Ὅτι ἐκ δεξιῶν μού ἐστιν, ἵνα μὴ σαλευθῶ. Διὰ τοῦτο ηὐφράνθη ἡ καρδία μου καὶ ἠγαλλιάσατο ἡ γλῶσσά μου[9].

46 *Διδύμου.* Οἱ μὴ ἔχοντες περὶ Θεοῦ ἐννοίας διηρθρωμένας τοπικῶς ἐκλαμβάνουσιν ἐκ δεξιῶν εἶναι τοῦ Πατρὸς τὸν Υἱόν, διὰ τὸ «κάθου ἐκ δεξιῶν μου»[10]· ἢ κεκαθικέναι τὸν Σωτῆρα μετὰ ἀνάληψιν ἐκ δεξιῶν τῆς μεγαλωσύνης[11]· οἷς δυνατόν τι εἰπεῖν· εἰ γὰρ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱὸς τοπικῶς ὡς οἴονται· ἀδύνατον ἐκ δεξιῶν τοῦ Υἱοῦ τὸν Πατέρα εἶναι κατ' αὐτὸ τοῦτο τὸ σημαινόμενον· ἀλλὰ λέγει ὁ Υἱός, «προωρώμην τὸν Κύριον ἐκ δεξιῶν μου»[12]· ὅθεν ἑτέρως ἢ κατὰ τόπον ἐκληπτέον τὸν Υἱὸν δεξιὸν τοῦ Πατρός, καὶ τὸν Πατέρα τοῦ Υἱοῦ· ὡσαύτως τὸ «ἐγὼ ἐν τῷ Πατρί, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν»[13]· ἔτι δὲ «καὶ ἡ σάρξ μου κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι»[14]. Ἐπεὶ Ἰησοῦς, καθὸ ἀνεδέξατο θάνατον, ἀπέθετο ἣν κατ' οἰκονομίαν ἔλαβε σάρκα, ἐπὶ τῷ πάλιν ἀναστῆσαι αὐτὴν ἀπὸ τοῦ θανάτου τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ· εἰκότως τὴν σάρκα ταύτην οὖσαν ἑαυτοῦ ἐπ' ἐλπίδι κατεσκηνωκέναι φησί, διὰ τὴν προσδοκίαν τῆς ἀναστάσεως. Εἰ δέ τις ἐκ προσώπου τοῦ Δαβὶδ εἰρῆσθαι αὐτὸ ἐκλαμβάνει, παυσάσθω κατατρέχων τῆς περὶ ἀναστάσεως δό-

---

1. Πρβλ. Πράξ. 2,22. 2. Ἰω. 8,40. 3. Ἡσ. 53,3. 4. Ἰω. 3,16. 5. Ἰω. 8,12. 6, Ἰω. 14,10. 7. Ἰω. 3,13. 8. Ἰω. 6,62. 9. Ψαλ. 15,8-9. Πράξ. 2,25-26. 10. Ψαλ. 109,1. Ματθ. 22,44. 11. Πρβλ. Ἑβρ. 1,3. 12. Πρβλ. Ψαλ. 15,8. 13. Ἰω. 14,10. 14. Ψαλ. 15,9. Πράξ. 2,26.

ξης τῶν ἁπλουστέρων· εἰ γὰρ καὶ μὴ οἷοί τέ εἰσι παρίστασθαι ὃ φρονοῦσιν· ἀλλ' οὖν εὐσεβῶς διάκεινται φάσκοντες τὴν σάρκα ἀνίστασθαι ἐπὶ τὸ εἶναι ἄφθαρτον καὶ πνευματικὸν σῶμα· ὡς γὰρ ὁ ἐγειρόμενος νεκρὸς μετὰ ἀνάστασιν ζῶν καὶ οὐ νεκρός ἐστιν, οὕτως ἡ ἐγειρομένη σὰρξ μετὰ τὴν ἔγερσιν πνευματικὸν καὶ ἄφθαρτον σῶμά ἐστι.

48 Πράξ. β′ 31. Οὔτε ἡ σὰρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν[1].

Διδύμου. Τὸ μὴ ἰδεῖν τὴν σάρκα Ἰησοῦ διαφθοράν, δηλοῖ, οὐ τὸ μὴ τεθνᾶναι· τέθνηκε γάρ, καὶ ἐν μνήματι ἐτέθη· ἀλλὰ τὸ μὴ διαλελύσθαι· τρίτῃ γὰρ ἡμέρᾳ ἀνέστη· ἔπρεπε γὰρ οὕτω τὴν **49** ἀνάστασιν γενέσθαι· εἰ γὰρ ἦν ἡ σὰρξ αὐτοῦ διαλυθεῖσα κατὰ τοὺς νεκρούς, δισταγμὸν ἔφερεν ἀναστάς, ἀμφιβαλλομένου εἰ αὐτὸ εἴη τὸ τοῦ Ἰησοῦ σῶμα τὸ ἀναστᾶν· ἠκολούθει δὲ καὶ τὸ μὴ τρίτῃ ἡμέρᾳ, ἀλλ' ἔτι μετ' ἐκείνην τὴν ἀνάστασιν γεγονέναι· ὅπως οὖν πᾶς ὁ περιελκυσμὸς λυθῇ, καὶ τριήμερος ἀνέστη ἀδιάφθορος ἔτι οὖσα, καὶ ἐν μνήματι κενῷ, ἔνθα οὐδεὶς πρότερον τέθειτο, ἐτάφη· ἵνα μὴ ὑπολειφθῇ ἕτερος ἀνθ' ἑτέρου ἐγηγέρθαι.

51 Πράξ. β′ 38. Πέτρος δὲ ἔφη πρὸς αὐτούς· μετανοήσατε καὶ βαπτισθήτω ἕκαστος ὑμῶν ἐπὶ τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν[2].

52 *Διδύμου.* Τοῦ Σωτῆρος προστάξαντος τοὺς τετελειωμένους βαπτίζεσθαι εἰς ὄνομα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ Ἁγίου Πνεύματος[3], οὐ φρονίμως τινὲς ἐντυγχάνοντες τοῖς γεγραμμένοις, ἀκούοντες τῆς προτροπῆς Πέτρου παραινοῦντος βαπτισθῆναι ἕκαστον ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ[4], οἷον τὴν ἰσοδύναμον τὴν μίαν ταῖς τρισὶ προσηγορίαις τοῦ Σαβελλίου τρωθέντες γνώμῃ· ἡ μέντοιγε Ἐκκλησία ἀδιαίρετον καὶ ἄσχιστον νοοῦσα τὴν Τριάδα, τίθεται τὸν Πατέρα Υἱοῦ, καὶ τὸν Υἱὸν Πατρὸς εἶναι· καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα Πατρὸς καὶ Υἱοῦ τυγχάνειν· ὡς διὰ τὴν ἕνωσιν ταύτην, τὸν βαπτιζόμενον εἰς ὄνομα Χριστοῦ, κατὰ τὴν Τριάδα βαπτίζεσθαι· οὐκ ἀπομεριζομένου τοῦ Θεοῦ περιγραφαῖς καὶ διαστάσεσι Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

65 Πράξ. γ′ 20-21. Ὅπως ἂν ἔλθωσι καιροὶ ἀναψύξεως ἀπὸ προσώπου τοῦ Κυρίου, καὶ ἀποστείλῃ τὸν προκεχειρισμένον ὑμῖν Ἰησοῦν Χριστόν, ὃν δεῖ οὐρανὸν δέξασθαι[5].

Διδύμου. Ὁ προσέχων τῇ ἀναγνώσει πολλὰ εἴδη προφητείας

---

1. Πράξ. 2,31. Πρβλ. Ψαλ. 15,10. 2. Πράξ. 2,38. 3. Πρβλ. Ματθ. 28,19. 4. Πρβλ. Πράξ. 2,38. 5. Πράξ. 3,20-21.

εὕροι δηλούμενα ἐν ταῖς Γραφαῖς· ὧν ἐστιν ἡ τῶν μελλόντων προαναφώνησις. Τούτῳ τῷ εἴδει τῆς προφητείας κοσμηθέντες θεόθεν ἄνδρες τινὲς προεθέσπισαν τὴν ἐπιδημίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰ πάθη, ἃ ὑπὲρ ἀνθρώπων ἔμελλεν ἀναδέξασθαι· τὰς περὶ τούτων προφητείας ἐκβεβηκυίας ἐν τῷ σταυρωθῆναι τὸν Ἰησοῦν, ἐπλήρωσεν ὁ Θεός· ὅθεν ἐὰν γράφηται ἐντεῦθεν πάντων τῶν προφητῶν πεπληρῶσθαι τοὺς λόγους, τοῦ Σωτῆρος παθόντος, οὐ καθάπαξ πάντας τοὺς προφήτας ἐκλαμβάνομεν, ἀλλὰ πάντας τοὺς προαναφωνήσαντας τὰ Χριστοῦ παθήματα.

66 Πράξ. γ′ 21. Ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως πάντων, ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς διὰ στόματος πάντων τῶν ἁγίων τοῦ ἀπ' αἰῶνος αὐτοῦ προφητῶν[1].

Διδύμου. Ἐπόμενός τις τῇ συνηθείᾳ τῆς Γραφῆς, τὸ ἄχρι καὶ τὸ ἕως ἐκλήψεται οὐ πάντως χρονικὰς περιγραφὰς σημαίνοντα· ὡς ἑτέρου τινὸς σημαίνοντος παρὰ τὸ πρότερον μετὰ τὴν χρονικὴν περιγραφήν· τὸ γὰρ ὑπὸ Θεοῦ λεγόμενον πρός τινας· «ἐγώ εἰμι ὁ Θεὸς»[2] ὑμῶν· καὶ «ἕως ἂν καταγηράσητε ἐγώ εἰμι»[3] οὐ δηλοῖ, ὅτι μετὰ τὸ γηράσαι τοὺς πρὸς οὓς ὁ λόγος, οὐκ ἔτι Θεός ἐστιν, ἀθάνατος γὰρ καὶ ἀΐδιος ὑπάρχει· τούτῳ μυρία συνάδει τῷ αὐτῷ τρόπῳ φερόμενα ἐν τῇ θείᾳ παιδεύσει, ἃς αὐτῷ τις ἐκλέξασθαι δύναται· εἰ τοίνυν οὕτως ἡ προκειμένη φωνὴ λέγει, δεῖν δέξασθαι τὸν οὐρανὸν τὸν Κύριον «ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως»[4], καὶ τὰ ἑξῆς· ἡγητέον ὡς Χριστὸς ἀναληφθεὶς εἰς οὐρανοὺς μένει ἐκεῖ, ἕως τῆς τοῦ κόσμου συντελείας· ἐλευσόμενος τότε μετὰ δυνάμεως, ἀποκαταστάντων πάντων λοιπὸν ὧν προεθέσπισαν οἱ προφῆται· ἤτοι ὅταν τὸ τέλος ἐνστῇ καὶ παύσεται τὰ αἰσθητά, τότε ὁ Χριστὸς ἔσται τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερος· οὐ μὴν ἐν οὐρανῷ ἀποκατασταθείς, ἀλλ' ὑπὲρ οὐρανόν, εἰς ἣν δόξαν εἶχε παρὰ τῷ Πατρὶ **67** «πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι»[5]· ὑπεράνω οὖν γεγονὼς πάσης ὁρωμένης κτίσεως, τέλος ἐπιτίθησι τὸ εἶναι ἐν οὐρανῷ.

69 Πράξ. γ′ 23-24. Ἔσται δὲ πᾶσα ψυχὴ ἥτις ἐὰν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου, ἐξολοθρευθήσεται ἐκ τοῦ λαοῦ. Καὶ πάντες δὲ οἱ προφῆται ἀπὸ Σαμουὴλ καὶ τῶν καθεξῆς ὅσοι ἐλάλησαν καὶ κατήγγειλαν τὰς ἡμέρας ταύτας[6].

Διδύμου. Ἐπειδὴ ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχή, ἐξολόθρευσιν αὐτῆς νοοῦμεν, τὸ ἔξω γενέσθαι τῶν ἀγαθῶν ὧν ἤμελλεν ἀπολαύειν, εἴγε θεοσεβῶς ἐπολιτεύσατο.

---

1. Πράξ. 3,21. 2. Πρβλ. Ἡσ. 45,22. 3. Ἡσ. 46,4. 4. Πράξ. 3,21. 5. Πρβλ. Ἰω. 17,5. 6. Πράξ. 3,23-24. Πρβλ. Λευϊτ. 23,29.

74 Πράξ. δ' 12. Καὶ οὐκ ἔστιν οὐδενὶ ἄλλῳ ἡ σωτηρία[1].

Διδύμου. Τῆς σωτηρίας βεβαιουμένης μετουσίᾳ Τριάδος, ὁ Χριστὸν τὸν ἐπιδημήσαντα προσηκάμενος, πιστεύσας δὲ ἐν τῷ ὀνόματι, σῴζεται· δοθέντος ἐν τῇ ὑπ' οὐρανὸν τῆς Υἱοῦ προσηγορίας, ἀπὸ τοῦ τῆς ἐπιδημίας χρόνου, ἐν ᾗ ὁ πιστεύων μεθέξει διὰ Υἱοῦ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀποσταλέντος Παρακλήτου· ὅθεν ὁ σωζόμενος ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος ἐκ τῆς Τριάδος ἔχει τὴν σωτηρίαν.

78 Πράξ. δ' 24-25. Δέσποτα σὺ ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, ὁ τοῦ πατρὸς ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου στόματος Δαβὶδ παιδός σου εἰπών· ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;[2]

79 *Διδύμου.* Πολλοὶ τῶν ἀπὸ αἱρέσεων διαιροῦσι τὴν θεότητα, λέγοντες ἄλλον εἶναι Θεὸν τὸν κοσμοποιόν, καὶ ἄλλον τὸν Πατέρα τοῦ Χριστοῦ· ὅθεν καὶ τὴν Γραφὴν διαιρήσαντες, τὴν μὲν παλαιὰν διαθήκην τοῦ κοσμοποιοῦ, τὴν δὲ καινὴν τοῦ Πατέρος Χριστοῦ λέγουσιν εἶναι· ἑπομένως δὲ τῇ δυσσεβεῖ γνώμῃ αὐτῶν, ἀπεναντίως ἔχειν λέγουσι πρὸς ἑαυτοὺς τοὺς θεοὺς τούτους καὶ τὰς γραφὰς αὐτῶν· ὡς τοὺς προσφεύγοντας τῷ Κυρίῳ ἐχθροὺς εἶναι τοῦ κοσμοποιοῦ, καὶ βελτίονας αὐτοῦ τυγχάνειν· ὡς αὖ τοῦ κοσμοποιοῦ ἄνθρωποι διαβεβλημένοι εἰσὶ πρὸς τὸν Χριστὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ· ἐλέγχει δὲ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν ἡ ἐγκειμένη γραφή, εἰσάγουσα τοὺς Ἀποστόλους, μετὰ τὸ ἀπολυθῆναι τῆς ἐπιβουλῆς τῆς πρὸς τῶν ἀρχιερέων καὶ πρεσβυτέρων, ἐλθόντας πρὸς τοὺς ἰδίους, τουτέστι τοὺς τὴν αὐτὴν πίστιν ἔχοντας ἅμα ἐκείνοις, καὶ πᾶσιν ὕμνον χαριστήριον ἀναπέμψαι τῷ ποιητῇ οὐρανοῦ καὶ **80** γῆς, μετὰ τοῦ μνημονεῦσαι, ὡς διὰ τοῦ στόματος Δαβὶδ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι εἰκότως τὸν δεύτερον ψαλμόν, οὗ ἡ ἀρχή· «ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά»[3]· διὰ γὰρ πάντων τούτων παρίσταται, ὡς αὐτὸς εἴη Θεὸς κοσμοποιὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Σωτῆρος ὑπάρχων· καὶ ὅτι δίδονται παρ' αὐτοῦ ἀμφότεραι αἱ διαθῆκαι.

89 Πράξ. ε' 14. Μᾶλλον δὲ προσετίθεντο πιστεύοντες τῷ Κυρίῳ πλήθη ἀνδῶν τε καὶ γυναικῶν[4].

90 *Διδύμου.* Τὸ πιστεύειν ὅτε μὲν συγκατάθεσιν ἁπλουστέραν δηλοῖ, ὅτε δὲ ἐπιτεταμένην μετά τινος θειότητος, καθὸ λέγεται,

---

1. Πράξ. 4,12. 2. Πράξ. 4,24-25. Πρβλ. Ψαλ. 145,6. Ψαλ. 2,1. 3. Ψαλ. 2,1. 4. Πράξ. 5,14.

«ἄνδρα δὲ πιστὸν ἔργον» ἐστὶν «εὑρεῖν»[1]· ὁ ταύτην τὴν πίστιν κατορθῶν ἔχει ζωὴν αἰώνιον[2], καὶ γεννηθεὶς ἐκ τοῦ Θεοῦ[3] τῷ πεπιστευκέναι ὅτι 'Ιησοῦς ὁ Χριστός ἐστιν, οὐ δύναται ἁμαρτάνειν διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν ἐν αὐτῷ πίστιν ἐνεργῆ· τούτων διαφορὰ δηλοῦται καὶ ἐν τῷ «πᾶς ὁ πιστεύων εἰς ἐμέ, κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται· καὶ πᾶς ὁ ζῶν καὶ πιστεύων εἰς ἐμέ, οὐ μὴ ἀποθάνῃ εἰς τὸν αἰῶνα»[4]· κἂν τοίνυν πεπιστευκέναι καὶ Σίμων ὁ Μάγος λέγηται[5], κατὰ τὴν ἁπλουστέραν διετέθη πίστιν, οὐ τὴν εἰς δικαιοσύνην λελογισμένην· καὶ ἔτι ἐστί τις πίστις ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν συνισταμένη, ἣν ἀπαιτεῖ 'Ιησοῦς λέγων, «πιστεύετε εἰς τὸν Θεόν, καὶ εἰς ἐμὲ πιστεύετε»[6]· καὶ ἑτέρα παρὰ ταύτην θεόπεμπτος, περὶ ἧς εἴρηται· ἄλλῳ δίδοται πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, καὶ ἐπὶ πάντα τὰ χαρίσματα τοῦ Πνεύματος κατ' ἀναλογίαν προλαβούσης πίστεως[7] δίδοται· ἓν δὲ τῶν χαρισμάτων καὶ ἡ πίστις[8] καὶ αὐτὴ ἄρα κατ' ἀναλογίαν πίστεως δίδοται· ὁ ταύτην ἔχων τὴν πίστιν ἐκ Θεοῦ γεγένηται[9], καὶ ζωὴν αἰώνιον ἔχει[10]· Σίμων δὲ οὐ ταύτην εἶχεν, ἀλλὰ μόνην τὴν ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν· καὶ ταύτην οὐκ ἐπιτεταμένην, διὸ καὶ ἥμαρτε μετὰ τὸ πιστεῦσαι, καὶ ὡς οὐκ ἔχων ζωὴν αἰώνιον περιέτυχε τῷ ψυχῆς θανάτῳ.

94 Πράξ. ε' 32. Καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τοῖς πειθαρχοῦσιν αὐτῷν[11].

Διδύμου. Οὐκ ἐνταῦθα μόνον ἀλλὰ καὶ ἐν ἑτέροις χωρίοις τῆς Γραφῆς δηλοῦται, ὡς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δίδοται, ἡμῶν τὴν αἰτίαν τοῦ λαβεῖν αὐτὸ παρεχόντων· τὸ γὰρ πειθαρχεῖν Θεῷ[12] προαιρετικὸν ὥσπερ τὸ πιστεύειν· οἷς μετὰ ἀναλογίαν δίδοται τὸ Πνεῦμα τοῖς τῶν χαρισμάτων αὐτοῦ τυγχάνουσι· συνάδει δὲ τούτοις καὶ τὸ «δώσει Πνεῦμα Ἅγιον τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν»[13].

100 Πράξ. ς' 5. Καὶ ἐξελέξαντο Στέφανον ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος Ἁγίου καὶ Φίλιππον καὶ Πρόχορον καὶ Νικάνορα καὶ Τίμωνα καὶ Παρμενᾶν καὶ Νικόλαον προσήλυτον Ἀντιοχέα[14].

Διδύμου. Τῶν μετεχόντων τὴν ἀρετήν, οἱ μὲν τελείως, οἱ δὲ ἐλλιπῶς αὐτὴν ἔχουσι· Στέφανος γοῦν μαρτυρεῖται τῆς ἐκλογῆς τετυχηκέναι διὰ τὸ πλήρης εἶναι πίστεως καὶ πνεύματος[15]· οὐ παντὸς τοῦ ὁπωσδήποτε πιστεύοντος πλήρους ὄντος πίστεως· εἴρηται γὰρ περί τινος ὀφθέντος τῷ Πέτρῳ, πίστιν ἔχοντος οὐ μὴν πλήρους αὐτῆς ὄντος.

---

1. Παρμ. 20,6. 2. Πρβλ. 'Ιω. 6,47. 3. Α' Πρβλ. 'Ιω. 1,13. Α' 'Ιω. 2,29. 3,9. 4. 'Ιω. 11,25-26. 5. Πρβλ. Πράξ. 8,13. 6. 'Ιω. 14,1. 7. Πρβλ. Ρωμ. 12,6. 8. Πρβλ. Γαλ. 5,22. 9. Πρβλ. 'Ιω. 1,13. 10. Πρβλ. 'Ιω. 6,47. 11. Πράξ. 5,32. 12. Πρβλ. Πράξ. 5,29. 13. Λουκ. 11,13. 14. Πράξ. 6,5. 15. Πρβλ. ἔνθ' ἀν.

112 Πράξ. ζ′ 21. Καὶ ἀνεθρέψατο αὐτὸν ἑαυτῇ εἰς υἱόν[1].

Διδύμου. Ἐκ τοῦ προκειμένου φανεροῦται, ὡς οὐκ ἀποβλητέα πάντη ἐστὶν ἡ τῶν ἔξωθεν τῆς Γραφῆς παίδευσις· τρόπῳ γὰρ ἐγκωμίου εἴρηται, ὡς «ἐπαιδεύθη Μωϋσῆς πάσῃ σοφίᾳ Αἰγυπτίων»[2]· καὶ περὶ Δανιὴλ καὶ τῶν σὺν αὐτῷ Ἑβραίων, ὡς ὑπερέβαλον πάντας ἐν τῇ Χαλδαίων φιλοσοφίᾳ καὶ ταῖς συγγενέσιν ἐπιστήμαις[3]. Ὅρα δὲ τούτων λεγομένων, πῶς δεῖ προσέρχεσθαι τοῖς ἄλλοις λογικοῖς· δεῖ γὰρ ἐπ' ὀλίγοις αὐτοῖς προσέχειν τῇ θεοπνεύστῳ γραφῇ ἐμμένοντας· τὸ γὰρ «μὴ πολὺς ἴστι πρὸς ἀλλοτρίαν»[4], οὐ περὶ γυναικὸς συνοικούσης ἀνδρί, ἀλλὰ τοιαύτης σοφίας εἴρηται· ἀλλοτρίᾳ γὰρ γυναικί, οὐδὲ κατὰ πόσον προσέρχεσθαι, ἀβλαβές.

116 Πράξ. ζ′ 32. Ἔντρομος δὲ γενόμενος Μωϋσῆς οὐκ ἐτόλμα κατανοῆσαι[5].

Διδύμου. Εἰ καὶ μὴ αὐταῖς λέξεσι φέρεται ἐν τῇ Ἐξόδῳ ἡ κειμένη φωνή, ἀλλ' οὖν ἰσοδύναμος κεῖται· οὐ πολὺ γὰρ διοίσει τὸ ἔντρομος τὸ «ἔμφοβος δὲ γενόμενος Μωϋσῆς»· λέγεται δὲ ταῦτα περὶ τοῦ κατὰ τὴν βάτον ὁράματος[6], μενούσης τῆς αὐτῆς διαφορᾶς τοῦ φοβεροῦ καὶ ἐμφόβου καὶ ἐν τῇ διηγήσει τῇ περὶ τοῦ ὄρους Σινᾶ· τὸ γὰρ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λεχθέν· «καὶ οὕτω φοβερὸν ἦν τὸ φανταζόμενον περὶ τοῦ ὄρους»[7], τοῦτό ἐστιν· ἐπ' αὐτοῦ γὰρ εἶπε Μωϋσῆς· «ἔμφοβός εἰμι καὶ ἔντρομος»[8]· ἐκ παραλλήλου ταῖς λέξεσι χρησάμενος· «ἀλλ' ἀπώσαντο, καὶ ἐστράφησαν ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν εἰς Αἴγυπτον»[9].

118 Πράξ. ζ′ 38. Οὗτός ἐστιν ὁ γενόμενος ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἐν τῇ ἐρήμῳ **119** μετὰ τοῦ Ἀγγέλου τοῦ λαλοῦντος αὐτῷ ἐν τῷ ὄρει Σινᾶ καὶ τῶν πατέρων ἡμῶν[10].

Διδύμου. Ἡ προκειμένη λέξις δηλοῖ, ὡς οὐ μόνον τοπικῶς εἶναι συμβαίνει κρείττοσι καὶ χείροσι χωρίοις· ἔξω γὰρ τῆς Αἰγύπτου κατὰ τόπον ὄντες, οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος, τῇ διαθέσει ἐν αὐτῇ ὑπῆρχον. Οὐκ ἀποστήσαντες τὴν γνώμην ἑαυτῶν τῶν Αἰγυπτιακῶν ἐθῶν, τῆς αὐτῆς νοήσεώς ἐστι καὶ τὸ ἐν Εὐαγγελίῳ, «ὅπου ὁ θησαυρός, ἐκεῖ καὶ ἡ καρδία»[11]· οὐ πάντως τοπικῶς ἐκεῖ ὄντος, ὅπου τις ἔχει τὴν γνώμην· πολλοὶ γοῦν ἔτι ἐπὶ γῆς ὄντες θησαυρίζοντες κατάλληλα τῷ οὐρανῷ, ἐκεῖ τὴν καρδίαν ἔχουσι. Ἀλλὰ κἀκεῖ ἔτι τυγχάνοντες, οἱ

---

1. Πράξ. 7,21. Πρβλ. Ἐξ. 2,10. 2. Πράξ. 7,22. 3. Πρβλ. Δαν. 1,19. 4. Παρμ. 5,20. 5. Πράξ. 7,32. 6. Πρβλ. Ἐξ. 3,6. 7. Πρβλ. Ἑβρ. 12,21. 8. Πρβλ. Δευτ. 9,19. 9. Πράξ. 7,39. Πρβλ. Ἀριθ. 14,3. 10. Πράξ. 7,38. 11. Πρβλ. Λουκ. 12,34.

παραβάντες Ἄγγελοι τὴν διάθεσιν εἶχον ἐν τῇ γῇ· ᾧ ἐξηκολούθησε τὸ ἐξ οὐρανοῦ εἰς γῆν αὐτοὺς ἐρρίφθαι.

120 Πράξ. ζ′ 42. Ἔστρεψε δὲ ὁ Θεὸς καὶ παρέδωκεν αὐτοὺς λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ, καθὼς γέγραπται ἐν βίβλῳ τῶν προφητῶν[1].

121 *Διδύμου.* Οἱ μὴ ὃν δεῖ τρόπον ἐντυχόντες τῇ παλαιᾷ γραφῇ, οἴονται παραδεδόσθαι τοὺς Ἑβραίους ὑπὸ Θεοῦ «λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ»[2], συναρπαγέντες ἐκ τοῦ «εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος»[3] καὶ ἐκ τοῦ «διατετάχθαι τὸν νόμον δι' ἀγγέλων ἐν χειρὶ μεσίτου»[4]· πολλῆς δὲ παραμυθίας δεῖ τῷ οὕτως τιθεμένῳ· ἐπιστήσαντες δὲ ἡμεῖς, τὸ «ἔστρεψεν ὁ Θεὸς»[5] καὶ τοῖς ἑξῆς παράδοσιν νῦν δηλουμένην, οὕτω γενέσθαι ὑπολαμβάνομεν, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν γραφομένων τῷ Ἀποστόλῳ οὕτως ἐχόντων· «διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ταῖς ἐπιθυμίαις τῶν καρδιῶν αὐτῶν»[6]· καὶ ἔτι, «διὰ τοῦτο παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς πάθη ἀτιμίας καὶ εἰς ἀδόκιμον νοῦν»[7]· ὡς γὰρ ἐν τούτοις οἷς ἡμεῖς εἰλάμεθα, παραδίδωσιν ὁ Θεὸς μετὰ τὸ πολλάκις κωλῦσαι· οὕτω πόθον ἔχοντας τοὺς Ἑβραίους θεραπεύειν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίσαντα[8], κωλύσας πολλάκις διὰ τῶν προφητῶν τὴν τοιαύτην πρόθεσιν, ἐμμένοντας αὐτοὺς παρέδωκεν ᾧ εἵλοντο· ὅθεν ἀκριβεστέρως ἀκούειν δεῖ τοῦ «ἔστρεψεν ὁ Θεὸς καὶ παρέδωκεν αὐτούς»[9]· οὐ γὰρ προηγούμενον ἦν θέλημα τῆς νομοθεσίας τοῦτο· εἰ γὰρ ἐν αὐτῇ φέρεται, «Κύριον τὸν Θεὸν προσκυνήσεις, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις»[10], ταύτην τὴν ἐντολὴν τοὺς παραβάντας «παρέδωκε λατρεύειν τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ»[11]· οὐκέτι προηγουμένη βουλήσει ποιῶν αὐτούς, ἀλλ' ὡς εἶπε τὸ ῥητόν, στρέψας ἐξ ἄλλου θελήματος. Ἀλλ' οὐ ζητήσεις που τῆς Γραφῆς «τῇ στρατιᾷ τοῦ οὐρανοῦ»[12] κεῖται· ἐπὶ ἀγγέλων ὡς ἐπίπαν ἢ ὡς ἐπὶ πολὺ κατὰ τῶν φωστήρων καὶ ἀστέρων ἡ λέξις κεῖται.

128 Πράξ. ζ′ 54. Ἀκούοντες δὲ ταῦτα διεπρίοντο ταῖς καρδίαις αὐτῶν καὶ ἔβρυχον τοὺς ὀδόντας ἐπ' αὐτόν[13].

Διδύμου. Ὑπόγυον ἐσαφηνίσθη τοῦτο, ὅτε ἐλαμβάνομεν τὸ «εἰ γὰρ ὁ δι' ἀγγέλων λαληθεὶς λόγος»[14]· ὁ δι' ἀγγέλων διαταγείς, νόμος ἀνθρώποις ὑπὸ Θεοῦ ἀγγέλων δίδοται· εἰ μὴ ἄρα καὶ οὕτως δέξηται, ὅτι ὁ νόμος οὕτω διετάγη τοῖς ἀνθρώποις, ἵνα ἀγγέλων πολιτείαν ἔχωσι· καὶ γὰρ οὗτοι ὑπὸ Θεοῦ τεταγμένοι εἰσίν· εἴρηται γοῦν περὶ

---

1. Πράξ. 7,42. 2. Ἔνθ' ἀν. 3. Ἑβρ. 2,2. 4. Πρβλ.. Γαλ. 3,19. 5. Πράξ. 7,42. 6. Πρβλ. Ρωμ. 1,24. 7. Πρβλ. Ρωμ. 1,26,28. 8. Πρβλ. Ρωμ. 1,25. 9. Πράξ. 7,42 10. Δευτ. 6,13. 11. Πράξ. 7,42. 12. Πράξ. 7,42. Ἱερ. 7,18. 19,13. 13. Πράξ. 7,54. 14. Ἑβρ. 2,2.

αὐτῶν· «εὐλογεῖτε τὸν Κύριον πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ, δυνατοὶ ἰσχύϊ ποιοῦντες τὸν λόγον αὐτοῦ»[1]. Δοκεῖ δὲ βίαιος εἶναι ἡ δευτέρα ἀπόδοσις.

132 Πράξ. η′ 2. Καὶ ἐποίησαν κοπετὸν μέγαν ἐπ' αὐτῷ[2].

Διδύμου. Ὥσπερ οὐ πᾶν κέρδος ἀποδέχεσθαι δεῖ, ἢ μόνον τὸ πρὸς τὴν κυρίως ὠφέλειαν συντελοῦν· οὕτως οὐκ ἐπὶ πάσῃ ζημίᾳ ἢ συμφορᾷ δυσχεραίνειν χρή, ἀλλ' ἐπὶ μόνων τῶν βλαπτόντων **133** ψυχήν· ἐπεὶ τοίνυν καὶ ὁ Στέφανος σὺν ἀνθρώποις πρὸς θεοσέβειαν τοῖς ποθοῦσιν αὐτῇ πολὺ συνεβάλετο· ἀκόλουθον ἦν ἐπὶ τῇ ἀναιρέσει αὐτοῦ, ἀνιαρῶς φέρειν στερηθέντας ἀνδρὸς τοιούτου, οὐ μὴν δὲ ὅτι τούτῳ κοπετὸς μέγας γέγονε[3] τῶν ὑστερηθέντων αὐτοῦ, ἀναγκαῖόν ἐστι καὶ ἐπὶ θανάτῳ τῶν τυχόντων, κἂν ἄλλως φιλτάτοις ὦσιν, ὀλοφύρεσθαι, λυπουμένους πέρα τοῦ μέτρου· τύπον γὰρ καὶ περὶ τούτων δίδωσιν ὁ Σωτήρ, μέχρι τοῦ δακρύσαι ἐπὶ τῷ ἀγαπωμένῳ Λαζάρῳ τεθνηκότι ἔφθασεν[4].

139 Πράξ. η′ 22. Μετανόησον οὖν ἀπὸ τῆς κακίας σου ταύτης, καὶ δεήθητι τοῦ Κυρίου, εἰ ἄρα ἀφεθήσεταί σοι ἡ ἐπίνοια τῆς καρδίας σου[5].

Διδύμου. Προαιρετικὴ τροπὴ ἢ πίπτει εἰς μόνον τὸν δεκτικὸν ἀρετῆς καὶ κακίας· ὁ δὲ κατὰ τοὺς μύθους τῶν αἱρετικῶν φύσει κακὸς ὢν ἄνθρωπος, οὐκ ἔστι δεκτικὸς τῆς κατὰ βούλησιν μετα**140**βολῆς· ὅθεν παρέλκει τὸ «μετανόησον»[6] λεγόμενον τῷ Σίμωνι ἐκ κατασκευῆς ὄντι κακῷ κατὰ τοὺς ἐκείνων μύθους· ἀλλ' οὐ ματαίως εἴρηται τὸ «μετανόησον οὖν»[7]· αὐτεξούσιος ἄρα καὶ αὐτός· τούτου δὲ μὴ ὄντος φύσει κακοῦ, ἢ ἐπιτεταμένην κακίαν ἔχοντος· οὐδ' ἄλλος τις εὑρεθείη τοιοῦτος.

146 Πράξ. η′ 36. Ὡς δὲ ἐπορεύοντο κατὰ τὴν ὁδόν, ἦλθον ἐπί τι ὕδωρ καί φησιν ὁ εὐνοῦχος· ἰδοὺ ὕδωρ· τί κωλύει με βαπτισθῆναι;[8]

Διδύμου. Ἐπιστατέον ὡς πολλὴ σπουδὴ ὑπῆρχε τοῖς τελείως χριστιανίζουσι περὶ τὸ αἰσθητὸν βάπτισμα· διττοῦ γὰρ ὄντος τούτου διδομένου· ὅτε μὲν δι' ὕδατος, ὅτε δὲ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ πυρί[9]· οὐ διὰ τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐν Πνεύματι βαπτίσματος κατεφρόνουν τοῦ

---

1. Ψαλ. 102,20. 2. Πράξ. 8,2. 3. Πρβλ. Πράξ. 8,2. 4. Πρβλ. Ἰω. 11,35. 5. Πράξ. 8,22. 6. Ἔνθ' ἀν. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Πράξ. 8,36. 9. Πρβλ. Ματθ. 3,11.

σωματικωτέρου· συμβάλλεται γὰρ καὶ τοῦτο εἰς σωτηρίαν, κατὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος. Ἔστι δὲ διὰ τῆς προκειμένης βίβλου τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων πολλὰ θηρεῦσαι παραστατικὰ τοῦ χρησίμου τοῦ ἐξ ὕδατος βαπτίσματος.

147 Πράξ. η′ 39. Ἄγγελος δὲ Κυρίου ἥρπασε τὸν Φίλιππον· καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος, ἐπορεύετο γὰρ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ χαίρων[1].

Διδύμου. Ἡ προκειμένη ἁρπαγὴ ἰσοδυναμεῖ τῇ ἀναλήψει Ἡλιοῦ[2]· καὶ ἐπεὶ ἁρπαγεὶς ὁ Φίλιππος ἐκ τόπου εἰς τόπον μετηνέχθη[3], ἀκόλουθον καὶ τὸν Ἠλίαν ἀναληφθέντα[4] ἐκ τοῦ περὶ γῆν τόπου, εἰς ἕτερον χῶρον μετενεχθῆναι· κἂν ὅπου μὲν σημαίνηται τὰ ὀνόματα τῶν τόπων εἰς ἃ μετηνέχθησαν, ὅπου δὲ μὴ σημαίνηται. Οἱ ἁρπαγέντες καὶ ἀναληφθέντες, «Φίλιππος» μετὰ τὴν ἁρπαγὴν «εὑρέθη εἰς Ἄζωτον»[5]· Παῦλος εἰς τρίτον οὐρανὸν καὶ ἕως τοῦ Παραδείσου μετατεθείς, ἤκουσεν ἀρρήτων ῥημάτων[6]. Εἰς τοῦτο λήψῃ καὶ τὸν Ἀμβακούμ· καὶ αὐτὸς γὰρ μετεωρίσθη ὑπὸ ἀγγέλου ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ εἰς Βαβυλῶνα[7]· Ἠλίας δὲ ἀνελήφθη μετενεχθεὶς οὐκ ἐν ὡρισμένῳ τόπῳ· εἴρηται γὰρ ἀναληφθῆναι αὐτὸν ὡς εἰς τὸν οὐρανόν[8]· αὕτη δὲ ἡ λέξις δηλοῖ ὅτι οὐκ εἰς τὸν οὐρανόν· οὐ μὴν ποῦ γέγονεν ὁρίζει. Συμφώνως τοῖς εἰρημένοις καὶ Ἐνὼχ μετατεθεὶς ἐκ τόπου εἰς τόπον γέγονε· σαφῶς γὰρ τοῦτο παρίσταται ἐκ τοῦ μετατεθεῖσθαι αὐτόν[9]. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἴρηται ποῦ ἐν ταῖς δεδημοσιευμέναις βίβλοις, ἐν ἀποκρύφοις λέγεται ὅτι ἐν τῷ Παραδείσῳ. Ἐὰν οὕτως ἔχῃ, συνεπίσκεψαι καὶ περὶ τοῦ Ἠλιοῦ, μὴ ἄρα τὸ ὡς εἰς τὸν οὐρανὸν ταυτόν ἐστι τοῦ ἐν τῷ Παραδείσῳ· ἀναμφιβόλως δὲ περὶ τοῦ Σωτῆρος εἴρηται, ὡς μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνελήφθη[10]· πολλαὶ γὰρ μαρτυρίαι εἰσὶ περὶ τούτου.

152 Πράξ. θ′ 6. Ἀλλ' ἀνάστηθι καὶ εἴσελθε εἰς τὴν πόλιν, καὶ λαληθήσεταί σοι ὅ,τι σε δεῖ ποιεῖν[11].

Διδύμου. Ἐπεὶ ὁ εἰπὼν τῷ Παύλῳ Ἰησοῦς· «Σαούλ, Σαοὺλ τί με διώκεις;»[12] αἴτιος αὐτῷ γέγονε τοῦ μὴ ὁρᾶν, κατηγορούντων **153** τῶν αἱρετικῶν τοῦ εἰπόντος «τίς ἐποίησε βλέποντα καὶ τυφλόν[13]· οὐκ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός;»[14] εἰς ἀπορίαν γὰρ αὐτοὺς τὰ τοιαῦτα περιίστησι, διαφόρους θεοὺς λέγοντας· καὶ τοῦ μὲν κατηγοροῦντος ὡς τοῦ μὴ βλέπειν αἰτίου· τὸν δὲ ἕτερον ἀποδεχομένους ἐπὶ τῷ τὸ βλέπειν

---

1. Πράξ. 8,39. 2. Πρβλ. Δ′ Βασ. 2,1-16. 3. Πρβλ. Πράξ. 8,39. 4. Πρβλ. Δ′ Βασ. 2,11. 5. Πράξ. 8,40. 6. Πρβλ. Β′ Κορ. 12,4. 7. Πρβλ. Δαν. Βηλ. (Θδτ.) 33-36. 8. Πρβλ. Δ′ Βασ. 2,11. 9. Πρβλ. Γεν. 5,24. 10. Πρβλ. Μάρκ. 16,19. 11. Πράξ. 9,6. 12. Πράξ. 9,4. 13. Πρβλ. Μάρκ. 8,25. 14. Πρβλ. Ἐξ. 20,2. Δευτ. 5,6.

παρέχειν. Ἡμᾶς δὲ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦντας Θεόν, οὐ θλίψει ταῦτα· μάλιστα εἰδότας, ὅτι προνοητὴς τῶν ὅλων ὑπάρχων, οἶδε τίνι τὸ βλέπειν ὀρέξει καὶ μή· καὶ διατί, καὶ πότε, καὶ πῶς. Τὸν γοῦν ἀπὸ γενετῆς τυφλόν[1], διὰ τοῦτο οὕτω γεγεννῆσθαί φησιν, «ἵνα φανερωθῇ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ ἐν αὐτῷ»[2]· οὐ κακὸν δὲ τὸ αἴτιον τῆς φανερώσεως τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ· διὸ οὐδὲ ἀπεμφαίνει εἰπεῖν ὅτι ὁ Θεὸς τυφλοῖ τινα· καὶ ταῦτα μὲν τοῦ ῥητοῦ συναγορευομένου, δυνατῆς οὔσης καὶ τῆς συναγωγῆς τῷ προσχόντι τῷ, «εἰς κρίμα ἦλθον ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον, ἵνα οἱ μὴ βλέποντες βλέψωσι, καὶ οἱ βλέποντες τυφλοὶ γένωνται»[3]· οὐ γὰρ περὶ αἰσθητῆς ὄψεως ἢ τυφλότητος ταῦτα εἴρηται· μάλιστα διὰ τὸ λεχθὲν πρὸς τοὺς εἰπόντας, «μὴ καὶ ἡμεῖς τυφλοί ἐσμεν;»[4] τὸ «εἰ τυφλοὶ ἦτε, οὐκ ἂν εἴχετε ἁμαρτίας»[5].

Πράξ. θ′ 7. Οἱ δὲ ἄνδρες οἱ συνοδεύοντες αὐτῷ εἱστήκεισαν ἐνεοί, ἀκούοντες μὲν τῆς φωνῆς, μηδένα δὲ θεωροῦντες[6].

Διδύμου. Τίς ἡ διαφωνία τῶν ἐν ταῖς Πράξεσιν ἀναγεγραμμένων ἐν τῇ κατὰ Παῦλον ὀπτασίᾳ; ἐν μὲν γὰρ τῇ καθ' ὁδὸν ὀπτασίᾳ ἱστορεῖ ὁ Λουκᾶς, τοὺς μετ' αὐτὸν ὄντας τῆς φωνῆς μὲν ἀκηκοέναι, μηδένα δὲ θεωρῆσαι[7]· ἐν δὲ τῷ διηγεῖσθαι τὸν Παῦλον ἐπὶ τῶν ἀναβαθμῶν τὴν αὐτὴν ὀπτασίαν, λέγει τοὺς μετ' αὐτὸν ὄντας τὸ μὲν φῶς τεθεᾶσθαι τὴν δὲ φωνὴν τοῦ λαλοῦντος μὴ ἀκηκοέναι[8]· κατὰ μὲν τὴν ἱστορίαν ὁ Χρυσόστομος πάνυ ἡρμήνευσε τὸν τόπον· ἔφη, ὅτι ἡ πρώτη ἐξήγησις ἡ λέγουσα, τῆς φωνῆς ἤκουον οἱ συνόντες, τῆς Παύλου φωνῆς λέγει ἀκούειν αὐτοὺς τῆς λεγούσης, «τίς εἶ Κύριε;»[9] οὐδένα δὲ ἔβλεπον ἄνθρωπον εἰ μὴ Παῦλον· ἡ δὲ δευτέρα ἐξήγησις ἡ λέγουσα, τὸ μὲν φῶς τεθεᾶσθαι, τὴν δὲ φωνὴν τοῦ λαλοῦντος μὴ ἀκηκοέναι, φωνῆς λέγει τῆς τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν Παῦλον γεγενημένης, μόνον δὲ τὸ φῶς τεθεᾶσθαι.

157 Πράξ. θ′ 15. Εἶπε δὲ πρὸς αὐτὸν ὁ Κύριος· πορεύου, ὅτι σκεῦός ἐκλογῆς ἐστί μοι οὗτος τοῦ βαστάσαι τὸ ὄνομά μου ἐνώπιον ἐθνῶν τε καὶ βασιλέων υἱῶν τε Ἰσραήλ[10].

Διδύμου. Οἱ τὰς φύσεις δογματίζοντες, φασὶ Παῦλον πνευματικὸν ὄντα ἀνεπίδεκτον εἶναι κακίας· κρατύνουσι δὲ τοῦτο αὐτῶν τὸ φρόνημα καὶ ἐκ τῆς προκειμένης λέξεως, εἰπόντος τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοῦ, «ὅτι σκεῦος ἐκλογῆς ἔστι μοι οὗτος»[11]· οὐ γὰρ «ἔσται» γέγραπται, φησὶν ἐκεῖνοι· ῥητέον δὲ πρὸς τοῦτο, ὅτι ἡ μαρτυρία αὕτη γέγονεν, ὅτε ἐξ

---

1. Πρβλ. Ἰω. 9,1. 2. Ἰω. 9,3. 3. Ἰω. 9,39. 4. Ἰω. 9,40. 5. Ἰω. 9,41. 6. Πράξ. 9,7. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Πρβλ. Πράξ. 22,9. 9. Πράξ. 9,5. 10. Πράξ. 9,15. 11. Ἔνθ' ἀν.

οἰκείας προαιρέσεως πεισθεὶς ὁ ἀνὴρ τῷ χρησμῷ ἀπῆλθεν ἐπὶ τῷ συντυχεῖν τῷ 'Ανανίᾳ[1]· διὸ καὶ ἀκόλουθον τυγχάνει, τὸν τοσαύτην ἐνδειξάμενον μετάνοιαν ἐν ῥοπῇ καιροῦ ὑπάρξαι τοῦ εἶναι ἐκλογῆς σκεῦος[2]· πρὸς τούτοις καὶ μηδὲ φαγεῖν **158** ἐφ' ὅλας τρεῖς ἡμέρας[3], δεῖγμα ἦν τῆς σφοδρᾶς μετανοίας καὶ νηστείας· δυνατὸν δὲ εἰπεῖν, ὅτι ὁ Θεὸς ὁ τὰ μέλλοντα γινώσκων ἀκριβῶς ὡς τὰ παρόντα, ἐμαρτύρησε διὰ τὴν μέλλουσαν αὐτοῦ ὑπηρεσίαν, ὡς ἤδη «σκεῦος ἐκλογῆς»[4] ὑπῆρχεν· ἄλλος δὲ λέξει, ὅτι θεοσεβὴς ὤν, ζήλῳ τῷ μετὰ ἀγνοίας ἐδίωκε[5] τοὺς πιστεύοντας τῷ Σωτῆρι, ὡς ἀποστάτας τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ νόμου αὐτοῦ. Καὶ ἐπεὶ θεϊκῇ πως προθέσει τοῦτο ἔπραττεν, εἰ καὶ πεπλανημένως, εἰς τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ σκοπήσας ὁ χρηματίσας εἶπε, «τί με διώκεις;»[6] εὐθέως γὰρ ἐπήκουσε τῷ καλοῦντι, καὶ κατάλληλα τῇ κλήσει ἔπραξεν· ἐπαύσαντο δὲ ἂν τῆς ἀπάτης οἱ τὰς φύσεις φρονοῦντες, εἰ ἐπιστήσαντες ἦσαν τοῦ ἐκλογῆς εἶναι αὐτὸν σκεῦος· τοῦ ἐκλεγομένου οὐ φύσιν ἀλλὰ βίον σκοποῦντος.

Ταῦτα, οὔπω τῆς χάριτος παρούσης, ἐμαρτύρησεν ὁ ταῖς καρδίαις ἐμβατεύων ἡμῶν· μὴ οὖν σφάλλωμεν ἑαυτούς, ἀδύνατον εἶναι λέγοντες γενέσθαι κατὰ Παῦλόν τινα· τῆς μὲν γὰρ χάριτος καὶ τῶν σημείων ἕνεκεν οὐκέτι Παῦλος ἕτερος ἔσται λοιπόν, τῆς δὲ ἀκριβείας τοῦ βίου τῶν βουλομένων ἕκαστος τοιοῦτος γένοιτο ἄν· εἰ δὲ μή εἰσι, παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι μόνον.

Οὕτως ἐπιδώσει ἡ διδασκαλία· ὥσπερ ἐξέπληττε τούτῳ, οὕτω κἀκείνῳ.

Πράξ. θ' 16. Ἐγὼ γὰρ ὑποδείξω αὐτῷ, ὅσα δεῖ αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματός μου παθεῖν[7].

Ἅμα καὶ ἐντρεπτικῶς· εἰ ἐκεῖνος πάντα πείσεται ὁ οὕτω μεμηνώς, σὺ δὲ οὐδὲ βαπτίσαι αὐτὸν θέλεις; Καλῶς ἔχει, φησίν, ἄφες αὐτὸν πεπληρῶσθαι· διὰ τοῦτο ταῦτα λέγει, τυφλός ἐστιν ὅλος· τί με κελεύεις ἀνοῖξαι αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς, ἵνα πάλιν δήσῃ; Μὴ φοβηθῇς τὸ μέλλον· τῇ γὰρ ἀνοίξει οὐ καθ' ὑμῶν χρήσεται· πρὸς τὸ ἵνα ἀναβλέψῃ ταῦτα εἴρηται· οὐ γὰρ μόνον, φησίν, οὐδὲν ἐργάσεται εἰς ὑμᾶς δεινόν, ἀλλὰ καὶ πείσεται πολλά· τὸ δὴ θαυμαστόν, ὅτι τὸ πρότερον πείσεται, καὶ τότε ἐμβήσεται εἰς τοὺς κινδύνους*.

Πράξ. θ' 17. Ἀπῆλθε δὲ 'Ανανίας, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐπιθεὶς ἐπ' αὐτὸν τὰς χεῖρας εἶπε· Σαοὺλ ἀδελφέ, ὁ Κύριος

---

* Τὸ παρὸν ἀπόσπασμα παρατίθεται ἀνωνύμως εὐθὺς μετὰ τὸ προαναγραφὲν ἀπόσπασμα τοῦ Διδύμου.

1. Πρβλ. Πράξ. 2,6,8. 2. Πρβλ. Πράξ. 9,15. 3. Πρβλ. Πράξ. 9,9. 4. Πράξ. 9,15. 5. Πρβλ. Γαλ. 1,13. 6. Πράξ. 9,4. 7. Πράξ. 9,16.

ἀπέσταλκέ με, Ἰησοῦς ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ **159** ᾗ ἤρχου, ὅπως ἀναβλέψῃς καὶ πλησθῇς Πνεύματος Ἁγίου[1].

Εὐθέως αὐτὸν οἰκειοῦται τῷ ὀνόματι· «Ἰησοῦς», φησίν, «ὁ ὀφθείς σοι ἐν τῇ ὁδῷ»[2]· καὶ μὴν τοῦτο οὐκ εἶπεν αὐτῷ ὁ Χριστός, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ Πνεύματος ἔμαθεν· ἵνα ἀναβλέψῃς, φησί. *Καὶ μετ' ὀλίγα*· Ταῦτα λέγων τὰς χεῖρας ἐτίθει· ἀνέβλεψε δὲ παραχρῆμα· τινές φασι, πηρώσεως εἶναι σημεῖον τοῦτο· διατί μὴ ἐπήρωσεν αὐτοῦ τοὺς ὀφθαλμούς· τοῦτο παραδοξότερον ἦν, ὅτι ἀνεῳγμένων οὐκ ἔβλεπεν· ὅπερ ἔπαθεν ἐπὶ τοῦ νόμου, ἕως τὸ ὄνομα ἐπετέθη τοῦ Ἰησοῦ*.

165 Πράξ. θ′ 33-35. Εὗρε δὲ ἐκεῖ ἄνθρωπόν τινα ὀνόματι Αἰνέαν ἐξ ἐτῶν ὀκτὼ κατακείμενον ἐπὶ κραβάτου ὃς ἦν παραλελυμένος. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Πέτρος· Αἰνέα, ἰᾶταί σε Ἰησοῦς ὁ Χριστός· ἀνάστηθι καὶ στρῶσον σεαυτῷ. Καὶ εὐθέως ἀνέστη. Καὶ εἶδαν αὐτὸν πάντες οἱ κατοικοῦντες Λύδδαν καὶ τὸν Σαρωνᾶν, οἵτινες ἐπέστρεψαν πρὸς Κύριον[3].

166 *Διδύμου*. Πολλὴν διαφορὰν ἔχει τὸ πραχθὲν ὑπὸ Πέτρου εἰς τὸν ἐπὶ ὅλα ὀκτὼ ἔτη διὰ νόσον χαλεπὴν κατακείμενον[4], πρὸς τὸ ὑπὸ Ἰησοῦ γενόμενον, εἰς τὸν ὅλα τριάκοντα καὶ ὀκτὼ ἔτη ἐπὶ σκίμποδος μείναντα διὰ πάρεσιν ἀνίατον[5]. Ὁ μὲν γὰρ Πέτρος εἰπών, «Αἰνέα ἰᾶταί σε Ἰησοῦς ὁ Χριστός, ἀνάστα, στρῶσον σεαυτῷ»[6], τὸ σημεῖον εἰργάσατο· Ἰησοῦς δὲ φήσας, «ἔγειρε, ἆρον τὸν κράβατόν σου καὶ περιπάτει»[7], οἷα Θεὸς τὸ τεράστιον πεποίηκεν. Εἶχε δὲ παραλλαγὴν πολλὴν τὰ πρὸς ἑκατέρους εἰρημένα· τῷ μὲν γὰρ ἐλέχθη, «ἀνάστα, καὶ ἆρον τὸν κράβατον καὶ περιπάτει»[8]· ἐμφαίνει γὰρ ἡ πρόσταξις ἰσχὺν πολλὴν σὺν ὑγείᾳ βεβαίᾳ ἐγγεγονέναι τῷ εὐεργετουμένῳ· μάλιστα ὅτι ἐπιφέρεται «ἀναστὰς οὖν ἦρε τὸν κράβατον αὐτοῦ καὶ περιεπάτει»[9]. Τῷ δέ, «ἀνάστα, στρῶσον σεαυτῷ»[10]. Οὐ γὰρ τοσαύτη ἐμφαίνεται ἰσχὺς τοῦ δυνηθέντος στρῶσαι μετὰ πολλὴν νόσον, ὅσον τοῦ τὸν κράβατον αἴροντος καὶ περιπατοῦντος· ἐσημειωσάμεθα δὲ ταῦτα, προφάσει τῆς ἀναγωγῆς, ἀλλ' οὐ συγκρίνοντες τὸν Ἰησοῦν Πέτρῳ· ὁ μὲν γὰρ ὡς Θεὸς ἐποίει, ὁ δὲ πιστεύων εἰς Θεόν. Φησὶ γάρ, «ἰᾶταί σε Ἰησοῦς Χριστός»[11]· ὡς ἑκάτερα ταῦτα Χριστοῦ εἶναι ἔργα.

---

* Καὶ τὸ παρὸν ἀπόσπασμα παρατίθεται ἀνωνύμως εὐθὺς μετὰ τὸ προηγούμενον.

1. Πράξ. 9,17. 2. Ἔνθ' ἀν. 3. Πράξ. 9,33-35. 4. Πρβλ. Πράξ. 9,33. 5. Πρβλ. Ἰω. 5,5. 6. Πράξ. 9,34. 7. Ἰω. 5,8. 8. Πρβλ. Ἰω. 5,8. 9. Πρβλ. Ἰω. 5,9. 10. Πρβλ. Πράξ. 9,34. 11. Πράξ. 9,34.

167 Πράξ. θ′ 36. Ἐν Ἰόππῃ δέ τις ἦν μαθήτρια ὀνόματι Ταβιθά, ἡ διερμηνευομένη λέγεται Δορκάς[1].

Διδύμου. Σημειωτέον ὅτι καὶ μέχρι γυναικῶν φθάνει τὸ τῶν μαθητριῶν ὄνομα καὶ ἡ ἀξία τῆς ἐπωνυμίας· ἀπέστειλαν δὲ δύο ἄνδρας πρὸς αὐτόν[2]· μᾶλλον ἡ πίστις τῶν πασχόντων τὰς ἰάσεις ἐργάζεται· ἰδοὺ γὰρ καὶ ὧδε οἱ πιστεύσαντες, ὅτι διὰ τῆς τοῦ Πέτρου παρουσίας δύναται ἀναστῆναι νεκρός, ἐπέτυχον τοῦ σκοποῦ· πλὴν οὐχ οἱαδήποτε πίστις συμβάλλεται, ἀλλ᾽ ἡ εἰς τοὺς ὄντας ἁγίους.

Πράξ. θ′ 36. Αὕτη πλήρης ἦν ἔργων ἀγαθῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει[3].

Διδύμου. Ἐπεί τινες ὀκνηρῶς ἔχοντες περὶ τελείας ἀρετῆς ἀνάληψιν, φασὶ μὴ δυνατὸν κατορθοῦσθαι ἀνθρώπῳ βίον ἄληπτον· ἐλεγκτέον αὐτοὺς ἐκ τῆς προκειμένης γραφῆς μαρτυρούσης, ὡς ἄρα ἡ Δορκὰς «πλήρης πάντων ἀγαθῶν καὶ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει»[4], ὑπῆρχε· ἀκολουθεῖ γὰρ τὸν οὕτω κατορθοῦντα, βίον ἔχειν ἀκηλίδωτον· πλήρης δὲ ἐλεημοσυνῶν ὧν ἐποίει[5], ἥτις εὑρίσκεται· ὅταν διὰ τὸ κοινωνικὸν καὶ Θεοῦ ἐντολὴν ποιῇ αὐτάς, καὶ μὴ ὅπως θηρεύσῃ τὸν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἔπαινον. Τὸ αὐτὸ ἐρεῖς καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ὧν πλήρης ἡ ἐπαινουμένη ἄνθρωπος ὑπῆρχεν.

Πράξ. θ′ 37. Ἐγένετο δὲ ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἀσθενήσασαν αὐτὴν ἀποθανεῖν· λούσαντες δὲ ἔθηκαν ἐν τῷ ὑπερῴῳ[6].

Ὅρα πανταχοῦ τὰ σημεῖα γινόμενα· ἡμεῖς δὲ αὐτοῖς οὕτω πιστεύομεν ὡς νῦν ὁρωμένοις· οὐχ ἁπλῶς ἀπέθανεν ἡ Ταβιθά, ἀλλ᾽ ἐν ἀρρωστίᾳ γενομένη· καὶ οὐκ ἐκάλεσε Πέτρον, ἕως ὅτε ἐτελεύτα· εἶτα ἀποστείλαντες ἔλεγον μὴ ὀκνῆσαι διελθεῖν ἕως αὐτῶν[7]. *Καὶ* **168** *μετ᾽ ὀλίγα·* Οὐδαμοῦ κοπετός, οὐδαμοῦ θρῆνος· ὅρα πῶς διακαθαίρεται τὰ πράγματα· «λούσαντες», φησίν, «ἔθηκαν ἐν ὑπερῴῳ»[8]· τουτέστι τὰ ἐπὶ νεκρῷ πάντα ἐποίησαν*.

Διδύμου. Διατί περιέμειναν ἀποθανεῖν; Διατί μὴ ἐσκύλη Πέτρος καὶ πρὸ τούτου; Ἀνάξιον ἡγοῦντο λοιπὸν φιλοσοφοῦντες, ὑπὲρ τῶν τοιούτων τοὺς μαθητὰς σκύλλειν, καὶ τοῦ κηρύγματος παραστᾶν· ἐπεὶ καὶ διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι ἐγγὺς ἦν[9], εἶπου ἐν τάξει παρέργου τοῦτο ἦτουν.

---

* Τὸ παρὸν ἀπόσπασμα παρατίθεται ἀνωνύμως εὐθὺς μετὰ τὸ προαναγραφὲν ἀπόσπασμα τοῦ Διδύμου.

1. Πράξ. 9,36. 2. Πράξ. 9,38. 3. Πράξ. 9,36. 4. Πρβλ. ἔνθ᾽ ἀν. 5. Ἔνθ᾽ ἀν. 6. Πράξ. 9,37. 7. Πρβλ. Πράξ. 9,38. 8. Πράξ. 9,37. 9. Πρβλ. Πράξ. 9,38.

175 Πράξ. ι' 10. Ἐγένετο δὲ πρόσπεινος καὶ ἤθελε γεύσασθαι· παρασκευαζόντων δὲ αὐτῶν ἐγένετο ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις[1].

Διδύμου. Οἱ τὰς φύσεις εἰσάγοντες ἑτερόδεκτοι, φασὶν ἀνεπιδέκτους εἶναι σωτηρίας τοὺς ἀνθρώπους ἐκείνους τοὺς διὰ φαυλότητα ἤθους, κύνας καὶ χοίρους καλουμένους[2]· οἷς τὸ ἅγιον διδόναι καὶ τοὺς μαργαρίτας τοὺς θείους ἀπεῖπεν ὁ Σωτήρ[3]· πρὸς τούτοις τοὺς φύσει κακοὺς λέγουσι τοὺς εἰρημένους λύκους ἅρπαγας καὶ ἀλώπεκας, καὶ πάντας ἁπαξαπλῶς τοὺς ὀνόμασιν ἀλόγων ζώων δηλουμένους· ἐλεγκτέον οὖν αὐτοὺς ὡς οὐδεὶς ἐκείνων κατὰ φύσιν, ἀλλὰ κατὰ πρόθεσίν ἐστι κακός, ἐκ τῆς ἐγκειμένης ὀπτασίας. Τὸν γὰρ Πέτρον διδάξαι βουλόμενος ὁ Θεὸς μηδένα ἄνθρωπον παραιτεῖσθαι ὡς κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον ὄντα, σκεῦος ἐμφερές τι ὀθόνης ἐκ τοῦ οὐρανοῦ τέσσαρσιν ἀρχαῖς καθῆκεν ἐπὶ τῆς γῆς[4]· ἐν ᾧ ὑπῆρχε πάντα τὰ γένη τῶν ἀλόγων ζώων[5]· ἀφ' ὧν θύσας φαγεῖν ὁ Πέτρος προσετάττετο[6]· ὁ δὲ ἀκμὴν ἐμμένων ἐν τῇ Ἰουδαϊκῇ συνηθείᾳ, αἰσθητὰ νομίσας τὰ ὁρώμενα, παρητήσατο εἰπών, κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον μηδέποτε βεβρωκέναι· ταῦτα αὐτοῦ εἰρηκότος, ὁ χρησμὸς πρὸς αὐτόν· «ἃ ὁ Θεὸς ἐκαθάρισε, σὺ μὴ κοίνου»[7]· ἀφ' οὗ καὶ γνῶσιν λαβών, ὡς περὶ ἠθῶν ἀνθρώπων τούτων εἰρημένων, εἶπε δεδειχέναι αὐτῷ τὸν Θεόν, ὡς οὐδεὶς κατὰ φύσιν ἀκάθαρτος ἀνθρώπων· διὸ καὶ ἀναντιρρήτως ἀπαντῆσαι πρὸς τὸν Κορνήλιον, ὠφελη**176**θῆναι θέλοντα σὺν παντὶ τῷ οἴκῳ[8] τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν· ὅθεν ἐπιδέδεικται τὰ τετράποδα καὶ τὰ ἑρπετὰ καὶ τὰ πετεινὰ[9] ἀναφορὰν ἔχοντα εἰς τὰς ἀνθρώπων καταστάσεις ὑπὸ Θεοῦ χαρισθέντα· οὐ διὰ φύσιν ἀντιπράττουσαν, τὸ ἅγιον ἢ τοὺς μαργαρίτας κεκώλυται κυσὶν ἢ χοίροις διδόναι[10]· ἀλλὰ διὰ προαίρεσιν χειρίστην ἣν καταλεῖψαι δυνατόν, μηκέτι κύνα ἢ χοῖρον ὄντα. Ἡ Συροφοινίκισσα γοῦν γυνὴ διὰ πίστιν ἐκ κυνὸς ἄνθρωπος γέγονεν· ὅθεν καὶ τὸν ἄρτον τῶν τέκνων παρέσχεν αὐτῇ ὁ Ἰησοῦς[11].

«Ἐγένετο δὲ ἐπ' αὐτόν», φησίν, «ἔκστασις καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγμένον»[12]. Οἱ γυναικῶν παραπαιουσῶν ἑλόμενοι εἶναι μαθηταί, οὗτοι δέ εἰσιν οἱ ἀπὸ τῆς Φρυγίας, φασὶ τοὺς προφήτας κατεχομένους ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μὴ παρακολουθεῖν ἑαυτοῖς παραφερομένοις κατὰ τὸν τῆς προφητείας καιρόν. Δοκοῦσι δὲ ἀπόδειξιν ἔχειν ταύτης τῆς κακοδοξίας ἐκ τῆς προκειμένης γραφῆς λεγούσης ἐξεστακέναι τὸν Πέτρον· ἀλλ' ἵστωσαν οἱ ἠλίθιοι, οἱ ἀληθῶς παραπαίοντες, ὡς πολλὰ σημαίνει ἡ λέξις αὕτη. Δηλοῖ γὰρ καὶ τὴν ἐπὶ θαυμασμῷ ἔκπληξιν· καὶ τὸ ἔξω τῶν αἰσθητῶν γενέσθαι, ποδηγούμενον ἐπὶ τὰ

---

1. Πράξ. 10,10. 2. Πρβλ. Ματθ. 7,6. 3. Ἔνθ' ἀν. 4. Πρβλ. Πράξ. 10,11. 5. Πρβλ. Πράξ. 10,12. 6. Πρβλ. Πράξ. 10,13. 7. Πράξ. 10,15. 8. Πρβλ. Πράξ. 10,1-2. 9. Πρβλ. Πράξ. 10,12. 10. Πρβλ. Ματθ. 7,6. 11. Πρβλ. Μάρκ. 7,26-30. 12. Πράξ. 10,10-11.

πνευματικά· καὶ τὸ παρακόπτειν· ὅπερ οὐ λεκτέον οὔτε ἐπὶ Πέτρου, οὔτε τῶν προφητῶν· ἀλλὰ τὰ ἄλλα ἐκ τῆς λέξεως σημαινόμενα· ἀμέλει γοῦν ὁ ἐκστὰς Πέτρος παρηκολούθει, ὡς ἀπαγγέλλειν ἃ εἶδε καὶ ἤκουσε καὶ τίνος σύμβολα τὰ δειχθέντα ἦν. Ταῦτα καὶ περὶ τῶν προφητῶν πάντων ἐρεῖς παρακολουθούντων οἷς ἔλεγον τὰ θεωρούμενα· σοφοὶ γὰρ ἦσαν νοοῦντες ἀπὸ τοῦ ἰδίου στόματος ἃ προέφερον· τοῦ Κυρίου μετὰ τὴν ἀνάστασιν φανερῶς ἐντειλαμένου μαθητεῦσαι πάντα τὰ ἔθνη[1]· ἢ πῶς οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις Ἀπόστολοι ἀκούσαντες τὰ κατὰ τὸν Κορνήλιον, διεκρίνοντο πρὸς τὸν Πέτρον[2]· πάνυ μὲν οὖν ἐδεῖτο τῆς περὶ τῶν ἐθνῶν θείας ἀποκαλύψεως ὁ τῶν Ἀποστόλων ἔξαρχος Πέτρος ὁ πανάγιος· οὐ γὰρ ἐγίνωσκεν ὅτι περιτομῆς καὶ ἀκροβυστίας[3] οὐκ ἔστι διαστολὴ κατὰ τὴν πίστιν· οὔτε μὴν ἤδει σαφῶς ὅτι δίχα τῆς κατὰ νόμον φαινομένης λατρείας μαθητευθῆναι τὰ ἔθνη ὁ Κύριος εἶπεν[4], ἕως οὗ τῆς ἀπορρήτου βουλῆς αὐτοῦ καὶ ἀποκαλύψεως ἐφανέρωσε τὸ μυστήριον· διά τε τοῦ κατὰ τὴν σινδόνα **177** παραδείγματος πείσας, διά τε τῆς ἴσως τὴν πίστιν δοθείσης καὶ τοῖς ἔθνεσι χάριτος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς οὐκ ἔστιν ἐν Χριστῷ διαστολὴ Ἰουδαίου τε καὶ Ἕλληνος[5]· ὅπερ καὶ οἱ ἐν Ἱεροσολύμοις ἀγνοοῦντες Ἀπόστολοι διεκρίνοντο πρὸς αὐτόν, ἕως ἔμαθον καὶ αὐτοὶ τὸν ἐν ἀποκρύφοις πλοῦτον τῆς ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους θείας χρηστότητος. Θείας γὰρ ζωῆς καὶ καινῆς λατρείας παρὰ τὴν νομικὴν εἰσαγωγήν, καὶ ψυχῆς ἑκουσίως σώματος ἑαυτὴν ἀπολυούσης καταγνώμην ὑπῆρχε διδαχῇ, καὶ ἄλλης ἀρχὴ θειοτέρας γενέσεως ὑποτύπωσις ἡ τοῦ κηρύγματος χάρις· καὶ διὰ τοῦτο τῆς τοῦ προστάξαντος ἔχρηζον ἐφ' ἑκάστῳ λόγῳ διδαχῆς οἱ ταύτην πιστευθέντες τὴν διακονίαν· εἰ δέ τῳ μὴ δοκῶ τοῦ δέοντος εἶναι περιεργότερος, πᾶς λόγος θείας ἐντολῆς δεῖται πάντως τοῦ ἐπ' αὐτῷ πρὸς ἐνέργειαν ὁρισθέντος τρόπου διδαχῆς καὶ ἀποκαλύψεως· οὐ γάρ ἐστι τὸ παράπαν τὸ διαγινῶσκον τόν τινος λόγου τρόπον χωρὶς τοῦ φαμένου τὸν λόγον ἀποκαλύψεως· ὅπερ εἰδὼς καὶ ὁ πανεύφημος Πέτρος, λαβὼν ἤδη παρὰ τοῦ Κυρίου τὸν περὶ τῶν ἐθνῶν τοῦ κηρύγματος λόγον, οὐκ ἐνεχείρησεν· ἀναμένων διδαχθῆναι παρὰ τοῦ δόντος τὸν λόγον, τοῦ λόγου τὸν τρόπον.

186 Πράξ. ι' 38. Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν αὐτὸν ὁ Θεὸς Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ δυνάμει[6].

187 *Διδύμου.* Ἰστέον ὡς ἡ τάξις ἡ κατὰ τὴν ἐπαγγελίαν τῆς προφορᾶς, οὐ πάντως ἕπεται τῇ τῶν σημαινομένων πραγμάτων ἁρμονίᾳ· εἰ καί ποτε συμπίπτει τοῦτο· διὸ καὶ πραττόμενον ἐν τῇ προφορᾷ τῆς δυνάμεως τοῦ Θεοῦ εὑρίσκεται τὸ Πνεῦμα, οὐ δεῖ νομίζειν ὅτι

---

1. Πρβλ. Ματθ. 28,19. 2. Πρβλ. Πράξ. 11,1-2 3. Πρβλ. Γαλ. 4,6. 4. Πρβλ. Ματθ. 28,19. 5. Πρβλ. Ρωμ. 10,12. 6. Πράξ. 10,38.

οὕτω καὶ τὰ σημαινόμενα ἔχει· ἅμα γὰρ καὶ ἀδιαίρετον φρονοῦντες εἶναι τὴν Τριάδα, οὐδὲ περὶ οὐσιώδους διαφορᾶς ἐννοοῦμεν· τῷ μὴ ἐκ διαφόρων συμπληροῦσθαι τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἢ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα· διὸ κἂν λέγηται ὁ Ναζωραῖος Ἰησοῦς[1], ὁ ἐκ τῆς παρθένου κυηθείς[2], κεχρίσθαι Πνεύματι Ἁγίῳ καὶ δυνάμει[3], οὐχ ἕτερόν τι ἐκ τῆς λέξεως μανθάνομεν, ἢ ὅτι Πνεύματος Ἁγίου καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως ἐπισκιασάσης αὐτῇ[4], ἵνα τέκῃ τὸν Ἐμμανουήλ[5]· φαμὲν οὖν τὸ κυηθὲν μὴ ἐξ ἀνδρός, ἀλλ' ἐκ Πνεύματος Ἁγίου, καὶ τῆς τοῦ Ὑψίστου δυνάμεως γεγονέναι[6].

189 Πράξ. ι′ 43. Τούτῳ πάντες οἱ προφῆται μαρτυροῦσιν, ἄφεσιν ἁμαρτιῶν λαβεῖν διὰ τοῦ αἵματος αὐτοῦ πάντα τὸν πιστεύοντα εἰς αὐτόν[7].

Διδύμου. Εἴ τις μετανοῶν ἐφ' οἷς ἔπραξε κακοῖς, πιστεύσας εἰς τὸ ὄνομα Κυρίου, ἄφεσιν δέχεται τῶν ἡμαρτημένων ἐφ' οἷς γνησίως μετέγνω· πάντες δὲ οἱ προφῆται, ὧν φέρεται διδασκαλία πρὸς τὸν λαὸν τῶν Ἑβραίων, περὶ μετανοίας καὶ πίστεως τῆς εἰς τὸν Πατέρα εἰρήκασι· ἀκολούθως καθόλου δέξεται πάντας τοὺς προφήτας μαρτυρεῖν ἄφεσιν ἁμαρτιῶν δίδοσθαι τῷ πιστεύοντι εἰς τὸν Κύριον.

191 Πράξ. ι′ 48. Προσέταξε δὲ αὐτοὺς ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ βαπτισθῆναι. τότε ἠρώτησαν αὐτὸν ἐπιμεῖναι ἡμέρας τινάς[8].

Διδύμου. Ὁ βαπτιζόμενος εἰς τὸ ὄνομα Ἰησοῦ, εἰς τὴν Τριάδα βαπτίζεται· ὡς ὁ λαμβάνων ἐκ τοῦ Θεοῦ τὴν δωρεάν, ἐν Τριάδι αὐτὴν ἔχει βεβαιουμένην· ὅθεν οὐ φοβητέον ἐκ τῶν τοιούτων ῥημάτων τὴν Σαβελλίου γνώμην· Τριάδα γὰρ τιθέμεθα, ἀλλ' οὐ τριώνυμον ὑπόστασιν μίαν.

198 Πράξ. ια′ 24. Ὅτι ἦν ἀνὴρ ἀγαθὸς καὶ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου καὶ πίστεως. Καὶ προσετέθη ὄχλος ἱκανὸς τῷ Κυρίῳ[9].

Διδύμου. Οὐ ταὐτόν ἐστι Θεὸν μόνον ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἄνδρα ἀγαθὸν ὑπάρχειν. Ὁ μὲν γὰρ κατ' οὐσίαν ἀγαθὸς τυγχάνει· ἀρχὴ καὶ πηγὴ ὢν τῶν ἀγαθῶν· ὁ δὲ ἀνὴρ οὐ κατ' οὐσίαν τυγχάνει, ἀλλ' ἐν ἀναλήψει ἀρετῆς ἔχει τοῦτο αὐτό· ἀλλ' οὐχ ἁπλῶς ἀνὴρ ἀγαθὸς εἰς τοῦτο λήψῃ καὶ τό, «εὖ δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστέ»[10].

---

1. Πρβλ. Πράξ. 10,38. 2. Πρβλ. Ματθ. 1,23. Ἡσ. 7,14. 3. Πρβλ. Πράξ. 10,38. 4. Πρβλ. Λουκ. 1,35. 5. Πρβλ. Ματθ. 1,23. Ἡσ. 7,14. 6. Πρβλ. Λουκ. 1,35. 7. Πράξ. 10,43. 8. Πράξ. 10,48. 9. Πράξ. 11,24. 10. Ματθ. 25,21.

215 Πράξ. ιγ' 10. Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ῥᾳδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ πάσης δικαιοσύνης[1].

Διδύμου. Ἐπεὶ ὁ δικαιοσύνης ἐχθρὸς ἐναντίος αὐτῇ ἔστιν· ἀρετὴ δὲ ἡ δικαιοσύνη· τὸ δὲ ποιότητι ἐναντίον καὶ αὐτὸ ποιότης· οὐ ποιότης δὲ ὁ προκείμενος μάγος[2], ἀλλ' ἄνθρωπος· ἐχθρὸς δικαιοσύνης, οὐχ ἧ ἄνθρωπος, ἀλλὰ τῷ ἔχειν ἀδικίαν τυγχάνει· εἰ δὲ τῷ ἔχειν ἀδικίαν κακός ἐστιν, οὐκ ἐκ κατασκευῆς ἐστι τοιοῦτος· ὅθεν οὐ ῥαδιουργία ἡ δολιότης ἐστίν, ἀλλὰ πλήρης τούτων τυγχάνει, **216** κατὰ διάθεσιν αὐτὰ σχών· ᾧ ἔπεται, κατὰ γνώμην, ἀλλ' οὐ κατ' οὐσίαν πονηρὸν αὐτὸν εἶναι, ἐπιστατέον.

Πράξ. ιγ' 10. Οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου τὰς εὐθείας;[3]

Διδύμου. Καὶ τὸ «οὐ παύσῃ διαστρέφων τὰς ὁδοὺς Κυρίου»[4], πρὸς δυνάμενον παύσασθαι ἡ ἐπίπληξις· οὐ δυνατὸν δὲ παύσασθαι τῷ κατ' οὐσίαν κακῷ· συμφωνεῖ τούτοις καὶ τὰ τῆς ἐπιτιμίας· ἐκ βλέποντος γὰρ τυφλὸς γενόμενος μεταβολὴν ἔσχεν· ἀλλὰ καὶ τὸ «ἄχρι καιροῦ»[5] προσκείμενον δείκνυσιν, ὅτι τῷ φαύλως βλέπειν ἀποβεβηκὼς μετὰ τὸν δηλούμενον καιρόν, ἔσται ἐν τῷ καλῶς ὁρᾶν· καὶ τοῦτο τὸ ῥητὸν ἀνατρέπει δόξαν τῶν λεγόντων, μὴ ἀγαθοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ ποιεῖν βλέποντα καὶ τυφλόν[6]· οὐ γὰρ ἐκείνου τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν γνώμην ταύτην τοῦ ἀγαθοῦ διάκονος ὢν Παῦλος, δυνάμει τοῦ ἰδίου Θεοῦ τὸν Ἐλύμαν ἐτύφλωσεν[7].

230 Πράξ. ιγ' 48. Καὶ ἐπίστευσαν ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι εἰς ζωὴν αἰώνιον[8].

Διδύμου. Ἐπεὶ τὸ «ἐπίστευσαν»[9] προαιρετικὴν ἐνέργειαν δηλοῖ, καὶ οὐκ οὐσιώδη ὁρμήν, πεπιστευκέναι τοὺς «ὅσοι ἦσαν τεταγμένοι»[10], ἀνενεκτέον εἰς πρόγνωσιν Θεοῦ καὶ προορισμόν, ἀλλ' οὐκ εἰς ὑπόστασιν οὐσιωδῶς κεκτημένην τοῦτο.

251 Πράξ. ιε' 21. Μωϋσῆς γὰρ ἐκ γενεῶν ἀρχαίων κατὰ πόλιν τοὺς κηρύσσοντας αὐτὸν ἔχει ἐν ταῖς συναγωγαῖς κατὰ πᾶν σάββατον ἀναγινωσκόμενος[11].

Διδύμου. Εἰ καὶ πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ Χριστοῦ κατὰ πᾶν σάββατον ἐν μόναις ταῖς συναγωγαῖς ἀνεγινώσκετο Μωϋσῆς, ἀλλ' οὖν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ἐν ταῖς ἐκκλησίαις τοῦ Χριστοῦ οὐ κωλύεται ἀνα-

---

1. Πράξ. 13,10. 2. Πρβλ. Πράξ. 13,8. 3. Πράξ. 13,10. 4. Ἐνθ' ἀν. 5. Πράξ. 13,11. 6. Πρβλ. Ἰω. 9,16. 7. Πρβλ. Πράξ. 13,11. 8. Πράξ. 13,48. 9. Ἐνθ' ἀν. 10. Ἐνθ' ἀν. 11. Πράξ. 15,21.

γινώσκεσθαι· καὶ ὅρα εἰ δυνατὸν τοῦτο γενέσθαι ἐκ τοῦ «ἄχρι γὰρ σήμερον ἡνίκα ἂν ἀναγινώσκηται Μωϋσῆς»[1]· ἀλλὰ καὶ τὸ «πρόσεχε τῇ ἀναγνώσει»[2], οὐ περὶ μόνων τῶν τῆς Καινῆς βιβλίων λέγεται· ὥσπερ οὐδὲ τὸ «πᾶσα γραφὴ θεόπνευστος καὶ ὠφέλιμος»[3]· εἰ γὰρ μὴ ἀνεγινώσκετο τὰ παλαιὰ γράμματα ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, οὐκ ἀκρίτως Γαλάταις ἐπεστέλλετο, τὸ «λέγετέ μοι οἱ ὑπὸ νόμον θέλοντες εἶναι, τὸν νόμον οὐκ ἀκούετε;»[4] καὶ τὰ ἑξῆς.

268 Πράξ. ιστ' 16. Ἐγένετο δὲ πορευομένων ἡμῶν εἰς τὴν προσευχήν, παιδίσκην τινὰ ἔχουσαν πνεῦμα πύθωνος, ὑπαντῆσαι ἡμῖν, ἥτις ἐργασίαν πολλὴν παρεῖχε τοῖς κυρίοις αὐτῆς, μαντευομένη[5].

269 *Διδύμου.* Περὶ τοῦ καλουμένου πυθῶνος μαντικοῦ πνεύματος ἐρεῖ τις, ὡς οὐκ εἴη πονηρὸν οὐδὲ ἀκάθαρτον· οὐδὲν γὰρ περὶ αὐτοῦ γέγραπται τοιοῦτον· προσχρώμενος τῇ μαρτυρίᾳ αὐτοῦ, ἣ εἶπε περὶ Παύλου καὶ τῶν συνόντων· φησὶ γάρ, «οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου εἰσί»[6]· πῶς γὰρ πονηρόν, τὸ οὕτω διακείμενον περὶ θείων ἀνδρῶν, καὶ γινῶσκον πῶς καταγγέλουσιν· ἕτερος δὲ πᾶσαν τὴν κατάθεσιν τὴν πρὸς τὰ χρηστήρια καὶ μαντεῖα ἀπαγορεύων ἐρεῖ· οὐ σπουδαῖον πνεῦμα τὸ ἐπὶ μισθῷ μαντευόμενον· εἴπερ γὰρ ἦν τοιοῦτον, κἂν συνεχώρει Παῦλος πείθοντι παραδέχεσθαι τὴν τῆς σωτηρίας ὁδόν· ἀλλ' οὐ συνεχώρησε· στραφεὶς γὰρ πρὸς τὴν παιδίσκην πότερον διαπονηθείς, εἶπε τῷ πνεύματι ἐξελθεῖν ἀπ' αὐτῆς[7]· πειστέον τῶν τὰς φύσεις εἰσαγόντων; τί ἐροῦσι περὶ τῶν οὕτως ἐχόντων πνευμάτων, ἃ ἐκ τοῦ φανεροῦ οὔτε πονηρὰ οὔτε ἀστεῖα φαίνεται; ἡμᾶς γὰρ οὐ θλίψει προσάπτοντας προαίρεσιν πᾶσι τοῖς λογικοῖς, καθ' ἣν ἄνεσις καὶ ἐπίτασις γίνεσθαι ἀρετῶν τε καὶ κακιῶν· πρέπει δὲ μᾶλλον τὸ νομίζειν πᾶν μαντικὸν πνεῦμα φαῦλον εἶναι· διὸ καὶ κωλύει ἡ θεόπνευστος γραφὴ καθόλου τὴν μαντίαν, ὡς οὐκ ἐπὶ καλοῦ γινομένην· εὑρεῖν οὖν ἐστιν ἐνδιαπίπτοντας ἐπὶ πολλῶν τοὺς μαντικοὺς δαίμονας· ὡς ἐπὶ τῷ πυθωνίῳ πνεύματι διαπονηθεὶς Παῦλος, ἐξέβαλεν αὐτὸ τῆς ἀνθρώπου[8]· ἅμα κἀκείνην ἐλευθερῶν τῆς κατεχούσης μανίας, καὶ δεικνὺς ὡς οὐ πρέπουσα μαρτυρία ἡ ἀπὸ πονηρῶν τοῖς κήρυξι τῆς ἀληθείας· δεδιέναι γὰρ ἐπέρχεται, μὴ συναρπάσαντες οἱ τοιοῦτοι δαίμονες, δι' ὧν εἰρήκασιν ἀληθῶς, τοὺς εὐχερεῖς τῶν ἀνθρώπων, ψευδῆ τινα καὶ πονηρὰ καταμίξαντες τῇ μαρτυρίᾳ, πιστευθέντες, μεγίστης βλάβης αἴτιοι γένωνται· διὸ **270** οὐδὲ τοῖς αἱρετικοῖς προσεκτέον ῥητὰ γραφικὰ προφέρουσι· βλάπτουσι γὰρ μᾶλλον ἢ ὠφελοῦσι προφέροντες τὰ οἷς οὐ πιστεύουσιν ὡς θεῖα.

---

1. Β' Κορ. 3,15. 2. Α' Τιμ. 4,13. 3. Β' Τιμ. 3,16. 4. Γαλ. 4,21. 5. Πράξ. 16,16. 6. Πράξ. 16,17. 7. Πρβλ. Πράξ. 16,18. 8. Ἔνθ' ἀν.

290 Πράξ. ιζ′ 23. Ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν[1].

291 *Διδύμου.* Ὥσπερ ἐστὶ ζῆλον Θεοῦ ἔχειν μὴ κατ' ἐπίγνωσιν[2], οὕτω καὶ εὐσεβεῖν καὶ ἀγνοεῖν τὸν Θεόν[3]· ἑκάτερον γὰρ δηλοῖ πρόθεσιν χρηστήν, ἐσφαλμένην δέ· τοιοῦτοί εἰσιν οἱ τῇ κτίσει προσκυνοῦντες[4], καὶ οἱ διώκοντες τοὺς προφήτας καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ[5]· καὶ ἀγνοοῦντες τὸν Θεόν, οἰόμενοι δὲ εὐσεβεῖν ἢ εἰδέναι τὸν Θεόν, ἀγνοοῦντες δὲ τὴν οἰκονομίαν αὐτοῦ· ὁ γὰρ τοῦ κόσμου δημιουργὸς οὐκ αἰσθητὴ οὐσία ἐστί· διὸ καὶ ἀπερίγραφος καὶ τόπῳ ἀπεριό**292**ριστος, οὐκ ἐν ναοῖς ἐξ ἀνθρώπων γεγονόσιν ἐνοικεῖ[6], κατὰ τὰ ἀγάλματα πρὸς ἄνθρωπον ἢ ἕτερον κτίσμα μεμορφωμένα, ὡς δεῖσθαι ἀνθρωπίνης αὐτῷ προσαγομένης θεραπείας[7], οἷον θυσιῶν, ἢ τινὸς τοιούτου· ἐκείνῳ γὰρ ἀρέσκεται, ὃς οὐ χαρακτηρίζει αὐτὸν ἐν τόπῳ, οὔτε ἀφομοιοῖ αὐτὸν αἰσθητῇ μορφῇ· τῷ μὴ εἶναι αὐτὸν ὅμοιον μηδεμιᾷ αἰσθητῇ ἐνθυμήσει· εἰ δὲ «ἐν αὐτῷ πάντες ζῶμεν καὶ ἐσμὲν καὶ κινούμεθα»[8]· οὐκοῦν διὰ πάντων χωρῶν οὐκ ἐν τόπῳ ἐστὶ περίγραπτος· οὗτος ἐκ τοῦ Ἀδὰμ ἐποίησε γένος πρὸς τὸ οἰκεῖν πᾶσαν τὴν γῆν[9]· οὗτος πατὴρ τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους ὡμολόγηται[10]· τοῦτον τέχνη οὐ δύναται γνωστὸν ποιῆσαι· ἀλλὰ «μόνος ὁ Υἱὸς τὸν Πατέρα ἀποκαλύπτει, καὶ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν οἷς βούλεται»[11]· «οὐ σὰρξ καὶ αἷμα»[12], τουτέστιν ἀνθρωπίνη ἐπίνοια.

295 Πράξ. ιζ′ 29. Γένος οὖν ὑπάρχοντες τοῦ Θεοῦ οὐκ ὀφείλομεν νομίζειν, χρυσῷ ἢ ἀργυρίῳ ἢ λίθῳ, χαράγματι τέχνης καὶ ἐνθυμήσεως ἀνθρώπου, τὸ θεῖον εἶναι ὅμοιον[13].

Διδύμου. Οὐ μόνον, φησίν, οἱ κατ' εὐσέβειαν ζῶντες δηλοῦνται γένος Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ πᾶς, διὰ τὸ μὴ εἶναι ἡμᾶς ἀπολλυμένης φύσεως· εἰ καί τινες φαίνονται τὸ ἀκριβὲς μὴ σῴζοντες τῆς θεοσεβείας, οὗτος ὁ Ἄρατος ὁ τοῦτο εἰπών.

298 Πράξ. ιζ′ 31. Καθὸ ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν δικαιοσύνῃ[14].

299 *Διδύμου.* Ὥσπερ τὰ ἄλλα τῆς προνοίας αὐτοῦ ἔργα φανερὰ πεποίηκεν· ἀναγκαίως κρίσιν κατὰ πασῶν πράξεων καὶ διαλήψεων

---

1. Πράξ. 17,23. 2. Πρβλ. Ρωμ. 10,2. 3. Πρβλ. Πράξ. 17,23. 4. Πρβλ. Ρωμ. 1,25. 5. Πρβλ. Πράξ. 7,52. Ἰω. 5,16. 15,20. 6. Πρβλ. Πράξ. 17,24. 7. Πρβλ. Πράξ. 17,25. 8. Πρβλ. Πράξ. 17,28. 9. Πρβλ. Πράξ. 17,26. 10. Πρβλ. Πράξ. 17,29. 11. Ματθ. 11,25,27. Λουκ. 10,21-22. 12. Πρβλ. Ματθ. 16,17. 13. Πράξ. 17,29. 14. Πράξ. 17,31. Πρβλ. Ψαλ. 9,9. 95,13. 97,9.

ποιήσει, ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὥρισεν[1] ἔσεσθαι κριτὴς ζώντων καὶ νεκρῶν[2]· οὗτος δέ ἐστιν ὁ ἐνανθρωπήσας Κύριος.

304 Πράξ. ιη′ 9-11. Εἶπε δὲ ὁ Κύριος ἐν νυκτὶ δι᾽ ὁράματος τῷ Παύλῳ, μὴ φοβοῦ, ἀλλὰ λάλει καὶ μὴ σιωπήσῃς· διότι ἐγώ εἰμι μετὰ σοῦ, καὶ οὐδεὶς ἐπιθήσεταί σοι τοῦ κακῶσαί σε· διότι λαός μοι πολύς ἐστιν ἐν τῇ πόλει ταύτῃ. Ἐκάθισε δὲ ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἕξ, διδάσκων ἐν αὐτοῖς τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ[3].

Διδύμου. Ἐν Κορίνθῳ τυγχάνοντι τῷ Ἀποστόλῳ, ὁ Θεὸς δι᾽ ὁράματος ὀφθείς, προτρέπεται αὐτὸν μὴ φείδεσθαι τοῦ λέγειν τὸν τῆς διδασκαλίας λόγον· τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ δεῖν σιωπᾶν, ἀλλὰ λαλεῖν αὐτόν, δηλώσας· ἔστι δὲ αὕτη· πολλοὺς εἶναι ἐν τῇ πόλει τῇ προκειμένῃ γνωσθέντας αὐτῷ τῷ Θεῷ, ὡς παραδέξονται τὴν κηρυττομένην διδασκαλίαν· ἐπεὶ γὰρ εἰκὸς ἦν ἄνθρωπον ὄντα δεδιέναι ἐπιβουλήν, σχεδὸν γὰρ πάντες εἰσέτι τότε εἰδωλολάτραι ἐτύγχανον, παραθαρσύνει καὶ εἰς ἀνδρίαν ἀλείφει τὸν διδάσκαλον, φήσας, μετὰ σοῦ εἰμι, κωλύων πάντας τοὺς ἐπιτιθεμένους κακῶσαί σε[4]· ὡς μηδὲ τὰς χεῖρας ἐπιβαλεῖν κατὰ σοῦ. Ἐπεὶ οὖν χρῶνται τῷ ῥητῷ οἱ τὰς φύσεις εἰσάγοντες, φάσκοντες πολλοὺς εἶναι ἐν Κορίνθῳ τῆς πνευματικῆς φύσεως, οἳ καὶ λαός εἰσι τοῦ Θεοῦ, ῥητέον, ὡς οὐ διὰ φύσιν, ἀλλ᾽ εὐσεβῆ πρόθεσιν, οἰκειοῦταί τις τῷ Θεῷ· οὕτω γὰρ καλεῖ λοιπὸν λαὸν ἑαυτοῦ τὸν οὐκ ὄντα αὐτοῦ πρότερον· ὅθεν Θεοῦ ὄντος τοῦ εἰρηκότος λαὸν εἶναι ἐκεῖ πλείονα, λεκτέον, ὡς εἶδεν ἤδη τὴν ἐσομένην συγκατάθεσιν πρὸς τὴν διδασκαλίαν.

306 Πράξ. ιη′ 18. Ὁ δὲ Παῦλος ἔτι προσμείνας ἡμέρας ἱκανάς, τοῖς ἀδελφοῖς ἀποταξάμενος, ἐξέπλει εἰς τὴν Συρίαν, καὶ σὺν αὐτῷ Πρίσκιλλα καὶ Ἀκύλας κειράμενος ἐν Κεγχρεαῖς τὴν κεφαλήν· εἶχε γὰρ εὐχήν[5].

307 *Διδύμου.* Τοῦ Σωτῆρος μετὰ τὴν ἀνάστασιν εἰπόντος τοῖς μαθηταῖς, «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη»[6]· γνῶσιν εἶχον οἷς ἐνεχείρησε τὴν πρόσταξιν, ὡς θέλει ὁ Θεὸς πάντας ἀνθρώπους σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν[7]· καὶ ἐπεὶ προδιήρητο τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος αἱρεσιλατρείας εἰς Ἰουδαίους καὶ Ἕλληνας, διαίρεσις γέγονε καὶ τῶν κηρύκων τοῦ Εὐαγγελίου· ὡς τοὺς μὲν ἐγχειρισθῆναι διδάσκειν τοῖς Ἰουδαίοις, τοὺς δὲ Ἀποστόλους εἶναι τῶν

---

1. Πρβλ. Πράξ. 17,31. 2. Πρβλ. Πράξ. 10,42. 3. Πράξ. 18,9-11. 4. Πρβλ. Πράξ. 18,10. 5. Πράξ. 18,18. 6. Ματθ. 28,19. 7. Α′ Τιμ. 2,4.

ἐθνῶν· ἀλλ' ἐπεὶ σκοπὸν ἕνα εἶχον πάντες οἱ διδάσκαλοι, προσαγαγεῖν τῇ γνώσει τοῦ ἑνὸς Θεοῦ, καὶ τῇ κατηχήσει τοῦ Εὐαγγελίου· ἀμέλει Παῦλος ἐθνῶν Ἀπόστολος ὤν[1], εἴ ποτε παρετύγχανεν ὠφεληθῆναι δυνάμενος Ἰουδαίοις, Ἰουδαῖος Ἰουδαίοις ἐγένετο[2], ὅπως μὴ ἀλλοτριωθῶσιν αὐτοῦ ὡς ἀφιστῶντος νόμου, καίτοι ὑπεραναβὰς ἤδη τὸν τῆς σκιᾶς Ἰουδαϊσμόν· ταύτῃ γοῦν κατὰ τὰ πάτρια νόμιμα κείρεται τὴν κεφαλὴν ἐν Κεγχρεαῖς, εὐχὴν ἔχων περὶ τούτου[3], κατὰ διάταξιν τοῦ παλαιοῦ νόμου· ἀλλὰ καὶ **308** ἐν Ἱεροσολύμοις ἐλθὼν τοῖς ἔχουσι τὴν τοιαύτην εὐχὴν τέσσαρσιν ἀνδράσι συνέδραμε γνώμῃ, τῶν ἐκεῖ πρεσβυτέρων συμβουλευσάντων λῦσαι αὐτὸν τὴν κρατήσασαν περὶ αὐτοῦ διαβολήν, ὡς ἄρα ἀποστασίαν τοῦ νόμου διδάσκει· πρὸς τούτοις δι' ὠφελείαν ἑτέρων Ἰουδαίων περιτέμνει Τίτον καὶ Τιμόθεον[4]· δηλοῖ δὲ τὴν πρόθεσιν ἑαυτοῦ, καθ' ἣν ταῦτ' ἐποίει, γράψας, ὡς ἐπὶ τῷ κερδῆσαι αὐτούς, Ἰουδαῖος ἐγένετο αὐτοῖς[5]· καὶ Πέτρος δὲ τῆς προειρημένης γνώμης ὤν, Ἀπόστολος τεθεὶς τῆς περιτομῆς, καὶ Ἕλληνας ἐδίδασκεν, ὅτε λόγος ἦρει· εἰσῆλθε γοῦν πρὸς Κορνήλιον[6], καὶ πάντας τοὺς ἅμα αὐτῷ ἀκροβυστίαν ἔχοντας, πληροφορίαν ἔχων ὑπὸ Θεοῦ, μηδένα κοινὸν ἢ ἀκάθαρτον λέγειν ἄνθρωπον· ἀπολογεῖται γοῦν εἰδέναι, ὡς οὐκ ἔστι προσωπολήπτης ὁ Θεός[7], δεχόμενος τὸν ἐν παντὶ ἔθνει καὶ τόπῳ φοβούμενον αὐτόν, καὶ ἐργαζόμενον δικαιοσύνην· εἰ γὰρ τὸν οὕτως ἔχοντα ἀρετῆς δέχεται ὁ Θεός, οὐ συντελεῖ τι μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον ἡ περιτομὴ πρὸς θεοσέβειαν· ὅθεν καὶ ποιῶσι τοιαῦτα τινὰ οἱ Ἀπόστολοι, διὰ σωτηρίαν τῶν προσερχομένων Ἑλλήνων τε καὶ Ἰουδαίων, ὡς ἀδιαφόροις αὐτοῖς χρῶνται· δεόντως αὐτὰ πράττοντες, δυνατοῦ ὄντος καὶ κακῶς αὐτοῖς χρήσασθαι ὑπ' ἄλλων· ἔννοια γὰρ ἀδιαφόρου, τὸ οἷόν τε εὖ καὶ χειρόνως αὐτοῖς χρήσασθαι.

309 Πράξ. ιη' 24. Ἰουδαῖος δέ τις Ἀπολλὼς ὀνόματι, Ἀλεξανδρεὺς τῷ γένει, ἀνὴρ λόγιος, κατήντησεν εἰς Ἔφεσον, δυνατὸς ὢν ἐν ταῖς Γραφαῖς[8].

Διδύμου. Εἰσὶ διαβεβαιούμενοι, ὡς Ἀπολλὼς ὁ αὐτός ἐστιν Ἀπελλῆς τῶν Κορινθίων Ἐπίσκοπος, περὶ οὗ γράφει Παῦλος· «περὶ δὲ Ἀπολλῶ πολλὰ παρεκάλεσα αὐτόν»[9]· καὶ «ὅτι ἐγὼ ἐφύ**310**τευσα, Ἀπολλὼς ἐπότισε»[10]· καὶ εἰ ἀληθὲς τοῦτο, σκόπει εἰ διώνυμος ὁ ἀνήρ, εἰ ἄλλως μετεποιήθη θάτερον τῶν ὀνομάτων εἰς τὸ λοιπόν.

311 Πράξ. ιη' 27-28. Ὃς παραγενόμενος συνεβάλετο πολὺ τοῖς πεπιστευκόσι διὰ τῆς

---

1. Πρβλ. Ρωμ. 3,29. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 9,20. 3. Πρβλ. Πράξ. 18,18. 4. Πρβλ. Πράξ. 16,3. 5. Πρβλ. Α' Κορ. 9,20. 6. Πρβλ. Πράξ. 10,25. 7. Πράξ. 10,34. Πρβλ. Ρωμ. 2,11. Ἐφ. 6,9. Κολ. 3,25. 8. Πράξ. 18,24. 9. Α' Κορ. 16,12. 10. Α' Κορ. 3,6.

χάριτος· εὐτόνως γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις διακατηλέγχετο δημοσίᾳ, ἐπιδεικνὺς διὰ τῶν Γραφῶν, εἶναι τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν[1].*

312 *Διδύμου.* Οὐ διαφωνεῖ τὸ ἀκριβέστερον λαλεῖν τὰ περὶ τοῦ Ἰησοῦ τῷ ἀκριβέστερον ἐνδιαθέσθαι τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ τῆς Χριστοῦ διδασκαλίας· δυνατὸν γὰρ ὁλοσχερῶς γνῶσιν ἔχοντα τῶν περὶ Ἰησοῦ ἀκριβῆ, δεέσθαι τῆς λεπτομερεστάτης αὐτῶν ἐξηγήσεως· ὁ προκείμενος γὰρ ἀνήρ, Ἰουδαῖος ὑπάρχων δυνατὸς ἠπίστατο τὰς παλαιὰς Γραφάς, τὰς περὶ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρούσας· εἶτα λόγιος ὢν τῷ πνεύματι ἐλάλει, καὶ ἐδίδασκεν ἃ ἤδει περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐν ταῖς συναγωγαῖς[2]· τοῦτον προσλαμβάνουσιν οὕτω σπουδῆς ἔχοντα, ἀκουσταὶ γενόμενοι τοῦ Ἀποστόλου Παύλου Ἀκύλας καὶ Πρίσκιλλα[3], ἐπὶ τῷ παραδοῦναι αὐτῷ πᾶσαν τὴν εὐαγγελικὴν ὁδόν· εἰκὸς οὖν τὸν Ἀπελλῆν εἰδέναι ὅτι Ἰησοῦς ἐπεδήμησε τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τάδε ᾠκονόμησε· μὴ μὴν εἰδέναι τῆς ἐπιδημίας τὴν αἰτίαν.

Πράξ. ιθ′ 1-3. Ἐγένετο δὲ ἐν τῷ τὸν Ἀπολλῶ εἶναι ἐν Κορίνθῳ, Παῦλον διελθόντα τὰ ἀνωτερικὰ μέρη ἐλθεῖν εἰς Ἔφεσον καὶ εὑρεῖν τινας μαθητάς, εἶπε πρὸς αὐτούς· εἰ Πνεῦμα Ἅγιον ἐλάβετε πιστεύσαντες; Οἱ δὲ πρὸς αὐτόν· ἀλλ' οὐδ' εἰ Πνεῦμα Ἅγιόν ἐστιν, ἠκούσαμεν· Εἶπέ τε· εἰς τί οὖν ἐβαπτίσθητε;[4]

Πολλῷ οὗτοι ἐκείνων διεστήκασιν· οἱ μηδὲ εἰ Πνεῦμα Ἅγιόν ἐστιν εἰδότες· ὅτι γὰρ οὐδὲ εἰς Χριστὸν ἐπίστευον, δῆλον ἐκ τοῦ εἰπεῖν, εἰς τὸν ἐρχόμενον μετ' αὐτὸν ἵνα πιστεύσωσι[5]· καὶ οὐκ εἶπεν ὅτι οὐδέν ἐστι τὸ βάπτισμα Ἰωάννου, ἀλλ' ὅτι ἀτελές· οὐδὲ προσέθηκεν, ἀλλ' ἐδίδασκεν, καὶ πολλοὶ τὸ Πνεῦμα ἐλάμβανον· **313** ὥστε εἰκὸς ἦν αὐτοὺς Πνεῦμα ἔχειν, μὴ φαίνεσθαι δέ, οὐ γὰρ ἐβούλετο περιάγειν αὐτούς, ἀλλ' εἰς Ἔφεσον καταλιπεῖν· οὗτοι δὲ μετὰ ταῦτα τὴν Κόρινθον ᾤκησαν· καὶ μεγάλα αὐτοῖς μαρτυρεῖ, καὶ Ῥωμαίοις ἐπιστέλλων προσαγορεύει αὐτούς· ὅθεν μοι δοκεῖ παρ' αὐτὰ εἰς Ῥώμην ἀπελθεῖν, ἅτε ἐμφιλοχωροῦντας τοῖς τόποις ἐκείνοις ὅθεν ἐξέπεσαν ἐπὶ Νέρωνος*.

317 Πράξ. ιθ′ 13. Ἐπεχείρησαν δέ τινες καὶ τῶν περιερχομένων Ἰουδαίων ἐξορκι-

---

* Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Gramer ἁπαντῶσιν οἱ τῦποι «διακατηλέγετο» καὶ «ἀπὸ τῶν Γραφῶν».

* Τὸ παρὸν ἀπόσπασμα παρατίθεται ἀνωνύμως εὐθὺς μετὰ τὸ προαναγραφὲν ἀπόσπασμα τοῦ Διδύμου.

1. Πράξ. 18,27-28. 2. Πρβλ. Πράξ. 18,24-26. 3. Πρβλ. Πράξ. 18,26. 4. Πράξ. 19,1-3. 5. Πράξ. 19,4.

στῶν ὀνομάζειν* ἐπὶ τοὺς ἔχοντας τὰ πνεύματα τὰ πονηρὰ τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου 'Ιησοῦ λέγοντες· ἐξορκίζομεν ὑμᾶς τὸν 'Ιησοῦν, ὃν Παῦλος κηρύσσει[1].

Διδύμου. Ὡς ὁμολογῶν τὸν Θεὸν μόνῃ φωνῇ ἀρνεῖται αὐτὸν τοῖς ἔργοις, οὕτως ἐστὶ κατὰ ψιλὴν διάληψιν γινώσκειν τὸν 'Ιησοῦν· διὸ οὐ παράδοξον εἰ λέγει τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν τοῖς ἐξορκισταῖς 'Ιουδαίοις, «τὸν 'Ιησοῦν γινώσκω»[2] καὶ τὰ ἑξῆς· καὶ γὰρ ἕτεροι δαίμονες αὐτῷ τῷ 'Ιησοῦ μετὰ βοῆς ἔλεγον· «οἶδά σε τίς εἶ, ὁ **318** Ἅγιος τοῦ Θεοῦ»[3], εἰς ταῦτα λήψῃ τό, «καὶ δαιμόνια πιστεύουσι καὶ φρίσσουσιν»[4], οὐδὲ γὰρ μαρτυρεῖται ὡς ἔχει τὰ δαιμόνια πίστιν λελογισμένην εἰς δικαιοσύνην· ῥητέον δὲ εἰς τὰ προκείμενα καὶ οὕτως· ὥσπερ οἱ τὰς ἰάσεις δεχόμενοι πρὸς τοῦ 'Ιησοῦ κατὰ τὴν πίστιν ἑαυτῶν ἐλάμβανον, οὕτως οἱ ὀνομάζοντες τὸν 'Ιησοῦν ἐπεκβολῇ δαίμονος ἢ ἄλλης ἰάσεως, καθ' ἣν ἔχουσι πίστιν ἀνύουσιν· ἀκολούθως δὲ τὸ πνεῦμά φησι, «τίνες ἐστὲ ὑμεῖς»[5] ὀνομάζοντες τὸν 'Ιησοῦν· οὐ γὰρ αἰσθάνομαι δύναμιν, ἧς πολλάκις πεῖραν ἔσχον, λεχθείσης αὐτοῦ τῆς προσηγορίας.

319 Πράξ. ιθ' 19-20. Ἱκανοὶ δὲ τῶν τὰ περίεργα πραξάντων συνενέγκαντες** τὰς βίβλους, κατέκαιον ἐνώπιον πάντων· καὶ συνεψήφισαν τὰς τιμὰς αὐτῶν, καὶ εὗρον ἀργυρίου μυριάδας πέντε. Οὕτως κατὰ κράτος τοῦ Κυρίου ὁ λόγος ηὔξανε καὶ ἴσχυεν[6].

320 *Διδύμου.* Οἱ διαβάλλοντες τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς ὡς ἐκ μαγικῆς κατασκευῆς ἔχοντας, προκειμένης λέξεως ἐλεγχέσθωσαν, δηλούσης ὡς δυνάμει τῆς διδασκαλίας αὐτῶν πᾶσα γοητεία κατελύετο. 'Ιδοὺ γοῦν οὐχ οἱ εὐκαταφρόνητοι, ἀλλ' ἱκανότητα πολλὴν πρὸς τὴν τέχνην ταύτην ἔχοντες, αἴσθησιν λαβόντες τῆς καθαιρέσεως τῆς περιεργείας ἴσως τῶν δαιμόνων τῶν συνήθων, τὰς βίβλους πάσας τὰς περὶ τούτων συγκομίσαντες, ἔμπροσθεν πάντων τότε παρόντων κατέκαυσαν[7]· καίτοι πολλοῦ τιμήματος οὔσας. Προλήψει τοῖς προκειμένοις καὶ τὰ περὶ Σίμωνος.

330 Πράξ. κ' 18-19. Ὡς δὲ παρεγένοντο πρὸς αὐτόν, εἶπεν αὐτοῖς· ὑμεῖς ἐπίστασθε, ἀπὸ πρώτης ἡμέρας ἀφ' ἧς ἐπέβην εἰς τὴν 'Ασίαν, πῶς μεθ' ὑμῶν τὸν πάντα χρόνον

---

* 'Εν τῇ ἐκδόσει τοῦ Gramer ἁπαντᾷ ἡ γραφὴ «ὀνοματίζειν».
** 'Εν τῇ ὡς ἄνω ἐκδόσει ἀναγράφεται «εἰσενέγκαντες».
1. Πράξ. 19,13. 2. Πράξ. 19,15. 3. Μάρκ. 1,24. 4. 'Ιακ. 2,19. 5. Πράξ. 19,15. 6. Πράξ. 19,19-20. 7. Πρβλ. Πράξ. 19,19.

ἐγενόμην, δουλεύων τῷ Κυρίῳ [μεθ' ὑμῶν] μετὰ πάσης ταπεινοφροσύνης[1].

331 *Διδύμου.* Ἐπεὶ οὐ πᾶσι συμφέρει τὰ ὑπερφυῶς καὶ βαθύτερα τῶν ἀληθῶν, τὰ βελτιοῦντα οἷς συμφέρει εἶπεν· αὐτοὺς δὲ μάρτυρας φέρει τοῦ οὕτω πεποιηκέναι· εἰ δὲ πρεσβύτεροι τῆς Ἐκκλησίας εἰσὶν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπισκοπεῖν τὸ ποίμνιον τεθειμένοι, μή τις δὲ παράδοξον ἡγείσθω ἀκούων, μὴ ἑκάστῳ πάντα τὰ ἀληθῆ συμφέρειν· καὶ γὰρ αὕτη ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος δίδοται τοῖς λαμβάνουσι πρὸς τὸ συμφέρον[2]· τοῦ γὰρ λαμβάνοντος ἐλάττωσιν δηλοῖ, ἀλλ' οὐ τοῦ διδομένου, μὴ δυναμένου δέξασθαι τὸ ὑπὲρ αὐτῶν ἐπὶ τῷ λυσιτελεῖ.

332 Πράξ. κ' 22. Καὶ νῦν ἰδοὺ δεδεμένος ἐγὼ τῷ Πνεύματι πορεύομαι εἰς Ἰερουσαλήμ, τὰ ἐν αὐτῇ συναντήσαντα ἐμοὶ* μὴ εἰδώς[3].

333 *Διδύμου.* Ὁ ἑνωθεὶς τῷ Πνεύματι τῷ Ἁγίῳ δέδεται ἐν αὐτῷ[4], ὥστε μηδὲ κατὰ πόσον ἀποχωρίζεσθαι αὐτοῦ. Ὁ οὕτω διαθέσεως ἔχων δέσμιός ἐστι Χριστοῦ[5], ἔχων τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ· εἰ γάρ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ[6], τοῦ ἔχοντος αὐτό, δηλονότι τὸν Χριστὸν ἔχοντος ἐν αὐτῷ· τούτοις τοῖς δεσμίοις συσφιγγόμενος καὶ ἐγκαλλωπιζόμενός τις γεννᾷ τοὺς παιδευομένους ὑπ' αὐτοῦ, ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ Εὐαγγελίου δεσμοῖς[7]· καὶ ἔστιγε ἐκ τῆς Γραφῆς ἐπιμαρτύρασθαι· ὡς αἱ μετουσίαι τῶν θείων τούτων δηλοῦνται τῷ ὀνόματι· φησὶ γὰρ ὁ Θεὸς περί τινων, «ἐξέτεινα αὐτοὺς ἐν δεσμοῖς ἀγάπης ἕως ἐμοῦ»[8]· καὶ ἔν τισιν ἀντιγράφοις τῶν Ψαλμῶν φέρεται· «τοὺς πεπεδημένους τῇ καρδίᾳ ἐν σοφίᾳ»[9]. Λεκτέον οὖν εἰς τὰ προκείμενα, ὅτι ἕτοιμος ὢν ὁ Ἀπόστολος περὶ τὸ δεσμοῖς ὑποβάλλεσθαι ὑπὲρ εὐσεβείας· ἀκούσας μὴ δεῖν εἰς Ἰερουσαλὴμ ἀναβῆναι, διὰ τὸ πάντως ἐκεῖ γενόμενον θλίψεσι καὶ δεσμοῖς ὑποβληθήσεσθαι, φησί, δεδεμένον τῷ Πνεύματι νῦν ἐπείγεσθαι ἐπὶ τὴν Ἰερουσαλήμ, οὐκ ἀγνοοῦντα τὰ ἐν αὐτῇ ἀπαντησόμενα[10]· ταύτης τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ παραστατικὸν καὶ τὸ «καθημέραν ἀποθνήσκω»[11]· καὶ τὸ «ἀεὶ ἡμεῖς οἱ ζῶντες εἰς θάνατον παραδιδόμεθα διὰ Χριστὸν Ἰησοῦν»[12]· εἰς τοῦτο λήψῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὑμνῳδοῦ λεχθέν, τὸ «ἐγὼ εἰς μάστιγας ἕτοιμος»[13], ἐπεὶ δυνατὸν ὑποστίξαντας εἰς τὸ «δεδεμένος», ἀφ' ἑτέρας ἀρχῆς ἀναγνῶναι τὸ «τῷ Πνεύματι πορεύομαι εἰς Ἰερουσαλήμ»[14].

---

* Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ J. A. Cramer ἁπαντᾷ ἡ γραφὴ «συμβησόμενά μοι».

1. Πράξ. 20,18-19. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 12,7. 3. Πράξ. 20,22. 4. Πρβλ. Πράξ. 20,22. 5. Πρβλ. Ἐφ. 3,1. 6. Πρβλ. Ρωμ. 8,9. 7. Πρβλ. Φιλημ. 10,13. 8. Πρβλ. Ὡσ. 11,4. 9. Ψαλ. 89,12. 10. Πρβλ. Πράξ. 20,22-23. 11. Α' Κορ. 15,31. 12. Β' Κορ. 4,11. 13. Ψαλ. 37,18. 14. Πράξ. 20,22.

335 Πράξ. κ′ 26. Διότι μαρτύρομαι ὑμῖν ἐν τῇ σήμερον ἡμέρᾳ ὅτι καθαρός εἰμι ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων[1].

Διδύμου. Ὁ ἐν τῷ διδάσκειν τοὺς ὠφελεῖσθαι δυναμένους μὴ βλάπτων τινὰ αὐτῶν, καὶ ἐν τούτῳ μιμητὴς Παύλου γενόμενος, **336** ἐρεῖ καθαρὸς εἶναι ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων τῶν ἀκροατῶν, σφάττοντος δηλονότι τὸν μανθάνοντα δι' ἀπάτης τοῦ διδάσκοντος· ὡς ἐκχεῖσθαι αὐτοῦ τὴν ζωτικὴν δύναμιν τῆς ψυχῆς, αἷμα ἀλληγορικώτερον ὠνομασμένην. Πρὸς τῇ προκειμένῃ φωνῇ παρρησιάζεται, ὡς διεστείλατο αὐτοῖς πᾶσαν τὴν τοῦ Θεοῦ βουλήν, ἀπαγγείλας αὐτὴν αὐτοῖς· εἶτα ἐπεὶ καθάπαξ λεγομένη, πᾶσα ἡ τοῦ Θεοῦ βουλὴ ἀκατάληπτος τοῖς γενητοῖς ἐστι· «τίς γὰρ ἔγνω νοῦν Κυρίου;»[2] ἐπιστατέον ποίαν ἔχει διάνοιαν τὸ προκείμενον· μή ποτ' οὖν ἐπεὶ πρόσκειται τὸ ἀπήγγειλα ὑμῖν, σημαίνεται, ὡς «πᾶσαν» ἐκείνην «τὴν βουλὴν»[3] λέγει, ἣν δυνατὸν εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι ἀνθρώποις· συμφωνήσει γὰρ ταύτῃ τῇ νοήσει καὶ τὸ «ἐκ μέρους γινώσκομεν»[4]· καὶ γὰρ αὕτη ἡ γνῶσις, ὡς πρὸς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι, μερική ἐστιν αὐτὴ καθ' ἑαυτήν, ὡς τοιαύτη οὖση καὶ πληρεστάτη οὖσα· δυνατὸν δὲ «πᾶσαν βουλὴν Θεοῦ»[5] λέγεσθαι, τὴν περὶ τῆς δόσεως τοῦ νόμου καὶ προφητῶν καὶ τοῦ Εὐαγγελίου· οἴονται γὰρ πᾶσαν αὐτὴν ἀπαγγέλλεσθαι διδασκαλικῶς.

Πράξ. κ′ 28. Προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους[6].

337 *Διδύμου.* «Προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ»[7], καὶ τὰ ἑξῆς· ἐπεὶ μὴ ἐκ φύσεως, ἀλλ' ἐξ οἰκείας τῆς ἐκ τοῦ ἐφ' ἡμῖν ἀρετῆς χειροτονεῖταί τις εἰς ἐπισκοπὴν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐκπεσεῖν δυνατὸν τοιαύτην τάξιν ἔχοντα τινά, εἰ μὴ προσέχοι. Εἰ γὰρ διὰ κατασκευὴν οὐσίας ὡρίζετό τις ποιμὴν εἶναι τῆς Ἐκκλησίας, ἀμεταπτώτως εἶχεν, ἣν ἔσχεν ἀρχήν· λέγειν δὲ μὴ μόνον προσέχειν δεῖν ἑαυτοῖς τοὺς ἐπισκόπους, ἀλλὰ καὶ τῷ ποιμνίῳ ὃ περιεποιήσατο ὁ Σωτὴρ τῷ ἰδίῳ αἵματι[8]· καὶ ὥσπερ ὁ ἑαυτῷ προσέχων, καὶ τὴν προσοῦσαν ἀρετὴν καὶ εὐσέβειαν τηρῶν, οὐκ ἐκπεσεῖται, ὡς ὁρμῆσαι ἐπὶ τὸ λέγειν διεστραμμένα κατὰ ψευδοδοξίαν ἤτοι ἐριθείαν, πρὸς τὸ ἀποσπᾶν τοὺς Χριστοῦ μαθητὰς[9] ἐπὶ τῷ ἑαυτὸν μιμεῖσθαι καὶ ἕπεσθαι αὐτῷ, οὕτω καὶ τῷ ποιμνίῳ δεῖ προσέχειν, ἀποστρέφοντα ἀπ' αὐτῶν τοὺς ψευδαποστόλους λύκους, βαρεῖς ὄντας[10], ζῶντας ἐπὶ λύμῃ τῶν προβάτων· ἀποστρέφει δέ τις τούτους, δυνατὸς ὢν τοὺς λέοντας ἐπιστομίζειν, τῷ διαλύειν τὰς ἀπατηλὰς αὐτῶν διδασκαλίας· εἰς τοῦτο λη-

---

1. Πράξ. 20,26. 2. Ρωμ. 11,34. Πρβλ. Ἡσ. 40,13. 3. Πράξ. 20,27. 4. Α′ Κορ. 13,9. 5. Πράξ. 20,27. 6. Πράξ. 6,28. 7. Πράξ. 20,28. 8. Πρβλ. Πράξ. 20,28. 9. Πρβλ. Πράξ. 20,30. 10. Πρβλ. Πράξ. 20,29.

πτέον τὰ περὶ αὐτῶν εἰρημένα, «ἔσωθεν δέ εἰσι λύκοι ἅρπαγες»[1]· ἀποστρέφει δὲ τοὺς οὕτω λύκους, καλὸς ὢν ποιμήν, ὁ τεθειμένος ὑπὸ τοῦ Πνεύματος ἐπισκοπεῖν τὴν Ἐκκλησίαν· τοῦ μισθωτοῦ, καὶ οὐ ποιμένος ὄντος, φεύγοντος, ἐρχομένου τοῦ λύκου ἐπὶ τῷ σκορπίσαι καὶ ἀπολέσαι τὰ πρόβατα[2]· μισθωτὸς δὲ καὶ οὐ ποιμήν ἐστιν, ὅτι κέρδει καὶ μισθῷ προϊστάμενος τοῦ κοινοῦ, ἀλλ' οὐ διὰ τὸ συμφέρον. Ἐπιστα-
338 τέον δὲ ὡς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ποιμένας καὶ ἐπισκόπους τίθησι τῇ Ἐκκλησίᾳ, ὡς καὶ ὁ Θεὸς τίθησι ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· «πρῶτον Ἀποστόλους»[3] καὶ τὰ ἑξῆς.

341 Πράξ. κ' 33. Ἀργυρίου ἢ χρυσίου ἢ ἱματισμοῦ οὐδενὸς ἐπεθύμησα[4].

Διδύμου. Μεγίστη παρρησία παιδεύοντος κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, τὸ μηδὲν τῶν συμπληρούντων πλοῦτον ἡττᾶσθαι· λέγονται δὲ αἱ προκείμεναι λέξεις οὐ τοῖς τυχοῦσιν, ἀλλὰ τοῖς τεθεῖσιν ἐπισκοπεῖν τὴν Ἐκκλησίαν. Καὶ μέγιστός γε ἔπαινος τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν ἀλλοτρίου πλούτου· πόρρω γὰρ πάσης ἀδικίας ἡ τοιαύτη πρόθεσις.

Πράξ. κ' 34. Αὐτοὶ γινώσκετε ὅτι ταῖς χρείαις μου καὶ τοῖς οὖσι μετ' ἐμοῦ, ὑπηρέτησαν αἱ χεῖρες αὗται[5].

Διδύμου. Τοῖς προϊσταμένοις τῆς Ἐκκλησίας λέγεται ταῦτα, ἵνα πρὸς τοῖς ἄλλοις μιμηταὶ τοῦ λέγοντος κρίναντες εἶναι, λή-
342 ψεως χρημάτων ἀπέχονται· ἐμφαίνει γὰρ τοῦτο τὸ ἐπιφερόμενον ἑξῆς· τὸ «πάντα ὑπέδειξα ὑμῖν, ὅτι δεῖ κοπιῶντας ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν ἀσθενούντων»[6], ἐπικουροῦντας αὐτοῖς· ὑπάρξεται δὲ τοῦτο, εἰ διὰ μνήμης οἱ λόγοι τοῦ Κυρίου μένοιεν εἰρηκότος, «μακάριον εἶναι μᾶλλον τοῦ λαμβάνειν τὸ διδόναι»[7]. Ὅθεν προκρινέσθω τοῖς ἐπισκόποις τὸ διδόναι.

346 Πράξ. κα' 13-14. Τότε ἀπεκρίθη ὁ Παῦλος· τί ποιεῖτε κλαίοντες καὶ συνθρύπτοντές μου τὴν καρδίαν; ἐγὼ γὰρ οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν εἰς Ἰερουσαλὴμ ἑτοίμως ἔχω ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ. Μὴ πειθομένου δὲ αὐτοῦ, ἡσυχάσαμεν εἰπόντες· τοῦ Κυρίου τὸ θέλημα γινέσθω[8].

347 *Διδύμου.* Ῥητέον καὶ εἰς ταύτην τὴν διαστολὴν τοιαῦτα· τί με κωλύετε κλαίοντες ἢ προστίθεμαι ὁδοῦ, ἀκούσαντες ὡς δεσμὰ

---

1. Ματθ. 7,15. 2. Πρβλ. Ἰω. 10,12. 3. Α' Κορ. 12,28. 4. Πρβλ. Πράξ. 20,33. 5. Πράξ. 20,34. 6. Πρβλ. Πράξ. 20,35. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Πράξ. 21,13-14.

καὶ θλίψεις με μένουσι[1] γενόμενον εἰς Ἱερουσαλήμ; Ἰστέον οὖν ὅτι τῷ Πνεύματι, τῷ φανεροῦντί μοι τὰ ἀπαντησόμενά μοι, ἕπομαι, καὶ τῆς ἐπὶ τὴν πόλιν πορείας ἄρχομαι· οὐκ ἀγνοῶν τὰ ἐκεῖ ἀπαντησόμενα, προεῖδον γὰρ αὐτά, καὶ οὐ κωλύομαι τῆς πορείας· διὸ μὴ συνθρύπτετέ μου τὴν καρδίαν ὑμετέροις δάκρυσιν· ὁ οὖν εἰς ἀνδρείαν γνησίως παρεσκευασμένος, ὡς καὶ θανάτου αὐτοῦ καταφρονεῖν, οὐ πίπτει εἰς δειλίαν, κἂν ᾖ ὁ εἰς τοῦτο ἐρεθίζων· ὅσον γὰρ ἐπ' ἐκείνοις, ταραχὴ ἐγγίνεται τῷ λογισμῷ. Λέγων οὖν ὁ Ἀπόστολος συνθρύπτεσθαι ἑαυτοῦ τὴν καρδίαν[2], οὐκ ἀσθένειαν τοῦτο εἶπεν, ἀλλ' ὅσον ἦκεν εἰς ἐκείνους πικρῶς κλαίοντας· εἰ μὴ ἄρα εἴποι τις, ὅτι ὥσπερ τὰ μικρὰ τῶν ἁμαρτημάτων δοκεῖ μεγάλα εἶναι ἁγίῳ ἀνδρὶ προσόντα, οὕτω τὴν προσπάθειαν τῶνδε, ὡς μεγάλην σύνθρυψιν καρδίας τῆς ἑαυτοῦ εἶπεν.

366 Πράξ. κγ' 3-5. Τότε ὁ Παῦλος πρὸς αὐτὸν εἶπε· τύπτειν σε μέλλει ὁ Θεός, τοῖχε κεκονιαμένε· καὶ σὺ κάθῃ κρίνων με κατὰ τὸν νόμον, καὶ παρανομῶν κελεύεις με τύπτεσθαι; Οἱ δὲ παρεστῶτες εἶπαν· τὸν ἀρχιερέα τοῦ Θεοῦ λοιδορεῖς; Ἔφη τε ὁ Παῦλος· οὐκ ᾔδειν, ἀδελφοί, ὅτι ἐστὶν ἀρχιερεύς· γέγραπται γὰρ ὅτι ἄρχοντα τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς[3].

367 *Διδύμου.* Ὁ τῆς ἔξω ἐπιφανείας ἐπιμελόμενος, κακὸς ὢν τῇ γνώμῃ, τοῖχος κεκονιαμένος εἴη[4], ᾧ κόλασις ἕπεται, διὰ τὸ δολερῶς ὑποκρίνεσθαι τὴν ἁγίου κατάστασιν· ἐπειδὴ δὲ ταῦτα προσδοκοῦντα ἀρχιερέα λέγεται ὑπὸ Παύλου, ἀμφιβάλλεταί τις εἰ μετὰ τοῦ καθήκοντος ἐλέγχθη· πρὸς ὃν λεκτέον· εἰ μὲν γὰρ διὰ τοῦ λοιδορήσασθαι προέκειτο, οὐ δεόντως· εἰ δὲ τοῦ ἐλέγξαι, καὶ τὸ κολαστέον εἶναι τὸν ἐπιμορφαζόμενον τὸ καλόν, καθηκόντως εἴρηται ἡ φωνή· διὸ καὶ μάλιστα ἐπεὶ ἀρχιερεὺς ὤν, ἐδόκει τοῖχος εἶναι, τοῖχον κεκονιαμένον εἶπεν αὐτὸν[5] οὐ παντὸς ὑποκριτοῦ· ὡς ὅτε ὑποτεταγμένος ἐστὶ ὄντος τοίχου.

377 Πράξ. κδ' 14. Ὁμολογῶ δὲ τοῦτό σοι, ὅτι κατὰ τὴν ὁδὸν ἣν λέγουσιν αἵρεσιν, οὕτως λατρεύω τῷ πατρῴῳ Θεῷ[6].

378 *Διδύμου.* Ἐπειδὴ μετὰ τὸ γενέσθαι Ἀπόστολον Ἰησοῦ ὁ Παῦλος ἑαυτὸν λέγει πιστεύειν τῷ πατρῴῳ Θεῷ καὶ τῷ νόμῳ καὶ τοῖς προφήταις[7], φανεροῖ ὡς ὅτι ἕνα οἶδε Θεὸν παλαιᾶς καὶ καινῆς διαθήκης· διὸ καὶ συμφωνεῖ Φαρισαίοις καὶ αὐτοῖς ἐλπίζουσι πάντων ἀνθρώπων

---

1. Πρβλ. Πράξ. 20,23. 2. Πρβλ. Πράξ. 21,13. 3. Πράξ. 23,3-5. Ἐξ. 22,27. 4. Πρβλ. Πράξ. 23,3. 5. Ἔνθ' ἀν. 6. Πράξ. 24,14. 7. Πρβλ. ἔνθ' ἀν.

ἀνάστασιν, δικαίων καὶ ἀδίκων[1]· καὶ ἐπειδή τινες αἱρετικοὶ ἀνάστασιν λέγουσιν οὐ σώματος ἀλλὰ ψυχῆς ἐκκαθαιρομένης, πευστέον τί ἐροῦσι περὶ τῶν ἀνισταμένων ἀδίκων· τῶν ὄντων κατ' αὐτοὺς χοϊκῶν, τῶν μὴ πεφυκότων καθαίρεσθαι· ὁ γὰρ Παῦλος εἶπεν ὅτι ἄδικοι ἀνίστανται[2]· οὔκουν σωμάτων ἐστὶν ἡ δηλουμένη ἀνάστασις; Εἶτα λέγουσι περὶ τῆς μεσότητος, ἣν καὶ ψυχικὴν φύσιν καλοῦσιν, ὅτι αὕτη ἡ μεσότης ὧδε ἔχει μετάπτωσιν, ὅπερ καλεῖται ἔγερσις, ὡς σημαίνει τὸ εἰρημένον ὀπίσω· «καὶ ἀναστάντες τινὲς τῶν γραμματέων διεμάχοντο λέγοντες, οὐδὲν κακὸν εὑρίσκομεν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τούτῳ»[3]· καὶ πάλιν λέγουσι τοὺς ἐγειρομένους πρεσβυτέρους ἐπὶ τῷ διεστραμμένα λαλεῖν· πρὸς οὓς ἐροῦμεν, ὅτι συνάδοντα ἡμῖν λαλεῖτε· καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς οὕτω δοξάζομεν, ὅτι ἑκάστη ψυχὴ ἐν μεσότητί ἐστι, καὶ ὅπου θέλει ῥέπει, ἢ εἰς ἀρετὴν ἢ εἰς κακίαν· καὶ τοῦτο ἐπὶ πάσης ἀνθρώπων ψυχῆς λέγομεν, ὅπερ αὐτοὶ ἐπὶ μόνης λέγουσιν εἶναι τῆς μεσότητος· κἂν τοίνυν ἀνίστασθαι τοὺς ἀδίκους λέγωσι τῷ ἀφίστασθαι ἀπὸ κακίας, καὶ εἰς ἀρετὴν ῥέπειν, ματαία εὑρίσκεται ἡ ἐλπὶς ἡ περὶ τῆς τοιαύτης ἀναστάσεως, ἣν λέγουσιν οὗτοι· ἑκάστοτε τῆς τοιαύτης ἀναστάσεως γινομένης· καθ' ἡμέραν γάρ εἰσιν οἱ μετανοοῦντες· ἀλλ' οὔτε μάχεται ὑμῖν, λέγουσι, πᾶσαν μετάπτωσιν προαιρετικῇ ῥοπῇ γίνεσθαι, οὐ μὴν φύσεως γίνεσθαι μεταβολήν, τὸ τοὺς πρεσβυτέρους εἰς ἑτέραν μετατραπῆναι βούλησιν.

393 Πράξ. κστ′ 22-23. Οὐδὲν ἐκτὸς λέγων ὧν τε οἱ προφῆται ἐλάλησαν μελλόντων γίνεσθαι καὶ Μωϋσῆς, εἰ παθητὸς ὁ Χριστός, εἰ πρῶτος ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν φῶς μέλλει καταγγέλλειν τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἔθνεσι[4].

394 *Διδύμου.* Ὁ βουλόμενος ἀποδεικνύναι πῶς Μωϋσῆς οἶδε τὸ πάθος καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ· ἀλλὰ πῶς φωτίσει τὸν λαὸν καὶ τὰ ἔθνη, συγχρήσεται τῇ πρὸς Ἰούδαν εὐλογίᾳ ἀναφερομένῃ ἐξ ὅλων εἰς τὸν Χριστόν, ἧς ἐν μέρει κεῖται· «σκύμνος λέοντος Ἰούδα ἐκ βλαστοῦ υἱέ μου ἀνέβης· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων καὶ ὡς σκύμνος· τίς ἐγερεῖ αὐτόν;»[5]. *Καὶ μεθ' ἕτερα·* «Καὶ αὐτὸς προσδοκία ἐθνῶν»[6]· κοίμησις γὰρ ἐν τούτοις ὁ θάνατος, καὶ ἡ ἀνάστασις ἔγερσις λέγεται. Μεθ' ἣν ἀνάστασιν, «μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη»[7], τοὺς γνωρίμους ἔπεμψε· πολλοὶ εἰλήφασι περὶ τοῦ σταυροῦ εἰρῆσθαι παρὰ τῷ Μωσεῖ· «ὄψεσθε τὴν ζωὴν ὑμῶν κρεμαμένην ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν ὑμῶν»[8]· συγχρήσῃ καὶ τῷ «εὐφράνθητε ἔθνη μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ»[9]

---

1. Πρβλ. Πράξ. 24,15. 2. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 3. Πράξ. 23,9. 4. Πράξ. 26,22-23. 5. Γεν. 49,9. 6. Γεν. 49,10. 7. Ματθ. 28,19. 8. Πρβλ. Δευτ. 28,66. 9. Δευτ. 32,43. Ρωμ. 15,10.

φερομένῳ ἐν Δευτερονομίῳ· πρὸς δεῖξιν τοῦ φωτὸς κατηγγελκέναι τὸν Ἰησοῦν, μὴ μόνον τοῖς ἔθνεσιν ἀλλὰ καὶ τῷ λαῷ Ἰσραήλ· καὶ πάλιν εἰπὼν περὶ Μωσέως ὁ Παῦλος, μείζονα πλοῦτον ἡγησάμενος τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τοὺς ἐν Αἰγύπτῳ βασιλικοὺς θησαυρούς[1], πάλιν τὸν σταυρὸν σημαίνει.

413 Πράξ. κη′ 17-18. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἔλεγε πρὸς αὐτούς· ἐγὼ ἄνδρες ἀδελφοί, οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας τῷ λαῷ ἢ τοῖς ἔθεσι τοῖς πατρῴοις, δέσμιος ἐξ Ἱεροσολύμων παρεδόθην εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες ἀνακρίναντές με ἐβούλοντο ἀπολῦσαι, διὰ τὸ μηδεμίαν αἰτίαν θανάτου ὑπάρχειν ἐν ἐμοί[2].

Διδύμου. Ὁ ὑπερβὰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου πνευματικὸν ὄψεται καὶ καταλλήλως αὐτὸ ἐκλήψεται, καὶ τὰ πάτρια ἤθη εἶναι νοητά· καὶ ἐπεὶ οὕτως προηγουμένως ὁ Θεὸς ταῦτα δεδώκει, οἱ τούτοις ἐμμένοντες λαός εἰσι Θεοῦ. Οὐδὲν ἐναντίον ποιήσας κατὰ τὸ εὐαγγέλιον πολιτευσάμενος Παῦλος, ἀλλ' οὐδὲ τῷ νόμῳ ἢ τοῖς πατρίοις ἔθεσι, δεσμώτης εἰς τὰς χεῖρας τῶν Ῥωμαίων παρεδόθη[3], πεμφθεὶς ὑπὸ τῶν τότε κατοικούντων τὴν Ἱερουσαλὴμ Ἰουδαίων, πάντα κατὰ σκιὰν ἐκλαμβανόντων τὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν ἐθῶν τῶν πατρῴων. Μηδεὶς οὖν εἰρηκότα τὸν Ἀπόστολον τὰ προκείμενα ψεύδεσθαι αὐτὸν ἡγήσηται· οἱ γὰρ τοιοῦτοι ἀπεναντίας πολλὰ ποιοῦσι τῷ μετὰ τὸ Εὐαγγέλιον περιέπειν τὴν σήν.

---

1. Πρβλ. Ἑβρ. 11,26. 2. Πράξ. 28,17-18. 3. Πρβλ. Πράξ. 28,17.

ΥΠΟΜΝΗΜΑ ΕΙΣ ΤΑΣ ΕΠΙΣΤΟΛΑΣ ΤΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΠΑΥΛΟΥ*

*Ρωμ. ζ'** (V f. 89v-92r· M f. 35rv - σ. 3 σειρ. 5-20 καὶ σ. 5 σειρ. 21 - τέλους).*

1 Ἀγαθοεργῶν ὁ θεῖος ἀπόστολος εἰκὼν ἀκηλίδωτος ἐγίνετο τῶν μαθητευομένων, ὅτου χάριν καὶ ἐκέκραξεν· «μιμηταί μου γίνεσθε, καθὼς καὶ ἐγὼ Χριστοῦ»[1]. Τοιγαροῦν οὐκ αὐτοῦ ἐστι κατὰ κυριολεξίαν ὃ ἔφη· «οἶδα δὲ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν τῇ σαρκί μου τὸ ἀγαθόν»[2], ἀλλ' οὐδὲ τὸ «ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;»[3] ἀλλὰ ταῦτα καὶ ὅσα τοιαῦτα ἐν παρενθέτῳ προσώπῳ ὑποκρινόμενος λέγει πρὸς ἔλεγχον τῶν φιλαμαρτημόνων. Ὥσπερ δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν σφῶν πράξεων «σαρκικούς»[4], «ψυχικούς»[5], «πνευματικούς»[6] καὶ ἑτέροις μυρίοις ὀνόμασι καλεῖν οἶδεν ἡ θεία Γραφή, οὕτω δὴ καὶ τὸν διάβολον οὐ μόνον «σατανᾶν»[7] καὶ «ἀντικείμενον»[8] καὶ «διάβολον»[9] καὶ «ὄφιν»[10] καὶ «λέοντα»[11] καλεῖν οἶδεν καὶ «Βελίαρ»[12], ἀλλὰ γὰρ καὶ «σάρκα» καὶ «νόμον» καὶ «ἁμαρτίαν» καὶ «θάνατον»· τούτοις γὰρ ἐδουλεύσαμεν διὰ τῆς παρακοῆς καὶ οὐ τῷ Χριστῷ. Ὅτου χάριν λέγει· «ὅτε ἦμεν ἐν τῇ σαρκί»[13], δηλῶν ὡς νυνὶ οὐκέτι ὄντων αὐτῶν ἐν σαρκί, καίπερ ὄντων ἐν σαρκί, ὡς οὐκ ἄρα τὴν σάρκα ἣν περικείμεθα διαβάλλων, ἀλλὰ τὴν ὁμωνύμως αὐτῇ λεγομένην σάρκα, ἧς καὶ ἀπηλλάγημεν διὰ τὸ ἀποθανεῖν ἡμᾶς ἐν Χριστῷ διὰ τοῦ συνταφῆναι αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος[14]. Ὄντως ταύτης ἠλευθερώθημεν τῆς σαρκός· ἐπιφέρει γὰρ λέγων· «νυνὶ δὲ κατηργήθημεν ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Karl Staab, Pauluskommentare aus der Griechischen Kirche, Neutestamentliche Abhandlungen, XV Band, Münster i. W. 1933, σσ. 1-45. Αἱ ἐνδείξεις τῶν κωδίκων κατὰ τὴν ὡς ἄνω κριτικὴν ἔκδοσιν εἶναι αἱ ἑξῆς: V = Vaticanus 762, M = Monacensis 412, Π = Ath. Pantocrator 28, P = Parisinus Coislianus 204.

** Πιθανῶς ἀνήκει εἰς τὸ «Κατὰ Μανιχαίων» ἔργον τοῦ Διδύμου.

1. Α' Κορ. 11,1. 2. Πρβλ.. Ρωμ. 7,18. 3. Ρωμ. 7,24. 4. Πρβλ. Ρωμ. 7,14. Α' Κορ. 3,1,3. 5. Πρβλ. Α' Κορ. 2,14. Ἰούδα 19. 6. Πρβλ. Α' Κορ. 2,13-15. Α' Κορ. 3,1. 7. Πρβλ. Γ' Βασ. 11,14,23. Ματθ. 4,10. 12,26. Ρωμ. 16,20 κ.ἀ. 8. Πρβλ. Β' Θεσ. 2,4. 9. Ἰώβ 1,6 κ.ἑ. Ματθ. 4,1 κ.ἀ. 10. Πρβλ. Γεν. 3,1 κ.ἀ. Ἀποκ. 12,9. 14,15. 20,2. 11. Πρβλ. Α' Πέτρ. 5,8. 12. Β' Κορ. 6,15. 13. Ρωμ. 7,5. 14. Πρβλ. Ρωμ. 6,3-4. Κολ. 2,12.

ἁμαρτίας ἀποθανόντες ἐν ᾧ κατειχόμεθα, ὥστε δουλεύειν ἡμᾶς ἐν καινότητι πνεύματος καὶ οὐ παλαιότητι γράμματος»[1]. Εἶθ' οὕτως ἤρξατο πάλιν τῆς καθ' ὑπόθεσιν προσωποποιΐας, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ «τί οὖν ἐροῦμεν; ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο»[2]· ἕως τοῦ «ταλαίπωρος ἐγὼ ἄνθρωπος, τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου;»[3]. Ἄσειστον θεμέλιον προθέμενος ἐν προλόγῳ τὴν ἑαυτοῦ ἀπολογίαν οὕτω λέγων· «τί οὖν; ὁ νόμος ἁμαρτία; μὴ γένοιτο»[4], καὶ ὅτι «ὁ μὲν **2** νόμος ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή»[5]. Ἐνταῦθα «νόμον» λέγει οὐ τὸν «ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός»[6] ἡμῶν, ἀλλὰ τὸν προπαραινετικόν, τὸν τοὺς ἁμαρτάνοντας κολάζοντα. Ὅτου χάριν καὶ συνεψηφίσατο αὐτῷ ὡς ὁσίῳ καὶ δικαίῳ καὶ ἀγαθῷ. Εἶθ' οὕτως ἤρξατο πάλιν ἐπιλύειν ἀκολούθως οἷς ἀνωτέρω προεῖπεν, λόγον εὐχάριστον προοιμιασάμενος οὕτως· «εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν»[7]. Εἶτα πρὸς κατάκρισιν τῶν τοιάδε ἀφορμαζομένων καὶ κακιζόντων ἃς περικείμεθα σάρκας, λέγει ἐπερωτηματικῶς· «ἄρα οὖν αὐτὸς ἐγὼ τῷ μὲν νοΐ δουλεύω νόμῳ Θεοῦ, τῇ δὲ σαρκὶ νόμῳ ἁμαρτίας;»[8]. Ἆρα κἀγὼ Παῦλος μεμέρισμαι, πῇ μὲν δουλεύων νόμῳ Θεοῦ, πῇ δὲ νόμῳ ἁμαρτίας; Ἆρα τὸν Χριστὸν καὶ τὸν Βελίαρ ἅμα καὶ κατὰ τὸ αὐτὸ ἔχω ἐν ἐμαυτῷ;[9] Ἆρα ἐγὼ ὁ λέγων· «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»[10], ψευσάμενος τὴν ἁμαρτίαν ζῶσαν ἔχω ἐν ἐμαυτῷ; Ὁ ἄλλοις προσφωνήσας· «οὐκ οἴδατε ὅτι τὰ σώματα ὑμῶν ναὸς τοῦ ἐν ὑμῖν Ἁγίου Πνεύματός ἐστιν»[11] καὶ «δοξάσατε τὸν Θεὸν ἐν τοῖς μέλεσιν ὑμῶν»[12], αὐτὸς ἐγὼ ἐν τῷ σώματι οὐδὲν ἔχων ἀγαθόν; Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοιοῦτος, οὐκ ἔστιν· μὴ γένοιτο· «τέκνον» γὰρ «ὀργῆς»[13] καὶ «σκεῦος ὀργῆς»[14] πρίν, μεταβαλὼν τὸν τρόπον οὐ τὴν φύσιν, ἐγένετο τίμιον «ἐκλογῆς σκεῦος»[15]. Ἐπεὶ οὖν τὰ προσωποποιηθέντα ῥήματα οὔτε τῷ θεσπεσίῳ Παύλῳ ἁρμόζει, οὔτε μὴν παντὶ τῷ συνταφέντι Χριστῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος[16], διότι τῆς ὀνομαζομένης σαρκὸς ἠλευθερώθησαν· οὐ γὰρ ἔτι κατακριθήσονται οἱ τοιοῦτοι διὰ τὴν τοῦ Ἀδὰμ παρακοήν[17], οὐκέτι βασιλεύει αὐτῶν ἡ ἁμαρτία[18] οὐχ ὁ θάνατος ὁ διὰ τῆς ἁμαρτίας[19]· συνετάφησαν

---

1. Ρωμ. 7,6. 2. Ρωμ. 7,7. 3. Ρωμ. 7,24. 4. Ρωμ. 7,7. 5. Ρωμ. 7,12. 6. Ρωμ. 7,23. 7. Ρωμ. 7,25. 8. Ἐνθ' ἀν. 9. Πρβλ. Β' Κορ. 6,15. 10. Γαλ. 2,20. 11. Α' Κορ. 6,19. 12. Πρβλ. Α' Κορ. 6,20. 13. Πρβλ. Ἐφ. 2,3. 14. Πρβλ. Ρωμ. 9,22. 15. Πράξ. 9,15. 16. Πρβλ. Ρωμ. 6,4. Κολ. 2,12. 17. Πρβλ. Ρωμ. 5,19. 18. Πρβλ. Ρωμ. 5,21. 19. Πρβλ. Ρωμ. 5,12.

γὰρ τῇ ζωῇ τοῦ Χριστοῦ[1] διὰ τῆς ὑπακοῆς τὴν παρακοὴν ἐξαφανίσαντος[2], καὶ τῷ ἑκουσίῳ ἑαυτοῦ θανάτῳ τὸν ἐξ αὐτῆς ἐπισυμβάντα ἡμῖν θάνατον ἐκκρουσαμένῳ· γέγονε γὰρ ἑκὼν ὑπὸ νόμον τὸν τῆς παρακοῆς, ἵνα ἡμᾶς τοὺς ὑπὸ νόμον τὸν τῆς κατακρίσεως ἐξαγοράσῃ[3]. Διὰ τοῦτο ἔφη πᾶς λελυτρωμένος· «χάρις δὲ τῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν[4]· τὸ γὰρ ἀδύνατον τοῦ νόμου, ἐν ᾧ ἠσθένει διὰ τῆς σαρκός, ὁ Θεὸς τὸν ἑαυτοῦ υἱὸν πέμψας ἐν ὁμοιώματι σαρκὸς ἁμαρτίας, κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί»[5]. Ὅτι δὲ ταῦθ' οὕτω καλῶς τεθεώρηται, ἐπιφέρει λέγων ὁ θεῖος ἀπόστολος· «οὐδὲν ἄρα κατάκριμα τοῖς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ἠλευθέρωσέν με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου»[6], καὶ τὰ τούτων ἑξῆς.

3 Πειράσω δὴ διὰ βραχέων καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ῥήματα τὰ κατὰ προσωποποιΐαν εἰρημένα παρατρεχόντως εἰπεῖν, ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ «ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέν με καὶ δι' αὐτῆς ἀπέκτεινεν»[7].

Τὸ ἁμαρτίας ὄνομα οὐκ οὐσίαν ὑφεστῶσαν δηλοῖ, ἀλλὰ τρόπον καὶ βίον τοῦ διημαρτηκέναι τινὰ τοῦ κατὰ λόγον καὶ ὀρθῶς ἔχοντος πράγματος· ὥσπερ γὰρ γενικώτατόν ἐστιν ὄνομα ἡ ἁμαρτία, κατὰ πολλῶν καὶ διαφόρων πραγμάτων κατηγορουμένη. Πᾶν δὲ ἁμάρτημα οὔτε λόγῳ οὔτε νόμῳ προστακτικῷ γίνεται· εἰ γὰρ κατὰ νόμον καὶ λόγον ἐγίνετο ὀρθόν, οὐκέτι ἂν ἦν ἁμάρτημα ὡρισμένον καὶ τεταγμένον ἔχον τὸν τῆς γενέσεως λόγον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ θεῖος ἀπόστολος οὐχ ἁπλῶς ἁμαρτημάτων, ἀλλ' ἁμαρτίας γενικωτάτης ἐχούσης φρόνημα, ἐχούσης νόμον, δυναμένης σοφίσασθαι, ἀφορμὰς πορίσασθαι πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ κατασκευὴν μνημονεύει, οὐκ ἄλλον τινὰ γενικωτάτως ἁμαρτίαν ὀνομάζει, ἀλλ' ἢ αὐτὸν τὸν τῶν ἁμαρτημάτων ἀρχηγέτην καὶ πατέρα διάβολον. Ὅτου χάριν καὶ βασιλεύειν τῶν ἁμαρτημάτων αὐτὸν ὁ ἀπόστολος ἀπεφήνατο· «μὴ οὖν βασιλευέτω ἡ ἁμαρτία ἐν τῷ θνητῷ ὑμῶν σώματι»[8]. Ὡς γὰρ τοὺς ἀνθρώπους ἀφ' ἧς ἐπιτηδεύουσι τέχνης καλοῦμεν, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον ὡς πρώτως ἐφευρέτην γενόμενον τῆς ἁμαρτίας, ἁμαρτίαν καλεῖ.

Ἐπειδὴ τοίνυν διὰ τῆς δοθείσης τῷ Ἀδὰμ ἐντολῆς τὸν ἄνθρωπον ἠπάτησεν, καὶ δι' αὐτῆς τὸν Ἀδάμ, ἀφορμὰς πορισάμενος διὰ τῆς

---

1. Πρβλ. Ρωμ. 6,4. 2. Πρβλ. Ρωμ. 5,19. 3. Πρβλ. Γαλ. 4,4-5. 4. Ρωμ. 7,25. 5. Ρωμ. 8,3. 6. Ρωμ. 8,1-3. 7. Ρωμ. 7,11. 8. Ρωμ. 6,12.

ἐντολῆς. Ἔστι δὲ αὕτη· «τί ὅτι», φησίν, «εἶπεν ὁ Θεός· ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ οὐ φάγεσθε βρώσει;»[1] καὶ «ᾗ δ' ἂν ἡμέρᾳ φάγησθε ἀπ' αὐτοῦ, διανοιχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν»[2]. Σοφίζεται δὲ αὐτοὺς μείζονι ἐπαγγελίᾳ κατακρύψαι τὴν ἀπάτην, ὑπισχνεῖται τὸ πλέον, ἵνα τοὺς τῆς ἐντολῆς φύλακας τῶν τῆς ἀρετῆς βάθρων τῷ ὁμοίῳ αὐτοὺς πτώματι καταστρέψῃ· τὸν γὰρ ἄνθρωπον ἐξοιστρήσας ἴσα Θεῷ ἐθέλει⟨ν⟩ γενέσθαι, τῆς κατ' ἀπάτην ὁμιλίας τὴν ἀφορμὴν ἐπορίζετο ἐκ τῆς παρασχεθείσης ἐντολῆς. Ὅτου χάριν ὁ Παῦλος ἔφη· «ἀφορμὴν δὲ λαβοῦσα ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς ἐξηπάτησέν με»[3]. Ἵνα δὲ μὴ τὴν ἐντολὴν ἢ τὸν ταύτην δεδωκότα Θεὸν αἰτιάσωνταί τινες, γείτονι καὶ ὁμοσπόρῳ ἐχρήσατο ῥήματι τοιάδε φάσκων· οἴδαμεν δὲ ὅτι «ὁ νόμος ἅγιος καὶ ἡ ἐντολὴ ἁγία καὶ δικαία καὶ ἀγαθή»[4].

Ἐπεὶ οὖν οὐδ' αὐτὴ ἡ ἁμαρτία, τοῦτ' ἔστιν ὁ διάβολος, φύσει καὶ οὐσίᾳ ἁμαρτία ἐστίν, ἐπιφέρει λέγων· «ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς»[5]. Τὸ γὰρ κατ' οὐσίαν τί ὂν τὸ πλέον καὶ τὸ ἔλαττον οὐκ ἐπιδέξεται· ἔστιν γὰρ ὅπερ ἐστίν, ἀεὶ τοῦτο ὂν ὅπερ ἐστὶν οὐσιωδῶς. Τῷ γὰρ γινομένῳ καὶ ἐπιγινομένῳ τι, εἴτε ὀλίγον εἴτε καθ' ὑπερβολήν, ἕτερός ἐστι κατ' οὐσίαν τῶν αὐτῷ ἐπιγινομένων· τὸ γὰρ πόσον οὐκ οὐσία ἀλλὰ περὶ τὴν οὐσίαν ἐστίν, οὐκ ὂν οὐσία. Ἡ ἄρα τοίνυν καλουμένη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου ἁμαρτία τὸ πλέον ἐπιδεχομένη ἁμαρτήσειν, ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία[6]. Ἆρα καὶ τοῦ εἶναι ἁμαρτία, ᾗ ἁμαρτία ἐστίν, ἀρχὴν ἔλαβεν, οὐκ οὖσα καθ' ὑπερβολὴν ἐν ἀρχῇ κατὰ τὸ ἡμαρτηκέναι ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία. Διὸ δὴ καὶ τὴν ἐπίτασιν τοῦ γενέσθαι καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸν ἐσομένῳ χρόνῳ σημαίνει οὕτω λέγων· «ἵνα γένηται καθ' ὑπερβολὴν ἁμαρτωλὸς ἡ ἁμαρτία διὰ τῆς ἐντολῆς»[7]. Εἰ δὲ λέγοιεν· καὶ πῶς ἂν εἴη ἀγαθὴ καὶ δικαία; πῶς δὲ ἁγία ἡ ἐντολὴ καὶ ὁ νόμος, ὁπότε διὰ τῆς ἀφορμῆς αὐτῶν «ἁμαρτωλὸς καθ' ὑπερβολὴν»[8] ἐγένετο [ἁμαρτωλὸς] ἡ ἁμαρτία; Πρὸς ταῦτα ἀκουέτωσαν ὅτι οὐκ, εἴ τι καταβλάπτεται, ἤδη καὶ ἡ ἀφορμὴ δι' ἣν βλάπτεται φαύλη ἐστὶ καὶ πονηρά· οὐδὲ γὰρ ὅτι οἱ ἀνόδως καὶ ἀμέτρως ἐνατενίζοντες τῷ ἡλίῳ βλάπτονται τὰς ὄψεις, ἤδη καὶ τὸν ἥλιόν φαμεν πονηρόν· οὐδ' ὅτι καθ' ὑπερβολὴν ὁ διάβολος ἁμαρτωλὸς γέγονε τῷ ἐπικεχειρηκέναι κατὰ τοῦ υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ἤδη καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ φαῦλον καὶ πονηρὸν εἶναι λέγομεν.

---

1. Πρβλ. Γεν. 3,1. 2. Γεν. 3,5. 3. Ρωμ. 7,11. 4. Ρωμ. 7,12. 5. Ρωμ. 7,13. 6. Ἔνθ' ἀν. 7. Ἔνθ' ἄν. 8. Ἔνθ' ἀν.

«Οἶδα δὲ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν»[1]. Νῦν εἰς τὸ τοῦ Ἀδὰμ πρόσωπον ἐξηγεῖται. Καὶ ὅτι στερηθεὶς τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἑαυτῷ, ἀντὶ τῆς ὄντως ζωῆς θάνατον καταλλαξάμενος — καὶ γὰρ θάνατος οὐχ ὁ κοινὸς μόνος τῶν μελῶν αὐτοῦ ἐκράτησεν, ἀλλὰ καὶ ὁ τῆς παρακοῆς κατὰ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ εἰσβαλών· μάλιστα γὰρ ὁ κρατῶν θάνατος πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐπιδημίας ἐβασίλευσε, κατὰ πάντων νόμον καὶ σκῆπτρον τῆς ἑαυτοῦ βασιλείας ἔχων τὴν παρακοήν. Ἀλλ' οὐκ ἄναρχος ἢ ἀγέννητος ἡ τοῦ θανάτου βασιλεία· ἐκ γὰρ τῶν ζώντων τὸ τεθνάναι συμβαίνει, καὶ ἐκ τῆς τῶν ὑπηκόων ὑπακοῆς τὸ παρακοῦσαί τινα. «Τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλὸν οὔ· ὃ γὰρ θέλω ἀγαθὸν τοῦτο οὐ ποιῶ, ἀλλ' ὃ μισῶ τοῦτο πράσσω»[2]. Εἰ τὸ θέλειν μόνον ἐν ἡμῖν ἔστιν, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ θεληθὲν καλὸν οὐκ ἔστιν ἐν ἡμῖν, εἰς μάτην ὁ ἀγαθὸς Θεὸς τὰς ὁμοουσίας ἑαυτοῦ ψυχὰς ἐν τοῖς σώμασι κατέπεμψεν· τὸ γὰρ αὐτῷ καὶ αὐταῖς φίλον οὐ πράττουσιν, οὐκ ἐνεργοῦσιν, ἀλλὰ μόνον θέλουσιν· τάχα δὲ οὐδ' αὐτό, ἄδηλον γάρ. Εἰ δὲ τοῦτο ἀληθές ἐστιν, κατὰ τοὺς ἀσεβεῖς ἐρῶ· ἄρα οὐκ ἦν οὐδ' ἔσται ἐν βίῳ τὸ καλόν, οὔτε τίς ποτ' αὐτὸ ἐνήργησεν, εἴγε κατ' ἀναίρεσιν τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ ἐπὶ παντὸς ἀνθρώπου ἐκλαμβάνωσιν, ὅτι «ὃ θέλω ἀγαθόν, τοῦτο οὐ ποιῶ, ἀλλ' ὃ μισῶ τοῦτο πράσσω»[3]. Πόθεν δὲ καὶ ἐν τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ ἀρετῶν ὀνόματα εὑρέθη; εἰ δέ εἰσιν ἐνεργοῦντες τὸ καλόν, κἂν ὀλίγοι εἶεν οἱ τοῦτο δρῶντες, ἆρ' οὐχ οἱ πάντες φήσουσιν· «οἴδαμεν δὲ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἡμῖν ἀγαθόν»[4]· ὃ γὰρ ἠθέλησαν ἀγαθόν, τοῦτο πράττουσιν. Εἰ δὲ οἱ τὸ ἀγαθὸν ἐνεργοῦντες ἐν σαρκὶ ὑπάρχοντες τοῦτο ἐνεργοῦσιν, καὶ οἱ τοῦτο μὴ ποιοῦντες ἀλλὰ τὸ κακὸν ἐν σαρκί εἰσιν, ἆρ' οὐ τῇ σαρκὶ τὸ αἴτιον τοῦ μὴ γίνεσθαι τὸ ἀγαθὸν περιαπτέον, ἀλλὰ τῇ τούτων μαλακοψυχίᾳ. Εἰ γὰρ τοῖς ἐθέλουσι τὸ καλὸν ποιῆσαι παροικεῖται τὸ κακόν[5], ὁμοίως δὲ καὶ τοῖς ἐθέλουσι κακοεργεῖν οὐ καλὸν παράκειται, προνοήσαντες δὲ καὶ προθελήσαντες ἐπὶ τοσοῦτον ἐνεργείας ἔρχονται, ἆρ' οὐ φύσει καὶ οὐσίᾳ τὰ σώματα ἡμῶν ἐστι φαῦλα· τῶν γὰρ πρακτέων ἡμῶν προηγεῖται βουλὴ καὶ θέλησις, ψυχῆς δὲ ταῦτα φρόνημα ἐχούσης αὐτεξούσιον, ῥέψαι δυναμένης πρὸς ἃς βούλεται πράξεις.

Νυνὶ δὲ «οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία»[6]. Ἀπελογήσατο διὰ τούτου τοῦ λογίου, ὅτι περ οὐ φαύλη κατὰ φύσιν ἡ σάρξ· οὐ γὰρ ἡ σὰρξ ἣν περικείμεθα οἰκεῖ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ὁ ἐν τοῖς παρανόμοις οἰκῶν διάβολος. Ὃ γὰρ λέγω· Χριστὸς οἰκεῖ ἐν παντὶ δικαίῳ τὸ ἀγαθὸν

---

1. Ρωμ. 7,18. 2. Ρωμ. 7,18-19. 3. Πρβλ. Ρωμ. 7,15. 4. Πρβλ. Ρωμ. 7,18. 5. Πρβλ. Ρωμ. 7,21. 6. Ρωμ. 7,20.

ἐργαζομένῳ[1], τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον οἰκεῖν τὸν διάβολον ἐν παντὶ κακοποιῷ. Οὐκοῦν οὐχ ἡμεῖς ἐσμεν καθὸ σάρκα ἔχομεν πονηροί, ἀλλ' «ἡ οἰκοῦσα ἐν ἡμῖν ἁμαρτία»[2], ἄλλη τις οὖσα παρὰ τὴν σάρκα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου· καὶ γὰρ ἐν ψυχῇ μάλιστα λέγεται ἐπιχωριάζειν ὁ διάβολος κατὰ τὸ «εἰσῆλθεν ὁ σατανᾶς εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα»[3], καὶ κατὰ τὸ «Ἀνανία, ἵνα τί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν ⟨σου⟩;»[4]. Εὖ δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν «οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία»[5]· ἔργου γὰρ καὶ κατέργου πολὺ τὸ μέσον, διότι τοῦ ἔργου προηγεῖται τὸ κάτεργον ὡς φέρε εἰπεῖν οἰκίας ἢ νηός· τὸ δὲ κάτεργον, τοῦτ' ἔστι τῆς ὕλης ἡ προπαρασκευή. Ἡ τοίνυν οἰκοῦσα ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἁμαρτία, τοῦτ' ἔστιν ὁ σατανᾶς, ὁμολογουμένως ἐν τοῖς λογισμοῖς ἡμῶν προκατεργάζεται τοῦ ἐσομένου κακοῦ τῆς ἰδέας τὴν κατασκευήν, τῆς ὑποδεξαμένης αὐτὸν ψυχῆς συμπραττούσης αὐτῷ τῆς κακίας καθάπερ τοῖς σπείρουσιν ἡ τῆς θήλεος μήτρα πρὸς τὸ τελεσφορηθῆναι τὸ σπαρέν. Καὶ ἐπειδήπερ «ἐκ τῆς καρδίας ἐκπορεύονται λογισμοὶ πονηροί»[6], ἐκ τῆς γενομένης τοῦ διαβόλου συλλήψεως, κέκραγε τὸ θεῖον λόγιον· «λογισμοὺς καθαιροῦντες καὶ πᾶν ὕψωμα ἐπαιρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ»[7]. Ὥσπερ τοίνυν ταῖς φιλαρέτοις ψυχαῖς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα συγκοπιᾶν λέγεται κατὰ τὸ «περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, οὐκ ἐγὼ δὲ ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί»[8], οὕτω δὴ ἐπὰν ῥᾳθυμος ψυχὴ ταῖς **6** τοῦ διαβόλου προτροπαῖς πεισθῇ συνεργὸν ἔχει πρὸς τὸ κακὸν αὐτὸν τὸν διάβολον· αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν τύπον τῆς ἐσομένης ἁμαρτίας προκατειργάσατο ἐν αὐτῇ. Ὅτου χάριν εἴρηται «οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό, ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία[9].

Α' Κορ. ιε' 1-2 (Π f. 81r).

Ἐπειδή τινες ἐν Κορίνθῳ ἔλεγον εἶναι τὴν ψυχὴν φθαρτὴν καὶ περιττὴν τὴν τοῦ σώματος ἀνάστασιν[10], διελέγχει αὐτῶν ὁ Παῦλος τὴν πλάνην, καί φησιν· τὸ εὐαγγέλιον, δι' οὗ ἐκλήθητε ἐκ τῆς πολυθέου πλάνης ἐπὶ τὸ γινώσκειν τὸν ἀληθινὸν Θεόν[11], δι' οὗ βεβαιοῦσθε καὶ σωτηρίαν ἔχετε, γνώριμον ὑμῖν καθίστημι.

Τὸ τοῦ Θεοῦ «εὐαγγέλιον γνωρίζω ὑμῖν»[12], ἵνα εἰδῆτε ὅτι οὐκ ἐμή, ἀλλ' οὔ τινος ἡ περὶ ἀναστάσεως νεκρῶν μνήμη.

---

1. Πρβλ. Ρωμ. 2,10. 2. Πρβλ. Ρωμ. 7,20. 3. Πρβλ. Λουκ. 22,3. 4. Πράξ. 5,3. 5. Ρωμ. 7,20. 6. Πρβλ. Ματθ. 15,19. Μάρκ. 7,21. 7. Β' Κορ. 10,4-5. 8. Α' Κορ. 15,10. 9. Ρωμ. 7,20. 10. Πρβλ. Α' Κορ. 15,12. 11. Πρβλ. Ἰω. 17,3. 12. Πρβλ. Α' Κορ. 15,1.

Α′ Κορ. ιε′ 3-4 (Π f. 81ᵛ).

Παρέδωκέ μοι τὸ εὐαγγέλιον, ὅτι ἐπιδημήσας ὁ σωτὴρ καὶ σῶμα κατ' ἀλήθειαν φορέσας, ὑπὲρ τοῦ ἀναστῆναι τοὺς τεθνεῶτας ἀποθανὼν καὶ ταφεὶς ἀνέστη. Εἶτα ἵνα μὴ θορυβηθῶσιν οἱ ἁπλούστεροι θάνατον τοῦ Χριστοῦ, ἐπάγει· «κ α τ ὰ τ ὰ ς γ ρ α φ ά ς»[1]· τοιαῦτα γὰρ πέπονθε ὅσα περὶ αὐτοῦ προανεφώνησαν οἱ προφῆται. Ἐπεὶ οὖν ἀπέθανε καὶ ἐτάφη καὶ ἀνέστη[2], ἀκόλουθόν ἐστιν ἀναστῆναι τοὺς ἀνθρώπους διὰ τὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἀναστάντα, αὐτοῦ αἰτίου γενομένου τῆς ἐγέρσεως. Εἰ δὲ λέγεται Χριστὸς τεθνάναι καὶ τεθάφθαι, περὶ τοῦ σώματος αὐτοῦ τοῦτο ἐκληπτέον, οὐ τῆς ψυχῆς. Ἐπεὶ οὖν ἐπίστευσαν τῇ τοῦ σωτῆρος ἀναστάσει, μεμπταῖοί εἰσι μὴ συμπαραδεξάμενοι τῇ τοῦ σωτῆρος ἀναστάσει καὶ τὴν πάντων ἀνάστασιν.

Α′ Κορ. ιε′ 5-9 (Π f. 81ᵛ-82ʳ).

Ταύτης αὐτοῦ τῆς ἀναστάσεως αὐτόπται ἀξιομάρτυρές εἰσιν οἱ πρῶτοι αὐτῷ συνόντες, ἔπειτα π ε ν τ α κ ό σ ι ο ι[3].

Ταῦτα, φησί, παραδίδωμι οἷς ἀντειπεῖν οὐ δύνανται οἱ ἀπατῶντες ὑμᾶς. Ὅμως, εἰ καὶ τὸ τεθνεὸς σῶμα ἀνίσταται, ἀλλ' ἄφθαρτον καὶ πνευματικόν[4]· διὸ οὐδὲ πᾶσιν ἐφαίνετο ἀλλ' οἷς ἤθελεν. Οὕτως μετὰ τὴν ἀνάληψιν ὤφθη τῷ Παύλῳ[5], ὃς μετριάζων καλεῖ ἑαυτὸν ἔ κ τ ρ ω μ α[6] συναισθόμενος ὅτι ἐκ μετανοίας ἐλήλυθε εἰς τὸ ἀπόστολον εἶναι, καὶ ὡς 7 μηδὲ τῆς ὀνομασίας ἄξιος ὢν ὡς διώκτης[7]. Πλὴν εἰ καὶ πάλαι τοιοῦτο, ἀλλὰ νῦν διδάσκαλος ἔχων τοῦτο ἐκ δωρεᾶς.

Α′ Κορ. ιε′ 10-11 (Π f. 82ʳ).

Εἰ καὶ πάλαι διώκτης, ἀλλὰ νῦν διδάσκαλος δωρεᾷ Θεοῦ ἥτις οὐ ματαίως ἐνυπῆρξεν αὐτῷ, ἐπείπερ ἐνδυναμωθεὶς[8] ὑπ' αὐτῆς περισσοτέρως ἀνέτλη τοὺς ἀγῶνας ὑπὲρ τῆς εὐσεβοῦς πίστεως. Ὅλον δὲ τὸ κατόρθωμα ὃ ἔσχεν ἐκ προαιρέσεως, ἀνατίθησι τῇ δοθείσῃ χάριτι θεόθεν αὐτῷ.

Α′ Κορ. ιε′ 12-17 (Π f. 82ᵛ).

Εἴ τις λέγει μὴ ἐγείρεσθαι τοὺς νεκρούς, ἐπειδὴ ἀνάγκη Χριστοῦ ἀναστάντος πάντας ἀνίστασθαι, οὔκουν ἀναγκαίως λέγει μηδὲ Χριστὸν ἐγηγέρθαι; εἰ δὲ οὐκ ἀνέστη, ὅρα πόσα ἀνακύπτει ἄτοπα· ἡμεῖς οἱ εἰπόντες τοῦτο «ψ ε υ δ ο μ ά ρ τ υ ρ ε ς»[9] εὑρεθησόμεθα κατὰ τοῦ Θεοῦ, εἰ καὶ ὡς ὑμεῖς ἠλιθίως συνέθεσθε τῇ ἐγέρσει τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ πίστει τοῦ ἀναστάντος δόξαντες ἠλευθερῶσθαι τῶν ἁμαρτιῶν, οὐκ ἀπεβάλετε τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν.

---

1. Α′ Κορ. 15,3. 2. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,3-4. 3. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,6. 4. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,42-45. 5. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,8. 6. Ἐνθ' ἀν. 7. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,9. 8. Πρβλ. Πράξ. 9,22. 9. Α′ Κορ. 15,15.

Α′ Κορ. ιε′ 18-20 (Π f. 83r).

Ὁ μὴ παραδεξάμενος τὴν ἀνθρώπου ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι καὶ διὰ τοῦτο ἀπιστῶν τῇ ἀναστάσει, οἰκτρὸς ὁ τοιοῦτος στερῶν ἑαυτὸν τῆς αἰωνίου ζωῆς δι' ἣν πλούσιοι οἱ ἅγιοι ἀξίων ἀμοιβῶν τυγχάνοντες. Εἰ καὶ ἀπιστῶσί τινες, ἀλλ' ἡμεῖς προσδοκῶμεν ἀνάστασιν, εἰδότες ὡς «ἀ π α ρ χ ὴ»[1] Χριστὸς γέγονεν, ἀνάστασις «τ ῶ ν κ ε κ ο ι μ η μ έ ν ω ν»[2], δι' ὧν πάντες πειραθήσονται τῆς ἀθανάτου ζωῆς, ἀκόλουθον γάρ.

Α′ Κορ. ιε′ 21-22 (Π f. 83r).

Ἐπειδὴ διὰ τὸ παραβῆναι τὸν Ἀδὰμ τὸν νόμον οἱ ἐξ αὐτοῦ «π ά ν τ ε ς τ ε θ ν ή κ α σ ι ν, ο ὕ τ ω ς κ α ὶ ἐ ν τ ῷ Χ ρ ι σ τ ῷ μ ὴ γ ν ό ν τ ι ἁ μ α ρ τ ί α ν ζ ω ο π ο ι η θ ή σ ο ν τ α ι»[3]. Τινὲς δὲ τῶν αἱρετικῶν μόνην λέγουσι τὴν ψυχὴν ζωοποιεῖσθαι ἐν Χριστῷ τῶν δικαίων, ὅτι οὐκ ἔστιν .....* ἡ γὰρ ζωοποίησις πάντων ἔσται τῶν ἀποθανόντων τῷ Ἀδάμ[4].

Α′ Κορ. ιε′ 23-24a (Π f. 83v).

Ὡς πρὸ πάντων οὖσα ἡ Χριστοῦ ἀνάστασις, πρώτη ἔσται ἐν τιμῇ· εἶτα ἑξῆς οἱ πιστοὶ κατ' ἀναλογίαν ἧς ἔχουσι πίστεως τάσσονται ἐν τῇ τοῦ Χριστοῦ παρουσίᾳ, μεθ' ἣν ἔστιν τὸ τέλος οὕτω πρὸς ἀρχὴν διαστελλόμενον, ἀλλὰ τὸ οὗ εἵνεκα τὰ ἄλλα πάντα τὰ συντείνοντα πρὸς **8** σωτηρίαν, αὐτὸ δὲ οὐκ ἄλλο‹υ› χάριν ὑπάρχον ἔσχατον ὀρεκτὸν καθ' ἑαυτὸ καὶ δι' ἑαυτὸ αἱρετὸν τυγχάνον.

Α′ Κορ. ιε′ 24b-26 (Π f. 83v).

«Β α σ ι λ ε ί α ν» ὧδε λέγει τοὺς βασιλευομένους, ἤτοι τὴν ἰδίαν σάρκα ἣν βελτιῶσαι ὁ Υἱὸς παρέδωκε τῷ Πατρί[5], οὐκέτι βασιλευομένην ὡς «δ ο ύ λ ο υ μ ο ρ φ ὴ ν»[6] ἀλλ' ὡς οὖσαν σάρκα τοῦ Λόγου ὃ ἔστιν αὐτοῦ τοῦ Υἱοῦ, ἀναδείξας τὴν τοῦ «Θ ε ο ῦ μ ο ρ φ ὴ ν»[7] ἐν αὐτῇ. Τότε γὰρ ἀπειληφότος τοῦ Υἱοῦ τὴν δόξαν ἣν «ε ἶ χ ε π ρ ὸ τ ο ῦ τ ὸ ν κ ό σ μ ο ν ε ἶ ν α ι»[8], ὡς ὑφ' ἑνὸς βασιλέως Πατρὸς καὶ Υἱοῦ βασιλευθήσονται. Δεῖ οὖν τὸν Χριστὸν βασιλεύειν ὑπὲρ τῆς ὅλων προκοπῆς ἕως οὗ πάντες οἱ διὰ τὸ ἁμαρτάνειν ἐχθροὶ «ὑ π ὸ π ό δ α ς» αὐτοῦ τιθῶσιν[9], καταλύοντος αὐτοῦ πᾶσαν τυραννικὴν ἐξουσίαν, μεθ' ἣν καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχίκακος καταλύεται θάνατος[10], ἐπείπερ πᾶσα ἐνουμένη αὐτῷ ψυχὴ ὑφισταμένη θάνατον τὸν ἐνούμενον τῇ κακίᾳ.

---

* Κατὰ τὸν ἐκδότην παραλείπεται ἐνταῦθα τὸ «ἀνάστασις σωμάτων».

1. Α′ Κορ. 15,20. 2. Ἐνθ' ἀν. 3. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,22. Β′ Κορ. 5,21. 4. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,22. 5. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,24. 6. Φιλιπ. 2,7. 7. Πρβλ. Φιλιπ. 2,6. 8. Πρβλ. Ἰω. 17,5. 9. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,25. Ψαλ. 109,1. 10. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,26.

Α′ Κορ. ιε′ 27-28 (Π f. 83ᵛ).

Πρός τε τὴν Ἑλλήνων μυθολογίαν τε καὶ ἀπάτην εἰρῆσθαι ταῦτα εἰπόντες τῶν φασκόντων πατραλοίας εἶναι θεούς, καὶ ὅτι τῆς ἐκκλησίας ὑποτασσομένης αὐτὸς λέγεται ὑποτάττεσθαι, οἰκειούμενος τῆς ἐκκλησίας τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ πάθη καὶ τὴν ὑποταγήν.

Α′ Κορ. ιε′ 29 (Π f. 84ʳ).

Οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος ἀντὶ ἀφωτίστων τεθνεώτων βαπτίζουσι ζῶντας, οὐκ εἰδότες ὅτι τὸ βάπτισμα σώζει μόνον τὸν εἰληφότα αὐτό. Ὁ δὲ ἀπόστολος «νεκρούς»[1] λέγει τὰ σώματα ὑπὲρ ὧν βαπτιζόμεθα· τῷ γὰρ ἰδίῳ λόγῳ ἄνευ ψυχῆς οὐ ζῇ ταῦτα, ἀλλ' ἐκ τῶν συνουσῶν ψυχῶν ἔχει τὸ ζῆν. Ὅμως καὶ ὁ Ἀβραὰμ τὸ ἄψυχον σῶμα νεκρὸν ὠνόμασεν[2].

Α′ Κορ. ιε′ 30 (Π f. 84ᵛ).

Εἰ μὴ ἀθάνατος ἡ ψυχή, εἰ μὴ ἐγείρεται τὸ σῶμα, εἰ καὶ μάταιον τὸ κινδυνεύειν ὑπὲρ εὐσεβείας.

Α′ Κορ. ιε′ 32 (Π f. 84ᵛ).

Ὅσον κατ' ἀνθρώπινον ἦκε λογισμόν, ἐθηριομάχησα ἐν Ἐφέσῳ ἐγὼ οὐκ ⟨ἂν⟩ ὑποστῆναι τοῦτο βουληθεὶς ὑπὲρ τῆς ἀληθείας, εἰ νεκροὶ οὐκ ἐγείρονται[3].

Α′ Κορ. ιε′ 33 (Π f. 84ᵛ).

9 «Μὴ πλανᾶσθε»[4], ὦ Κορίνθιοι, ὡς μὴ ἐπιδιαμενούσης τῆς λογικῆς ψυχῆς· οἱ γὰρ ἀπατῶντες ὑμᾶς συμφθείρονται αὐτὴν ⟨φθείρεσθαι⟩ οἰόμενοι. Ὧ περίκειται σώματα, φασὶν ὅτι σπαταλητέον· «αὔριον γὰρ ἀποθνήσκομεν»[5], οὐκ οὔσης ἑτέρας ζωῆς παρὰ τὴν φαινομένην, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα ὧν συναφανίζεται ἡ ψυχὴ τῷ σώματι, ἐπειδὴ καὶ συνεσπάρη αὐτῷ. Οὐκ ἀνεκτέον οὖν τῶν φαύλων διαλέξεων φθειρουσῶν εὐήθων τὰς γνώμας[6].

Α′ Κορ. ιε′ 34 (Π f. 84ᵛ).

Γρηγορητέον κατὰ τὴν νόησιν ἵνα μὴ ἁμαρτάνειν συμβῇ ἐν τῷ συγκατατίθεσθαι τῇ σαθρᾷ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἀπάτῃ. Καλῶς δὲ καὶ τὸ «ἐκνήψατε δικαίως»[7] ὡς μὴ πάντων τοῦτο ποιούντων· οἱ γὰρ σοφοὶ τοῦ κακοποιῆσαι ἀγρυπνοῦντες περὶ τὰ βλαβερὰ ἀδίκως ἐκνήφουσιν ἀποβαλόντες δῆθεν τὸν τῆς ἀμαθίας ὕπνον.

---

1. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,29. 2. Πρβλ. Γεν. 23,3-4. 3. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,32. 4. Α′ Κορ. 15,33. 5. Ἡσ. 22,13. Α′ Κορ. 15,32. 6. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,33. 7. Α′ Κορ. 13,34.

Α′ Κορ. ιε′ 35-40 (Π f. 85r).

Ὁ ἐν Χριστῷ λαλῶν τῷ ἀμφιβάλλοντι περὶ τῆς τῶν νεκρῶν ⟨ἀναστάσεως⟩ ὡς ἀσυνέτως φησίν· «ἄ φ ρ ω ν»[1], εἰ ἀμφιβάλλεις ὅτι τὸ νεκρωθὲν ἀνθρώπου σῶμα ἐγείρεται, ἴσθι ὅτι ἃ σπείρεις σπέρματα ἀποθανόντα εἰς τὴν γῆν καταβάλλεις πεπεισμένος ὡς οὐκ ἂν μεταβάλλοι εἰς φυτά, εἰ μὴ νεκρωθέντα σπαρείη.

Ἕτερόν ἐστι τὸ ἐγειρόμενον σῶμα παρ' ὃ ἔσπειρας· σὺ μὲν γὰρ κόκκον ἔβαλες εἰς τὴν γῆν, ὁ δὲ Θεὸς στάχυν ἤγειρεν. Πρὸς μίαν δὲ τῶν ἐρωτήσεων τὴν λέγουσαν πῶς ἐγείρονται νεκροί, ὁ περὶ τῶν σπειρομένων λόγος· πρὸς δὲ τὸ ἕτερον ἐρώτημα, τὸ ποίῳ δὲ σώματι ἔρχονται, ἐκ διαιρέσεως ἀποδίδωσι τὴν ἀπόδειξιν, καὶ διελὼν τὰ σώματα εἰς «ἐ π ί γ ε ι α» καὶ «ἐ π ο υ ρ ά ν ι α»[2] εἶπε κατὰ τὴν τῶν ἐπουρανίων ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων εἶναι τὴν τῶν ἐγειρομένων ἀνθρωπίνων σωμάτων δόξαν.

Α′ Κορ. ιε′ 41 (Π f. 85v).

Ὅμοιοι τῇ τῶν φωστήρων καὶ ἀστέρων δόξῃ, οὐ πάντων τῶν ἀνισταμένων τὰ σώματα, ἀλλ' ἢ μόνον τῶν εὖ βεβιωκότων καὶ σωφρονισάντων· κἂν γὰρ τὰ τῶν φαύλων σώματα ἄφθαρτα ἐγείρονται, ἀλλ' οὖν στεροῦνται τῆς τῶν ἐπουρανίων δόξης. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ δόξα τῶν ἐγειρομένων σωμάτων οὐσιώδης ἐστὶν ὡς καὶ ἡ τῶν φωστήρων.

Α′ Κορ. ιε′ 42-43 (Π f. 85v).

10 Ὥσπερ ἡ λογικὴ ψυχὴ οὐκ οὖσα ἀρετὴ ἢ κακία δεκτικὴ ἀμφοτέρων ἐστὶ τούτων, οὕτω καὶ τὸ ἡμέτερον σῶμα οὐ φθορὰ ἢ ἀφθαρσία τυγχάνον δέχεται κατὰ διαφόρους χρόνους τὰς ἐγκειμένας οὐσιώδεις ποιότητας. Ἀμέλει γοῦν οὐ φθορὰ σπείρεται καὶ ἐγείρεται οὐκ ἀφθαρσία, ἀλλ' «ἐ ν ἀ φ θ α ρ σ ί ᾳ»[3]. Ἀκολουθεῖ δὲ τῷ «ἐ ν φ θ ο ρ ᾷ»[4] σπειρομένῳ τὸ «ἐ ν ἀ σ θ ε ν ε ί ᾳ» καὶ «ἐ ν ἀ τ ι μ ί ᾳ»[5] καὶ «σ ῶ μ α ψ υ χ ι κ ὸ ν»[6] σπείρεσθαι, ὁμοίως δὲ καὶ τῷ «ἐ ν ἀ φ θ α ρ σ ί ᾳ»[7] ἐγειρομένῳ τὸ «ἐ ν δ υ ν ά μ ε ι» καὶ «δ ό ξ η»[8] καὶ «σ ῶ μ α π ν ε υ μ α τ ι κ ὸ ν»[9] ἐγείρεσθαι. Ὅταν δὲ λέγωμεν σῶμα ἄφθαρτον, οὐ πέμπτην οὐσίαν λέγομεν, ὥς τινες περὶ τῶν ἄστρων ὑπενόησαν ἣν ἀεί φαμεν ἄφθαρτον εἶναι, ἀλλ' ἄφθαρτον λέγομεν τὸ ἐκ φθαρτοῦ γεγονὸς ἄφθαρτον χάριτι Θεοῦ. Οὕτως ἄτρεπτον καὶ ἀναλλοίωτον εἶναι κατὰ μεταβολήν .... γὰρ ὑπέστη τὸ τοιοῦτον, ἀλλὰ τῷ διαρκεῖν εἰς μακραίωνα ζωὴν ἤτοι κολαζόμενον ἢ τιμώμενον.

---

1. Α′ Κορ. 15,36. 2. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,40. 3. Α′ Κορ. 15,42. 4. Ἔνθ' ἀν. 5. Α′ Κορ. 15,43. 6. Α′ Κορ. 5,44. 7. Α′ Κορ. 15,42. 8. Α′ Κορ. 15,43. 9. Α′ Κορ. 15,44.

Α′ Κορ. ιε′ 44-46 (Π f. 86r).

Ἐπειδὴ σπείρεται τὸ σῶμα ἐκ τῆς περιπλοκῆς τοῦ ἄρρενος πρὸς τὸ θῆλυ, εὐλόγως καὶ ἀτιμία καὶ ἀσθένεια περὶ αὐτὸ ἔσται, τυγχάνον ψυχῆς σῶμα φθαρείσης ἐν αὐτῷ τῆς προλαβούσης ποιότητος, ἀνίσταται Θεοῦ δυνάμει, ἀφθαρσίαν καὶ δύναμιν καὶ τιμὴν ἔχον πνευματικὸν σῶμα ἀποδειχθέν, ὄργανον ψυχῆς ὑπάρχον, λοιπὸν οὐ ψυχῆς ἁπλῶς, ἀλλὰ Πνεύματος Ἁγίου μετουσίᾳ ἀναστασθείσης καὶ οἱονεὶ εἰς πνεῦμα μεταβαλούσης. Ἐπειδὴ δὲ ἡ τοῖς πάθεσιν ἐμμένουσα ψυχή, εἰκότως καὶ τὸ τῆς τοιαύτης ψυχῆς σῶμα «ψυχικὸν»[1] καλεῖται. Ἐὰν δὲ ὑπεραναβῇ τὴν παθητικὴν ἕξιν ἡ ψυχή, γίνεται πνευματική, καὶ λέγεται τὸ σῶμα τῆς τοιαύτης ψυχῆς τῆς συμπλεκομένης αὐτῷ «πνευματικόν»[2].

Ἐπειδὴ προκόπτουσα ἡ ψυχὴ ἐπὶ τὸ πνευματικὸν ἀναβαίνει, «πρῶτον» εἶπεν εἶναι «τὸ ψυχικὸν» σῶμα, «ἔπειτα τὸ πνευματικόν»[3]. Νοητέον δὲ ὅτι τὸ τῶν ἐγειρομένων ἐκ νεκρῶν σῶμα ὁμοιοῦται τῷ τοῦ Χριστοῦ σώματι πνευματικῷ μετὰ τὴν ἀνάστασιν γεγονότι. Διὸ οὐ προσέχομεν τοῖς λέγουσιν ὅτι τοιοῦτον ἀνίσταται τὸ σῶμα οἷον εἶχεν ὁ Ἀδὰμ ψυχικόν· ἡ μὲν οὖν τοῦ πρώτου Ἀδὰμ ζωὴ «εἰς ψυχὴν ζῶσαν»[4] παρεσκεύαζε τὸν ἄνθρωπον ζῆν, ἡ δὲ κατὰ Χριστὸν ζωὴ οὐκ εἰς ψυχὴν ζῶσαν ἀλλ' «εἰς πνεῦμα ζωοποιοῦν»[5]. Ἡ δὲ πνευματικὴ ζωοποίησις συμφυής ἐστι τοῖς ἐκ νεκρῶν ἐγειρομένοις. «Πρῶτον» δὲ καὶ «ἔσχατον»[6] ἁρμοδίως εἶπεν, οὐ μὴν πρῶτον καὶ δεύτερον ἄνθρωπον, ἵνα μάθωμεν ὅτι γεγόνασί τινες μέσοι, τοῦ πρώτου καὶ ἐσχάτου ἀνθρώπου ἐν πολιτείᾳ.

Α′ Κορ. ιε′ 51 (Π f. 86v).

11 Ἐπειδὴ περὶ ἀναστάσεως θεωρία βάθος ἔχει[ν] νοήσεως, εἰκότως φησίν· «ἰδοὺ μυστήριον ὑμῖν λέγω»[7]· πάντες μὲν τεθνηξόμενοι κοιμηθησόμεθα, μόνοι δὲ οἱ δίκαιοι ἀλλαγησόμεθα[8], ἐκλάμψαντες ὡς ὁ ἥλιος[9]· μόνοι γὰρ οὗτοι ἐπὶ τὸ κρεῖττον κατὰ ψυχὴν καὶ σῶμα μεταβάλλοντες ἀλλαγήσονται. Οὐ γὰρ ἀκόλουθον λέγειν ἐν ἀλλάξει κατά τινα ἑτέραν φερομένην οὕτω γραφήν· «οὐ πάντες μὲν κοιμηθησόμεθα, πάντες δὲ ἀλλαγησόμεθα»[10] διὰ τὸ εὐθὺς ἐπιφερόμενον «καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα»[11]. Εἰ γὰρ πάντες ἀλλάττονται, περιττὸν λέγεσθαι «καὶ ἡμεῖς ἀλλαγησόμεθα»[12].

---

1. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,44. 2. Ἔνθ' ἀν. 3. Ἔνθ' ἀν. 4. Γεν. 2,7. Α′ Κορ. 15,45. 5. Α′ Κορ. 15,45. 6. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,45-46. 7. Α′ Κορ. 15,51. 8. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 9. Πρβλ. Ματθ. 13,43. 10. Α′ Κορ. 15,51. 11. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,52. 12. Αὐτόθι.

Α′ Κορ. ιε′ 52-53 (Π f. 87r).

Ἐγερθήσονται οἱ νεκροὶ τοῦ σώματος αὐτῶν, ὃ πάλαι φθαρτὸν ἦν, ἀφθάρτου γενησομένου. Τινὲς δὲ λέγουσιν ὧδε τὸ «ἡ μ ε ῖ ς ἀ λ λ α γ η σ ό μ ε θ α»[1], ἀντὶ τοῦ οἷα ἄλλοι τινὲς ὄντες παρὰ τοὺς νεκρούς, οἵτινες, φησίν, ἄφθαρτοι ἐγειρόμεθα τὰ σώματα, ἀλλασσομένων τῶν ψυχῶν κατὰ κρείττονα καὶ θειοτέραν ποιότητα ἀλλοιουμένων. Ἄλλος δέ φησι τοὺς ἁμαρτωλοὺς εἶναι τοὺς νεκρούς, τοὺς ἀφθάρτους ἐγειρομένους ἐπὶ τῷ διαρκέσαι πρὸς τὰς αἰωνίους κολάσεις, ἀλλασσομένους δὲ «ἀ π ὸ δ ό ξ η ς ε ἰ ς δ ό ξ α ν»[2] τοὺς κατ' ἀρετὴν βεβιωκότας· ἔστι μὲν οὖν θνητὸν καὶ φθαρτὸν οὐ μὴν ἔμπαλιν. Διὸ «τ ὸ φ θ α ρ τ ὸ ν ἀ φ θ α ρ σ ί α ν, τ ὸ δ ὲ θ ν η τ ὸ ν ἀ θ α ν α σ ί α ν ἐ ν δ ύ ε τ α ι»[3], ἐν τῷ τῆς ἀναστάσεως τῶν νεκρῶν καιρῷ.

Α′ Κορ. ιε′ 54-56 (Π f. 87).

Ὥσπερ ἀρετῆς παρούσης οὐχ ὑπάρχει κακία, οὕτως ἀθανασίας παρούσης ὁ θάνατος ἀφανίζεται. Διὸ τοῦ θνητοῦ τὴν ἀθανασίαν ἐνδυσαμένου ὁ θάνατος ἡττηθεὶς καταπίνεται[4], ὡς λέγεσθαι αὐτῷ· «π ο ῦ σ ο υ τ ὸ ν ῖ κ ο ς»[5] ἐν ᾧ νικῶν νεκροὺς ἐποίεις; «π ο ῦ σ ο υ τ ὸ κ έ ν τ ρ ο ν»[6] ᾧ τιτρώσκων ἰσχυρὸς ἦς; κεντεῖ μὲν γὰρ κατὰ τοὺς λογισμοὺς ἐμβάλλων ἁμαρτίας τοῖς πληττομένοις ὑπ' αὐτοῦ, νικᾷ δὲ τοὺς πρακτικῶς ἁμαρτάνοντας. Κεῖται δὲ ἡ χρῆσις ἐν Ὡσηὲ οὐκ αὐταῖς λέξεσιν· ἀντὶ γὰρ τοῦ «ἡ δ ί κ η σ ο υ»[7] ὁ ἀπόστολος εἶπε «ν ῖ κ ο ς»[8].

Α′ Κορ. ιε′ 58 (Π f. 87v).

Ἐπειδὴ ὁ ἐχθρὸς θάνατος κατελύθη, πιστῶς ἑστηκότες ἑδραῖοι[9] διατελεῖτε, ἐργαζόμενοι συνεχῶς καὶ ἀδιασπάστως τὸ προσταχθὲν ὑμῖν **12** ἔργον ὑπὸ Κυρίου, ἀδιστάκτως θαρροῦντες, ὡς ὁ ἐν Κυρίῳ κάματος ὑμῶν οὐκ ἔστι μάταιος, αἰωνίου μισθοῦ ἀποκειμένου τοῖς πάντοτε τὸ ἔργον ποιοῦσιν.

Α′ Κορ. ις′ 2 (Π f. 87v).

«M ί α ν σ α β β ά τ ω ν»[10], ἡ ἀναστάσιμος τοῦ Κυρίου ἡμέρα, θησαυρίζετε οὖν παρ' ἑαυτοῖς ὃ ἐὰν ἡ δύναμις ὑμῶν ἀποθέσθαι δύναται, ἀλύπως καὶ ἄνευ ἀνάγκης[11], ἵνα ἑτοίμους ὑμᾶς πρὸς τὴν δόσιν ἐπιδημήσας εὕρω, ἵνα μὴ ἐληλυθότος μου ἀρχὴ τοῦ εὐτρεπίζειν τὰ πρὸς τὴν κοινωνίαν γένηται.

---

1. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,52. 2. Β′ Κορ. 3,18. 3. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,54. 4. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,54. 5. Α′ Κορ. 15,55. 6. Ἔνθ' ἀν. 7. Ὡσ. 13,14. 8. Α′ Κορ. 15,55. 9. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,58. 10. Πρβλ. Α′ Κορ. 16,2. 11. Πρβλ. Β′ Κορ. 9,7.

Α′ Κορ. ις′ 8-9 (Π f. 88r).

Ἐν Ἐφέσῳ οὖν ταύτην ἔγραψε Κορινθίοις τὴν ἐπιστολήν· Λέγει δὲ ἐκεῖ περιμένειν διὰ εὔλογον αἰτίαν· «θ ύ ρ α γ ὰ ρ» ὑπερέχουσα καὶ πάνυ ἐνεργοῦσα εἰς τοὺς ἀκροατὰς «ἀ ν έ ῳ κ τ α ι»[1] αὐτῷ· ὅθεν πολλοὺς εἶχε τοὺς ἀντικειμένους δαίμονας ἀλητηρίους καὶ ἀνθρώπους γόητας καὶ ἀπατεῶνας· τότε γὰρ οἱ πονηροὶ πολλοὶ γίνονται ἐν τῷ ἀντικεῖσθαι, ὅταν ὁρῶσιν ἰσχύοντα τὸν λόγον τῆς πίστεως ἐν τοῖς παραδεχομένοις· ἔθος δὲ αὐτῷ τὴν παρρησίαν τοῦ τῆς εὐσεβείας λόγου «θ ύ ρ α ν» καλεῖν[2].

Α′ Κορ. ις′ 10-11 (Π f. 88v).

Ὅταν βέβαιοι καὶ ἀμετακίνητοι[3] ὦσι περὶ τὴν εὐσέβειαν οἱ παιδευόμενοι, ἀφόβως ἐπιδημοῦσιν αὐτοῖς οἱ διδάσκαλοι, οὐ δεδ[ε]ιότες μή τις ῥᾳθυμία περὶ τοὺς ἀκροατὰς ὑπάρχῃ. Διό φησι· προσέχετε ἑαυτοῖς, ἵνα θαρρήσῃ Τιμόθεος ἐλθεῖν πρὸς ὑμᾶς, οὐ φοβηθείς[4], μὴ μετατραπῆτε. Τούτῳ τῷ σημαινομένῳ ἐκ τοῦ φοβεῖσθαι συνεχρήσατο, καὶ ἐν τῇ ἐξῆς ἐπιστολῇ εἶπεν· «φ ο β ο ῦ μ α ι μ ή π ω ς, ὡ ς ὁ ὄ φ ι ς ἐ ξ η π ά τ η σ ε τ ὴ ν Ε ὔ α ν ἐ ν τ ῇ π α ν ο υ ρ γ ί ᾳ α ὐ τ ο ῦ, ο ὕ τ ω ς φ θ α ρ ῇ τ ὰ ν ο ή μ α τ α ὑ μ ῶ ν»[5].

Ἔστι γὰρ ὁ Τιμόθεος οὗτος περὶ οὗ γράφω τὰ προκείμενα, τῶν γνησίων τοῦ Θεοῦ δοῦλος, τὸ ἔργον τοῦ δεσπότου παραπλησίως ἐμοὶ ἐργαζόμενος. Διὸ μὴ εὐτελιζέσθω παρ' ὑμῶν, ἀλλὰ γνησίως μετ' ἀγάπης ὑποδεχθήτω, ἀλλὰ καὶ προπεμφθήτω· περιμένω γὰρ ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἕως ἐπανέλθῃ πρός με μετὰ τῶν ἀδελφῶν.

Α′ Κορ. ις′ 12 (Π f. 88v).

Ἐπειδὴ ὁ Ἀπολλῶς ἐπίσκοπος ἦν Κορίνθου, ἀπέστη ἐξ αὐτῶν διὰ τὰ ἐν αὐτοῖς σχίσματα καὶ ἦν σὺν τῷ Παύλῳ καὶ νῦν παρακληθεὶς οὐ συνεξεδήμησε τῇ ἐπιστολῇ[6]· καὶ λέγει τὴν αἰτίαν δι' ἣν οὐκ ἀπῆλθεν· **13** ὅτι «ο ὐ κ ἦ ν θ έ λ η μ α»[7]. Εἶτα εὐθυμοποιῶν αὐτοὺς γράφει· «ἐ λ ε ύ σ ε τ α ι δ ὲ ὅ τ α ν ε ὐ κ α ι ρ ή σ ῃ»[8], τὴν εὐκαιρίαν τῆς πρὸς ὑμᾶς ἐπιδημίας αὐτοῦ ὑμῶν παρεχόντων, ὅταν μηκέτι ᾖ ἐν ὑμῖν σχίσματα.

Α′ Κορ. ις′ 13 (Π f. 89r).

Ἕπεται τῷ δεόντως ἐγρηγορότι ἐν τῷ μὴ διδόναι «ὕ π ν ο ν τ ο ῖ ς ὀ φ θ α λ μ ο ῖ ς» μηδὲ «ἐ π ι ν υ σ τ α γ μ ὸ ν τ ο ῖ ς β λ ε φ ά ρ ο ι ς»[9] τὸ ἑστάναι βεβαίως ἐν τῇ πίστει, μεθ' ὃ ἕπεται

---

1. Α′ Κορ. 16,9. 2. Πρβλ. Β′ Κορ. 2,12. Κολ. 4,3. 3. Πρβλ. Α′ Κορ. 15,58. 4. Πρβλ. Α′ Κορ. 16,10. 5. Β′ Κορ. 11,3. 6. Πρβλ. Α′ Κορ. 16,12. 7. Α′ Κορ. 16,12. 8. Ἐνθ' ἀν. 9. Πρβλ. Ψαλ. 131,4.

τὸ «ἀνδρίζεσθε» καὶ «κραταιοῦσθε»[1] ὡς ἀθλητῇ καὶ στρατιώτῃ Χριστοῦ, τῷ πάντα ποιοῦντι σὺν ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον.

Α′ Κορ. ις′ 14-16 (Π f. 89r).

«Ἀπαρχὴ»[2] λέγονται ἢ διὰ τὸ πρὸ τῶν ἄλλων πεπιστευκέναι ἢ διὰ τὸ ὑπερέχειν ἐν εὐσεβείᾳ ἢ διὰ τὸ προύχειν ἐν γένει, οἵτινες διὰ τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτοῖς ταπεινοφροσύνην οὐ χειροτονηθέντες, ἀλλὰ προθέσει ἰδίᾳ ὑφ' ἑαυτῶν εἰς τοῦτο ἡγμένοι, ἔταξαν ἑαυτοὺς εἰς διακονίαν. Διὸ «ὑποτάσσεσθε τοῖς τοιούτοις»[3], εἰκόνα καὶ ὑπογραμμὸν αὐτοὺς ἔχοντες, ἵνα καὶ ὑμεῖς ἑαυτοὺς τάξητε εἰς τὴν τῶν ἁγίων ὑπηρεσίαν.

Α′ Κορ. ις′ 17-18 (Π f. 89r).

Σὺν τῷ Στεφανᾷ τὸ παραλειφθὲν ὑμῖν ἀνεπλήρωσαν Φουρτουνᾶτος καὶ Ἀχαϊκὸς τῆς αὐτῆς ἐκείνῳ προαιρέσεως ὄντες, καὶ «ἀνέπαυσαν τὸ πνεῦμα τὸ ὑμῶν καὶ τὸ ἐμόν»[4]. Ἀναπαύει δὲ πνεῦμα ἁγίου ὁ φρονῶν καὶ πράττων τὰ τῆς εὐσεβείας· τὸ γὰρ πνεῦμα τὰ ἀγαθὰ ζητεῖ ὡς εἶναι· ἐπὶ μὲν φαύλων ψυχήν, ἐπὶ δὲ ἁγίων πνεῦμα λέγεσθαι τὸ ὑπερπηδοῦν ἐν τῷ τὰ καλὰ θέλειν. Τοὺς οὖν εὐβιοῦντας καὶ φρονοῦντας ἐπιγινώσκειν δεῖ τῷ τὰ αὐτὰ φρονεῖν καὶ πράττειν. Οὕτω καὶ ὁ Ὠριγένης δοξάζει τὸ πνεῦμα πλείω τι ἔχειν τῆς ψυχῆς ἐν ἀρετῇ, εἰ καὶ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχή.

Α′ Κορ. ις′ 19-20 (Π f. 89r).

Ἱκανῶς αὐτοὺς εἰς ἀγάπην διεγείρων γράφει τὸ «ἀσπάζονται ὑμᾶς αἱ ἐκκλησίαι τῆς Ἀσίας»[5] καὶ πάντες οἱ ἐν αὐτῇ διατρίβοντες ἅγιοι καὶ εὐλαβεῖς ἄνδρες.

Α′ Κορ. ις′ 21 (Π f. 89v).

Ἵνα μὴ ἀπατῶνται γραφόντων τινῶν ἐκ τῆς τοῦ Ἀποστόλου προσηγορίας, σημεῖον τοῦτο τῶν αὐτοῦ καὶ μὴ αὐτοῦ ἐπιστολῶν ποιεῖται τὸ **14** χειρὶ τῇ ἑαυτοῦ κεχαραγμένα, ἔστι δὲ τὸ γραφόμενον τῇ ἁγίᾳ αὐτοῦ δεξιᾷ. «Εἴ τις οὐ φιλεῖ τὸν Κύριον ἡμῶν, ἤτω ἀνάθεμα μαρὰν ἀθά»[6]. Οὐ φιλεῖ δὲ τὸν Κύριον ὁ μὴ τηρῶν αὐτοῦ τὰς ἐντολάς· διὸ καὶ «ἀνάθεμα»[7] οὗτος εἰδὼς ὅτι ὁ Κύριος ἦλθεν ὃς κρίνει τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, λέγων· ἐγὼ τοὺς φιλοῦντάς με ἀγαπῶ[8]. Εἰ δὲ ἀγαπᾷ τοὺς φιλοῦντας, τοὺς μὴ φιλοῦντας τί καταλήψεται σκόπει.

---

1. Α′ Κορ. 16,13. Πρβλ. Ψαλ. 30,25. 2. Α′ Κορ. 16,15. 3. Α′ Κορ. 16,16. 4. Α′ Κορ. 16,18. 5. Α′ Κορ. 16,19. 6. Α′ Κορ. 16,22. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Πρβλ. Ἰω. 14,21.

Β′ Κορ. α′ 1-2 (V f. 340rv).

Πάντας τοὺς ἐν τῇ Ἀχαΐᾳ προσαγορεύει· μέρος γὰρ τῆς Ἀχαΐας ἡ Κόρινθος. Προσφωνεῖ δὲ τὴν ἐπιστολὴν ὡς ὑπ' αὐτοῦ καὶ Σιλουανοῦ καὶ Τιμοθέου γραφεῖσαν, καίτοι οὐκ ἀεὶ τοῦτο ποιῶν· τοῦτο δὲ οἶμαι αὐτὸν ποιεῖν, ὅταν γράφῃ ἐκκλησίᾳ γνωριζούσῃ κατὰ πρόσωπον αὐτόν τε καὶ τοὺς παραλαμβανομένους ἐν τῇ συντάξει. Εἰσὶ δὲ οἱ περὶ τῶν οὕτως ἐχόντων λέγοντες, ὅτι εἴ ποτε γράφοντος αὐτοῦ ὑπέβαλον νοήματά τινες τῶν συνόντων, καὶ τούτων τὰ ὀνόματα προέταττεν, δεικνὺς ὅτι καὶ αὐτοὶ συνεβάλοντο τῇ γραφῇ· ἐπράττετο δὲ τοῦτο διὰ πολλὴν ἀτυφίαν. Εἰ δὲ ὑγιῶς ἔχει τὸν ἐξ Ἁγίου Πνεύματος γράφοντα δεῖσθαι τῆς πρὸς ἕτερον συλλήψεως, ἐπίστησον· ὅμως δὲ εἰ καὶ ἐκ τριῶν ἐστιν ἡ ἐπιστολή, ἀλλά γε αὐτὸς μόνος «ἀπόστολος Χριστοῦ διὰ θελήματος Θεοῦ»[1] σημαίνεται τῶν σὺν αὐτῷ προσφωνούντων μαθητῶν ὄντων ἀποστόλων.

«Τὸ σὺν τοῖς ἁγίοις πᾶσιν»[2] ἀμφιβόλως λέγεται· ἤτοι γὰρ σὺν ἡμῖν πάντες οἱ ἅγιοι προσαγορεύουσιν ὑμᾶς, ἢ σὺν ὑμῖν πάντας τοὺς ἁγίους προσαγορεύομεν. Οὐκ ἀγνοητέον ἔν τισιν ἀντιγράφοις φέρεσθαι, ὡς ὑπὸ Παύλου καὶ Τιμοθέου μόνον κεχάρακται τὸ προκείμενον γράμμα.

Ἐπεύχονται οἱ γράφοντες «χάριν καὶ εἰρήνην» ὑπαρχθῆναι Κορινθίοις «ἀπὸ Θεοῦ Πατρὸς καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ»[3] τῆς αὐτῆς δηλονότι ἐκ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διδομένης δωρεᾶς· ὡς γὰρ τὰ ἔργα ἃ ποιεῖ ὁ Πατήρ, ταῦτα ὁ Υἱὸς ὁμοίως ὑφίστησιν[4], οὕτως ἃ δίδωσιν ὁ Πατὴρ χαρίσματα, ὁ Υἱὸς δωρεῖται· μία γὰρ χάρις καὶ εἰρήνη μία πρὸς τῆς τριάδος δίδοται. Καὶ τοῦτο δὲ λεκτέον, «πατέρα»[5] ἑαυτῶν τὸν Θεὸν εἰρηκότες οὐκέτι ἀδελφὸν ἀλλὰ «Κύριον»[6] ἑαυτῶν τὸν Σωτῆρά φασιν, δεικνύντες ὅτι κἂν υἱοὶ Θεοῦ γένωνται οἱ γενητοί, οὐδὲν ἧττον δοῦλοι μένουσι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ δημιουργοῦ αὐτῶν τυγχάνοντος· μόνος γὰρ αὐτὸς ἀληθείᾳ καὶ οὐ θέσει υἱὸς ὢν Θεοῦ δεσπότης ἐστὶ τῶν υἱοποιουμένων.

Β′ Κορ. α′ 3 (V f. 341rv).

15 «Εὐλογητὸν τὸν Θεόν»[7] φασιν οἱ θεῖοι λόγοι, οὐ τῷ εὐλογίαν δεδέχθαι ἀλλὰ τῷ παρέχειν αὐτήν· ὡς γὰρ «ἅγιος»[8] καὶ «ἀγαθὸς»[9] μόνος αὐτός, ἁγιάζων[10] καὶ ἀγαθοὺς ποιῶν, καὶ οὐ γινόμενος ταῦτα ἅπερ ἑτέρους ποιεῖ, οὕτω μόνος «εὐλογητός»[11] ἐστιν, εὐλογίαν παρέχων ἀλλ' οὐ δεχόμενος· οὗτος «ὁ εὐλογητὸς Θεὸς Θεὸς καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ»[12]

---

1. Β′ Κορ. 1,1. 2. Ἔνθ' ἀν. 3. Πρβλ. Β′ Κορ. 1,3. 4. Πρβλ. Ἰω. 5,19. 5. Πρβλ. Β′ Κορ. 1,3. 6. Ἔνθ' ἀν. 7. Πρβλ. Β′ Κορ. 1,3. 8. Μάρκ. 1,24. Λουκ. 4,34. Ἰω. 6,69 Ἑβρ. 2,11. 9. Ματθ. 19,17. Μάρκ. 10,18. Λουκ. 18,19. 10. Πρβλ. Ἑβρ. 2,11. 11. Β′ Κορ. 1,3. 12. Πρβλ. ἔνθ' ἀν.

ὑπάρχει, «Θεὸς» μὲν διὰ τὴν οἰκονομίαν, «Πατὴρ» δὲ διὰ τὸ «Λόγον» καὶ «μονογενῆ υἱὸν»[1] ὑπάρχειν.

«Πατὴρ οἰκτιρμῶν»[2] ἐστι κατ' οὐσίαν, πηγὴ αὐτῶν τυγχάνων· οὐ γὰρ ἐξ ἀναλήψεως ἀρετῆς εὑρίσκεται τοιοῦτος οἷοί εἰσιν οἱ γινόμενοι οἰκτίρμονες. Ὡς ὁ Πατὴρ οὐράνιος, οἰκτίρμων ἐστίν[3]· ὁ γὰρ τῶν οἰκτιρμῶν Πατὴρ[4] μεταδίδωσι τοῖς σπεύδουσι μιμεῖσθαι αὐτόν, οὐκ εἶναι ἀλλὰ γίνεσθαι οἰκτίρμοσιν. Πρὸς τούτοις καὶ «πάσης παρακλήσεως»[5], ἐμπα⟨θείας⟩ καὶ χάριτος ὢν Θεός. Αὕτη ἐστὶν ἐν ᾗ καὶ δι' ἧς παρακαλοῦνται πάντες οἱ ὑπὲρ ἀληθείας μᾶλλον δὲ εὐσεβείας θλιβόμενοι· οὕτω γὰρ καὶ τοὺς ἄλλους θλιβομένους ὄντας αὐτῶν ὑποδεεστέρους διδάξουσι παρακαλεῖσθαι ὑπὸ τῶν θλιβόντων.

B' Κορ. α' 6 (V f. 342r· Π f. 90v).

«Θλίβεσθαι»[6] φασιν οἱ διδάσκαλοι ὑπὲρ προκοπῆς καὶ σωτηρίας τῶν πεπαιδευμένων, ἵν' ὑπομονὴν ἔχοντες τελείαν βεβαιωθῶσιν, ἐλπίζοντες τυχεῖν ἐπαξίων ἀμοιβῶν δοθησομένων τοῖς ὑπὲρ ἀληθείας ἀγωνιζομένοις ἀποστόλοις καὶ τοῖς τούτων ἀκροαταῖς.

B' Κορ. α' 7-10 (V f. 343r).

Ἐπείπερ κοινωνίαν εἶχον τῶν παθημάτων ἐφ' οἷς ἡ παράκλησις δηλοῖ αὐτοῖς τὴν ὑπάρξασαν θλῖψιν οὖσαν μεγάλην ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐκ διαβολῆς καὶ συκοφαντίας Δημητρίου[7] καὶ εἰκότως γε, ἐπείπερ εἶπεν πάσχειν «ὑπὲρ τῆς ἐκείνων παρακλήσεως καὶ σωτηρίας»[8], ὅπως κτήσωνται «ὑπομονὴν τὴν ἐν τοῖς αὐτοῖς παθήμασιν ἐνεργουμένην»[9] φανεροῖ αὐτοῖς ὡς «ὑπὲρ δύναμιν»[10] διωγμὸν καὶ θλῖψιν ὑπέμεινεν αὐτός τε καὶ οἱ σὺν αὐτῷ ὡς μικροῦ δεῖν «ἐξαπορηθῆναι», τοῦτ' ἔστιν ἐκπεσεῖν «τοῦ ζῆν»[11]. Παρίστησι δὲ τὴν αἰτίαν τοῦ μικροῦ δεῖν τοῦτο παθεῖν, εἰπών· ἐπεὶ γὰρ «πεποιθότες» ἦμεν «ἐφ' ἑαυτοῖς»[12] ὡς πρὸς πᾶσαν θλῖψιν ἀνενδότως ἵστασθαι βοηθῶν ἡμῖν ὁ Θεός, ὅπως ἐν αὐτῷ καὶ δι' αὐτοῦ πάντων ἐπιπόνων περιέσεσθαι θαρρῶμεν, ὀλίγον πως γυμνώσας τῆς παρ' αὐτοῦ βοηθείας ἔπεισεν ὡς δεῖ **16** πάντοτε ἐπ' αὐτῷ πεποιθέναι· ἡ γὰρ τοιαύτη πεποίθησις οὐ μόνον ἐν ζωῇ τοὺς ζῶντας φυλάττει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ταύτην ἀποβαλόντας αὖθις εἰς αὐτὴν ἄγει «ἐγείρας αὐτοὺς ἐκ νεκρῶν»[13]. Ὅθεν καὶ ἑαυτοὺς διεγείρομεν, καὶ ὑμῖν παρεγγυῶμεν μὴ ἐπ' οἰκείᾳ δυνάμει τὴν πεποίθησιν ἔχειν, ὅπως μὴ τῆς ζωῆς ἐκπέσωμεν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ ἐλπίσωμεν, ὅστις ἡμᾶς ζωοποιήσει κἂν ἐν νεκρότητι

---

1. Πρβλ. Ἰω. 1,1. 14,18. 2. Β' Κορ. 1,3. 3. Πρβλ. Λουκ. 6,36. 4. Πρβλ. Β' Κορ. 1,3. 5. Β' Κορ. 1,3. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 1,6. 7. Πρβλ. Πράξ. 19,20 κ.ἑ. 8. Πρβλ. Β' Κορ. 1,6. 9. Ἔνθ' ἀν. 10. Β' Κορ. 1,8. 11. Ἔνθ' ἀν. 12. Β' Κορ. 1,9. 13. Πρβλ. Β' Κορ. 1,9.

γενώμεθα. Ἴστε δὲ ὅτι, εἰ καὶ τάραχον καὶ ἀγωνίαν ἔσχομεν ἐκ τῆς καταλαβούσης βαρυτάτης θλίψεως, ἀλλ' οὖν μέχρι τῆς καρδίας ἔστη τὰ τοῦ κλόνου· «ἔσχομεν» γὰρ «τὸ ἀπόκριμα τοῦ θανάτου»[1] καταψηφισάμενοι ἑαυτῶν θάνατον μέχρι τῶν λογισμῶν. Οὐδὲν ταραχῶδες πράξαντες... ὅθεν καὶ ἔννοιαν ἔσχομεν ἀγαθὴν περὶ τοῦ δεῖν πεποιθέναι ἐπὶ «τῷ ἐγείροντι ἐκ νεκρῶν»[2] καὶ «ῥυομένῳ ἐκ θανάτου»[3]. Τοῖς προκειμένοις συνάδει τὸ «ἐταράχθην καὶ οὐκ ἐλάλησα»[4], καὶ τὸ περὶ τοῦ Ἰὼβ ὡς «οὐχ ἥμαρτεν τοῖς χείλεσιν ἐναντίον Κυρίου»[5], πικρῶν καὶ φοβερῶν συμβεβηκότων αὐτῷ. Φανερὸν δὲ ὅτι οὐ περὶ τοῦ κοινοῦ ζῆν καὶ θανάτου γράφεται τὰ προκείμενα· φησὶ γάρ· «ὃς ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσατο καὶ ῥύεται καὶ ἔτι ῥύσεται εἰς ὃν ἠλπίκαμεν»[6]. Εἰ γὰρ περὶ τοῦ κοι⟨νοῦ θανάτου⟩ ἐλέγετο ταῦτα, οὐ τεθνήξονταί ποτε οἱ ταῦτα λέγοντες κατὰ χρόνον ἔξω αὐτοῦ γινόμενοι, ἀλλὰ μὴν τεθνήκασι τὸν κοινὸν θάνατον οἱ ταῦτα βεβαιούμενοι· περὶ γὰρ τοῦ θανάτου φασὶ τοῦ κατασπῶντος τὴν ψυχὴν ἀπὸ τῆς αἰωνίου ζωῆς.

Β' Κορ. α' 11 (V f. 343ᵛ· Π f. 91ᵛ).

Ἐν τοῖς προκειμένοις διδάσκει ὡς τὰ μεγάλα ὄντως καὶ θεῖα δωρήματα δίδοται, εὐχῆς πλειόνων ὑπὲρ ἑνὸς λαμβάνοντος ἀναπεμπομένης. Διὸ καὶ εἰς εὔνοιαν καὶ διάθεσιν τὴν πρὸς αὐτὸν διεγείρων φησίν· ἐκ τηλικούτου θανάτου ἐρρύσθην[7] ὑπὸ τοῦ Θεοῦ συμβαλλομένων καὶ ὑμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα ἐκ πολλῶν πρεσβευόντων προσώπων τὸ εἰς ἡμᾶς τοὺς θλιβέντας γενόμενον χάρισμα ὑπὸ πλειόνων εὐχαριστηθῇ. Εἰ γὰρ πολλοὶ οἱ συνυπουργήσαντες τῇ δεήσει εἰς τὴν ὑπάρξασαν δωρεάν, ἀκόλουθόν ἐστι τοὺς αὐτοὺς τούτους εὐχαριστῆσαι τῷ παρασχόντι Θεῷ.

Β' Κορ. α' 12 (V f. 344ᵛ-345ʳ· Π f. 91ᵛ).

Τὸ πρὸς Θεὸν ἡμῶν καύχημα μαρτυρεῖται ἐκ τῆς συνειδήσεως· εἴρηται δὲ περὶ τῆς συνειδήσεως τῆς μὴ δεχομένης πρόσωπον. Αὕτη οὖν «ἡ καύχησις» ἥτις «μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν»[8] ὑπάρχει, παρεσκεύασεν «ἐν ἁγιότητι καὶ εἰλικρινείᾳ»[9] ἀλλὰ μὴ ἐν ἀνθρωπίνῃ παιδεύσει «ἀναστραφῆναι ἐν» παντὶ «τῷ κόσμῳ, **17** μάλιστα δὲ πρὸς ὑμᾶς»[10]· ὁ γὰρ κατὰ τὸ εὐαγγέλιον παιδεύων οὐκ ἀνθρωπίνην ἐπαγγέλ⟨λ⟩εται διδασκαλίαν ἀλλὰ τὴν ἐκ τῶν ἁγίων γινομένην Γραφῶν, ἥτις διὰ τὸ ἐκτὸς εἶναι κηλῖδός τινος εἰλικρινής ἐστιν. «Σαρκίνην δὲ σοφίαν»[11] τὴν περὶ αἰσθητῶν ὠνόμασεν, ἣν ὁ ἔχων οὐ χωρεῖ

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 1,9. 2. Ἐνθ' ἀν. 3. Πρβλ. Β' Κορ. 1,10. 4. Ψαλ. 76,5. 5. Πρβλ. Ἰὼβ 2,10. 6. Β' Κορ. 1,10. 7. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 8. Β' Κορ. 1,12. 9. Ἐνθ' ἀν. 10. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 11. Ἐνθ' ἀν.

τὴν τοῦ πνεύματος σοφίαν, «μωρίαν»[1] αὐτὴν λογιζόμενος. Ἔθος δὲ τῇ Γραφῇ τὰ περὶ τῶν κοσμικῶν καὶ ὑλικῶν μαθήματα «σάρκινα» καλεῖν· οὕτω γοῦν καὶ «φρόνημα» λέγεται «τῆς σαρκός»[2], καὶ ἐν τοῖς «ἔργοις τῆς σαρκὸς»[3] καταλέγονται «αἱρέσεις, φαρμακεῖαι, εἰδωλολατρεῖαι»[4]. Οὐ γὰρ ἔτι ταῦτα σάρκινα ῥητέον παρονομαζόμενα ἀπὸ τῆς αἰσθητῆς σαρκός· εἴρηται γὰρ ἀπὸ τῆς ὑλικῆς ἕξεως καθ' ἣν ὁ ἐνεργῶν «κατὰ σάρκα περιπατεῖν»[5] λέγεται, καὶ γίνεται «σάρκινος πραθεὶς ὑφ' ἁμαρτίαν»[6]. Ὅμως δὲ εἰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ οἰκουμένῃ «ἀνεστράφημεν ἐν ἁγιότητι καὶ εἰλικρινείᾳ»[7], ἀλλ' οὖν τοῦτο πρὸς ὑμᾶς μᾶλλον καὶ μᾶλλον πεποιήκαμεν.

Β' Κορ. α' 13-14 (V f. 345rv· Π f. 92r).

Παρειληφόσιν ὑμῖν ἀναγινώσκειν τὰ εὐαγγέλια καὶ τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας, οὐχ ἕτερα ὧν ἀναγινώσκετε γράφομεν· ὡσαύτως γὰρ ἐκείνοις ἐστὶ «θεόπνευστα»[8], ἃ χαράττομεν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς. Ἐπιγινώσκετε οὖν καὶ ὑμεῖς αὐτὸ τοῦτο, μερικὴν διάληψιν τέως ἔχοντες. Προσδοκῶμεν δὲ σὺν Θεῷ φάναι ἐπιγνῶναι ὑμᾶς «ἕως τέλους»[9], τοῦτ' ἔστι τελείως καὶ ἀνελλειπῶς· ἐπιγνόντες γὰρ ἡμᾶς «ἐκ μέρους»[10], προσλαμβάνοντες ἀεὶ τῇ φθασάσῃ ἐπιγνώσει ἐπίτασιν τῶν γνωσθέντων καὶ ἕτερα θεωρήματα, τελείαν ἕξετε θεωρίαν ὡς τὰ αὐτὰ γράφομεν Μωϋσεῖ καὶ τοῖς προφήταις καὶ τοῖς εὐαγγελισταῖς· ὁ γὰρ πρὸς ἐκείνους γενόμενος Θεὸς Λόγος καὶ ἐν ἡμῖν λαλεῖ, οὐχ ἕτερος ὢν τοῦ Χριστοῦ. Πέποιθα δὲ ὅτι οὕτως ὑμῶν διακειμένων, ὅτι καυχᾶσθε ἐν ἡμῖν· καὶ γὰρ ἡμῶν τὸ καύχημα ὑμεῖς ἐστε «ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου»[11], ἐν ᾗ κρινεῖ τοὺς φανερουμένους ἐν τῷ βήματι αὐτοῦ[12]. Δυνατὸν δὲ τὸν ὑπὸ τοῦ «ἀληθινοῦ φωτὸς»[13] γινόμενον ἐν ταῖς ψυχαῖς φωτισμὸν «ἡμέραν» εἶναι «τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ»[14].

Β' Κορ. α' 15-16 (V f. 345v-346r).

Διὰ ταύτης τῆς λέξεως παρίστησιν ὅτι χαρὰν ἔσχεν ὠφελουμένων Κορινθίων ἐν τῷ βελτιοῦν αὐτούς. Διὸ ταύτῃ ἐμμένων τῇ προθέσει ἠβούλετο πάλιν ἐπιδημῆσαι αὐτοῖς ἀπιὼν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ, κἀκεῖθεν ἐπιστρέφων πάλιν αὐτοὺς ἰδεῖν, ἵνα πάλιν εὐφρανθῇ ὠφελουμένων αὐτῶν· φαίνεται γὰρ διὰ τῆς λέξεως πρὸ τῆς γραφῆς ἀμφοτέρων τῶν πρὸς αὐτοὺς ἐπιστολῶν γενόμενος ἐν Κορίνθῳ. Ἀλλὰ καὶ διὰ τοῦ **18**

---

1. Πρβλ. Α' Κορ. 2,14. 2. Ρωμ. 8,6,7. 3. Πρβλ. Γαλ. 5,19. 4. Πρβλ. Γαλ. 5,20. 5. Πρβλ. Ρωμ. 8,4. 6. Πρβλ. Ρωμ. 7,14. 7. Πρβλ. Β' Κορ. 1,12. 8. Πρβλ. Β' Τιμ. 3,16. 9. Β' Κορ. 1,13. 10. Πρβλ. Β' Κορ. 1,14. 11. Ἔνθ' ἀν. 12. Πρβλ. Β' Κορ. 5,10. 13. Πρβλ. Ἰω. 1,9. 14. Πρβλ. Β' Κορ. 1,14.

«φειδόμενος ὑμῶν οὐκέτι ἦλθον εἰς Κόρινθον»[1], τὸ αὐτὸ τοῦτο παρίσταται.

B′ Κορ. α′ 23 (V f. 349ᵛ-350ʳ· Π f. 93ʳ).

Εἰδὼς τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἐν ἐπαγγελίᾳ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ὀμνύναι, ἀλλ' ἔχειν λόγον ἀκατάγνωστον περὶ τοῦ «ναὶ» ὡς ὄντος ναί, καὶ τοῦ «οὒ»[2] ὡς οὔτως ἔχοντος, διαβεβαιούμενος ἐνταῦθα ὀμνύναι δοκεῖ. Καὶ μάλα γε δικαίως· ἐπεὶ γὰρ διάθεσιν ἑαυτοῦ ἣν εἶχεν πρὸς Κορινθίους ἀπαγγέλλει, αὕτη δὲ ἐν διανοίᾳ καὶ καρδίᾳ τὸ εἶναι ἔχει, εἰκὸς δὲ ἦν τοὺς ἀγαπωμένους ἀμφιβάλλειν περὶ τῆς οὕτω πρὸς αὐτοὺς γνησίας ἀγάπης, «μάρτυρα» τῶν λεγομένων καλεῖ «τὸν Θεὸν ἐπὶ τὴν» ἑαυτοῦ «ψυχήν»[3], ἐπιστάμενον καὶ τὰ ἐν τῷ κρυπτῷ ταύτης κείμενα[4]. Φησὶ γάρ· ἐπιδημῶ πρὸς ὑμᾶς ποθῶν ὑμᾶς, καὶ ὅτε δὲ τοῦτο οὐ πράττω, πάλιν φειδοῖ τῇ πρὸς ὑμᾶς ἐπέχω· ἴστε γὰρ ὅτι πρότερον ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν ὑμῶν ὅλον ἐνιαυτὸν καὶ μῆνας ἓξ ἐπιδιέτριψα,[5] χαίρων ἐν τῷ καθ' ἡμέραν ὑμᾶς κατὰ Χριστὸν ὠφελουμένους προκόπτειν. Ἀμέλει γοῦν πρὸς τῇ κοινῇ διδασκαλίᾳ καὶ μυστικὰς παραδόσεις παρέθηκα ὑμῖν· τοῦτο γὰρ ἐν τῇ πρὸ ταύτης ἐπιστολῇ ἐδήλωσα, διεγείρων κατασχεῖν ὑμᾶς ἃ παρειλήφατε[6]. Ἐπειδὴ δὲ νῦν ἀκριβῶς πέπεισμαι ὡς ψευδοδιδάσκαλοί τινες ἀπατῶσιν, ἀθετοῦντες τὴν ἐκ νεκρῶν ἀνάστασιν[7] καὶ τὴν ἐπὶ διαμονὴν τῆς ψυχῆς, ἔτι μὴν καὶ τὴν περὶ ἀδιαφόρων γνῶσιν διαστρέφοντες, τούτου χάριν ἐπέσχον νῦν πρὸ θεραπείας τινὸς διὰ γραμμάτων ὑπαρχθῆναι δυναμένης ἐπιδημῆσαι ὑμῖν. Ταῦτα δὲ ἐπιστ⟨έλλω οὐ⟩ κύριον τῆς πίστεως ὑμῶν ἐμαυτὸν ἀναγορεύων — συνεργοῦμεν γὰρ εἰς τὸ πιστεύειν ὑμᾶς διὰ διδασκαλίας — καὶ ἐπεὶ ἐκ κατηχήσεως ἡμῶν τῇ πίστει προσεληλύθατε, ὥσπερ ἐδιδάξαμεν, οὕτω καὶ ὑπομιμνήσκομεν, ὅπως ἐμμένητε ἢ κατωρθώσατε πίστει[8]· κἂν γάρ τινες ἐκλονήθησαν ὑπὸ τῶν ἀπατεώνων, ἀλλ' οὖν θαρρῶ ὡς ἑστήκατε ἐν ᾗ παρελάβετε πίστει[9], ὄντες ἐν αὐτῇ βέβαιοι.

B′ Κορ. β′ 3-4 (V f. 350ᵛ).

«Ἡ χαρὰ ἡ ἐμή», φησί, «πάντων ὑμῶν ἐστι»[10] διὰ τοῦ εὐφήμου, καὶ τὸ πρὸ αὐτοῦ δηλῶν λέγω δὴ τὸ ἡ λύπη ἡ ἐμὴ πάντων ὑμῶν ἐστιν· ἔδει γὰρ λυπουμένῳ τῷ ἀποστόλῳ συλλυπεῖσθαι Κορινθίους, ἵνα καὶ χαίροντι συγχαίρωσιν. Ὅτι δὲ ἐκ γνησίας διαθέσεως ἐπιστέλλω ταῦτα, φησί, γινώσκετε «ἐκ πολλῆς θλίψεως καὶ συνοχῆς καρδίας διὰ πολλῶν δακρύων»[11] ὑπηγορεῦσθαι τὴν ἐπιστολήν· οὐ γὰρ ἐβουλόμην τοιούτων ὑμᾶς δεῖσθαι

---

1. B′ Κορ. 1,23. 2. Πρβλ. Ματθ. 5,33-37. 3. Πρβλ. B′ Κορ. 1,23. 4. Πρβλ. Ματθ. 6,4,6. 5. Πρβλ. Πράξ. 18,11. 6. Πρβλ. A′ Κορ. 11,2. 7. Πρβλ. A′ Κορ. 15,12. 8. Πρβλ. Πράξ. 14,22. 9. Πρβλ. B′ Κορ. 1,24. 10. B′ Κορ. 2,3. 11. B′ Κορ. 2,4.

ἐπιπλήξεων, ἀλλ' ἀποδείξεων τῶν περὶ τῆς ἀληθείας δογμάτων καὶ ὑπομνήσεως, μᾶλλον δὲ προτροπῆς πρὸς τελείαν ἀρετήν.

B' Κορ. β' 10-11 (V f. 352rv· Π f. 94r).

19 Διττὴν τοῦτο διάνοιαν ἔχει τὸ «ἐν προσώπῳ Χριστοῦ»[1]· δηλοῦται γὰρ ἤτοι ἐν προσώπῳ, τοῦτ' ἔστιν ἐνώπιον καὶ βλέποντος Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ φέρων τὸ Χριστοῦ πρόσωπον κεχάρισμαι, εἰδὼς ὅτι καὶ αὐτὸς πάντα τὰ πρὸς μακαριότητα χαρίσασθαι κρίνας ἐπεδήμησε τῷ βίῳ. Αὐτοῦ τοίνυν φέρων τὸ πρόσωπον — μιμεῖσθαι γὰρ αὐτὸν εὔχομαι καὶ σύμμορφος αὐτοῦ εἶναι[2] — συνεχώρησα τὴν ἁμαρτίαν τῷ μετανοήσαντι· ὅθεν καὶ ὑπο... τῆς γνώμης εἶναι προτρέπομαι. Οὐκ ἀγνοεῖν γὰρ τοῦ σατανᾶ τὰ πανουργεύματα δεῖ, ὡς πάλαι τῆς πορνείας γινομένης αὐξάνειν τὴν βλάβην θέλων παρεσκεύαζε τὸ ἀσυμπαθές, ὡς μὴ πενθεῖσθαι τὸν ἑαλωκότα τῇ κακίᾳ· νῦν δὲ ἔπεισεν ἀσπλαγχνίαν εἶναι πρὸς τὸν παυσάμενον τοῦ κακοῦ, ἵνα διὰ τούτου κἀκεῖνον ἀπολέσῃ καὶ ὑμᾶς ἀλαζόνας καὶ ὑπερηφάνους κατ' αὐτοῦ ἀποδείξῃ. Ἀλλ' ὅρα μή τις ἀπεκδεχόμενος τὸ βούλημα τοῦ Ἀποστόλου, δόξῃ φαῦλον εἶναι τὸ γνῶσιν ἔχειν τῶν σατανικῶν νοημάτων — βλαπτικὸν γὰρ ἥκιστα τὸ τοιοῦτον ἀλλὰ μᾶλλον ὠφελητικόν — τὸ γὰρ εἰδέναι τὴν νόησιν καὶ προαίρεσιν οὐ ποιεῖ κακόν, ἀλλὰ τὸ αἱρεῖσθαι. Ἀμέλει γοῦν καὶ τοὺς ἐλέγχειν τοὺς ἀπατεῶνας προαιρουμένους, εἰδότας τὰ τῆς ἀπάτης ἐκείνων οὐ μεμφόμεθα, ἀλλὰ καὶ πάνυ ἀποδεχόμεθα· οὐ γὰρ τὸ εἰδέναι ἀλλὰ τὸ προαιρεῖσθαι τὰ φαῦλα κακοὺς ποιεῖ. Ἴσμεν τοιγαροῦν τὰ νοήματα τοῦ σατανᾶ, οὐχ ὅπως ἐνεργῶμεν κατ' αὐτά, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀπατώμενοι παγιδευθῶμεν.

B' Κορ. β' 12 (V f. 352v-353r).

Γέγονεν αὐτῷ ἡ ἐκ Τρῳάδος εἰς Μακεδονίαν μετάβασις ἐξ ὀπτασίας· ἐν γὰρ τῇ γραφῇ τῶν Πράξεων τῶν ἀποστόλων εἴρηται, ὡς ὄντι αὐτῷ ἐν Τρῳάδι ἀνὴρ Μακεδὼν ὤφθη ἀποκαλύψεως τρόπῳ κελεύων. Ἔφασκε γάρ· «διαβὰς εἰς Μακεδονίαν βοήθησον ἡμῖν»[3]. Ἐσιώπησε δὲ τοῦτο γράφων τὴν ἐπιστολήν, γνώμης μετριότητι δοκιμάσας μὴ εὔκαιρον εἶναι τὸ λέγειν τοιαῦτα περὶ ἑαυτοῦ, ὡς ἐν τοῖς ἑπομένοις δείξει. Ἀμέλει γοῦν χάριν ὁμολογεῖ τῷ Θεῷ ἐπὶ τῇ μεταβάσει, ὡς ἑξῆς ἐπιφέρων ἐρεῖ. Ἐπίστησον δὲ τί βούλεται· «θύρας μοι ἀνεῳγμένης» μεγάλης «ἐν Κυρίῳ»[4]· τάχα γὰρ ἀνοίγεται «θύρα τοῦ λόγου»[5] πρὸς τοῦ Κυρίου τοῖς ἐξ ἐπινοίας θείας δεχομένοις τὸ λέγειν, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης τέχνης παρασκευὴν ἔχουσιν. Λέγει γοῦν Θεός· «πλάτυνον τὸ στόμα σου καὶ πλήρωσω αὐτό»[6]. Καὶ ὁ σοφὸς κέκρα-

---

1. Β' Κορ. 2,10. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 11,1. Ρωμ. 8,29. 3. Πράξ. 16,9. 4. Β' Κορ. 2,12. 5. Πρβλ. Κολ. 4,3. 6. Ψαλ. 80,11.

γεν· «ἄ ν ο ι γ ε σ ὸ ν σ τ ό μ α λ ό γ ῳ Θ ε ο ῦ»[1], τοῦτ' ἔστι παρεσκευασμένος ἔσω πόθῳ καὶ **20** προθυμίᾳ πρὸς τὸ λαβεῖν ἐκ Θεοῦ διδασκαλίαν. Τάχα δὲ ἀνοίγνυται «θ ύ ρ α τ ο ῦ λ ό γ ο υ»[2], καὶ ὅταν οἱ ἀκροαταὶ ἕτοιμοι πρὸς παραδοχὴν τῆς παιδεύσεως ὦσιν.

B' Κορ. β' 14-16 (V f. 355r).

Διὰ τοῦτο, φησί, φανεροῖ ὁ Θεὸς «δ ι' ἡ μ ῶ ν τ ὴ ν ὀσμὴν τ ῆ ς γ ν ώ σ ε ω ς» τοῦ Χριστοῦ «ἐ ν π α ν τ ὶ τ ό π ῳ»[3] ἐπείπερ «Χ ρ ι σ τ ο ῦ ε ὐ ω δ ί α ἐ σ μ έ ν»[4]· ὡς γὰρ «φ ω τ ὸ ς»[5] αὐτοῦ τυγχάνοντος οἱ μέτοχοι «φ ῶ ς» εἰσι «τ ο ῦ κ ό σ μ ο υ»[6], οὕτω καὶ μύρου ὄντος οἱ ἐνούμενοι αὐτῷ «ε ὐ ω δ ί α» αὐτοῦ εἰσιν. Αὕτη δὲ ἡ εὐώδης πνοή, τοῖς μὲν «ὀ σ μ ὴ ἐ κ θ α ν ά τ ο υ ε ἰ ς θ ά ν α τ ο ν»[7], τοῖς δὲ «ὀ σ μ ὴ ἐ κ ζ ω ῆ ς ε ἰ ς ζ ω ὴ ν»[8] ὑπάρχει. Ἀλλ' οὐκ αἰτιατέον εἰ γίνεται «ἡ ὀ σ μ ὴ ἐ κ θ α ν ά τ ο υ ε ἰ ς θ ά ν α τ ο ν»[9]· παρὰ γὰρ τὴν πρόφασιν τῶν οἷς συμβεβήκει τοῦτο γίνεται, ὥσπερ καὶ ἡ ὑγιεινὴ τροφὴ βλάπτειν δοκεῖ τοὺς νοσοῦντας ἀκαίρως προσφερομένη. Ὅσοι γὰρ ὑπὸ θάνατον ὄντες τὸν ἐπιγινόμενον τῇ ἁμαρτίᾳ δέχονται οὐκ ὀρθῇ γνώμῃ τὴν θείαν γνῶσιν, ἐκ θανάτου πρακτικῶν ἁμαρτημάτων ἐπὶ θάνατον τὸν ἀκολουθοῦντα τοῖς ἀσεβέσι φρονήμασιν ἔρχονται, ὥσπερ τοὺς παραδεχομένους αὐτὴν μετὰ πράξεων ζωοποιῶν «ἐ κ ζ ω ῆ ς ε ἰ ς ζ ω ὴ ν»[10] φέρει· ὡς γὰρ τὸ αἰσθητὸν μύρον πρὸς ὑγείαν καὶ εὐεξίαν συμβαλλόμενον βλάπτει τὰ ἔντομα ζῶα οὐ φέροντα αὐτοῦ τὴν ἀκροτάτην πνοήν, οὕτως ἡ θεία εὐωδία ὠφελεῖ καὶ εἰς ὑγείαν ἄγει, μᾶλλον δὲ ζωήν, τοὺς τηροῦντας τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ — οὗτοι γὰρ ἀληθῶς ἄνθρωποί εἰσιν — βλαπτομένων ἐξ αὐτῆς τῶν κατὰ τὸν «ἔ σ ω ἄ ν θ ρ ω π ο ν»[11] μεταβαλλόντων, ὡς καλεῖσθαι ἀλληγορικῶς «μ υ ί α ς σ α π ρ ι ο ύ σ α ς σ κ ε υ α σ ί α ν ἐ λ α ί ο υ ἡ δ ύ σ μ α τ ο ς»[12] κατὰ τὸν Ἐκκλησιαστ[ικ]ήν.

B' Κορ. β' 17 (V f. 355v-356r).

Οὐ προσεκτέον τοῖς ἀπὸ τῶν ἑτεροδόξων λέγουσιν, ὅτι οἱ ἀπόστολοι ἐν Χριστῷ διδάσκοντες κατεναντίον τοῦ Θεοῦ τοῦ ἑτέρου παρὰ τὸν Πατέρα τοῦ Σωτῆρος, τοῦτ' ἔστιν ἐναντία αὐτῷ φθεγγόμεθα. Π ο λ λ ο ύ ς δὲ λέγει τοὺς ἀπατῶντας διὰ τὸ χυδαῖον. Καὶ γὰρ αὕτη ἡ φωνή, λέγω δὲ «ο ἱ π ο λ λ ο ί», ὁμώνυμος οὖσα σημαίνει πλείονα· λέγεται γάρ ποτε ἀντὶ τοῦ «τινές», ὡς ὅταν ὁ Κύριος λέγῃ· «π ο λ λ ο ὶ ἐ ρ ο ῦ σ ί μ ο ι ἐ ν ἐ κ ε ί ν ῃ τ ῇ ἡ μ έ ρ ᾳ»[13]· ἀλλὰ καὶ ἀντὶ τῶν πρὸς ὀλίγους διαστελλομένων, ὡς ἐν τῷ «π ο λ λ ο ὶ μ ὲ ν κ λ η τ ο ί,

---

1. Παρμ. 31,8. 2. Πρβλ. Κολ. 4,3. 3. Β' Κορ. 2,14. 4. Β' Κορ. 2,15. 5. Πρβλ. Ἰω. 1,9. 6. Πρβλ. Ματθ. 5,14. 7. Β' Κορ. 2,16. 8. Ἔνθ' ἀν. 9. Ἔνθ' ἀν. 10. Β' Κορ. 2,16. 11. Ρωμ. 7,22. Πρβλ. Β' Κορ. 4,16. 12. Πρβλ. Ἐκκλ. 10,1. 13. Ματθ. 7,21.

ὀλίγοι δὲ ἐκλεκτοί»[1]. Δηλοῖ ἡ λέξις καὶ τοὺς πάντας, ὡς ἐν τῷ «ὥσπερ γὰρ διὰ τῆς παρακοῆς τοῦ **21** ἑνὸς ἁμαρτωλοὶ κατεστάθησαν οἱ πολλοί»[2]· πάντες γὰρ ἄνθρωποι παρακούσαντος τοῦ Ἀδὰμ ὑπὸ ἁμαρτίαν εἰσίν[3]. Δηλοῖ δὲ καὶ τοὺς χυδαίους, ὡς ἐν τῷ προκειμένῳ καὶ τῷ «μὴ πολλοὶ διδάσκαλοι γίνεσθε, ἀδελφοί»[4]· σημαίνει δὲ καὶ τοὺς ὅπως ποτὲ πλείονας ὄντας, καθάπερ ἐν τῷ «πολλοὶ ἐπανίστανται ἐπ' ἐμέ»[5], καὶ «πολλοὶ λέγουσι τῇ ψυχῇ μου»[6]. Ἐν τῇ ἐκκειμένῃ φωνῇ τῇ «οὐκ ἐσμὲν ὡς τινες καπηλεύοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ»[7], τοῦτ' ἔστιν ἐξυδαροῦντες αὐτὸν διὰ ψυχρολογίας καὶ μωρᾶς ἐξηγήσεως, ἀλλ' «ὡς ἐξ εἰλικρινείας»[8] ἁδόλως καὶ καθαρῶς αὐτὸν προσφερόμεθα.

B' Κορ. γ' 1-3 (V f. 356r).

Ἐπιπλήττει ῥήμα Κορινθίοις ὡς ἔτι ἀγνοοῦσι τὸ ἀποστολικὸν μέγεθος, φάσκων· «ὡς ἐξ εἰλικρινείας ἐκ Θεοῦ κατέναντι Θεοῦ λαλοῦντες»[9] δοκῶμεν καὶ ὑμῖν πεφανερῶσθαι ὡς οὕτως ἔχομεν γνώμης, εἰ μὴ ἄρα οὕτως διάγετε ὡς δεῖσθαι συνιστάσης ⟨ἡ⟩[ὑ]μᾶς ἐπιστολῆς πρὸς ὑμᾶς. Οὕτω δὲ φανερὰ τὰ καθ' ἡμᾶς ἐστιν, ὡς μήτε ὑμᾶς συνιστᾶν [ὑμᾶς] ἄλλοις, μηδὲ ἑτέρους ὑμῖν· καὶ γὰρ αὐτοὶ «ὑμεῖς ἐπιστολή ἐστε Χριστοῦ ὑφ' ἡμῶν διακονηθεῖσα»[10], πραγματικῶς «γεγραμμένη πνεύματι Θεοῦ ζῶντος ἀλλ' οὐ μέλανι»[11]. Λόγοι μὲν γὰρ χαράττονται μέλανι, πραγματικὸς δὲ καὶ θεωρητικὸς βίος πνεύματι Θεοῦ ζῶντος χαρακτηρίζεται, ὡς τὸν οὕτω γραφέντα ζῆν κατὰ Θεὸν πνεύματι· οἱ γὰρ ἠλίθιοι τὰς ψυχὰς ὡς «πλάκες λίθιναι»[12] δέχονται ἐκ μέλανος τοὺς τύπους, οἱ δὲ εὔεικτοι πρὸς συγκατάθεσιν τῶν θείων «ἐν καρδίαις σαρκίναις»[13] τοῦτ' ἔστιν αἰσθητικαῖς, δέχονται γραφὴν τὴν ἐκ ζῶντος Θεοῦ πνεύματος· ἀπογράφονται γὰρ τὴν παίδευσιν τρισσῶς ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας, ἅτε τοῦ Θεοῦ διδόντος νόμους ἐν τῇ διανοίᾳ, ἐν τῷ ἐπιγράφειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας.

B' Κορ. γ' 4-6 (V f. 357rv· Π f. 95v).

Μή τις οἰέσθω βλακεύεσθαι ἡμᾶς ἐφ' ἑαυτοῖς λέγοντας· «ὡς ἐξ εἰλικρινείας κατέναντι Θεοῦ ἐν Χριστῷ λαλοῦμεν»[14]· οὕτω γὰρ περὶ ἑαυτῶν διακείμεθα ὡς Θεὸς ἡμᾶς ἱκανοὺς πρὸς «διακονίαν τοῦ λόγου»[15] καλέσας ἐποίησεν,

---

1. Πρβλ. Ματθ. 22,14. 2. Ρωμ. 5,19. 3. Πρβλ. Ρωμ. 5,12. 4. Ἰακ. 3,1. 5. Ψαλ. 3,2. 6. Ψαλ. 3,4. 7. Πρβλ. Β' Κορ. 2,17. 8. Β' Κορ. 2,17. 9. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 10. Πρβλ. Β' Κορ. 3,2-3. 11. Πρβλ. Β' Κορ. 3,3. 12. Ἔνθ' ἀν. 13. Ἔνθ' ἀν. Πρβλ. Ἰεζ. 11,19. 36,26. 14. Β' Κορ. 2,17. 15. Πρβλ. Πράξ. 6,4.

οὐκ ἔχοντας ἐξ αὑτῶν τὸ «λογίσασθαί τι ὡς ἐξ ἑαυτῶν»[1] κατὰ θείαν ἐπιστήμην· αὐτὸς γὰρ ὁ δοὺς διακονεῖν ἡμῖν τὴν καινὴν διαθήκην, τὴν «παποίθησιν»[2] τὴν πρὸς τὸ λέγειν ὥρεξεν. Ἔστι δὲ ἣν ἐπιστεύθημεν διακονίαν, «πνεύματος ἀλλ' οὐ γράμματος— ἀποκτέννει» μὲν γὰρ «τὸ γράμμα, ζωοποιεῖ δὲ τὸ πνεῦμα»[3]— τῆς τοῦ ζωοποιοῦντος πνεύματος ἡ διαθήκη καινή, οὐ παλαιουμένη· οὐ γὰρ ἐπιγίνεται διδασκαλία ἄλλη μετ' **22** αὐτὴν ἐν τῷ βίῳ τούτῳ· ἀδιάδοχος γάρ ἐστιν. Χρῶνται δὲ καὶ τῇ λέξει ταύτῃ πρὸς διαβολὴν τῆς παλαιᾶς διαθήκης οἱ ἑτερόδοξοι, φάσκοντες ἐκείνην μὲν τὴν γραφὴν θανατοῦν, ζωοποιεῖν δὲ τὴν καινὴν ὡς οὖσαν τοῦ ζωοποιοῦντος πνεύματος· διὸ ἐλεγκτέον αὐτοὺς πολὺ μακρὰν ὄντας τῆς ἀποστολικῆς διανοίας. Εἰ γὰρ καὶ «ἀποκτέννει τὸ γράμμα»[4], ἀλλ' οὖν ἐπαινετὸν ἐπιφέρει θάνατον τοῖς ἀναιρουμένοις· ζῶντες γὰρ τῇ ἀγνοίᾳ καὶ τῇ κακίᾳ πρὸ παραδοχῆς τῆς νομικῆς διδασκαλίας, μετὰ τὸ παραδέξασθαι αὐτὴν θανατοῦνται ἀποβάλλοντες ἣν εἶχον πονηρὰν ζωήν. Οὕτω γὰρ ἕτοιμοι πρὸς τὸ δέξασθαι τὴν τοῦ πνεύματος ζωοποίησιν ἔσονται, οἷον· ὁ ὢν ἐν κακῷ ζῇ κατ' αὐτό, ὁ ἐκκλίνας ἀπ' αὐτοῦ ἀποβάλλει ἣν εἶχε κατ' αὐτὸ ζωήν, ἐλευσόμενος διὰ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ ποιήσεως ἐπὶ τὸ μακαρίως ζῆν· ὡς γὰρ τὸ κακὸν καὶ ἀγαθὸν ἀσυνύπαρκτα, οὕτω καὶ αἱ ἑκάτεραι ζωαὶ ἅμα εἶναι οὐ δύνανται. Οὐ ψέγεται τοιγαροῦν τὸ γράμμα τέλος ἐπιβαλὸν τῇ φαύλῃ ζωῇ· προσάξει γὰρ εὐθέως τῇ κατὰ τὸ πνεῦμα ζωοποιήσει.

B' Κορ. γ' 7-16 (V f. 358^{rv}).

Συγκρίνει ἀμφοτέρας τὰς διαθήκας, τὴν καινὴν καὶ παλαιάν, ἑκατέρᾳ μαρτυρῶν τὸ «ἐν δόξῃ»[5] τῇ ἐκ Θεοῦ δεδόσθαι. Ὅμως δὲ εἰ καὶ ἀμφότεραι δεδοξασμέναι, ἡ ἐν πνεύματι πλείονα δόξαν ἔχει. Εἰ δὲ ἐκ συγκρίσεως πλείω⟨ν⟩ ἡ τοῦ πνεύματος δόξα, οὐ ψεκτὴ πρὸς ἣν συγκρίνεται· ἀγαθοῦ γὰρ ἀγαθὸν μᾶλλον ἀγαθόν. «Διακονία» γὰρ «θανάτου ἐν γράμμασιν ἐντετυπωμένη λίθοις»[6] ἡ διὰ Μωϋσέως ἐστίν, διακονοῦσα θάνατον ὃν εἴπομεν ἐπιφέρειν τὸ γράμμα. Ὥσπερ οὖν ἐκείνη τοῦ λεχθέντος θανάτου ποιητική, οὕτω τῆς μετὰ τὸν θάνατον ἐκεῖνον ζωῆς πάροχος ἡ τοῦ πνεύματος διακονία. Πειρᾶται δὲ ἀπόδειξιν ἐπαγαγεῖν τοῦ ἐν δόξῃ εἶναι τὴν τοῦ πνεύματος διακονίαν, ἐκ τοῦ ἐλάττονος ποιούμενος τὴν ἐπιχείρησιν· φησὶ γάρ· εἰ «ἡ τῆς κατακρίσεως διακονία»[7] τοσαύτην ἔσχε δόξαν ὡς μὴ πάντας τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ εἰς τὴν τελείωσιν βλέψαι δύνασθαι — μόγις γὰρ κεκαλυμμένην αὐτὴν ἔφερον —, πόσῳ «μᾶλλον ἡ πνευματικὴ διακονία ἔσται ἐν

---

1. Β' Κορ. 3,5. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 3,5. 3. Πρβλ. Β' Κορ. 3,6.
4. Ἔνθ' ἀν. 5. Β' Κορ. 3,9. 6. Β' Κορ. 3,7. 7. Β' Κορ. 3,9.

δόξη;»[1]. Τοῦ αὐτοῦ θεωρήματος καὶ ἑτέραν ἐπιχείρησιν ποιεῖται φάσκων· ἡ προτέρα γραφὴ κατακρίνουσα τοὺς ἀξίους ἧς εἶχον κατὰ ἁμαρτίαν ζωῆς ὡς τὸν εἰρημένον ἐνεγκεῖν θάνατον, μέχρι καιροῦ τινος δέδοται· διαδέχεται γὰρ αὐτὴν ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία αὕτη ἀδιάδοχος οὖσα. «Εἰ» τοίνυν «τὸ καταργούμενον»[2] τὸ τέλος ἔχει ἐν δόξῃ, πολλῷ πλέον «τὸ μένον»[3] πλείονα δόξαν ἔχει· ἡ «καταργεῖται» λέξις οὐ λοιδορικῶς κεῖται. Ἀμέλει γοῦν καὶ ἡ ἐκ μέρους τῶν ἁγίων γνῶσις καὶ προφητεία καταργηθήσεται[4], οὐ καθάπαξ ἀλλὰ παρουσίᾳ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας. Καὶ ὥσπερ εἰ λέγοιμεν καταργεῖσθαι τὴν εἰσαγωγικὴν διδασκαλίαν ἐξ ἐπιστήμης τῶν τελείων θεωρημάτων, οὐχ **23** ὑβριστικῶς φαμεν· δηλῶσαι γὰρ διὰ τῆς λέξεως προτιθεμένης χρείας τῆς πρὸς τὸν εἰσαγόμενον Παῦλον. Τοιγαροῦν «τοιαύτην πεποίθησιν ἔχοντες»[5], ὡς «διάκονοι καινῆς διαθήκης»[6] τεθειμένοι, ἀνεγκαλύπτως τὴν διδασκαλίαν προφέροντες «πολλῇ παρρησίᾳ χρώμεθα»[7], τελείων ὄντες ἀκροατῶν διδάσκαλοι, ἐπείπερ ἣν προφερόμεθα παίδευσιν οὐκ ἔξωθεν δέεται δόξης, σύμφυτον αὐτὴν ἔχουσα. Μωϋσῆς μὲν γὰρ κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον ἔφερε τοῖς πολλοῖς τοῦ λαοῦ ὁμιλῶν[8]· οὐ γὰρ ἔφερον τὸ μεγαλοφυὲς τῆς διδασκαλίας. Ἀμέλει γοῦν τοῖς πρεσβυτέροις καὶ Ἰησοῦ τῷ τοῦ Ναυῆ καὶ εἴ τις κατ' ἐκείνους διαλεγόμενος γυμνὴν ἐπεδείκνυτο τὴν δόξαν[9]. Ἐγίνετο δὲ καὶ τοῦτο ὡς καὶ πλείονα ἄλλα συμβολικῶς ὑπὸ Μωϋσέως· ὁ γὰρ ἀνὴρ οὗτος τοῦ νόμου φέρει τὸ πρόσωπον, καὶ ἐπεὶ ὁ νόμος πρὸς διάνοιαν καὶ ῥητόν ἐστιν εἰρημένος τοῖς κατὰ γράμμα καὶ λέξιν μόνον προσβαλεῖν δυναμένοις, κεκαλυμμένος σκιᾷ καὶ ἱστορίαις προσέρχεται τοῖς ὑπεραναβεβηκόσιν, τὰ κατ' ἀλληγορίαν πνευματικὴν ἄνευ καλύμματος παραδιδούς. Κἂν τοίνυν κεκάλυπται Μωϋσῆς τισιν, οὐκ αὐτοῦ ἀλλὰ τῶν μὴ δυναμένων ἄνευ καλύμματος τὴν δόξαν αὐτοῦ ὁρᾶν τὸ ἔγκλημα, ἐπεὶ καὶ τῷ Ἰησοῦ ἐγκλητέον τὰ μυστήρια μὴ πᾶσι φανεροῦντι· τοῖς γὰρ ἔξω ἐν παραβολαῖς αὐτὰ ἐλάλει[10]. Ὥστε καὶ ὁ εὐαγγελικὸς λόγος τοῖς μὲν ἐξωτερικοῖς κεκαλυμμένως, τοῖς δὲ ἔνδον εἰς τὴν μυστικὴν διάνοιαν εἰσεληλυθόσιν ἀνεγκαλύπτως διαλέγεται, τὴν σαφήνειαν τῶν παραβολῶν ποιούμενος, φάσκων τοῖς εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ εἰσιοῦσιν· «ὑμῖν δέδοται γνῶναι τὰ μυστήρια τῆς βασιλείας[11], τοῖς δὲ ἔξω ἐν παραβολαῖς πάντα γίνεται»[12]. Ἀμέλει γοῦν προκείμενον αὐτὸ δείκνυσιν, διὰ τοῦτο καλύπτειν Μωϋσέα ἣν ἔχει δόξαν ἐπὶ τοῦ προσώπου, ἐπεὶ πεπώρωνται τὰ νοήματα τῶν μὴ οἵων τε γυμνὸν αὐτὸν ὁρᾶν. Φαίνεται διὰ τοῦ εἱρμοῦ πάντων τῶν προκειμένων τὸν νόμον «Μωϋσέα» καλῶν.

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 3,8. 2. Β' Κορ. 3,11. 3. Ἔνθ' ἀν. 4. Πρβλ. Α' Κορ. 13,8-9. 5. Πρβλ. Β' Κορ. 3,4. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 3,6. 7. Β' Κορ. 3,12. 8. Πρβλ. Ἐξ. 34,34. 9. Πρβλ. Ἐξ. 34,30. 10. Πρβλ. Μάρκ. 4,11. Λουκ. 8,10. 11. Λουκ. 8,10. Πρβλ. Μάρκ. 4,11. 12. Πρβλ. Μάρκ. 4,11.

Β′ Κορ. γ′ 17 (V f. 361r).

Ἐκ τούτων ἀνατρέπεται ὁ μῦθος τῶν διακοπτόντων τὴν Θεοῦ γραφήν· μία γάρ ἐστιν ὁτὲ μὲν τύποις καὶ σκιᾷ κεκαλυμμένη, ὁτὲ δὲ ἄνευ καλυμμάτων προφαινομένη, ἐπείπερ ἀπὸ πνεύματος κυριακοῦ τὴν ἀποκάλυψιν αὐτῆς δεχόμεθα, πεπεισμένοι «ἐλευθερίαν» εἶναι «τὸ Κυρίου πνεῦμα»[1].

Β′ Κορ. δ′ 3-4 (V f. 364r).

«Θεὸν τοῦ αἰῶνος τούτου»[2] τὸν διάβολον εἶναί φησιν, ὡς καὶ τὰ «δαιμόνια τῶν ἐθνῶν θεοί»[3], καὶ ἡ «κοιλία»[4] τῶν γαστριμάργων. Στίζουσι δέ τινες εἰς τὸ «ἐν οἷς ὁ Θεός»[5], ἐξῆς ἀναγινώσκοντες ἀπ' ἰδίας ἀρχῆς· «τοῦ αἰῶνος τούτου ἐτύφλωσε τὰ νοήματα τῶν ἀπίστων»[6]. Ἀμέλει γοῦν καὶ εὐέλεγκτα λέγουσιν· εἰ γὰρ ἄπιστοί **24** τινές εἰσι τούτου τοῦ αἰῶνος, εὑρεθεῖεν ἕτεροι ἄπιστοι οὐκ ὄντες αὐτοῦ. Πᾶς γὰρ ἄπιστός ἐστι «τούτου τοῦ αἰῶνος»· οὐδεὶς γὰρ ὑπερβὰς αὐτὸν καὶ καταξιωθεὶς τοῦ μέλλοντος αἰῶνος, τετύφλωται ἐν νοήμασιν, ἀλλ' ἔχει «πεφωτισμένους τοὺς ὀφθαλμούς»[7]. Ἔγνων τινὰς σαφηνίζοντας τὴν προκειμένην λέξιν, φάσκοντας κεκαλυμμένον εἶναι τὸ εὐαγγέλιον οὐ τοῖς πάντη ἀπίστοις· οὐδὲ γὰρ κεκαλυμμένου αὐτοῦ ἢ γυμνοῦ πεῖραν ἔχουσιν. Ἔλεγον δὲ οὗτοι ἀπολλυμένους εἶναι ἐν οἷς κεκάλυπται τὸ εὐαγγέλιον, τοὺς παραδεξαμένους μὲν αὐτό, μὴ μὴν ἄνευ καλύμματος προσβαλόντας αὐτῷ. Οἷοι ἐτύγχανον οἱ ἐν παραβολαῖς ἀκούοντες τῶν Ἰησοῦ λόγων, τοῦ «ἀπολλύμενοι» ἐπ' αὐτῶν κειμένου ἐπὶ δηλώσει τοῦ κατ' ἀλλοίωσιν μεταβαλεῖν· οἱ γὰρ προκόπτοντές εἰσι τοιοῦτοι, ἀεὶ ἐξ ἑτέρων ἕτεροι γινόμενοι. Ὅθεν οὐκ ἐπὶ ψόγου ἔλεγον κεῖσθαι τὸ «ἀπολλύμενοι», ἀλλ' ὡσαύτως τῷ «οἱ οὐρανοὶ ἀπολοῦνται»[8], καὶ «ἡμεῖς ἀπολλύμενοι τὸν αἰῶνα»[9]· αἱ γὰρ λέξεις αὗται «ἀπόλλυσθαι» τίθενται τοῦ ἐν προκοπῇ ἐκ ποιότητος εἰς ποιότητα μεταβαίνοντος.

Β′ Κορ. δ′ 5-6 (V f. 364rv).

Ἀναφορὰν ἔχει ἡ προκειμένη λέξις πρὸς τὸ «οὐχ ὅτι κυριεύομεν τῆς πίστεως ὑμῶν»[10]· ἀκολούθως γὰρ ἐκείνῳ ῥηθείη ἄν· «οὐχ ἑαυτοὺς κηρύττομεν»[11], διὸ «οὐ κυριεύομεν ὑμῶν τῆς πίστεως»[12]· κηρύττομεν γὰρ «Ἰησοῦν Χριστὸν Θεὸν Κύριον, ἑαυτοὺς δὲ

---

1. Πρβλ. Β′ Κορ. 3,17. 2. Πρβλ. Β′ Κορ. 4,4. 3. Πρβλ. Ψαλ. 95,5. 4. Πρβλ. Φιλιπ. 3,19. 5. Β′ Κορ. 4,4. 6. Ἔνθ' ἀν. 7. Ἐφ. 1,18. 8. Πρβλ. Ψαλ. 101,26-27. 9. Βαρ. 3,3. 10. Β′ Κορ. 1,24. 11. Πρβλ. Β′ Κορ. 4,5. 12. Πρβλ. Β′ Κορ. 1,24.

δούλους ὑμῶν διὰ Χριστοῦ»[1]. Ὥστε οὐχ ἡμεῖς ἀλλ' αὐτὸς κυριεύει τῆς πίστεως ἡμῶν, ἀποδεχόμενος ἢ κρίνων ὑμᾶς κατ' αὐτήν. Πρὸς τούτοις καὶ τὸ «ὅτι ὁ Θεὸς ὁ εἰπὼν ἐκ σκότους φῶς λάμψαι»[2], συναπτέον τῷ «ἡμεῖς δὲ πάντες ἀνακεκαλυμμένῳ προσώπῳ τὴν δόξαν Κυρίου κατοπτριζόμεθα»[3]. Ἐκ σκότους δὲ λάμπεται φῶς τῷ ἐξ ἀγνοίας εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐρχομένῳ· λέγομεν γοῦν ἐξ ἀγνοοῦντος καὶ ἀληθοῦς ἐπιστήμονα καὶ πεπαιδευμένον γίνεσθαι. Τῆς οὖν προκαταλαβούσης τοὺς ἀνθρώπους ἀγνοίας καὶ κακίας ὠνομασμένων «σκότους, ἔλαμψεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς καρδίαις φωτισμὸν»[4] πρακτικῆς καὶ διανοητικῆς ἀρετῆς, ἵν' ἔχωσι θεωρίας «τῆς δόξης Χριστοῦ ἐν προσώπῳ αὐτοῦ»[5]. «Δόξαν» δὲ ἤτοι καθ' ἣν φρονοῦσι περὶ αὐτοῦ, ἢ «δόξαν» καθ' ἣν δεδοξασμένον αὐτὸν ἴσμεν.

B' Κορ. δ' 7 (V f. 265ᵛ).

«Ὀστράκινα» λέγει «σκεύη»[6] τὰς εὐτελεῖς λέξεις καὶ τὸ ἄπλαστον τῆς ἑρμηνείας. Εἰ γὰρ οἱ κήρυκες τοῦ εὐαγγελίου κατ' ἀνθρωπίνην φιλοσοφίαν ἐπρέσβευον τῆς ἀληθείας, ὑπωπτεύθη ἂν ἐξ ἀνθρωπίνης τέχνης καὶ μὴ ἐκ δυνάμεως Θεοῦ κεκρατῆσθαι τοὺς ἀνθρώπους τῇ σωτηριώδει παιδεύσει· ἀγραμμάτων δὲ καὶ ἰδιωτῶν ὄντων τῶν διακονουμένων «ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως»[7] τοῦ κατὰ τὴν γνῶσιν θησαυροῦ, ἐκ Θεοῦ καὶ οὐκ ἐκ θνητῶν ὑπολη φθήσεται. Τούτῳ συνάδει τὸ «εἰ καὶ ἰδιώτης τῷ λόγῳ ἀλλ' οὐ τῇ γνώσει»[8], καὶ τὸ «ὁ λόγος μου καὶ τὸ κήρυγμά μου οὐκ ἐν πειθοῖς σοφίας λόγοις»[9]· εἶχε γὰρ τὸν θησαυρὸν τῆς γνώσεως οὐκ ὢν κατ' αὐτὴν ἰδιώτης, «ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσιν»[10] ἰδιώτης ὢν τῷ λόγῳ. Εἰσὶ δὲ οἱ «ὀστράκινα σκεύη» λέγοντες ἃ περικείμεθα σώματα ἐν τοῖς αἰσθητοῖς ὄντες, διανοίᾳ τοιαύτῃ· ἐπεὶ ἔτι σάρκα περικείμενοι τὴν ἐμποδίζουσαν τῇ θεωρίᾳ τῆς ἀληθείας, γνῶσιν ἔχομεν τὴν περὶ τῆς τριάδος, ἡ ὑπερβολὴ τοῦ μεγέθους τῆς γνώσεως οὐκ ἐξ ἡμῶν, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ δυνάμεως ὑπάρχουσα ἡμῖν γνωρίζεται.

B' Κορ. δ' 8-9 (V f. 365ᵛ).

Ὅσον ἐπὶ τῇ πικρότητι τῶν περιεστηκότων, ἀπηυδήσαμεν ἂν καὶ ἀπωλόμεθα· ὅσον δὲ ἐπὶ τῷ παρακαλοῦντι Θεῷ, πάντα ἡμῖν πρὸς σωτηρίαν εὐμαρῆ. Κἂν «ἐν παντὶ» οὖν πράγματι «θλιβώμεθα», γενναιάζοντες «οὐ στενοχωρούμεθα»[11]· κἂν ὡς «ἀπό-

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 4,5. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 4,6. 3. Β' Κορ. 3,18. 4. Πρβλ. Β' Κορ.4,6. 5. Ἐνθ' ἀν. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 4,7. 7. Β' Κορ. 4,7. 8. Β' Κορ. 11,6. 9. Α' Κορ. 2,4. 10. Β' Κορ. 4,7. 11. Πρβλ. Β' Κορ. 4,8.

ρ ο υ ς» ἡμᾶς τινες ὑπολαμβάνωσι, διώκοντες καὶ ἀνατρέποντες, ἀλλ' οὖν ἡμεῖς ἐν ἅπασιν εὐποροῦντες «ο ὐ κ ἐ ξ α π ο ρ ο ύ μ ε θ α»[1], οὐκ ἀπολλύμεθα, οὐ καταβαλλόμεθα· ἀνατρεπόντων γὰρ τῶν πονηρῶν στήκομεν ἀκλόνητοι, διωκόμενοι γενναιάζομεν, πορίμων ἡμῖν πάντων ὄντων πρὸς σωτηρίαν. Ἰστέον ὅτι τὸ «σ τ ε ν ο χ ω ρ ε ῖ σ θ α ι» ὁτὲ μὲν ταὐτόν ἐστι τῷ «θ λ ί β ε σ θ α ι», ὁτὲ δὲ ἕτερον. Ὅταν γὰρ ἀμφότερα λέγηται, δηλοῖ τὸ μὲν «θ λ ί β ε σ θ α ι» τὴν ἔξωθεν περίστασιν, τὸ «σ τ ε ν ο χ ω ρ ε ῖ σ θ α ι» τὸ ὀκλάζειν τῇ προαιρέσει καὶ λογισμῷ. Ὅταν δὲ μὴ ἀμφότερα λαμβάνηται, ἐκ παραλλήλου δηλοῦσι τὸ αὐτό.

B′ Κορ. δ′ 10-11 (V f. 366ᵛ).

26 Τὸ «ἀ ε ὶ» καὶ «π ά ν τ ο τ ε» κείμενα ἐκ τῇ προκειμένῃ λέξει, οὐ τὸ ἀτελεύτητον καὶ ἄναρχον δηλοῖ, καθὼς λέγομεν τὸ ἀΐδιον, ἀλλὰ τὸ ἄπαυστον καὶ ἀδιάστατον· ὁ γὰρ «τ ὴ ν ν έ κ ρ ω σ ι ν τ ο ῦ Ἰ η σ ο ῦ»[2] μὴ ποτὲ μέν, ποτὲ δὲ οὔ «π ε ρ ι φ έ ρ ω ν ἐ ν τ ῷ σ ώ μ α τ ι α ὐ τ ο ῦ, π ά ν τ ο τ ε»[3] τοῦτο ποιεῖν ἐρεῖ. Ἀλλὰ καὶ ὁ ζωὴν καὶ εὐσέβειαν καὶ σπουδὴν ἔχων ἀδιαστάτως ἀγωνίζεσθαι ὑπὲρ τῆς ἀληθείας λέξει· ὡς ἄρα «ἡ μ ε ῖ ς ο ἱ ζ ῶ ν τ ε ς»[4] τὸν εἰρημένον τρόπον, τοῦτ' ἔστιν ἄνευ διαλειμμάτων, «ε ἰ ς θ ά ν α τ ο ν π α ρ α δ ι δ ό μ ε θ α»[5]. Εἰς τοῦτο λήψῃ καὶ τὸ λεχθὲν ὑπὸ Στεφάνου πρὸς Ἰουδαίους· «ἀ ε ὶ γ ὰ ρ ὑ μ ε ῖ ς τ ῷ Ἁ γ ί ῳ Π ν ε ύ μ α τ ι ἀ ν τ ι π ί π τ ε τ ε»[6]· συνέζευξε γὰρ αὐτῷ τὸ «τ ί ν α τ ῶ ν π ρ ο φ η τ ῶ ν ο ὐ κ ἐ δ ί ω ξ α ν ο ἱ π α τ έ ρ ε ς ἡ μ ῶ ν;»[7]. Ταύτης τῆς διανοίας ἐστὶ καὶ τὸ «ε ἶ π α· ἀ ε ὶ π λ α ν ῶ ν τ α ι τ ῇ κ α ρ δ ί ᾳ»[8], τοῦτ' ἔστιν οὐ ποτὲ μέν, ποτὲ δὲ οὔ, ἀλλ' ἀδιαστάτως. Τὸ «ἐ σ ι ώ π η σ α δ έ, μ ὴ κ α ὶ ἀ ε ὶ σ ι ω π ή σ ο μ α ι;»[9] τὸ ἀτελεύτητον καὶ ἄπαυστον δηλοῖ· εἰ γὰρ καὶ νῦν, φησί, μακροθυμῶ ἁμαρτανόντων ὑμῶν, ἀλλ' οὖν οὐκ εἰς τὸ ἄπαυστον ἔσται ὑπέρθεσις τῆς τιμωρίας· μετὰ γὰρ πολλὴν μακροθυμίαν τιμωρηθήσονται οἱ ἐμμένοντες τῇ κακίᾳ.

B′ Κορ. δ′ 13 (V f. 367ʳ).

«Π ν ε ῦ μ α» καλεῖ, φησί, «π ί σ τ ε ω ς»[10] τὴν μετέχουσαν τῆς πίστεως ἣν ἔχει τις.

B′ Κορ. δ′ 16 (V f. 368ʳ· Π f. 99ᵛ).

Ἐν παντὶ γὰρ θλιβομένων ἡμῶν «ὁ ἔ ξ ω ἄ ν θ ρ ω π ο ς φ θ ε ί ρ ε τ α ι»[11].

---

1. Πρβλ. Β′ Κορ. 4,8. 2. Β′ Κορ. 4,10. 3. Πρβλ. Β′ Κορ. 4,10. 4. Β′ Κορ. 4,11. 5. Ἐνθ' ἀν. 6. Πρβλ. Πράξ. 7,51. 7. Πράξ. 7,52. 8. Ψαλ. 94,10. Ἑβρ. 3,10. 9. Ἡσ. 42,14. 10. Β′ Κορ. 4,13. 11. Β′ Κορ. 4,16.

Β' Κορ. ε' 1 (V f. 368rv).

Δύο οἰκίας διαφόρους σημαίνει ἡ προκειμένη γραφή· μίαν μὲν «ἐπίγειον» καὶ χειροποίητον, τὸν φαινόμενον εἶναι κόσμον ταῖς τοῦ Θεοῦ χερσὶν εἰς τὸ εἶναι παρηγμένον — δεικνὺς γὰρ τὰ αἰσθητὰ πάντα φησίν· «ἡ χείρ σου ἐποίησε ταῦτα πάντα»[1], ἀλλὰ καί· τὰ «ἔργα τῶν χειρῶν σού εἰσιν οἱ οὐρανοί»[2], τῆς αὐτῆς ἐστι νοήσεως — «οἰκίαν» δὲ «ἀχειροποίητον» οὖσαν «ἐν τοῖς οὐρανοῖς»[3], τὸν κόσμον τὸν ἄλλον παρὰ τοῦτον. Ἐπεὶ οὖν καταλυομένου τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου οὐ «παράγει τὸ σχῆμα»[4] τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, παρελευσομένων οὐκ εἰς τὸ μὴ ὄν, οἱ ἄνθρωποι καταστρέφουσι τὸν οἰκήσαντα πρότερον ἐν τῇ καταλυομένῃ ἐπιγείῳ οἰκίᾳ, διαδέξεται ἡ μέλλουσα καὶ **27** αἰώνιος. Εἶπε δέ· «οἰκίαν ἔχομεν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς»[5], δεικνὺς ὅτι ἀπεντεῦθεν, μᾶλλον δὲ ἐκ πολλοῦ εὐτρέπισται τοῖς ἀξίοις τοῦ τυχεῖν αὐτῆς. Ἀμέλει γοῦν τὰς ἐν αὐτῇ ἐπαγγελίας ἃς ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ ἄλλη αἴσθησις ἢ νόησις κατείληφεν[6], προητοιμάσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσιν εἴρηται. Καὶ ὁ Σωτήρ φησιν· «κληρονομήσατε τὴν βασιλείαν τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν πρὸ καταβολῆς κόσμου»[7]. Αὕτη δὲ ἡ λεχθεῖσα αἰσθητὴ μονὴ «οἰκία» εἴρηται οὐ καθάπαξ ἡμῶν, ἀλλ' ἡ «τοῦ σκήνους ἡμῶν»[8]· ἡ γὰρ ἐπουράνιος ἡμῶν προηγουμένως οἴκησίς ἐστιν. Κἂν γὰρ ἐξ ἀναστάσεως ἀποδοθῇ τὸ σκῆνος τῆς ψυχῆς ὡς εἶναι καὶ αὐτὸ ἐν τῇ ἐπουρανίῳ οἰκίᾳ, ἀλλ' οὖν προηγουμένως τῆς ψυχῆς ἡ διατριβὴ αὕτη, κατὰ συμβεβηκὸς δὲ καὶ οὗ περίκειται σκηνώματος· ὡς αὖ «ἐπίγειος» κατὰ πρότερον λόγον «οἰκία» ἐστὶ «τοῦ σκήνους»[9], δευτέρως δὲ καὶ τῆς ψυχῆς οὔσης ἐν τῷ σώματι. Ἀνέγνων που «οἰκίαν» μὲν «ἐπίγειον σκήνους» λέγεσθαι τὸ ἐξ ὀστῶν καὶ σαρκῶν συγκείμενον σῶμα, «σκῆνος» δὲ ὂν ἐν τῇ οἰκίᾳ ταύτῃ τὸ σχῆμα τοῦ «ἔσω ἀνθρώπου»[10], ὅ ἐστιν αὐγοειδὲς καὶ ὀργανικὸν σῶμα. Οἱ οὕτως ἑρμηνεύοντές φασιν οὖν· καταλυομένης ταύτης τῆς οἰκίας τοῦ παχέος σώματος, μετοικίζεται ἡ ψυχὴ ἐπὶ τὸν οὐράνιον χῶρον, καλούμενον «οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον»[11]. Ἀπολήψεται δὲ καὶ ὃ ἀπέθετο σῶμα οὐράνιον γεγενημένον, ὅπερ «οἰκητήριον ἐξ οὐρανοῦ»[12] ὀνομάζεται.

Β' Κορ. ε' 2-4 (V f. 369rv).

Εἰ καὶ καταλυθείσης τῆς προειρημένης «οἰκίας τοῦ σκή-

---

1. Πρβλ. Ἡσ. 66,2. 2. Ψαλ. 101,26. 3. Β' Κορ. 5,1. 4. Α' Κορ. 7,31. 5. Β' Κορ. 5,1. 6. Πρβλ. Α' Κορ. 2,9. 7. Πρβλ. Ματθ. 25,34. 8. Πρβλ. Β' Κορ. 5,1. 9. Ἔνθ' ἀν. 10. Πρβλ. Β' Κορ. 4,16. 11. Β' Κορ. 5,1. 12. Πρβλ. Β' Κορ. 5,2.

νους»[1], περικείμεθα τὸ σκῆνος ἐν αὐτῷ μεταβαίνοντες εἰς τὴν οὐράνιον οἰκίαν· ἀλλ' οὖν ἐν αὐτῷ τυγχάνοντες «στενάζομεν ἐπενδύσασθαι ποθοῦντες τὸ ἐξ οὐρανοῦ οἰκητήριον»[2], τοῦτο δέ ἐστιν ὃ ἀπεθέμεθα σῶμα, «ἐξ οὐρανοῦ» τότε χρηματίζον ὅταν τὴν ἀφθαρσίαν καὶ ἀθανασίαν ἐνδύσηται[3]. Ἀλλ' εἰ καὶ ἐπιποθοῦμεν τοῦτο τὸ οἰκητήριον, σκόπει εἰ ὁ ἐνδυσάμενος αὐτὸ πάντως σκεπάζεται πρὸς αὐτοῦ· τοῦτο γὰρ δηλοῦται ἐκ τοῦ «εἴγε καὶ ἐνδυσάμενοι οὐ γυμνοὶ εὑρεθησόμεθα»[4]. «Οὐ γυμνὸς» δὲ εὑρίσκεται ἐνδυσάμενος αὐτὸ ὁ πιστὸς καὶ ἅγιος πρὸ αὐτοῦ τούτου «ἐνδυσάμενος τὸν Κύριον Ἰησοῦν»[5] καὶ «ὅπλα φωτὸς»[6] καὶ «σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ»[7]· ὁ γὰρ ἄπιστος καὶ φαῦλος κἂν τύχῃ τοῦ πνευματικοῦ σώματος ὃ καλεῖται «ἐξ οὐρανοῦ οἰκητήριον»[8], γυμνὸς εὑρεθήσεται, οὐ σπουδάσας ἔχειν τὰ τοῦ «ἔσω ἀνθρώπου»[9] ἐνδύματα. Τούτων οὕτω τυγχανόντων οἱ ἐν τῷ σκήνει ὄντες ἡμεῖς «στενάζομεν»[10] βαρούμενοι, ἐπείπερ βρίθει τὸ γεῶδες σκῆνος νοῦν πολυφρόντιδα. Ὅμως εἰ καὶ βαρούμεθα ἐκ τοῦ **28** ἔχειν αὐτό, οὐκ ἀποβαλεῖν αὐτὸ ποθοῦμεν, ἀλλ' «ἐνδύσασθαι τὸ ἐξ οὐρανοῦ οἰκητήριον»[11], «ἵνα» κρατηθῇ «καταποθὲν τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς»[12]· οὐ γὰρ ἐξαφανίζει ἡ ζωὴ τὸ σκῆνος ἡμῶν ὅταν ἐπενδυσώμεθα τὴν ἀθανασίαν, ἀλλὰ καταπίνει αὐτό[13], ἐπικρατεστέρας γινομένης τῆς ἐξ αὐτῆς ποιότητος τοῦ καθ' ὃ θνητοί ἐσμεν.

Β' Κορ. ε' 12-13 (V f. 371r).

Ἐκεῖνοι μὲν ἐπὶ τούτοις ἐλεγχέσθωσαν παρ' ὑμῶν — λέγει δὲ περὶ τῶν ψευδαποστόλων —, ἡμεῖς δὲ ὑμῶν χάριν καὶ δι' ὑμᾶς ταῦτα πράττομεν· κἄν τε γὰρ ἔξω τῶν ἀνθρωπίνων γενόμενοι «τῷ Θεῷ ἐξεστῶμεν», ἀλλ' οὖν «σωφρονοῦμεν ὑμῖν»[14], τῆς θείας ἐκστάσεως οὐ μανίαν ἀλλὰ νηφαλιότητα ἔχούσης. Οὐ προσεκτέον γὰρ τοῖς ἀπὸ τῶν Φρυγῶν λέγουσι τοὺς ἀποστόλους καὶ προφήτας ἐξίστασθαι ὥστε παραπαίειν· παρηκολούθουν γὰρ οἷς ἔλεγον καὶ ἔπραττον, εἰ καί τινες ἄλλοι. Ἠπατήθησαν δὲ οἱ ἠλίθιοι ἐκ τῆς ὁμωνυμίας· οὐ γὰρ μόνον τὸ παραπαίειν καὶ παρακόπτειν σημαίνει ἡ «ἐξέστη» φωνή, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκπλαγῆναι ἐπὶ θαυμασμῷ. Οὕτω γὰρ «ἐξέστη Ἰσαὰκ ἔκστασιν μεγάλην»[15], καὶ «ἐκστήσονται» τινες «ἐπὶ τῷ Κυρίῳ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀγαθοῖς αὐτοῦ»[16], κατὰ τὸν προφήτην. Εἰ δὲ καὶ ἄλλα τινὰ

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 5,1. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 5,2. 3. Πρβλ. Α' Κορ. 15,42,54. 4. Β' Κορ. 5,3. 5. Πρβλ. Ρωμ. 13,14. 6. Πρβλ. Ρωμ. 13,12. 7. Κολ. 3,12. 8. Πρβλ. Β' Κορ. 5,2. 9. Πρβλ. Β' Κορ. 14,16. 10. Β' Κορ. 5,4. 11. Πρβλ. Β' Κορ. 5,2. 12. Πρβλ. Β' Κορ. 5,4. 13. Πρβλ. Α' Κορ. 15,54. 14. Πρβλ. Β' Κορ. 5,13. 15. Γεν. 27,33. 16. Ὡσ. 3,5.

δηλοῦται ὑπὸ τῆς φωνῆς, ἐπιστήτω ὁ ἐντυγχάνων ταῖς Γραφαῖς.

B' Κορ. ε' 14-15 (V f. 371ᵛ).

'Εξηγεῖται τὸ εἶδος ἧς ὑπομένει ἐκστάσεως, φήσας· συνεχόμεθα ὑπὸ τῆς πολλῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης ἀγάπης Θεοῦ, μετὰ τοῦ θαυμάζειν δοκιμάζοντες, ὅτι εἰ «εἷς ὑπὲρ πάντων ὁ Χριστὸς ἀπέθανεν, ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον»[1]· οὐκ ἂν γὰρ «ὑπὲρ πάντων» ἀπέθνησκεν, εἰ μὴ πάντες ὑπεύθυνοι ἦμεν θανάτου. Εἰ τοίνυν ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς ἀπέθανε καὶ ἀνέστη, ἀναστάντες σὺν αὐτῷ ζῶμεν, οὐκέτι δι' αὐτούς, τοῦτ' ἔστιν ἀνθρωπίνως, ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ ἡμῶν παθόντι καὶ ἀναστάντι. Ζῶντες δὲ αὐτῷ, καὶ κατ' αὐτὸν πάντα ἃ βούλεται πράττομεν καὶ λέγομεν καὶ διανοούμεθα, ὡς ἕκαστον τεθαρρηκότα εἰπεῖν· «ἡ ψυχή μου αὐτῷ ζῇ»[2], καί· «ζῶ δὲ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστός»[3].

B' Κορ. ε' 16 (V f. 272ʳ).

'Επεὶ ζῶμεν «τῷ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι»[4] ἀφ' οὗ ἠρξάμεθα οὕτως εἶναι, οὐδένα ἔτι «κατὰ σάρκα»[5] γινώσκομεν, ὑπερβάντες τὴν σάρκα καὶ τὰ ταύτης πάθη, ἔτι μὴν καὶ τὴν σκιώδη τοῦ νόμου διδασκαλίαν. «Εἰ δὲ καὶ τὸν Χριστὸν ἔγνωμεν κατὰ **29** σάρκα»[6] ἔτι ἰουδαΐζειν θέλοντες καὶ ἕπεσθαι τῇ σαρκίνῃ διηγήσει τοῦ νόμου, «ἀλλὰ νῦν οὐκέτι» οὕτως αὐτὸν ἀλλ' ὡς Θεὸν Λόγον «γινώσκομεν»[7]· γενόμενος γὰρ «ὁ λόγος σάρξ», οὐκ ᾤκησεν ἀλλ' «ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν»[8], ἵνα μετὰ τοῦτο «θεασώμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς μονογενοῦς παρὰ πατρός, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας»[9]. Διαφέρει γὰρ τὸ οἰκῆσαι τοῦ σκηνῶσαι ὡς καὶ ὁ οἶκος σκηνῆς· ἀεὶ γὰρ μένει ὁ οἶκος ἀμετακινήτως τεθεμελιωμένος[10], ἡ δὲ σκηνὴ οἰκός ἐστι φορητός. 'Αμέλει σκηνοῦσιν οἱ προκόπτοντες, οἰκοῦσιν οἱ τετελειωμένοι· «διελεύσομαι» γὰρ «ἐν τόπῳ σκηνῆς θαυμαστῆς ἕως τοῦ οἴκου τοῦ Θεοῦ»[11].

B' Κορ. ε' 17-19 (V f. 372ᵛ-373ʳ).

'Ο «ἐν Χριστῷ» τῷ μετέχειν αὐτοῦ γινόμενος «καινὴ κτίσις»[12] ἐστίν. Τοιαύτην ὑπαρχθῆναι τῇ ἑαυτοῦ καρδίᾳ εὐχόμενος ὁ ἅγιος εἶπεν· «καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός»[13]. Κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον «κτίζει ἐν αὐτῷ»

---

1. Β' Κορ. 5,14. 2. Ψαλ. 21,30. 3. Γαλ. 2,20. 4. Πρβλ. Β' Κορ. 5,15. 5. Β' Κορ. 5,16. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 5,16. 7. Β' Κορ. 5,16. 8. 'Ιω. 1,14. 9. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 10. Πρβλ. Ματθ. 7,25. Λουκ. 6,48. 11. Ψαλ. 41,5. 12. Β' Κορ. 5,17. 13. Ψαλ. 50,12.

ὁ Σωτὴρ «τοὺς δύο εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον»[1]. Ἵν' οὖν τοῦτο ὑπαρχθῇ, τούτῳ τῷ τρόπῳ ὑπέβαλεν ἑαυτὸν κτισθῆναι λέγων· «Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν εἰς ἔργα»[2]. Οὐ δηλοῖ οὐσίωσιν τὸ κτισθῆναι ῥῆμα, ὡς ἐν ἄλλοις διὰ πλειόνων δέδεικται. Γενομένης δὲ «καινῆς κτίσεως ἐν τῷ Χριστῷ» τῶν πεπιστευκότων, «τὰ ἀρχαῖα παρῆλθε»[3], πεπαλαιωμένα τῶν καινῶν εἰς μέσον ἠγμένων. Καὶ εἰ μὲν «ἀρχαῖα» τὰ νομικὰ καὶ προφητικὰ λέγει, «παρελήλυθε» ταῦτα τῶν εὐαγγελίων διαδεξαμένων, τούτων τῶν παλαιῶν καὶ καινῶν οὐ καθ' ὑποκείμενον ἀλλ' ἐπινοίᾳ ἐχόντων τὴν διαφοράν· ἡ γὰρ αὐτὴ διδασκαλία τῶν δύο διαθηκῶν ὁτὲ μὲν κεκαλυμμένως, ὁτὲ δὲ γυμνῶς γέγονεν. «Ἀρχαῖα» οὖν ἐστι τὰ κεκαλυμμένα. Εἰ δέ τις τὰ πρὸ τῆς πίστεως ἔθη καὶ κατάστασιν «ἀρχαίαν» εἶναι λέγοι, «παρῆλθε» ταῦτα παυσάμενα ἐνεστηκυίας τῆς κατὰ τὸ εὐαγγέλιον διδασκαλίας. Πρὸς τὴν προτέραν ἀπόδοσιν ἁρμόσει τὸ «πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ», καὶ γὰρ ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται καὶ τὰ εὐαγγέλια ἐκ τοῦ Θεοῦ· κατὰ τὴν ὑστέραν διήγησιν, πάντων τῶν καινῶν ἐκ Θεοῦ ὄντων, οὐ μὴν καὶ τῶν παρεληλυθότων. «Τὰ δὲ πάντα ἐκ τοῦ Θεοῦ τοῦ καταλλάξαντος ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ Χριστοῦ»[4]. Ἐχθροὶ γὰρ ἦμεν πολὺ ἀπάτῃ καὶ ἁμαρτήμασι κεκρατημένοι, κατηλλάγημεν δὲ αὐτῷ, ἄφεσιν πρὸς αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ εἰληφότες· κατήλλαξεν δὲ ἡμᾶς ἑαυτῷ διὰ τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἀποθανόντος καὶ ἀναστάντος Κυρίου. Ὅπως δὲ μὴ ἀναισθητῶμεν τῆς πολλῆς Θεοῦ εὐεργεσίας, τὴν περὶ τῆς καταλλαγῆς διδασκαλίαν δέδωκε τοῖς ἀποστόλοις, ἵνα παιδευόμενοι ὑπ' **30** αὐτῶν ἐμμένωμεν τῷ «ἐν Χριστῷ εἶναι»[5]· δι' αὐτοῦ γὰρ ἐπίμονος ἔσται ἡ μετὰ τὴν καταλλαγὴν ὑπάρξασα πρὸς Θεὸν φιλία.

B' Κορ. ε' 21 (V f. 374r).

«Τὸν μὴ γνόντα»[6] φησὶν ἀντὶ τοῦ τὸν μὴ πειραθέντα ἁμαρτίας· οὐ γὰρ τὸ μὴ ἀγνοεῖν τὴν φύσιν αὐτῆς φησιν — μᾶλλον γὰρ πάντων ἤδει αὐτὴν ὁ Σωτήρ —, ἀλλὰ τὸ μὴ πειραθῆναι αὐτῆς. Οὕτω γὰρ καὶ «ὁ φυλάσσων ἐντολὴν οὐ γνώσεται ῥῆμα πονηρόν»[7].

B' Κορ. ς' 2-6 (V f. 375v· Π f. 103r).

Ἐπεὶ «δεκτῷ καιρῷ καὶ σωτηρίας ἡμέρᾳ» ἐπακούσας Θεὸς ἐβοήθησε[8], πέμψας τὸν ἴδιον υἱὸν καὶ παραδοὺς αὐτὸν ὑπὲρ ἡμῶν[9], μηδεὶς κατὰ μηδένα τρόπον προσκοπὴ ἀπιστίας γέ-

---

1. Πρβλ. Ἐφ. 2,15. 2. Παρμ. 8,22. 3. Πρβλ. B' Κορ. 5,17. 4. B' Κορ. 5,18. 5. Πρβλ. Φιλιπ. 1,23. 6. B' Κορ. 5,21. 7. Ἐκκλ. 8,5. 8. Πρβλ. Ἡσ. 49,8. B' Κορ. 6,2. 9. Πρβλ. Ρωμ. 8,32.

νηται, ἵνα μὴ μῶμον σχῇ ἡ διακονία[1] τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας. Ὅθεν σπουδαστέον συνιστάναι ἑαυτοὺς ἐπ' ἔργοις ἀγαθοῖς, κἂν ἐπίπονα ὦσιν[2]. Γίγνεται δὲ τοῦτο, ἐὰν ὑπομονὴν ἔχοντες θλίψεις καὶ ἀνάγκας καὶ στενοχωρίας καὶ τὰ παραπλήσια[3] γενναίως φέρωμεν, δεσμὰ καὶ φυλακῆς πεῖραν ἱλαρῶς φέροντες· οὕτω γὰρ ἀγνεύειν κατὰ τὴν ψυχὴν συμβήσεται ὀρθὰ φρονοῦσαν καὶ πράττουσαν· «τ ὰ ς ψ υ χ ὰ ς» γὰρ ἡμῶν, φησίν, «ἡ γ ν ι κ ό τ ε ς ἐ ν τ ῇ ὑ π α κ ο ῇ τ ῆ ς ἀ λ η θ ε ί α ς»[4]. Ἀλλὰ καὶ ὁ φόβος Κυρίου ἁγνὸς[5] ὤν, πᾶσαν ἁγνείαν περιποιεῖ τῷ αὐτὸν ἀνειληφότι.

B' Κορ. ς' 7-9 (V f. 376ᵛ· Π f. 103ᵛ).

«Δ ε ξ ι ὰ κ α ὶ ἀ ρ ι σ τ ε ρ ὰ ὅ π λ α τ ῆ ς δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ς»[6] εἶναι ⟨λέγει⟩. Τάχα οὖν ὁ περὶ τὰ αἰσθητὰ δικαιοπραγῶν ὡς ἐθέλειν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι καὶ ἀποστερεῖσθαι ἢ ποιεῖν αὐτὸς ταῦτα[7], πέφρακται τοῖς ὅπλοις τῆς δικαιοσύνης τοῖς «ἀ ρ ι σ τ ε ρ ο ῖ ς», τοῦτ' ἔστι τὴν πρὸς Θεὸν δικαιοσύνην «ὁ σ ι ό τ η τ α»[8] καλουμένην ἔχοντος ἐν τῷ ἀποδιδόναι «τ ὰ τ ο ῦ Θ ε ο ῦ τ ῷ Θ ε ῷ»[9] φοροῦντος τὰ «δ ε ξ ι ὰ» αὐτῆς ὅπλα. Ἐν ἑτέροις «φ ω τ ὸ ς» εἴρηται, ἐν τῷ «ἐ ν δ ύ σ α σ θ α ι ὅ π λ α φ ω τ ό ς»[10]. Ταῦτα «τ ὰ ὅ π λ α τ ῆ ς σ τ ρ α τ ι ᾶ ς ο ὐ σ ά ρ κ ι ν α», τοῦτ' ἔστιν οὐκ ἀνθρώπινα, «ἀ λ λ ὰ δ υ ν α τ ὰ τ ῷ Θ ε ῷ»[11] τυγχάνει. Ἐπίστησον εἰ δύνασαι ὅπλα **31** «ἀ ρ ι σ τ ε ρ ώ τ ε ρ α» δικαιοσύνης ἔχειν ὁ κατὰ τὴν «σ κ ι ὰ ν» τοῦ νόμου[12] δικαιούμενος, ὅπλα δὲ «δ ε ξ ι ὰ» ὁ πεποιημένος κατὰ τὴν «δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ν» τὴν γινομένην «διὰ Ἰ η σ ο ῦ Χ ρ ι σ τ ο ῦ εἰ ς π ά ν τ α ς τ ο ὺ ς π ι σ τ ε ύ ο ν τ α ς»[13]. Αὕτη δέ ἐστιν περὶ ἧς ὁ Σωτὴρ τοῖς μαθηταῖς εἶπεν· «ἐ ὰ ν μ ὴ π ε ρ ι σ σ ε ύ ῃ ἡ δ ι κ α ι ο σ ύ ν η ὑ μ ῶ ν π λ έ ο ν τ ῶ ν γ ρ α μ μ α τ έ ω ν κ α ὶ Φ α ρ ι σ α ί ω ν, ο ὐ μ ὴ ε ἰ σ έ λ θ η τ ε ε ἰ ς τ ὴ ν β α σ ι λ ε ί α ν τ ῶ ν ο ὐ ρ α ν ῶ ν»[14]. Ἔτι ὁ τὸ δίκαιον δικαίως διώκων[15] κατὰ τὰ ἀνθρώπινα συναλλάγματα, ὥπλισται κατὰ τὰ δικαιοσύνης «ἀ ρ ι σ τ ε ρ ὰ» ὅπλα, ὁ δὲ κατὰ τὰ δόγματα τῆς ἀληθείας τοῦτο πράττων ὑπὲρ τοῦ υἱὸς δικαιοσύνης γενέσθαι διωκόμενος ὑπὲρ αὐτῆς, φέρει τὰ «δ ε ξ ι ὰ» αὐτῆς ὅπλα.

Ὅρα γε πρὸς τοῖς εἰρημένοις, εἰ λόγον ἔχει τὸ λεχθησόμενον· ὁ ὑπὲρ εὐσεβείας ἀτιμαζόμενος, δυσφημούμενός τε καὶ πλάνος ὑπολαμβανόμενος, γενναίως καὶ ἐπαινετῶς ταῦτα φέρων, «ἀ ρ ι σ τ ε ρ ο ῖ ς» ὅπλοις τῆς δικαιοσύνης χρᾶται· τοῖς «δ ε ξ ι ο ῖ ς» αὐτῆς

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 6,3. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 6,4 κ.ἑ. 3. Ἔνθ' ἀν. 4. Α' Πέτρ. 1,22. 5. Ψ'αλ. 18,10. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 6,7. 7. Πρβλ. Α' Κορ. 6,7. 8. Πρβλ. Λουκ. 1,75. Ἐφ. 4,24. 9. Ματθ. 22,21. Μάρκ. 12,17. Λουκ. 20,25. 10. Πρβλ. Ρωμ. 13,12. 11. Β' Κορ. 10,4. 12. Πρβλ. Ἑβρ. 10,1. 13. Ρωμ. 3,22. 14. Ματθ. 5,20. 15. Πρβλ. Δευτ. 16,20.

ὅπλοις ἠσφαλισμένος, ὅταν μὴ ἔπαινος ἢ ἑτέρα τις εὔκλεια καὶ εὐφημία ὡς ἐπ' ἀληθότητι λόγου χαυνοῖ καὶ ἐπαίρῃ· Ταύτῃ τῇ διανοίᾳ καὶ τῶν ἑπομένων ἕκαστον μετὰ τῆς αὐτῆς ἀντιθέσεως εἰρημένον ἐφαρμόσεις.

B' Κορ. ς' 10 (V f. 377rv).

Ἔτι ὑπονοούμενοι «λυπεῖσθαι» καὶ «πτωχοὶ» καὶ «μηδὲν ἔχοντες»[1], δι' ἣν κατορθοῦμεν ἀκτημοσύνην, «χαίροντες πλουτοῦντες» ἔργοις ἀγαθοῖς καὶ «παντὶ λόγῳ καὶ πάσῃ γνώσει»[2], ὡς καὶ ἄλλους πλουτίζειν κατὰ τὸν πλοῦτον τὸν ὀξὺ βλέποντα· ὁ γὰρ τοῦτον ἔχων πάντων ἐγκρατής ἐστιν, κατέχων αὐτά. Εὖ δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν ἐφ' ἑκάστου τῶν ἀηδῶν, ὡς τὸ ἐπὶ δὲ τῶν καλῶν καὶ σωτηριωδῶν τοῦτό μοι εἴρηται.

B' Κορ. ς' 11-13 (V f. 377v).

Ὁ πολλὴν παρρησίαν εἰς τὸ λέγειν λαβὼν πρὸ τῆς προθυμίας τῶν ἀκροατῶν ἐρεῖ· «τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέῳγε καὶ ἡ καρδία» ἐν τῷ νοεῖν «πεπλάτυνται πρὸς ὑμᾶς, ὦ Κορίνθιοι»[3]· διὸ καὶ «στενοχωρεῖσθε» ὑπὸ ἐνοχλούσης ἀγνοίας. Οὐκ ἐξ ἡμῶν ἔχετε τοῦτο· ἀπαιτοῦμεν γὰρ «ὑμᾶς ὡς τέκνα ἀντιμισθίαν» ἡμῖν παρασχεῖν διὰ τοῦ «πλατύνειν ὑμῶν»[4] τὴν νόησιν πρὸς παραδοχὴν ἧς προσφέρομεν ὑμῖν παιδεύσεως. «Σπλάγχνα»[5] δὲ ἐνταῦθα ἐκλαβεῖν δεῖ οὐκ αἰσθητά· οὐ γὰρ περὶ σωματικῶν ἀλλὰ πνευματικῶν ὁ λόγος.

B' Κορ. ς' 14-16 (V f. 379v· Π f. 104v).

32 Ἐκκλησιαστικῇ συνηθείᾳ, μᾶλλον δὲ γραφικῇ «σύζυγοι» αἱ γαμεταὶ τοῖς ἀνδράσι λέγονται. Κωλύει γοῦν καὶ διὰ τῶν προκειμένων ἑτερογαμίαν, γράφων· «μὴ ἔσεσθε ἑτεροζυγοῦντες ἀπίστοις»[6], μονονουχὶ τοῦτο λέγων· πιστὸς ἀνὴρ μὴ ἀγέσθω ἄπιστον γαμετήν. Σὺ μὲν γὰρ ὑπὸ τὸν χρηστὸν Ἰησοῦ ζυγὸν ὑπάρχεις[7], ἐκείνη δὲ ὑπὸ ζυγὸν πονηροῦ τινός ἐστιν. Ὁμοίως ἡ πίστιν ἔχουσα γυνὴ μὴ ζευγνύσθω ἀνθρώπῳ εἰδωλολάτρῃ. Πείθει δὲ παραιτεῖσθαι τὴν ἑτεροζυγίαν, ἐπιφέρων τὰ πάντως ἐσόμενα φάσκων· «ἢ τίς μετοχὴ δικαιοσύνῃ καὶ ἀνομίᾳ;»[8] καὶ τὰ ἑξῆς. Ἐπεὶ γὰρ ὁ πιστὸς δικαιοσύνην ἔχει[9], καὶ «φῶς» ἐστι «τοῦ κόσμου» τυγχάνων[10] ὑπὸ τὸν Χριστόν, ὁ δὲ ἄπιστος ἀνομίας ἐστὶ πλήρης ὡς διὰ τοῦτο «σκότος» εἶναι ὑποκείμενον τῷ «Βελίαρ» — πονηρὸς δέ τις οὗτος —, οὐ δεῖ μερίδα τὸν πιστὸν ἔχειν μετ' ἀπίστου[11]. Αὐτὸς μὲν

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 6,10. 2. Α' Κορ. 1,5. 3. Πρβλ. Β' Κορ. 6,11. 4. Πρβλ. Β' Κορ. 6,13. 5. Πρβλ. Β' Κορ. 6,12. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 6,14. 7. Πρβλ. Ματθ. 11,30. 8. Β' Κορ. 6,14. 9. Πρβλ. Ρωμ. 1,17. 10. Πρβλ. Ματθ. 5,14. 11. Πρβλ. Β' Κορ. 6,14-15.

γὰρ «ναὸς Θεοῦ» κατεσκεύασται, ὁ δὲ ἄπιστος εἰδώλων ὅθεν ἐπεὶ ἀμέτοχος ἀνομίας ἡ δικαιοσύνη, καὶ ἀκοινωνήτως ἔχει τὸ φῶς πρὸς τὸ σκότος. Ἀλλ' οὐδὲ συμφωνία τῷ Χριστῷ πρὸς τὸν Βελίαρ ἐστίν, οὐδὲ «ναῷ Θεοῦ συγκατάθεσίς» τις «μετὰ» ναοῦ «εἰδώλων»[1], οὐ προσελθετέον γάμῳ τοιούτῳ· πλήσσει γὰρ τοῦτο πράσσων ὁ πιστός, μετέχων ἀνομίας, ἀλλὰ καὶ κοινωνῶν τῷ σκότει καὶ πρὸς τὸν Βελίαρ αὐτομολῶν καὶ μερίδα τὴν ἄπιστον ἀσπαζόμενος. Φύγωμεν τοιγαροῦν τὰ προειρημένα πάντα, ναὸς ὄντες τοῦ εἰρηκότος Θεοῦ· «ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω»[2]. Εἰ γὰρ υἱοὶ καὶ θυγατέρες Θεοῦ γίνεσθε ἀφορισθέντες τῶν ἀκαθάρτων ἀπίστων, μὴ τῷ αὐτῷ ζυγῷ ὑποβάλητε ἑαυτοὺς ἵνα τῶν ἱερῶν τούτων ἀμοιβῶν τύχητε, καθαρίσαντες ἑαυτοὺς ἀπὸ πάντων μιασμάτων τῶν ἐξ ἑτερογαμίας γινομένων σαρκίνων ὄντων· τότε γὰρ τὴν τοῦ πνεύματος πρακτικῶς καὶ τῷ φρονεῖν ἐπιτελέσετε ἁγιωσύνην.

B' Κορ. ζ' 1 (V f. 379ᵛ· Π f. 104ᵛ).

Στίζεται δὲ ἡ προκειμένη λέξις διαφόρως. Οἱ μὲν γὰρ ἀναγινώσκουσιν· «ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος»[3], ὅπως μηδὲ σαρκὸς μηδὲ πνεύματος, τοῦτ' ἔστι τῆς ψυχῆς ἢ τῆς γνώμης, μολυσμὸν ἐξ ἁμαρτίας σχῶμεν· τότε γὰρ ἀναγκαίως ἕψεται «ἐπιτελέσαι ἡμᾶς ἐν φόβῳ Κυρίου ἁγιωσύνην»[4] ὥστε «πνεύματι καὶ σώματι ἁγίους»[5] εἶναι. Ἕτεροι δὲ ἀναγνόντες τὸ «καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος»[6], διαστέλλουσι **33** «καὶ πνεύματος ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην»[7]. Κρατύνουσι δὲ τὴν διαστολὴν ταύτην ὅσοι θέλουσι, τὸ Ἅγιον εἶναι Πνεῦμα τὸ ἄνευ προσθήκης ἐν ταῖς Γραφαῖς φερόμενον· φασὶ γὰρ τὴν Γραφὴν δηλῶσαι βουλομένην τοῦτο, ὅπου μὲν Ἅγιον ἢ Θεοῦ Πνεῦμα ἢ ἕτερόν τι τοιοῦτον λέγεσθαι. Ἀλλὰ καὶ ἄνευ προσθήκης ὡς ἐν τῷ «αὐτὸ τὸ πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν»[8], τοῦ ἐναντίου μετὰ προσθήκης ἀεὶ καλουμένου οὕτως· «πνεῦμα ἀκάθαρτον, πνεῦμα πονηρόν, πνεῦμα δαιμονίου»[9], καὶ εἴ πως ἄλλως μετὰ προσθήκης προφέρεται.

B' Κορ. ζ' 2-5 (V f. 380ʳ· Π f. 105ʳ).

Παρρησιάζεσθαι μέλλων μετὰ τῶν συνεκπεμπόντων τὴν ἐπιστο-

---

1. B' Κορ. 6,16. 2. B' Κορ. 6,16. Πρβλ. Λευϊτ. 26,12. 3. B' Κορ. 7,1. 4. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 5. Πρβλ. A' Κορ. 7,34. 6. B' Κορ. 7,1. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Ρωμ. 8,16. 9. Πρβλ. Ματθ. 10,1. 12,43. Λουκ. 4,33. 7,21. 8,2 κ.ἀ.

λήν, φησὶ τοῖς Κορινθίοις· «χ ω ρ ή σ α τ ε»[1], τοῦτ' ἔστιν ἐνέγκατε ἡμᾶς ἀπολογουμένους. Οὐδενὶ ὑμῶν αἴτιοι ἀδικίας ἢ φθορᾶς ἢ πλεονεξίας γεγενήμεθα. Ταῦτα δὲ παρρησιάζομαι, οὐ κατακρίνειν ὑμᾶς βουλόμενος· προεμαρτυράμην γὰρ ὅτι οὕτως ἑτοίμως ἔχετε ὡς ὑπεραποθανεῖν ἡμῶν. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ὑπὲρ ὑμῶν· ἡ γὰρ τοιαύτη τῆς προθυμίας ἑτοιμασία ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν τε καὶ ὑμῶν παρεσκευάσθη. Ὅθεν πολλὴν ὑπὲρ ὑμῶν καύχησιν ἔχων πλήρης εἰμὶ τῆς παραμυθίας ὑπερπερισσεύομαι ἐν τῇ χαρᾷ ἐπὶ πᾶσιν ἡμῖν τῆς ὑπὲρ τῆς σωτηρίας ὑμῶν χαρᾶς καὶ εὐφροσύνης ἐπὶ πᾶσιν ἣ ὑφιστάμεθα ὑπὲρ τῆς ἀληθείας κακώσει. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Μακεδονίᾳ ἐληλυθότων «ἄ ν ε σ ι ν ο ὐ δ ε μ ί α ν ἔ σ χ ε ν ἡ σ ὰ ρ ξ ἡ μ ῶ ν»[2] συνεχῶς προσπιπτόντων πειρασμῶν. Ὅμως εἰ καὶ ἡ σὰρξ ἄνεσιν οὐκ ἔχει, τῷ πνεύματι γενναιάζομεν, ἐπείπερ οὐ στενοχωρούμεθα κἂν ἐν παντὶ θλιβώμεθα. Ἑρμηνεύων δὲ τίνα ἦν τὰ θλίβοντα, ἐπήγαγε τὸ «ἔ ξ ω θ ε ν» μὲν «μ ά χ α ς» εἶναι, «ἔ σ ω θ ε ν δ ὲ φ ό β ο υ ς»[3]. Καὶ τοῦτο διττῶς νοεῖται· πρότερον γὰρ λεκτέον· «ἔ ξ ω θ ε ν» μὲν «μ ά χ α ς» ὑπάρχειν τοῖς ἀποστόλοις ἐκ τῶν διώκειν καὶ ἐπηρεάζειν βουλομένων ἀπίστων, «ἔ σ ω θ ε ν δ ὲ φ ό β ο υ ς» τῷ τοὺς δοκοῦντας ἔσω τῆς ἐκκλησίας καὶ πίστεως εἶναι ἀνερματίστως καὶ ἀβεβαίως ἔχειν· ἐφοβοῦντο γὰρ τὸ παλίμβολον τῶν Κορινθίων τῷ ταχὺ παράγεσθαι ἀπὸ τῶν δογμάτων τῆς ἀληθείας, ὅθεν φησὶ πρὸς αὐτούς· «φ ο β ο ῦ μ α ι μ ή π ω ς, ὡ ς ὁ ὄ φ ι ς ἐ ξ η π ά τ η σ ε ν Ε ὔ α ν ἐ ν τ ῇ π α ν ο υ ρ γ ί ᾳ α ὐ τ ο ῦ, φ θ α ρ ῇ τ ὰ ν ο ή μ α τ α ὑ μ ῶ ν»[4]. Ἑτέρως δὲ νοηθείη τὸ «ἔ ξ ω θ ε ν μ ά χ α ι»[5] τοῦτ' ἔστιν αἱ καθ' ἡμῶν ἐπαναστάσεις γινόμεναι· τὰ ἔξωθεν ἡμῶν θλίβουσιν οὐ χωροῦσαι μέχρι τοῦ ταράξαι τὴν καρδίαν. Ὅμως εἰ καὶ ἀτάραχος ἡ ψυχή, ἀλλ' οὖν ἔνδον εἰσὶ φόβοι οἱ περὶ μεταπτώσεως· τρεπτοὶ γάρ ἐσμεν.

B' Κορ. ζ' 6-9 (V f. 381ᵛ· Π f. 105ᵛ).

34 Ὁ διδοὺς τοῖς ταπεινοῖς χάριν Θεὸς[6] παρακαλεῖ αὐτούς, παραμυθίαν ὀρέγων, ὅπως τλητικῶς τὰ ἐπίπονα φέρωσιν· παρεμυθήσατο καὶ ἡμᾶς ἐν τῇ ἀφ' ὑμῶν πρὸς ἡμᾶς ἐπιδημίᾳ Τίτου. Οὐ μόνη δὲ ἡ παρουσία αὐτοῦ παρεκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἐπαγγελία ἡ περὶ ὑμῶν[7]· ἔφασκε γὰρ ἣν ἐνεδείξασθε εἰς αὐτὸν κατὰ Θεὸν σπουδήν[8]. Ἐπέτεινε δὲ ἡμῖν τὰ τῆς ἱλαρότητος γινώσκουσιν ὡς πολλὴν διάθεσιν καὶ σπλάγχνα ὑπερβαλλόντως ἀποσώζει πρὸς ὑμᾶς. Πρὸς τούτοις ἐπήγγειλε καὶ ζῆλον καὶ ὀδυρμὸν καὶ πόθον ἔχειν ὑμᾶς ὑπὲρ ἐμοῦ, ὡς μηκέτι διστάζειν περὶ τοῦ λελυπῆσθαι ὑμᾶς ἐκ τῶν γενομένων ἐλέγχων ἐκ τῆς προτέρας ἐπιστολῆς· ἐμάνθανον γὰρ ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ, ὡς ἡ λύπη πρὸς ὀλίγον

---

1. Β' Κορ. 7,2. 2. Β' Κορ. 7,5. 3. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 4. Β' Κορ. 11,3. 5. Β' Κορ. 7,5. 6. Παρμ. 3,34. Ἰακ. 4,6. Α' Πέτρ. 5,5. 7. Πρβλ. Β' Κορ. 7,7. 8. Πρβλ. Ἑβρ. 6,11.

ὑπάρξασα ἐκ τῶν γραφέντων, σπέρμα καὶ ἀφορμὴ μεγίστης εὐφροσύνης γέγονεν.

Β′ Κορ. ζ′ 12 (V f. 383ᵛ· Π f. 106ᵛ).

«Ἀ δ ι κ ή σ α ν τ α»[1] λέγει τὸν γυναῖκα τοῦ πατρὸς ἐσχηκότα[2], «ἀ δ ι κ η θ έ ν τ α»[3] δὲ ἤτοι τὸν πατέρα οὗ τὴν γυναῖκα εἶχεν κἂν τεθνηκὼς ᾖ, ἢ τὸν νόμον τὸν κωλύοντα γάμον τοιοῦτον· ἐνῆν γάρ, εἴπερ αὐτῶν χάριν προηγουμένως ἡ προσφώνησις ἐγίνετο, μὴ κοινὴν ἀλλὰ πρὸς ἐκείνους βλέπουσαν ποιῆσαι ἐπιστολήν. Διὸ ἡγητέον, μὴ ἐκείνων ἕνεκα ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ γνωσθῆναι τὴν σπουδὴν ὑμῶν τὴν πρὸς τὸ ὑπακούειν κεχαράχθαι τὴν εἰρημένην προσφώνησιν· περὶ ταύτης γὰρ ἀεὶ καυχῶμαι Μακεδόσιν εἰς ζῆλον τὸν αὐτὸν προτρεπόμενος[4]. Ἐδεδίειν γοῦν, μὴ καταισχυνθῶ ὑμῶν μὴ δεόντως τὴν λύπην δεξαμένων. Ἐπεὶ οὖν οὐχ οὕτω γεγένηται, «κ α τ ὰ Θ ε ὸ ν» ὑμῶν «λ υ π η θ έ ν τ ω ν»[5] ὡς πολλὴν ἀκολουθῆσαι μετάνοιαν, «χ α ί ρ ω θ α ρ ρ ῶ ν» ἐν παντὶ τοιούτῳ ἐν ὑμῖν[6].

Β′ Κορ. ζ′ 13-15 (V f. 383ᵛ-384ʳ· Π f. 107ʳ).

Πρὸς ταύτῃ τῇ «χ α ρ ᾷ» ἐπετάθη ἡ «π α ρ ά κ λ η σ ι ς» καὶ ἡ παραμυθία ἡμῶν Τίτου μαρτυροῦντος περὶ τῆς ὑμετέρας σὺν ἁγιότητι σπουδῆς· «ἀ ν α π ε π α ῦ σ θ α ι» γὰρ «τ ὸ π ν ε ῦ μ ά»[7] φησιν ἐκ τῆς ὑμετέρας ὑπακοῆς, ἐπείπερ οὕτως εὗρεν ἔχοντας, ὡς ἑκάστοτε ἀνήγγελλον αὐτῷ περὶ ὑπακοῆς ὑμῶν. Ἀναπαύεται δέ τινος τὸ πνεῦμα, ὅταν παρὰ τῶν αἰτίων τῆς ἀναπαύσεως δέχηται κατ' εὐσέβειαν καὶ ἀρετὴν πράξεις καὶ πιστὸν κατὰ τὴν ἀλήθειαν φρόνημα, τῶν τὰ ἡδέα τοῦ βίου παρὰ τῶν εὐφραινόντων δεχομένων «κ α τ ὰ σ ά ρ κ α» ἀναπαυομένων ἀλλ' οὐ «κ α τ ὰ π ν ε ῦ μ α»[8]. Πάνυ γὰρ ἀνακτᾶται ἡμᾶς ὁ Τίτος συνεχῶς ἀπαγγέλλων τὴν περὶ τὰ **35** καλὰ ὑπακοὴν ὑμῶν· τοῦτο δὲ αὐτὸ τερπωλῆς αἶμον γίνεται, ὅτι ὥσπερ τὰ ἄλλα μετὰ τοῦ ἀληθεύειν ἀεὶ λέγοντες ὤφθημεν.

Β′ Κορ. η′ 10-15 (V f. 387ʳᵛ· Π f. 109ʳ).

Οὐκ ἀναγκάζει ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος μεταδιδόναι ὃ μὴ ἔχει τις, ἀλλ' ὃ ἔχει παρέχεσθαι προθύμως. Κατορθωθήσεται δὲ τοῦτο ῥᾷστα σκοπήσασι τίνες οἱ κοινωνούμενοι· «ἅ γ ι ο ι» δέ εἰσι καὶ Θεοῦ θεραπευταὶ οὗτοι. Διὸ καὶ ἐλπίζομεν ἀντίδοσιν ἔσεσθαι· ἱκανοὶ γὰρ ἀνθ' ὧν δέχονται αἰσθητῶν νοητὰ παρασχεῖν. Οὕτω γὰρ «ἰ σ ό τ η ς κ α ὶ ἐ ν τ ῷ ν ῦ ν κ α ι ρ ῷ»[9] ἔσται, ὡς ἐπὶ τῆς δόσεως τοῦ μάννα γεγένηται, οὐδὲ τοῦ τὸ ὀλίγον ἔχοντος ἐλαττουμένου οὐδὲ πλεονάζοντος τοῦ

---

1. Πρβλ. Β′ Κορ. 7,12. 2. Πρβλ. Α′ Κορ. 5,1. 3. Πρβλ. Β′ Κορ. 7,12. 4. Πρβλ. Β′ Κορ. 9,2. 5. Πρβλ. Β′ Κορ. 7,9-11. 6. Πρβλ. Β′ Κορ. 7,16. 7. Πρβλ. Β′ Κορ. 7,13. 8. Πρβλ. Ρωμ. 8,4. 9. Πρβλ. Β′ Κορ. 8,13-14.

πολὺ ἔχοντος[1]· ἀνισότης γὰρ μένει, ὅταν τῶν ἁγίων ἐπουράνια ἐχόντων, ὑμῶν δὲ ἐπίγεια κεκτημένων, ἀντίδοσις μὴ γίνηται. Ὅθεν σπείρατε σαρκικὰ[2] «ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες»[3], ἵνα θερίσητε ἐξ αὐτῶν τὰ πνευματικά[4]· οὕτω γὰρ ἰσότης ἔσται προσλαμβανόντων ὑμῶν τῶν μεγάλων, κἀκείνων τῶν μικρῶν· ξξετε γὰρ μετὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα, κἀκεῖνοι μετὰ τῶν μεγάλων τὰ μικρά. Αὕτη δὲ ἰσότης ὑπαρχθήσεται κατὰ τὸ ἐπανορθωτικὸν δίκαιον.

Β' Κορ. η' 20-24 (V f. 388v· Π f. 110r).

Ταῦτα γράφω οὐχ ὑμῖν ἀπολογούμενος — οἶδα γὰρ ὡς διάκεισθε περὶ ἡμῶν — ἀλλ' ὅπως ἡμεῖς «μὴ μόνον ἐνώπιον Κυρίου ἀλλὰ καὶ ἀνθρώπων»[5] ἔργα ἀγαθὰ ἔχειν προνοώμεθα. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπίσταται Θεὸς οἷς προθέσει ὑπηρετοῦμεν, οὐκ ἀμφιβάλλεται· ὅτι δὲ καὶ τῶν ἀνθρώπων φροντίζειν προσήκει, ὅπως μὴ ἀπατηθῶσι πρὸς φενάκων καὶ σοφιστικῶν, σπουδάζειν δεῖ. Ἰστέον δὲ ὅτι ὁ προτιθέμενος Θεῷ προηγουμένως ἀρέσκειν εἶτα ἀνθρώποις, οὐκ ἀνθρωπάρεσκος, ἀλλ' ὁ αὐτὸ τοῦτο μόνον προηρημένος θνητοῖς ἀποδέκτως ζῆν, κἂν μὴ Θεὸς ἀποδέχηται.

Καὶ ἐγκωμιάσας αὐτὸν ἀπὸ τῶν οἰκείων κατορθωμάτων, καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς ἐκείνους ἀγάπης ἐπαίρει, σπέρματα αὐτοῖς προαποτιθέμενος τῆς πρὸς Κορινθίους ἀγάπης, ὥστε καὶ ταύτῃ πλείονα γενέσθαι τὴν εἰσφοράν. Καὶ λοιπὸν ἐπειδὴ ἀπέδειξεν αὐτῶν τὴν ἀρετήν, παρακαλεῖ καὶ τὰ ὑπ' αὐτῶν.

Β' Κορ. ι' 1-2 (V f. 392r· Π f. 113r).

36 «Αὐτὸς ἐγὼ» ὁ διδάσκαλος ὑμῶν καὶ γράφων τὰ προκείμενα «παρακαλῶ» κατ' ἀρετὴν ἣν Χριστός μοι δέδωκεν[6] — ἔστι δὲ «πραότης καὶ ἐπιείκεια»[7] — θαρρῆσαι ἔτι μακρὰν τυγχάνων τῇ ὑποταγῇ ὑμῶν, ὡς ὀφθῆναί με ταπεινὸν παρόντα· ὅταν γὰρ ἐπιδημήσας εὕρω τὰ τῆς προτροπῆς εἰς ἔργα μεταβαλόντας, μετρίως τὴν γνώμην σὺν πραότητι πολλῇ συνδιατρίψω ὑμῖν. Ὅθεν «δέομαι μὴ παρὼν θαρρῆσαι»[8] οὕτως ὡς φέρειν πρόσωπον ἐλέγχοντος καὶ πλήττοντος διδασκάλου, ὅπως μὴ ἀναγκασθῶ τῇ σὺν παρρησίᾳ «πεποιθήσει» διδασκάλου «τολμῆσαι» κατά τινων λογιζομένων βαδίζειν ἡμᾶς «κατὰ σάρκα»[9]. Ἢ οὐ «κατὰ σάρκα» ἀναστρέφεσθαι νομίσειέν τις, ὅταν οἰηθῇ μὴ τοῦ πράγματος χάριν ταῦτα ἡμᾶς γεγραφέναι, ἀλλ' ὅπως δόξωμεν μεγάλοι τινὲς εἶναι, ὑμῶν ὑπηκόων καὶ πλείονα συνεισφερόντων γινομένων;

---

1. Πρβλ. Ἐξ. 16,18. Β' Κορ. 8,15. 2. Πρβλ. Γαλ. 6,8. 3. Ρωμ. 12,13. 4. Πρβλ. Γαλ. 6,8. 5. Β' Κορ. 8,21. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 10,1. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Β' Κορ. 10,2. 9. Πρβλ. ἔνθ' ἀν.

Θεὸς γὰρ μαρτυρεῖ καὶ ἀνθρώπων πλείονες, ὅτι τῆς διακονίας ὅπως δαψιλὴς γένηται, καὶ οὐκ ἄλλου τινὸς ἀνθρωπίνου χάριν γέγονε τὰ τῆς συμβουλῆς.

B′ Κορ. ι′ 3-7 (V f. 393r-394r· Π f. 113v-114r).

Τὸ προκείμενον νόησιν ἔχει τοῦ ἐν ἑτέρᾳ ἐπιστολῇ γραφομένου ἔχοντος οὕτως· «ἐπὶ γῆς περιπατοῦντες ἐν οὐρανῷ ἔχομεν τὸ πολίτευμα»[1]· καὶ γὰρ ταὐτὸν εἴη τὸ «κατὰ σάρκα»[2] καὶ «ἐπὶ γῆς περιπατεῖν», καὶ τὸ «μὴ κατὰ σάρκα στρατεύεσθαι»[3] τοῦ «τὸ πολίτευμα ἔχειν ἐν οὐρανῷ»[4]. «Κατὰ σάρκα δὲ στρατεύεσθαι»[5] λέγει οὐ πάντως τοὺς εἰς πόλεμον παρεσκευασμένους[6], ἀλλὰ γὰρ καὶ τοὺς «σαρκίνους» καὶ διὰ τοῦτο «πεπραμένους ὑπὸ τὴν ἁμαρτίαν»[7], οἷοι ἦσαν περὶ ὧν εἴρηται· «οὐ μὴ καταμείνῃ τὸ πνεῦμά μου ἐν τοῖς ἀνθρώποις τούτοις διὰ τὸ εἶναι αὐτοὺς σάρκας»[8]. Οἱ τούτους ὑπεραναβεβηκότες ὡς τὸ φρόνημα καὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς πάλιν «κατὰ πνεῦμα»[9] στρατεύονται τῷ βασιλεῖ τῶν ὅλων Χριστῷ. Διὸ ἵνα «ἀρέσωσι» τῷ στρατεύσαντι, «οὐκ ἐμπλέκονται ταῖς τοῦ βίου πραγματείαις»[10] τοῦτ' ἔστι τοῖς ὑλικοῖς. Ἀμέλει γοῦν ἃ φέρουσιν «ὅπλα» οὐκ αἰσθητὰ καὶ σωματικὰ — ἀσθενῆ γὰρ ταῦτα — ἀλλὰ «δυνατὰ τῷ Θεῷ»[11] εἰσιν. «Καθαιροῦσι» γοῦν οἱ χρώμενοι τούτοις τὰς «ὀχυρότητας» τῶν ἀπατηλῶν λόγων[12] πάνυ σοφιστικῶς κατεσκευασμένων πρὸς τῶν ἑτεροδόξων, ἀλλὰ καὶ τὰ ὄντα ἐν τοῖς λόγοις τούτοις «ὑψώματα κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ ἐπαιρόμενα»[13]· οἱ γὰρ ἀντιτατόμενοι τῇ γνώσει τῆς ἀληθείας, ἀσεβῆ καὶ ἄθεα δόγματα παρεισάγοντες, τῇ δεινότητι τῶν λόγων φρούρια ὀχυρὰ οἰκοδομοῦντες, ἔνδον αὐτῶν χωροῦντες ἡγοῦνται εἶναι ἀκατα**37**μάχητοι. Πρὸς τούτοις ἃ διδασκαλικῶς δῆθεν σὺν φαινομένῃ ἀποδείξει προφέρουσι μάταιον ὕψος ἔχοντα, ψευδεῖ νοήσει ἐπαίρεται ὡς ἀνωτέρω χωροῦντα τῆς ἐκκλησιαστικῆς γνώμης ὀνομαζομένης «γνώσεως Θεοῦ»[14]. Αὐτὸς γὰρ αὐτοῖς τοῖς ἀξίοις παρέχει. Ἕνεκα γοῦν τοῦ καθαιρῆσαι τὰ προειρημένα ὑψώματα καὶ ὀχυρώματα, «ἐνδυσάμενοι τὴν πανοπλίαν τοῦ Θεοῦ»[15] κατὰ πνεῦμα, τῷ εἰρημένῳ τρόπῳ στρατευόμεθα. Διαλύομεν γοῦν τοὺς σοφιστικοὺς αὐτῶν λόγους, καὶ τὰ δόγματα διελέγχομεν. Ἀμέλει γοῦν «πᾶν

---

1. Πρβλ. Φιλιπ. 3,20. 2. Β′ Κορ. 10,3. 3. Πρβλ. Β′ Κορ. 10,3. 4. Πρβλ. Φιλιπ. 3,20. 5. Πρβλ. Β′ Κορ. 10,3. 6. Πρβλ. Α′ Κορ. 14,8. 7. Πρβλ. Ρωμ. 7,14. 8. Γεν. 6,3. 9. Ρωμ. 8,4. 10. Πρβλ. Β′ Τιμ. 2,4. 11. Πρβλ. Β′ Κορ. 10,4. 12. Πρβλ. Β′ Κορ. 10,4. 13. Πρβλ. Β′ Κορ. 10,5. 14. Β′ Κορ. 10,5. 15. Πρβλ. Ἐφ. 6,11.

νόημα» τῶν ἠπατημένων κεκρατημένων ὑπὸ τῶν ἀπατεώνων, ἀλλὰ καὶ ἀνατραφὲν ἐν χώρᾳ τῇ ἐκείνων «αἰχμαλωτίζοντες»[1] φέρομεν πρὸς τὸ ὑπακοῦσαι τῷ Χριστῷ. Δυνατὸν ἐκλαβεῖν καὶ οὕτως· πᾶν νόημα τὸ ὅπως ποτὲ ἔν τινι διδασκαλίᾳ φερόμενον ἀνάγκῃ καὶ βίᾳ μετοικίζοντες πρὸς τὸ πεῖσαι ὑπακοῦσαι τῷ Χριστῷ φέρομεν. Οὕτω γὰρ τὸ Ἀθήνησιν ἀνακείμενον βωμῷ ἐπίγραμμα, ἐμφαῖνον πολλῶν θεῶν νόημα, ἐλκύσας ὁ ταῦτα γράφων μετήνεγκεν εἰς τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν[2], φήσας· «ὃν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν»[3]. Ἀγνοούμενον δὲ πλῆθος θεῶν ἐδήλου τὸ ἐπίγραμμα. Ὅταν οὖν «πᾶν νόημα αἰχμαλωτισθῇ εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ»[4], τὸ τηνικάδε ἑτοίμως ἔξομεν κατὰ πάσης παρακοῆς ἐπαγαγεῖν ἐκδίκησιν, ὥσπερ οἱ αἰχμαλώτους λαβόντες ἐν τῷ νενικηκέναι ἔθνος τι θαρραλέοι γίνονται εἰς τὸ ὑποσκάψαι τὴν χώραν ἐκείνων.

Τούτοις ἐπιφέρει πρὸς αὐτοῖς οἷς ἔγραφεν· «ὅταν ἡ ὑπακοὴ ὑμῶν πληρωθῇ, τὰ κατὰ πρόσωπον βλέπετε»[5]. Διαφόρως δέ ἐστιν ἐπιστῆσαι τῇ λέξει ταύτῃ· εἰ μὲν γὰρ προσταχτικῶς ἐκφέροιτο, σημαίνει τόδε· ὅταν διὰ συγκαταθέσεως τῆς πρὸς τὴν θείαν διδασκαλίαν πληρωθῇ ὑμῶν ἡ ὑπακοή, ὦ Κορίνθιοι, τὰ κατὰ πρόσωπον σκοπεῖτε· οὕτω γὰρ γνώσεσθε τοὺς δορὰν προβάτου περιχειμένους, ἔνδον ὄντας «λύκους ἁρπαγας»[6], καὶ τοὺς ὄντως γνησίους διδασκάλους, οἷς εἴρηται· «ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου»[7]. Οὕτω δὲ σκοπήσασιν ὑμῖν γνωσθήσονται οἱ ἀπατεῶνες οὓς καὶ ἐκβαλεῖτε, καὶ οἱ ἀληθῶς ἀπόστολοι Χριστοῦ οἷς καὶ πεισθῆναι προθύμως ἐθελήσατε. Τούτῳ συνάδει τὸ «ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσεσθε αὐτούς»[8]. Εἰ δὲ ὁριστικῶς ἐκφέροιτο τὸ «κατὰ πρόσωπον βλέπετε»[9], τοιαύτην ὑποβάλλει νόησιν· τὴν διάθεσιν τῶν διδασκάλων καὶ τῶν μαθητῶν τὴν δύναμιν κρίνετε, εἰς τὸ πρόσωπον ἀεὶ τῶν λεγόντων ἀτενίζοντες, ἀπατώμενοι πρὸς τῶν μόνης τῆς ἔξω φανείας ἐπιμελουμένων. Ἂν τις οὖν **38** λύκος ὢν ἐπιψεύσηται εἶναι πρόβατον μόνον κώδιον ἐπιφερόμενος, τοῦτον δέχεσθε ψευδαπόστολον, καὶ τὸν δὲ προφήτην ὄντα ὡς ἀπόστολον καὶ προφήτην. Ἀμέλει γοῦν τινες προσποιησάμενοι εἶναι Χριστοῦ μαθηταί, ἀληθείᾳ δὲ ὄντες γνώριμοι τοῦ «μετασχηματιζομένου εἰς ἄγγελον φωτός»[10], ἀπάτην ἐποίησαν παρ' ὑμῖν τισιν, ὡς οὐκ οὔσης ἀναστάσεως νεκρῶν[11] οὐδὲ τῆς λογικῆς ψυχῆς ἐπιδιαμενούσης μετὰ τὸν τοῦ σώματος χωρισμόν. Ἀμφιβόλως τοίνυν ἔχοντος τοῦ πῶς ἐξενήνεκται, τοῦ «κατὰ

---

1. Β' Κορ. 10,5. 2. Πρβλ. Ἰω. 17,3. 3. Πράξ. 17,23. 4. Πρβλ. Β' Κορ. 10,5. 5. Β' Κορ. 10,6-7. 6. Πρβλ. Ματθ. 7,15. 7. Ματθ. 5,14. 8. Ματθ. 7,16. 9. Β' Κορ. 10,7. 10. Πρβλ. Β' Κορ. 11,14. 11. Πρβλ. Α' Κορ. 15,12.

πρόσωπον βλέπετε»[1] τῆς προτέρας νοήσεως κρατούσης διδασκαλικῶς.

B' Κορ. ι' 17-18 (V f. 396ᵛ· Π f. 115ᵛ).

'Ελέγξας αὐτάρκως τοὺς τἀναντία διδάσκοντας ὡς μάτην αὐχοῦντας εἶναι Χριστοῦ, ἀναγκαίως ἐπήγαγεν δεῖν «καυχᾶσθαι ἐν Κυρίῳ»[2] τὸν ἀμέμπτως καὶ εἰλικρινῶς δόξης ἐφιέμενον· οὐ γὰρ ὁ ἑαυτὸν ἀποδεικνὺς εἶναι δόκιμον πάντως ἐστὶ τοιοῦτος, ἀλλ' ὃν ὁ Κύριος διὰ μαρτυρίας συνέστησεν. 'Αμέλει γοῦν ὁ περὶ τὸν Φαρισαῖον λόγος ὃς φήσας· «οὐκ εἰμὶ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων»[3], οὐ δόκιμος ἀλλ' ἀδόκιμος ὤφθη, δικαιωθέντος παρ' αὐτὸν τοῦ ἐξαγορεύσαντος τὰ ἴδια ἁμαρτήματα τελώνου[4]. Οἱ δὲ ἅγιοι δόκιμοι καὶ ἀναντίρρητοι τυγχάνουσι συσταθέντες ὑπὸ Θεοῦ. Τῷ γοῦν γράφοντι τὰ προκείμενα ἐμαρτύρησεν εἰπὼν περὶ αὐτοῦ τῷ 'Ανανίᾳ· «σκεῦός ἐκλογῆς μοί ἐστιν οὗτος»[5]. 'Αλλὰ καὶ τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν ἡ ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος γενομένη ἐκλογὴ μαρτυρεῖ, ὡς καὶ αὐτοὺς μὴ ἑαυτοὺς συνεσταλκέναι, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐσχηκέναι τοῦτο.

B' Κορ. ια' 1-3 (V f. 396ᵛ).

Δείξας ὡς οὐ σοφῶν ἀλλ' ἀφρόνων ἐστὶ τὸ αὐτοὺς ἐπαινεῖν, καὶ ὅτι Κορίνθιοι μᾶλλον ὑπὸ τῶν τοιούτων ψυχαγωγοῦνται, φησὶ πρὸς αὐτούς· «ὤφελον ἀνείχεσθέ μου»[6] λέγοντος περὶ ἐμαυτοῦ ὃ κἀκεῖνοι λέγουσι περὶ ἑαυτῶν· καὶ γὰρ ἔχων ἀληθῆ πολλὰ γράφειν παρῃτησάμην ἄν, ἐπιστάμενος ὡς ἀφρόνων τυγχάνει τὸ περιαυτολογεῖν. 'Αλλ' ἐπεὶ ἀνέχεσθε τῶν οὕτω λεγόντων, ἐρῶ κἀγώ, οὐχ ὅπως ἔπαινον θηρεύσω, ἀλλ' ὠφελείας ὑμῖν αἴτιος γένωμαι· «κατὰ Θεὸν» γὰρ «ὑμᾶς ζηλῶ»[7], οὐ βουλόμενος φθαρήσεσθαι τὰ νοήματα ὑμῶν πρός τινος τῶν κακὰ λεγόντων. Καὶ ἀκολούθως γε τὸν προειρημένον ζῆλον ἔχω, ἐπείπερ τῷ ἀληθῶς «ἑνὶ ἀνδρὶ» Χριστῷ ἐμνηστευσάμην τὴν ἐκκλησίαν ὑμῶν οὖσαν «παρθένον ἁγνήν»[8]. Δέος δέ, μὴ ὡς τὴν μητέρα τοῦ γένους ἡμῶν ἔφθειρεν ὁ ὄφις πανουργίᾳ χρησάμενος[9], φθαρῆτε καὶ ὑμεῖς ὑπὸ ψευδοδιδασκάλων δι' ἀκεραιότητα ἣν ἔχετε· εὐφήμως δὲ ταύτην εὐχέρειαν οὖσαν «ἁπλό39τητα»[10] ὠνόμασεν. Γνώσεταί δέ τις ὡς πανουργίᾳ τοῦ ὄφεως ἐξηπατήθη Εὔα, ἐπιστήσας ὡς παρεποίησε τὴν θείαν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ εἰπόντος· «ἀπὸ παντὸς ξύλου τοῦ ἐν τῷ παραδείσῳ»[11] ⟨καὶ τὰ ἑξῆς⟩. Τὸ γὰρ προσταγὲν καθ' ὅλου εἰς τὸ ἀντικείμενον σοφιστικῶς μετήγαγεν.

---

1. Β' Κορ. 10,7. 2. Πρβλ.. 'Ιερ. 9,23. Α' Κορ. 1,31. Β' Κορ. 10,17. 3. Λουκ. 18,11. 4. Πρβλ. Λουκ. 18,14. 5. Πράξ. 9,15. 6. Β' Κορ. 11,1. 7. Πρβλ. Β' Κορ. 11,2. 8. Β' Κορ. 11,2. 9. Πρβλ. Γεν. 3,1 ἑξ. 10. Πρβλ.. Β' Κορ. 11,3. 11. Γεν. 2,16.

Β′ Κορ. ια′ 7-10 (V f. 398ᵛ-399ʳ· Π f. 116ᵛ)·

Ἢ δοκεῖτε ὅτι δωρεὰν τὸ εὐαγγέλιον ὑμῖν διακονήσας ἥμαρτον «ἐ μ α υ τ ὸ ν τ α π ε ι ν ῶ ν»[1]; Κατηγόρησα ἐμαυτοῦ, ὅπως δόξητε ὑψοῦσθαι, ἐπὶ τῷ δῆθεν ἀληθεύειν κατ' ἐμαυτοῦ ὡς ἡμαρτηκότος, ἐπεὶ μὴ ἔλαβον μισθὸν τοῦ εὐαγγελίου. Ἴστε δὲ ὅτι οὐ μόνον ἀποδημῶν ὑμῶν παρῃτησάμην λαβεῖν τι, ἀλλὰ καὶ παρὼν τῇ πατρίδι ὑμῶν, «ὑ σ τ ε ρ η θ ε ὶ ς»[2] τῶν ἀναγκαίων ἐπιλειψάντων, οὐ φορτικὸς γεγέννημαι ἄλλων ἐκκλησιῶν τὴν χρείαν ἀποπληρωσασῶν· καὶ γὰρ «ο ἱ ἀ π ὸ Μ α κ ε δ ο ν ί α ς» πρός με «ἐ λ θ ό ν τ ε ς ἀ δ ε λ φ ο ὶ»[3] τὰ πρὸς τὰς χρείας παρέσχον. Αὕτη δὲ ἡ παρρησία σώζεταί μοι πρὸς πάσας τὰς τῆς Ἀχαΐας ἐκκλησίας· φυλάξω δὲ αὐτὴν ταύτην τὴν πρόθεσιν, ἵνα «ἐ ν π α ν τ ὶ ἀ β α ρ ῆ» ὥσπερ «ἐ τ ή ρ η σ α ἐ μ α υ τ ὸ ν κ α ὶ τ η ρ ή σ ω»[4].

Β′ Κορ. ια′ 12 (V f. 399ʳᵛ· Π f. 117ʳ).

Οὐ γὰρ μισοῦντες τοῦτο πράττομεν, ἀλλ' ἵνα ἐκκόψωμεν πᾶσαν πρόφασιν τῶν ποθούντων ἀφορμὰς εὑρίσκειν διαβολῆς, ἵνα κἂν αὐχεῖν δοκῶσι τὸ μὴ λαμβάνειν τι παρά τινος οἱ ἀπατεῶνες, «ε ὑ ρ ε θ ῶ σ ι ν ὡ ς κ α ὶ ἡ μ ε ῖ ς»[5]· οὐ γὰρ ἡμεῖς ὡς ἐκεῖνοι, ἀλλ' αὐτοὶ ὡς ἡμεῖς εὑρεθήσονται. Εἰ δὲ ἔστιν ἀληθεύοντα παρρησιάσασθαι, τῷ δοκεῖν ὡς ἡμεῖς εὑρίσκονται· ἡμεῖς γὰρ ἀληθεῖ προθέσει μετερχόμεθα τὴν λεχθεῖσαν οἰκονομίαν, αὐτοὶ δὲ ἐπιμορφαζόμενοι τὸ καλὸν οὐκ εἶναι τοιοῦτοι, ἀλλὰ δοκεῖν εἶναι ποθοῦντες.

Β′ Κορ. ια′ 13-15 (V f. 399ᵛ-400ʳ· Π f. 117ʳ).

Οἱ τῷ ὄντι ἀπόστολοι ἐργάται ἄνευ προσθήκης εἴρηνται ἐν τῷ «δ ε ή θ η τ ε ο ὖ ν τ ο ῦ Κ υ ρ ί ο υ τ ο ῦ θ ε ρ ι σ μ ο ῦ ἵ ν α ἐ ρ γ ά τ α ς ἐ κ β ά λ ῃ»[6], καὶ ἔτι «ἄ ξ ι ο ς ὁ ἐ ρ γ ά τ η ς τ ῆ ς τ ρ ο φ ῆ ς α ὐ τ ο ῦ»[7]. Οὗτοι δὲ περὶ ὧν γράφω, ἐνταῦθα μὲν «ἐ ρ γ ά τ α ι δ ό λ ι ο ι»[8], ἐν ἄλλῃ δὲ ἐπιστολῇ «ἐ ρ γ ά τ α ι κ α κ ο ὶ»[9] ὀνομάζονται. «Μ ε τ α σ χ η μ α τ ί ζ ο ν τ α ι» οὖν «ε ἰ ς ἀ π ο σ τ ό λ ο υ ς Χ ρ ι σ τ ο ῦ»[10], οὐκ ὄντες τοιοῦτοι ἀλλὰ σχήματι μόνῳ ἀπατῶντες, προαίρεσιν τὴν αὐτὴν ἔχοντες τοῖς ψευδοπροφήταις οἱ τὴν γνώμην «λ ύ κ ο ι ἅ ρ π α γ ε ς»[11] ὄντες περιβάλλονται κώδια, ἵνα δόξωσιν εἶναι «π ρ ό β α τ α»[12]. Τοῦτο εἰπὼν περὶ αὐτῶν δείκνυσιν ὡς οὐ παράδοξον **40** τὸ εἰρημένον· εἰ γὰρ ὁ αἴτιος τυγχάνων τοῦ τοιούτους αὐτοὺς εἶναι — διάβολος δὲ οὗτος — ὑποκρίνεται «ἄ γ γ ε λ ο ς» εἶναι «φ ω τ ό ς»[13], σκότους ὑπάρχων, ἀκολούθως οἱ πρὸς αὐτοῦ

---

1. Β′ Κορ. 11,7. 2. Β′ Κορ. 11,9. 3. Ἔνθ' ἀν. 4. Ἔνθ' ἀν. 5. Β′ Κορ. 11,12. 6. Ματθ. 9,38. 7. Ματθ. 10,10. Α′ Τιμ. 5,18. 8. Β′ Κορ. 11,13. 9. Πρβλ. Φιλιπ. 3,2. 10. Πρβλ. Β′ Κορ. 11,13. 11. Ματθ. 7,15. 12. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 13. Πρβλ. Β′ Κορ. 11,14.

εἰς τὸ πλανᾶν ὁδηγούμενοι μεταχαράττουσιν ἑαυτοὺς ὡς ὑπολη-
φθῆναι ἀκεραίοις, ὅτι «διάκονοι δικαιοσύνης»[1] εἰσίν. Ἰστέον ὅτι
«τὸ μετασχηματίζεσθαι τὸν σατανᾶν εἰς ἄγγελον φωτὸς»[2] καταχρηστικώτερον εἴρηται· κυρίως γὰρ μεταση-
ματισμὸς ἐπὶ σωμάτων ἀμειβόντων σώματα κατηγορεῖται. Μᾶλλον
οὖν ἡ προκειμένη λέξις δηλοῖ τὸν ἐπιμορφαζόμενον τὸ φῶς ἀγνοίας καὶ
τοῦ λοιποῦ σκότους πλήρη ὄντα. Ἐὰν δὲ σκότους ἀκούῃ τις εἶναι τὸν
μετασχηματιζόμενον εἰς «ἄγγελον φωτός»[3], μὴ κατ' οὐσίαν
εἶναι αὐτὸν τοιοῦτον ὑπολαμβανέτω — ἀσεβὴς γὰρ ἡ δόξα αὕτη Μανι-
χαϊκὴ οὖσα —· ὁ γὰρ διάβολος ἰδίᾳ προθέσει κακὸς καὶ σκότος ἐστίν,
ὡς αὖ ἰδίᾳ προαιρέσει χάριν τοῦ ἀπατῆσαι ὑποκρίνεται τὸ φῶς, ἵν'
ἀρετὴν καὶ γνῶσιν ἔχειν νομισθῇ. Κἂν τοίνυν ἀπατῶσί τινας τῷ
μετασχηματίζεσθαι εἰς τὰ προειρημένα, ἀλλ' οὖν τέλος κατάλληλον
τοῖς πράττουσιν ἕξουσι, σὺν διαβόλῳ εἰς τὸ «πῦρ τὸ αἰώνιον»[4]
ὡς διάκονοι αὐτοῦ ἀπελευσόμενοι.

Β' Κορ. ια' 21-22 (V f. 401r· Π f. 118r).

Ἡ ἐνταῦθα λεγομένη «ἀφροσύνη»[5] οὐ καθάπαξ ἐστὶ τοιαύτη·
οἰκονομικῶς γὰρ ἐπιτελουμένη σφοδροτάτης συνέσεώς ἐστι πλήρης.
Ἀποδίδωσι πρὸς τὸ «ἐπεὶ πολλοὶ καυχῶνται κατὰ
σάρκα, κἀγὼ καυχήσομαι»[6], τὸ «Ἑβραῖοί εἰσι
καὶ Ἰσραηλῖται καὶ Ἀβραὰμ σπέρμα; κἀγώ»[7].
Προηγουμένη δὲ αὐτῷ δόξα τὸ πνευματικῶς εἶναι ταῦτα.

Β' Κορ. ιβ' 1-5 (V f. 402v-403r· Π f. 119rv).

Μετελήλυθεν εἰς τὸ ἀπαγγεῖλαι ὑπαρχθείσας θεοπέμπτους «ὀ-
πτασίας καὶ ἀποκαλύψεις»[8], καὶ ταύτας μὲν ἐπὶ μέγε-
θος θεότητος ἐμφαίνων οὐχ ἑαυτῷ προσῆψεν, ἀλλ' ὡς περὶ ἑτέρου ἀπαγ-
γέλλει, τὰ τῆς ἀσθενείας καυχήματα εἰς ἴδιον πρόσωπον τάξας. Εἰκό-
τως δὲ «τῷ ἐν Χριστῷ ἀνθρώπῳ»[9] ἀνέθηκε τὴν ἐγκει-
μένην θεωρίαν, ἵνα δείξῃ ὅτι οὐχ ἑτέρως ἐστὶν ἀξιωθῆναι τηλικούτων
ἀλλ' ἢ ἐν Θεῷ Λόγῳ «σοφίᾳ» τε καὶ «ἀληθείᾳ» καὶ «ἁγιασ-
μῷ» γεγενημένῳ[10]· πάντα γὰρ ταῦτα ὁ Χριστός ἐστιν. Οὗτος «ὁ
ἐν Χριστῷ ἄνθρωπος ἡρπάγη ἕως τρίτου
οὐρανοῦ καὶ ἐν τῷ παραδείσῳ»[11]· πότερον «ἐν
σώματι ἢ ἐκτὸς τούτου οὐκ οἶδα»[12]. Καὶ ὁ μέν
τις ἐρεῖ ἑκατέρως δυνατῶς **41** ἔχειν τὸ γραφόμενον· ἡρπάγη γὰρ καὶ
Ἠλίας ἐν σώματι τυγχάνων[13], καὶ ἀνελήφθη Ἀμβακούμ ἀπὸ τῆς

---

1. Β' Κορ. 11,15. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 11,14. 3. Β' Κορ. 11,14. 4. Ματθ. 18,8. 25,41. 5. Πρβλ. Β' Κορ. 11,21. 6. Β' Κορ. 11,18. 7. Πρβλ. Β' Κορ. 11,22. 8. Β' Κορ. 12,1. 9. Πρβλ. Β' Κορ. 12,2. 10. Πρβλ. Α' Κορ. 1,30. Ἰω. 14,6. 11. Πρβλ. Β' Κορ. 12,2. 12. Ἐνθ' ἀν. 13. Πρβλ. Δ' Βασ. 2,11.

Ἰερουσαλὴμ εἰς τὴν Βαβυλῶνα τὸ σῶμα φορῶν, μετέβη μετεωρισθεὶς ὑπὸ ἀγγέλου βουλήσει Θεοῦ[1]. Ἕτερος δέ φησιν· ὥσπερ ἐπὶ τῆς γῆς τις περιπατῶν «ἐν οὐρανῷ τὸ πολίτευμα»[2] ἔχειν δύναται, ἀλλὰ καὶ «συγκαθίσαι Χριστῷ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις»[3], οὕτω περικείμενός τις τὸ σῶμα ἔτι οἷός τέ ἐστι νοῦ ὀπτασίᾳ ποδηγούμενος ἐν οὐρανῷ καὶ τῷ παραδείσῳ γενέσθαι. Ἄλλος δέ τις ἐρεῖ, ὅτι «εἴτε ἐν σώματι, εἴτε ἐκτὸς τοῦ σώματος»[4] γράφειν αὐτὸν οὐ περὶ τοῦ ἰδίου σώματος οὗ περίκειται ἡ ψυχή, ἀλλὰ περὶ τοῦ καθ' ὅλου, ἵν' ᾖ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· «ἡρπάγη ἕως τρίτου οὐρανοῦ καὶ εἰς τὸν παράδεισον»[5], πότερον δὲ σῶμα ταῦτα ἢ ἀσώματον, οὐκ οἶδα· ἀνάκειται γὰρ ἡ εἴδησις τούτων τῷ πατρὶ τῆς σοφίας, Θεῷ. Ἔχει δὲ καὶ τὸ «ἕως τρίτου οὐρανοῦ»[6] ἀμφιβολίαν· σημαίνεται γὰρ ἐκ τῆς ἀμφιβολίας ὁτὲ μὲν τὸ πλειόνων ὄντων οὐρανῶν ἕως τρίτου γεγονέναι αὐτὸν ἐπὶ τῷ τὰ ἐκεῖσε πράγματα κατανοῆσαι — ἀριθμείσθω δὲ οὗτος ἀπὸ τοῦ στερεώματος· οὗτος γὰρ πρῶτος οὐρανὸς τοῖς ἀναλαμβανομένοις ἅπανταα —, ὁτὲ δὲ τὸ ἑνὸς ὄντος οὐρανοῦ μέχρι τρίτου μορίου αὐτὸν ἐφθακέναι. Ὁποτέρως δὲ ἔχει, Θεὸς ἂν εἰδείη καὶ ᾧ ἂν αὐτὸς φανερώσῃ· ὅμως δύο ἁρπαγαί εἰσι δηλούμεναι «ἕως τρίτου οὐρανοῦ»[7] καὶ ἕως «εἰς τὸν παράδεισον»[8]. Λεκτέον δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις, ὡς οὐδὲν εἶπεν περὶ τοῦ τρίτου οὐρανοῦ ὡς ἀκηκοώς τι ἢ θεασάμενός ἐστιν· περὶ γὰρ τοῦ ἀπαγγείλαντος ὡς «ἤκουσεν» ἐν αὐτῷ «ἄρρητα ῥήματα, ἃ μὴ δυνατὸν ἀνθρώπῳ εἰπεῖν»[9]— εἰ μὴ ἄρα κατὰ κοινοῦ τις λάβῃ τὸ 'ἤκουσα ἄρρητα ῥήματα ἔν τε τῷ τρίτῳ οὐρανῷ ἢ οὐρανοῦ καὶ εἰς τὸν παράδεισον'. Ὁποτέρως δ' ἂν ἔχοι, δηλοῦται ὅτι παιδευτήριον θείων μαθημάτων ὁ παράδεισός ἐστιν. Τί δὲ βούλεται καὶ τὰ «ἄρρητα ῥήματα»[10]; Ἰστέον ὅσον ἐπὶ τῷ μὴ συλλαβαῖς καὶ φωναῖς χρᾶσθαι τὸν λέγοντα αὐτά, «ἄρρητα» τυγχάνειν, ὅσον δὲ ἔχουσι τὸ ἀληθὲς ἐν θείᾳ νοήσει τὴν ὑπόστασιν ἔχοντα, «ῥήματά» ἐστιν· ἀκούεται δὲ ταῦτα οὐκ αἰσθήσεως ἀντιλήψει ἀλλὰ θεωρίᾳ νοήσεως θείας. Ἀμέλει γοῦν ὁ Θεὸς Λόγος αὐτὸς ὢν ὁ Χριστός, οὐ Παύλῳ ἀλλ' ἐν Παύλῳ λαλεῖ[11]· οὕτω δὲ ἐδίδασκε καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν προφητῶν γινόμενος[12]. Εἰ τοίνυν ἐν τοῖς ἁγίοις λαλεῖ ὁ Σωτήρ, «ἄρρητά» ἐστι τὰ λεγόμενα· εἰ γὰρ ῥητὰ ἦν, ἔπληττεν αὐτῶν τὴν ἀκοήν, καὶ οὐκ «ἐν» αὐτοῖς ἀλλ' αὐτοῖς ἐλάλει. Εὖ δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν «οὐκ ἐξὸν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι»[13]· ἀκοῦσαι μὲν γὰρ ἀνθρώπῳ δυνατὸν νόησιν πεφωτισμένην ἔχοντι[14], λαλῆσαι δὲ αὐτὰ ἀδύνατον φωναῖς καὶ συλλαβαῖς·

---

1. Πρβλ. Δαν. Βὴλ 36. 2. Φιλιπ. 3,20. 3. Πρβλ. Ἐφ. 2,6. 4. Β' Κορ. 12,2. 5. Πρβλ. Β' Κορ. 12,2,4. 6. Β' Κορ. 12,2. 7. Αὐτόθι. 8. Β' Κορ. 12,4. 9. Πρβλ. Β' Κορ. 12,4. 10. Β' Κορ. 12,4. 11. Πρβλ. Β' Κορ. 13,3. 12. Πρβλ. Ἑβρ. 1,1. 13. Β' Κορ. 12,4. 14. Πρβλ. Ἐφ. 1,18.

τούτων γάρ εἰσι λαλητικοί. Τὸ «ἐξὸν» ἀντὶ τοῦ δυνατὸν εἴρηται, οὐκ ἐνταῦθα μόνον ἀλλὰ **42** καὶ ἐν ἑτέραις ἐπιστολαῖς τοῦ ταῦτα γράφοντος· τὸ γὰρ «πάντα ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει»[1], ἴσον ἐστὶ τοῦ πάντα δύνασθαι.

Εἰπὼν δὲ τὰς θείας ἀποκαλύψεις καὶ ὀπτασίας ἀναγκαίως ἐπήγαγεν· «ὑπὲρ τοῦ τοιούτου» ὄντος «ἐν Χριστῷ ἀνθρώπου καυχήσομαι, ὑπὲρ δὲ ἐμαυτοῦ ἐν μόνοις τοῖς» προειρημένοις «ἀσθενήμασι»[2] παρρησιάζομαι. Ταῦτα δὲ λέγων οὐκ ἄλλος ἐστὶ τοῦ θεωρήσαντος τὰς ὀπτασίας· πλὴν εἰ καὶ ὁ αὐτός ἐστιν, ἐπινοίᾳ διαφέρει, πῇ μὲν νοούμενος ὡς ἄνθρωπος ἀσθε-⟨ν⟩ὴς διὰ τὴν τῆς συγκαταβάσεως πρόθεσιν, πῇ δὲ ὡς ὑπεραναβεβηκὼς καὶ «ἐν Χριστῷ» ὢν διὰ τὴν θεωρίαν.

B′ Κορ. ιβ′ 7-9 (V f. 404r v· Π f. 120r).

Ἕτεροι δὲ μὴ βουλόμενοι ἀφορμὴν διδόναι καὶ μηδένα τρόπον ἰσχύειν τὸν πονηρὸν ἐμποιεῖν τινα νοσήματα, μηδὲ ἀνεχόμενοι τοὺς τελείους ἄνδρας περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι τὴν τοῦ σώματος ὑγείαν — ἴσασι γὰρ κατεξανίστασθαι τῶν ἐπιπόνων — φήσουσιν· πολλὰς καὶ μεγάλας θεωρίας εἰληφώς τις, εἰ μὴ νύττοιτο ὑπὸ ἀνθρωπίνης ἀσθενείας, μέγα φρονήσει ἐφ' ἑαυτῷ. Ὅπως ἂν μὴ ἔχοι χώραν, ἡ φρουροῦσα τὸ ἡγεμονικὸν Θεοῦ δύναμις, πολλάκις οἰκονομεῖ τὸν φρουρούμενον ἔξω γενέσθαι τῆς ὑπ' αὐτῆς σκέπης, ὡς παρείσδυσιν λαβεῖν ἀνθρώπινον λογισμόν. Καὶ ἐπεὶ μυσάττονται οἱ τέλειοι ἄνδρες καὶ τὸν ἐν διανοίᾳ μολυσμόν, μέγαν κόνδυλον ἔχειν οἴονται, κἂν ἐνθύμημά τι ὑποβληθῇ αὐτοῖς ὑπ' ἀγγέλου σατανικοῦ. Ἀμέλει γοῦν παρακαλοῦσι καὶ ἀπὸ κρυφίων καθαρισθῆναι καὶ μηδὲν αὐτοῖς συνειδέναι φαῦλον. Καὶ ὅτι τοῦτο οὕτως ἔχει, κονδυλιζόμενος ἔγνω καταφυγεῖν Θεῷ, ὡς δηλοῖ γράψας· «ὑπὲρ τούτου» τοῦ ἐνοχλοῦντος σατανικοῦ ἀγγέλου «τρὶς τὸν Κύριον παρεκάλεσα»[3], ἵνα μακράν μου γένηται. Καὶ εἶπέν μοι ὃν παρεκάλεσα Κύριος· «ἀρκεῖ σοι ἡ χάρις μου»[4]· γνώσῃ γὰρ δι' αὐτὴν ὡς οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει, ἀλλ' ἡμετέρᾳ συνεργείᾳ ἡ τελείωσις ὑπάρχει. Περὶ τοῦ «τρὶς παρεκάλεσα»[5] ὁ μέν τις ἐρεῖ δηλοῦσθαι τὸ πολλάκις· ἀπὸ γὰρ τοῦ «τρὶς» τὸ πλῆθος· τὰ γὰρ τρία πολλά.

B′ Κορ. ιβ′ 19 - ιγ′ 1 (V f. 407r v· Π f. 122r).

43 Μὴ δόξητε ὅτι «ὑμῖν ἀπολογούμεθα»[6]· οὐ γὰρ ἀνθρώποις προηγουμένως ἀρέσκειν προτεθείμεθα ἀλλ' ἢ τῷ Θεῷ[7]. Προνοοῦμεν γοῦν καλὰ ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ δευτέρως ἐπίπροσθεν ἀνθρώπων[8], ἵνα ὦμεν τῷ Θεῷ πεφανερωμένοι πείθοντες ἀνθρώπους[9]

---

1. Α′ Κορ. 6,12. 2. Πρβλ. Β′ Κορ. 12,5. 3. Β′ Κορ. 12,8. 4. Β′ Κορ. 12,9. 5. Β′ Κορ. 12,8. 6. Β′ Κορ. 12,19. 7. Πρβλ. Γαλ. 1,10. 8. Πρβλ. Β′ Κορ. 8,21. 9. Πρβλ. Β′ Κορ. 5,11.

ὀρθῶς βίῳ καὶ λόγῳ καταλλήλῳ· «ἐν» γὰρ «Χριστῷ»[1] φθεγγόμενοι ἐπίπροσθεν Θεοῦ, ὡς ὁρῶντες αὐτοῦ τὸν λογισμόν, πάντα πράττομεν καὶ λέγομεν. Θαρρῶ οὖν ὅτι γνησίως ἀναγνόντες καὶ ταύτην τὴν ἐπιστολήν, «καταλαλιῶν» ἀφέξεσθε, τὸ «ψιθυρίζειν» παραιτησάμενοι ὡς δουλοπρεπές· δούλων γὰρ ἀπαρρησιάστων καὶ γογγυστῶν τὸ τόλμημα. Ἀλλὰ καὶ τὰς φιλονεικίας καὶ τὰς ἐξ αὐτῶν γινομένας «ἔριδάς» τε καὶ «ἐριθείας»[2] ἀποστράφητε· οὕτω γὰρ ἀκολουθήσει τὸ εὑρίσκεσθαι ὑμῖν οἷον ποθεῖτε. Μετεωρίζεται γὰρ καὶ ἄγαν γαυριᾷ διδάσκαλος εὐπορῶν ἀκροατῶν ἐν οἷς σοφίαν εἰπεῖν δύναται, ὡς αὖ συστέλλεται ταπεινούμενος, ὅταν οἱ προσιόντες ἐπιπλήξεων καὶ ἐλέγχων δέωνται ἐφ' οἷς πράττουσι κακῶς. Εἰ γὰρ πορνείαν καὶ ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν ἑπομένην ἀσέλγειαν πράττοντες οὐ μετανοοῦσιν, τεθνήκασι τὸν ψυχῆς θάνατον, ὡς τὸν κηδεμονικὴν διάθεσιν πρὸς αὐτοὺς ἔχοντα πενθεῖν αὐτοὺς μᾶλλον ἢ οἱ τὰ κενοτάφια οἰκοδομοῦντες τοῖς ἀποφοιτήσασι φιλοσοφίας· φιλεῖ γὰρ αἴσθησις ἐγγίνεσθαι τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ὅταν ἕτεροι ὑπὲρ αὐτῶν πενθῶσιν ὀλοφυρόμενοι. Δύναται καὶ κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον τοὺς πενθοῦντας μακαρίζειν ὁ Σωτήρ[3], ἐπείπερ μετὰ τὴν ἐκ τοῦ πενθεῖν κάκωσιν θεόθεν παρακληθήσονται. Διὰ δὲ τοῦ εἰπεῖν μὴ πάλιν ἐλθὼν ταπεινωθῶ, δείκνυσιν ὅτι καὶ ἐν προτέρᾳ πρὸς αὐτοὺς ἀφίξει τοῦτο πέπονθεν ἱκανῶς πρὸς μετάνοιαν προτρεψάμενος. Ἀναγκαίως οὖν ἐπήγαγεν· ἰδοὺ «τοῦτο τρίτον ἔρχομαι πρὸς ὑμᾶς»[4], ἵνα τὴν τρίτην ἐπιδημίαν ἀντὶ τριῶν μαρτύρων ἔχοντες βεβαιοῦσθε. Εἰ γὰρ «ἐπὶ στόματος μαρτύρων δύο ἢ τριῶν πᾶν ῥῆμα» κατὰ κρίσιν ἐκφερόμενον «ἵσταται»[5], τοῦτ' ἔστι πληροῦταί τε καὶ βεβαιοῦται, οὕτως ἐχρῆν διὰ τῶν δύο ἐπιδημιῶν ὧν πεποίηκα βεβαίους ὑμᾶς ὑπάρχειν. Ἐπειδὴ δὲ ἀκμὴν χρῄζετε τοῦ βεβαιωθῆναι, καὶ τρίτον ἔκρινα ἀπαντῆσαι ὑμῖν.

Β' Κορ. ιγ' 10 (V f. 411r· Π f. 124r).

Εἶχον ἐξουσίαν ἐπὶ τῷ οἰκοδομεῖν ὑμᾶς αὐτοὺς πόλιν καὶ ναὸν Θεοῦ[6]· ταύτην δὲ τὴν ἐξουσίαν καρποφορεῖν θέλω, δι' ὧν γράφω διδάσκων ὅτι οὐ πρὸς καθαίρεσιν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ τοῦ οἰκοδομεῖν ἔχω.

Β' Κορ. ιγ' 11 (V f. 411r· Π f. 124r).

44 Μετὰ πᾶσαν προτροπὴν συμβουλεύει, ὁμοφροσύνην ἀναλαβόντας αὐτοὺς σπεύδειν ἐπὶ τέλος ἀγαθόν, ἀπαρτιζομένους ἀναλήψει γνησίας ἀρετῆς τε καὶ πίστεως· οὕτω γὰρ στηριγμὸν ἕξουσι τὸ αὐτὸ φρονοῦντες, εἰρήνην ἄγοντες ἐπὶ τῷ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγάπην χώραν

---

1. Β' Κορ. 12,19. 2. Πρβλ. Β' Κορ. 12,20. 3. Πρβλ. Ματθ. 5,4. 4. Β' Κορ. 13,1. 5. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. Δευτ. 19,15. Ματθ. 18,16. 6. Πρβλ. Β' Κορ. 6,16.

λαβοῦσαν παρ' αὐτοῖς γίνεσθαι[1]. Ταύτης γὰρ ἡ παρουσία τὸ ἀμετακίνητον αὐτοῖς περιποιήσει, ὡς ἕκαστον μιμούμενον τὸν διδάσκαλον εἰπεῖν· «τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ 'Ιησοῦ;»[2] καὶ τὰ ἑξῆς.

Β' Κορ. ιγ' 12-13 (Π f. 124ᵛ).

Δυνάμει τοῦτο λέγει· οὕτως ἐπίστανται «ὑμᾶς οἱ ἅγιοι πάντες»[3] ὡς καὶ «ἀσπάζεσθαι ὑμᾶς»[4]. Ὅθεν γνώριμοι τοιούτων καὶ τηλικούτων ἀνδρῶν τυγχάνοντες πράττετε καὶ φρονεῖτε ἃ ἐκεῖνοι ἀποδέχονται. «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου 'Ιησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ 'Αγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν· ἀμήν»[5]. Ἔσται, φησί, τοῖς οὕτως εὐλογημένοις «ἡ χάρις τοῦ Κυρίου 'Ιησοῦ»[6] ἤτοι σῴζουσα αὐτοῖς ἄνευ ἔργων ἢ κεχαριτωμένους ποιοῦσα. Ἔσται δὲ καὶ «ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ»[7] μετ' αὐτῶν καθ' ἣν ἀγαπᾷ αὐτοὺς ἢ αὐτοὶ αὐτὸν «ἐξ ὅλης καρδίας καὶ ψυχῆς»[8] καὶ πρόσεστι «ἡ τοῦ 'Αγίου Πνεύματος κοινωνία»[9], πνευματικοὺς καὶ ἁγίους ποιοῦσα τοὺς μετέχοντας αὐτῆς. Ἡμεῖς δὲ ἅπαντα ποιοῦμεν καὶ λέγομεν, ὡς φησιν ὁ μακάριος 'Ιωάννης, ὥστε καὶ τῆς ἀγάπης ἄξιοι φανῆναι τοῦ Θεοῦ καὶ ἐπιτυχεῖν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν[10] χάριτι τοῦ Κυρίου ἡμῶν 'Ιησοῦ Χριστοῦ «ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων· ἀμήν»[11].

Ἑβρ. α' 6 (P f. 243rᵛ).

Εἰ πᾶσα ἡ γενητὴ φύσις προσκυνεῖ τῷ Χριστῷ — διὰ γὰρ τῆς τῶν ἀγγέλων προσηγορίας τὴν ὑπέρτερον λογικὴν σημαίνει φύσιν, ὥσπερ καὶ ἐν τῷ «τίνι γὰρ τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε· κάθου ἐκ δεξιῶν μου;»[12] καὶ ὑπεράνω ταύτης ἐστὶν αὐτὸς — καὶ προσκυνεῖν ὁ λόγος τῶν Γραφῶν κτίσματι ἀπεῖπεν, «μὴ ἀναβλέψας» λέγων «εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς **45** ἀστέρας καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς»[13]. Ὡς δὲ τούτοις προσκυνεῖν κεκώλυται, οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις κτίσμασι, κἄν τινα ὑπεραναβεβηκότα τυγχάνῃ. Ὡς καὶ ἔμπροσθεν εἴρηται, διαβεβαιοῦσθαι προσήκει οὐ κτίσμα ἀλλὰ κτίστην εἶναι τὸν Χριστόν, εἰ καὶ δι' ἡμᾶς ἥνωσεν ἑαυτῷ τὴν κτιστὴν σάρκα ἐτυχωμένην ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, καὶ οὕτω δὲ προσκυνούμενος ὡς Θεὸς ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως.

---

1. Πρβλ. Β' Κορ. 13,11. 2. Πρβλ. Ρωμ. 8,35. 3. Β' Κορ. 13,12. 4. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 5. Β' Κορ. 13,13. 6. Ἔνθ' ἀν. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Πρβλ. Δευτ. 6,5. Μάρκ. 12,30. 9. Β' Κορ. 13,13. 10. Πρβλ. Ἑβρ. 10,1. 11. Ἀποκ. 1,6. Πρβλ. Α' Πέτρ. 4,11. 12. Ἑβρ. 1,13. Πρβλ. Ψαλ. 109,1. 13. Δευτ. 4,19.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΡΩΜΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ*

193 Ρωμ. ζ′ 17-20. Νυνὶ δὲ οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία. Οἶδα γὰρ ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τοῦτ' ἔστιν ἐν τῇ σαρκί μου, ἀγαθόν· τὸ γὰρ θέλειν παράκειταί μοι, τὸ δὲ κατεργάζεσθαι τὸ καλόν, οὐχ εὑρίσκω· οὐ γὰρ ὃ θέλω ποιῶ ἀγαθόν, ἀλλ' ὃ οὐ θέλω κακὸν τοῦτο πράσσω· εἰ δὲ ὃ οὐ θέλω ἐγὼ τοῦτο ποιῶ, οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ ἀλλ' ἡ οἰκοῦσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία[1].

196 *Διδύμου.* Ἕτερος δὲ τὸν διάβολον εἶπεν. Ὡς τὸ τῆς ἁμαρτίας ὄνομα οὐκ οὐσίαν ὑφεστῶσαν δηλοῖ, ἀλλὰ τὸ διημαρτηκέναι τινὰ τοῦ κατὰ λόγον καὶ ὀρθῶς ἔχοντος πράγματος. Ἐπεὶ δὲ ὁ θεῖος Ἀπόστολος οὐχ ἁπλῶς ἁμαρτημάτων, ἀλλ' ἁμαρτίας γενικωτάτης δυναμένης σοφίσ[τ]ασθαι ἀφορμάς, πρὸς τὴν τοῦ κακοῦ εὕρεσιν μνημονεύει, οὐκ ἄλλον τινὰ γενικωτάτως ἁμαρτίαν ὀνομάζει, ἀλλ' ἢ αὐτὸν τὸν τῶν ἁμαρτημάτων γεγονότα ἀρχηγέτην καὶ πατέρα διάβολον. Ὡς γὰρ τοὺς ἀνθρώπους, ἀφ' ἧς ἐπιτηδεύουσι **197** τέχνης καλοῦμεν, οὕτω δὴ καὶ αὐτὸν τὸν διάβολον ὡς πρώτως ἐφευρετὴν γενόμενον τῆς ἁμαρτίας, ἁμαρτίαν καλεῖ· ὃς μάλιστα ἐν τῇ ψυχῇ λέγεται ἐπιχωριάζειν· κατὰ τό, «εἰσῆλθεν ὁ Σατανᾶς εἰς τὴν καρδίαν Ἰούδα»[2]. Εὖ δὲ καὶ τό, εἰπεῖν, «οὐκέτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτό»[3]. Ἔργου δὲ καὶ κατέργου πολὺ τὸ μέσον, διότι τοῦ ἔργου προηγεῖται τὸ κάτεργον, ὡς φέρε εἰπεῖν οἰκίας ἢ νηός· τὸ δὲ κάτεργον, τουτέστι τῆς ὕλης ἡ παρασκευή. Ἡ τοίνυν οἰκοῦσα ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσιν ἁμαρτία, τουτέστιν ὁ Σατανᾶς, ὁμολογουμένως ἐν τοῖς λογισμοῖς ἡμῶν προκατεργάζεται τοῦ ἐσομένου κακοῦ τῆς ἰδέας τὴν κατασκευήν· τῆς ὑποδεξαμένης αὐτὸν ψυχῆς συμπραττούσης αὐτῷ· ὥσπερ δὲ ταῖς φιλαρέτοις ψυχαῖς τὸ

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-A. Cramer, Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentum t. IV. In Epistulam S. Pauli ad Romanos. Oxonii 1844. Μὲ ὡρισμένας παραλλαγὰς καὶ εἴς τινα σημεῖα πληρέστερον ἁπαντᾷ τὸ ὡς ἄνω κείμενον ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Karl Staab, Pauluskommentare aus der Griechischen Kirche, Neutestamentliche Abhandlungen, XV Band, Münster i. W. 1933 σσ. 5-6. Ἰδὲ ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, σσ. 59-60.

1. Ρωμ. 7,17-20. 2. Πρβλ. Λουκ. 22,3. 3. Ρωμ. 7,17.

Ἅγιον Πνεῦμα συγκοπιᾶν λέγεται κατὰ τό, «περισσότερον πάντων ἐκοπίασα, οὐκ ἐγὼ δέ, ἀλλ' ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σὺν ἐμοί»[1], οὕτω δὴ ἐπὰν ῥάθυμος ψυχὴ ταῖς τοῦ διαβόλου πεισθῇ προ[σ]τροπαῖς, συνεργὸν ἔχει πρὸς τὸ κακὸν αὐτόν.

1. A' Κορ. 15,10.

ΕΞΗΓΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΣ ΕΒΡΑΙΟΥΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗΝ*

130 Ἑβρ. α′ 6. Ὅταν δὲ πάλιν εἰσαγάγῃ τὸν πρωτότοκον εἰς τὴν οἰκουμένην, λέγει· καὶ προσκυνησάτωσαν αὐτῷ πάντες ἄγγελοι Θεοῦ[1].

131 *(Διδύμου). Δίδυμος δέ φησιν·* εἰ πᾶσα ἡ γενετὴ φύσις προσκυνεῖ τῷ Χριστῷ, διὰ γὰρ τῆς τῶν Ἀγγέλων προσηγορίας τὴν ὑπέρτερον λογικὴν σημαίνει φύσιν· ὥσπερ καὶ ἐν τῷ «τίνι γὰρ τῶν Ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε, κάθου ἐκ δεξιῶν μου»[2]· καὶ ὑπεράνω ταύτης ἐστὶν αὐτός· καὶ προσκυνεῖν ὁ λόγος τῶν Γραφῶν κτίσματι ἀπεῖπεν, «μὴ ἀναβλέψας» λέγων «εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ ἰδὼν τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς»[3]· ὡς δὲ τούτοις προσκυνεῖν κεκώλυται, οὕτω καὶ τοῖς ἄλλοις κτίσμασι, κἄν τινα ὑπεραναβεβηκότα τυγχάνῃ, ὡς καὶ ἔμπροσθεν εἴρηται, διαβεβαιοῦσθαι προσήκει, οὐ κτίσμα ἀλλὰ κτίστην εἶναι τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ δι' ἡμᾶς ἥνωσεν ἑαυτῷ τὴν κτιστὴν σάρκα ἐψυχωμένην, ψυχῇ λογικῇ τε καὶ νοερᾷ, καὶ οὕτω δὲ προσκυνούμενος ὡς Θεὸς ὑπὸ πάσης τῆς κτίσεως· ἰδοὺ ἡ μεγίστη διαφορά, ὅτι οἱ μὲν κτιστοί, ὁ δὲ ἄκτιστος· «πρὸς μὲν τοὺς Ἀγγέλους», φησίν, «ὁ ποιῶν»[4], «πρὸς δὲ τὸν Υἱόν, ὁ θρόνος σου, ὁ Θεὸς»[5] ἰδοὺ βασιλείας σύμβολον, «ῥάβδος εὐθύτητος»[6] ἰδοὺ καὶ ἕτερον βασιλείας σύμβολον· εἶτα πάλιν εἰς τὸ κατὰ σάρκα, «ἠγάπησας δικαιοσύνην· διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου»[7], τουτέστι, Θεέ, Θεός σου· ἐνταῦθα καὶ Ἰουδαίους καὶ τοὺς ἀπὸ Παύλου τοῦ Σαμοσατέως καὶ Ἀρειανούς, καὶ Μάρκελλον καὶ Σαβέλλιον ἔβαλεν καὶ Μαρκίωνα· Ἰουδαίους μὲν ...άνο. πρόσωπον δεικνύς, Θεὸν καὶ Θεόν· τοὺς δὲ Παύ**132**λου ... τοῦ Σαμοσατέως εἶπε τῆς αἰωνίου ὑπάρξεως, τουτέστι, δαι... λέγεσθαι καὶ τῆς ἀκτίστου οὐσίας πρὸς ἀντιδιαστολὴν τὴν τοῦ «ἐ-

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ J.-A. Cramer, Catenae Graecorum Patrum in Novum Testamentem t. VII. In Epistulas S. Pauli ad Timotheum, Titum, Philemona et ad Hebraeos. Oxonii 1844. Τὸ πρῶτον μέρος τοῦ ἀποσπάσματος μέχρι καὶ τοῦ «... πάσης τῆς κτίσεως» ἀπαντᾷ καὶ ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Karl Staab, Pauluskommentare aus der Criechischen Kirche. Neutestamentliche Abhandlungen, XV Band, Münster i. W. 1933 σσ. 44-45. Ἰδὲ ἐν τῷ παρόντι τόμῳ, σ. 100.

1. Ἑβρ. 1,6. Πρβλ. Δευτ. 32,43. 2. Πρβλ. Ἑβρ. 1,13. Ψαλ. 109,1. 3. Δευτ. 4,19. 4. Ἑβρ. 1,7. Πρβλ. Ψαλ. 103,4. 5. Ἑβρ. 1,8. Πρβλ. Ψαλ. 44,7. 6. Ψαλ. 44,7. Πρβλ. Ἑβρ. 1,8. 7. Ψαλ. 44,8. Ἑβρ. 1,9.

ποίησε»[1], τὸ «ὁ θρόνος σου ὁ Θεὸς εἰς τὸν αἰῶνα»[2] τέθεικε· πρὸς δὲ Ἀρειανοὺς τοῦτο τε... τὸ πάλιν, καὶ ὅτι οὐ δοῦλος· εἰ γὰρ κτίσμα, δοῦλος· πρὸς δὲ Μάρκελλον καὶ τοὺς ἄλλους, ὅτι δύο ταῦτα ἔστι πρόσωπα διηρημένα κατὰ τὴν ὑπόστασιν ...θὸς καὶ Μαρκιωνιστάς, ὅτι θεότης οὐ χρίεται, ἀλλὰ ἀνθρωπότης.

1. Ἑβρ. 1,2. 2. Ψαλ. 44,7. Ἑβρ. 1,8.

ΑΜΦΙΒΑΛΛΟΜΕΝΑ

Didymi Alexandrini in epistolas canonicas brevis enarratio.

I.

In epistola Jacobi catholica.

1749 „Jacobus, dei et domini Jesu Christi servus, duodecim tri- Jac 1, 1
6 bubus, quae sunt in dispersione, salutem.“

Sicut mortalem gloriam homines appetentes in suis conscriptionibus dignitates, quas putantur habere, praeponunt, ita sancti viri in epistolis, quas scribunt ad ecclesias, principaliter proferunt servos se esse domini Jesu Christi aestimantes hanc appellationem supra regna totius mundi consistere. Jure namque Jacobus circumcisionis apostolus his, qui ex circumcisione sunt, scribit, sicut et Petrus, cum eorundem probetur apostolus, Judaeis scribit in dispersione constitutis. Possunt enim haec, quae his scribuntur, aptari etiam illis, qui occulte et spiritaliter sunt Judaei. Nam et Johannes una cum Jacobo et similibus eorundem exsistens apostolus de Israëlitis spiritalibus et tribubus eorum habuit sermonem contemplationis in apocalypsi.

Διδύμου. Ὡς γὰρ οἱ τοῦ κόσμου ἄνθρωποι ἐν ταῖς συγγραφαῖς τῶν βιωτικῶν συναλλαγμάτων ἐκ τῶν περὶ αὐτοὺς ἀξιωμάτων χρηματίζειν θέλουσιν, οὕτω καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐν ταῖς ἀρχαῖς τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν δοῦλοι θεοῦ καὶ Χριστοῦ χρηματίζειν ἀξιοῦσιν. (Cr 2, 8—12)

---

14 vgl Mt 4, 8 16 f vgl Act 10, 45 u. ö. 17 f vgl Gal 2, 7 18 vgl 1 Petr 1, 1 19 f vgl Rom 2, 29 20f vgl Gal 2, 9 21f vgl Apoc 7, 4—8

---

* Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ Friedrich Zoepel, Didymi Alexandrini in Epistolas Canonicas brevis enarratio, Neutestamentliche Abhandlungen IV Band 1 Heft, Münster i. W. 1914 σσ. 1-96. Αἱ σελίδες τῆς ἡμετέρας ἐκδόσεως ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς σελίδας τῆς ὡς ἄνω κριτικῆς ἐκδόσεως.

„Omne gaudium existimate, fratres mei, cum in temptationi- 1, 2—4
bus variis incideritis, scientes, quod probatio fidei vestrae patientiam operatur; patientia autem opus perfectum habeat, ut sitis perfecti et integri in nullo deficientes.“

Ad perfectionem virilem et patientiam simul invitans consequenter fratres suos appellat et non filios, quibus scribit. Quomodo enim perfecti non sunt, qui non solum sine tristitia, sed etiam cum gaudio propter Christum temptationes ferre noscuntur? Nam quicumque varias temptationes cum delectatione sustinet, eum probatissimum opus sequitur; a quo etiam patientia corrigitur perfecta et fortitudo praecipua. Haec itaque patientia bene certanti opus noscitur esse perfectum; quod opus tunc evenit, quando non propter alium, sed divina caritate perficitur. Quod enim maius studium est quam ut aliquis perfectus sit et omnes virtutes habeat, consequenter quibus agitur, ut possidentibus eas indigentia nulla proveniat? His itaque simile est et illud: „tribulatio patientiam operatur, patientia probationem, probatio spem, spes vero non confundit“. Verborum enim differentia, non sensuum in his sermonibus esse probatur apostolorum.

Εἰς τελειότητα οὖν τὴν κατ' ἀνδρείαν καὶ κατορθίαν προτρέπων ἀκολούθως ἀδελφοὺς ὀνομάζει,[1] *ἀλλ' οὐ τέκνα οὐδὲ υἱούς.* (Cr 2, 28—29 Ma 183)

„Beatus vir, qui suffert temptationem, quia, cum probatus 1, 12
fuerit, accipiet coronam vitae, quam repromisit deus diligentibus se.“

Dum sufficienter invitasset cum gaudio sustinendas esse temptationes, ut opus probabile et perfecta patientia teneatur — quae perficiuntur propter se, non propter quidquam aliud —, per alteram monitionem suadere contendit promissionibus, ut praesentia corrigantur, beatum esse dicens, qui temptationem suffert. Fiet, in-

Τοῦ Χρυσοστόμου. Αὐτάρκως προτρεψάμενος ὑφίστασθαι τοὺς πειρασμοὺς μετὰ χαρᾶς, ἵνα ἐγγένηται δόκιμον ἔργον καὶ ὑπομονὴ τελεία[2]*· τελειοῦται δὲ ταῦτα καθ' ἑαυτά, καὶ μὴ δι' ἄλλο πραττόμενα· δι' ἑτέρας παραινέσεως πείθειν ἐπιχειρεῖ κατορθοῦν τὰ προκείμενα δι' ἐπαγγελίαν μακάριον εἶναι λέγων τὸν πειρασμὸν ὑπομένοντα· γενή-*

5 vgl Dt 33, 8; 1 Sm 2, 33 19 f Rom 5, 3—5 24—27 vgl Jac 1, 2

quit, quisquis fortiter certamen exceperit, vir perfectus et in cunc-
1751 tis exercitatus; qui vero talis apparuerit post tristitiam, merebitur
ad praemium vitae coronam a deo eum diligentibus praeparatam. Ex quibus agnoscimus, quoniam secundum qualitatem uniuscuiusque virtutis poterit a deo corona praeberi, alio quidem justitiae, alio vero inmarcescibilis et rectae fidei. Par est autem praeter istas coronas etiam alia corona sperantibus et futura sustinentibus conferenda, cuius materies ipse dominus est; super has autem reposita est et altera fruentibus dominum et experimentum habentibus paradisi deliciarum et potatis de torrente deliciarum dei. Exempla vero praedictarum coronarum sunt haec: „reposita“, inquit, „mihi est corona justitiae“; et iterum: „portabitis inmarcescibilem gloriae coronam“; item: „erit in illa die dominus Sabaoth corona spei“; et item: „corona vero deliciarum protegat te“; quam coronam considerandum est, ne forte ipsa sit, de qua dictum est: „corona gratiarum“ an altera. Sicut enim, qui fruitur corona deliciarum et qui habet gratiam dei cooperantem, coronam gratiarum percipit, sed et qui justitiam operatur et recte sectatur de his, quae sapienda sunt, aut qui appetit perfectam gloriam, coronam justitiae et gloriae promeretur, ita et qui sustinere temptationem non despicit insistens etiam ipsi morti, coronam aeternae vitae percipiet, pro qua temporalia bona contempsit. Quaerendum est, si materia coronae vitae, quam praeparavit deus diligentibus se, ea sunt, quae praeparavit deus dili-

σεται γὰρ ὁ οὕτως ἀθλητικῶς ἄγων τὸν ἀγῶνα δόκιμος ἀνὴρ διὰ πάντων γεγυμνασμένος· οὕτω δὲ ἀναφανέντι ἐκ τῶν σκυθρωπῶν δοθήσεται στέφανος ζωῆς εὐτρεπισθεὶς ὑπὸ τοῦ θεοῦ τοῖς αὐτὸν ἀγαπῶσιν. (Cr 4, 19—27 Ma 184)

οὕτως ὁ τῷ ὑπομένειν πειρασμὸν καταφρονῶν ἐπιπόνων καὶ αὐτοῦ τοῦ θανάτου στέφανον τῆς αἰωνίου ζωῆς ἀπολήψεται, ἀνθ' ἧς κατεφρόνησε προσκαίρου ζωῆς· ζητήσεις, εἰ ὕλη οὗ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς στεφάνου ζωῆς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτὸν ἔστιν, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς

---

15 2 Tim 4, 8 16 1 Petr 5, 4 17 Js 28, 5 17f Prv 4, 9
19 ibidem 31—5 vgl 1 Cor 2, 9

gentibus se, quae scilicet propter magnitudinem majestatis aspectui et auditui nequeunt subdi nec ad purum intellectum hominis cuiuslibet admitti.

ἀγαπῶσιν αὐτόν, ἃ διὰ μέγεθος θειότητος ὄψει καὶ ἀκοῇ οὐχ ὑπόκειται οὐδὲ ἐπὶ ψιλὴν νόησιν ἀνθρώπου ἀναβέβηκεν. (Cr 4, 27—32 Ma 184)

„Omne datum optimum et omne donum perfectum desursum 1, 17 est descendens a patre luminum."

Patrem luminum intellegibilium, hoc est inluminatorum rationalium, deum dicit, a quo tamquam a datore rerum venire ad homines inquit divina dona, quae, eo quod prosint, optima dicit
752 data, eo quod plena et sine defectu sint, dona perfecta indubitanter appellat. Et quoniam aliqui dicunt quantum ad istam vocem sola, quae meliora sint, a deo esse, non etiam quae molesta judicantur et tristia, ponendum est illud, ubi ait scriptura: „ipse deduxit super eos mala"; et illud: „descenderunt mala a domino super portas Jerusalem"; et similia. Ex quibus et aliis huiusmodi exemplis agnoscitur sententia et judicio dei suavia atque tristia hominibus provenire. Cum ergo cuncta dei providentia deferantur, attamen consequens erat, ut, qui invitabat ad patientiam perfectionemque virtutis, non malorum inlationem, sed memoriam deberet habere meliorum, dum omnis, qui studet secundum virtutem vivere, non tristia, sed optima data potius et dona perfecta mereatur. Alter autem quidam scripturas subtilius animadvertens et ea, quae pie de providentia sapienda sunt, exponens dicit meliorum ministrationem fieri praecedente voluntate dei, adversa vero propter quandam utilitatem per accidentiam destinari.

„Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, sic et fides 2, 26 sine operibus mortua est."

Quoniam, sicut spiritus cohaerens corpori vivificat eum, et opera fidei coaptata vivam eam esse procurant, cogitandum est, ut fides habeatur cum operibus virtute dignis, ut non mortua,

---

14 f Bar 2, 2; 4, 18 15 f Mich 1, 12 19 f vgl Jac 1, 3—4

sed viva consistat. Nam et qui habet corpus animale, non mortuum, sed vivum illud per societatem spiritus vult habere. Notandum scilicet, quia, cum fides mortua sit praeter opera, jam neque fides est; nam neque homo mortuus homo est. Quoniam vero aliqui causam esse spiritum dicentes, quo corpus vivat, honorabiliorem eum corpore esse dicunt et ideo consequenter et opera honorabiliora magis quam fidem asseverant vivificantia eam, perfectius studui, quod mihi videatur, exponere. Non enim sicut indubitanter spiritus corpore melior est, ita sine reluctatione opera fidei praeponenda sunt, quando gratia salvatur homo, non ex operibus, sed ex fide; nisi forte et hoc in quaestione sit, quia salvet fides, quae cum operibus propriis vivit, tamquam aliud genus operum sit, praeter quae salus ex fide proveniat; haec autem sunt opera, quae sub umbra legis observantur.

„Si quis verbo non offendit, hic perfectus est vir; potest 3, 2
etiam freno circumducere totum corpus suum."

Quoniam verbum duplex est, aliud quod ad sensum, aliud adfectivum [prolationis pertinet rationem], secundum mentis sermonem praesentia sunt sumenda. Quisquis enim non offendit in
1753 sensu rerum sapiendarum et agendarum, perfectus vir est subditum faciens totum corpus velut equum et, quo vult, educens eum, dum conprimit et ad servitium redigit et proprias mortificat passiones. Quia vero de sermone animae scribit haec, palam est advertenti textum congruenter aptatum, cuius initium est: „nolite plures magistri fieri, fratres mei"; et paulo post: „in multis enim offendimus omnes"; et nox intulit: „si quis in verbo non offendit", hoc est docendo. Quando enim de his, quae agenda sunt et sapienda, aliquis docet, sicut habent veri sensus de huiusmodi rebus, tunc

---

10f vgl Eph 2, 8 14 vgl Hebr 10, 1 22f vgl Rom 8, 13 24f Jac 3, 1
25f Jac 3, 2 26 ibidem

inoffensibile habet verbum. Non enim putandum est de peccato prolativi sermonis, quae soloecismos et barbarismos quidam vocant, haec fuisse dicta, nisi forte quis dicat inoffensibilem habere quemquam cum voce sermonem, quando inreprehensibilem eum et sine vitio profert, licet aliquid vanum aut risibile aut injuriosum dicere videatur, eo quod secundum artis regulam sit locutus. Quia vero non sine consideratione dicimus totum corpus fuisse sūmptum pro passionibus et operationibus eius, adverte, quod scriptum est; linguam enim, cum sit modicum membrum et magna exsultet, accusans sermonem pro ea accusare dinoscitur tamquam maledicta ponentem et alia vane loquentem. Cum vero haec in isto corpore ita sint, consequenter et de omni corpore talia oportet intelligi.

„Non habetis, propter quod non postulastis; petitis et non 4, 2
accipietis, eo quod male petatis, ut in concupiscentiis vestris insumamini.“

Cum vera sit expositio salvatoris dicentis: „petite et dabitur vobis“, quam etiam facit esse credibilem, cum dicit: „omnis, qui petit, accipit“, quaerere quilibet potest, quomodo aliqui orantes non audiantur, ut accipiant, quae habere postulaverunt per suam petitionem. Ad haec dicendum est, quoniam, qui via congrua ad postulandum venit nihil relinquens eorum, quae pertinent ad inpetranda, quae cupit, omnino percipiet, quod sibi dari rogavit. Si quis autem extra intentionem traditae petitionis poscere videatur, iste neque petere modo debito creditur et ideo eo non

Ἀληθοῦς οὔσης τῆς τοῦ σωτῆρος θέσεως τῆς λεγούσης· „αἰτεῖτε καὶ δοθήσεται ὑμῖν“, ἣν καὶ πιστοῦται διὰ τοῦ φάναι· „πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει“, ζητήσειεν ἄν τις, πῶς τινες εὐχόμενοι οὐκ ἀκούονται. Πρὸς ὃ λεκτέον· ὁ ὁδῷ τῇ ἀκολούθῳ ἐπὶ τὸ αἰτεῖν ἐρχόμενος οὐδὲν παραλείψας τῶν συντελούντων πρὸς τὸ τυχεῖν τῶν σπουδαζομένων πάντως λήψεται, ὃ παρεκάλεσε δοθῆναι αὐτῷ· εἰ δέ τις ἔξω χωρήσας τοῦ σκόπου τῆς παραδοθείσης αἰτήσεως δόξει αἰτεῖν, οὐκ αἰτῶν ὃν δεῖ τρόπον οὐδὲ ὅλως αἰτεῖ· διὸ μὴ λαμβάνοντος αὐτοῦ οὐ ψευδοποιεῖται τό· „πᾶς ὁ αἰτῶν λαμβάνει“. Καὶ γὰρ διδασκάλου λέγοντος· πᾶς ὁ προσ-

8f vgl Jac 3, 5 10 vgl Jac 3, 9 17f Mt 7, 7 19f Mt 7, 8

percipiente, quod petit, non est falsum, quod dictum est: „omnis, qui petit, accipit“. Nam cum doctor dicat: omnis, qui accedit ad me causa doctrinarum, habebit disciplinas earum, „accedere ad doctorem“ rebus ipsis accipiendum est, hoc est, ut etiam desiderium habeat doctrinarum et exerceat et meditetur eas et summa intentione respiciat ea, quae
1754 a magistro dicuntur, et naturam habeat bonam. Indubitanter enim huiusmodi homo percipiet disciplinam, quam magister dare promisit. Si quis alius accesserit ad doctorem non faciens, quae praedicta sunt. sed tantummodo ut videatur ab eo et videat eum, volens falsam facere promissionem doctoris, dicendum est ei: non accessisti ad eum sicut invitavit, sed aliter et tantummodo ad videndum eum. Apertiorem enim faciens scriptor epistolam et qui petere videantur nec accipiant, indubitanter male petentes illos dicit, qui vanis cupiditatibus inhaerescunt. Quia vero instant aliqui dicentes, quare illi, qui pro scientia et perceptione virtutis petunt, non accipiunt, dicendum est eis, quoniam et ipsi non propter ipsa bona percipienda petunt, sed ut per ea laudentur. Est enim amor concupiscentiae velle laudes adquirere; unde etiam his non datur, quoniam ad concupiscentias insumentibus volunt possidere, quae poscunt.

ιών μοι μαθημάτων ἕνεκα ἕξει αὐτῶν τὴν ἐπιστήμην, τὸ „προσιέναι τῷ διδασκάλῳ“ γραμματικῶς ἐκλαμβάνομεν, τουτέστι μετὰ τοῦ συντόμως προσέχειν τοῖς παρὰ τοῦ διδασκάλου μετὰ τοῦ ἀσκεῖν καὶ μελετᾶν αὐτά· ὁ δὲ μὴ οὕτω, λεκτέον αὐτῷ· οὐ προσῆλθες αὐτῷ, ὡς προέτρεψω. (Cr 25, 21—26, 1)

„Nescitis, quia amicitia mundi inimica est dei? Quicumque 4, 4 ergo voluerit amicus esse mundi, inimicus erit dei.“

Φανερώτερον ποιῶν ὁ γράφων τὴν ἐπιστολήν, τίνες δοκοῦντες αἰτεῖν οὐ λαμβάνουσι, τοὺς ἀντιρρήτους καὶ κακῶς αἰτουμένους ἡδονῶν ματαίων ἕνεκα προείληφεν. Ἀλλ' ἐρεῖ τις· καὶ μὴν ὑπὲρ γνώσεως θείας καὶ ἀναλήψεως ἀρετῶν αἰτούμενοί τινες οὐ λαμβάνουσι· λεκτέον δὲ καὶ αὐτοῖς, ὅτι οὐ καθ' αὐτὰ τὰ ἀγαθὰ λαβεῖν ἠξίωσαν, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἐπαινεῖσθαι δι' αὐτά· ἔστι δὲ φιληδόνων καὶ τὸ χαίρειν ἐπαίνοις· ὅθεν καὶ τούτοις οὐ δίδοται, ἐπεὶ εἰς ἡδονὰς καταδαπανῆσαι θέλουσι τὰ περὶ ὧν ἀξιοῦσιν. (Cr 26, 1—9)

2f ibidem

Quoniam nequitia providet amicitias mundi, virtus autem adquirit caritatem dei, cum virtus et nequitia non possint una subsistere. Qui peccando amat mundum, inimicus dei esse monstratur, sicut e diverso, qui non peccando amicitias apud deum pietate confirmat, continuo mundi adversarius invenitur. Unde inpossibile est sicut servire deo et mammonae, ita amicum dei esse simul et mundi. Denique veniens Jesus, ut dei amicos faceret oboedientes sibi, gladium et divisionem misit in terra. Sermo namque doctrinae illius dividit et abjungit a terrenis atque materialibus rebus per haec praeparans, ut inimicitiae sint apud mundum et unitas apud deum; haec sunt amicitiae apud illum. Quapropter et pacem dat, non sicut mundus amat; ille namque per pacem, quam dat, ad corporeas causas invitat amatores concupiscentiae et passibiles eos facit. Jesus autem pacem praebens amicos dei constituit ex toto corde eum diligentes. Mundum vero intelligere debemus desideria corporalis rei et conversationes huiusmodi.

Ὡριγένους. Ἐπεὶ ἡ κακία προξενεῖ τὴν πρὸς τὸν κόσμον φιλίαν, ἀρετὴ δὲ τὴν πρὸς τὸν θεόν, ἀρετῇ καὶ κακίᾳ οὐ δύναται συνυπάρχειν. (Cr 26, 16—18)

Παροιμίαι. Ὁ διὰ τοῦ ἁμαρτάνειν φιλῶν τὸν κόσμον ἐχθρὸς ἀποδείκνυται τοῦ θεοῦ· ὡσαύτως καὶ ὁ τὴν πρὸς θεὸν φιλίαν δι' εὐσεβείας βεβαιῶν εὐθέως ἐχθρὸς εὑρίσκεται τοῦ κόσμου· ὅθεν ἀδύνατόν ἐστιν ὥσπερ δουλεύειν θεῷ καὶ μαμμωνᾷ, οὕτω φιλιάζειν θεῷ καὶ κόσμῳ. Ἀμέλει γοῦν ἐλθὼν ὁ κύριος φίλους θεοῦ τοὺς πειθομένους αὐτῷ ποιῆσαι μάχαιραν καὶ διαμερισμὸν ἔβαλεν ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ γὰρ λόγος τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ διαιρεῖ καὶ μερίζει τῶν γηϊνῶν καὶ ὑλικῶν διὰ τούτου παρασκευάζων ἔχθραν ἔχειν πρὸς τὸν κόσμον καὶ ἕνωσιν πρὸς τὸν θεόν, ἥτις ἐστὶν ἡ πρὸς αὐτὸν φιλία· διὸ καὶ εἰρήνην δίδωσιν οὐ καθὼς ὁ κόσμος ὀρέγει· ἐκεῖνος γὰρ δι' ἧς δίδωσιν εἰρήνης πρὸς τὰ ὑλικὰ ἐμπαθεῖς ποιεῖ· ὁ δὲ κύριος εἰρήνην παρέχων φίλους θεοῦ παρασκευάζει· κόσμον οὖν ἐν τούτοις ἀκούειν δεῖ τὴν πρὸς τὰ τῇδε συμπάθειαν. (Cr 26, 19—32 Ma 193)

---

11 f vgl Mt 6, 24 15 f vgl Lc 12, 51 Mt 10, 34 23 f vgl Jo 14, 27 29 f vgl Lc 10, 27

II.

1755 # In epistola Petri prima catholica.

„Petrus, apostolus Jesu Christi, electis advenis dispersionis.“ 1 Petr 1, 1

Positus Petrus circumcisionis apostolus omniumque Judaeorum habens studium scribit eis, qui in totius orbis dispersione morabantur, tamquam advenis civitatum extranearum, cum utique nequaquam plures eorum in Judaea consisterent. Si quid autem supra textum hic potest intelligi, animadvertendum est hoc de animae ratione, quasi advenam eam velit agnosci. Unde etiam dictum videtur: „peregrinus ego in terra et advena sicut omnes patres mei“; et iterum: „heu me, quoniam incolatus meus prolongatus est“. Advenae siquidem fiunt omnium animae copulatae corporibus, dum in eis temporaliter esse constituuntur; nam si essent ex ea substantia, unde corpora, essent habitatrices terrae; denique animae habentes conpassionem carnis esse in habitatione carnea nuncupantur et veluti nequaquam advenae sunt in terram, sed magis assimilantur indigenis; unde et terrores inferuntur super habitatores terrae sapientes utique ea, quae terrena sunt, et terreni indutos imagine.

„Secundum praescientiam dei patris.“ 1, 2

His concordant, quae a Paulo sunt ita conscripta: „sicut elegit nos in ipso ante originem mundi esse sanctos et immaculatos coram eo in dilectione praedestinans nos in adoptione filiorum“. Licet enim quidam dicant, quoniam semper et ante mundum rationalium substantia sit, verumtamen praevidens deus fidem et actus hominum, qui aguntur per evangelicam doctrinam, praesciens eos in Christo ante

Ὡριγένους ἐκ τῆς ἑρμηνείας εἰς τὸ „κατὰ πρόγνωσιν θεοῦ“. Προεωρακὼς γὰρ ὁ θεὸς τὴν πίστιν καὶ

---

4 vgl Gal 2, 7 10 f Ps 38, 13 LXX 11 f Ps 119, 5 14 vgl Jer 1, 14 15 f vgl 2 Cor 5, 1 *u. Parall.* 17 f vgl Jer 1, 14 Apoc 8, 13 18 vgl Phil 3, 19 18 f vgl 1 Cor 15, 49 21—23 Eph 1, 4—5

originem mundi jam tunc praedestinans eos filios esse participio spiritus adoptionis. Praescientia enim nihil aliud est putanda quam contemplatio futurorum; quae non
1756 est jam praescientia postea, sed scientia, dum ea, quae primitus contemplata sunt, veniunt ad effectum. Licet igitur secundum praescientiam electi erant, quibus Petrus scribit, verumtamen ‹non iam› exsistentibus eis Petrus eloquitur. Abicit itaque fabulam Manichaeorum de naturis et intellectus praesens.

πρᾶξιν τῶν ἀνθρώπων κατορθωθέντα αὐτοῖς ἐκ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας προγνωστικῶς καὶ ἐξελέξατο αὐτοὺς ἐν Χριστῷ πρὸ καταβολῆς κόσμου τότε προορίσας αὐτοὺς υἱοὺς εἶναι μετουσίᾳ τοῦ πνεύματος τῆς υἱοθεσίας· πρόγνωσιν γὰρ οὐκ ἄλλο τι ἡγητέον ἢ ἐσομένων θεωρίαν, ἥτις οὐκέτι πρόγνωσις, ἀλλὰ γνῶσίς ἐστιν εἰς ὕπαρξιν ἡκόντων τῶν προεωραμένων· κἂν τοίνυν κατὰ πρόγνωσιν ἐκλεκτοὶ ἦσαν, οἷς Πέτρος γράφει, ἀλλ' οὐ νῦν ὑφεστηκόσιν αὐτοῖς ἡ προσφώνησις γίνεται· ἐκβάλλει οὖν τὸν μῦθον τὸν περὶ τῶν φύσεων καὶ ἡ ἐγκειμένη νόησις. (Cr 42, 28—43, 6 Ma 196)

„In hereditatem incorruptibilem, incontaminabilem et inmar- 1, 4
20 cescibilem conservatam in caelis in vobis.“

Ut ostendat, quoniam in infinitum beatorum permanebit hereditas, incorruptam et inmarcescibilem eam dixit per haec manifestans et divinam et puram hereditatem, eo quod sit incontaminabilis eius perceptio apud eos, qui pro pietatis praemio divitiarum
25 praesentium bona despiciunt scientes habere se meliorem et perpetuam facultatem. Quam dum dicit mansuram, perpetuitatem eius aperit et dum probat meliorem, divinitatem repositae hereditatis ostendit.

Si ergo in caelis fidelibus haec
30 servatur hereditas, frivola quaedam et tepida proferunt aliqui

Εἰ ἐν οὐρανοῖς τετήρηται εἰς τοὺς πιστοὺς ἡ κληρονομία, ψυχρεύονταί τινες οἰόμενοι αὐτὴν ἀπο-

---

3 vgl Rom 8, 15 *u. Parall.*

25f vgl Hebr 10, 34

putantes eam se percipere in terrena Jerusalem in mille annis existimantes se deliciarum praemia pro pietate recepturos. Qui etiam interrogandi sunt, quomodo astruant delicias corporales, cum dicatur haec hereditas nec corrumpi nec posse marcescere, maxime cum ipsi dicant haec posse finiri completo anno millesimo. His copulanda sunt illa verba, quibus indicatur, quia in regno caelorum sit hereditas constituta

λήψεσθαι ἐν τῇ κάτω Ἱερουσαλὴμ ἐν ὅλοις χιλίοις ἔτεσιν οἰόμενοι τρυφὴν λήψεσθαι τὰ ἆθλα τῆς βασιλείας· οὓς καὶ ἐρωτητέον, ὅτι ἔχουσι περὶ σωματικῆς τρυφῆς εἰπεῖν ὡς ἀφθάρτου καὶ ἀμαράντου, μάλιστα ὅτι καὶ περιγράφουσιν αὐτὴν παυσαμένου τοῦ χιλιαστοῦ ἐνιαυτοῦ· πρὸς τούτοις συναπτέον τὰ ῥητὰ δηλοῦντα ἐν βασιλείᾳ οὐρανῶν εἶναι τὴν κληρονομίαν καὶ ὡς οὐχ ὑποπίπτει διὰ τὸ νοητὴ εἶναι αἰσθήσει θνητῶν. (Cr 43, 13—21)

et nequaquam corruat, eo quod sit intellegibilis, quando sensibilia non sicut intellegibilia cognoscuntur; illa namque sanctus spiritus dignissimis manifestat.

„In quo exsultabitis modicum nunc, si fieri potest, per tristitiam in variis temptationibus“ et cetera. 1, 6

Probatur fides eorum, qui propter eam in temptationibus diversis incurrunt et usque ad finem in huiusmodi probata fide persistunt. Quos utique convenit exsultare, licet aliquis labor
1757 eorum voluntatibus inportunus esse videatur. Hunc enim laborem hic sub tristitiae nomine designat, tamquam sit altera tristitia, quae possit e diverso per haec verba cognosci, cum et apud Paulum duo tristitiae genera declarentur, quorum unum mortem operari, alterum vero paenitentiam stabilem ad salutem ita describit: „mundi tristitia mortem operatur, dei vero paenitentiam stabilem ad salutem“. Certum est enim, quoniam, qui tristis est laborando, dum pro fide decertat, neque secundum mundi tristitiam contristatur neque secundum paenitentiam; illa namque pro

1—4 vgl Apoc 20, 2 ff; 21, 2 ff 15 f vgl Jo 14, 26; 1 Cor 2, 12 27 f 2 Cor 7, 10

amissione delectabilium rerum, haec autem pro onere transactorum geritur peccatorum; utraque vero harum tristitiarum extraneus esse cognoscitur, qui temptatur. Et quoniam diversus est decertantium provectus, alii quidem cum labore, quae tristitia vocatur, temptationes ferunt, alii autem sine tristitia et sic excellenter eas et cum delectatione suscipiunt, ut laetentur, quoniam digni sunt facti pro nomine Christi pati et arbitrentur se incomparabilem gloriam possidere, quando Christi nomine tribulantur.

„De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetae, qui de futura in vos gratia prophetaverunt, scrutantes, in quibus vel quale tempus significaret, qui in eis erat spiritus Christi, qui praenuntiabat in Christo Jesu passiones et post haec glorias; quibus revelatum est, quia non ipsis, vobis autem ministrabant haec.“ 1, 10-1

Quoniam quidam minorem asserunt promissionem et salutem sanctorum, qui ante adventum salvatoris fuerunt, existimantes plus aliquid habuisse posteriores, eo quod viderint Jesum sensibiliter, etiam signa ab eo corporaliter facta et doctrinam eius audierint, ostendendum est, quoniam huiusmodi opinio falsa esse dinoscitur. Duo adventus sunt Christi: alter quidem intellegibilis, secundum quem suscipitur tamquam deus verbum, alter autem sensibilis, secundum quem videtur ex Maria progressus. Sed divinior intellegibilis quam sensibilis, qui etiam pravis hominibus est conlatus. Omnibus itaque sanctis, qui post adventum fuerunt et ante adventum, intellegibiliter adveniens deus verbum pro portione actuum, quos unusquisque gessit, sanctificavit eos, quibus semet ipsum decenter inradiavit, non mino-

Ἐπεί τινες ἐλάττονα τίθενται τὴν ἐπαγγελίαν καὶ σωτηρίαν τῶν πρὸ τῆς ἐπιδημίας τοῦ σωτῆρος ἁγίων οἰόμενοι πλέον τι ἐσχηκέναι τοὺς μετὰ ταύτην τῷ ἑωρακέναι τὸν κύριον αἰσθητῶς καὶ τὰ ὑπ' αὐτοῦ πραχθέντα σημεῖα, δεικτέον, ὡς ἐσφαλμένη ἐστὶν ἡ ὑπόληψις αὐτῶν. (Cr 45, 16—20)

6f vgl Act 5, 41

ratis scilicet eis propter sensibilem praesentiam, qui fuerunt ante eius adventum. Non enim propter malitiam, sed propter temporis
1758 diversitatem hoc adventu frui nequi verunt. Igitur licet prophetae perscrutati sunt, in quibus vel quale tempus finem acciperet animarum salus et Christi fierent passiones et postea gloriae, cognoverunt tamen per revelationem, quia non sibi, sed eis, qui post adventum eius erant futuri, ministrabant haec. Non ergo minorem sanctitatem eorum esse dicendum est, quando diviniorem filii dei praesentiam habuerunt. Quomodo enim minor alicuius eorum, qui post adventum fuerunt, videbitur Abraham, qui diem domini vidit, dum omnes utique, qui secundum Christum finiuntur, in eius sinu proficiscantur? Quomodo minores erunt Moyses et Elias, qui Jesu in gloriam transformati simul apparuerunt, licet non viderint sensibiliter eum de virgine procreatum? Non enim praeponendus est eis, qui intellegibilem adventum eius habuerunt, ille, qui eum secundum carnem vidit, dum multi etiam peccatores hoc viderint. Quod autem et peccator videt, multo inferius est illo, quod venit ad solos sanctos. Pro perfectiori vero probatione etiam hoc dicendum est: apostolis nullus est celsior fide aut conversatione inter eos, qui Christi evangelium sunt secuti, sed neque baptista Johanne. Putas ergo hi, quos contigerit circa finem mundi consistere et viderint secundam et gloriosam Christi praesentiam, beatiores erunt baptista aut sanctis apostolis? Absit. Nullus enim sic hebes est, praecipue cum sit dictum, quia nullus maior est in humano genere baptista Johanne. Igitur si non mi-

Πῶς γὰρ ἐλάττων τινὸς τῶν μετὰ τὴν ἐπιδημίαν ὁ Ἀβραὰμ τὴν ἡμέραν τοῦ κυρίου ἑωρακὼς πάντων τῶν τειλειουμένων κατὰ κύριον εἰς τοὺς αὐτοῦ κόλπους ἀπερχομένων; πῶς δὲ ἐλάττων Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐν δόξῃ ἅμα τῷ κυρίῳ μεταμορφωθέντι φανέντες, ἐπεὶ μὴ εἶδον αἰσθητῶς τὸν κύριον; οὐ γὰρ προκριτέον ποιεῖ τῶν τὴν νοητὴν ἐπιδημίαν ἐσχηκότων τὸν ἑωρακότα τὴν κατὰ σάρκα. (Cr 45, 20—26)

---

11 f vgl Jo 8, 56 13 f vgl Lc 16, 22 15—17 vgl Mt 17, 2 f. 30 f vgl Lc 7, 28

norantur, qui non viderint sensibiliter secundam praesentiam, ab illis, qui eam visuri sunt, neque prophetae minores erunt eorum, qui sensibiliter secundum evangelium dispensationem Christi viderunt. Necessarie quidem haec diximus propter eos, qui minores faciunt priscos posteris. Multi sunt etenim etiam haereticorum, qui hac falsa sententia seducuntur, desiderium habentes maximum, ut veteri derogent testamento. Sed et hoc quoque dicendum est, quoniam, etsi non viderunt aut sensibiliter audierunt, quae dixit Jesus et fecit, verumtamen divinum eorum desiderium habuerunt. „Multi enim", inquit, „prophetae et justi concupiverunt videre, quae vidistis, et non viderunt, et audire, quae audistis, et non audierunt". Et de Moyse dicitur, quoniam aestimavit maiores esse divitias Christi inproperium quam thesauros Aegyptiacos. Dictum est autem et de Isaia, quia viderit gloriam Christi.

Πολλοὶ γοῦν τῶν ἑτεροδόξων συμφέρονται τῇ ἐσφαλμένῃ ταύτῃ δόξῃ πόθον ἔχοντες ἐκ παντὸς τρόπου διαβάλλειν τὴν παλαιὰν διαθήκην· καὶ τοῦτο δὲ λελέξεται, ὅτι, εἰ καὶ μὴ εἶδον ἢ ἤκουσαν αἰσθητῶς, ἃ ὁ κύριος εἶπεν, ἀλλ' οὖν ἔρωτα αὐτῶν θεῖον εἶχον· „πολλοὶ γὰρ προφῆται καὶ δίκαιοι ἐπεθύμησαν ἰδεῖν". (Cr 45, 26—31)

„In quem concupiscunt angeli prospicere." 1, 12

1759 Notandum, quia apud Graecum „in quae" | habet, non „in quem".

Et sic exponitur: si quis aestimaverit quaesitam a prophetis salutem in fine esse mundi, quod in omnibus et in summo est appetitu, quando ipsius quidem causa alia cuncta fiunt, ipsud vero causa nullius agitur, non ab re est intelligi etiam de sanctis angelis

Εἴ τις ἐκλάβοι τὴν ζητουμένην ὑπὸ τῶν προφητῶν σωτηρίαν κατὰ τὸ τέλος εἶναι, ὃ ἐπὶ πᾶσι καὶ ἔσχατον ὀρεκτὸν τυγχάνει — αὐτοῦ μὲν γὰρ χάριν τὰ ἄλλα πάντα γίνεται, αὐτὸ δὲ οὐδενὸς ἕνεκα —, οὐκ ἀπεμφαίνει περὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων καὶ ἁπλῶς πάντων τῶν μακα-

14—17 Mt 13, 17 17f vgl Hebr 11, 26 19 vgl Jo 12, 41

et simpliciter cunctis beatis rationalibus hoc dictum, cum omnes habeant appetitum prospicere ea, quae in fine saeculi sunt agenda.

ρίων λογικῶν τὸ προκείμενον ἐκλαβεῖν πάντων ὄρεξιν ἐχόντων παρακύψαι εἰς τὰ κατὰ τὸ τέλος πράγματα. (Cr 45, 32—46, 3 Ma 196f)

Si vero alium quendam statum ferunt beatum ea, quae revelata sunt sancto spiritu eis, qui evangelium susceperunt, praeter eum, qui dictus est, dicendum est concupiscere in eum prospicere angelos, qui in transgressione quadam inventi sunt; nam licet quidam eorum pravi sint facti, attamen detenti supplicio resipiscentes, unde ceciderunt, quod etiam studiosis hominibus conpromittitur, habebunt desiderium vel per fenestras ea respicere. Si vero dicant Manichaei de angelis eius, quem creatorem putant, haec esse dicta, interrogandi sunt, si habet quisquam naturam ea concupiscendi, quae praeter naturam sunt et non ei conveniunt; et si propter multam fatuitatem hoc concesserint, rursus interrogandi sunt, si appetitus infinitus est; omnis namque necessitas est appetitum conpleri, dum res, quae desideratur, adfuerit. Si vero hoc ita non est, praedictis angelis erit ademptio eorum, quae manifestavit spiritus sanctus, quando nequaquam habere possunt concupiscentiam eorum, quorum ad haec natura aptata denegatur.

4 „Sed secundum eum, qui vos vocavit, sanctum, et vos sancti 1, 15—1
in omni conversatione eritis, quia scriptum est: sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.“

Cum deus, qui per evangelium evocavit ad salutem, sit sanctus, necesse est oboedientes vocationi omni conversatione atque prudentia fieri sanctos eius, praecipue dum is, qui vocat, ad haec invitet et tribuat potestatem. Ait enim: quoniam ego fons sanctitatis sum per substantiam sanctus exsistens, vos studete participari sanctitate, quam diligo, ut sitis sicut et ego. Et vide differentiam;

se namque sanctum esse dixit, accedentes autem ad eum fieri vel futuros sanctos invitat. Quaerendum est, in qua veteri scriptura huiusmodi verba sunt posita; et notandum est, quoniam in
1760 Levitico legi tur: „et locutus est dominus ad Moysen dicens: loquere omni congregationi filiorum Israël et dices eis: sancti eritis, quoniam sanctus dominus deus vester“; et in alio loco: „et eritis sancti, quoniam ego sanctus dominus deus vester“. Dicendum tamen est, quia, vel si non inveniretur ita positum, non omnino secundum dictum sermonem huiusmodi dicta quaereremus, sed intellegibiliter, dum omnia inspirata divinitus eloquia doceant, quoniam et qui vocat, sanctus est et qui vocantur, ut sanctificentur, adveniunt. Requirendi vero sunt Manichaei, si creator est, qui haec dicit, quomodo sanctus est sanctificans eos, quibus haec revelata sunt, quae scilicet ultra eum sunt, quorum nec aliquando habuit scientiam. Si vero pater salvatoris est et filius una cum eo haec dicens, quomodo prophetae non eius, sed dei creatoris exsistentes desiderium habuerunt promereri ea, quae diligit is, qui ultra eorum deum est, cuius utique notitiam non habent? Quapropter oportet eundem deum prophetarum et evangelii confiteri secundum pietatis verbum, cum nihil occurrit incongruum:

„Et si patrem invocatis eum, qui sine discrimine personarum 1, 17
judicat secundum uniuscuiusque opus“ et cetera.

Si eum quem vocamus patrem, judex est personam non accipiens eorum, qui judicantur ab eo, et secundum uniuscuiusque judicat actionem, cum timore et omni sancta conversatione perficere omne tempus incolatus nostri festinemus. Sic enim poterimus et patrem eum tribuentem promissiones agnoscere et extra omni supplicio permanere. Quaerendum est enim: si pater judicat

1 vgl Hebr 10, 22 4—6 Lv 19, 1—2 6f Lv 20, 7 10 vgl 2 Tim 3, 16 23f vgl Eccli 35, 16; Dt 1, 17 25f vgl 1 Petr 1, 17 b

nullum et omne judicium dedit filio, quid hic possit intelligi. Si enim pater est, qui significatur, quomodo judex iste et judicans secundum uniuscuiusque opus? Si vero filius judicat secundum uniuscuiusque opus omne judicium sumens, quomodo pater exsistit? Pro quibus dicendum est, quoniam pater et filius ea divinitas est; judicante filio pater est, qui judicat; sed et filius potest esse pater genitorum generans eos participio sanctitatis; saepius enim filios suos vocavit apostolos; et alio dixit: „fili, re-
1761 mittuntur tibi peccata tua“; alteri vero ait: „filia, fides tua te salvam fecit“. Et haec quidem divinitati derogantes possunt sufficienter arguere; dicunt enim eis: judicem creatorem non dubitetis eundem putare, qui pater est dilectorum. Quapropter unum divinitas etiam per haec verba declaratur.

Εἰ ὁ πατὴρ κρίνει οὐδένα, ἀλλὰ πᾶσαν τὴν κρίσιν δέδωκε τῷ υἱῷ, τί δεῖ νοεῖν περὶ τοῦ προκειμένου; εἰ γὰρ ὁ πατήρ ἐστιν ὁ σημαινόμενος, πῶς κριτὴς οὗτος κρίνων κατὰ τὸ ἑκάστου ἔργον; εἰ δὲ ὁ υἱὸς κρίνει πᾶσαν τὴν κρίσιν λαβών, πῶς πατὴρ τυγχάνει; πρὸς ἃ λεκτέον· εἰ πατρὸς καὶ υἱοῦ μία θεότης, κρίνοντος τοῦ υἱοῦ ὁ πατὴρ ὁ κρίνων ἐστίν· ἀλλὰ καὶ ὁ υἱὸς δύναται πατὴρ εἶναι τῶν γεννητῶν γεννήσας αὐτοὺς μετουσίᾳ ἁγιότητος· πολλάκις γοῦν τεκνία τοὺς ἑαυτοῦ μαθητὰς ἐκάλεσε καὶ ἄλλοις εἶπε, τῷ μέν· „τέκνον, ἀφέωνταί σου αἱ ἁμαρτίαι“, τῇ δέ· „θύγατερ, ἡ πίστις σου σέσωκέ σε“. Καὶ ταῦτα διελέγχει τοὺς διακόπτοντας τὴν θεότητα. (Cr 46, 28—47, 7 Ma 197)

Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili, verbo **1, 23**
dei vivi et permanentis.“

Regenerationis et restitutionis nomine significat introductionem nativitatis post destructionem priscae generationis factam. Quomodo enim non habuit destrui, cum esset corruptibilis et incorrupta veniens permaneret aeterne servans perfecte et sine aliqua circumscriptione vitae eos, qui nascuntur ex ea? Est enim prima nativitas secundum Adam mortalis et ideo corruptibilis, posterior

---

1 vgl Jo 5, 22 **15f** vgl *z. B.* Jo 13, 33 **16f** Mc 2, 5 **18f** Lc 8, 48 **22** vgl Rom 1, 7 **30f** vgl 1 Cor 15, 45. 47; Jo 3, 6. 8

autem ex spiritu et verbo semper vivente dei. Et hoc ergo verbum, quod pro semine ponitur incorrupto, demonstrat, quia ex virtute et spiritu ei congruente dicitur incorruptum. „Omnis enim, qui nascitur ex deo, peccatum non facit, quoniam semen eius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex deo natus est.“ Ad hoc quoque percipiendum est etiam illud: „semen bonum filii regni sunt“. Haec ergo nativitas in incorruptibili semine consistit, verbo dei viventis et permanentis. Vivum vero et permanens verbum dicimus secundum evangelicam disciplinam. Hoc ergo conscriptor epistolae confirmare volens assumpsit exemplum foeni dicens:

Λόγον ζῶντα θεοῦ καὶ μένοντα εἰς τὸν αἰῶνα τὸν εὐαγγελικόν φησι λόγον. (Ma 197)

„Aruit foenum et flos eius decidit, verbum autem domini manet in aeternum.“ 1, 24

Quapropter, cum dixisset verba prophetica, secutus est dicens:

„Hoc est autem verbum, quod in vos evangelizatum est.“ 1, 25

Huiusmodi intellectus est etiam illic, ubi ait: „verba mea non transibunt“. Si vero vivum est verbum et permanens, in his significari putamus illud, quod erat in principio apud deum, dei verbum. Requirendi sunt haeretici, circa quos dicunt fieri regenerationem. Putasne circa terrenos? Sed inpossibile est; non enim naturam habent secundum eos incorruptibile suscipiendi semen. Si vero hoc inpossibile est, erit potius inpossibile de spiritalibus haec intelligi; nam si ante semen per substantiam spiritales sunt, ut ipsi volunt, quid eis amplius generatio praebebit utilius? Quapropter de voluntaria regeneratione hoc sapiendum est, ut possint congruere, quae sequuntur; sic enim habet:

Τοῦ εὐαγγελίου λέγοντος· „ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσεται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι“, φησὶν ὁ κύριος Ἰησοῦς Χριστός. (Cr 48, 23—25 Ma 197)

„Deponentes igitur omnem malitiam et omnem dolum et simulationes“ et reliqua. 2, 1

3—5 1 Jo 3, 9 6 f Mt 13, 38 9—11 vgl Mt 24, 35; Jo 6, 63. 68 15 vgl Js 40, 7 18 f Mt 24, 35 21 f vgl Jo 1, 1

Turbat enim haereticos etiam illud: „nisi quis natus fuerit
1762 ex aqua et spiritu“; et illud: „opor|tet vos nasci denuo“; et quaecumque his reperiuntur esse similia, quibus ostenditur non esse naturam bonam et malam.

„Ad quem accedentes lapidem vivum ab hominibus quidem 2, 4
reprobatum, a deo autem electum et honorificatum et vos tamquam lapides vivi aedificamini in domum spiritalem, in sacerdotium sanctum offerentes spiritales hostias acceptabiles deo per Jesum Christum.“

Qui ad evangelium accesserunt renati ex incorruptibili semine, genus electum atque probatum sunt, simul et vivi lapides constituti, superaedificati viventi lapidi electo, honorato, fundamento apostolorum et prophetarum ad perficiendum deo spiritalem domum; ad quam perducuntur, magis autem offeruntur spiritales hostiae, de quibus dictum est: „immola deo sacrificium laudis“; et iterum: „sacrificate sacrificium justitiae“. Haec vero sunt sanctorum orationes, contemplatio et actus egregii oblati non per figuratum pontificem, sed per sacerdotem, qui secundum ordinem Melchisedech permanet in aeternum. Hic enim est Jesus summus pontifex pertransiens omnes caelos. Illius ergo pontificis personam gerit homo assumptus a dei verbo, unde non „ei“, sed „per eum“ deo hostiae dicuntur offerri; cum divinitas una sit patris et filii, et quae deo patri sacrificantur, offeruntur et filio.

„Vobis igitur honor credentibus, non credentibus autem lapis, 2, 7—8
quem reprobaverunt aedificantes; hic factus est in caput anguli et lapis offensionis et petra scandali, qui offendunt verbo nec credunt, in quo et positi sunt.“

Sicut Jesus, cum sit lumen verum, ad judicium venit in mundum, ut inluminaret eos, qui caeci erant ante eius adventum, et ex-

Ὥσπερ ὁ κύριος φῶς ὢν ἀληθινὸν εἰς κρίμα εἰς τὸν κόσμον ἐλήλυθεν, ἵνα ὀμματώσῃ τοὺς πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τυφλούς,

---

1f Jo 3, 5 2 Jo 3, 7 10f vgl 1 Petr 1, 23 11 vgl 1 Petr 2, 9 12f vgl Eph 2, 20. 22 15 Ps 49, 14 16 Ps 4, 6 16f vgl Apoc 5, 8 18f vgl Hebr 7, 17. 24 19f vgl Hebr 4, 14 28f vgl Jo 1, 9 29—1 vgl Jo 9, 39

caecaret, qui male videbant, sed etiam positus est ad ruinam et resurrectionem multorum in Israël excitans eos, qui peccato corruerant, et corruere faciens, qui in peccatis statum firmissimum possidebant, sic et, cum lapis electus et honoratus sit, honorem praestat eis, qui per fidem superaedificantur in eo, fundamentum eorum robustissimum vehementer exsistens. Apud eos vero, qui non credunt, non honorabilis, sed offensionis est lapis et scandali petra, cum similes exsistant aedificatoribus, qui despexerunt eum. Hi namque sunt scribae et Pharisaei. Ad hoc enim, hoc est ad non credendum et offendendum in eo positos dicit eos, qui ab eius doctrina dissentiunt. Est autem positio, qua positi

1763 sunt, voluntaria initium non credendi gerens. Sicut enim mundus, qui in maligno positus est, non ex natura, sed ex passione propria positionem habuit in maligno, ita et, de quibus sermo est, ad non credendum a semet ipsis sunt positi cognati exsistentes eorum, qui traditi sunt ad contumelias passionum et reprobum sensum. Quia enim peccantes in multa patientia eos portabat deus, contemnentes benignitatem et longanimitatem eius post multam invitationem, monitionem doctrinamque reliquit eos secundum propriam pergere voluntatem, quando eos quidem tradidit caelesti militiae deservire, alios autem diversis concupiscentiis cordis sui ad inpudicitiam. Nemo siquidem miretur audiens, quoniam una res aliis sit ad utilitatem, aliis ad laesionem; quod ita constare

τυφλώσῃ δὲ τοὺς κακῶς βλέποντας, οὕτω καὶ λίθος ἐκλεκτὸς ἔντιμος ὢν τιμὴν παρέχει τοῖς διὰ πίστεως οἰκοδομουμένοις αὐτῷ θεμέλιος αὐτῶν βέβαιος ἀποδειχθείς, τῶν ἀπειθούντων δὲ διὰ ἀπιστίας αὐτῷ οὐκ ἔντιμος, ἀλλὰ προσκόμματος λίθος καὶ σκανδάλου πέτρα νομιζόμενος προσχῶσι τοῖς ἐξουθενήσασιν αὐτὸν οἰκοδόμοις· οὗτοι δέ εἰσι γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι. (Cr 52, 12—19)

Τὸ δὲ „εἰς ὃ καὶ ἐτέθησάν“ φησιν οὐχ ὡς εἰς αὐτὸ τοῦτο συνωθήσαντος αὐτοὺς τοῦ θεοῦ, ἀλλ' ἐκ τῆς μοχθηρᾶς ἑαυτῶν γνώμης καὶ τῆς φαύλης προαιρέσεως τοῦτο παθόντες. (Cr 53, 9 Ma 198)

---

2 f vgl Lc 2, 34 4—7 vgl Job 5, 11; Ps 146, 6 9 f vgl Col 2, 7 10 f vgl 1 Cor 3, 11 14 f vgl Act 4, 11 19 f vgl 1 Jo 5, 19 25 f vgl Rom 1, 26. 28 26 f vgl Rom 9, 22 27 vgl Rom 2, 4 28 f vgl Jer 7, 24 29 f vgl Act 7, 42 30 f vgl Rom 1, 24

multis rebus ostenditur; videmus enim eundem cibum aliis quidem salutem, aliis ferre necessitatem; idem odor unguenti aliis quidem nocet atque mortificat, aliis prodest, sicut spiritaliter accipiendum est, quoniam apostoli Christi bonus odor sunt, aliis odor ex vita ad vitam, aliis ex morte ad mortem. Hunc sermonem extendímus, eo quod male quidam istis utantur.

„Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, 2, 9
populus adquisitionis“ et cetera.

Secundum veterem dispositionem legis aliud erat regium et aliud sacerdotale genus; sacerdotale namque a Levi, regale vero ex Juda genere succedebat; alter enim apud Hebraeos regnabat et alter sacerdotium obtinebat. Post illam itaque constitutionem successit evangelium unum et eundem sacerdotem regemque constituens; Christus enim utrumque est; ad eum namque dictum est: „tu es sacerdos in aeternum“; et iterum de eodem: „ego suscitavi eum regem cum justitia“; sed et ipse de se dicit: „ego autem constitutus sum rex ab eo“, hoc est a deo. His ita dispensatis necessarium erat dispersos ab eo, qui simul rex et sacerdos est. electum esse genus et regale simul atque sacerdotale consistere. Patre siquidem eorum utrumque habente principatum necesse est et eos tamquam ex rege regale

Κατὰ τὴν παλαιὰν τοῦ νόμου διάταξιν ἄλλο ἦν τὸ βασιλικὸν καὶ ἄλλο ἦν τὸ ἱερατικὸν γένος· μετ' ἐκείνην τὴν διάταξιν διεδέξατο τὸ εὐαγγέλιον ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἱερέα καὶ βασιλέα διδάσκον· Χριστὸς γὰρ ἀμφότερά ἐστι· τούτων οὕτως οἰκοδομηθέντων ἀναγκαῖον τοὺς σπαρέντας ὑπ' αὐτοῦ ἅμα βασιλέως καὶ ἱερέως ὑπάρχοντος ἐκλεκτὸν γένος εἶναι ἅμα βασίλειον καὶ ἱεράτευμα τυγχάνον· τοῦ γὰρ γεννήσαντος ἀμφοτέρας τὰς ἀρχὰς ἔχοντος ἀνάγκη καὶ αὐτοὺς ὡς ἐκ βασιλέως βασιλικὸν καὶ ὡς ἐξ ἱερέως ἱεράτευμα εἶναι· διὸ καὶ ἔθνος ἅγιον ὑπάρχουσι κληθέντες ἀπὸ τοῦ καλοῦντος ἁγίου ὄντος ἐπὶ τὸ „ἅγιοι ἔσεσθε“. Οἱ αὐτοὶ πρὸς τὸ ἅγιον ἔθνος ὑπάρχειν καὶ λαός εἰσιν εἰς περιποίησιν ἔξω πάσης ἀπωλείας γεγενημένοι· περιποίησις γὰρ τῶν προσλαμβανομένων, ἀλλ' οὐ τῶν ἐξοστρακιζομένων. Ἐπεὶ γὰρ οἱ ἀπὸ διαφόρων ἐθνῶν καὶ νομίμων

4 f vgl 2 Cor 2, 15 f 21 Ps 109, 4 22 f Js 45, 13 24 f Ps 2, 6

et tamquam ex sacerdote esse sacerdotale genus. Quapropter gens sancta dicuntur vocati ab eo, qui sanctus est, ut sancti sint. Hi namque super hoc, quod sancta gens esse dicuntur, etiam

κληθέντες ἀποβεβλήκασι πᾶσαν ποικιλίαν ἐν τῷ ἀναλαβεῖν μίαν γνώμην μιᾷ πίστει καὶ διδασκαλίᾳ προσέχοντες, δι' ἣν ψυχὴ καὶ καρδία γίνεται μία, ἓν ἅγιον ἔθνος εἰσίν. (Cr 53, 16—32 Ma 199)

1764 populus adquisitionis exsistunt extranei ab omni perditione facti; adquisitio namque fit ex his, qui suscipiuntur, non qui proiciuntur. Fugiendum est itaque de naturis loqui, quod Manichaei proponunt dicentes bonam seu malam esse naturam, etiam propter praesentes voces; nam quod eligitur, non ex natura, sed virtutis munere possidetur. Quaerendum est autem, quomodo, dum ex omnibus gentibus sint vocati fideles, unam gentem sanctam eos esse dixerit; et dicendum, quia, forsitan licet ex diversis gentibus et legibus sint vocati, tamen eo quod respuerint omnem varietatem, propter quam gentes diversae videbantur, et susceperint voluntatem unam eandemque mentem unam respicientes utique disciplinam et fidem unam, quando anima et cor unum sit omnium credentium, ideo una gens dicti esse noscuntur.

„Qui aliquando non populus, nunc autem populus dei; quorum aliquando non misertus est, nunc autem miseretur." 2, 10

Intelligenti, quoniam de his, qui crediderunt ex gentibus, haec conscripta sunt, nihil occurrit adversum, quoniam ante vocationem cum non essent populus neque his misereretur, ut essent populus dei et misericordiam consequerentur, evocati a deo venerunt. Multa namque ex hoc adversitas consistit contra eos, qui putant haec de diversis esse conscripta naturis; non enim possibile est de spiritalibus dici, quia fuerunt aliquando non populus et misericordiam non habentes, neque rursus de terrenis, quoniam de non populo populus et de non misericordiam consecutis mise-

---

3—5 vgl 1 Petr 1, 15 7 vgl Prv 29, 27 18 vgl Act 4, 32 22 vgl Act 21, 25

ricordiam consecuti sunt. Malitia namque nec populum nec miserandum, cum malitiae perceptibiles spiritales non sunt, sed ex virtute misericordiam consequuntur et populus dei fiunt; terreni vero virtutis adverso susceptibiles non sunt. Frustra igitur arbitrantur diversitatem naturae haec verba significare.

„Carissimi, obsecro tamquam advenas atque peregrinos ab- 2, 11
stinere vos a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam“ etc.

Qui propter divinam pietatem digni sunt, ut amentur, jure carissimi nuncupantur, eo quod propter humanum aliquid diligantur, non quia tales natura fuerint, sed quia esse meruerint. Conscriptor ergo huius epistolae dicit: quoniam praecipuo circa vos affectu con-
1765 stringor, obsecro ac invi|to, ut abstineatis a carnalibus desideriis, quae militant adversus animam et inimicitias multas habent adversus eam, quoniam alia animae et alia carnis substantia est. Illa siquidem incorrupta et inmortalis incorrupta inmortaliaque desiderat, haec autem, cum sit corrupta atque diffusa, turpia et languentia concupiscit. Hac igitur differentia consistente circa carnem et animam hominum necesse est et studia uniuscuiusque substantiae esse contraria. Quia vero alterius generis est alteriusque substantiae anima praeter corpus, palam est advertenti conpassiones eorum atque discordias; nam quando subtrahit se anima a passionibus corporalibus, munda et splendida conservatur salubriter operationes dignas et pure intelligens atque perficiens, memoriam habens boni, diligens deum et scientiam eius habere volens; quando vero carnis passionibus inplicatur, omnia apud eam his adversa

Οἱ διὰ θεοσέβειαν ἄξιοι τοῦ πείθεσθαι τυγχάνοντες εἰκότως ἀγαπητοὶ προσαγορεύονται τῶν διά τι ἀνθρώπινον ποθουμένων ἀγαπωμένων, ἀλλ' οὐκ ἀγαπητῶν ὄντων. Ἐπεὶ τοίνυν οὕτω διάκειμαι πρὸς ὑμᾶς, οἷς γράφω τὴν ἐπιστολήν, παρακαλῶ καὶ προτρέπομαι ἀπέχεσθαι τῶν ἐκ σαρκὸς φυομένων ἡδονῶν· στρατεύονται δὲ αὗται κατὰ τῆς ψυχῆς ἔχθραν πολλὴν πρὸς αὐτὴν ἔχουσαι, ἐπείπερ ἄλλη ἡ ψυχῆς καὶ ἄλλη ἡ σαρκὸς οὐσία. (Cr 54, 20—26)

esse reperiuntur; quae intellexerit, oblivioni repente contradit; quae dudum sciebat, amittit amorem libidinis habens potius quam dei dilectionem, ita ut paene ad hoc usque credatur pervenire, quatenus tota converti putetur in carnem; de quorum tali affectu in scriptura divina nomina huiusmodi referuntur; carneus enim, qui venditus est sub peccato, vocatur; sed etiam illi, qui vehementer inclinantur ad carnem et sancto spiritu desolantur, propterea carnes nuncupantur dicente de illis deo: „non permanebit spiritus meus inter homines istos, eo quod carnes sint“. Cum igitur anima praeter naturam degens carnea vocetur et, cum secundum naturam movetur, spiritus, mens, invisibilis et occultus homo dicitur, constat, quia non est de substantia corporis, cum sit inmortalis atque perpetua eius natura et corpori humano cohaereat et in eo vivat, quatenus possint data hominibus mandata servari, et inluminata Christi virtute possit ascendere sequendo verbum, quod eam invitat ascendere per aedificatum a se ascensum, qui ducit ad caelum.

„Subjecti estote omni humanae ordinationi propter deum.“ 2, 13

Sicut alia fiunt propter dominum frequenter et propter aliud, similiter et subici principibus et potestatibus humanis aliquando propter deum, aliquando propter aliud quidquam fit. Qui enim propter dominum subditur eis, qui ad principandum sunt constituti, et tunc solummodo eis subjectus non est, quando contraria voluntati dei praecipiunt. Quapropter etiam reluctandum est usque ad mortem, si quando voluerint extra Christum nos facere aut aliquid dicere vel agere praeter sensum aut sanctiones ecclesiasticas. Manifestat itaque Paulus,

Ἀνθρωπίνην κτίσιν τὰς ἀρχὰς λέγει τὰς χειροτονουμένας ὑπὸ τῶν βασιλέων· ταύταις οὖν δεῖ ὑποτάσσεσθαι διὰ τὸν κύριον· εἰ δὲ διὰ τὸν κύριον ὑποτατόμεθα τὸν εἰπόντα·

5f vgl Rom 7, 14 8f Gn 6, 3 11f vgl 1 Petr 3, 4 15 vgl Jo 1, 9; Eph 5, 14 16f vgl Am 9, 6; Jo 20, 17 20 vgl Tit 3, 1 24f vgl Eccli 4, 33; 2 Mach 13, 14 29—5 vgl Rom 13, 6. 7

1766 in quibus | oporteat eis subdi, id est, ut tributum solvatur atque vectigal et libertatis pudor apud eos decenti jure servetur. Sic enim redditur honor, cui congruit, et timor, cui debetur. Hoc enim prae omnibus docuit salvator dicens oportere reddi, quae sunt Caesaris, Caesari et, quae sunt dei, deo. Ordinationem vero humanam dixit potestatem, quae hominum dispositione consistit.

| *„ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος Καίσαρι“, ὅτε τι ἔξω τοῦ θελήματος τοῦ κυρίου προστάττουσιν, οὐχ ὑπακούσωμεν.* (Cr 55, 1—5)

„Sive regi tamquam praecellenti sive ducibus tamquam a deo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero bonorum.“ 2, 14

Praecones veritatis omnem malitiae occasionem auferentes a nobis scribunt, quatenus tales simus apud eos, qui in potestatibus degunt, ne per nos evangelium aut doctrina eius inpediatur, volentes nos eis officium debitae devotionis exsolvere et eorum actibus esse subjectos, quando tamen rectis legibus aliquid agere conprobantur. Scribit itaque Petrus omni ordinationi humanae subiciendos, regibus quidem tamquam egregium culmen habentibus, ducibus autem tamquam missis ab eo ad conprobationem bonorum et malorum scilicet ultionem. Paulus autem: „omnis“, inquit, „anima potestatibus sublimioribus subdita sit; non enim est potestas nisi a deo; quae autem ex deo sunt, ordinatae sunt“ et reliqua. His igitur ordinationibus ab eo, qui bonorum causa est, constitutis — ipse namque constituit et destruit reges, cuius sapientia dicit: „per me reges regnant et potentes scribunt justitiam, per me principes magnificantur et tyranni per me possident terram“ — non oportet conturbari, si quando fiunt huiusmodi judices, ut male quidem faciant et puniant bonos, approbent autem et laudent inoboedientes legi sive amore pecuniarum sive gratia dilectorum in aliquos non facientes opportune judicium; faciunt enim haec transcendentes legem et absque providentiae voluntate, per quam ad culmen evecti sunt. Et non mirandum, si aliter

---

6 f vgl Mt 22, 21 11 vgl 1 Tim 2, 7; 2 Tim 1, 11 16—19 vgl 1 Petr 2, 13 f 19—21 Rom 13, 1 24—26 Prv 8, 15 f 30 vgl Eccli 19, 21

faciant quam vult ille, per quem adepti sunt potestatem; nam paene apud omnes haec voluntaria invenis esse peccata. Dedit nobis deus sensum, ut eo bene utamur; utimur eo male frequenter, sed nostra voluntate. Quod dum ita sit, non oportet, ut illum, qui dedit sensum, culpare debeamus. Plantavit nobis vigorem, ut diligamus et odio habeamus, ut quidem odio habeamus mala et diligamus bona. Homines ergo diverso muneribus his utuntur; non autem deus, sed ipsi sunt magis in culpa. Quapropter omni querela liber est deus, licet hi, qui ab eo ad principandum constituuntur, absque eius propqsito aliquid perpetrare noscuntur. Constituit enim eos, ut terribiles et malorum tortores essent et
1767 laudatores bonorum | et honorantes bonos. Qui dum hoc modo usi fuerint potestate, quam obtinent, non solum non offendimur, sed etiam conlaudamus eum, qui ordinatum appetit principatum. Si vero hi contrarium quidquam gerunt, non accusemus deum, sed laudemus potius longanimitatem eius circa eos sicut et circa alios homines, qui delinquunt.

„Sed sicut servi dei. Omnes honorate, fraternitatem diligite, 2, 16-1
deum timete, regem autem honorificate.“

Cum differentia sit filiorum dei atque servorum eius, servis jubetur, ut timeant, sicut et ipse deus dicit: „si dominus sum ego, ubi est timor meus?“ nequaquam timorem, sed gloriam a filiis exigens, cum dicit: „et si pater sum ego, ubi est gloria mea? filius enim glorificat patrem et servus timet dominum suum“, sicut propheta dicit. Quia igitur scribens haec nondum filios factos, sed servos adhuc novit, quibus scribit, ait: „sicut servi dei deum timete“. Consequens est enim, ut per haec verba disciplinabiliter et sicut oportet, omnes, qui in sublimitate sunt, honorentur et diligatur recta voluntate fraternitas. Omnium enim, qui laudabi-

---

2 f vgl 1 Chr 22, 12 9 f vgl 2 Rg 10, 9; 2 Chr 1, 8. 11 14 vgl 1 Tim 3, 1 16 vgl Rom 2, 4 21 f Mal 1, 6 23 f ibidem.

liter agunt, dei timor et fundamentum est et, licet hoc mandatum paene postremum sit positum, id est „deum timete“, verumtamen hoc principali ordine conservandum est.

„Servi, oboedite cum omni timore dominis vestris“ etc. 2, 18

Non passibilem timorem servos habere praecipit apud dominos — hic enim inrationabilis et ad inrationabilia animalia constitutus est —, sed eum, qui cum disciplina et recta ratione consistit, cuius proprium est reverentia. Qui enim propter Christum et doctrinam eius deum timet, cum reverentia ei subjectus est, cum ille, qui per verbera aliaque tormenta timet dominum, passibilem timorem habere videtur. Hac significatione etiam post alia utitur ad feminas dicens: „considerantes vestram in timore castam conversationem“. Et frequenter scriptura haec de timore tali modo proloquitur.

Οὐ τὸν παθητικὸν φόβον ἔχειν προστάττει πρὸς τοὺς δεσπότας τοῖς οἰκέταις — ἄλογος γὰρ οὗτος καὶ ἐν τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὑφιστάμενος —, ἀλλὰ τὸν σὺν ἐπιστήμῃ καὶ ὀρθῷ λόγῳ γινόμενον· οὗ κύριον ὄνομα εὐλάβεια. Ὁ γὰρ διὰ Χριστὸν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ φοβούμενος δεσπότην σὺν εὐλαβείᾳ αὐτῷ ὑποτάττεται τοῦ διὰ κακίαν καὶ ἄλλας βασάνους φοβουμένου δεσπότην τὸν παθητικὸν ἔχοντος φόβον· τούτῳ τῷ σημαινομένῳ κέχρηται καὶ μεθ' ἕτερα πρὸς τὰς γυναῖκας φήσας· „ἐποπτεύοντες“, τουτέστιν οἱ ἄνδρες, „τὴν ἐν φόβῳ ἁγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν“· σύνηθες γὰρ τοῦτο πολλαχοῦ τῆς θείας γραφῆς. (Cr 56, 27 – 57, 5)

„Qui cum malediceretur, non maledicebat, cum pateretur, non conminabatur.“ 2, 23

Praesentes equidem laudes eius sunt, qui voluntariam et non substantialem habet benignitatem; per quae verba nos † ad laudem eius, qui naturam non habuit ad peccandum, quasi substantiale sit eius bonum; unde hominem Jesum laudat, qui peccatum non fecit nec dolus in ore eius inventus est et expertus omnia secundum similitudinem nostram praeter peccatum. Quapropter et praesentia de eo sunt percipienda, qui alibi dicit: „quaeritis me

---

11 vgl Hebr 12, 28 12—14 vgl Eph 6, 5 *u. Parall.* 19—21 1 Petr 3, 2 29f vgl 1 Petr 2, 22 30f vgl Hebr 4, 15 32f Jo 8, 40

occidere hominem, qui veritatem vobis loquor“. Qui cum male-
1768 diceretur, non maledicebat nulli malum | pro malo aut maledictum pro maledicto reddens, sed neque cum pateretur, conminabatur eis, qui malis adficiebant eum, tradens eos, qui insurgebant adversus eum, juste judicanti deo verbo inhabitanti in semet ipso. Nam licet unitas indivisa sit facta et inpartita hominis ad verbum, verumtamen alter est intellectus hominis assumpti et alter assumentis eum dei verbi. Audientes eum: „ego et pater unum“; et: „ego in patre et pater in me est“; et illud: „qui vidit me, vidit patrem“ intelligimus, quia, qui dixit haec, unigenitus dei filius est. Et rursus cognoscentes illud: „nunc anima mea turbata est“; et: „quia coepit maestus esse et contristari“ de homine, quem assumpsit, haec scripta sentimus.

„Cuius estis filiae benefacientes nec timentes ullam pertur- 3, 6
bationem.“

Invitat feminas, ut imitentur sanctas et praecipue Saram, suadens eis sic subici viris, sicut illa subdita erat Abraham, cuius et filias eas factas dicit per operationes bonas. Sicut enim quis faciens Abraham opus et habens eius fidem filius eius fit, ita bona facientes fideles feminae matrem habent Saram. Et haec quidem ad textum. Allegorice vero consideremus, quomodo quilibet fit filius Abraham et Sarae. Hoc modo et apostolus ait dicens,

Προτρέπεται τὰς γυναῖκας μιμεῖσθαι τὰς ἁγίας καὶ μάλιστα τὴν Σάρραν πείθων αὐτὰς οὕτω τοῖς ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθαι ὡς ἐκείνη τῷ Ἀβραάμ, ἧς καὶ τέκνα αὐτὰς γεγονέναι φησὶ διὰ τὸ ἀγαθοεργεῖν· ὥσπερ γὰρ ποιῶν τις τὰ ἔργα τοῦ Ἀβραὰμ καὶ ἔχων αὐτοῦ τὴν πίστιν τέκνον αὐτοῦ γίνεται, οὕτως αἱ ἀγαθὰ πράττουσαι πισταὶ γυναῖκες μητέρα ἔχουσι τὴν Σάρραν. Πρὸς δὲ ἀλληγορίαν σκόπει, πῶς τις γίνεται τοῦ Ἀβραὰμ καὶ τῆς Σάρρας τέκνον· κατὰ τὸν ⟨ἀπόστολον⟩

---

2 f vgl 1 Petr 3, 9 4 f vgl Ps 3, 2 5 vgl Jer 11, 20 vgl Col 1, 19; 2, 9 8 Jo 10, 30 9 Jo 14, 10 9 f Jo 14, 9 11 Jo 12, 27 12 Mt 26, 37 22 vgl Jo 8, 39 22 f vgl Rom 4, 12

quia Abraham duos habuit filios, unum ex ancilla et unum ex libera; deinde spiritaliter intelligit mulieres duo testamenta et post alia dicit eum, qui ex libera natus est, secundum spiritum factum liberam dicens supernam Jerusalem. Concordat his verbis prophetia dicens: „respicite ad Abraham patrem vestrum et Saram, quae vos concepit“; non enim possibile est ad illos homines, id est Abraham et Saram, haec referri carnaliter; quomodo enim adhuc conciperet huius prophetae tempore, quae ante multos annos naturae debitam susceperat mortem? Quapropter et haec percipienda sunt proxime verbis apostoli dicentis matrem esse eorum, qui secundum spiritum generantur, non feminam, sed testamentum novum et Jerusalem esse supernam. Et invitat mulieres per opera bona matrem habere Saram et super omnia bona consistere nec habere timorem illum, quem pavor sequitur et tumultus, quem rationabiliter perfecta caritas mittit foris, quoniam poenae magis est, non dei. Hunc enim per omnia divinus interdicit sermo alicubi quidem dicens: „quae es, ut timeas hominem mortalem?“, alicubi autem: „nolite timere eos, qui occidunt corpus“; et alia his vicina.

„Dominum vero Christum sanctificate in cordibus vestris.“

Sicuti, dum magnificatur deus, 1769 non augmen|tum magnitudinis ei

Ἀβραὰμ δύο υἱοὺς ἔσχεν, ἕνα ἐκ τῆς παιδίσκης καὶ ἕνα ἐκ τῆς ἐλευθέρας· εἶτα ἀγαγὼν αὐτὰς εἰς τὰς δύο διαθήκας μεθ' ἕτερά φησι κατὰ πνεῦμα γεγενῆσθαι ἐλευθέραν εἰπὼν τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ· συνᾴδει τοῦτο· „ἐμβλέψατε εἰς Ἀβραὰμ τὸν πατέρα ὑμῖν καὶ εἰς Σάρραν τὴν ὠδίνουσαν ὑμᾶς“· οὐ γὰρ δυνατὸν εἰς ἐκείνους ἀναφέρεσθαι ταῦτα· πῶς γὰρ ἔτι ὠδίνει τοὺς κατὰ τὸν καιρὸν τοῦ προφήτου ἢ πρὸ πολλῶν γενεῶν ὀφειλόμενον τῇ φύσει θάνατον ἀναδεξαμένη; ὅθεν ἐκληπτέον ταῦτα εἰς τὴν μητέρα τῶν κατὰ πνεῦμα γεννωμένων τὴν ἄνω Ἰερουσαλήμ· ἃς προετρέψατο γυναῖκας δι' ἀγαθοεργίας μητέρα ἔχειν τὴν Σάρραν. (Cr 59, 27—60, 11)

„Κύριον δὲ τὸν θεὸν ἁγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν.“ 3, 15

Ὥσπερ τὸ μεγαλύνειν τὸν θεὸν οὐκ ἐπίδοσιν μεγέθους προσάγειν

1—8 vgl Gal 4, 22—26 9—11 Js 51, 2 23 vgl Mt 24, 47 24 vgl Mc 16, 8; Js 51, 11 24 f vgl 1 Jo 4, 18 27 Js 51, 12 27 f Mt 10, 28

proferri significatur, sed neque, dum glorificatur, ei extrinsecus culmen sublimitatis adfertur, sic neque, dum sanctificatur dominus, ei titulus sanctitatis augetur. Unde et in cordibus nostris hoc facere jubemur. Si enim sanctitatis eius integram perceptionem habuerimus, non tantum ore eum sanctificamus, sed in corde nostro. Dum enim hoc facimus, intellectui nostro dei sanctitas magis augetur; similiter et qui magnificat eum, magnitudinis eius participium suscipit in semet ipsum. Unde dictum est: „magnificat anima mea dominum“; et iterum: „magnificate dominum mecum“. Similiter et de gloria eius dicendum est. Haec autem non videantur esse mira subtiliter advertenti, quia deus a nobis bona non suscipit, sed ministrat. His enim similiter intelligendum est etiam illud: „sanctificetur nomen tuum“; sanctificatur enim nomen dei, quando induti eo ea. quae sunt sanctitatis, inplemus. Ad hoc accipiendum est etiam illud: „dominum sanctificate et ipse erit tui timor“; et iterum: „si in eo confidis, erit tibi in sanctitate“. Vide siquidem, quomodo in sanctitate ipse dominus fit ei, qui sanctificat eum. Sicut enim sanctificatur Christus ab eo, qui imitatur eum, sic animadvertendum est, quoniam, qui transcendit mandatum praesens quantum ad se,

αὐτῷ δηλοῖ, ἀλλ' οὐδὲ τὸ δοξάζειν εὔκλειαν ἔξωθεν φέρειν παρίστησιν, οὕτως οὐδὲ τὸ ἁγιάζειν τὸν κύριον προστιθέναι αὐτῷ ἁγιότητα σημαίνει· ὅπερ καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ τῇ ἡμετέρᾳ τοῦτο ποιεῖν προσταττόμεθα· εἰ γὰρ τῆς ἁγιότητος αὐτοῦ ἀκριβῆ διάληψιν σχοίημεν, οὐ καθάπαξ αὐτὸν ἁγιάζομεν, ἀλλ' ἐν τῇ καρδίᾳ ἡμῶν προστιθεμένης ἐκ τούτου τοῦ ποιεῖν τῇ νοήσει ἡμῶν τῆς περὶ θεοῦ ἁγιότητος· ὡσαύτως καὶ ὁ μεγαλύνων αὐτὸν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ μετοχὴν εἰς ἑαυτὸν δέχεται· ὅθεν εἴρηται· „μεγαλύνει ἡ ψυχή μου τὸν κύριον“· καὶ· „μεγαλύνατε τὸν κύριον σὺν ἐμοί“· ὡσαύτως τὸ τῆς δόξης εἰδὼς εἰς αὐτὸν δοξάζει ἑαυτόν· ταῦτα δὲ οὐ δοκεῖ παράδοξα εἶναι τῷ ἀκριβῶς ἐπισταμένῳ, ὡς ὁ θεὸς οὐ δέχεται, ἀλλὰ χορηγεῖ τὰ ἀγαθά. (Cr 64, 17—30)

16 f Lc 1, 46 18 Ps 33, 4 24 f Mt 6, 9 27 Is 8, 13 27 f Is 8, 14

maculat Christum, dum confitetur eum ore, negat operibus. Sic enim ad quosdam dicit: „profanastis nomen meum in gentibus“. Per vos enim blasphematur nomen meum, cum vivitis in peccato.

„Parati semper ad responsionem omni poscenti vos rationem 3, 15h de fide et spe, quae in vobis est.“

Sicuti continue agi, quod bonum est, divina doctrina vult, ita et instructos esse fideles hortatur, ut parati sint ad conprobationem rerum sapiendarum. Quia enim multi evangelio disciplinabiliter intendentes exigunt nos satisfactionem spei beatae, non oportet segnes esse et ad satisfaciendum differre requirentes, sed magis esse praeparatos Christi discipulos, quatenus volenti mutuo percipere rationales pecunias non negatur; non enim de sensibilibus pecuniis hoc apostolis est praeceptum aurum non habentibus et argentum. Ad hoc etiam Paulus invitat scribens: „in sapientia ambulate propter eos, qui foris sunt, scientes, quomodo oporteat singulis responderi“, foris dicens eos, qui nondum fideles exsistunt. Isti namque requirunt volentes agnoscere aliquid de spe, quae in nobis est. Propterea, qui praesidere ecclesiastico magisterio deputatur, super hoc, quod debet habere doctrinam, debet etiam resultantes obstruere. Cum ergo sic invitet divina doctrina praeparari fidelem virum, nescio, unde moti quidam sicut jumenta vivunt arbitrantes actibus solis incumbi, cum neque ipsi inculpabiliter poterunt apprehendi ab eo, qui sine doctrinae ratione vivere concupiscit, quando etiam ipsi tunc laudandi sunt, dum cum

Διδύμου. Λεῖ γὰρ οὕτως παρεσκευασμένους εἶναι πρὸς γνῶσιν τῆς πίστεως, ὡς ἐν παντὶ καιρῷ ἀπαιτουμένους ἡμᾶς τὸν περὶ αὐτῆς λόγον εὐχερῶς ἀποκρίνεσθαι, ἀποκρινομένους δὲ πραότητα ἐπιδείκνυσθαι καὶ φόβον θεοῦ· ὁ γὰρ τὸν περὶ τοῦ θεοῦ λόγον λαλῶν οὕτως ὀφείλει λαλεῖν ὡς παρόντος τοῦ θεοῦ. (Cr 65, 10—14)

---

1 vgl Tit 1, 16 2 Ez 36, 22 3 vgl Js 52, 5 6 f vgl 1 Thess 5, 15 16 f vgl Mt 10, 8. 9 18 f vgl Act 3, 6 20 f Col 4, 5. 6 25 vgl Ps 62, 12; Rom 3, 19 26 f vgl 2 Petr 2, 16

ratione celebrantur. Quia ergo peculantes inexaminabiliter aliquid dicere praesumunt, audiant scripturam sanctam, quia sine intellectu et examinatione videri quemquam nosse scripturas culpabile magis est. „Scientia enim“, inquit, „non intelligentium inexaminata sunt verba“; et: „disciplina sine probatione errat“.

τὸ γὰρ ἄνευ συνέσεως καὶ ἐξετάσεως δοκεῖν τι εἰδέναι μέμψιν φέρει· „γνῶσις γὰρ ἀσυνέτων ἀδιεξέσταται λόγοι“. (Cr 65, 33—66, 3)

„Qui est in dextera dei deglutiens mortem, ut vitae aeternae heredes efficeremur, profectus in caelos subjectis sibi angelis et potestatibus et virtutibus.“ 3, 22

Sicut per filium dei, quod verbum est seu ratio, ⟨et⟩ essentiam cuncta rationalia et, ut essent, habuerunt, sic per eum omnium eorum salus effecta est. Qui⟨a⟩ enim non substantialiter, sed adquisitive sanctitatem habent, cum creaturae sint, jure purgatio facta est circa cuncta hoc modo habentia bonitatem. Unde etiam sublimiora correctionem suscipiunt; pacificavit enim Jesus per sanguinem crucis suae, quae in caelis et quae in terra sunt, omne bellum destruens et tumultum. Mox etenim in descensu eius et nativitate facta de virgine dictum est: „gloria in excelsis deo et in terra pax“. Concorditer autem et in praesentibus dictum est, quia, cum resurrexisset a mortuis et sedisset in dexteram in excelsis profectus in caelum, subjecti sunt ei angeli, potestates atque virtutes. Sicut enim homines abstinentes a peccatis subjecti sunt, ita et superiora rationalia correcta spontaneis culpis, quae forsitan habuerunt, ei subjecta sunt conple⟨n⟩ti dispensationem habitam pro salute cunctorum. Possibile est autem aliquem huiusmodi spontaneis passionibus abstinentem dicere, quia non omnino mutatio facta significatur subditorum animalium supernorum, cum tali intellectu, quae scripta sunt, suscipiuntur: deo verbo exsistenti

---

6 f Eccli 21, 18 7 Prv 10, 17 11 f vgl Jo 1, 1. 3; Col 1, 16
16 f vgl Col 1, 20 18 vgl 2 Tim 1, 10 19 f Lc 2, 14 21 f vgl Mc 16, 19

filio dei omnis creatura tamquam regi omnipotenti subdita est. Et quoniam hic deus verbum hominem assumpsit eumque suscitans post mortem super omnia principia et potestates et virtutes et dominationes esse constituit, huic omnes angeli dei jussi eum adorare subjecti sunt scientes eum unitum deo verbo, cum in dextera divinitatis sit et in nomine eius non solum terrena et inferna, sed etiam caelestia genu flectant et omnis lingua ad gloriam dei patris Jesum dominum esse confiteatur. Cum autem omnem linguam audis, non humana solum numerare debes eloquia, sed etiam eorum, qui sunt in caelis. Dictae sunt enim et illorum linguae, cum ait: „si linguis hominum et angelorum loquar".

1771 „Si autem initium a nobis, | quis finis eorum, qui non cre- 4, 17b-18
dunt dei evangelio? et si justus quidem vix salvus fit, peccator et inpius ubi parebit?"

Instante jam tempore, ut initium sumeret dei judicium, incipit facere transitum a majoribus ad minores. Quapropter ait: tempus inchoationis judicii ex domo dei, hoc est a fidelibus et conplentibus dei viventis ecclesiam, unde etiam infert: si primum a nobis, qui sumus dei domus, examinatio actuum cogitationumque fit, quem creditis terminum non credentibus dei evangelio provenire? per hoc certamen multumque timorem fidelibus inferens, quatenus caute discant judicem, ad quem habere poterunt sine dubio rationem. Hos igitur ex-

Ἐνστάντος καιροῦ τοῦ λαβεῖν ἀρχὴν τὸ τοῦ θεοῦ κρίμα διαβαίνειν ἄρχεται ἐκ τῶν μειζόνων εἰς τοὺς ὑποδεεστέρους, τουτέστιν ἀπὸ τῶν πιστῶν καὶ συμπληρούντων τὴν τοῦ θεοῦ ἐκκλησίαν· διὸ καὶ ἐπιφέρει· εἰ πρῶτον ἀφ' ἡμῶν ὄντων θεοῦ οἴκου ἡ ἐξέτασις τῶν βεβιωμένων γίνεται, τί χρὴ νομίζειν τέλος τοῖς ἀπειθήσασι τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ θεοῦ; ἀγῶνα καὶ φόβον πολὺν ἐμποιεῖ τοῖς πιστοῖς, ὅπως ἀσφαλῶς μάθωσι τὸν κριτήν, πρὸς ὃν ἔχουσι τὸν λόγον· τούτους διεγείρας εἰς τὸν αὐτοῦ φόβον προτρέπει τοὺς ἀπειθοῦντας τῇ θείᾳ διδασκαλίᾳ φάσκων ἄφευκτον ἀπαντήσεσθαι

---

1 vgl Est 13, 9 2—4 vgl Eph 1, 20. 21 4 f vgl Ps 96, 7; Hebr 1, 6
5 f vgl Rom 8, 34; Eph 1, 20 6—8 vgl Phil 2, 10. 11 11 1 Cor 13, 1
18—20 vgl 1 Petr 4, 17 a 21 vgl 1 Tim 3, 15 30 f vgl 1 Petr 4, 5

citans ad timorem eius invitat dicens non credentes divinae doctrinae inevitabilem et indeclinabilem suscepturos scilicet ultionem, quam finem eorum esse nominavit circumscribentem incredulitatem eorum. Adiciens enim istis verbis et excitans potius eos inquit: cum justus vix et cum potiori certamine queat adipisci salutem, quid oportet sentiri de inpiis, quando per se judicati ad judicium non resurgent et de peccatoribus, qui in consilio justorum non resurgunt? His enim, qui bona gesse runt, ad resurrectionem vitae venientibus, qui prava fecerunt, ad resurrectionem judicii suscitantur. Quapropter nequaquam inter bonos peccator et inpius apparebit, cum justus vix salvetur aestuando et decertando, quomodo eius judicium transigatur. Nam licet nihil pravi sibi sit conscius, verumtamen sciens, quoniam non in hoc justificatur, donec eum justificet judex, aestuat ac decertat. Quaestio, utrum aliud sit peccator ėt aliud inpius, quod hic dicit sicut et in aliis scripturae locis, ubi ait: „ideo non resurgunt inpii in judicio neque peccatores in consilio justorum“. Ex hoc quidem ostenditur differentia duorum ordinum, in aliis autem eundem peccatorem dicit et inpium, cum ait: „statuit autem suam caritatem in nos deus, quia, cum peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est“; et mox ait: „pro inpiis“.

Potest autem inpius esse, qui omnino extra dominum est, pec-

τοῖς τοιούτοις κόλασιν, ἣν τέλος αὐτῶν ὠνόμασε περιγράφουσαν ἣν εἶχον ἀπείθειαν· τούτους διεγείρων ἔτι μᾶλλόν φησι· τοῦ δικαίου μόγις τὴν σωτηρίαν λαβόντος τί χρὴ νομίζειν περὶ τῶν ἀσεβῶν τῶν διὰ τὸ αὐτοκατάκριτον μὴ ἐγειρομένων εἰς κρίσιν καὶ περὶ τῶν ἁμαρτολῶν τῶν ἐν βουλῇ δικαίων μὴ ἀνισταμένων; μόγις γὰρ τοῦ δικαίου σωζομένου ἀγωνιῶντος περὶ τοῦ πῶς τὸ κατ' αὐτὸν ἐξετέλεσε κρίμα· εἰ γὰρ καὶ μηδὲν φαῦλον ἑαυτῷ σύνοιδεν, ἀλλ' οὖν εἰδώς, ὅτι οὐκ ἐν τούτῳ δεδικαίωται, ἕως ὁ κριτὴς αὐτὸν δικαιώσει, ἀγωνιᾷ. (Cr 79, 5—22 Ma 204 f)

Δύναται δὲ ἀσεβὴς εἶναι ὁ ἔξω θεοῦ πάντη τυγχάνων, ἁμαρτωλὸς

---

12 vgl Tit 3, 11 13—15 vgl Ps 1, 5 15—18 vgl Jo 5, 29 21 f vgl 1 Cor 4, 4 24 f Ps 1, 5 27—29 Rom 5, 8 ibidem 5, 6

cator autem, quem deus quidem continet, sed ille contemnit eum, dum transgreditur leges eius. Si vero aliquando in textu idem peccator et inpius inveniatur, differentiam tamen habebit in intellectum. Possibile est autem eum, qui peccat, mox et inpium esse, quando per contemptum inpie agit in deum.

δὲ ὁ περιεχόμενος μὲν θεοῦ, ἄλλως δὲ καταφρονῶν καὶ παραβαίνων αὐτοῦ τοὺς νόμους· εἰ δὲ καθ' ὑποκείμενον ὁ αὐτὸς ἁμαρτωλὸς καὶ ἀσεβὴς εἴη, τὴν διαφορὰν κατ' ἐπίνοιαν ἕξει· δυνατὸν δὲ τὸν ἁμαρτάνοντα εὐθέως καὶ ἀσεβῆ εἶναι τῷ διὰ καταφρονήσεως ἀσεβεῖν εἰς θεόν. (Cr 79, 22—28 Ma 205)

III.

In epistola Petri secunda catholica.

„Ubi angeli, fortitudine et virtute cum sint maiores, non proferunt adversus eos a domino exsecrabile judicium." 2Petr 2,11

Angeli manentes in sanctitate, quam habent a deo, sunt potiores hominibus, licet excellenter beati sint homines; angeli 1773 siquidem custodiunt sanctos viros et eis auxiliantur, dum homines nequaquam valeant angelis praebere solatia. Sic itaque et illud, quod in evangelio de Johanne dictum est, quia nullus inter natos mulierum maior sit eo, cum potior illo inveniatur, qui in regno sit minor, interpretati sunt sapientes viri. dicentes, quia, cum sit perfectus inter homines, nullo mortalium minor est, quando, qui inferior est omnium supernorum rationalium, maior est eo, quia non solum virtutis, scientiae differentia potiores sunt angeli, sed etiam quod non sint gravibus ac passibilibus perflexi corporibus. Alter vero quidam dicit nequaquam maiores hominum angelos esse nisi fortitudine et virtute, eo quod mortali vita privati sint; unus denique angelus percussit regis Assyriorum sub uno momenti

---

2 vgl Prv 18, 3; 1 Sm 2, 30 16f vgl Ps 90, 11 19—21 vgl Lc 7, 28 28—1 vgl 2 Rg 19, 35

tempore exercitum centum octoginta quinque milium; et alter paene omnem populum Israëlitarum vastavit, nisi cito David, rex eorum, rogasset deum, ut iracundiae finem daret et terminum ultionis, quae inlata fuerat propter peccatum de populo numerando contractum.

„Latet enim illos hoc volentes, quia caeli erant olim et terra 3, 5
de aqua et per aquam constituta dei verbo, per quae qui tunc mundus aqua inundatus deperiit; qui autem nunc sunt caeli et terra, eodem verbo repositi sunt igni reservandi in diem judicii et perditionis hominum inpiorum."

Multis visum est et ex istis verbis significari mundanas revolutiones atque mutationes. Sic enim habet: caelum enim erat olim et terra ex aqua et per aquam constituta verbo dei, per quae, qui tunc erat mundus, aqua inundatus deperiit; qui autem nunc sunt caeli et terra, verbo repositi sunt igni reservandi. Et post alia: „novos vero caelos et terram novam secundum promissa ipsius exspectamus". Aiunt enim, qui hac sententia detinentur: si caelum erat olim et terra absque caelis et terra, quae nunc est, et extra istos, qui nunc sunt, novi caeli et nova terra erunt, omnibus manifestum est tres mundos per successionem consistere.

Quando scriptum est: „qui nunc sunt caeli et terra, eodem verbo repositi sunt", et mutatio denuo similis erit eis, quae sub diluvio perierunt. Agnovit autem haec conscriptor epistolae ex verbis Jesu de consummatione saeculi sic prolatis: „sicut enim in diebus Noë comedebant, bibebant

Τό· „οἱ νῦν οὐρανοὶ καὶ ἡ γῆ τῷ αὐτῷ λόγῳ τεθησαυρισμένοι εἰσὶν" ὁμοιοῦται τοῖς κατὰ τὸν κατακλυσμὸν συμβεβηκόσι· φησὶ γάρ· ὡς διὰ τῶν πάλαι οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς ἀπώλετο κατακλυσθεὶς ὁ τότε κόσμος, οὕτως ἀναστοιχειουμένων εἰς πῦρ τῶν οὐρανῶν καὶ τῆς γῆς οἱ ἀσεβεῖς καὶ ἁμαρτωλοὶ

1—5 vgl 2 Sm 24, 16. 17 16 f 2 Petr 3, 13 29—7 Mt 24, 38. 39; Lc 17, 26—28

homines, nubebant et nuptui dabantur, vendebant, emebant, plantabant, aedificabant usque ad diem, qua ingressus est Noë in arcam et venit diluvium et tulit omnia, sic erit in praesentia filii hominis“. Amplius contionatur his verbis, cum dicit igne solvendam hanc, quae nunc inspicitur, creaturam. Ait | enim venire judicii diem latenter ut fur, in quo caeli magno impetu et sine dilatione transibunt elementis utique tabefactis ab igne inlato; post quos caelos radicitus amputatos novos caelos novamque futuram terram, in quibus justitiam et promissiones dei in sua habitatione possideant justi. Non est igitur ignorandum praesentem epistolam esse falsatam, quae, licet publicetur, non tamen in canone est.

ἄρδην ἀπολοῦνται· καὶ τουτέστι τὸ τῆς ὁμοιότητος τὸ ἅμα αὐτοὺς ἀπόλλυσθαι ὡσαύτως τοῖς ἐν τῷ κατακλυσμῷ ἀπολωλόσιν· „ὡς γὰρ ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε“, φησὶν ὁ κύριος, „ἤσθιον, ἔπινον, ἐγάμουν, ἐγαμίζοντο, ἄχρι ἧς ἡμέρας εἰσῆλθεν. Νῶε εἰς τὴν κιβωτὸν καὶ ἦλθεν ὁ κατακλυσμὸς καὶ ἦρεν ἅπαντας, κατὰ ταῦτα ἔσται ἡ παρουσία τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.“ Ἐπὶ πλεῖον δὲ συναγορεύων, ὅτι οὕτως ἔσται, φησὶν ἐλεύσεσθαι τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν λανθάνουσαν οἷα κλέπτης, ἐν ᾗ ὀξέως καὶ ἀνυπερθέτως οἱ οὐρανοὶ παρελεύσονται τῶν στοιχείων ἐκτηκομένων πρὸς τοῦ ἐπενεχθέντος πυρός· μεθ' οὓς οὐρανοὺς ῥοιζηδὸν παρελήλυθότας καὶ καινοὺς οὐρανοὺς καὶ καινὴν γῆν ἔσεσθαι, ἐν οἷς δικαιοσύνη καὶ τὰ ἐπαγγέλματα τοῦ θεοῦ τὴν οἴκησιν ἴσχει. (Cr 98, 11-28 Ma 210)

IV.

In epistola Johannis prima catholica.

„Quod erat ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod inspeximus et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae.“ **1 Jo 1, 1**

10—19 vgl 2 Petr 3, 10—13

Multi per haec verba putant praesentiam salvatoris post resurrectionem factam discipulis demonstrari asserentes, quia dixerit hic Johannes de se ceterisque discipulis, quia prius audierint, quoniam dominus resurrexit, postea oculis eum suis inspexerint, ita ut contrectarent pedes et manus et latus eius et sensu caperent figuras clavorum eius et caedis. Nam licet solus Thomas palpasset eum, attamen hoc omnibus reputatur, cum ipse salvator dixerit: „palpate me et videte, quoniam spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere". Alii vero profundius haec verba suscipiunt, eo quod non simpliciter dixerit: „manus nostrae contrectaverunt", sed adjecerit: „de verbo vitae", insuper et illud: „quod erat ab initio". Idem vero significant haec verba, quibus ait: „quod erat ab initio", quod illud, ubi ait: „ego sum, qui sum". Quomodo enim, qui exsistentiis, ut sint, praeparat, non rationabiliter dicatur „quod erat", dum hoc de nullo alio quam de deo verbo verum possit exsistere? Singula namque creaturarum aliquid esse dicuntur, ut est: esse angelum aut solem aut caelum; solus autem salvator est omnino, quod est, quo participantia universa veniunt ad essentiam. Huius autem quilibet auditum prius per introductionem doctrinae suscipiens ad hoc venit, ut eum disciplinabiliter possit inspicere, post multam scili|cet exercitationem, quae contrectatio de verbo vitae vocatur, quae utique

Ἢ διὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ τοῦτο λέγει, καθὸ διὰ τοῦ Θωμᾶ πᾶσιν ἐγνωρίσθη τοῖς ἀποστόλοις ταύτην ἀναστήσας τὴν σάρκα, ἣν προσήλωσαν τῷ σταυρῷ. (Cr 107, 16—18 Ma 213)

Ἕκαστον τῶν γεννητῶν τι εἶναι λέγεται, οἷον εἶναι ἄγγελος, εἶναι ἥλιος ἢ οὐρανός, μόνος δὲ ὁ σωτὴρ καθάπαξ ὢν τυγχάνει· οὗ μετέχοντα τὰ πάντα εἰς ὕπαρξιν ἔρχεται. Τούτου ἀκρόασιν πρότερον κατὰ τὴν εἰσαγωγικὴν διδασκαλίαν δεξάμενός τις ἔρχεται εἰς τὸ ἰδεῖν αὐτὸν ἐπιστημονικῶς μετὰ πολλὴν γυμνασίαν, ἥτις ψηλάφησις περὶ τοῦ λόγου τῆς ζωῆς εἴρηται τῆς εἰπούσης, ὅτι· „ἐγώ εἰμι ἡ ζωή".

Λελέξεται καὶ οὕτως· περὶ τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος ἀκηκόαμεν διὰ τοῦ

8 vgl Jo 20, 25 9 vgl Jo 20, 27 11 f Lc 24, 39 16 f Ex 3, 14

vere dixit: „ego sum vita“. Exponitur autem etiam sic: de eo, qui erat in principio, per legem audivimus et prophetas, quia venturus esset; hunc venientem aperte oculis nostris vidimus non fortuite consentientes ei, qui in carne visus est, sed cum multa contrectatione perscrutantes scripturas de ipso testimonia perhibentes et ita credidinus de verbo vitae. Mystice vero haec quilibet advertens dicere poterit non incongrue positum „vidimus“ et „inspeximus“, sed unicuique verbo subjacere significantiae propriae rationem. Cum enim salvator, de quo ista conscripta sunt, deus verbum factus sit caro verbum dispensatione suscepta, respiciens quis inhumanationem Christi videt eum sensibiliter perceptionem habens visibilis personae, advertens autem divinitatem inspicit eum gloriam habentem tamquam unigeniti a patre plenum gratia et veritate. Has duas perceptiones, id est sensibilem et intellegibilem demonstrat etiam ille, qui dicit: „et si cognovimus secundum carnem Christum, sed nunc jam non cognoscimus“. Quia vero inspiciendi sermo intellectualem significat perceptionem, manifestant hoc etiam illa verba: „beati mundo corde, quoniam ipsi inspicient deum“. Haec itaque differentia videndi et inspiciendi sic maneat, quando utraque sunt | simul; nam aliquando intellegibilis inspectio visionis voce significatur, ut est illud: „qui vidit me, vidit et patrem“, non quia patrem quis oculis carnis vidit; quisquis enim est ex deo, vidit deum.

„Et vita palam facta est et vidimus et testamur et nuntiamus vobis vitam aeternam, quae erat apud patrem et palam facta est nobis.“

νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ὡς ἐλεύσεται· τοῦτον ἐλθόντα ἐμφανῶς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν εἴδομεν οὐχ ὡς ἔτυχε συγκαταθέμενοι τῷ ὀφθέντι σαρκί· μετὰ πολλὴν γὰρ ἡμῶν ψηλάφησιν ἐρευνῶντες τὰς περὶ αὐτοῦ μαρτυρούσας γραφὰς ἐπιστεύσαμεν τῷ περὶ τῆς ζωῆς λόγῳ. (Cr 107, 1—13 Ma 213)

---

1 Jo 14, 6 3 vgl Jo 1, 1 . 9 f vgl Jo 5, 39 14 vgl Jo 1, 14 17 f vgl Jo 1, 14 20 f 2 Cor 5, 16 23 Mt 5, 8 26 Jo 14, 9 27 f vgl Jo 6, 46

Vitam, quae erat in patre, palam factam nobis vidimus, ait. Congruenter dictum est: vidimus eam et audientes de ea; de hac palam facta vita testimonium perhibentes adnuntiamus et vobis, quos consequens est videre eam. Manente siquidem differentia videndi et conspiciendi haec dicenda sunt: quod vidit aliquis, nuntiare poterit alteri, cum de inspectione non omnino possit hoc fieri. Multa enim, quae perfecte inspecta cognoscuntur, voce significari non possunt, dum per eruditionem ineffabilem cognoscuntur et sine vocis indicatione mortalis; non enim licet homini loqui haec; hoc inpossibile est. Hoc ergo animadvertendum est, quia testimonium perhibentes deo et vitae eius, non commendant ea, de quibus testantur, sed semet ipsos testimonii confessione meliorant. Denique pietatis athletae, quos consuetudo fraterna martyres vocat, id est testes, videmus, quia semet ipsos equidem ornaverunt, non autem in suo martyrio veritati aliquid addiderunt.

Τὴν οὖσαν ἐν τῷ πατρὶ ζωὴν φανερωθεῖσαν ἡμῖν ἑωράκαμέν φησι, καταλλήλως ἰδεῖν αὐτὴν καὶ ἀκούσαντες περὶ αὐτῆς· ταύτῃ τῇ φανερωθείσῃ ζωῇ μαρτυροῦντες ἀπαγγέλλομεν καὶ ὑμῖν ἐκεῖνα τὰ οἷς ἕπεται καὶ ἰδεῖν αὐτὴν καὶ ὑμᾶς. (Cr 107, 29—32 Ma 213)

„Et haec est adnuntiatio, quam audivimus ab eo, et indicamus vobis, quoniam deus lux est et tenebrae in eo non sunt ullae.“ 1, 5

Ab ipso salvatore adnuntiationem discipulis factam scribit, qua declaratur, quia, cum deus sit lux, nullas tenebras habet in semet ipso. Hanc adnuntiationem et vobis, inquit, offerimus, ut eandem quam nos de deo sententiam habeatis, quoniam lux est. Lux vere est deus intellegibilis atque perpetua; nihil enim

Ὑπ' αὐτοῦ τοῦ σωτῆρος ἀγγελίαν γεγονέναι γράφει τοῖς μαθηταῖς δηλοῦσαν, ὡς φῶς ὑπάρχων ὁ θεὸς οὐδεμίαν σκοτίαν ἔχει ἐν αὐτῷ· ταύτην ἀγγελίαν καὶ ὑμῖν προσφέρομεν, ἵνα τὴν αὐτὴν ἐν ὑμῖν περὶ θεοῦ δόξαν ὡς ὄντος φωτὸς ἔχητε· φῶς δέ ἐστιν ὁ θεὸς νοητὸν αἴδιον· οὐδὲν γὰρ αἰσθητὸν ἀεὶ ὑπάρχει· τούτῳ τῷ φωτὶ ἐναν-

sensibile semper manet. Huic luci contrarias esse tenebras intelligendum est; quae tenebrae ignoratio et habitus deterior sunt. Quia ergo neutra species tenebrarum, hoc est nec ignoratio
1778 nec ulla ne|quitia est in deo, jure dictum est nullas tenebras in eo esse. Possibile est non pro his tantummodo dictum esse: „tenebrae in eo non sunt ullae“, sed etiam de cunctis speciebus ignorationis atque malitiae. Quia enim nulla malitia in deo est, constat ex eo, quod dictum est: „fidelis deus“; et: „non est injustitia apud eum“; et iterum: „quid ergo dicemus? injustitia est apud deum? absit“. Ad hoc percipiendum est etiam illud, quod dictum est: „rectus dominus deus et non est injustitia apud eum“.. Quia vero nec ignoratio in eo est, manifestat Daniel de ipso dicens: „qui cognoscit, quae in tenebris sunt, et lux cum eo est“; et illud: „occultorum agnitor deus cognoscens omnia, antequam fiant“. Si enim habeat scientiam occultorum atque tenebrosorum et omnium, quae facienda sunt, cuius rei ulterius erit ignarus? Non habet igitur communionem haec lux cum ignoratione intellegibili; unde scriptum est: „quae communio luci ad tenebras?“

τίως νοητέον τὴν σκοτίαν ἄγνοιαν καὶ ἕξιν χειρίστην οὖσαν· ἐπεὶ οὖν οὐδέτερον τῶν εἰδῶν τῆς σκοτίας, οὔτε ἄγνοια οὔτε κακία, ἐν τῷ θεῷ ἐστιν, εἰκότως εἴρηται μηδεμίαν σκοτίαν ἐν αὐτῷ εἶναι. (Cr 109, 9—17 Ma 214)

Si vero volunt haeretici dicere, ut derogent deitati, discordare praesentia ad illud, quod dictum est: „posuit tenebras latibulum suum“, hoc est deus; et illud: „intravit Moyses in nubem, ubi erat deus“, sciant tenebras

Εἰ δὲ εἴρηταί που· „σκότος ἀποκρυφὴν αὐτοῦ“, σκότος ἐν τούτοις λέγεται ἡ ἐν ἀκαταληψίᾳ ἀσάφεια· ἄγνοιαν δὲ ἡμῶν δυνατὸν εἶναι τὴν ἀσάφειαν, οὐ μὴν τοῦ θεοῦ φωτὸς ὄντος. (Cr 109, 17—19 Ma 214)

11 f 1 Cor 1, 9 12 Jo 7, 18 12 f Rom 9, 14 14 f Ps 91, 16 16 f Dn 2, 22 17 f Dn 13, 42 21 f 2 Cor 6, 14 26 f Ps 17, 12 28 f Ex 20, 21

in his significari inconprehensibilitatis eius obscuritatem. Possibile namque est per ignorantiam nostram rationem hanc fieri nobis obscuritatem, non in deo esse, qui lux est. Ipsis quoque sermonibus advertendum est, quia non idem significat id, quod dictum est in tenebris et nube seu caligine deum esse et latibulum suum in tenebris posuisse, quod significatur ex his verbis: „et tenebrae in eo non sunt ullae“. In ipso igitur non sunt tenebrae, quia nec naturae eius est has habere; ipse vero in tenebris et caligine esse videtur nobis utique conprehensionem eius non habentibus, cuius substantiae esse noscatur.

„Si dixerimus nos societatem habere cum eo et in tenebris 1, 6
ambulemus, mentimur et non facimus veritatem“ et reliqua.

Quoniam, cum deus lux sit, sine participio omnium tenebrarum est et nullam communionem cum eis habet, qui ex eius inluminatur luce, ambulat in lumine secundum verba ipsius salvatoris dicentis: „donec lumen habetis, ambulate in lumine, ne vos tenebrae conprehendant“; et iterum: „ego sum lux mundi; qui
1779 me sequitur, non ambu|labit in tenebris, sed habebit lucem vitae“. Quisquis enim peccando in tenebris ambulans dixerit se habere communionem per participium apud deum et mente non esse tenebrosa, mentitur non faciens veritatem. Si enim veritas rebus ipsis manifestatur per eos, a quibus agitur, idem rebus ipsis fallitur, qui non facit eam, licet pura verbi prolatione dicat se confiteri veritatem.

„In hoc scimus, quoniam cognovimus eum, si mandata eius 2, 3—4
servemus. Qui dicit se eum scire et mandata eius non servat, mendax est et in hoc veritas non est.“

Sciendi seu cognoscendi sermo in scriptura divina praecipue non semper notitiam manifestat nisi | *Τὸ γινώσκειν ἐν τῇ γραφῇ μάλιστα οὐκ ἀεὶ τὸ ἐπίστασθαι δηλοῖ, ἀλλὰ καὶ τὸ πεῖράν τινος ἐσχηκέναι*

---

5 vgl Ex 19, 9 14 f vgl Jo 1, 9; Ps 17, 29 16 f Jo 12, 35 17 f Jo 8, 12

experimentum alicuius habere rei et uniri ei tamquam in eo: „qui non scivit peccatum“; et illud: „nunquam vos agnovi, operarii iniquitatis“. Peccatum enim nescivit, non quia non habuit notitiam, quid esset peccatum, sed quia non fecit illud; peccatum namque non fecit, licet expertus sit omnium secundum similitudinem nostram praeter peccatum. Secundum hanc significationem: „qui custodit mandatum, non cognoscit verbum malignum“. Dicit autem ipse Jesus operariis iniquitatis: „nunquam vos agnovi“ ostendens, quoniam nunquam eo participati sunt, quibus hoc dicebatur. Hoc modo namque percipiendum est et illud: „tunc autem cognoscentes deum, magis autem cogniti a deo“; et illud: „novit dominus, qui eius sunt“. Quia vero et pro nosse et doctum esse positum est sciendi verbum, aperte videtur ex eo, quod dictum est: „quoniam cognovi peccata vestra“; deus enim scit peccata quorundam habens eorum quippe notitiam; hoc quoque modo sentiendum est etiam illud: „vos estis justificantes vos ipsos coram hominibus, deus autem cognoscit corda vestra“; similis etiam veritatis est et illud: „sciens autem Jesus malitiam eorum“; et illud: „sciens cogitationes eorum“. His ita distinctis qui dicit se scire deum et copulatum ei et habere participium eius, necessario consequenter habebit, ut eius mandata custodiat, quoniam hoc quo-

καὶ ἡνῶσθαι αὐτῷ, ὡς ἐν τῷ· „τὸν μὴ γνόντα ἁμαρτίαν“· καὶ τό· „οὐδέποτε ἔγνων ὑμᾶς, ἐργάται τῆς ἀνομίας“· ἁμαρτίαν γὰρ οὐκ ἔγνω οὐ τὸ μὴ ἐπίστασθαι, τί ἐστιν ἁμαρτία, ἀλλὰ τὸ μὴ ἐνεργηκέναι αὐτήν. (Cr 111, 15—18 Ma 216)

Λέγει δὲ τοῖς ἐργάταις τῆς ἀνομίας ὁ κύριος· „οὐδέποτε ὑμᾶς ἔγνων“, ἐκφαίνων, ὅτι οὐδέποτε μετέσχον αὐτοῦ, οἷς ἐλέγετο τοῦτο. (Cr 111, 18—20)

Ὁ λέγων οὖν ἐγνωκέναι τὸν θεὸν τὸ ἀνακεκρᾶσθαι αὐτῷ καὶ μετέχειν αὐτοῦ ἑπόμενον ἀναγκαίως ἔχει τὸ τηρεῖν αὐτοῦ τὰς ἐντολάς· διὸ καὶ ἀντιστρέφει· ἑκάτερα τὰ σημαινόμενα τοῦ γινώσκειν φανε-

---

2 f 2 Cor 5, 21 4 f Lc 13, 27 8 vgl 1 Petr 2, 22 8 f vgl Hebr 4, 15 10 f Eccle 8, 5 13 Mt 7, 23 16 f Gal 4, 9 17 f Nm 16, 5 20 Am 5, 12 22 f Lc 16, 15 24 Mc 12, 15 25 Mt 12, 25

que reciprocum est, dum omnino mentiatur, | qui mandata eius non servans eum se habere confirmat. Utraque enim haec significantia ex praesentibus indicatur; ait enim: „in hoc scimus“, hoc est notitiam habemus; et sequitur: „quoniam cognovimus eum“, id est uniti et adhaerentes ei et eius mandata servantes; nam qui non servat ea, palam est, quia a scientia dei videatur extraneus. Sic enim filii sacerdotis Heli nescierunt dominum nequaquam eius mandata servantes, licet haberent simplicem eius conprehensionem, cum sacerdotes essent. His ita manifestatis, qui vult scientiam habere dei, vacet ab omnibus, per quae minime dei mandata servantur. Haec enim sunt nequitiae materialesque passiones. Sicut enim nesciens peccatum Jesus neque operarios iniquitatis plenitudine non fraudatur, cum sit sapientia et veritas dei, ita nesciens judicii diem non minuitur, quia neque, quando dicitur deus in scripturis sanctis oblivisci et paeniteri et irasci, divinitate minuitur. Quo enim modo illa panduntur, eodem et, quod dictum est de judicii ignoratione, resolvitur; sicut enim, cum deus solus sit sapiens et scientiam habeat omnium, oblivio passibilis et paenitentia aut aliquid huiusmodi in eo nequaquam exsistit, cum

ρούται ἐκ τοῦ προκειμένου· φησὶ γάρ· „ἐν τούτῳ γινώσκομεν“, τουτέστιν ἐπιστάμεθα, „ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν“ ἑνωθέντες αὐτῷ καὶ τηροῦντες αὐτοῦ τὰς ἐντολάς· ὁ γὰρ μὴ τηρῶν αὐτὰς φανερός ἐστιν ἔξω τῆς γνώσεως τοῦ θεοῦ τυγχάνων. (Cr 111, 20—27 Ma 216)

Ὥσπερ οὖν οὐ γνοὺς ἁμαρτίαν ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς οὐδὲ τοὺς ἐργάτας τῆς ἀνομίας οὐ στερεῖται πληρότητος σοφία καὶ ἀλήθεια θεοῦ ὑπάρχων, οὕτως οὐ γνοὺς τὴν τῆς κρίσεως ἡμέραν οὐκ ἐλαττοῦται, ἐπεὶ μηδέ, ὅταν περὶ θεοῦ λέγῃ ὡς λήθην καὶ μεταμέλειαν καὶ ὀργὴν ἔχοντος ἐλαττοῦται ἡ θεότης· ᾧ γὰρ λόγῳ ἐκεῖνα σαφηνίζεται, τούτῳ καὶ περὶ τοῦ ἀγνοεῖν τὴν ἡμέραν λυθείη· ὡς γὰρ μόνου σοφοῦ θεοῦ καὶ γνῶσιν ἔχοντος πάντων ἢ κατὰ πάθος λήθη ἢ μεταμέλεια ἤ τι τῶν τοιούτων οὐχ ὑπάρχει οἰκονομικῶς λεγόμενα περὶ

---

11 vgl 1 Sm 2, 12 16 vgl 2 Cor 5, 21 17 vgl Lc 13, 27 17 f vgl Col 2, 9 19 vgl 1 Cor 1, 24 vgl Jo 14, 6 19 f vgl Mc 13, 32 22 vgl Ps 12, 1 23 vgl Gn 6, 7 vgl 2 Rg 24, 20

utique de eo dispensative dicantur, ita ergo sapientia et veritate dei ignorantiam non recipiente propter quandam utilitatem horam et diem judicii dicitur ignorare; | *αὐτοῦ, οὕτως τῆς σοφίας καὶ ἀληθείας τοῦ θεοῦ οὐκ ἐπιδεχομένης ἄγνοιαν διά τι χρήσιμον εἴρηται, ὅτι τὴν ὥραν καὶ τὴν ἡμέραν τῆς κρίσεως ἀγνοεῖ.* (Cr 111, 27-112, 3) quorum singula aperte monstrabuntur, cum de his fuerit dicendi propositum.

„Qui custodit verbum eius, vere in hoc caritas dei perfecta 2, 5
est“ et reliqua.

Qui vere ex tota anima et ex toto corde diligit deum, eius imperii verba custodit et ex re ipsa cognoscitur, quia dilectionem habeat dei; ex qua re probatur huiusmodi causa, quia deus, cum eius servantur verba, diligitur, et probatur eum habere, qui eius cognoscitur mandata servare. Quia vero dilectio causa est eius praecepta servandi, manifestatur ex eo, quod dictum est: „si quis me diligit, mea mandata servabit“; et ex illo: ‚si quis me diligit, verbum meum custodit et pater meus diligit eum“. His itaque consonanter dicendum est legem prophetasque pendere per man-
1781 data dilectionis. Quia vero e diverso scientia ad nos conversa a causabili ostendit causam probatione manifesta, monstratur ex eo, quod dictum est: „qui habet mandata mea et servat ea, hic est, qui me diligit“; simul et ex praesenti sermone, quod dictum est: „qui custodit verbum eius, vere in hoc caritas dei perfecta est“; vere perfectam dilectionem dicens, | *Ἀληθῶς δὲ τελείαν ἀγάπην λέγει, ἀφ' ἧς οὐδὲν τῶν κακῶν ἢ ἀπατηλῶν χωρίσαι δύναται τὸν περιεχόμενον αὐτῆς.* (Cr 112, 18—20) per quam nihil malorum atque fallacium eum, qui ab hac dilectione continetur, poterit segregare.

„Carissimi, non novum mandatum scribo vobis, sed manda- 2, 7
tum vetus, quod habuistis ab initio; vetus enim verbum, quod audistis.“

---

4 f vgl Mt 24, 36 — 10 vgl Lc 10, 27 — 15 f Jo 14, 15 — 16 f Jo 14, 23
18 f vgl Mt 22, 40 — 21 f Jo 14, 21 — 23 1 Jo 2, 5 — 26 f vgl Rom 8, 39

Quia forte derogabant aliqui evangelicae tunc doctrinae tamquam heri et nuper inceptae, docet, quia mandatum scribit non tunc primitus hominibus datum, sed vetus et quod antiquitus habuerunt. Priscum namque mandatum est: „diliges dominum deum tuum“; et: „proximum tuum sicut te ipsum“; quoniam auditum fuerat hoc mandatum olim et a longo jam tempore, sapienter antiquum et in notitiam hominum jam venisse praedicatur. Poterit autem alter dicere: quomodo potest intelligi hoc mandatum, quod scribitur de caritate proximi, ab initio esse et ab eis, quibus nunc scribit, auditum, cum non Judaei, sed gentiles essent, sicut ostendit finis epistolae? Hoc enim sermone terminatur: „filioli, custodite vos ab idolis“. Unde considerandum est, ne forte vetus mandatum dicat et ab initio exsistens, quod etiam ab omnibus hominibus est auditum, id est amabilem affectum per naturalem accedentem sensum. Omnes enim homines, cum sint naturaliter mansueta et communia animalia, diligunt proximos. Unde salvator
1782 hunc naturalem affectum mo vens ait: „omnia, quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite similiter“. Cum dicit vetus esse mandatum, ostendit non aetate antiquatum esse alio succedente, sicut est secundum literam testamentum legis. Quae igitur ita sunt vetera, non propter tempus, quod eis ab aliis succedatur,

Ἴσως τις ἐρεῖ, πῶς οἷόν τε νοεῖν ἐστι τὴν γραφομένην περὶ ἀγάπης ἐντολὴν ἀπ᾽ ἀρχῆς εἶναι καὶ ἠκοῦσθαι τούτοις, οἷς ἡ ἐπιστολὴ γράφεται· οὐ γὰρ Ἰουδαῖοι ἦσαν, ὡς παρίστησι τῆς ἐπιστολῆς τὸ τέλος· „τεκνία“, γάρ φησι, „φυλάξασθε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων“. μήποτ᾽ οὖν ἐντολὴ παλαιὰ καὶ ἀπ᾽ ἀρχῆς ὑπάρχουσα καὶ ἀκουσθεῖσα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐννοίας φιλικὴ διάθεσις· πάντες γὰρ φύσει ἥμερα καὶ κοινωνικὰ ζῶα ὄντες ἀγαπῶσι τοὺς πλησίον· ὅθεν ὁ σωτὴρ τὴν φυσικὴν ταύτην διάθεσιν ἀνακινῶν λέγει· „πάντα οὖν, ὅσα θέλετε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως ποιεῖτε αὐτοῖς“. (Cr 112, 9—18 Ma 216 f)

esse mandatum, ostendit non aetate antiquatum esse alio succedente, sicut est secundum literam testamentum legis. Quae igitur ita sunt vetera, non propter tempus, quod eis ab aliis succedatur,

---

4 f Dt 6, 5 5 Lv 19, 18 14 f 1 Jo 5, 21 26—28 Mt 7, 12
30 vgl Hebr 8, 13

vetera sic dicuntur, sed quod antiqua sint et non modo primo coepta. Ad hanc significationem referendus est et „antiquus dierum“, qui prophetae monstratus est. Sed etiam is, qui propositum habet commendandi praesentia de dilectione proximi, antiquitus a Moyseos temporibus inchoatum dicit eum mandatum et propter antiquitatem, non propter successionem vetus fuisse dictum. Non enim omnia mandata, quae in antiqua scriptura referuntur, praeterierunt aliis succedentibus; semper etenim manent sicuti praesens et de honore parentum et huiusmodi mandata similia, dum figurativa solummodo et quae erant futurorum umbrae, transierunt.

„Nolite diligere mundum neque ea, quae sunt in mundo. 2, 15—17
Si quis diligit mundum, non est caritas patris in eo, quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia saeculi, quae non est a patre, sed de mundo est; et mundus transit et concupiscentia eius; qui autem fecerit voluntatem dei, permanet in aeternum, sicut et ipse manet in aeternum.“

Quoniam amicitiae mundi inimicitiae sunt ad deum, ita ut, qui voluerit esse mundi amicus, inimicus constituatur dei, consequens est, ut, qui voluerit amicus esse dei, ita ut habeat in semet ipso caritatem eius, recedat a caritate mundi et quae in eo sunt. Ne quis autem putet ex eo, quod dixit mundum, universitatem caeli et terrae et quae in eis sunt, indicari, interpretatus est „ea, quae in mundo sunt“, ut consequenter etiam eum intelligere valeamus. Est igitur „in eo“ passibilis et materialis affectus et

Ὅπως μὴ νομίσῃ τις τὸ σύστημα τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς παρίστασθαι ἐνταῦθα ἐκ τῆς τοῦ κόσμου φωνῆς, ἡρμήνευσε, τίνα „τὰ ἐν αὐτῷ“ τυγχάνει, ἵνα ἑπομένως καὶ αὐτοὶ ἐκλάβωμεν· ἔστι τοίνυν „καὶ τὰ ἐν αὐτῷ“ ἐμπαθὴς καὶ ὑλικὴ διάθε-

---

2 f vgl Dn 7, 9 10 vgl Hebr 8, 5; 9, 9 vgl Col 2, 17 19 vgl Jac 4, 4 30 f vgl 1 Petr 2, 11

Quia forte derogabant aliqui evangelicae tunc doctrinae tamquam heri et nuper inceptae, docet, quia mandatum scribit non tunc primitus hominibus datum, sed vetus et quod antiquitus habuerunt. Priscum namque mandatum est: „diliges dominum deum tuum“; et: „proximum tuum sicut te ipsum“; quoniam auditum fuerat hoc mandatum olim et a longo jam tempore, sapienter antiquum et in notitiam hominum jam venisse praedicatur. Poterit autem alter dicere: quomodo potest intelligi hoc mandatum, quod scribitur de caritate proximi, ab initio esse et ab eis, quibus nunc scribit, auditum, cum non Judaei, sed gentiles essent, sicut ostendit finis epistolae? Hoc enim sermone terminatur: „filioli, custodite vos ab idolis“. Unde considerandum est, ne forte vetus mandatum dicat et ab initio exsistens, quod etiam ab omnibus hominibus est auditum, id est amabilem affectum per naturalem accedentem sensum. Omnes enim homines, cum sint naturaliter mansueta et communia animalia, diligunt proximos. Unde salvator
1782 hunc naturalem affectum mo vens ait: „omnia, quaecumque vultis, ut faciant vobis homines, et vos facite similiter“. Cum dicit vetus esse mandatum, ostendit non aetate antiquatum esse alio succedente, sicut est secundum literam testamentum legis. Quae igitur ita sunt vetera, non propter tempus, quod eis ab aliis succedatur,

Ἴσως τις ἐρεῖ, πῶς οἷόν τε νοεῖν ἐστι τὴν γραφομένην περὶ ἀγάπης ἐντολὴν ἀπ' ἀρχῆς εἶναι καὶ ἠκοῦσθαι τούτοις, οἷς ἡ ἐπιστολὴ γράφεται· οὐ γὰρ Ἰουδαῖοι ἦσαν, ὡς παρίστησι τῆς ἐπιστολῆς τὸ τέλος· „τεκνία“, γάρ φησι, „φυλάξασθε ἑαυτοὺς ἀπὸ τῶν εἰδώλων“. μήποτ' οὖν ἐντολὴ παλαιὰ καὶ ἀπ' ἀρχῆς ὑπάρχουσα καὶ ἀκουσθεῖσα πᾶσιν ἀνθρώποις ἐστὶν ἡ κατὰ τὰς φυσικὰς ἐννοίας φιλικὴ διάθεσις· πάντες γὰρ φύσει ἥμερα καὶ κοινωνικὰ ζῶα ὄντες ἀγαπῶσι τοὺς πλησίον· ὅθεν ὁ σωτὴρ τὴν φυσικὴν ταύτην διάθεσιν ἀνακινῶν λέγει· „πάντα οὖν, ὅσα θέλετε, ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὑμεῖς ὁμοίως ποιεῖτε αὐτοῖς“. (Cr 112, 9—18 Ma 216 f)

---

4 f Dt 6, 5 5 Lv 19, 18 14 f 1 Jo 5, 21 26—28 Mt 7, 12
30 vgl Hebr 8, 13

vetera sic dicuntur, sed quod antiqua sint et non modo primo coepta. Ad hanc significationem referendus est et „antiquus dierum“, qui prophetae monstratus est. Sed etiam is, qui propositum habet commendandi praesentia de dilectione proximi, antiquitus a Moyseos temporibus inchoatum dicit eum mandatum et propter antiquitatem, non propter successionem vetus fuisse dictum. Non enim omnia mandata, quae in antiqua scriptura referuntur, praeterierunt aliis succedentibus; semper etenim manent sicuti praesens et de honore parentum et huiusmodi mandata similia, dum figurativa solummodo et quae erant futurorum umbrae, transierunt.

„Nolite diligere mundum neque ea, quae sunt in mundo. 2, 15—17
Si quis diligit mundum, non est caritas patris in eo, quoniam omne, quod est in mundo, concupiscentia carnis est et concupiscentia oculorum et superbia saeculi, quae non est a patre, sed de mundo est; et mundus transit et concupiscentia eius; qui autem fecerit voluntatem dei, permanet in aeternum, sicut et ipse manet in aeternum.“

Quoniam amicitiae mundi inimicitiae sunt ad deum, ita ut, qui voluerit esse mundi amicus, inimicus constituatur dei, consequens est, ut, qui voluerit amicus esse dei, ita ut habeat in semet ipso caritatem eius, recedat a caritate mundi et quae in eo sunt. Ne quis autem putet ex eo, quod dixit mundum, universitatem caeli et terrae et quae in eis sunt, indicari, interpretatus est „ea, quae in mundo sunt“, ut consequenter etiam eum intelligere valeamus. Est igitur „in eo“ passibilis et materialis affectus et

Ὅπως μὴ νομίσῃ τις τὸ σύστημα τὸ ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς παρίστασθαι ἐνταῦθα ἐκ τῆς τοῦ κόσμου φωνῆς, ἡρμήνευσε, τίνα „τὰ ἐν αὐτῷ“ τυγχάνει, ἵνα ἑπομένως καὶ αὐτοὶ ἐκλάβωμεν· ἔστι τοίνυν „καὶ τὰ ἐν αὐτῷ“ ἐμπαθὴς καὶ ὑλικὴ διάθε-

---

2 f vgl Dn 7, 9 10 vgl Hebr 8, 5; 9, 9 vgl Col 2, 17 19 vgl Jac 4, 4 30 f vgl 1 Petr 2, 11

appetitus, qui per carnis concupiscentiam militare adversus animam designatur; contra quam admonitio praebetur sic dicens: | *σις σημαινομένη δι' ἐπιθυμίας σαρκὸς τῆς στρατευομένης κατὰ τῆς ψυχῆς καὶ ὀφθαλμῶν ὄρεξις.* (Cr 116, 11—16 Ma 218)

1783 „non te vincat concupiscentia pulchritudinis"; et | alia sententia, 6 quae dicit: „omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum, jam adulteratus est eam in corde suo". Ad haec autem oculorum concupiscentia est omne, quod per aspectum ad delectationem inrationabilem usque perducit. Ab hac ergo dilectione nos convenit 10 abstinere scientes, quia talis mundus transit cum concupiscentia sua, cum utique temporalis exsistat, ut in nobis caritatem suscipiamus dei, cuius voluntas semper permanens virtus est; de qua scriptum est: „justitia inmortalis est"; et iterum: „justitia eius", hoc est viri beati per reverentiam, „permanet in saeculum saeculi". 15 Quia dei vero voluntas in actione consistit, indicatur per hoc, quod ait: „non omnis, qui dicit mihi: domine, domine, introibit in regnum caelorum, sed qui facit voluntatem patris mei". Per hoc praesentata generali et actuali virtute earum species agnoscuntur ex eo, quod dictum est: „inveni David virum secundum cor meum, 20 qui faciat omnes voluntates meas". Possibile est ex praesentibus verbis etiam visibilem mundum intelligi, id est non esse diligendum ab eis, qui valde praecellunt, dum considerant non praesentia, sed aeterna. Et quoniam, qui habent in eius amore vivendi propositum, passibiliter in rebus sensibilibus habitare contendunt, 30 recte superbia saeculi et carnis atque oculorum concupiscentia | *Δυνατὸν δὲ ἐκ τῶν προκειμένων ἐκδέξασθαι καὶ περὶ τοῦ ὁρατοῦ κόσμου οὐκέτι ἀγαπωμένου ὑπὸ τῶν ὑπεραναβάντων τῷ σκοπεῖν οὐκέτι τὰ πρόσκαιρα, ἀλλὰ τὰ αἰώνια· καὶ ἐπεὶ οἱ ἐν αὐτῷ τῷ φιλοζωεῖν προτιθέμενοι διατρίβειν παθητικῶς μεταχειρίζονται τὰ αἰσθητά, εἰκότως ἀλαζονεία βίου καὶ σαρκὸς καὶ ὀφθαλμῶν ἐπιθυμία εἴρηται εἶναι ἐν αὐτῷ· ὧν πάντων ὁ ὑπερφρονῶν ὑπερκόσμιος ἔσται ποιῶν*

---

5 Prv 6, 25 6 f Mt 5, 28 12 vgl Prv 19, 21 13 Sap 1, 15
13 f Ps 111, 3 16 f Mt 7, 21 19 f Act 13, 22 25 f vgl 2 Cor 4, 18

esse dicitur in eis. Quae omnia quicumque contemnit, supra mundum erit diligens deum et faciens voluntatem eius, qui permanet in aeternum.

τὰ θελήματα τοῦ θεοῦ τῷ μένειν ἀεὶ καὶ ἀγαπᾶν τὸν θεόν. (Cr 116, 16—23 Ma 218)

„Filioli, novissima hora est; et sicut auditis, quoniam antichristus venit, et nunc autem antichristi multi facti sunt; unde dinoscimus, quia novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Sed si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum; sed ut palam fiant, quia non sunt omnes ex nobis. Et vos unctionem habetis a sanctis et scitis omnia.“ 2, 18—20

Non de omnibus, qui fallacem doctrinam habent, haec scribuntur, sed de solis declinantibus ad falsam doctrinam post instructionem evangelicam, qui tamquam ex Christianis facti noscuntur antichristi, quoniam quantum ad hoc, quod aliquando susceperunt doctrinam Christi, ex discipulis Christi extra eos sunt facti eligentes fallacibus inesse doctrinis. Quapropter licet adnuntient scripturas, non sunt | respiciendi, cum utique ex earum voluntate ceciderint et ad inpios sensus accesserint; palam facti sunt enim recedentes ab unctione, quam habemus a sancto spiritu, eo videlicet ostendentes, quia sint antichristi. Nam quicumque sunt participes Christi, in eo permanent unctionem, id est chrisma a sancto percipientes, ut possint scientiam spiritalium habere cunctorum, dum illi sunt antichristi, qui ab ecclesia salvatoris abscesserunt. ut etiam praesidere videantur haeresibus. Recte siquidem dicitur, quia de solis eis sit indicatum hoc, quod ait: „ex nobis exierunt“, quia prave sentientes noluerunt esse nobiscum propter ipsam utique falsae scientiae voluntatem a nobis alienati. Quia vero non de omnibus false docentibus hoc scriptum est, cunctis palam est; non enim

Τοῦτό φησιν, ἐπειδὴ γεγονότες μαθηταὶ ἀπέστησαν μὲν τῆς ἀληθείας, ἰδίας δὲ ἐπινοίας βλασφημιῶν ἐξεῦρον. (Cr 118, 27—28)

1784

---

22 f vgl Hebr 3, 14 23 f vgl 1 Jo 2, 27

alios antichristos vocari moris est quam eos, qui false de Christo docent, mundi scilicet sapientibus non in hac significatione subjectis. Requirendi sunt etiam ex hoc verbo hi, qui diversitatem naturarum introducere moliuntur, quid aiunt in hoc, ubi dictum est: „ex nobis exierunt“. Quomodo enim terreni ab spiritalibus sunt egressi, cum semper secundum eos e longinquo consistant propter diversitatem substantiarum? Quomodo autem etiam permanere potuerunt nobiscum terreni scilicet exsistentes, dum nec quantulumcumque simul valeant esse virtutis insusceptibiles et illi, qui eam habere noscuntur? Igitur licet figurate dicta sint haec, attamen voluntariam recessionem ostendunt aliquorum et cohabitationem, quae potest esse malis viris cum bonis, dum vitio suo tales sunt facti. Non igitur oportet intelligi contrarietatem hoc verbo significari naturarum. Nam si secundum idem ex nobis fuerunt vel non fuerunt, oppositio jure monstratur. Quia vero secundum aliud quidem ex nobis sunt accedentes ad scripturam divinitus inspiratam, secundum aliud vero non ex nobis sunt alium praeter nostrum habentes sensum, palam est ex eo, quod unguentum habeant a sancto hi, a quibus recesserunt mali, ut sciant omnia dogmata ecclesiae recta complecti. Consequens est enim, ut, qui semet ipsos a collegio fidelium segregarunt, antichristi sint. Quomodo enim non sint antichristi, qui contraria sapiunt quam Christi profitetur ecclesia?

„Si scitis, quoniam justus est, scitote, quoniam et omnis, **2, 29**
qui facit justitiam, ex eo natus est.“

Qui disciplinabiliter animadvertit de deo, quia substantialiter justus est, mox scivit, quoniam ex eo generatur, qui justitiam eius facit, sicut is, qui scit eum sanctum, magis autem | sanctimonium exsistere, tradit semet

Ὁ διειλημφὼς ἐπιστημονικῶς περὶ θεοῦ ὡς ὄντος κατ᾽ οὐσίαν δικαίου εὐθέως γνῶσιν ἕξει, ὡς γεννᾶται ἐκ τούτου ὁ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ ποιῶν· ὥσπερ ὁ γνοὺς αὐτὸν ἁγιασμὸν ὄντα ἐπιδίδωσιν ἑαυτὸν τῷ ἁγιασθῆναι ἐπιστάμενος

16 f vgl 2 Tim 3, 16 **21 vgl Jud 19**

ipsum, ut sanctificetur, certe sciens illud, quod ait: „sancti eritis, quoniam ego sanctus sum“. Bene autem dictum est: „qui facit“; non enim dixit: qui fecit, vel: qui facturus est justitiam. Justum enim commendat virtus operantem, cum sit scilicet actualis. Nullus itaque, antequam faciat, quae virtutis sunt, justus est, sed neque, dum cessaverit operari secundum eam. Quia vere deus justus est, ex multis valet agnosci. Moyses enim: „sanctus“, inquit, „et justus dominus“. Sed et psalmista: „justus dominus et justitias dilexit“. Iste pater est salvatoris. Dicit enim ad eum: „pater juste, et mundus te non cognovit“. Cum ergo huius sit filius tamquam deus ex deo et sanctus ex sancto, ita est et justus ex justo. Nec repugnat his verbis, quod dicitur eum esse justitiam; quia enim per substantiam hoc est, dicitur esse justitia simul et justus, quando is, qui per participationem justus est, nunquam proprie justitia nuncupatur, nisi forte ipsum habitum pro eo, qui habet eum, quilibet intelligat. Quo verbo etiam apostolus usus est dicens fideles fieri in Christo justitiam. „Eum“, inquit, „qui peccatum non novit, peccatum pro nobis fecit, ut nos essemus justitia dei in eo“.

ἀκριβῶς τό· „ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι“· εὖ δὲ καὶ τὸ φάναι „ποιῶν“, ἀλλ' οὐ ποιήσας ἢ ποιήσων δικαιοσύνην· δίκαιον παρίστησιν ἡ ἀρετὴ τὸν ἐνεργοῦντα πρακτικὴ οὖσα· οὐδεὶς οὖν πρὸ ποιήσεως αὐτῆς δίκαιός ἐστιν οὐδ' ὁ παυσάμενος τοῦ κατ' αὐτὴν ἐνεργεῖν. Ὅτι δὲ ὁ θεὸς δίκαιος, φησὶ Μωϋσῆς· „ὅσιος καὶ δίκαιος ὁ κύριος“· οὗτος πατὴρ τοῦ σωτῆρός ἐστι· „πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω“· τούτου υἱὸς ὢν ὡς θεὸς ἐκ θεοῦ καὶ ἅγιος ἐξ ἁγίου, οὕτω καὶ δίκαιος ἐκ δικαίου ὑπάρχει· οὐ μάχεται τούτοις τὸ δικαιοσύνην αὐτὸν εἶναι λέγεσθαι· τὸ γὰρ κατ' οὐσίαν τοιοῦτον ξηθείη δικαιοσύνη καὶ δίκαιος. (Cr 120,30—121, 11 Ma 221)

2 f Lv 20, 26 14 f Dt 32, 4 16 f Ps 10, 8 19 f Jo 17, 25 23 vgl 1 Cor 1, 30 27—29 2 Cor 5, 21

„Carissimi, nunc filii dei sumus et nondum manifestatum est, quod futuri sumus. Scimus, quoniam, cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam videbimus, sicuti est; et omnis, qui habet spem hanc in eo, castigat se, sicut et ille castus est.“ **1 Jo 3, 2-3**

Per ea, quae scribit, excitat auditores, ut agnoscant, quales ex deo sint facti, dicens: o confideles nostri, digni exsistentes, ut diligamini, filii dei sumus jam a praesenti saeculo (quod saeculum significat eo, quod „nunc“ tales simus), dum consistat in nobis, sicuti possibile est in praesenti vita, filiorum adoptio. Sicut enim ex parte cognoscimus et arrhas spiritus nunc habemus, sic et particularem, ut ita dicam, filiorum adoptionem possidemus, dum ad plenum eam in futuro percipiamus. Nondum vero manifestum est, ut virtus et operatio eius aperta sit; attamen licet ita se res habeat, scimus, quia, dum apparuerit hoc, quod futuri sumus, similes ostendemur patri nostro visuri eum, sicuti est, hoc est perfecte et indifferenter videntes eum. Dum ergo sit exspectatio et speret unus quis similem se fore deo, ut excellenter videat eum, castificet semet ipsum, sicuti castus est ille, quem sperat inspicere, mundus corde consistens. Castificat autem se quisquam actus et
1786 sapientiam inculpabilem habens. Ait enim scriptura: „animas vestras purgantes ad oboedientiam veritatis“. Oboedit enim veritati, qui scientiam eius in se praecipuam habet. Unde perraro huiusmodi reperitur. „Quis enim“, inquit, „glorificabitur castum habere cor? et quis fiduciam habebit mundum se esse a peccato?“, dum sit mundus a peccato, qui actibus castus efficitur. Sic enim et eloquia domini casta sunt dicta castificantia eos, qui secundum ea et intellectum et opus habent. Quia vero sunt provectus apud eos, qui filii dei fiunt, palam est advertenti scripturas sanctas. Ait enim hic doctor in evangelio suo suscipientes Jesum, hoc est dum credunt in nomine eius, potestatem accepisse dei filios fieri. Qui tantum hanc potestatem habet, virtute et nondum operatione filius est. Cum autem bene utitur hac potestate, etiam operatione fit filius, cuius rei prius tantummodo videbatur habere virtutem, nequa-

νῦν τέκνα θεοῦ ἐσμεν τουτέστι κατὰ τὴν παροῦσαν ζωήν. (Ma 221)

---

6 vgl Rom 8, 15 **7** vgl 1 Cor 13, 12 vgl 2 Cor 5, 5 **13** f vgl Prv 10, 28; Phil 1, 20 **16** vgl Ps 23, 4 **17** f 1 Petr 1, 22 **20** f Prv 20, 9 **23** vgl Ps 11, 7 **26** f vgl Jo 1, 12

quam exspectans credere in solo Christi vocabulo, sed etiam in ipso. „Omnis“, inquit, „qui credit, quia Jesus Christus est, ex deo natus est“. Assumens enim cum hoc affectu etiam custodiam mandatorum potius filius adoptatur. „Qui enim facit justitiam, ex deo natus est“; et: „qui diligit inimicos suos et orat pro persequentibus se, filius fit caelestis patris“. Igitur si in hoc saeculo, in quo ex parte cognoscimus et, quod bonum est, agimus, tantus est filiorum dei provectus, quid oportet credi post haec in futuro? Ego siquidem non habeo, quid dicam; subsequor eum, qui dixit: „nondum manifestatum est, quod futuri sumus; scimus, quoniam, cum apparuerit, similes ei, qui genuit, erimus“. Hanc itaque perfectionem habendam putandum est in futuro post omnia, dum, sicut pater et filius unum sunt, unum erunt in patre et filio, qui hanc perfectionem exspectant, similes patri filioque futuri participatione trinitatis. Quia vero ignorantes aliqui magnitudinem intellectus de deo et mensuram superexcellentis scientiae, quam creaturae habere possunt, dicunt esse possibile scire, sicuti est dei substantia, increpandi sunt inpie cogitantes. Non enim quod putant, hoc indicat id, quod dictum est: „videbimus eum, sicuti est“, sed „sicuti est“ assimilatos ei notitiam eius habere posse, postquam non potest altera conversatio reperiri huiusmodi contemplatione futura cunctisque pervenientibus ad scientiam plenitudinis Christi dei omnia in omnibus facti. Dum hoc exstiterit, non differt intellectus de deo, quatenus alter in angelo sit, alter in homine. Cessabit enim tum huiusmodi differentia omnibus trahendis ad unam similitudinem, quae ad deum perfecta erit. Cum
1787 vero | dicant ineruditi: si non est naturae creaturarum, ut habeant scientiam substantiae dei, false credunt omnes dicentes se intellectum habere dei, quod non sapienter dicunt, sed valde fallaciter et captiose; non est enim inpossibile eiusdem rei veraces con-

---

2 f 1 Jo 5, 1 4 f 1 Jo 2, 29 5 f Mt 5, 44. 45 7 vgl 1 Cor 13, 12
13 vgl Jo 10, 30 23 vgl Eph 1, 23; 1 Cor 15, 28; Col 3, 11

templationes diversas esse; quarum ponitur alia quidem in eo, quod est, alia vero, quid est, alia autem, cur est. Tertia siquidem non fit circa deum non habentem utique causam, propter quam est; sunt ergo aliae duae; quarum alia quidem posita in eo, quod est, ostendit, quia ex divinis scripturis et naturalibus intelligentiis de eo tractamus ex magnitudine et pulchritudine creaturarum eius, ut est possibile, contemplantes eum. Huic concordans etiam apostolus scribit primitus oportere credere accedentem ad deum, quia est. Altera vero, qua quaeritur, quid est, cum sit inappetibilis creaturis, in sola trinitate consistit sciente patre, quid est filius, et filio, quid est pater, cum evangelista loquatur dixisse salvatorem: „nullus novit, quid est filius, nisi pater et ‹quid est› pater, nisi filius“, adiciens: „et cui voluerit filius revelare“. Considera, ne in praeceps ruas. Revelat enim de se et patre notitiam his, quibus apparet, ostendens et palam faciens semet ipsum corde mundis, ut eum videntes contemplationem habeant patris. Si vero permanserint contendentes atque dicentes hanc scientiam dei secundum substantiam revelare filium dignis, quam ipse et pater et sanctus habet spiritus, qui perscrutatur etiam profunda dei, audiant naturae differentiam. Igitur trinitatis scientia substantialis est, creaturarum vero affectus quidam suscipiens magis et minus; et inpossibile est eadem pervenire in eis, quae substantialiter, et in eis, quae per affectum sunt. Cum enim bonus et sanctus deus secundum substantiam sit, qui utique omnium causa est, hi, qui facti sunt boni et sancti, dei participatione sunt tales, ita ut multa sit differentia boni dei et bonae creaturae. Ille namque non ex aliquo, sed substantia talis est, sed neque factura talis est. Creaturae vero ex deo et non ex semet ipsis sunt bonae. Et creatura quidem bona est, ille vero, cum bonus sit, bonos facit. Haec

---

6 f vgl Sap 13, 5 8 f vgl Hebr 11, 6 12 f Mt 11, 27 14—16 vgl Mt 5, 8; Jo 14, 9; 12, 45 19 vgl 1 Cor 2, 10 24 vgl Eccle 11, 5

eadem dicenda sunt et de sancto et de omnibus rebus, quibus deus substantialiter est. Creaturae vero participatione dei sunt tales. His ita declaratis etiam de scientia sermo faciendus est. Cum deus mens sit, intellectu naturali et substantiali novit ea, quae novit. Creaturae vero, licet habeant, ut sint mens, attamen
1788 et scientiam | habent, quae est factura, dum mens eorum sit facta. Haec disciplinabilis magis, non disciplina est. Licet ergo filius sciens, quid est pater, revelet eum, quibus voluerit, ita tamen hoc palam facit, sicut illis novit esse possibile. Quapropter etiam de patre revelante filium sunt dicenda, etsi mira et praeter spem videntur esse, quae dicta sunt. Brevi indicio animadvertant a nobis inventa: dicimus scientiam esse disciplinam esse et in disciplinabilis habitum; cui quidem damus maius et minus, non autem hoc quoque inesse disciplinae concedimus. Non enim alia quaedam praeter scientiam exsistens virtutem intelligendi habet. Ipsa enim per se scientia est, cum mens disciplinabilis, hoc est eius, qui disciplinae capax est, alterum habitum disciplinabilem habeat absque substantia sua. Ex his quilibet indiciis eruditus quodammodo cognoscit differentiam scientiae dei, quam habet de semet ipso et quam aliquo modo percipere creaturae possunt.

„Omnis, qui[4] manet in eo, non peccat. Omnis, qui peccat, 3, 6
non videt nec cognoscit eum“ et cetera.

Sicut is, qui in virtute et disciplina manet, non peccat nec ignorat, ita consistens in Christo, qui justitia est et sanctificatio, non delinquit. Quomodo enim, qui cum justitia est, injustitiam agere potest? aut cum sanctimonio pollutionem habebit? Quod cum ita sit, omnis, qui peccat, factus extraneus Christi non habet participium nec scientiam eius; nam cum dicit: „non vidit eum“, significat, quia participium non habet eius. Cuius rei consequens est, ut neque scientiam internam eius habere videatur, dum

---

10 f vgl Mt 16, 17; Gal 1, 16 24 vgl 1 Cor 1, 30

is, qui in superficiem perceptionem dei habet, peccare possit, quales erant filii Heli sacerdotis, sed et alii similiter sacerdotes, qui, cum putabantur scientiam dei habere, peccabant et peccantes efficaci scientia privabantur imaginariam tantummodo scientiam habentes eius. Sicut enim, qui perceptionem habet in superficie boni, aget male, cum nullus male agens habeat disciplinabilem intellectum boni; nam si nosset utilitatem boni, eligeret participationem eius, ut per eius effectum utilitatem eius adquireret intelligendo et agendo, quod bonum est, ita, qui scientiam habet dei, sapienter participatur eo, qui est bonus, justus, sanctus, et nihil agit, quod his rebus adversum est. Qui autem sensibiliuni rerum scientiam habet, solummodo figuram speciei rerum sensibilium animo percipit nec tamen operatur secundum eas. Sentiens enim aliquis ignem et aquae perceptionem habens non urit, non calefacit, non
1789 humectat, dum utique discipli|nam intellexerit, non speciem eius habuerit, cum haec disciplina aliquid sensibile non sit, ut operetur secundum eam. Praebet enim operationes proprias ei, qui percipit eam. Cum haec divisio sit scientiarum, quoniam bonum sensibile non est, sed intellegibilis essentia deus est, qui est in bono, dum participatur deo, non peccat, quando ipsa scientia mox agit, ut operationes habeat, qui intellectum verum bonitatis habuerit. Haec ergo scripta sunt secundum continuam congruentiam; quorum reciprocationes quicumque bene novit, bene agit. Nam si omnis, qui in deo est, consequens est, ut non peccet, omnis, qui peccat, consequens erit, ut in deo non sit; et hoc quidem primum est, altera vero huius dicti congruentia est, quia is, qui habet peccandi propositum, habebit consequentiam non videndi nec cognoscendi deum, cuius denuo reciprocatio cum oppositione generatur ita: omnis, qui novit et vidit eum, non peccat. In hac ergo continua congruentia significatur eruditio trina, primum cum dicitur differentia videndi ad cognoscendum dicens ita non posse scire deum,

---

2 vgl 1 Sm 2, 12 10 f vgl Dt 32, 4

qui disciplinabilem non habet intellectum, sed nec videre eum, qui eo expertus non est; super illa vero etiam hoc dicendum est: qui ex operibus eius sensibilibus percipit, vidit eum revelante filio, sed etiam qui divinam doctrinam novit, scientiam habet eius.

„Qui facit peccatum, de diabolo est, quia ab initio diabolus 3, 8
peccat. In hoc apparuit filius dei, ut solvat opera diaboli."

Quoniam prae cunctis diabolus versus est ad peccandum, ex eo nomen habet; diabolus enim Graeco vocabulo seductor seu accusator vel derogator significatur; et omnis, qui operatur peccatum, potest tali appellari vocabulo. Possibile est enim, quod ait ab initio peccare diabolum, etiam sic intelligi, quia omni homine faciente peccatum diabolus per eum ab initio peccat habens principatum in eo, qui peccat, per submissiones malignarum cogitationum, sicut in Juda factum est; dum misisset enim diabolus in cor eius, ut traderet Jesum, factum est peccatum eius, qui misit in cor eius, ut traderet dominum, et fecit initium in eo pec-
1790 candi. His congruunt etiam, quae de Anania dicta noscuntur; cum prius enim conplesset diabolus cor eius, postea peccavit ipse contingens de pretio praedii, quod vendiderat occasione benefaciendi. Respondebit aliquis in hoc loco dicens, quia tunc fiat diabolus in peccatoribus, cum ipsi prius peccaverint dantes ei locum. Cui dicendum est idem esse facere peccatum quod peccare, cum datur diabolo locus.

Τοῦ Χρυσοστόμου. Ἐπείπερ πρὸ πάντων τραπεὶς ὁ διάβολος ἐν τῷ ἁμαρτάνειν γέγονεν, ἐξ αὐτοῦ χρηματίζει πᾶς ὁ ἁμαρτητικῶς ἐνεργῶν· προάρχεται γὰρ ἐν τῷ ἁμαρτάνοντι δι' ὑποβολὴν πονηρῶν λογισμῶν ὡς ἐπὶ τοῦ Ἰούδα. (Cr 123, 29—32 Ma 221)

Ἀλλ' ἐρεῖ τις, ὅτι γίνεται ὁ διάβολος ἐν τοῖς ἁμαρτάνουσι τῶν πρὸ αὐτοῦ ἡμαρτηκότων ἐν τῷ διδόναι αὐτῷ τόπον· πρὸς ὃ λεκτέον ταὐτὸν εἶναι τὸ ποιεῖν τὴν ἁμαρτίαν τῷ ἁμαρτάνειν ἐν τῷ διδόναι τόπον τῷ διαβόλῳ· δίδωσι γὰρ

18 f vgl Jo 13, 2 22—24 vgl Act 5, 3 . 27 f Eph 4, 27

Dat enim ei locum concupiscentia quam fragili cogitatione subjectus; postquam susceperit eum, actualiter peraget peccatum. Hoc enim significat, quod dictum est: „qui facit peccatum“. Bene siquidem dictum est: „qui facit“; non ait: qui fecit, cum is, qui paenitens fuerit post peccata, jam non sit ex diabolo, sed ille sit ex eo, qui operatur adhuc peccatum. Sic enim etiam peccati servus est, qui facit peccatum, non etiam qui fecit: „omnis“ enim, „qui facit peccatum, servus est peccati“. Quapropter increpandi sunt haeretici dicentes eos, qui peccant, naturaliter malos ex diabolo esse et substantialiter esse malum. Diabolus enim non substantiae, sed voluntariae operationis indicium est. Posita est autem et causa, propter quam ex eo sint peccatores, palam faciens non substantiam eius, sed operationem; peccare namque operatio est, nullus autem peccat naturaliter hoc agens. Igitur peccare voluntarium est. Destruitur autem sententia huiusmodi hominum etiam ex his, quae sequuntur; ait enim: „in hoc apparuit filius dei, ut solvat opera diaboli“. Opera namque diaboli sunt ea, quae satanae voluntate perficiuntur. Quapropter etiam haec solvuntur, dum, si essent substantialiter, solvi non possent et maxime cum ipsi dicant mali naturam ingenitam; si autem ingenita, et sine perditione est. Dum vero solvantur opera diaboli, igitur voluntaria sunt haec, non utique naturalia. Quod autem ait apparuisse filium dei, per incarnationem hoc factum esse dicendum est, quando in carne apparuit et in ea manifestatus est.

αὐτῷ τόπον ἐπιθυμίᾳ ὑπαχθεὶς μετὰ τὸ δέξασθαι αὐτὸν πρακτικῶς ἐπιτελῶν τὴν ἁμαρτίαν· τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ποιεῖν αὐτήν· εὖ δὲ καὶ τὸ εἰπεῖν „ποιῶν“, ἀλλ' οὐ ποιήσας τοῦ μετανοήσαντος οὐκέτι ὄντος ἐκ τοῦ διαβόλου, ἀλλὰ μόνου τοῦ ἐνεργοῦντος αὐτὴν ἔτι· οὕτω γὰρ καὶ τῆς ἁμαρτίας δοῦλός ἐστιν ὁ ποιῶν, ἀλλ' οὐχ ὁ ποιήσας αὐτήν· „πᾶς γὰρ ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν“, φησί, „δοῦλος αὐτῆς ἐστιν“. (Cr 123, 32—124, 10 Ma 222)

14f Jo 8, 34 23 1 Jo 3, 8 b 30 vgl 1 Jo 4, 2

„Omnis, qui natus est de deo, peccatum non facit, quia 3, 9-10
semen eius in eo manet, et non potest peccare, quoniam ex deo natus est. In hoc manifesti sunt filii dei et filii diaboli."

Haeretici, qui per omnia falluntur in omnibus, etiam per
1791 hunc sermonem volunt derogare divinitati dicentes nativitatem,
6 quae ex mundi creatore fit, peccatricem esse, dum ea nativitas, quae est ex deo novi testamenti, non possit hoc agere; et sicut putant, ipsi veteris testamenti verba concludunt, ubi scriptum est: „filios genui et exaltavi, ipsi vero me spreverunt"; et illud: „deum,
10 qui te genuit, dereliquisti", quibus verbis inferant dicentes: si hi, qui nascuntur ex opifice mundi, peccant, hic vero dicitur: „omnis, qui natus est ex deo, peccatum non facit", cum filii differentes sint, quando alii quidem peccant. alii vero nequaquam, necesse erit etiam patres eorum diversos esse. Haec autem sapiunt in-
15 docte, eo quod non intelligant scripturae verba. Non enim scriptum est: „omnis, qui natus est ex deo, non peccabit", sed: „peccatum non facit", cum utique non faciat peccatum, qui secundum justitiam operatur. Hic enim est, qui ex deo est habens nativitatem eius, in quantum facit justitiam; et ideo peccatum non facit,
20 quando non potest peccare, qui videtur habere virtutem. Et illi siquidem, quos introducunt filios peccatores, cum justitiam facerent, peccare non poterant tunc utique peccatum facientes, cum reliquerunt genitorem et spreverunt eum, qui exaltavit illos. Hoc etenim eis venit, quando cessaverant justitiam operari. Quapro-
25 pter contraria non sunt verba, quae posuerunt de diversitate filiorum neque duos demonstrant patres. Denique quia non possit peccare, qui ex deo natus est, etiam causam dicit, id est, quia semen
30 eius in eo manet, quod divinitus venit. Hoc semen aut virtus est aut spiritus filiorum adoptionis;

Σενήρου· καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι τοῦ μὴ δύνασθαι ἁμαρτάνειν λέγων, ὅτι σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ μένει· τί δέ ἐστι τὸ σπέρμα τοῦ θεοῦ τὸ μένον ἐπὶ τοὺς πιστούς; ἢ ἡ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἐπιφοίτησις, δι' ἧς ἀνεγεννήθημεν,

9 Js 1, 2 9 f Dt 32, 18 31 vgl Act 1, 8 32 vgl Rom 8, 15

et si propterea peccare nequit, possibilitas haec naturalis non est; sed propter aliquam causam facultas peccandi prohibita est, hoc est propter dei semen. Dicentes etenim, quia, cum contraria simul non exsistunt, non potest injustitiam facere, qui justitiam habet, 1792 non inpossi|bilitatem significamus naturalem, secundum quam dicimus non posse inrationale animal disciplinam aut aliquid simile possidere. His dictis sequitur, quia manifesti sunt filii dei et filii diaboli. Si enim omnis, qui facit peccatum, ex diabolo est, ex his, quae ita agit, manifestatur, quia filius diaboli est, sicut Elymas magus, cum esset plenus omni dolo et omni iniquitate, agnitus est filius esse diaboli. Et quoniam omnis, qui natus est ex deo, peccatum non facit, cum habeat in semet ipso dei semen, qui ita non peccat, invenitur aperte filius esse dei. Ideo autem ego adjeci: qui ita non peccat, ne quis nos circumveniat dicens filios dei nos dicere omnes non peccantes. Parvulos enim peccatum non facientes dicendum non est filios esse dei; aetate namque prohibentur, non virtute pec-

ἥτις οὐκ ἀφίσταται ἡμῶν, ὅταν κατὰ Παῦλον μὴ λυπῶμεν διὰ τῶν αἰσχίστων πράξεων τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον τοῦ θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθημεν εἰς ἡμέραν ἀποκαλύψεως. (Cr 124, 15—21 Ma 222)

Καὶ γὰρ λέγοντες μὴ δύνασθαι ἀδικεῖν τὸν δικαιοσύνην ἔχοντα οὐκ ἀδυναμίαν φυσικὴν δηλοῦμεν, καθ' ἣν λέγομεν μὴ δύνασθαι τὸ ἄλογον ζῷον ἐπιστήμην ἢ ἕτερόν τι τοιοῦτον ἔχειν. (Cr 126, 25—28 Ma 222)

Εἰ πᾶς ὁ ποιῶν τὴν ἁμαρτίαν ἐκ τοῦ διαβόλου ἐστίν, ἐκ τοῦ οὕτω πράττειν φανεροῦται ὢν τέκνον τοῦ διαβόλου, καθάπερ καὶ Ἐλύμας ὁ μάγος ἐκ τοῦ „πλήρης παντὸς δόλου“ ἐγνώσθη υἱὸς διαβόλου· καὶ ἐπεὶ πᾶς ὁ γεγεννημένος ἐκ τοῦ θεοῦ ἁμαρτίαν οὐ ποιεῖ τῷ ἔχειν ἐν ἑαυτῷ θεοῦ σπέρμα, τὸν οὕτω μὴ ἁμαρτάνοντα εὑρεῖν ἐστι σαφῶς υἱὸν ὄντα θεοῦ· προσέθηκα δὲ τῷ ἁμαρτάνοντι οὕτως, ἵνα μήτις σοφίσηται λέγων τέκνα θεοῦ ἡμᾶς τίθεσθαι πάντας τοὺς μὴ ἁμαρτάνοντας· τὰ γὰρ βρέφη ἁμαρτίαν μὴ ποιοῦντα οὐ ῥητέον τέκνα θεοῦ εἶναι· ἐξ ἡλικίας γάρ, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἀρετῆς κωλύονται τοῦ ἁμαρτάνειν, ἵνα μὴ ἕτερόν τι εἴπωμεν φάσκοντες μὴ

2—5 (des Griechischen) vgl Eph 4, 30. 19—21 vgl Act 13, 10

care, ut non aliud quidquam dicamus asserentes non salubriter exponi de infantibus, quia peccatum non faciunt. Non enim idem est non peccare et peccatum non facere; illud namque aetas prohibet, hoc autem virtus expellit.

ὑγιῶς λέγεσθαι περὶ βρεφῶν, ὅτι ἁμαρτίαν οὐ ποιοῦσιν· οὐ ταὐτὸν γὰρ τὸ μὴ ἁμαρτάνειν τῷ μὴ ποιεῖν ἁμαρτίαν· τὸ μὲν γὰρ ἀπόφασις ἔοικε, τὸ δὲ ἐκ διαθέσεως ὑπάρχει. (Cr 126, 13—25 Ma 222)

„Omnis, qui non facit justitiam, non est de deo et qui non diligit fratrem suum.“ 3, 10b

Quoniam qui facit justitiam, ex deo natus est, consequens est, ut, qui ita natus est, diligat fratres. Qui non habet justitiam non faciendo eam et odio habendo fratrem suum, ex deo non est non alio modo nisi quia natus ex eo non est. Non enim respiciendi sunt illi, qui dicunt non esse istos ex deo propter terrenam naturam.

Ἐπεὶ ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην ἐκ τοῦ θεοῦ γεγέννηται, ἕπεται δὲ τῷ οὕτω γεννηθέντι ἀγαπᾶν τοὺς ἀδελφούς· ὁ μὴ ἔχων δικαιοσύνην τῷ μὴ ποιεῖν αὐτήν, μισῶν δὲ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, ἐκ τοῦ θεοῦ οὐκ ἔστιν· οὐ κατ' ἄλλον τρόπον ἢ τὸ μὴ γεγεννῆσθαι ἐξ αὐτοῦ· οὐ γὰρ προσεκτέον τοῖς λέγουσι μὴ εἶναι ἐκ θεοῦ τούτους διὰ χοϊκὴν φύσιν. (Cr 127, 14—19)

„Quoniam hoc est mandatum, quod audistis ab initio, ut diligamus invicem, non sicut Cain, qui ex maligno erat et occidit fratrem suum; et cuius rei gratia occidit eum? quia opera eius maligna erant, fratris autem eius justa.“ 3, 11-

Quoniam mandatum ab initio habemus, ut invicem diligamus, non oportet odiri fratrem, ne ex maligno secundum Cain esse reperiamur, qui fratrem occidit suum. Iste namque peremit Abel
1793 fra|trem suum. Quae vero causa fuerit occidendi fratrem, significavit: „quia opera“, inquit, „eius maligna erant, fratris autem eius justa“. Cum enim respexisset deus super Abel munera, super Cain autem et oblationem eius non respexisset, ex hac causa percussus

---

11 f vgl 1 Jo 2, 29 31—1 vgl Gn 4, 4. 5. 8

invidia Cain mortem operatus est adversus proprium fratrem. Quapropter licet dicatur ex maligno esse, propter opera tamen mala, non naturaliter est ex illo. Per hunc sermonem ostendit, qui sit homicida Cain, dicens eum peremisse proprium fratrem. Nam et in libro, qui leptogenesis appellatur, ita legitur, quia Abel lapide aut ligno percusserit; unde putandum non est percussionem dici solum ferri vulnus, sed absolute omnem plagam, quae lacerationem facit in corpore.

„Nolite mirari, fratres, si odit vos mundus. Nos scimus, 3, 13-14
quoniam transivimus de morte in vitam, quia diligimus fratres.“

Non est mirandum, si pravi homines, qui nominantur mundus, odio habent eos, qui secundum Christum pie vivunt. Tunc enim magis esset mirabile, si diligerent eos. Quapropter etsi nos odit mundus, Johannes inquit, verumtamen disciplinabiliter novimus, quia relinquentes mortem in vita sumus fraternam caritatem habentes in pectore. Mortem et vitam in his non illa, quae communiter dicuntur, percipere debemus, quibus etiam inrationabilia animalia participantur, sed vitam aeternam, quae ex fide salvatoris et virtute generatur, et contrariam ei mortem sequentem mox peccatorem. Quoniam, qui in hac morte est, non habet dei memoriam nec respicit intellegibilem lucem — „non est enim“, inquit, „in morte, qui memor sit tui“; et iterum: „inlumina oculos meos, ne unquam obdormiam in morte“ —, discedendum ab ea est jam non peccando nec oblivionem habendo dei, ut transeamus ad vitam, quae morti videtur esse contraria; nam quae deducit ad caritatem fratrum, sequenda est.

Κόσμον γὰρ ἐνταῦθα τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους φησίν. (Cr 132, 13 Ma 225)

„Qui non diligit, permanet in morte.“ 3, 14b

Quoniam, qui diligit fratres secundum deum, ad vitam ex morte transit, qui non habet hanc caritatem, permanet in morte, sicut erat mortua vidua, quae in deliciis degebat, licet communem

---

5f vgl E. Littmann, Buch der Jubiläen, in: E. Kautzsch, Die Apokryphen und Pseudepigraphen des AT II (Freiburg u. Leipzig 1900) 46 13f vgl 2 Tim 3, 12 19f vgl Jo 3, 36 21 vgl Jac 1, 15; Rom 6, 21. 23 23 Ps 6, 6 24 Ps 12, 4 29f vgl 1 Jo 3, 14 31 vgl 1 Tim 5, 6

haberet vitam. Qui enim sic vivit, necessarie habebit memoriam dei. His ita manifestatis si quis non habet figuram, quae caritatem designat fratris, in morte est, sicut e diverso procul ab ea est, qui virtutem habet, secundum quam non reputat aliquis malum nec proximo facit malum.

„Carissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, 4, 1
si ex deo sunt, | quoniam multi pseudoprophetae prodierunt in hoc 1794
saeculo."

Quemadmodum ante adventum Christi, cum essent in Judaea dei prophetae, multi exsistebant fingentes se dei habere prophetiam et opus erat examinabili disciplina, quoniam quidam eorum dicentes: „haec dicit dominus" spiritum sanctum et dei verbum habebant et quidam spiritu maligno moti erant prophetae falsitatis, sic et post adventum Christi apostolis in Christo loquentibus et sanctum spiritum habentibus, quem dedit Jesus, cum resurrexisset a mortuis, et largissime ministravit assumptus in caelis, multi falsi apostoli a diabolo sunt producti fingentes evangelicam se habere doctrinam. Quapropter necessarium est illud sancti spiritus donum, quod spirituum discretio nuncupatur, ut disciplinam habeamus, per quam

Ὅνπερ γὰρ τρόπον πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας ὄντων ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ θεοῦ προφητῶν πολλοὶ ἐτύγχανον ὑποκρινόμενοι τὴν προφητείαν ὡς χρείαν εἶναι ἐπιστήμης ἐξεταστικῆς, τίνες τῶν λεγόντων „τάδε λέγει κύριος" πνεῦμα ἅγιον καὶ θεοῦ λόγον εἶχον καὶ τίνες ὑπὸ πονηροῦ πνεύματος κινούμενοι τοῦ ψευδοῦς ἦσαν προφῆται, οὕτω καὶ μετὰ τὴν ἐπιδημίαν τῶν ἀποστόλων ἐν Χριστῷ λαλούντων καὶ πνεῦμα ἅγιον ἐχόντων, ὃ δέδωκεν ὁ κύριος, πολλοὶ ψευδαπόστολοι προεβλήθησαν ὑπὸ τοῦ διαβόλου ὑποκρινόμενοi τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν· ἀναγκαῖον ἔχειν ἐκεῖνο τὸ χάρισμα τοῦ ἁγίου πνεύματος, ὃ ὠνόμασται διάκρισις πνευμάτων, ἵνα ἐπιστήμην ἔχωμεν δοκιμάζειν τὰ πνεύματα, ὥστε τῷ μὲν πιστεύειν, τῷ δὲ ἀνθίστασθαι. (Cr 129, 31 —130, 10 Ma 224)

1f vgl Ps 6, 6 4 vgl 1 Cor 13, 5 5 vgl Rom 13, 10 20f vgl 2 Cor 2, 17 22 vgl Jo 20, 22 29f vgl 1 Cor 12, 10

probemus spiritus, ut alio quidem credamus, alio resistamus. Cum itaque reddidisset causam, qua oporteat probari spiritus et non omnibus credi, intulit dicens multos falsos prophetas in mundum prodisse. Et si quidem spiritus pseudoprophetarum pluraliter edixisset, non admiraremur; quia vero etiam dei spiritus ita denominavit cum adjectione universali dicens: „omnis spiritus, qui confitetur Jesum Christum“; necnon et illud: „spiritus prophetarum prophetis subjecti sunt“, consequens est dicere, quia unus et idem spiritus dei est patri unitus et filio, qui pluraliter nominatur, quando in diversis describitur, qui eo participantur, quale est spiritus Eliae et spiritus uniuscuiusque sanctorum, ita ut tanti spiritus esse videantur, quanti sunt, qui eo participantur. Possibile est enim et uniuscuiusque sacri doctoris disciplinam spiritum eius dici. Sic enim intelligitur, quod dictum est, ut non omni spiritui credatur, quatenus eas, quae pseudoprophetarum sunt, adversemur et consentiamus eis, quas per probationem ex deo esse cognovimus. Non est itaque mirandum, si falsi apostoli hi, qui transformantur in minisfros Christi, falsi prophetae sunt dicti, quando etiam ipsi apostoli frequenter in testamento novo prophetae nominantur, sicut in epistola ad Corinthios invenitur, in qua legimus: „et spiritus prophetarum prophetis subditus est“, cum de apostolis diceret; et in apocalypsim frequenter Johannes propheta nominatur.

„Hinc cognoscitur spiritus dei: omnis spiritus, qui confitetur 4, 2–
Jesum Christum in carne venisse, ex deo est; et omnis spiritus, qui solvit Jesum, ex deo non est; et hic est antichristus, quem audistis, quia venturus est; et nunc in saeculo est.“

Cum dixisset omni spiritui non esse credendum, antequam ab aliquo probatus esse noscatur ex deo, dedit etiam signum, quo dei manifestetur spiritus; quod signum si ab aliquo spiritu desit, ille utique erroris est, non dei. Hoc ergo indicium huiusmodi rei

---

6 f 1 Jo 4, 2 7 f 1 Cor 14, 32 8 f vgl 1 Cor 12, 11 10 f vgl 2 Rg 2, 15 17 f vgl 2 Cor 11, 13 21 1 Cor 14, 32

dicit esse: omnis, inquit, spiritus, qui confitetur deum verbum, qui, cum esset in forma dei, formam servi suscipiens in carne venit, ita ut appareret in ea et pateretur pro nobis, secundum quod dictum est: „manifestatur in carne“; et illud: „Christo passo pro nobis carne“. Qui ergo ita confitetur, ex deo est, dum dispensationem vere factam doctrinabiliter fateatur. Si qui vero spiritus solvit Jesum et purum deum verbum extra carnem esse putative et non vere hominem dicit et universa dispensationis eius facta pro phantasia confirmat, cum sit huiusmodi spiritus erroris, ex deo non est. Sed dicit aliquis multos haereticorum confiteri eius praesentiam incarnatam, quales sunt novi prophetae de Phrygia procedentes. His respondendum est, quia sicut nullus dicit dominum Jesum nisi in spiritu sancto non voce tantum, ne consequenter daemones et homines fictos necnon et haereticos dicamus spiritum habere sanctum, quod est incongruum satis et inpium; nam si non voce solum, sed etiam operibus et affectu vero, non dolo dominum Jesum dicat aliquis, hic vere in spiritu sancto eum dominum confitetur. sicut quibus dixit Jesus: „vos me vocatis magistrum et dominum et bene facitis; sum enim“ vester magister, qui suscipitis doctrinam meam, et dominus; servitis enim voluntate germana facientes, quae dico, inplentes voluntatem patris mei, qui in caelo est; sicut ergo non habent sanctum spiritum, qui dicunt dominum Jesum et non faciunt, quae praecipit, cum procul ab eo sint corde solis eum labiis honorantes, quando illi habent sanctum spiritum, qui operibus et affectu vocant dominum Jesum, ita, 1796 qui confitetur Jesum | Christum consensu integro et vero in carne venisse dicens sapiendo et agendo, quae inhumanatus edocuit, insuper et imitator eius effectus est praesente imitatione supernae

---

2 vgl Phil 2, 6. 7 4 1 Tim 3, 16 4 f 1 Petr 4, 1 12 f vgl 1 Cor 12, 3 18 f Jo 13, 13 21 f vgl Mt 7, 21 24 vgl Mc 7, 6 28 vgl 1 Cor 11, 1; Eph 5, 1 28 f vgl Phil 3, 20

conversationis, hic spiritum habet ex deo, maxime si sequatur vestigia Jesu veniens usque ad hoc, ut conpatiatur et concrucifigatur et conmoriatur ei, cum spiritus erroris e diverso consistat, licet labiis confiteatur Jesum in carne venisse. Negans enim virtutem, qua fingit esse pium, operibus respuit Jesum et, licet ore confiteatur eum in carne venisse, solvit Jesum non dicens eum in carne venisse. Veniente namque eo quaerere et salvare, quod perierat, et tollere mundi peccatum. cum ipse in perditione et peccato consistat, rebus ipsis negat adventum eius in carne factum. Sunt autem quidam haeretici, qui neque usque ad sermonem consentiunt in carne venisse Jesum, sed aut corpus caeleste eum detulisse putant aut certe usque ad phantasiam hominem apparuisse confirmant. Possunt igitur haec etiam spiritaliter exponi. Quando enim verum est illud, quod dixit: „vivo jam non ego, vivit autem in me Christus“, ut semper mortificationem Jesu in suo corpore circumferre videatur manifestata in mortali carne sua vita eius, quem confitetur, ostendit, in qua carne venerit Jesus, cum in diversa conversatione sit positus, qui solvit et sejungit a semet ipso Jesum, qualis est, qui negat eum. Qui enim confitetur Jesum, habet eum in semet ipso et exsistens in eo, secundum quod scriptum est: „quisquis confessus fuerit me, confitebor et ego in eo“. Qui vero negat, ex omnibus segregatus est. De eo namque dicit:

Ἐγένοντο γάρ τινες, οἳ ἔλεγον ἐν φαντασίᾳ ἀνθρώπου ἐξ οὐρανοῦ κατεληλυθέναι τὸν κύριον, ὃν ἐπεβεβαίωσαν τὰς δόξας οἱ Μανιχαῖοι. (Cr 130, 23—25 Ma 224)

Ἐννοήσας τό· „ζῶ οὐκέτι ἐγώ, ζῇ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς“ διὰ τοῦ παραδέξασθαι Χριστὸν Ἰησοῦν ζῶντα ἐν ἐμοί, διὰ τοῦ τὴν νέκρωσιν τοῦ Ἰησοῦ ἐν τῷ σώματι περιφέρειν· ὁμολογῶν Ἰησοῦν Χριστὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθότα οὐκ ἐκείνῃ μόνῃ τῇ ἰδίᾳ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐμῇ. (Cr 131, 4—9 Ma 224f)

1f vgl 1 Petr 2, 21 2f vgl Rom 8, 17; Gal 2, 20 3 vgl 2 Tim 2, 11 4f vgl 2 Tim 3, 5 7f vgl Lc 19, 10 8 vgl Jo 1, 29 17 Gal 2, 20 17—21 vgl 2 Cor 4, 10. 11 28 Mt 10, 32

„quicumque negaverit me, negabo et ego eum“. Hic propositio in non assumitur, sicut ait ibi: „confitebor et ego in eo“. Figuraliter itaque dicit de antichristo, quem venire audivimus, quia jam in mundo est, hoc est per pseudoprophetas et spiritus errorum, per quod solvitur Jesus, quando non confitentur eum in carne venisse. Quod autem ait nunc, per hoc, quod agitur ab illis, intelligendum est.

Χαρακτηριστικὸν λέγει τοῦ ἀντιχρίστου, οὗ ἀκηκόαμεν, ὅτι ἔρχεται, ἤδη δὲ ἐν τῷ κόσμῳ ἐστί, τὸ διὰ ψευδοπροφητῶν καὶ πνευμάτων λύειν τὸν Ἰησοῦν ἐν τῷ μὴ ὁμολογεῖν αὐτὸν ἐν σαρκὶ ἐληλυθέναι· τοῦ λέγειν καὶ τοῦν πραγματικῶς ἀκουστέον· πολλοὶ γὰρ γλώσσῃ μόνῃ λέγουσιν. (Cr 130, 10—15 Ma 224 u. 225)

„Qui cognoscit deum, audit nos; qui non est ex deo, non nos audit.“ 4, 6

Si secundum litteram verbum audiendi percipiamus, non videtur esse verum, quod dictum est, dum omnes pravi et studiosi similiter vocem audiant exponentis. Unde quidam pro intelligentia haec percipiunt, id est, ut consentiamus et, quae dicuntur, audien-
1797 tes faciamus; qui ignorat, quae faciat, non | audit. Qui est ex deo, audit eos, qui haec dicunt et operibus exercere contendunt. Positum est enim pro intelligere audire, ubi ait: „legem non auditis?“ hoc est: non intelligitis? et illud: „qui habet aures audiendi, audiat“, hoc est consentiat; et illud: „non audivit populus meus vocem meam“; et illud: „si populus audisset me“. Unde quaestio nascitur, utrum in verbis significativis eadem ipsa an alterum eorum oportet intelligi, quale est, ubi dicitur: „oves meae vocem meam audiunt“.

„Carissimi, diligamus invicem, quoniam caritas ex deo est; et omnis, qui diligit, ex deo natus est et cognoscit deum; qui non diligit, ignorat deum, quia deus caritas est.“ 4, 7—8

Sicuti crimen et vituperationem habet, qui non eligit, quod eligendum est, et non amat, quod

Ὥσπερ ἔγκλημα καὶ ψόγον φέρει τῷ μὴ αἱρουμένῳ τὸ αἱρετὸν καὶ μὴ φιλοῦντι τὸ φιλητόν, οὕτως

---

1 Mt 10, 33 20 Gal 4, 21 21 Mt 11, 15 22 f Ps 80, 12 23 Ps 80, 14 25 f Jo 10, 27

amandum est, ita laudem conquirunt diligentes dignos et eos, qui diligendi sunt. Quando autem haec magis provenire poterunt quam dum tulit salvator peccatum mundi, ut ostenderetur homo, qualis a deo sit factus per similitudinem et imaginem demonstratus eius, qui fecit eum? Dum talis enim apparuerit homo, mox dilectus exsistens fit dignus, ut diligatur; quia salvator missus in mundum per dilectionem patris ad creaturas suas venit, ut remissionem concederet peccatorum et ostenderet pulchritudinem eorum, quos fecit ad imaginem et similitudinem dei, qui hoc donum promeruerunt, dilecti sunt, unde invicem diligunt. Habet enim unusquisque et ut dilectus sit et ut diligere possit, dum mandatum acceperit proximum diligendi.

ἔπαινον περιποιεῖ ὁ ⟨γράφων⟩ τοῖς ἀγαπῶσι τοὺς ἀξίους τοῦ· ἀγαπᾶσθαι τὸ εἶναι ἀγαπητούς· πότε δὲ τοῦτο ὑπαχθῆναι δυνατὸν ἢ ὅτε αἴρει ὁ σωτὴρ τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, ἵνα ἀναδειχθῇ ὁ ἄνθρωπος, οἷος ὑπὸ θεοῦ γέγονε καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα ἀποδειχθεὶς τοῦ πεποιηκότος; οὕτω γὰρ καὶ φανερωθεὶς ὁ ἄνθρωπος εὐθὺς ὢν ἀγαπητὸς καὶ ἄξιος τοῦ ἀγαπᾶσθαι τυγχάνει· ἐπεὶ τοίνυν ὁ ἀποσταλεὶς σωτὴρ τῷ κόσμῳ ἀγάπῃ τῇ πρὸς τὰ ἑαυτοῦ ποιήματα τοῦ πατρὸς ⟨ἦλθεν ἐπὶ ἀναδείξει τοῦ κάλλους τῶν κατ' εἰκόνα θεοῦ γεγονότων, οἱ ταύτης τῆς δωρεᾶς τυχόντες ἀγαπητοὶ ὑπάρχουσιν, ὅθεν ἀλλήλως ἀγαπῶσιν· ἔχει γὰρ ἕκαστος καὶ τὸ ἀγαπητὸς· καὶ τὸ ἀγαπητικὸς εἶναι ἐντολὴν ἔχων τοῦ ἀγαπᾶν τὸν πλησίον. (Cr 132, 28-133, 8 Ma 226)

Cum haec itaque dixisset hic doctor, amplius excitans ad eaque invitans illos, quibus scribit, intulit dicens: „quoniam caritas ex deo
1798 est“. Potius ad invicem nos diligere festinemus, ut transcendens omnia bonitas subsequatur. Quid est autem ex deo generari? Generaliter enim hoc omni sic diligenti proveniet, ut filius dei vocetur, cui etiam, ut peccare possit, non inerit, eo quod semen habeat in semet ipso generantis patris. Sequitur etiam eum, qui ex deo natus est, ut sciat genitorem deum esse caritatem. Propterea enim, inquit, caritas ex deo est et, qui habet hanc, natus

---

5 f vgl Jo 1, 29 7—9 vgl Gn 1, 26 22 f vgl Lc 10, 27 26 f vgl Eph 2, 7 28 f vgl 1 Jo 3, 1 29 f vgl 1 Jo 3, 9

ex deo est et cognoscit eum, quoniam ipse, qui genuit et cognoscitur, caritas est. Sicut enim causa est, ut sapientes et justi et sancti simus, factus pro nobis Christus a deo sapientia, justitia, sanctimonium, ita causa est alterutrōs diligendi, quod deus caritas est. Eo namque participari, secundum quod caritas est, habemus caritatem ex eo et diligimus invicem. In sequentibus autem congrue etiam salvator caritas esse monstratur. Ait enim in filio, qui missus est pro salute nostra, eius caritatem exsistere sic scribens:

„In hoc est caritas“, 4, 10

quasi aliquis ostendens Jesum diceret: in hoc est deus verbum, in hoc est veritas et sapientia dei. Quapropter caritatem ex caritate, deum ex deo, ex patre salvatorem sentire debemus. Ante paululum namque definivit non differre in deo, ut justus et justitia dicatur. Quibus copulandum est non differre, ut diligens et dilectio idem esse dicatur. Sicut enim, cum transnominatur a justitia, justus vocatur; non enim justitia participatur, sed ipse hoc est; ita sive diligens dicitur, non quia dilectionem habeat, sed quia dilectio sit, ita vocatur. Quapropter, quae ita sunt posita de deo in scripturis, univoce, non transnominative dicuntur et illud univocum in tali appellatione sumendum est; quorum una quidem ratio, sed nomina plura sunt.

Εἰ ἡ ἀγάπη ἐκ τοῦ θεοῦ ἐστι καὶ ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστί, τίς ἂν εἴη ὁ ἐξ αὐτοῦ προερχόμενος ἢ αὐτὸς ὁ λόγος; ἐάν τις τοίνυν ἔχῃ τὴν ἀγάπην, Χριστὸν ἔχει ἐν ἑαυτῷ· ἤγουν ὁ εἰπών· „ὁ θεὸς ἀγάπη ἐστίν“, οὗτος πάλιν οἶδεν ἀγάπην ἐκ θεοῦ, ἥντινα οὐκ ἄλλην εἶναι νομιστέον ἢ τὸν μονογενῆ, ὥσπερ θεὸν ἐκ θεοῦ, οὕτως καὶ ἀγάπην ἐξ ἀγάπης ὄντα. (Cr 129, 26—31 Ma 225f)

„Deum nemo vidit unquam.“ 4, 12

Cum invisibilis sit deus, nullus eum sensibiliter vidit unquam, quando non potest videre aspectus corporalis incorporalia. Sed quoniam divinitatem separant quidam haeretici dicentes veteris scripturae deum visibilem esse, eo quod quidam eum vidisse referantur, novae autem invisibilem propter praesentem sermonem et

---

3f vgl 1 Cor 1, 30 11 vgl Jo 1, 1 12f vgl Jo 14, 6; 1 Cor 1, 30

illud, quod in evangelio scriptum est: „deum nemo vidit unquam", requirendi sunt, quam dicunt esse substantiam eius, quem putant deum esse visibilem. Et si non pervertatur a se mens eorum, corpus eum dicunt, cum nulla alia substantia sensibiliter videatur nisi corporis; dumque hoc concesserint, considerent, quae incongrua et inpietate plenissima subsequantur. Omnino namque etiam
1799 corruptibile erit et | divisibile et aut inanimatum aut animatum. Repente autem etiam consequens erit, ut inanimatum non intelligat, eo quod neque sentiat, animatum vero, ut sit compositum, et non sine principio erit. Non enim est sine principio, quod conponitur de simplicibus. Composita sunt autem etiam principia eius, anima et corpus. Ex his enim animatum constat. Et cum non habuerint aliquam solutionem tantis scilicet incongruis subsequentibus, rursus interrogemus, unde adfirmant visum ab aliquibus mundi creatorem. Et si quidem Moysen protulerint, sciant, quia, postquam diu rogavit, intellegibiliter, non sensibiliter ei deus apparuit. Dictum namque est, quia faciem non vidit, sed postrema dei. Haec autem sunt creaturae, quarum generationes conscripsit; haec namque postrema et post deum sunt. Si ergo haec vidit, ut ex magnitudine et pulchritudine eorum pro quantitate eorum creatorem contemplaretur, non per aspectum, sed mente conspexit eum. Si vero Isaiam ad medium forte deduxerint dicentes eum vidisse deum, et ille obvelatum vidit deum sacris animalibus velantibus alis suis non solum faciem, sed etiam pedes sedentis in throno. Sed dum Isaiae dicta multa expositione egeant, hoc in tempus aliud differimus. Sed, inquiunt, scriptum est apparuisse deum Abraham et Isaac et Jacob. Sed neque hoc, sicuti putant, modum corporalis aspectus insinuat; non enim dictum est: sicut patriarchae viderunt eum, sed: ipse eis salvator apparuit, sicut

---

1 Jo 1, 18 17f vgl Ex 33, 20. 23 20f vgl Sap 13, 5 22f vgl Js 6, 1 23—25 vgl Js 6, 2 27 vgl Gn 12, 7; 26, 2; 35, 7

dixit de eo, qui custodit mandata eius: „ostendam ei me“ Nam si, propter quod apparuit Abraham et reliquis, visibilis deus est, et salvator ostendens semet ipsum digno viro erit visibilis secundum divinitatem. Non enim de corporali perceptione dicit ostendere semet ipsum viro fideli, dum visionem eius habeant secundum hoc etiam infideles. His itaque apertis probationibus destruentibus fallacias eorum, qui divinitati derogare noscuntur, idem erit deus novi et veteris testamenti invisibilis exsistens secundum essentiam, cum sit incorporeus, et splendido intellectu contemplandus ab eis, qui mundo sunt corde, secundum beatitudinem illam, qua dicitur: „beati mundo corde, quia ipsi videbunt deum“; et apostolicam invitationem, qua jubetur: „sectamini pacem et sanctimonium, praeter quae nemo videbit dominum“. Hanc itaque distinctionem continet et textus huius epistolae alicubi quidem dicens: „omnis, qui peccat, non vidit eum nec cognovit eum“ tamquam cognoscente et vi|dente eum, qui non peccat, alicubi autem dicens, hoc est in praesenti sermone: „deum nemo vidit unquam“. Ne vero huiusmodi seductione fallamur sicut haeretici per id, quod univocum est, dividendus est sermo videndi et inspiciendi et, quaecumque similia verba reperiuntur, in id, quod mente conspicitur et quod aspectu videtur. Sic enim disciplinam habebimus scientes, quomodo videtur deus et quomodo invisibilis est, quia non frustra appositum est neque hic neque in evangelio, quod dictum est: unquam; nam et ibi scriptum est: „deum nemo vidit unquam“. Dicendum namque est hunc sermonem, id est unquam, significare tempus aliquod certum, quia videre disciplinabiliter deum proveniet eis, qui tempus mundumque transcendunt. Intellegibiles etenim operationes tempus omne transcendunt. His ergo inhaerendum est, ne sensibiliter videre dicamur deum, quatenus, quod est praecipuum incorporalium substantiarum, communiter habeamus.

---

1 vgl Jo 14, 21 11 Mt 5, 8 12 f Hebr 12, 14 14 f 1 Jo 3, 6

„Quicumque confessus fuerit, quia Jesus est filius dei, deus 4, 15
in eo permanet et ipse in deo.“

In evangeliis legitur: „quisquis confessus fuerit me, et ego confitebor eum“. Quo intellectu haec quoque congrue dicta sunt. Non enim deus permanet in eo, qui voce tantummodo confitetur, quia Jesus filius dei est, et operibus eum negat. Quapropter haec confessio oportet, ut conjuncta sit rectis dogmatibus et bonis operibus. Sic enim quilibet filium dei confitendo Jesum in deo per participationis eius modum manebit, ut etiam deus, quo participatur, in eo permaneat. Quia vero confunduntur aliqui ex nomine Jesus et Christus non perscrutantes scripturas, ita ut in maximum incidant detrimentum; arbitrati namque sunt non distinguentes scripturarum sensum, quia, quod ex Maria secundum carnem processit et angeli voce Jesus nomen accepit, ipse est, qui, cum in forma dei esset unigenitus dei filius, non rapinam arbitratus est; ideoque dicendum est, quia, licet praecipua unitas facta sit dei verbi ad hominem, quem assumpsit, verumtamen essentia verbi non est in hominem conversa. Nec rursus homo factus est, quod est dei verbum, licet deus sit factus ab eo, ut habeat, sicuti possibile est, perfectam intranscensibilem deitatem. Quapropter licet unitas ita sit facta, tamen praedicta nomina aliquando quidem
1801 eum, qui factus est ex semine David secundum carnem, aliquando | vero unigenitum dei filium, qui est deus substantialiter repraesentatus, sicut exempla proposita patefaciunt. Dicens enim apostolus alicubi quidem mortuum et sepultum Christum, alicubi autem Christum dei sapientiam et dei virtutem esse aperte docet, quia hoc nomen, id est Christus, positum est in homine, qui mortuus est et sepultus, et rursus alibi in deo verbo, qui est dei virtus et dei sapientia. Ad haec autem scribens: „nobis autem unus dominus Jesus Christus, per quem omnia et nos per ipsum“ in crea-

---

3 f Mt 10, 32 11 vgl Jo 5, 39 14 vgl Lc 1, 31 14 f vgl Phil 2, 6
22–24 vgl Rom 1, 3. 4 25 vgl 1 Cor 15, 3. 4 26 vgl 1 Cor 1, 24
29 f 1 Cor 8, 6

tore verbo haec verba ponit. Non enim per eum, qui secundum carnem ex semine David factus est, omnis creatura in eo est, in quo universa consistunt et qui est ante omnia. Rursus autem et in alio loco, ubi ait: „mortui enim estis et vita vestra celata est cum Christo in deo; cum apparuerit Christus, vita vestra“ et reliqua, Christum dicit unigenitum dei esse vitam, sed etiam Christum manifestat cum vita celatum hominem, qui assumptus ab ea est. Plurima huiusmodi in sanctis evangeliis referuntur, quae manifestant, quia Jesus nomen congruit ei, qui lassatus est ex itinere et in sepulchro repositus est, ita ut Maria diceret de eo: „tulerunt dominum meum et nescio, ubi posuerunt eum“. De eo et angeli mulieribus accedentibus ad sepulchrum dixerunt: „Jesum quaeritis; non est hic; resurrexit a mortuis“. Cum ergo haec distinctio ita servetur, dubitandum non est apud fideles, quia Jesus filius dei sit. Sicut autem nomina hominis, id est Jesus et similia, aliquando deum verbum significant, ita et homo dominus vocabitur et dei filius; ait enim: „quod in te nascetur sanctum, vocabitur filius dei vivi“.

„Omnis, qui credit, quia Jesus est Christus, ex deo natus est et omnis, qui diligit genitorem, diligit eum,qui natus est ex eo.“ 5, 1

Qui ex deo nascuntur, adinplendo, quae virtutis sunt, huiusmodi fiunt. His itaque proxime dictum est etiam illud: „qui facit justitiam et diligit inimicos suos et orat pro eis, fiet filius patris caelestis“ ex eo natus. Cum haec ita sint, et qui nascitur ex deo credens utique, quia Jesus est Christus, non solam confessionem habens de assumtione Christi, sed

Οἱ ἐκ θεοῦ γεννώμενοι ἐκ τοῦ κατορθοῦν κατ' ἀρετὴν τυγχάνουσι οὗτοι καὶ τέκνα θεοῦ καὶ φίλοι καθάπερ καὶ Ἀβραάμ. (Cr 138, 18—19)

Ἤδει τοῦτο ὁ γεννώμενος ἐκ τοῦ θεοῦ πιστεύσας, ὅτι Ἰησοῦς ἐστιν ὁ Χριστός, οὐ ψιλὴν συγκατάθεσιν ἔχων περὶ τῆς τοῦ Χρι-

---

2 f vgl Col 1, 17 4 f Col 3, 3. 4 9 vgl Jo 4, 6 10 vgl Mc 15, 46 10 f Jo 20, 13 12 f Mt 28, 5. 6 17 f Lc 1, 35 25—27 Mt 5, 44

illam fidem, secundum quam ei
1802 virtu|tis opera conjunguntur, nasci dicitur ex deo. Quam fidem etiam Abraham habens reputatus est inter justos. Secundum hanc significationem dictum est et illud: „virum autem fidelem labor est invenire“. Raram utique inventionem huiusmodi habere potest, cum multi sunt praeter opera fideles mortuam habentes fidem, quae omnino nec fides est. Qui ergo ita credit, ut nascatur ex deo, habet vitam aeternam, de qua salvator ait: „qui credit in me, habet vitam aeternam“. Si ergo nascitur aliquis ex deo agendo, quae sunt praedicta. cum sit acceptabilis, et ipse diligendus est et ante omnia debet ipse diligere genitorem. His ergo monitionibus invitat apostolus ad amorem fraternitatis. Quapropter etiam conpetenter indicat magnitudinem caritatis et pulchritudinem eorum, qui diligendi sunt, dicens, quia proprium sit, ut, qui diligit deum, diligat etiam eum, qui natus ex eo est. Potest enim etiam hoc modo iste locus exponi, quia haec propter eos, qui erant illo tempore, cum haec epistola scribebatur, sint dicta. Dispensatione namque conpleta secundum evangelica verba et assumpto salvatore in caelis quaerebatur tunc, si Jesus ipse esset Christus, qui exspectabatur, Judaeis utique resultantibus ad hoc et fidelibus confitentibus Jesum esse Christum, qui exspectabatur. Huiusmodi ergo hominis credulitatem indicans propter fidem, quam habuit, ex deo eum natum asseruit.

στοῦ διαλήψεως γεννᾶται ἐκ θεοῦ, ἀλλ᾽ ἐκείνην τὴν πίστιν, ᾗ κατ᾽ ἀρετὴν ἔργα συνέζευκται· ἣν καὶ ὁ Ἀβραὰμ ἔχων λελόγισται δικαιοσύνην ἔχειν· κατὰ τοῦτο τὸ σημαινόμενον ἐκδεκτέον τό· „ἄνδρα πιστὸν ἔργον εὑρεῖν“· σπάνιον γὰρ ὁ τοιοῦτος τὴν εὕρεσιν ἔχει πολλῶν ὄντων τῶν ἄνευ ἔργων σπουδαίων νεκρὰν πίστιν ἐχόντων, ἥτις οὐδὲ ὅλως πίστις ὑπάρχει· ὁ οὕτως πιστεύσας ὡς γεννηθῆναι ἐκ θεοῦ ἔχει ζωὴν αἰώνιον, ᾗ φησιν ὁ σωτήρ· „ὁ πιστεύων εἰς ἐμὲ ἔχει ζωὴν αἰώνιον“· εἰ δὴ γεννᾶταί τις ἐκ θεοῦ κατορθῶν τὰ εἰρημένα, ἀποδοχῆς ἄξιον ὄντα ἀγαπᾶν δεῖ καὶ πρὸ αὐτοῦ τὸν γεννήσαντα αὐτόν. (Cr 138, 22—33 Ma 228)

„Haec est enim caritas dei, ut mandata eius servemus; et **5, 3—5**
mandata eius gravia non sunt; quia omne, quod natum est ex

3—5 vgl Rom 4, 3 7 f Prv 20, 6 11 f vgl Jac 2, 17. 20 15 f Jo 6, 47 28 vgl Mc 16, 19 28 f vgl Mt 11, 3

deo, vincit saeculum; et haec est victoria, quae vincit saeculum, fides nostra. Quis est autem, qui vincit saeculum, nisi qui credit, quia Jesus est filius dei?“

Subsistentiam et, ut ita dicam, materiam caritatis, quam nos habere oportet ad deum, custodiam divinorum asseruit mandatorum; quae mandata facientes ea sursum ferunt ad deum; quapropter ad inferiora non trahunt, 1803 quia gravia non sunt. | Non enim sicut peccatum conparatum talento plumbi significat onus maximum vergens deorsum, ita virtus, quae e diverso consistit eius. Haec namque utentes se elevat et excelsos facit. Sic itaque etiam mandata dei, dum fiunt, levia sunt et nullo onere deprimuntur. Si quis autem accedens ad ea non sicut oportet ea gravia esse dicat, suam infirmitatem magis accusat. His namque, qui robur omnino non habent, gravia judicantur etiam valde levissima; unde non scripsit: „mandata eius levia sunt“, sed ait: „gravia non sunt“, illud solum assumens, quod deorsum non trahit et sursum vehit, ut juste sectemur, quod justum est, experimento utique cognoscentes, quia Christi jugum leve est suavitatem obtinens copiosam. Qui ergo de mandatis ita semet ipsum instituit, ut ea perducat ad actiones, ex deo nascitur. Et dum haec inpetraverit, contemnit materialem vitam

Τὴν ὑπόστασιν καί, ἵν' οὕτω φράσω, ὕλην ἧς ἔχειν δεῖ πρὸς τὸν θεὸν ἀγάπης, τὴν τήρησιν τῶν θείων ἐντολῶν εἶναί φησιν· αἵτινες ἀναφέρουσι πρὸς τὸν θεὸν τὸν κατ' αὐτὰς ἐνεργοῦντα· ὅθεν οὐ κατωφερεῖς οὐδὲ βαρεῖαι τυγχάνουσιν. (Cr 139, 3—6 Ma 228)

Εἰ δέ τις προσελθὼν αὐταῖς μὴ ὃν δεῖ τρόπον λέγοι αὐτὰς βαρείας, τὴν ἑαυτοῦ ἀσθένειαν ᾐτιάσατο· φίλον γὰρ τοῖς ἄγαν ἀποβάλλουσιν ἰσχὺν βαρέα νομίζεσθαι καὶ τὰ πάνυ ἐλαφρὰ καὶ κοῦφα· ὅθεν οὐκ ἔγραψεν· „αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ ἐλαφραί“, ἀλλά· „βαρεῖαι οὐκ εἰσὶ“ μόνον καὶ παντὸς ἀντιλαμβανομένου τοῦ ἀνωφεροῦς αὐτῶν τοῦ δικαίως τὸ δίκαιον διώκοντος πείρᾳ γνόντος, ὅτι ὁ Χριστοῦ ζυγὸς ἐλαφρός ἐστι χρηστότητα πολλὴν ἔχων· ὁ οὕτω διατεθεὶς ἐκ τοῦ θεοῦ γεννᾶται καὶ τούτου τυχὼν καταφρονεῖ τῆς ἐνύλου ζωῆς καὶ τῶν τοῦ κόσμου

12 vgl Zach 5, 7. 8 25 f vgl Dt 16, 20 27—29 vgl Mt 11, 30

et saeculi blandimenta. Et propterea vincit mundum transiens a conversatione praesentis mundi eritque provectus eius atque perfectio ex fide operatrice consistens et ⟨ad⟩ justitiam reputata. Quam fidem ostendens tamquam consistentem ac permanentem ait: „haec est victoria, quae vicit saeculum“, id est fides, quam habemus credentes Jesum esse eum, qui prophetatus est Christus. His igitur infert, quia necessarie consequens est, ut, qui credidit Jesum esse filium dei, victoriam habeat contra mundum. Vincit autem saeculum, qui malo non vincitur, sed in bono devincit eum. Vincitur autem, quod malum est, quando virtutem et ipsam bonitatem habet, qui semet ipsum
1804 ad haec informat. Cum hoc itaque opere bonitatis et con|servatione non gravium mandatorum qui credit, vivam fidem habet, secundum quam et ex qua erit filius dei credens unigenito dei filio, ita ut etiam participetur eo.

ἡδέων· καὶ ταύτῃ νικᾷ τὸν κόσμον μεταβὰς ἀπ᾽ αὐτοῦ εἰς ὑπερκόσμιον πολιτείαν· ὑπάρξει τὸ οὕτως προκόψαι τῇ πίστει ἐνεργεῖ καὶ εἰς δικαιοσύνην λελογισμένῃ· ἣν καὶ δεικνὺς ὡς ὑφεστηκυῖαν καὶ μένουσαν εἶπεν· „αὕτη γάρ ἐστιν ἡ νίκη ἡ νικήσασα τὸν κόσμον“ ἣν ἔχομεν πίστιν οἱ προσηκάμενοι τὸν Ἰησοῦν εἶναι τὸν υἱὸν τοῦ θεοῦ. (Cr 139, 6—20 Ma 228f)

„Et haec est fiducia, quam habemus ad deum, quia, quidquid petierimus secundum voluntatem dei, audiet nos; et si scimus, quoniam audiet nos, quidquid petierimus, scimus, quoniam habemus petitiones, quas petivimus ab eo.“ 5, 14—1

Qui experimento artis agnoscunt, quomodo operis alicuius quaeque necessaria corriguntur, spem habent optimam, ut, dum opus fuerit, haec adinplere possint. Quia igitur etiam sacri viri,

Οἱ πείρᾳ τεχνικῇ μαθόντες, πῶς ἐστιν ἕκαστα κατορθοῦν τῶν σπουδαζομένων καλῶν εὐέλπιδες γίνονται πρὸς τὸ καὶ ἄλλοτε ταῦτα ἀνύσαι· ἐπεὶ οὖν καὶ οἱ ἱεροὶ ἀπόστολοι καὶ ὁ μακάριος Ἰωάννης οὗ-

---

5 vgl Gal 5, 6 6 vgl Rom 4, 3 14f vgl Rom 12, 21

Johannes et qui cum eo apostoli, ipsis operibus agnoverunt, quoniam crebro postulantes deum, quod ei esset gratum et acceptabile, perceperunt, praesumunt, quia, quotiens ita petierint, quae cupiunt deo adnuente, merebuntur. Habentes enim scientiam, quia munificentissimus atque largissimus deus est et petitiones secundum voluntatem suam habitas confert, multam fiduciam conceperunt apud eum tamquam filii apud patrem. Quapropter confidunt se percipere, pro quibus rogant, certe scientes, quoniam audit eos, cum praestari sibi poscunt, quae illi grata noscuntur. Ex his itaque demonstrabitur, quod a quibusdam ad quaestionem venit, quomodo verum sit, quod dictum est: „omnis, qui petit, accipit“, dum haec propositio generalis non omnes absolute contineat, etiam eos, qui non utilia deprecantur, sed eos tantum, qui secundum dei voluntatem aliquid petunt. Haec itaque fiducia habebit inculpabilem actionem et contemplationem vitae; quod potest perraro contingere; unde scriptum est: „quis gloriabitur castum habere se cor? et quis fiduciam habebit, quia mundus sit a peccato?“ Pauci namque sunt in hac virtute degentes, unde dicit: „si iniquitatem cogi-

τος αὐτοῖς ἔργοις ἔγνωσαν, ὡς πολλάκις αἰτησάμενοι θεὸν τὸ αὐτοῖς φίλον καὶ θελητὸν ἐσχήκασι, θαρροῦσιν, ὅτι ἑκάστοτε οὕτως αἰτούμενοι τεύξονται τῶν ποθουμένων ἐπινεύοντος τοῦ θεοῦ. (Cr 141, 33—142, 6)

Ἐκ τούτων δειχθήσεται τὰ ζητούμενα ὑπό τινων, πῶς ἀληθὲς εἴη· „ὁ αἰτῶν λαμβάνει“ τῆς καθόλου προτάσεως οὐ πάντας ἁπαξαπλῶς τοὺς καὶ τὰ αὐτὰ μὴ συμφέροντα αἰτουμένους, ἀλλὰ τοὺς κατὰ τὸ θέλημα τοῦ θεοῦ περιεχούσης· ἐγγίνεται ἡ τοιαύτη παρρησία τῷ ἀκατάγνωστον βίον ἔχοντι· σπάνιος δὲ ὁ τοιοῦτος· „τίς γὰρ καυχήσεται ἁγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν;“ ὀλίγοι γὰρ οἱ οὕτως ἐν ἀρετῇ ὄντες ὡς εἰπεῖν· „ἀδικίαν εἰ ἐθεώρουν ἐν καρδίᾳ μου, μὴ εἰσακουσάτω μου κύριος· διὰ τοῦτο εἰσήκουσέ μου“, ἐπειδὴ ἀδικίαν οὐκ ἐθεώρουν· ἀπεσιώπησε δὲ αὐτὸ φόβῳ τοῦ μὴ περὶ αὐτοῦ νομισθῆναι κατὰ τὸν εἰπόντα· „οὐδὲν ἐμαυτῷ σύνοιδα· ἀλλ' οὐκ ἐν τούτῳ

17 f Mt 7, 8 27—30 Prv 20, 9 32—3 Ps 65, 18

tabam in corde meo, non exaudiat dominus; propterea exaudivit me“, id est, quoniam iniquitatem non cogitavi in corde meo; quod tamen dicere non praesumpsit, ne arrogans esse putaretur, secundum eum, qui dixit: „nihil mihi conscius sum, sed non in hoc justificabor“. His [etiam] similiter percipiendum est etiam illud: „si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habebimus apud deum“.

δεδικαίωμαι“· λέγῃ εἰς τὰ προκείμενα καὶ τό· „ἐὰν ἡ καρδία ἡμῶν μὴ καταγινώσκῃ ἡμῶν, παρρησίαν ἔχομεν πρὸς τὸν θεόν“. (Cr 142, 6—17)

„Scimus, quoniam omnis, qui natus est ex deo, non peccat; sed qui natus est ex deo, servat semet ipsum et malignus non tanget eum.“ 5, 18

Quoniam, qui nascitur ex deo, semen eius habens in semet ipso peccare non potest; dum hoc primitus scripsisset, necessarie nunc ait: sciendum, quia non peccat, qui natus ex deo est. Si
1805 enim faciendo justi tiam habet, ut sit ex deo, simul autem esse peccatum et justitiam inpossibile est, palam est igitur, quia, dum sic operatur homo, justus est et non delinquit. Deinceps dum praemunisset, quoniam voluntarie et non naturaliter filius est dei homo huiusmodi, conpetenter adiecit: „sed servat semet ipsum et malignus non tangit eum“. Si ergo propterea malignus non tangit eum, quia servat semet ipsum, non ex creatura, sed accidens habet, ut non delinquat. Si quis autem semet ipsum servat, orat divinitus custodiri, ut intactus

Εἰ γὰρ ἐκ τοῦ ποιεῖν δικαιοσύνην ἔχει τὸ ἐκ θεοῦ εἶναι, ὡς πολλάκις εἰρήκαμεν, ἅμα δὲ τὸ ἁμαρτάνειν καὶ ποιεῖν δικαιοσύνην ἀδύνατον, φανερὸν ἄρα, ὅτι οὕτω διακείμενος καὶ ἐνεργῶν δίκαιός ἐστι καὶ οὐχ ἁμαρτάνει· εἶτα ἀσφαλιζόμενος, ὡς προαιρετικὸς καὶ οὐ φύσει υἱός ἐστι θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, ἁρμοδίως ἐπήγαγε τό· „ἀλλὰ τηρεῖ ἑαυτὸν καὶ ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ“· εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ὁ πονηρὸς οὐχ ἅπτεται αὐτοῦ, ὅτι τηρεῖ ἑαυτόν, οὐκ ἐκ κατασκευῆς, ἀλλ' ἐκ προσοχῆς ἔχει τὸ μὴ ἁμαρτάνειν· τηρῶν δέ τις ἑαυτὸν τί καὶ εὔχεται θεόθεν φυλαχθῆναι; ἵνα

7 1 Cor 4, 4 8 f 1 Jo 3, 21 13 f vgl 1 Jo 3, 9 16 f vgl 1 Jo 2, 29

permaneat a maligno. Praeceptum namque custodiae, quae studio nostro fit, hoc est, quo ait: „custodi tuum cor“, quod in praesenti dictum est: „servat semet ipsum“; et post pauca: „custodite vos ab idolis“. Custodiae vero divinae exemplum est, quod ait: „domine, servabis nos et custodies nos“; et illud: „sub umbra alarum tuarum protege me“; et illud: „pater sancte, custodi eos“. Tangit autem aliquem malignus laedens et affligens eum, quod manifestum est ex eo, quod ait: „non continget te malum“; et ex eo, quod dictum est a deo benefactoribus: „qui tetigerit vos, velut qui tangit pupillam oculi sui“. Quibus concordat et illud: „nolite tangere christos meos“.

ἄψαυστος πάντη μείνῃ ἀπὸ τοῦ πονηροῦ. (Cr 143, 26—144, 2 Ma 231)

„Scimus, quoniam ex deo sumus et totus mundus in maligno positus est.“ 5, 19

[Mundus, id est mundi amatores maligno ortui sunt subjecti; totus ait, quod omnes sub peccato nascimur, quorum ipse ortus in vitio est.] Per multa cognoscentes homines pravos insinuare hanc vocem de mundo dictam jam non dubitamus secundum haereticos nec cuiusdam creatoris dei credimus facturam esse mundi et in maligno constituti. Positus enim est hic sermo de mundo
1806 pro hominibus, sicuti prae|dixi, et in hac epistola et in evangeliis, ex quibus pauca de multis ponenda putavimus. In hac epistola scribens Johannes ait: „nolite admirari, fratres, si odit vos

Διὰ πολλῶν μαθόντες τοὺς φαύλους ἀνθρώπους δηλουμένους τῇ κόσμου φωνῇ οὐ δεισιδαιμονοῦμεν κατὰ τοὺς αἱρετικούς, μή πως ἡ τοῦ θεοῦ κτίσις κόσμος οὖσα ἐν τῷ πονηρῷ ἵδρυται· ἡ κόσμος φωνὴ ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων κεῖται, ὡς προεῖπον, καὶ ἐνταῦθα καὶ ἐν εὐαγγελίοις· γράφει γὰρ ὁ Ἰωάννης· „μὴ θαυμάζητε, εἰ μισεῖ ὑμᾶς ὁ κόσμος“· φανερός ἐστι παντὶ νοῦν ἔχοντι κόσμον μισοῦντα τοὺς ἁγίους τοὺς πονηροὺς ἀνθρώπους σημαίνων· καὶ προσέτι· „αὐτοὶ ἐκ τοῦ

4 Prv 4, 23 5 1 Jo 5, 21 6 f Ps 11, 8 7 f Ps 16, 8 8 Jo 17, 11
10 Ps 90, 10 11 f Zach 2, 8 12 f Ps 104, 15 30—1 1 Jo 3, 13

mundus". Palam est enim omni sapienti, quia mundus odit sanctos, per quem maligni homines designantur. Et illud: „ipsi de mundo sunt et de mundo loquuntur et mundus eos audit"; quod autem ait audire mundum seductive loquentes, non creaturam, sed passibiles homines manifestat. Ita in evangeliis salvator ait: „me mundus non potest amare, quia testimonium perhibeo operibus eius, quoniam sunt maligna"; et: „vae mundo ab scandalis"; et: „si essetis ex mundo, mundus, quod erat suum, diligeret; nunc autem non estis ex mundo, sed ego elegi vos; propterea odit vos mundus". Non enim per haec arbitrandum est, dum arguit utique opera maligna et scandala manifestat et odiri dicit discipulos suos a mundo, quia de constitutione terrae et caeli et, quae in his sunt, haec dicat. Maligni namque et venefici et conceptores odii homines sunt, qui per dominica verba significantur. Hos igitur arguit pro malignis operibus; quos etiam notans dicit esse de scandalis et habentes odio sanctos viros. His igitur manifestatis mundum in maligno positum ostendit esse eum, qui arguitur et notatur et odio habere designatur apostolos. Horum namque singuli propter malitiam, quam habent, in maligno esse dicuntur, ex quo liberari discimus, dum oramus: „libera nos a malo"; redimuntur namque et liberantur ab eo cuncti, qui nequaquam ab ignitis eius jaculis vulnerantur, eo quod in omnibus assumpserint scutum fidei salutaris. Volens itaque salvator hoc a patre concedi dicebat de discipulis suis: „pater, serva eos a malo". Quapropter vesani credendi sunt, qui putant mundum positum in maligno quasi in opifice suo. Hoc itaque verbum significat etiam voluntates et modos, id est, non naturam esse causam, ut quisquam ex deo putetur aut in maligno sit constitutus, cum dicit: nos Christi discipuli disciplinabiliter novimus, quia ex deo sumus ab eo

κόσμου εἰσὶ καὶ ὁ κόσμος αὐτῶν ἀκούει"· ἀκούοντα γὰρ κόσμον τῶν ἀπατηλῶς λαλούντων οὐ τὴν κτίσιν, ἀλλὰ τοὺς ἐμπαθεῖς ἀνθρώπους σημαίνει. (Cr 144, 13—22 Ma 231)

4—6 1 Jo 4, 5 9 f Jo 7, 7 10 Mt 18, 7 11—13 Jo 15, 19 15 f vgl 2 Mach 7, 28 23 f Mt 6, 13 24—26 vgl Eph 6, 16 27 Jo 17, 15

participium habentes, a quo electi de mundo ex deo propter sanctitatem nati sumus, hoc scientes, quia et omnis mundus propter inpietatem, quam habet, atque malitiam positus in maligno est incumbens ei, quoniam praecessit in malo, ita ut idem esse videatur „positum esse mundum in maligno“, quod est illud: „qui facit peccatum, ex diabolo est, quia ab initio diabolus peccat“. Mali-
1807 gnus enim et diabolus est; non alter est | mundus quam is, qui facit peccatum. His ita declaratis locum fallacia non habebit haereticorum putantium creaturam significari per hoc, quod dictum est: „totus mundus in maligno positus est“. Nam licet mundus significet aliquando creaturam, non tamen in maligno positam; sed in verbo, per quod omnia facta sunt, stabilitatis suae obtinet robur; in Christo enim invisibilia et visibilia, caelestia et terrestria sunt creata et ante omnia est et in eo cuncta consistunt fundamentum habentia opifex verbum; sic enim verum erit etiam, quod dictum est: „creata a deo omnia“, cum utique dicit sapientia de semet ipsa: „ante saeculum fundavit me, in principio, antequam terram faceret et abyssos crearet“ et cetera.

„Scimus, quoniam filius dei venit et dedit nobis intellectum, **5, 20-21**
ut sciamus, quod est verum; et sumus in vero filio eius. Hic est verus deus et vita aeterna. Filioli, custodite vos ab idolis.“

Intellectus, quem dedit, secundum quem cognoscitur, qui venit verus filius dei, idem est quae mens Christi, de qua dictum est: „nos autem mentem Christi habemus“. Qui ergo hunc intellectum et hanc habet men- | *Ἦν δέδωκε διάνοιαν, καθ' ἣν γινώσκεται ὁ ἀληθινὸς ἐλθὼν υἱὸς τοῦ θεοῦ ἡ αὐτή ἐστι τῷ· „ἡμεῖς δὲ νοῦν Χριστοῦ ἔχομεν“· ὁ ταύτην τὴν διάνοιαν καὶ τοῦτον τὸν νοῦν ἔχων γινώσκει τὸν καὶ' οὐσίαν ἀληθινὸν καὶ ἔστιν ἐν αὐτῷ*

---

1 vgl Jo 15, 19 — 5 f 1 Jo 3, 8 — 12 vgl Jo 1, 3 — 12 f vgl Ps 103, 5
13 f vgl Col 1, 16. 17 — 16 ibidem — 17 f Prv 8, 23. 24 — 26 f 1 Cor 2, 16

tem, substantialiter agnoscit verum et est in eo unitus ad eum et operibus intellectum habet eius; is, in quo sunt cognoscentes eum, verus filius dei est, Jesus Christus verus deus exsistens. Et considera, quemadmodum consubstantialis patri, sed non idem numero secundum Sabellium filius sit cum patre. Cum solus enim verus deus sciatur pater, verus deus inspicitur filius ab eis, quibus intellectum veniens ipse dedit. Si igitur alterius substantiae sit pater et filius, cum pater solus verus sit deus, filius nequaquam verus erit deus. Si autem filius verus est deus, falsum est, quia pater solus verus sit deus. Si utique alterius substantiae sint, pater secundum speciem habebit, ut verus sit deus. Rursus si filius verus est deus, prohibebi-
1808 tur hoc esse pater. Quapropter tamquam inspiciendi sunt, qui alterius substantiae dicunt et non eiusdem patrem et filium, quatenus, dum una divinitas patris et filii asseritur, etiam veritas una et idem in his agnoscatur. Quomodo enim non una divinitas patris et filii, cum prophetia dicat: „et in te orabunt, quia deus in te est, et non est praeter te; tu enim es deus et ignorabamus, deus Israël salvator“? Horum itaque singula examinationem, ut fuit possibile, in aliis habuerunt. Quaerendum, quomodo, dum per totam epistolam perfectionis et sanctitatis eorum, quibus scribit, testimonium perhibuerit, ad finem de brevibus rebus et omnino vilissimis admonet, de cibis: „filioli, custodite vos ab idolis“. Ad haec

ἑνούμενος πρὸς αὐτὸν πραγματικῶς νόησιν αὐτοῦ ἔχων. (Cr 144. 29—145, 1)

Πῶς δὲ δι' ὅλης τῆς ἐπιστολῆς τελειότητα μαρτυρήσας τούτοις, οἷς γράφει, νῦν προτρέπει ἑαυτοὺς τηρεῖν ἀπὸ τῶν εἰδώλων; λέγομεν οὖν· ἐπεὶ ὅλῃ ἐκκλησίᾳ ἐγράφη,

7 vgl Jo 17, 3 18—20 Is 45, 14. 15

occurrens aliquis dicit, quoniam universae ecclesiae scribit epistolam et poterat in tanto concilio nuper constituto aliquis ex idolatria conversus esse et, dum crebro proveniat, ut, qui discedunt a multorum deorum cultura, nondum firme credentes reliquias superstitionis mente retineant, propter illos hoc verbum posuit. Hoc enim moris est divinae doctrinae; nam et Paulus Corinthiis scribens, cum laudasset eos in omnibus divitiis intellegibilibus, in ipsa epistola scribit, ut ab idolothytis semet ipsos abstinerent, ne socii daemoniorum fierent et non haberent differentiam ab eis, qui in idolis epulantur. Alter autem aliquis dicit, quoniam scribens significavit eis multos antichristos jam venisse et esse pseudoprophetas, qui de veritate cadentes saperent et dogmatizarent nihil stabile, nihil firmum, sed quodlibet idolum factum atque plasmatum in mentibus sibi credentium seminarent. Haec ergo, quae ita depinguntur seu plantantur in mentibus falsae scientiae doctrina, non frustra quilibet idola vocat; a quibus idolis monet, ut se custodiant omnes, qui ad deum verum reverenter accedunt. Sic enim intellectis verbis praesentibus terminum percepisse epistolam cum ratione fatebimur.

εἰκὼς δὲ ἦν ἐν τοιαύτῃ συνόδῳ ἄρτι ἀφισταμένους τῆς εἰδωλολατρείας εἶναι, ἐκείνων οὖν ἕνεκα τὴν λέξιν ἐχάραξεν. (Cr 145, 1—6 Ma 232)

V.

1809 ## In epistola Johannis secunda catholica.

„Et haec est caritas, ut ambulemus secundum mandata eius.“ 2 Jo 6

Praesens dictum concordat his, quae in epistola prima relata sunt, ubi ait: „et scimus, quon-

Συμφωνεῖ τὸ προκείμενον τῷ λεχθέντι ἐν τῇ ᾱ ἐπιστολῇ οὕτως ἔχοντι· „καὶ οἴδαμεν, ὅτι ὁ ἀγα-

---

9 f vgl 1 Cor 1, 5 10 f vgl 1 Cor 10, 14 11 vgl 1 Cor 10, 20 13 f vgl 1 Jo 2, 18 14 vgl 1 Jo 4, 1; 2 Tim 2, 18 19 f vgl Hebr 11, 6 27—84, 2 1 Jo 5, 2—3

iam, qui diligit deum, mandata eius servat"; et in evangeliis ait: „si quis diligit me, mandata mea custodiat". Idem namque est ambulare secundum mandata quod servare ea. Quia enim actuales sunt virtutes, quae secundum mandata fiunt, ambulat secundum eas, qui extra eas non efficitur. In hoc enim idem est ambulare secundum ea quod custodire ea. Unde qui cessat in opere secundum virtutem, neque mandata servat ulterius neque ambulat secundum ea. Ex abundanti siquidem dicetur et hoc modo: qui secundum virtutem proficit, ambulat utique secundum mandata, quando ambulare provectum insinuat perfecti viri, qui, postquam ambulaverit secundum mandata, etiam servat ea. Huic dicto concordat etiam illud, quod cum aenigmate legitur, quia Adam positus est in paradiso, ut operaretur et custodiret eum, ubi per operationem effectus provectionem designat, per custodiam vero perfectionis ipsius statum atque constantiam.

πῶν τὸν θεὸν τὰς ἐντολὰς τηρεῖ"· καὶ ὁ κύριος· „ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὰς ἐντολάς μου τηρήσει"· ταὐτὸν τὸ περιπατεῖν κατὰ τὰς ἐντολὰς τῷ τηρεῖν αὐτάς· ἐπεὶ γὰρ πρακτικαὶ αἱ ἀρεταὶ αἱ κάτὰ τὰς ἐντολὰς ἐνεργούμεναι, περιπατεῖ κατ' αὐτὰς ὁ μὴ ἔξω αὐτῶν γενόμενος· ἐν τούτῳ δὲ ταὐτὸν τὸ τηρεῖσθαι αὐτάς· ὅθεν ὁ παυσάμενος τοῦ κατ' ἀρετὴν ἐνεργεῖν οὐδὲ τηρεῖ ἔτι τὰς ἐντολὰς οὔτε περιπατεῖ ἔτι κατ' αὐτάς· ὁ γὰρ κατ' ἀρετὴν προκόπτων κατὰ τὰς ἐντολὰς βαδίζει τοῦ περιπατεῖν προκοπὴν δηλοῦντος, τοῦ τελειωθέντος μετὰ τὸ περιπεπατηκέναι κατὰ τὰς ἐντολὰς τηροῦντος αὐτάς· τούτῳ συνᾴδει τὸ μετ' αἰνιγμοῦ λεχθέν, ὡς ὁ Ἀδὰμ τέθειται ἐν τῷ παραδείσῳ ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν αὐτὸν τοῦ ἐργάζεσθαι τὴν κατ' ἐνέργειαν δηλοῦντος προκοπήν, τοῦ δὲ φυλάττειν τὴν ἐν τῇ τελειώσει παραμονήν. (Cr 147,21 — 33 Ma 232 f)

„Omnis, qui recedit et non permanet in doctrina Christi, deum non habet; qui permanet in doctrina, hic et patrem et filium habet" et cetera. 9

---

3 f Jo 14, 15 25 f vgl Gn 2, 15

1810 Manet utique in evangelica doctrina, qui secundum eam sapit et agit, dum separat semet ipsum ab illa, qui facit aliquid e diverso vel sapit; proinde quoniam per actualem et contemplativam vitam fit alicuius deus, qui creator est omnium, sicut Abraham, cui dixit: „ego deus tuus“, quisquis extra rectam fidem conservationemque mandatorum Jesu fuerit, sine deo est semet ipsum separans, ne habeat deum, dumque ille separaverit semet ipsum a divina doctrina praedicto modo: „is, qui manet in ea, et patrem habet et filium“. In eo namque, qui servat verbum eius, dixit filius se cum patre venturum, ut maneat apud eum, cum factus fuerit templum sanctum aedificatum per observationem mandatorum dei; cum duplex itaque sit modus habendi deum, alter quidem communis est omnium creaturarum, per quem significatur omnes habere creatorem, alter vero eorum indicat modum, qui per bonam voluntatem placant eum, secundum quod legitur: deus Abraham et Isaac et deus Jacob et omnium

Μένει ἐν τῇ εὐαγγελικῇ διδασκαλίᾳ ὁ κατ' αὐτὴν φρονῶν καὶ πράττων, ἀπάγει δὲ ἑαυτὸν ἀπ' αὐτῆς ὁ ἐναντίως αὐτῆς ἐνεργῶν καὶ δοξάζων· εἶτα ἐπεὶ διὰ πρακτικοῦ καὶ θεωρητικοῦ γίνεταί τινος ὁ θεὸς ὁ τῶν ὅλων κτίστης ὡς τοῦ Ἀβραὰμ εἰπὼν αὐτῷ· „ἐγὼ θεὸς σός“, ὁ ἔξω τῆς ὀρθῆς πίστεως καὶ τῆς τηρήσεως τῶν Χριστοῦ ἐντολῶν ἄθεός ἐστιν ἑαυτὸν ἀποσχοινίσας τοῦ ἔχειν θεόν, ἀθέου δὲ ὄντος τοῦ ἀπαγαγόντος ἑαυτὸν τῆς θείας παιδεύσεως τῷ εἰρημένῳ τρόπῳ· ὁ μένων ἐν αὐτῇ πατέρα καὶ υἱὸν ἔχει· ἐν τῷ γὰρ τηροῦντι τὸν λόγον αὐτοῦ εἶπεν ὁ υἱὸς ἐλεύσεσθαι ἅμα τῷ πατρὶ ἐπὶ τῷ μεῖναι παρ' αὐτῷ γενομένῳ ἁγίῳ ναῷ οἰκοδομηθέντι ἐκ τηρήσεως τῶν θείων ἐντολῶν· διττοῦ ὄντος τοῦ ἔχειν θεὸν τὸ μὲν ἕτερον κοινὸν πάντων τῶν κτισμάτων ταὐτὸν σημαῖνον τῷ ἔχειν κτίστην, τὸ δὲ ἑτεροῖ λοιπὸν μόνων τῶν διὰ καλοκαγαθίας θεραπευόντων αὐτόν, καθὸ σημαινόμενον θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ καὶ συνόλως τῶν Ἑβραίων εἴρηται· ἐπίστησον καὶ τοῖς οὕτω λεχθησομένοις· „ὁ ἔχων τὸν υἱόν“, φησί, „καὶ τὸν

7f vgl Eccli 24, 12 9 Gn 17, 7 17—20 vgl Jo 14, 23 21 vgl 1 Cor 3, 16 30f vgl Ex 3, 6 31f vgl Ex 3, 16

Hebraeorum. Adverte siquidem, quod hic dictum est: qui habet, inquit, filium, habet et patrem et e diverso, per quae scilicet intelligitur eadem substantia esse divinitatis. Quia enim pater in filio est, qui habet filium, habet et patrem, quod etiam reciprocum est; nam qui habet patrem, habet et filium, qui est in patre. Si quis autem incumbere volens dicat: et qui discipulos habet, habet et filium et, qui filium habet, habet et patrem, secundum quod scriptum est: „qui vos suscipit, ⟨me suscipit⟩ et, qui me suscipit, suscipit patrem meum, qui me misit“, sciat, quia non sicut oportet, insinuat. Haec enim de doctrina sunt dicta, quia, qui susceperit apostolos consentiens eorum doctrinae, suscipit per eos filium simul et patrem praedicantes. Et aliter. Quoniam, qui manet in doctrina, habet patrem et filium; manserunt igitur in doctrina eius apostoli, ita ut praedicarent eam; qui suscipit eos, cum sint templum dei, per hoc, quod suscipit illos, habet inhabitantem in eis filium simul et patrem.

πατέρα ἔχει“ καὶ ἔμπαλιν, ὡς πείθεσθαι ἐκ τούτου τῆς θεότητος τὸ ὁμοούσιον· ἐπεὶ γὰρ ὁ πατὴρ ἐν υἱῷ, ὁ ἔχων τὸν υἱὸν ἔχει καὶ τὸν πατέρα· ἀλλὰ καὶ πάλιν καὶ ἀντιστρέφει· ὁ ἔχων τὸν πατέρα ἔχει καὶ τὸν υἱὸν ὄντα ἐν τῷ πατρί· εἴ τις ἐνίστασθαι βουλόμενος λέγοι· καὶ ὁ τοὺς μαθητὰς ἔχων ἔχει τὸν υἱὸν καὶ ὁ τὸν υἱὸν τὸν πατέρα κατὰ τό. „ὁ δεχόμενος ὑμᾶς ἐμὲ δέχεται καὶ ὁ ἐμὲ δεχόμενος δέχεται τὸν ἀποστείλαντά με“ οὐχ ὃν δεῖ τρόπον ἐνιστάμενος· περὶ γὰρ διδασκαλίας εἴρηται ταῦτα· ἐπείπερ ὁ δεξάμενος τοὺς ἀποστόλους συγκαταθέσει τῇ πρὸς τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἐδέξατο δι' αὐτῶν υἱὸν καὶ πατέρα διδάσκοντας· καὶ ἑτέρως· ἐπεὶ καὶ ὁ μένων ἐν τῇ διδαχῇ ἔχει τὸν πατέρα καὶ τὸν υἱόν, ἔμενον δὲ οἱ ἀπόστολοι ἐν τῇ διδαχῇ ὡς καὶ κηρύττειν αὐτήν, ὁ δεξάμενος αὐτοὺς ὄντας ναὸν θεοῦ δι' αὐτοῦ τοῦ δέχεσθαι αὐτοὺς ἔχει τὸν ἐν αὐτοῖς υἱὸν καὶ πατέρα. (Cr 150, 14—151, 9)

6f vgl Jo 14, 10 10 ibidem 15—18 Mt 10, 40 28f vgl 1 Cor 3, 16

VI.

In epistola Johannis tertia catholica.

„Qui malum facit, non vidit deum.“ 3 Jo 11

Cum nulla communio sit luci ad tenebras aut concordia Christo cum Beliar, qui bonum facit actualiter atque contemplative, deum Christum habens, qui est vera lux, procul est a tenebris et Beliar; et quoniam contrarium est benefacienti malefacere, qui malefacit, per hoc ipsum opus, cum sit Beliar et tenebrarum, non vidit deum nec secundum quantitatem aliquam agnitionem habet eius. „Omnis enim, qui peccat, non vidit eum nec agnovit eum.“ Quia vero videre corpus aut non videre aspectu uti
1812 vel non uti constat, cum aliquid sensibile videatur etiam ab eo, qui malefacit, si aspectum habeat, et non videat, qui aspectu privatur, licet sit bonus, indubitanter ostenditur deum non esse corpus, quando benefaciens, eo quod cor habeat mundum, videt deum, licet

Μηδεμιᾶς κοινωνίας οὔσης φωτὶ πρὸς σκότος ἢ συμφωνίας Χριστοῦ πρὸς Βελίαρ ὁ ἀγαθοποιῶν πρακτικῶς καὶ θεωρητικῶς θεὸν τὸν Χριστὸν ἔχων ὑπάρχοντα φῶς ἀληθινὸν πόρρω τοῦ σκότους καὶ τοῦ Βελίαρ ἐστίν· ἀλλὰ καὶ ἐπεὶ ἐναντίον τῷ ἀγαθοποιεῖν τὸ ποιεῖν τὸ κακόν, ὁ κακοποιὸς δι' αὐτοῦ τοῦ οὕτως ἐνεργεῖν ἐκ τοῦ Βελίαρ καὶ τοῦ σκότους ὢν οὐχ ἑώρακε τὸν θεὸν οὐδὲ κατὰ πόσον γνῶσιν αὐτοῦ ἔχων· „πᾶς γὰρ ὁ ἁμαρτάνων οὐχ ἑώρακε τὸν θεὸν οὐδὲ ἔγνωκεν αὐτόν“· ἐπεὶ δὲ τὸ ὁρᾶν σῶμα ἢ μὴ ὁρᾶν τῷ χρᾶσθαι ὄψει καὶ μὴ χρᾶσθαι γνωρίζεται ὁρωμένου τοῦ αἰσθητοῦ καὶ τῷ κακοποιοῦντι, ἐὰν ὄψιν ἔχῃ, μὴ βλεπομένου δὲ τῷ στερουμένῳ ὄψεως, κἂν ἀγαθοποιὸς ᾖ, ἀναντιρρήτως οἷς ἅμα δείκνυται, εἴγε ἀγαθοποιοῦντι διὰ τὸ καθαρὰν καρδίαν ἔχειν ὁρᾶται, κἂν ὄψεως

4—6 vgl 2 Cor 6, 14. 15 8 f vgl Jo 1, 9 16—18 1 Jo 3, 6 26 f vgl Mt 5, 8

aspectu carnali privatus sit, cum non videat eum malefaciens, quamvis acie vehementer acuta consistat. Et ex hoc ergo, id est benefaciendi et malefaciendi sermone demonstrat ea, quae simul non subsistunt, esse contraria; et ex eo, quod dictum est: „declina a malo et fac bonum“; et huiusmodi verbis in scriptura divina relatis.

λείπηται, οὐχ ὁρώμενος τῷ κακοποιοῦντι, κἂν ὀξυωπέστατος ᾖ. Παρίσταται τὰ ἐναντία εἶναι καὶ διὰ τοῦτο ἀσυνύπαρκτα, τὸ ἀγαθοποιεῖν φημι καὶ κακοποιεῖν, καὶ ἐκ τοῦ· „ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ καὶ ποίησον ἀγαθὸν“ καὶ τῶν παραπλησίως γεγραμμένων. (Cr 151, 20—152, 3 Ma 233 f)

VII.

In epistola Judae catholica.

„Subintroierunt enim quidam homines inpii, qui olim praescripti et praedestinati erant in hoc judicium, dei nostri gratiam transferentes in luxuriam et solum dominatorem dominum nostrum Jesum Christum denegantes. Conmemorare autem vos volo scientes omnia, quoniam Jesus semel populum de terra Aegypti liberans deinceps eos, qui non crediderunt, perdidit.“ Jud 4

Quidam homines inpii scriptura divina quodam utentes dolo atque malignitate | subingressi sunt eam se praedicare simulantes praescripti scilicet, id est ad hoc praescripti judicium, quo a semet ipsis adjudicati sunt traditi inprobo sensui. Hi namque propter inmensam inpietatem cum essent

Τῇ θείᾳ διδασκαλίᾳ κολακείᾳ σὺν γοητείᾳ χρησάμενοί τινες ἀσεβεῖς ἄνθρωποι παρεισέδυσαν διὰ τοῦ ὑποκρίνεσθαι αὐτὴν προγεγραμμένοι τουτέστι προεγνωσμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα, ὃ παρ' ἑαυτοῖς ἐκρίθησαν παραδοθέντες ἀδοκίμῳ νῷ· οὗτοι δι' ὑπερβάλλουσαν ἀσέβειαν ἀκόλαστοί τινες ὄντες τὴν τοῦ

8 f Ps 36, 27 19—21 vgl 2 Petr 3, 16; 2 Tim 3, 13 25 f vgl Rom 1, 28

inpudici, gratiam domini nostri Jesu Christi in luxuriam mutaverunt per ipsam spurcitiam suam negantes unum dominatorem dominum Jesum Christum eorum, qui per evangelium sunt vocati. Deinde ut revocet eos, qui crediderant malignis et inpiis, ostendit, quanta sit magnitudo domini, quem negarunt, palam faciens, quoniam ipse est, qui eduxit populum ex Aegypto et salutem praebuit eis. Sed quoniam instabiles atque mutabiles erant quidam eorum gerentes in animo, quam in Aegypto habuerant voluntatem, perdidit eos diffidentes in eremo, licet liberati fuerant ex Aegypto per fidem. His ita praesentatis necessarium est requirere, qui sunt, quos dicit gratiam domini in luxuriam transtulisse, hoc est inpios et divinae doctrinae simulatores; ne forsitan isti sint praesules haereseos Nicolaïtarum nullam speciem inpudentiae relinquentes. Sive autem haec haeresis ipsa est voluntate polluta, cuius fit memoria in apocalypsin per Jezabel, quae super fornicationem esse describitur, seu altera, contemplandum est. Puto autem, quia et de multis haeresibus, quae coeperunt temporibus apostolorum, dicitur hoc et auctoribus earum, qui scilicet inpudentiam multamque luxuriam sunt sectati, ita ut ipsam spurcitiam suam atque luxuriam idolorum sacrificiis permiscerent. Nam et Paulus de huiusmodi

κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ χάριν εἰς ἀσέλγειαν μετέθηκαν καὶ δι' αὐτοῦ τοῦ λαγνεύειν ἀρνούμενοι τὸν μόνον δεσπότην Ἰησοῦν Χριστὸν κύριον τῶν κληθέντων διὰ τοῦ εὐαγγελίου· εἶτα ἵνα ἀποστρέψῃ τοὺς πιστοὺς τῶν τοιούτων πονηρῶν καὶ ἀσεβῶν, δείκνυσιν, ὡς οἷόν τέ ‹ἐσ›τι τὸ μέγεθος οὗ ἠρνήσαντο δεσπότου, δηλώσας, ὅτι αὐτός ἐστιν ὁ ἐξαγαγὼν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου, ὡς καὶ σωτηρίαν αὐτοῖς ὀρέξαι· ἀλλ' ἐπεὶ τρεπτοὶ καὶ παλίμβολοι ἐτύγχανόν τινες αὐτῶν φέροντες ἔτι ἣν ἔσχον ἐν Αἰγύπτῳ βλάβην, ἀπώλεσεν αὐτοὺς ἀπιστήσαντας ἐν τῇ ἐρήμῳ καίτοι σωθέντας διὰ πίστεως ἐξ Αἰγύπτου· μήποτε οὖν οὗτοί εἰσιν οἱ τῆς θείας διδασκαλίας ὑποκριταὶ οἱ προιστάμενοι τῆς αἱρέσεως τῶν Νικολαϊτῶν οὐδὲν εἶδος ἀκολασίας παρορώντων. (Cr 157, 12—28 Ma 235)

---

6 vgl Rom 1, 6 27 vgl Apoc 2, 20

hominibus ita dicit: „et nolite communicare operibus immundis tenebrarum, magis autem etiam arguite; ea enim, quae occulte ab eis fiunt, turpe est etiam dici“. Turpia namque et vehementer turpia faciunt quasi mystico modo, qui sectam Simonis magi sequuntur. Post hos autem et Marcionis sectae atque Valentiniani et Sithiniani nefanda conmittunt. Unde et in alia epistola de eis scribit dicens: „isti sunt, qui ingrediuntur in domos et captivant mulierculas peccatis involutas et libidinibus variis ductas“ et sub occasione religionis agunt turpia. Quapropter in luxuriam eos transtulisse dicit gratiam domini, per quam luxuriam et effectus eius negant solum dominatorem et
1814 dominum nostrum | Jesum Christum. Animadvertendum est solum dominatorem esse Christum, eo quod solus verus sit deus. Sicut enim, cum solus sit dominator et dominus Jesus, non expellit auctoritate patrem dicens ei: „domine caeli et terrae“, sic neque pater, cum solus sit verus deus, extraneum facit vera deitate filium. Dictum namque est ante haec de eo, quia sit verus deus iste solus dominator et dominus Jesus Christus, qui eduxit populum ex Aegypto per Moysen; quibus ita dictis consequens est, ut non sit alter deus Moyseos. Neque enim est alius praeter trinitatem. Unde

Αἰσχρὰ γὰρ καὶ λίαν αἰσχρὰ ἐπιτελοῦσι δῆθεν μυστικῶς καὶ οἱ ἀπὸ Σίμωνος τοῦ μάγου· πρὸς τούτοις καὶ οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος καὶ Οὐαλεντίνου καὶ Σηθιανοί. (Cr 157, 28—31 Ma 235)

Καὶ ἐπεὶ προφάσει θρησκείας πράττουσι τὰ αἰσχρά, εἰς ἀσέλγειαν μετατιθέναι αὐτοὺς εἶπε τὴν χάριν τοῦ κυρίου, δι' ἧς ἀσελγείας καὶ τῶν ἔργων αὐτῆς ἀρνοῦνται τὸν μόνον δεσπότην καὶ κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. (Cr 157, 31—158, 3 Ma 235)

Εἴρηται γοῦν πρὸ τούτων περὶ αὐτοῦ, ὡς εἴη ἀληθινὸς θεὸς οὗτος ὁ μόνος δεσπότης καὶ κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς ὁ ἀναγαγὼν τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου διὰ Μωσέως· ἕπεται μὴ ἕτερον εἶναι θεὸν τὸν Μωσέως· οὐδὲ γάρ ἐστιν ἄλλος παρὰ τὴν

1—3 Eph 5, 11. 12 10 f 2 Tim 3, 6 21 f Mt 11, 25 22 vgl Jo 17, 3 24—26 vgl 1 Jo 5, 20

etiam Moyses ei ministrasse dinoscitur, secundum quod dictum est: „ille de me scripsit“; et illud: „quem scripsit Moyses, invenimus Jesum“. Quapropter et ipse providens prophetica virtute crucem maximas divitias habere se putavit inproperium Christi et non aliter quam ille, qui dicit: „mihi gloriandum est in cruce Christi“. Cum ergo Jesus sit, qui ex Aegypto eduxit Hebraeos, constat, quia non de humanitate ex Maria procedente, sed de deo verbo dictum est „Jesus“, sicuti proxime dixit: „nobis autem unus dominus Jesus Christus, per quem omnia“.

τριάδα· ὅθεν αὐτῷ διακονῶν φαίνεται Μωσῆς κατὰ τό· „ἐκεῖνος περὶ ἐμοῦ ἔγραψε“· καὶ τό· „ὃν ἔγραψε Μωσῆς, εὑρήκαμεν Ἰησοῦν“· διὸ καὶ προθεωρήσας πνευματικῶς τὸν σταυρὸν μέγιστον πλοῦτον ἔχειν ἡγήσατο τὸν ὀνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ οὐχ ἑτέρως τοῦ λέγοντος· „ἐμοὶ εἴη καυχᾶσθαι ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ κυρίου Ἰησοῦ“. (Cr 158, 4—13)

Quod autem ait, quia praescripti sunt, qui transtulerunt gratiam domini in luxuriam, cui subjecti sunt, idem est quod praesciti, sicut nuper edictum est. Considerandum est, ne forsitan hoc possit exponi etiam de his, qui similes Judae sunt praescripti; sunt utique prophetiis. De illo namque dictum est: „et episcopatum eius accipiat alter“; et illud: „levabit calcaneum suum adversus doctorem panes eius edens“, quasi etiam de huiusmodi inpiis praescriptum sit in libris veteris testamenti.

Τὸ μὲν οὖν προγεγραμμένοι εἰς τοῦτο τὸ κρίμα φησὶ ἀντὶ τοῦ προεγνωσμένοι. (Ma 235)

Τουτέστι προεγνωσμένοι, ὥσπερ ἀμέλει καὶ τὰ κατὰ τὸν Ἰούδαν προεγράφη. (Cr 154, 23 f)

„Michaël autem archangelus, quando cum diabolo altercans disputavit de corpore Moysi, non fuit ausus judicium inferre blasphemiae, sed dixit: imperet tibi dominus.“ 9

---

3 Jo 5, 46 4 f Jo 1, 45 7 f vgl Hebr 11, 26 9 f Gal 6, 14
14 1 Cor 8, 6 22 f Ps 108, 8 23 f Ps 40, 10; Jo 13, 18

Si substantialiter malus est diabolus, sicuti putant terrenas naturas introducentes, qui dicit aliquid adversus eum, crimini non subjacet blasphemiae. Sed neque rationabiliter increpat eum dominus, cum naturam non habeat, ut increpationem pro opere bono suscipiat. Sed dum et increpatur a creatore dominoque cunctorum, tamquam dum possit ex hoc aliqua utilitas provenire, et blasphemiam arbitratur maximus archangelus proferre quidquam adversus eum, licet decertaretur pro corpore Moyseos, non est 1815 diabolus terrena sub|stantia. Habuit enim aliquando divinam gloriam et sanctam dei scientiam, licet conversus de magnitudine tanta ceciderit. Ostenditur itaque ex communi sensu, quem habemus de cunctis rationabilibus, quoniam, cum sint arbitrii liberi et conversio sit facta diaboli, nullus natura malus est, quando nec ipse, qui cunctos malignitate transcendit, huiusmodi est, licet adversarii huius contemplationis praescribant praesentem epistolam et Moyseos assumtionem propter eum locum, ubi significatur verbum archangeli de corpore Moyseos ad diabolum factum. Non enim ex his tantummodo, sed in omni divina scriptura monstratur de casu eius, unde nunc sermo est, propter quem etiam diabolus appellatus est. Voluntatis enim eius, non essentiae diaboli nomen est, ut frequenter est dictum. Sicut enim in Juda dicendum est, quia substantiam eius significamus hominem dicentes eum, mores vero, cum diabolum appellamus, agnoscentes a salvatore, qui dixit discipulis: „unus ex vobis diabolus est“, sic et in isto nomen diaboli malam eius significat voluntatem, cum forte aliud nomen substantiam eius insinuet. Ideo dixi „forte“, quoniam non habemus in scriptura divina clare dicta nomina propria rationalium. Quod etsi non est, attamen communi nomine angeli eius substantia declaratur, alia scilicet exsistens praeter malam operationem, quam dum fecisset, diabolus appellatus est.

---

5 f vgl Eccle 11, 5 10 f vgl Is 14, 12 24 Jo 6, 70

„Vae illis, qui in viam Cain abierunt et in errorem Balaam 11
mercede diffusi sunt et contradictione Core perierunt.“

Quoniam per omnia declarati sunt cecidisse a verbo veritatis haeretici, ostendit eos diversis subjectos malis. Dicit enim eos in viam Cain ambulare, qui propter invidiam et inpietatem necavit fratrem. Qui dum contristari debuisset, eo quod sacrificium eius susceptum non erat, quod inpie indubitanter obtulerat, et imitari fratrem, ut juste et pie deo munus offerret, invidia magis correptus adversus eum homicida primus apparuit. Et non in hoc solo quievit, sed etiam extendens inpietatem suam procacior contra deum factus voluntarie a vultu eius expulsus est nihil jam putans in se dei providentia provenire, sed omnium, quae habebat, se auctorem esse credebat et voluntatem suam. Praesentes igitur
1816 haereticos aperte ambulare inquit in | viam eius et extra vultum dei propter ignorantiam factos, sed etiam praeponentes semet ipsos creatori, illum siquidem animalis naturae, se autem spiritalis esse dicentes. Quapropter non recte dividunt ea, quae velut immolantes offerre se putant, quando primitias sibimet, secundas vero partes offerunt deo. Ex huiusmodi enim nequitia atque fallacia homicidae fiunt fratrum suorum offerentes eis, quae sapienda non sunt, magis autem ad suam imitationem vocantes eos, cum dicunt: „transeamus in campum“. Dicit igitur eosdem similes esse Balaam praeponentis pietati mercedem oblatam ei a rege Madianitarum, ut malediceret ei, qui dei benedictionem fruebantur. Qui etiam injustitiae mercede diffusi sunt; vaticinantes enim inveniuntur et pro sancto spiritu spiritum erroris habentes; unde etiam dant et isti consilium fornicationis et idolorum culturae, sicut ille pro perditione populi dei. Haec autem de haereticis quilibet dicens ad

---

3 vgl 2 Tim 2, 18 5–13 vgl Gn 4, 3–16 8 vgl Tit 2, 12 17 vgl Gn 4, 7 LXX 22 Gn 4, 8 LXX 22–28 vgl Nm 22–24

superiora proficiat et non tantum in verbi superficie litteraque consistat, quae etiam in apocalypsi Johannis tanguntur, quia haec habeant intellectualiter falsi doctores, cum sint amatores principatus atque superbiae et praesulibus ecclesiae resistentes, magis autem apostolis, qui ex deo habent, ut sacerdotes sint. Hi namque contradictione Core scilicet erraverunt. Ille siquidem restitit sacerdotio Aaron dei voluntate conlato et propter contradictionem nova morte multatus est ipse et, qui cum eo esse videbantur.

„Hi sunt, qui in dilectionibus vestris maculis coëpulantur 12-13 sine timore, semet ipsos pascentes, nubes sine aqua, quae a ventis circumferuntur, arbores autumnales, infructuosae, eradicatae, bis mortuae, fluctus ferocis maris spumantes suas confusiones, sidera seductionis, quibus caligo tenebrarum in aeternum conservata est.“

Cum ostendisset eos, qui ambulant in viam Cain et effusi sunt injusta mercede Balaam et eos, qui perditi sunt contradictione Core, sequitur dicens: hi sunt convivia celebrantes, quando dilectiones habetis, coëpulantes in maculis suis, dum carnes polluunt proprias et transferunt ad luxuriam domini gratiam. Proinde dum omnia huiusmodi cum multo contemptu faciant sine timore, semet ipsos pascunt. Non enim sunt sub pastore vero ita degen-
1817 tes sine timore et sine reverentia constituti. | Quique conparant semet ipsos sanctis nubibus pluentibus justitiam; quae nubes utique veritatis sunt, secundum quod scriptum est: „nubes pluant justitiam“; et: „usque ad nubes veritas tua“; quibus plenis imbre spiritali mandatur, ne pluant super indignos. Verumtamen licet nitantur semet ipsos praedicti viri conparare nubibus sanctis, attamen

---

2 vgl Apoc 2, 14 6 f vgl Nm 16, 3 8 vgl Nm 16, 30 17 f vgl Jud 8; 2 Petr 2, 10 18 vgl Jud 4 20 vgl Jo 10, 11 23 f Is 45, 8 24 Ps 107, 5 24 f vgl Is 5, 6

nubes sunt sine aqua non habentes in semet ipsis scientiam dei. Quam qui perceperit, habet in semet ipso fontem aquae salientis in vitam aeternam, ita ut fluant de intellegibili eius ventre flumina aquae vivae. Imitantes igitur isti nubes etiam arboribus semet ipsos conparare contendunt, quae bonos adferunt fructus, cum sint utique arbores bonae; et licet hoc faciant isti, arbores tamen autumnales et sine fructu sunt. Nam licet promittant mentientes fructum habere se bonum, sint uvam et ficum ferre hi, qui sine fructu. Haec autem omnia, sunt, ut igne crementur. Super haec itaque, quod sine fructu sunt, evenit eis, ut etiam radicitus evulsi secundo moriantur; quia enim peccantes consequentem habent et mortem et isti secundo peccant, hoc est actu et sensu, secundo etiam mori dicuntur. In eis igitur, qui secundo moriuntur, etiam hoc dicendum est, quoniam ante fidem mortui sunt cum inpietate malitiaque degentes et visi sunt a mortuis per paenitentiam surrexisse accedentes ad evangelium; quando denuo reflectuntur ad inpietatem, secundo moriuntur; de quibus dicitur: „melius erat eis non agno-
1818 visse | viam veritatis quam agnoscentes reverti post tergum".

Νεφέλας οὖν ἀνύδρους ἐκάλεσε διὰ τὸ μὴ ἔχειν τὸν ἀρδεύοντα ταῖς φιλοθέοις ψυχαῖς τοῦ πνεύματος λόγον τὸν γινόμενον αὐταῖς πηγὴν ὕδατος ἁλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον. (Ma 242)

Τοῦτό φησι, ἐπειδὴ πάλιν οἱ δίκαιοι προσποιούμενοι ἐλαίαις ἑαυτοὺς εὐσκίοις καὶ μὴν καὶ ἀμπέλοις καρποφόροις παρέβαλον· λέγει οὖν, ὡς ἄκαρποί τινές εἰσι καὶ φθινοπωρινοί, τουτέστι καὶ φύλλων καὶ καρπῶν ἔρημοι. (Cr 166, 20—24 Ma 242) arguuntur tamen, cum non possint spinae sunt et tribuli et arbores et spinae vel tribuli, opportuna

Βίῳ ἀσελγεῖ καὶ ἀσεβείᾳ θανατώσαντες τὴν ψυχὴν καὶ δόγμασι πονηροῖς· ἢ οὕτως· ἐπειδὴ πρὸ τῆς πίστεως ἐτεθνήκεσαν ἀσεβείᾳ, εἶτα προσελθόντες τῷ εὐαγγελίῳ ἔζησαν, πάλιν δὲ ἀσεβείᾳ καὶ ἡδονῇ ἐκδόντες ἑαυτοὺς τεθνήκασι· ταύτῃ τοι τεθνηκέναι δὶς αὐτούς φησι. (Cr 166, 29—167, 2 Ma 242 f)

4 f vgl Jo 4, 14 6 f vgl Jo 7, 38 10 f vgl Mt 7, 17 15—18 vgl Mt 7, 16. 19 20 vgl Jac 1, 15 31 f 2 Petr 2, 21

Undé necessarie consequens est, ut, cum secundo moritur, eradicatus videatur, ut nullam spem habeat denuo germinandi. Blasphemantes enim in sanctum spiritum remissionem non habent peccatorum neque nunc neque in futuro saeculo. Repraesentat igitur haec scriptura conturbatos mores et perturbatum intellectum haereticorum, cum dicit eos fluctus ferocis maris spumantes suas confusiones, per quae turpiter inmorantur universa fornicaria celebrantes circa eos, cum quibus copulari festinant, augentes malitiam suam et lumen se esse simulantes apud eos, qui sunt in tenebris constituti, et imitantes patrem suum Satanam, qui in lucis angelum transformatur. Verumtamen licet hanc phantasiam celebrare valeant, tamen sidera sunt erroris, quibus caligo tenebrarum aeterna servatur. Tradentur enim tenebris exterioribus, dum fuerit eorum lumen exstinctum. „Lux enim inpiorum exstinguetur“. De huiusmodi sideribus dicitur, quia cadent sicut folia fici et vineae, dum vera sidera non folia, sed fructus sint verae vitis et fici. Scriptum namque de huiusmodi justis est: „fulgebunt sicut claritas firmamenti et intelligentes erunt sicut astra“; propterea namque sancti resurgentes a mortuis cum incorruptibili et spiritali corpore solis et lunae et siderum gloriae conparantur. Diximus prius de his, qui notati sunt, eo quod sint praescripti, et quia praedictum de eis sit, sicuti de Juda proditore; quod vere firmatur ex his, quae postea subjungit apostolus dicens: „prophetavit autem de his septimus ab Adam Enoch“.

Εἰ καὶ μιμούμενοι τὸν ἑαυτῶν ἀρχηγὸν Σατανᾶν κατασχηματιζόμενον εἰς ἄγγελον φωτὸς καὶ αὐτοὶ μετασχηματίζεσθαι θέλουσιν εἰς διδασκάλους ἀληθείας, περὶ ὧν εἴρηται· „ἐν οἷς φαίνεσθε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ λόγον ζωῆς ἐπέχοντες“· ἀλλ' οὖν πλανῶντές εἰσι παραχαράττοντες τὴν ἀλήθειαν ἀσελγείαις δυσφημιῶν καὶ ὕστερον γνόφῳ καὶ ζόφῳ καὶ σκότῳ, ὅπερ ἐστὶ τὸ σκότος ἐξώτερον, κολασθήσονται, ὅπερ ἡτοίμασται τῷ Σατανᾷ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ. (Cr 167, 18—25 Ma 242)

2—4 vgl Mt 12, 32 9 vgl Lc 1, 79 10—12 vgl 2 Cor 11, 14
16 f vgl Mt 8, 12 18 f Job 18, 5 21 Is 34, 4 23 vgl Jo 15, 1
25 f Dn 12, 3 26—28 vgl 1 Cor 15, 41. 42 30 f Jud 14

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΔΙΔΥΜΟΥ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ

Ὁ «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» λόγος τοῦ Διδύμου, ἓν τῶν σπουδαιοτέρων πνευματολογικῶν κειμένων τοῦ Δ' αἰ., ἐγράφη ἀσφαλῶς πρὸ τοῦ ἔτους 381[1]. Ἡ βεβαιότης τῆς χρονολογήσεως ταύτης προέρχεται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Ἀμβρόσιος Μεδιολάνων κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἐξέδωκε τὴν ὁμώνυμον πραγματείαν του, ὅπου, ἐκτὸς τῶν σχετικῶν περὶ τὸ θέμα ἔργων τοῦ Μ. Ἀθανασίου καὶ τοῦ Μ. Βασιλείου, ἐχρησιμοποίησε καὶ τὸ πόνημα τοῦ Διδύμου. Ἐὰν δεχθῶμεν ὡς ὀρθὴν τὴν ἔποψιν τοῦ B. Pruche, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ Δίδυμος ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν τὸ ὁμώνυμον ἔργον τοῦ Μ. Βασιλείου[2], πρέπει νὰ τοποθετήσωμεν χρονολογικῶς τὸ ἔργον μεταξὺ τῶν ἐτῶν 377 καὶ 380.

Ἡ μετάφρασις τοῦ ἔργου, ἡ γνησιότης τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀμφισβητηθῇ λόγῳ τῶν πολλαπλῶν παλαιῶν μαρτυριῶν, ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου (π. 344-420) μεταξὺ τῶν ἐτῶν 384-392. Συμφώνως πρὸς ὅσα ὁ ἴδιος ὁ μέγας Πατὴρ ἐν προλόγῳ[3] σημειοῖ, εἰς τὴν σύνταξιν αὐτῆς παρεκινήθη ὑπὸ τοῦ πάπα Δαμάσου[4], πρὸς τὸν ὁποῖον καὶ ἐπεθύμει νὰ τὴν ἀφιερώσῃ[5], ἐὰν ἐν τῷ μεταξὺ δὲν ἐπισυνέβαινε ὁ θάνατος αὐτοῦ (384). Τὸ ἔργον του ἤρχισεν ὁ Ἱερώνυμος καθ' ὃν χρόνον εὑρίσκετο ἐν Ρώμῃ (382-385) καὶ ἐπεράτωσεν ἐν Βηθλεέμ. Δι' αὐτοῦ ὁ ἅγιος Πατὴρ ἀσκεῖ κριτικὴν κατὰ τῶν περὶ Ἁγίου Πνεύματος λατινικῶν πραγματειῶν, αἱ ὁποῖαι ἐκυκλοφόρουν τότε εἰς τὴν Δύσιν[6].

Ὁ Ἅγιος Ἱερώνυμος, ὅστις εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ φοιτήσῃ πλησίον τοῦ μεγάλου διδασκάλου τῆς Ἀλεξανδρείας[7] καὶ ἔτρεφε μεγί-

---

1. Πρβλ. J. Quasten, Patrology t. III, Utrecht/Antwerp 1960 σ. 87.
2. Basile de Césarée, Sur le Saint Esprit. Introduction, texte, traduction et notes par B. P r u c h e, 2e éd., Sources Chrétiennes 17bis Paris 1968 σσ. 222, 225.
3. Ὁ πρόλογος ἀπευθύνεται πρός τὸν ἀδελφόν του Παυλινιανὸν καὶ ἐδημοσιεύθη μετὰ τῆς μεταφράσεως ὑπὸ τοῦ J. P. Migne (P.G. 39, 1031-1086, P.L. 23, 101-154). Εἰς βελτιωμένην ἔκδοσιν ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ G. C r o n e (Didymus. Der Heilige Geist. Steyl, 1940 σσ. 93-97).
4. Ἔνθ' ἀν. σ. 95.
5. Ep. 36 ad Damasum 1. Migne, P.L. 22,453.
6. Ἔνθ' ἀν. σ. 96.
7. Ἐπιστ. 84,3. Migne, P.L. 22,745.

στην ἐκτίμησιν πρὸς τὸ πρόσωπον καὶ τὸ συγγραφικὸν ἔργον αὐτοῦ, προετίμησε νὰ μεταφράσῃ τὸ ἔργον ἢ νὰ παρουσιάσῃ ἰδικόν του πόνημα, ἔχον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον συμπιλληματικὸν χαρακτῆρα. Σημειωτέον ὅτι μεγάλην ἐκτίμησιν πρὸς τὸ πρόσωπον τοῦ Διδύμου καὶ εἰδικώτερον πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἀναφέρεται (§ 2), ἔτρεφε καὶ ὁ ἱερὸς Αὐγουστῖνος[1].

Ὁ «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» λόγος τοῦ Διδύμου ἐστρέφετο κατὰ τῶν Ἡμιαρειανῶν ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, χαρακτηρισθέντες ὡς «Πνευματομάχοι», κατεδικάσθησαν ὑπὸ τῆς δευτέρας ἐν Κωνσταντινουπόλει οἰκουμενικῆς συνόδου (381). Δύναται δὲ νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο κύρια μέρη (α΄ μέρος § 4-29, β΄ μέρος § 30-59). Μετὰ τὸν πρόλογον (§ 1-3), τὸ πρῶτον μέρος ἀποδεικνύει ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι κτίσμα (§ 4-15), ἀλλ᾽ ἔχει τὴν αὐτὴν οὐσίαν μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ (§ 16-29) καὶ τὸ δεύτερον ἑρμηνεύει τὰ σπουδαιότερα περὶ Ἁγίου Πνεύματος κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς (§ 30-59), ἤτοι κείμενα τῆς Καινῆς (§ 30-42) καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης (§ 43-52), ὡς καὶ ἄλλα προερχόμενα ἐξ ἀμφοτέρων τῶν Διαθηκῶν (§ 53-59). Ἐν τέλει ἀκολουθεῖ παράρτημά τι, ὅπου τονίζεται ὅτι μόνον ἡ Ἁγία Τριὰς δύναται νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον κατ᾽ οὐσίαν (§ 60-61) καὶ σύντομος ἐπίλογος (§ 62-63), ὅπου, μεταξὺ ἄλλων, ὑποδεικνύεται ἡ ἐν τῷ λόγῳ τηρηθεῖσα θεολογικὴ μέθοδος.

Ὁ Δίδυμος (π. 313-398), μολονότι τυφλὸς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, διωρίσθη ὑπὸ τοῦ Μ. Ἀθανασίου διευθυντὴς τῆς Κατηχητικῆς Σχολῆς τῆς Ἀλεξανδρείας καί, παρ᾽ ὅτι δίδεται ἡ ἐντύπωσις ὅτι δὲν ἀνεμίχθη τοὐλάχιστον ἐμφανῶς εἰς τὰς χριστολογικὰς καὶ πνευματολογικὰς διαμάχας τῆς ἐποχῆς του, ὅπερ συμβιβάζεται καὶ πρὸς τὸ ἤπιον τοῦ χαρακτῆρός του, ἠγωνίσθη ὅσον ὀλίγοι ὄχι μόνον διὰ τῆς ζώσης διδασκαλίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς γραφίδος πρὸς κατοχύρωσιν τῶν ὀρθοδόξων δογμάτων, στηριζόμενος εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν, τῆς ὁποίας καὶ ἦτο ἄριστος γνώστης. Ὑπῆρξεν εἷς τῶν σημαντικωτέρων πολυγράφων τῆς ἐποχῆς του. Μὴ δυνάμενος νὰ συντάσσῃ ἰδιοχείρως τὰ ἔργα του, ἐχρησιμοποίει ταχυγράφους καταγράφοντας τὰ λόγιά του καθ᾽ ὃν χρόνον ὡμίλει πρὸς τοὺς μαθητάς του[2]. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ Ἱερωνύμου μεταφρασθεὶς λόγος του, ἂν καὶ ἐμφανῶς διαιρεῖται εἰς δύο κύρια μέρη, εἰς τὴν πραγματικότητα ἀποτελεῖται ἐκ συρραφῆς

---

1. Σχετικῶς ἰδὲ ἐν Questionum in Heptateuchum 2,25. Migne, P.L. 34, 604.

2. Περὶ τῶν σημειογράφων, ταχυγράφων, ὀξυγράφων, νοταρίων καὶ στενογράφων κατὰ τοὺς πρώτους μετὰ Χριστὸν αἰῶνας, καὶ τὴν πολύτιμον συμβολὴν αὐτῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησιαστικὴν γραμματείαν, ἰδὲ τὴν λίαν ἐνδιαφέρουσαν μελέτην τοῦ Δ. Πλαγιάννη, Βυζαντινοὶ Σημειογράφοι καὶ Χριστιανισμός. Ἀθῆναι 1940.

ἀριθμοῦ ὁμιλιῶν, — ἄγνωστον πόσων, — αἱ ὁποῖαι, ἀφοῦ συνελέχθησαν ὑπὸ ταχυγράφου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐκφωνήσεώς των, διεμορφώθησαν ἀργότερον, μὲ τὴν συμβολὴν τοῦ Διδύμου, εἰς ἐνιαίαν καὶ αὐτοτελῆ πραγματείαν, χωρὶς νὰ ἀποβληθοῦν ἐξ αὐτῆς ἅπαντα τὰ τοῦ προφορικοῦ λόγου ἐλαττώματα : τὸ διδασκαλικὸν ὕφος, ἡ ἐπανάληψις ὡρισμένων λέξεων καὶ ἐκφράσεων, ὡς καὶ ἡ πρόχειρος σύνταξις πολλῶν φράσεων. Ἐκ τούτων ὅμως ἐμφαίνεται ὅτι, διὰ τῆς λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ Ἱερωνύμου, ἥτις θεωρεῖται σήμερον ὑπὸ τῶν περὶ τὸ θέμα ἀσχοληθέντων ὡς μᾶλλον καλῶς ἀποδίδουσα τὸ ἑλληνικὸν αὐτῆς πρότυπον[1], διεφυλάχθη ἐμμέσως ἡ ζῶσα φωνὴ τοῦ Διδύμου καὶ ἀξιόλογον δεῖγμα τῆς θεολογικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ[2].

Εἰς τὸν «Περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος» λόγον ὁ Δίδυμος συνδυάζει τὴν ἀναίρεσιν τῶν αἱρετικῶν δοξασιῶν, τὴν διατύπωσιν τοῦ δόγματος καὶ τὴν ἑρμηνείαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς. Ὑποστηρίζει δὲ τὴν ὀρθόδοξον πίστιν μὲ τόσην πνευματικὴν ἔξαρσιν, ὥστε νὰ συναρπάζῃ καὶ νὰ συγκινῇ τὸν ἀναγνώστην. Πρώτιστος αὐτοῦ σκοπὸς ἦτο νὰ ἀποδείξῃ, δι' ἀναμφισβητήτων ἐπιχειρημάτων, «ὅτι ἡ φύσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐντὸς τῆς Τριάδος, εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἐκείνη, ἣν ἔχουν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός» (§ 37). Διὰ τοῦτο προφανῶς εἶναι μάταιον νὰ ἀναζητήσῃ τις σήμερον ἐντὸς τοιούτου ἔργου, συνταχθέντος περὶ τὰ τέλη τοῦ Δ' αἰῶνος μὲ τόσον συγκεκριμένον σκοπόν, ἐπιχειρήματα εἴτε ὑπὲρ εἴτε κατὰ τοῦ Filioque, καθὸ τὸ πνευματολογικὸν τοῦτο θέμα ἦτο ἐκτὸς τῆς θεολογικῆς προβληματικῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ἡ ἀπόδοσις εἰς τὴν νεοελληνικὴν τῆς διασωθείσης λατινικῆς μεταφράσεως τοῦ ὡς ἄνω λόγου ἐγένετο ὑπὸ τοῦ π. Γρηγορίου Νόβακ, μέλους τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Βυζαντινῶν Σπουδῶν, μὲ τὴν συνεργασίαν τοῦ φιλολόγου κ. Ι. Τ. Παμπούκη, διευθυντοῦ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Σκοπὸς δὲ τῆς προσπαθείας ταύτης δὲν ἦτο ἡ ἐπανεύρεσις τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κειμένου, ἀλλ' ἡ κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκριβὴς ἀπόδοσις εἰς τὴν νεοελληνικὴν τῆς μεταφράσεως τοῦ Ἱερωνύμου, ἡ ὁποία, ὅσον καὶ ἂν εἶναι πιστὴ πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πρότυπον, δὲν δύναται βεβαίως νὰ ἀντικαταστήσῃ ἐντελῶς τοῦτο.

Τὸ ἐγχείρημα θὰ ἦτο ἀσφαλῶς χρησιμώτερον ἂν συνωδεύετο ὑπὸ σχολίων, ἐπεξηγούντων τοὺς θεολογικοὺς ὅρους καὶ τὰς ποικίλας

---

1. Κατὰ τοὺς ἐρευνητὰς ὁ Ἱερώνυμος ἴσως δὲν ἀπέδωσε καλῶς ὡρισμένους τριαδολογικοὺς καὶ πνευματολογικοὺς ὅρους. Βλ. A. Van Roey, Didyme l' Aveugle, ἐν Dictonnaire d' Histoire et de Géographie Eccléciastiques, XIV 1960 σ. 421.

2. Χρήζει ἰδιαιτέρας μελέτης ἡ διαφορὰ τοῦ ὕφους μεταξὺ τοῦ ὡς ἄνω ἔργου καὶ πολλῶν ἐκ τῶν λοιπῶν ἔργων αὐτοῦ, ἅτινα δὲν ἀποτελοῦν μαθήματα ἀλλὰ κατ' ἰδίαν συστηματικὰς ἑρμηνευτικὰς ἐργασίας.

μνείας τοῦ λόγου, ὡς καὶ τὰς ὀλίγας ἠλλοιωμένας γραφάς, αἱ ὁποῖαι συναντῶνται εἰς τὴν νῦν καλυτέραν, ἀλλ᾽ οὐχὶ κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ λατινικοῦ κειμένου. Εἷς τοιοῦτος ὅμως σχολιασμὸς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συμπεριληφθῇ ἐνταῦθα. Ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὰ χωρία τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ταῦτα παρατίθενται εἰς τὴν ἑλληνικὴν ὡς ἔχουν ἐντὸς τοῦ λατινικοῦ κειμένου, μετὰ τῶν ὑπαρχουσῶν δηλαδὴ παραλλαγῶν καὶ τῶν παραλειπομένων λέξεων.

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΝΕΥΜΑΤΟΣ

1. Πρέπει ἀσφαλῶς νὰ ἐγκύπτωμεν μετὰ σεβασμοῦ καὶ ἄκρας ἐπιμελείας εἰς ἅπαντα τὰ θεῖα, ἔτι δὲ μᾶλλον εἰς τὰ περὶ τῆς θεότητος τοῦ Πνεύματος λεγόμενα, ἐφ' ὅσον μάλιστα ἡ εἰς αὐτὸ βλασφημία εἶναι τόσον ἀσυγχώρητος, ὥστε ἡ ποινὴ τοῦ βλασφημοῦντος νὰ διαρκῇ οὐχὶ μόνον καθ' ὅλον τὸν παρόντα αἰῶνα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα· διότι ὁ Σωτὴρ λέγει, ὅτι εἰς τὸν βλασφημοῦντα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «οὐκ ἀφεθήσεται οὔτε ἐν τῷ νῦν αἰῶνι οὔτε ἐν τῷ μέλλοντι»[1]. Πρέπει ὅθεν νὰ ἐγκύπτωμεν διαρκῶς περισσότερον εἰς τὸ ποία εἶναι ἡ περὶ αὐτοῦ ἀναφορὰ τῶν Γραφῶν, ἵνα μὴ ἐξ ἀγνοίας παρεισδύσῃ, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον, τὸ σφάλμα τῆς βλασφημίας. Θὰ συνέφερεν ἐν τούτοις εἰς ἐπιφυλακτικόν τινα πιστόν, σταθμίζοντα τὰς δυνάμεις του, ὅπως παρασιωπήσῃ τὴν σπουδαιότητα τοῦ παρόντος ζητήματος καὶ μὴ ἐπιζητήσῃ νὰ θέσῃ ὑπὸ τὴν κρίσιν του ὑπόθεσιν πλήρη κινδύνων.

Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἐκ θράσους μᾶλλον ἢ ἐξ ὀρθῆς ὁδοῦ ἐπαίρονταί τινες ἀκόμη καὶ εἰς τὰ ὕψιστα καὶ διαλαλοῦν περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅσα οὔτε ἀνεγνώσθησαν ἐν ταῖς Γραφαῖς οὔτε ἐχρησιμοποιήθησαν παρά τινος ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐκκλησιαστικῶν ἀνδρῶν, ἠναγκάσθημεν νὰ ὑποκύψωμεν εἰς τὴν ἐπίμονον προτροπὴν τῶν ἀδελφῶν καὶ νὰ ἀποδείξωμεν, καὶ διὰ γραφικῶν ἔτι μαρτυριῶν, ποία εἶναι ἡ ἡμετέρα περὶ αὐτοῦ γνώμη, ὥστε οἱ ἐξ ἀγνοίας τόσον σπουδαίου δόγματος προτείνοντες τὰ ἀντίθετα νὰ μὴ ἀπατοῦν ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι, ἄνευ σοβαρᾶς συζητήσεως, παρασύρονται ἀμέσως ὑπὸ τῆς γνώμης τῶν ἀντιπάλων.

2. Τὸ ὄνομα Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ ὀνόματος τούτου δηλουμένη οὐσία ἀγνοοῦνται ἐντελῶς ἀπὸ τοὺς φιλοσοφοῦντας ἐκτὸς τῆς ἁγίας Γραφῆς. Διότι καὶ ἡ ἔννοια καὶ ἡ προσηγορία ἀναφέρονται μόνον εἰς τὰ ἡμέτερα Γράμματα, τόσον εἰς τὰ Νέα ὅσον καὶ εἰς τὰ Παλαιά.

Ὄντως ὁ Δαυΐδ, ὁ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἄνθρωπος, μέτοχος ὢν τῆς ἐνεργείας ἐκείνου, προσηύχετο ὅπως ἐκεῖνο μείνῃ ἐντὸς αὐτοῦ, λέγων· «Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀνταν́ελῃς ἀπ' ἐμοῦ»[2]. Λέγεται δὲ ὅτι «ὁ Θεὸς ἐξήγειρε τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον παιδαρίου νεωτέρου, Δανιήλ»[3], ὡσὰν ἐκεῖνο νὰ κατῴκει ἤδη ἐντὸς αὐτοῦ.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ ἀναφερόμενοι ὡς εὐαρεστήσαντες τῷ Θεῷ ἄνδρες[4] εἶναι πλήρεις Πνεύματος Ἁγίου[5]. Ὁ Ἰωάν-

---

1. Ματθ. 12,32. Πρβλ. Μάρκ. 3,29. 2. Ψαλ. 50,13. 3. Δαν. Σωσ. 45. (Θδτ.) 4. Πρβλ. Ἑβρ. 11,5. 5. Πρβλ. Πράξ. 6,3.

νης, ἁγιασθεὶς ἤδη ἐν τῇ κοιλίᾳ τῆς μητρός, ἀγαλλιᾷ[1], ὁ δὲ ἐκ νεκρῶν ἐγειρόμενος Ἰησοῦς, ἀφοῦ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον τῶν μαθητῶν, εἶπε· «Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον»[2]. Τὰ βιβλία τῶν θείων Γραφῶν εἶναι πλήρη τοιούτων ἐκφράσεων, τὸ πλῆθος τῶν ὁποίων ἀπέφυγον νὰ παραθέσω ἐντὸς τῆς παρούσης συγγραφῆς, διότι ἐκ τῶν προσληφθέντων δὲν εἶναι δύσκολον, ὅπως ἕκαστος ἀναγνώστης ἀνακαλύψῃ ἄλλα παρόμοια.

3. Οὐδεὶς ὅμως πρέπει νὰ ὑποπτεύεται, ὅτι ἄλλο Ἅγιον Πνεῦμα ἦτο ἐντὸς τῶν πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου ἁγίων ἀνδρῶν καὶ ἄλλο ἐντὸς τῶν ἀποστόλων καὶ τῶν ἄλλων μαθητῶν, καὶ ὅτι εἶναι σχεδὸν ὁμώνυμον ἐντὸς τῶν διαφόρων οὐσιῶν. Διότι δυνάμεθα νὰ παρέχωμεν μαρτυρίας ἐκ τῶν θείων Γραφῶν, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἦτο καὶ ἐντὸς τῶν ἀποστόλων καὶ ἐντὸς τῶν προφητῶν. Ὁ Παῦλος, ὑπογραμμίζων ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ χωρίον τι ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν Ψαλμῶν, ὑπενθυμίζει ὅτι τοῦτο ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· «Καὶ καθὼς λέγει», ἐκεῖ, «τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· σήμερον, ἐὰν τῆς φωνῆς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνητε τὰς καρδίας ὑμῶν, κλπ.»[3].

Συζητῶν δὲ μετὰ τῶν Ἰουδαίων ἐν τῷ τέλει τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων, λέγει· «Ὡς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν λέγον· ἀκοῇ ἀκούσετε καὶ οὐ μὴ συνῆτε»[4]. Διότι ὁ Παῦλος, μὴ ἔχων ἄλλο Πνεῦμα, δὲν ἔγραψε ταῦτα περὶ ἐκείνου, ὅπερ ἦτο ἄλλο ἐντὸς τῶν πρὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου προφητῶν· ἀλλὰ περὶ ἐκείνου, τοῦ ὁποίου καὶ αὐτὸς καὶ ἅπαντες οἱ φερόμενοι ἐν τῇ πίστει τῆς τελειωθείσης ἀρετῆς ἦσαν μέτοχοι. Οὕτω καὶ ποιεῖται μνείαν αὐτοῦ ἐνάρθρως, ὡσὰν νὰ θέλῃ νὰ βεβαιώσῃ, ὅτι τοῦτο εἶναι ἓν καὶ μοναδικόν, οὐχὶ ἐκεῖ ὅπου λέγει ἁπλῶς «Πνεῦμα Ἅγιον», ἀλλὰ ἐκεῖ ὅπου λέγει ἐνάρθρως «τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον»[5]. Καὶ ἀναφέρει ὅτι καὶ ὁ Ἡσαΐας ἐπροφήτευσεν ἐνάρθρως «διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου», ἤτοι «δι' αὐτοῦ τούτου τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἁγίου», καὶ οὐχὶ ἁπλῶς «διὰ Πνεύματος Ἁγίου»[6]. Ἐν δὲ τῷ λόγῳ του, δι' οὗ κατέπειθεν ὁ Πέτρος τοὺς παρόντας· «Ἔδει», λέγει, «πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον διὰ στόματος Δαυὶδ περὶ Ἰούδα»[7], δεικνύων καὶ οὗτος, ὅτι τὸ αὐτὸ Πνεῦμα ἐνήργησε καὶ ἐντὸς τῶν προφητῶν καὶ ἐντὸς τῶν ἀποστόλων.

4. Περὶ τούτου θὰ πραγματευθῶμεν πληρέστερον ἀκολούθως, ἀφοῦ πρότερον ἀποδείξωμεν, ὅτι καὶ εἰς τοὺς προφήτας ἐγένετο λόγος,

---

1. Πρβλ. Λουκ. 1,44. 2. Ἰω. 20,22. 3. Ἑβρ. 3,7. Πρβλ. Ψαλ. 94,8. 4. Πράξ. 28,25-26. Πρβλ. Ἡσ. 6,9. 5. Πράξ. 28,25. 6. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 7. Πράξ. 1,16.

οὐχὶ μόνον περὶ τοῦ Κυρίου, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, διότι τοῦτο ἀποκτᾶται ἀδιαχωρίστως μετὰ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ὄνομα Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι κενὴ προσηγορία, ἀλλὰ δηλωτικὴ τῆς ὑποκειμένης οὐσίας· τῆς κοινῆς [οὐσίας] τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τῆς ἐντελῶς διαφόρου τῶν κτισμάτων.

Πράγματι, ἐφ' ὅσον τὰ κτίσματα διακρίνονται εἰς ὁρατὰ καὶ ἀόρατα, ἤτοι εἰς σωματικὰ καὶ ἀσώματα, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, οἰκήτωρ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς διανοίας, αἴτιον τοῦ λόγου, τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως, δὲν ἀνήκει οὔτε εἰς τὰς σωματικὰς οὐσίας οὔτε εἰς τὰ ἀόρατα κτίσματα. Διότι πάντα ταῦτα εἶναι δεκτικὰ τῆς σοφίας καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ὡς καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ. Ἀλλ' ἡ οὐσία, περὶ ἧς νῦν ὁ λόγος, εἶναι ἡ αἰτία τῆς σοφίας, τῆς γνώσεως καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ. Καὶ δὲν δύναταί τις νὰ εὕρῃ ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δύναμιν ἢ ἐνέργειαν ἁγιασμοῦ καὶ ἀρετῆς, ἣν τοῦτο δύναται νὰ ἀνέχεται ἔκ τινος ἐκτὸς αὐτοῦ κειμένου, διότι ἡ τοῦ τοιούτου φύσις εἶναι μεταβλητή. Οὕτω τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, κατὰ κοινὴν ὁμολογίαν, εἶναι ἀμετάβλητον, ἁγιάζει τὴν περὶ τὰ θεῖα γνῶσιν, διαμοιράζει ἅπαντα τὰ ἀγαθὰ καί, συντόμως εἰπεῖν, ἐνυπάρχει ἐντὸς τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἀγαθῶν. Πράγματι, ὅταν ὁ Ματθαῖος καὶ ὁ Λουκᾶς ἀναφέρουν τὸ αὐτὸ χωρίον τοῦ Εὐαγγελίου, ὁ μὲν εἷς ἐξ αὐτῶν λέγει· «Πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς δώσει ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν»[1], ὁ δὲ ἄλλος· «Πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἀγαθὸν τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;»[2] Ἐκ τούτων ἐμφαίνεται, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι τὸ πλήρωμα τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι τὰ θεόθεν παρεχόμενα δὲν ὑφίστανται ἄνευ ἐκείνου, διότι ἅπαντα τὰ ἐκ τῶν δωρεῶν τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ λαμβανόμενα ὀφέλη ἀπορρέουν ἐξ ἐκείνης τῆς πηγῆς. Ὅ,τι δὲ εἶναι κατ' οὐσίαν ἀγαθὸν δὲν δύναται νὰ εἶναι δεκτικὸν ἀλλοτρίας τινὸς ἀγαθότητος, ἐφ' ὅσον τοῦτο χορηγεῖ τὴν ἀγαθότητα εἰς τὰ ἄλλα. Εἶναι λοιπὸν φανερόν, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι διάφορον οὐχὶ μόνον τῶν σωματικῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀσωμάτων κτισμάτων, διότι, ἐνῷ αἱ ἄλλαι οὐσίαι δέχονται τὴν ἁγιάζουσαν ταύτην οὐσίαν, τοῦτο ὄχι μόνον δὲν εἶναι δεκτικὸν ἀλλοτρίου ἁγιασμοῦ, ἀλλ' εἶναι μάλιστα καὶ ὁ χορηγὸς καὶ δημιουργός του.

Οἱ ἀπολαύσαντες ἐξ ἄλλου τῆς κοινωνίας τούτου λέγονται μέτοχοι τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἀληθῶς ἁγιασθέντες ὑπ' αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ γέγραπται σαφῶς· «Καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας»[3], δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι δὲν ἁμαρτάνει τις παρὰ μόνον ἀφοῦ ἔλαβε τοῦτο. Ἀλλ' ἂν ἡγιάσθη τις διὰ τῆς κοινωνίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, εἶναι φανερὸν ὅτι οὗτος ἦτο μέτοχος αὐτοῦ, καὶ ὅτι τὸ Ἅγιον

1. Ματθ. 7,11. 2. Λουκ. 11,13. 3. Ἑβρ. 10,29.

Πνεῦμα ἦτο ὁ χορηγὸς τοῦ ἁγιασμοῦ του. Καὶ ὁ Ἀπόστολος, γράφων πρὸς τοὺς Κορινθίους καὶ ἀπαριθμῶν τοὺς μέλλοντας νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν[1], προσθέτει λέγων· «Καὶ ταῦτά τινες ἦτε· ἀλλὰ ἀπελούσασθε, ἀλλὰ ἡγιάσθητε, ἀλλὰ ἐδικαιώθητε ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ καὶ ἐν τῷ Πνεύματι τοῦ Θεοῦ ἡμῶν»[2], βεβαιῶν ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι ἢ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Ἀκολούθως δὲ ἐπιβεβαιοῖ τὸ αὐτό, λέγων· «Οὐδεὶς ἐν Πνεύματι Θεοῦ λαλῶν λέγει ἀνάθεμα Ἰησοῦν, καὶ οὐδεὶς δύναται εἰπεῖν Κύριον Ἰησοῦν εἰ μὴ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ»[3], ἐπικυρῶν ὅτι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον.

5. Ἂν λοιπὸν τοῦτο εἶναι ὁ ἁγιάζων, ἀποδεικνύεται ὅτι δὲν ἔχει οὐσίαν μεταβλητήν, ἀλλ' ἀμετάβλητον. Τὰ θεῖα δὲ λόγια, τὰ κηρύσσοντα ὅτι ἡ οὐσία ὅλων τῶν κτισμάτων εἶναι τρεπτὴ καὶ μεταβλητή, παραδίδουν λίαν σαφῶς ὅτι μόνον ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ εἶναι ἀμετάβλητος. Ἐφ' ὅσον ἄρα ἀπεδείχθη ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος δὲν εἶναι τρεπτή, ἀλλ' ἄτρεπτος, αὕτη δὲν θὰ εἶναι ὁμοούσιος μετὰ τοῦ κτίσματος.

Καὶ τὸ κτίσμα βεβαίως, ἂν συνετάσσετο μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, θὰ ἦτο καὶ αὐτὸ ἀμετάβλητον, ἀφοῦ θὰ εἶχε τὴν αὐτὴν ἀτρεψίαν. Διότι πᾶν ὅ,τι εἶναι δεκτικὸν ἀλλοτρίου ἀγαθοῦ διακρίνεται τῆς οὐσίας ταύτης. Τοιαῦτα δὲ εἶναι ἅπαντα τὰ κτίσματα. Ἀλλ' ὁ Θεός, ὢν ἀγαθός, εἶναι ἡ πηγὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν ἀγαθῶν· κάμνει ἄρα ἀγαθοὺς ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους μεταδίδει ἑαυτόν, μὴ γινόμενος αὐτὸς ἀγαθὸς ἔκ τινος ἄλλου, ἀλλ' ὢν ἀγαθὸς ἀφ' ἑαυτοῦ, διὸ καὶ γίνεται δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἄλλων καὶ δὲν εἶναι δεκτικὸς ἄλλων. Ὁ Μονογενὴς δὲ Υἱός, ἡ σοφία καὶ ὁ ἁγιασμὸς ἐκείνου, δὲν γίνεται σοφός, ἀλλὰ σοφίζει· καὶ δὲν γίνεται ἅγιος, ἀλλ' ἁγιάζει. Διὸ καὶ αὐτὸς γίνεται δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἄλλων καὶ δὲν εἶναι δεκτικὸς ἄλλων.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὸ ἀόρατον κτίσμα, τὸ ὁποῖον συνηθίζομεν νὰ ὀνομάζωμεν λογικὴν καὶ ἀσώματον οὐσίαν, δὲν γίνεται δεκτὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἀλλ' εἶναι δεκτικὸν ἄλλων, — διότι τοῦτο, ἂν ἐγίνετο δεκτὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων, δὲν θὰ ἦτο δεκτικὸν οὐδενὸς ἀγαθοῦ, καθὸ αὐτὸ τοῦτο, ὂν ἁπλοῦν ἀφ' ἑαυτοῦ, θὰ ἦτο κλεπτικῶς δεχόμενον τὸ ἀγαθὸν τοῦ ἄλλου, — τοῦτο ἔχει τὸ ἀγαθὸν διὰ μετοχῆς, οὐχὶ δὲ ἐκ τῶν ἐχόντων ἐκ τῶν ἄλλων, ἀλλὰ ἐκ τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν ἄλλων, τουτέστι τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ κατεχομένων μᾶλλον ὑπὸ τῶν ἄλλων ἢ ἐχόντων ἐκ τῶν ἄλλων, τοῦ κτίσματος βεβαίως ἔχοντος ἐκ τῶν ἄλλων καὶ μὴ κατεχομένου ὑπὸ τῶν ἄλλων· ἂς ἐπανέλθωμε δὲ εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα· καὶ τοῦτο, ἂν μὲν εἶναι ἅγιον ἐκ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἁγιότητα, ἂς συναριθμηθῇ μετὰ

---

1. Πρβλ. Α' Κορ. 6,9-10. 2. Α' Κορ. 6,11. 3. Α' Κορ. 12,3.

τῶν ἄλλων κτισμάτων· ἂν ὅμως ἁγιάζῃ τοὺς δεκτικοὺς ἑαυτοῦ, ἂς συνταχθῇ μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἀλλ' ἀπεδείξαμεν, καθ' ὅσον ἠδυνήθημεν, καὶ τώρα καὶ ἐν τῷ Περὶ αἱρέσεων, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα γίνεται δεκτὸν ὑπὸ τῶν ἄλλων καὶ δὲν εἶναι δεκτικὸν ἄλλων, καὶ εἶναι λίαν εὔκολον νὰ ἐπιβεβαιώσωμεν τοὺς λόγους ἡμῶν ἐξ ὅλης τῆς Γραφῆς. Πράγματι, ὁ μακάριος Ἀπόστολος, γράφων πρὸς τοὺς Ἐφεσίους, λέγει· «Ἐν ᾧ καὶ πιστεύσαντες ἐσφραγίσθητε τῷ Πνεύματι τῆς ἐπαγγελίας τῷ Ἁγίῳ, ὅς ἐστιν ἀρραβὼν τῆς κληρονομίας ἡμῶν»[1]. Ἂν λοιπὸν σφραγίζωνταί τινες μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, λαμβάνοντες τὴν μορφὴν καὶ τὴν εἰκόνα αὐτοῦ, ἕπεται ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐκ τῶν κατεχομένων ὑπὸ τῶν ἄλλων καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ἐχόντων ἐκ τῶν ἄλλων, ἀφοῦ οἱ κατέχοντες τοῦτο τυποῦνται διὰ τῆς σφραγῖδος αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ γράφων πρὸς τοὺς Ἐφεσίους* «Μὴ λυπεῖτε», λέγει, «τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐσφραγίσθητε»[2], βεβαιῶν αὐτοὺς ὅτι οἱ λαβόντες τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐσφραγίσθησαν. Διότι, ὡς ὁ τυχὼν παιδείας καὶ ἀγωγῆς δέχεται ἐν τῇ διανοίᾳ του, οὕτως εἰπεῖν, τὸν τύπον καὶ τὸ εἶδος τῆς ὑπ' αὐτοῦ ληφθείσης γνώσεως, οὕτω καὶ ὁ μετέχων εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα γίνεται πνευματικὸς καὶ ἅγιος διὰ τῆς μετ' ἐκείνου κοινωνίας.

6. Τὸ Ἅγιον δὲ Πνεῦμα, ἂν ἦτο ἓν τῶν κτισμάτων, θὰ εἶχε τοὐλάχιστον, ὡς ἅπαντα τὰ κτίσματα, περιγραπτὴν οὐσίαν. Διότι τὰ ἀόρατα κτίσματα, μολονότι δὲν περιγράφονται διὰ τόπου καὶ ὁρίων, περιορίζονται ἐν τούτοις ὑπὸ τῆς ἰδιότητος τῆς οὐσίας αὐτῶν. Ἀλλὰ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον εὑρίσκεται ἐντὸς πολλῶν, δὲν ἔχει περιγραπτὴν οὐσίαν. Ὁ Ἰησοῦς, πράγματι, ἀποστέλλων τοὺς κήρυκας τῆς διδασκαλίας του, ἐπλήρωσεν αὐτοὺς Πνεύματος· καί, ἀφοῦ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν· «Λάβετε», εἶπε, «Πνεῦμα Ἅγιον»[3], καί· «πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη»[4], ὡς νὰ ἔστελλεν αὐτοὺς ὅλους ὁμοῦ εἰς τὰ ἔθνη. Οἱ ἀπόστολοι ὅμως δὲν ἐπορεύθησαν ὅλοι ὁμοῦ εἰς ἅπαντα τὰ ἔθνη, ἀλλὰ διεσκορπίσθησαν, ἄλλοι εἰς τὴν Ἀσίαν, ἄλλοι εἰς τὴν Σκυθίαν καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλα ἔθνη, κατ' οἰκονομίαν ἐκείνου, ὅπερ εἶχον μετ' αὐτῶν, ἤτοι [κατ' οἰκονομίαν] τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καί, κατά τινα τρόπον, τοῦ Κυρίου, ὅστις λέγει· «Μεθ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος»[5]. Πρὸς τοῦτο δὲ συμφωνεῖ καὶ τό· «Λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς, καὶ ἔσεσθέ μοι μάρτυρες ἔν τε Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ καὶ ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς»[6]. Ἂν

---

1. Ἐφ. 1,13-14. 2. Ἐφ. 4,30. 3. Ἰω. 20,22. 4. Ματθ. 28,19. 5. Ματθ. 28,20. 6. Πράξ. 1,8.

* Τὸ λατινικὸν κείμενον ἔχει ἐκ παραδρομῆς: «πρὸς τοὺς Κορινθίους».

λοιπὸν οἱ πρὸς μαρτυρίαν τοῦ Κυρίου ὁρισθέντες νὰ φθάσουν μέχρι τῶν ἐσχάτων ὁρίων τῆς γῆς ἐχωρίζοντο μεταξύ των διὰ πολὺ μεγάλων ἀποστάσεων, καὶ τὸ οἰκοῦν ἐν αὐτοῖς Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ἔχον ἀπερίγραπτον οὐσίαν, ἦτο ἐν τούτοις ἐγγὺς αὐτῶν, εἶναι ἀπόδειξις ὅτι ἡ ἀγγελικὴ ἰδιότης εἶναι ἐντελῶς ἀλλοία πρὸς τοῦτο. Διότι ὁ ἄγγελος, λόγου χάριν, ὅστις ἦτο ἐγγὺς ἀποστόλου, προσευχομένου εἰς 'Ασίαν, δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ εἶναι ταυτοχρόνως καὶ ἐγγὺς τῶν ἄλλων, οἱ ὁποῖοι εἶχον ὁρισθῇ νὰ φθάσουν εἰς τὰ ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου. Τὸ Ἅγιον ὅμως Πνεῦμα δὲν εἶναι μόνον ἐγγὺς τῶν κεχωρισμένων ἀνθρώπων, ἀλλὰ παρίσταται καὶ ὡς οἰκήτωρ ἐντὸς ἑνὸς ἑκάστου τῶν ἀγγέλων, τῶν ἀρχῶν, τῶν θρόνων καὶ τῶν κυριοτήτων· ὡς δὲ ἁγιάζον τοὺς ἀνθρώπους, ἔχει διάφορον ἢ οἱ ἄνθρωποι φύσιν, οὕτως ἁγιάζον τὰ ἄλλα κτίσματα, ἔχει διάφορον ἢ αὐτὰ οὐσίαν, ἐφ' ὅσον τὸ κτίσμα δὲν γίνεται ἅγιον ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς κοινωνίας του μετὰ τῆς ἁγιότητος ἄλλου τινός.

7. Οἱ ἄγγελοι καλοῦνται ὄντως ἅγιοι ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, καθ' ὅσον ὁ Σωτὴρ λέγει, ὅτι ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει νὰ «ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ καὶ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ καὶ τῶν ἁγίων ἀγγέλων»[1]. 'Εν ταῖς Πράξεσι δὲ τῶν 'Αποστόλων γέγραπται, ὅτι ὑπὸ ἁγίου ἀγγέλου ἔλαβεν ὁ Κορνήλιος ἀπάντησιν, ὅπως καλέσῃ πλησίον του τὸν Πέτρον, τὸν μαθητὴν τοῦ Χριστοῦ[2]. Πράγματι, οἱ ἄγγελοι εἶναι ἅγιοι ἐκ τῆς μετοχῆς αὐτῶν εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ τῆς οἰκήσεως ἐν αὐτοῖς τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, ὅστις εἶναι ἡ ἁγιότης καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Πατρός. Περὶ οὗ ὁ Σωτὴρ λέγει· «Πάτερ ἅγιε»[3]. Ἂν λοιπὸν οἱ ἄγγελοι δὲν εἶναι ἅγιοι ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν οὐσίας, ἀλλ' ἐκ τῆς μετοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν 'Αγίαν Τριάδα, ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ οὐσία τῶν ἀγγέλων εἶναι διάφορος τῆς οὐσίας τῆς Τριάδος. Διότι, ὡς ὁ ἁγιάζων Πατὴρ εἶναι διάφορος ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἁγιάζονται, [ὡς] καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι διάφορος ἐκείνων τοὺς ὁποίους κάμνει ἁγίους, οὕτω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι διαφόρου οὐσίας ἐκείνων τοὺς ὁποίους ἁγιάζει διὰ τῆς μεγαλοδωρίας του. 'Αλλ' ἂν οἱ αἱρετικοὶ προέβαλλον, ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι ἅγιοι ἐκ τῆς φυσικῆς αὐτῶν καταστάσεως, θὰ ἠναγκάζοντο νὰ συμπεράνουν, ὅτι εἶναι καὶ ὁμοούσιοι τῆς Τριάδος καὶ ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν οὐσίαν των, εἶναι ἀτρέπτως ἅγιοι. Ἂν δέ, ἀποφεύγοντες τοῦτο, ἔλεγον ὅτι οἱ ἄγγελοι ἔχουν μὲν τὴν αὐτὴν μετὰ τῶν ἄλλων κτισμάτων φύσιν, δὲν ἔχουν ὅμως τὴν αὐτὴν μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἁγιότητα, κατ' ἀνάγκην θὰ κατέληγον νὰ εἴπουν ὅτι οἱ ἄνθρωποι, ἀφοῦ ἔχουν τὴν ἁγιότητα ἐκ τῆς κοινωνίας αὐτῶν μετὰ τῆς Τριάδος, ἔχουν πολὺ ἀνωτέραν οὐσίαν, καὶ ὅτι [οἱ ἄγγελοι], ὄντες ἅγιοι ἐκ τῆς ἰδίας αὐτῶν φύσεως, εἶναι ἄσχετοι πρὸς [τὴν κοινωνίαν] ταύτην. 'Αλλ'

---

1. Λουκ. 9,26. 2. Πρβλ. Πράξ. 10,20. 3. 'Ιω. 17,11.

ἡ εὐχὴ τῶν τελείων καὶ τῶν πρὸς τὴν τελείωσιν τῆς ἁγιότητος πορευομένων ἀνθρώπων εἶναι νὰ καταστοῦν ἴσοι μετὰ τῶν ἀγγέλων. Διότι οἱ ἄγγελοι βοηθοῦν τοὺς ἀνθρώπους, οὐχὶ δὲ οἱ ἄνθρωποι τοὺς ἀγγέλους, ὑπηρετοῦντες αὐτοὺς πρὸς σωτηρίαν καὶ ἀγγέλλοντες αὐτοῖς τὰς σημαντικωτέρας εὐεργεσίας τοῦ Θεοῦ. Ἐκ τούτων ἐμφαίνεται σαφῶς, ὅτι οἱ ἄγγελοι εἶναι ἀξιώτεροι τιμῆς καὶ πλέον ἀνώτεροι τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς γνησιωτέρας καί, οὕτως εἰπεῖν, πληρεστέρας προσλήψεως τῆς Τριάδος.

8. Διὰ ταῦτα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον εἶναι διάφορον ἐκείνων, τὰ ὁποῖα αὐτὸ ἁγιάζει, δὲν ἔχει τὴν αὐτὴν φύσιν μετὰ τῶν ἄλλων κτισμάτων, τὰ ὁποῖα λαμβάνουν τοῦτο. Ἂν λοιπὸν ἔχῃ διάφορον ἢ τὰ κτίσματα φύσιν καὶ κρατῇ τὴν ὕπαρξιν ἐκ τῆς ἰδίας αὐτοῦ οὐσίας, εἶναι φανερὸν ὅτι τοῦτο εἶναι ἄκτιστον καὶ ἀδημιούργητον. Πολλὰ εἶναι τὰ χωρία τῶν Γραφῶν, τὰ ὁποῖα πείθουν ἀναμφισβητήτως ὅτι τοῦτο ἔχει διάφορον ἢ ὅλα τὰ κτίσματα φύσιν. Τινὲς λέγονται ἀκόμη καὶ πλήρεις Πνεύματος Ἁγίου[1]· ἀλλ' οὐδείς, ἐν ταῖς Γραφαῖς ἢ ἐν τῷ συνήθει τρόπῳ τοῦ διαλέγεσθαι, λέγεται πλήρης κτίσματός τινος. Πράγματι, οὔτε ἡ Γραφὴ οὔτε ὁ κοινὸς λόγος διεξεδίκησαν τοῦτο, ὥστε νὰ δύνασαι νὰ λέγῃς περί τινος, ὅτι οὗτος εἶναι πλήρης ἀγγέλου, θρόνου ἢ κυριότητος· ἡ ἔκφρασις ἄρα αὕτη ἁρμόζει μόνον εἰς τὴν θείαν φύσιν. Λέγομεν δὲ περί τινων, ὅτι οὗτοι εἶναι πλήρεις εὐψυχίας καὶ παιδείας, ὡς τό· «Ἐπλήσθη Πνεύματος Ἁγίου»[2], οὐδὲν ἄλλο ἐννοοῦντες ἢ ὅτι οὗτοι εἶναι πλήρεις μεγάλης καὶ τελείας ἀρετῆς. Γέγραπται περὶ τοῦ Ἰωάννου· «Καὶ Πνεύματος Ἁγίου πλησθήσεται ἔτι ἐκ τῆς κοιλίας μητρὸς αὐτοῦ»[3]· καὶ πάλιν· «Ἐπλήσθη Πνεύματος Ἁγίου ἡ Ἐλισάβετ»[4]. Καὶ μετά τινα· «Καὶ Ζαχαρίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπλήσθη Πνεύματος Ἁγίου»[5]. Δὲν χωρεῖ οὕτως ἀμφιβολία ὅτι καὶ ὁ Ἰωάννης ἐπροφήτευσε. Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων γίνεται λόγος περὶ πολλῶν πιστῶν, οἱ ὁποῖοι, συνελθόντες ἐπὶ τὸ αὐτό, «ἐπλήσθησαν Πνεύματος Ἁγίου»[6].

Τὸ Ἅγιον δὲ Πνεῦμα, ἐφ' ὅσον μετέχεται ὑπὸ τῶν ἄλλων κατὰ τὸν τρόπον τῆς σοφίας καὶ τῆς παιδείας, δὲν προσαποκτᾷ οὐσίαν τινα διὰ τῶν κενῶν λέξεων τῆς [θύραθεν] ἐπιστήμης, ἀλλά, ἐπειδὴ εἶναι ἀφ' ἑαυτοῦ ἀγαθόν, [προσαποκτᾷ οὐσίαν τινα] διὰ τῆς ἁγιαζούσης καὶ τὰ πάντα ἀγαθῶν πληρούσης αὐτοῦ φύσεως, δυνάμει τῆς ὁποίας λέγονταί τινες ὅτι ἐπλήσθησαν Πνεύματος Ἁγίου, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων· «Καὶ ἐπλήσθησαν ἅπαντες Πνεύματος Ἁγίου, καὶ ἐλάλουν τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ μετὰ παρρησίας»[7]. Διότι, ὡς ὁ κάτοχος ἐπιστήμης τινός, ὁ γνωρίζων αὐτὴν τελείως, δύναται νὰ

---

1. Πρβλ. Πράξ. 6,3. 2. Λουκ. 1,67. 3. Λουκ. 1,15. 4. Λουκ. 1,41. 5. Λουκ. 1,67. 6. Πράξ. 2,4. 7. Πράξ. 4,31.

ὁμιλῇ περὶ αὐτῆς ἐπισταμένως καὶ λεπτομερῶς, οὕτω καὶ οἱ λαβόντες τόσον τελείως τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὥστε νὰ πληρωθοῦν ἐξ αὐτοῦ, δύνανται νὰ ἐκθέτουν μετὰ παρρησίας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ὅσον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅταν εἶναι παρόν, καθιστᾷ τὸν λόγον ἄξιον τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δύναταί τις νὰ λέγῃ μετ' ἀποκλειστικότητος· «Τάδε λέγει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα»[1]· καὶ ὁ Ἀπόστολος· «Ἀλλὰ πληροῦσθε», λέγει, «ἐν Πνεύματι»[2]· καὶ ἐν πολλοῖς ἄλλοις χωρίοις τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων ἀναφέρεται, ὅτι οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου ἐπλήσθησαν Πνεύματος Ἁγίου· «Ἐπισκέψασθε οὖν, ἀδελφοί, ἄνδρας ἐξ ὑμῶν μαρτυρουμένους ἑπτά, πλήρεις Πνεύματος Ἁγίου καὶ σοφίας»[3]· καὶ περὶ τοῦ Στεφάνου· «Ὑπάρχων δὲ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου, ἀτενίσας εἰς τὸν οὐρανὸν εἶδε δόξαν Θεοῦ καὶ Ἰησοῦν ἑστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ»[4]· καὶ περὶ τοῦ σκεύους τῆς ἐκλογῆς λέγεται· «Σαῦλος δέ, ὁ καὶ Παῦλος, πλησθεὶς Πνεύματος Ἁγίου καὶ ἀτενίσας πρὸς αὐτὸν εἶπεν»[5]· καὶ περὶ ὅλων ὁμοῦ τῶν πιστῶν σημειοῦται· «Οἱ δὲ μαθηταὶ ἐπληροῦντο χαρᾶς καὶ Πνεύματος Ἁγίου»[6].

Ἡ παρουσία δὲ ἀγγέλου ἢ ἄλλης τινὸς ἐξεχούσης κτιστῆς φύσεως, ἐπειδὴ καὶ αὕτη πληροῦται ἔκ τινος ἄλλου, δὲν πληροῖ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν. Πράγματι, ὡς ὁ λαμβάνων ἐκ τοῦ πληρώματος τοῦ Σωτῆρος γίνεται πλήρης σοφίας, δυνάμεως, δικαιοσύνης καὶ λόγου Θεοῦ, οὕτω καὶ ὁ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου πληροῦται ἀμέσως ὅλων τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ, ἤτοι σοφίας, γνώσεως, πίστεως καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν. Ὁ πληρῶν λοιπὸν ἅπαντα τὰ κτίσματα, τὰ ὁποῖα δύνανται πάντως νὰ λάβουν ἀρετὴν καὶ σοφίαν, δὲν ἀνήκει εἰς ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα οὗτος πληροῖ. Ἐκ τούτου ἕπεται ὅτι οὗτος ἔχει διάφορον οὐσίαν ἐκείνης, ἣν ἔχουν ἅπαντα τὰ κτίσματα. Ἀνεφέραμεν καὶ ἀλλαχοῦ, ὅτι ἡ πληθὺς τῶν θείων δωρεῶν πρέπει νὰ ὑπονοηθῇ ἐντὸς τῆς οὐσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

9. Ἐξ ἄλλου, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ τύχῃ τις χάριτός τινος τοῦ Θεοῦ, ἂν δὲν ἔχῃ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐν ᾧ ἀναγνωρίζομεν ὅτι ἐδρεύουν ἅπασαι αἱ δωρεαὶ τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ὁμιλία ἡμῶν θὰ καταδείξῃ τώρα σαφῶς, ὅτι ὁ ἔχων τοῦτο ἀπέκτησε πλήρως τὸν λόγον τῆς σοφίας καὶ τὰ ἄλλα ἀγαθά, ὡς καὶ ἀρτίως εἴπομεν, ὅτι ἡ οὐσία τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, παραθέτοντες ὡς τεκμήριον τό· «Δώσει ὁ πατὴρ πνεῦμα ἀγαθὸν τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν»[7], καί· «Δώσει ὁ πατὴρ ἀγαθὰ τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν»[8]. Δὲν πρέπει δὲ νὰ νομίζωμεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐπειδὴ καλεῖται τῶν ἀγαθῶν ἡ πληθύς, διαιρεῖται κατὰ τὰς οὐσίας, διότι εἶναι ἀπαθές, ἀδιαίρετον καὶ ἀμετάβλητον· ἀλλὰ προσαγορεύεται κατὰ τὰς διαφόρους αὐτοῦ ἐν-

---

1. Πράξ. 21,11. 2. Ἐφ. 5,18. 3. Πράξ. 6,3. 4. Πράξ. 7,55. 5. Πράξ. 13,9. 6. Πράξ. 13,52. 7. Λουκ. 11,3. 8. Ματθ. 7,11.

εργείας καὶ τὰ πολλαπλᾶ ὀνόματα τῶν ἀγαθῶν τῆς διανοίας, διότι εἰς τοὺς μετέχοντας ἑαυτοῦ δὲν χαρίζει ἐξ ἴσου τὴν αὐτὴν ἀρετὴν διὰ τῆς κοινωνίας του, ἀφοῦ εἶναι ἱκανὸν νὰ δίδῃ εἰς ἕνα ἕκαστον πρὸς τὸ συμφέρον[1], πληροῖ δὲ ἀγαθῶν ἐκείνους, ἐντὸς τῶν ὁποίων κρίνει ὅτι πρέπει νὰ οἰκήσῃ. Διὸ καὶ ὁ Στέφανος, ὁ πρῶτος ἐκεῖνος μάρτυς τῆς ἀληθείας καὶ ἄξιος τοῦ ὀνόματός του, λέγεται ὅτι ἦτο πλήρης σοφίας καὶ Πνεύματος Ἁγίου· ὅτι συνεπῶς ἦτο πλήρης σοφίας, ὡς ἀνωτέρω αὕτη κατενοήθη, διὰ τῆς οἰκήσεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐν αὐτῷ, ὡς λέγει ἡ Γραφή· καὶ οἱ ἀπόστολοι «ἐξελέξαντο Στέφανον, ἄνδρα πλήρη πίστεως καὶ Πνεύματος Ἁγίου»[2], καί· «Στέφανος δὲ πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως ἐποίει τέρατα καὶ σημεῖα μεγάλα ἐν τῷ λαῷ»[3], καὶ ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ· «Καὶ οὐκ ἴσχυον ἀντιστῆναι τῇ σοφίᾳ καὶ τῷ πνεύματι», τὸ ὁποῖον ἐλάλει ἐν ἐκείνῳ[4]. Διότι ὁ πλήρης Ἁγίου Πνεύματος μακάριος ἀνὴρ ἐγένετο μέτοχος καὶ τῆς πίστεως, ἥτις προέρχεται ἐκ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, συμφώνως πρὸς τό· «Ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι»[5]. Ἔχων δὲ τὴν χάριν καὶ τὴν δύναμιν, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἐποίει σημεῖα καὶ τέρατα μεγάλα ἐνώπιον τοῦ λαοῦ. Πλὴν ὅμως εἶχεν ἐν ἀφθονίᾳ, κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, καὶ τὰ δῶρα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα καλοῦνται χαρίσματα ἰαμάτων καὶ δυνάμεις. Πάντα δὲ ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν ἐν Πνεύματι καὶ κατὰ τὸ Πνεῦμα δωρεῶν τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ πρώτῃ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου[6]. Ἀλλὰ τόσον ἄφθονον εἶχεν ὁ Στέφανος τὴν θείαν χάριν, ὥστε οὐδεὶς ἐκ τῶν ἀντιτασσομένων καὶ τῶν κατ' αὐτοῦ διαλεγομένων ἠδύνατο νὰ ἀντισταθῇ εἰς τὴν σοφίαν καὶ τὸ ἐν αὐτῷ λαλοῦν Πνεῦμα[7]. Διότι, πράγματι, ἦτο σοφὸς ἐκ Πνεύματος Ἁγίου. Οὕτω καὶ ὁ Ἰησοῦς διακηρύσσει σαφῶς πρὸς τοὺς μαθητάς του· Ὅταν θὰ εἰσαχθῆτε εἰς τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας καὶ τὰ συνέδρια καὶ τὰς συναγωγάς, μὴ μεριμνήσετε τί πρέπει νὰ εἴπετε ἢ τί θὰ εἴπετε ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ· διότι θὰ δοθοῦν εἰς ὑμᾶς ἐκ Πνεύματος Ἁγίου λόγοι σοφίας, εἰς τοὺς ὁποίους καὶ οἱ πλέον περὶ τὰς συζητήσεις εἰδήμονες δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀντιταχθοῦν.

10. Ἀλλ' ἂς παραθέσωμεν αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς ἑξῆς· «Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ μεριμνᾶτε πῶς ἢ τί ἀπολογήσησθε ἢ τί εἴπητε· τὸ γὰρ Ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἃ δεῖ εἰπεῖν»[8]. Καὶ ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ τοῦ Εὐαγγελίου*· «Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι· ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι»[9].

---

1. Πρβλ. Α' Κορ. 12,7. 2. Πράξ. 6,5. 3. Πράξ. 6,8. 4. Πράξ. 6,10. 5. Α' Κορ. 12,9. 6. Πρβλ. Α' Κορ. 12,8-10. 7. Πρβλ. Πράξ. 6,10. 8. Λουκ. 12,11. 9. Λουκ. 21,14-15.

* Τὸ λατινικὸν κείμενον ἔχει ἐκ παραδρομῆς· «καὶ ἐν ἄλλῳ Εὐαγγελίῳ».

Ἀφοῦ λοιπὸν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα χορηγεῖ εἰς τοὺς ἀποστόλους λόγους κατὰ τῶν ἀπειθούντων τῷ Εὐαγγελίῳ[1], ἐμφαίνεται λίαν σαφῶς ὅτι ὁ λόγος τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως ὑπονοεῖται ἐντὸς τῆς οὐσίας αὐτοῦ. Ἀλλὰ πῶς ὁ Σωτὴρ δίδει ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ στόμα καὶ σοφίαν εἰς τοὺς μαθητάς του, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν θὰ δυνηθοῦν νὰ ἀντείπουν οὐδὲ οἱ θεωρούμενοι ὡς οἱ πλέον εὔγλωττοι μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, τοῦτο δὲν θὰ συζητηθῇ ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι τώρα προτιθέμεθα νὰ δείξωμεν, ὅτι αἱ δωρεαὶ τῶν ἀρετῶν ὑπονοοῦνται ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ὁ ἔχων τοῦτο νὰ δύναται νὰ ἔχῃ πλήρως καὶ τὰς δωρεὰς τοῦ Θεοῦ. Πράγματι, παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ, αὐτὸς οὗτος ὁ Θεὸς λέγει πρός τινα· «Ἐπιθήσω τὸ πνεῦμά μου ἐπὶ τὸ σπέρμα σου καὶ τὰς εὐλογίας μου ἐπὶ τὰ τέκνα σου»[2]. Διότι δὲν λαμβάνει τις τὰς πνευματικὰς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ παρὰ μόνον ἂν προηγηθῇ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ὁ λαβὼν δὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα θὰ ἔχῃ καὶ τὰς εὐλογίας του, ἤτοι τὴν σοφίαν, τὴν σύνεσιν καὶ τὰ ἄλλα, περὶ ὧν ὁ Ἀπόστολος γράφει τὰ ἑξῆς· «Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἠκούσαμεν, οὐ παυόμεθα ὑπὲρ ὑμῶν προσευχόμενοι καὶ αἰτούμενοι ἵνα πληρωθῆτε τὴν ἐπίγνωσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ ἐν πάσῃ σοφίᾳ καὶ συνέσει πνευματικῇ, περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Κυρίου»[3]. Ὅθεν οἱ ἐν ἔργῳ, λόγῳ καὶ φρονήσει ἀξίως περιπατοῦντες, λέγει, πληροῦνται ἐκ τοῦ θελήματος τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἐπιθέτει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπ' αὐτῶν, ἵνα οὗτοι πληρωθοῦν σοφίας, συνέσεως καὶ τῶν ἄλλων πνευματικῶν ἀγαθῶν· ἡ σοφία ἄρα καὶ ἡ σύνεσις, αἱ ὁποῖαι εὑρίσκονται ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, δίδονται παρὰ τοῦ Θεοῦ. «Ὅτι Κύριος», λέγει, «δίδωσι σοφίαν, καὶ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ γνῶσις καὶ σύνεσις»[4], ἐφ' ὅσον ἡ ἐκ τῶν ἀνθρώπων προερχομένη σοφία δὲν εἶναι πνευματική, ἀλλὰ σαρκικὴ καὶ ἀνθρωπίνη. Περὶ ταύτης δὲ ὁ Ἀπόστολος γράφει τὰ ἑξῆς· «Οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ»[5], καλῶν σαρκικὴν σοφίαν ἐκείνην, ἡ ὁποία ὑπάρχει ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου λογισμοῦ ἐντὸς τῶν ἐχόντων σῶμα πραγμάτων. Οὕτως ἡ περὶ τὰ ἀόρατα καὶ τὰ νοερὰ ἀσχολουμένη πνευματικὴ καὶ νοερὰ σοφία ἐμφανίζεται εἰς τοὺς λαμβάνοντας αὐτὴν διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐν πλείστοις ἄλλοις χωρίοις ὁ Ἀπόστολος ὑπενθυμίζει, ὅτι αἱ δωρεαὶ τοῦ Θεοῦ ἐδρεύουν ἐντὸς τῆς οὐσίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς εἰς τό· «Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι ἐν δυνάμει Πνεύματος Ἁγίου»[6].

11. Ὁ χορηγὸς δὲ τῶν ἀγαθῶν Θεὸς θέλει δώσει τὴν ὑπεσχημένην ἐλπίδα διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἰς ἐκείνους,

---

1. Πρβλ. Α' Πέτρ. 4,17. 2. Ἡσ. 44,3. 3. Κολ. 1,9-10. 4. Παρμ. 2,6. 5. Β' Κορ. 1,12. 6. Ρωμ. 15,13.

οἱ ὁποῖοι ἔχουν τοῦτο· θέλει πλήρωσει διὰ χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι, κρατοῦντες ἀτάραχον καὶ ἤρεμον τὸν λογισμόν, ἔχουν εὔφρονας καὶ ἀνεπηρεάστους ἐκ πάσης θυέλλης ταραχῶν τοὺς διαλογισμοὺς αὐτῶν. Καὶ οἱ διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀποκτήσαντες τὰ ὡς ἄνω ἀγαθὰ θέλουν ἀποκτήσει καὶ τὴν ὀρθὴν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς Τριάδος πίστιν. Ἐν ἄλλῳ δὲ χωρίῳ τῆς αὐτῆς Ἐπιστολῆς· «Οὐ γάρ ἐστιν», λέγει, «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρῶσις καὶ πόσις, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ»[1]. Διότι, ὅταν λέγῃ ὅτι ἡ δικαιοσύνη, ἤτοι σύμπασα ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ἡνωμένη μετὰ τῆς χαρᾶς εἰρήνη τοῦ Θεοῦ, ἣν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ὑπάρχει μόνον ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, ἀποδεικνύει λίαν σαφῶς εἰς τοὺς δυναμένους ἀκούειν αὐτοῦ, ὅτι τὰ ἀγαθὰ ταῦτα δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ ἡ οὐσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὰ ἀγαθὰ ταῦτα φθάνουν εἰς τοὺς ἀνθρώπους διὰ τῆς μεγαλοδωρίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἡ κλῆσις τῶν ἐθνῶν, ἣν [ὁ Ἀπόστολος] εἰσήγαγε διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, καθίσταται ἀποδεκτὴ καὶ ἡγιασμένη ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ, διότι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον [διὰ τῆς διδασκαλίας] ταύτης καθιστᾷ ἡγιασμένους καὶ δεκτούς, εἶναι ἡ οὐσία τῶν ἀγαθῶν τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ πλήρης ἐκείνου πράττει τὰ πάντα κατὰ λόγον, διδάσκων ὀρθῶς, ζῶν ἀμέμπτως καὶ ἐκθέτων τὰ σημεῖα καὶ τὰ θαυμάσια ἀληθῶς καὶ ἀκριβῶς. Διότι ἔχει τὴν δύναμιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἥτις παρέχει εἰς αὐτὸν τὸν θησαυρὸν καὶ τὴν αἰτίαν τῆς πληθύος ὅλων τῶν ἀγαθῶν. Ὁ Πέτρος, ὁ μαθητὴς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐπαναλαμβάνει ὅτι ἡ χορήγησις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἡ φύσις τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν πρὸς τοὺς ἐπιπλήττοντας αὐτὸν διὰ τὴν ἐπίσκεψίν του εἰς τὸν Κορνήλιον λέγει· «Εἰ οὖν τὴν ἴσην δωρεὰν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεὸς ὡς καὶ ἡμῖν πιστεύσασιν ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, ἐγὼ δὲ τίς ἤμην δυνατὸς κωλύσαι τὸν Θεόν;»[2] Καὶ πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ· «Ὁ καρδιογνώστης Θεός», λέγει, «ἐμαρτύρησεν αὐτοῖς δοὺς αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καθὼς καὶ ὑμῖν καὶ οὐδὲν διέκρινε μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν τῇ πίστει καθαρίσας τὰς καρδίας αὐτῶν»[3]. Μετὰ τοῦ νοήματος τούτου, ὅτι δηλαδὴ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δίδεται παρὰ τοῦ Κυρίου, συμφωνεῖ καὶ ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγεται εἰς πλεῖστα ἄλλα χωρία· «Ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· Ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου· ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν»[4]· καὶ ἔτι· «Ὁ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς», (δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ τῆς γῆς), «καὶ πνεῦμα τοῖς πατοῦσιν αὐτήν»[5].

Ἐδείξαμεν δὲ ἀνωτέρω ὅτι δὲν εἶναι ἄλλο τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλο τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον. Καὶ ὁ Παῦλος· «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ», λέγει, «ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου τοῦ

---

1. Ρωμ. 14,17. 2. Πράξ. 11,17. 3. Πράξ. 15,8-9. 4. Ἡσ. 42,7. 5. Ἡσ. 42,5.

δοθέντος ἡμῖν»[1]· καὶ τοῦτο· «Πόσῳ μᾶλλον ὁ πατὴρ ὁ ἐξ οὐρανοῦ δώσει πνεῦμα ἀγαθὸν τοῖς αἰτοῦσιν αὐτόν;»[2] Λέγεται ὅμως ὅτι τὸ Πνεῦμα ἐξεχύθη παρὰ τοῦ Κυρίου καὶ ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ἵνα οἱ λαβόντες τοῦτο, κατὰ τὸν 'Ιωήλ, τὸν λαλοῦντα ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ, προφητεύσουν καὶ ἴδουν ὁράσεις· «'Εκχεῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσιν οἱ υἱοὶ ὑμῶν καὶ αἱ θυγατέρες ὑμῶν»[3]. Διότι ἡ ἔκχυσις τοῦ 'Αγίου Πνεύματος εἶναι ἡ αἰτία τοῦ προφητεύειν καὶ τοῦ ὁρᾶν τὴν σημασίαν καὶ τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας. Αὐτὴ δὲ αὕτη ἡ λέξις ἔκχυσις ἀποδεικνύει, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ 'Αγίου Πνεύματος εἶναι ἄκτιστος. 'Εντεῦθεν ὁ Θεός, ὅταν ἀποστέλλῃ ἄγγελον ἢ ἄλλο τι κτίσμα, δὲν λέγει· 'Εκχεῶ ἀπὸ τοῦ ἀγγέλου ἢ τῆς ἀρχῆς ἢ τοῦ θρόνου ἢ τῆς κυριότητός μου. Διότι ἡ λέξις αὕτη ἁρμόζει μόνον εἰς τὰ μετεχόμενα ὑπὸ τῶν ἄλλων, ὡς ἤδη πρὸ ὀλίγου εἴπομεν περὶ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, ἥτις ἐκχέεται εἰς τὰς καρδίας τῶν λαβόντων τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. «'Η ἀγάπη τοῦ Θεοῦ», λέγει, «ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος 'Αγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν»[4]. Λέγεται δὲ ὅτι καὶ ὁ Σωτήρ, ἐφ' ὅσον γίνεται δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἄλλων, ἐκχέεται κατὰ τὸν τρόπον τοῦ μύρου· «Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου»[5]. Πράγματι, ὡς τὸ ἐντὸς δοχείου κρατούμενον μύρον διατηρεῖ τὴν οὐσίαν τῆς εὐωδίας του, ἀλλ' αὕτη ἐμποδίζεται νὰ διαχυθῇ εὐρύτερον, ἐφ' ὅσον παραμένει ἔγκλειστος ἐντὸς τοῦ δοχείου, — ἐνῷ δὲ τὸ δοχεῖον, ὅταν ἐκκενωθῇ, ἐκπέμπει μακρὰν τὴν εὐχάριστον ὀσμήν του, — οὕτω καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ, περιεφέρετο εὐωδιάζον μόνον ἐντὸς τοῦ λαοῦ τοῦ 'Ισραήλ, ὡς ἔγκλειστον ἐντὸς τοῦ δοχείου τῆς 'Ιουδαίας. «Γνωστὸς ἐν τῇ 'Ιουδαίᾳ ὁ Θεός», λέγει, «ἐν τῷ 'Ισραὴλ μέγα τὸ ὄνομα αὐτοῦ»[6]. 'Αλλ' ὅταν ὁ Σωτήρ, ἀκτινοβολῶν ἐντὸς τῆς σαρκός του, ἔκαμε γνωστὸν τὸ ὄνομά του εἰς ὁλόκληρον τὴν γῆν καί, ἔτι περισσότερον, εἰς πᾶν κτίσμα, πληρουμένου οὕτως ἐκείνου, τὸ ὁποῖον γέγραπται· «Ὡς θαυμαστὸν τὸ ὄνομά σου ἐν πάσῃ τῇ γῇ!»[7], περὶ ὧν ὁ 'Απόστολος ἀκολούθως λέγει· «Οὐδὲ γὰρ ὄνομά ἐστιν ἕτερον ὑπὸ τὸν οὐρανὸν ἐν ᾧ δεῖ σωθῆναι ἡμᾶς»[8], καὶ ὁ Ψαλμῳδὸς πρὸς τὸν Κύριον λέγει· «'Εμεγάλυνας ἐπὶ πᾶν τὸ ὄνομα τὸ ἅγιόν σου»[9], τότε ἐπληρώθη τό· «Μύρον ἐκκενωθὲν ὄνομά σου»[10]. 'Η δὲ λέξις ἐκκένωσις σημαίνει τὴν μεγάλην καὶ πλουσίαν δαψίλειαν τῆς [γενομένης] δωρεᾶς.

12. Διὰ τοῦτο δὲν λέγεται· «'Εκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματος»[11], ὅταν εἷς ἢ δύο μόνον λαμβάνουν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔν τινι τόπῳ· ἀλλὰ μόνον τότε, ὅταν ἡ δωρεὰ τοῦ 'Αγίου Πνεύματος ἐξεχύθη εἰς ἅπαντα

---

1. Ρωμ. 5,5. 2. Λουκ. 11,13. 3. 'Ιωὴλ 3,1. 4. Ρωμ. 5,5. 5. Ἆσμ. 1,3. 6. Ψαλ. 75,2. 7. Ψαλ. 8,2. 8. Πράξ. 4,12. 9. Ψαλ. 137,2. 10. Ἆσμ. 1,3. 11. Πράξ. 2,17.

τὰ ἔθνη. Καὶ ὁ Ἀπόστολος ὑπενθυμίζει εἰς τὸν Τίτον τὴν δοθεῖσαν εἰς τὰ ἔθνη σωτηρίαν· «Οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ ὧν ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ διὰ λουτροῦ παλιγγενεσίας καὶ ἀνακαινώσεως Πνεύματος Ἁγίου, οὗ ἐξέχεεν ἐφ' ἡμᾶς πλουσίως»[1]. Καὶ ἐνταῦθα, πράγματι, ἡ λέξις ἔκχυσις δεικνύει τὴν πλουσίαν ἀπόδοσιν τοῦ Πνεύματος. Ἐξ ὅλων τούτων διδασκόμεθα, ὅτι ἡ οὐσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος γίνεται δεκτὴ καὶ ὅτι αὕτη, ἕνεκα τούτου, εἶναι ἄκτιστος. Ὁ Ἀπόστολος καλεῖ δεκτὴν μὲν οὐσίαν ἐκείνην, ἡ ὁποία γίνεται δεκτὴ ὑπὸ πολλῶν καὶ ἡ ὁποία χορηγεῖ εἰς αὐτοὺς τὴν ἑαυτῆς κοινωνίαν· δεκτικὴν δὲ οὐσίαν ἐκείνην, ἡ ὁποία πληροῦται διὰ τῆς μεταδόσεως ἄλλης τινος οὐσίας καὶ ἡ ὁποία, ἐνῷ λαμβάνει τι, δὲν λαμβάνεται ὑπό τινος ἄλλου. Διότι εἰς τὸ δεκτὸν ἔπεται ἀμέσως τὸ ἄτρεπτον, καὶ εἰς τὸ ἄτρεπτον τὸ αἰώνιον· οὕτω καὶ ἀντιθέτως, τοῦ δεκτικοῦ ἐφέπεται τὸ τρεπτόν, καὶ τοῦ τρεπτοῦ τὸ κτιστόν. Οὐδὲν ἄρα τῶν κτισμάτων εἶναι ἄτρεπτον καί, ἕνεκα τούτου, αἰώνιον. Ὅθεν, οὐχὶ μόνον τὸ ἐντὸς τῶν ἀνθρώπων λογικὸν εἶναι τρεπτὸν καὶ κτιστόν, ἀλλὰ καὶ ἡ αὐτὴ τρεπτότης ἐπανευρίσκεται εἰς ἅπαντα τὰ κτίσματα. Διότι οἱ θεῖοι λόγοι ἀναφέρουν μεταβολὰς καὶ πτώσεις ἀγγέλων. Πράγματι, ἂν καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀγγέλων καὶ τῶν ἄλλων ἐξεχουσῶν δυνάμεων ἐνεκαρτέρησεν ἐν τῇ μακαριότητι καὶ τῷ ἁγιασμῷ, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅμως ὅτι τινὲς ἐξ αὐτῶν, οἱ ὁποῖοι εἶχον τὴν αὐτὴν φύσιν, ἐτράπησαν, ἐμφαίνεται λίαν σαφῶς ὅτι οἱ πλείονες ἐξ αὐτῶν δὲν παρέμειναν ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν καταστάσει λόγῳ τοῦ ἀμεταβλήτου τῆς οὐσίας αὐτῶν, ἀλλὰ λόγῳ τῆς εἰς τὸν Κύριον προθύμου αὐτῶν δουλείας. Καὶ ἡ φύσις τῶν ὁμοίων δὲν δύναται νὰ εἶναι διάφορος. Διότι, ἐφ' ὅσον τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων εἶναι θνητόν, καὶ οἱ ἐπὶ μέρους ἄνθρωποι θὰ εἶναι θνητοί· ὡς καὶ τὸ ἀντίθετον, ἄν τινα ἐκ τῶν ἀνωτέρω κτισμάτων εἶναι ἀθάνατα, δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἅπαντα τὰ ἐντὸς τοῦ γένους καὶ τοῦ εἴδους τούτου ὁρισθέντα θὰ εἶναι ἀθάνατα.

13. Ἐφ' ὅσον δὲ ταῦτα ἔχουν οὕτω, καὶ ἂν εἷς μόνον ἄγγελος ἤθελε φανῇ τρεπτός, ἅπαντες θὰ ἦσαν τρεπτοί, μολονότι οἱ ἐγκαρτεροῦντες ἐν τῇ μακαριότητι δὲν εἶναι τρεπτοί· ὡς καὶ τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων εἶναι ἅπαντα διαιρετά, καίτοι ἅπαντα δὲν διαιροῦνται. Διότι τινὰ ἐξ αὐτῶν, ἀφοῦ ὑποστοῦν τὴν διαίρεσιν, ἐξηγοῦν καὶ τὴν φύσιν τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτῶν ὁμοίων. Τούτων οὕτως ἐκτεθέντων, ἐμφαίνεται ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔχει διάφορον ἢ τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα οὐσίαν. Ἂν δὲ τοῦτο εἶναι ἀληθές, ἀσεβέστατα τινὲς συναριθμοῦν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα μεταξὺ τῶν πάντων, λέγοντες ὅτι τό· τὰ πάντα ἐκτίσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Λόγου[2], σημαίνει τὴν κτίσιν καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διότι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀμφοτέρωθεν

1. Τίτ. 3,5, 2. Πρβλ. Ἰω. 1,3.

ἀπεδείχθη ὅτι, λόγῳ τῆς οὐσίας του, δὲν εἶναι ἓν τῶν πάντων, ἀλλ' εἶναι διάφορον ἁπάντων. Ἂν ὄντως τὰ κτίσματα, ὡς ἐδείξαμεν ἀνωτέρω, διαιροῦνται εἰς σωματικὰ καὶ ἀσώματα, καὶ ἂν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐκτίσθη, τοῦτο ἀσφαλῶς θὰ εἶναι εἴτε ὁρατὸν εἴτε ἀόρατον, ἤτοι σωματικὸν ἢ ἀσώματον. Ἀλλὰ τοῦτο, ὡς εἴπομεν προηγουμένως, οὐδόλως θὰ εἶναι σῶμα, ἐφ' ὅσον διδάσκει καὶ παρέχει γνῶσιν, ὡς καὶ προσλαμβάνεται ὑπὸ τῆς διανοίας καὶ τῆς ψυχῆς. Ἀλλὰ καὶ τοῦτο, ὡς ὀλίγον πρότερον περὶ αὐτοῦ διελέχθημεν, δὲν θὰ εἶναι οὔτε ἀόρατον κτίσμα. Ὅθεν καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος ἀποδεικνύει, ὅτι τοῦτο εἶναι διάφορον ἐξ ὅλων τῶν ἀγγέλων, λέγων· «Πρὸς τίνα δὲ τῶν ἀγγέλων εἴρηκέ ποτε· κάθου ἐκ δεξιῶν μου ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου; οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;»[1] Καὶ μετά τινα ἄλλα· «Πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη, συνεπιμαρτυροῦντος τοῦ Θεοῦ σημείοις τε καὶ τέρασι καὶ ποικίλαις δυνάμεσι καὶ Πνεύματος Ἁγίου μερισμοῖς κατὰ τὴν αὐτοῦ θέλησιν»[2]. Διότι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον λέγει· «Πρὸς τίνα τῶν ἀγγέλων»[3], πρέπει νὰ ληφθῇ ὡς ἐὰν ἔλεγεν ἐξ ἴσου· «Πρὸς οὐδένα», διότι διὰ τοῦ ὀνόματος ἄγγελος δηλοῖ τὴν οὐσίαν ὅλων τῶν ἀοράτων κτισμάτων. Πράγματι, ὁ Θεὸς δὲν εἶπε ποτὲ εἰς οὐδένα τῶν ἀγγέλων ἢ εἰς ἄλλο λογικὸν κτίσμα· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου». Διὰ τοῦτο [ὁ Ἀπόστολος] ἀναγγέλλει ὅτι, ἐν τῷ κοινῷ λόγῳ, δὲν λέγεται εἷς τι κτίσμα· «Κάθου ἐκ δεξιῶν μου». Καὶ τοῦτο διὰ τὸ κτίσμα γενικῶς. Οὗτος δέ, ὁμιλῶν περὶ ὅλων τῶν ἀοράτων κτισμάτων, λέγει ὅτι ταῦτα εἶναι πνεύματα λειτουργικά. Διὸ καὶ προσθέτει· «Οὐχὶ πάντες εἰσὶ πνεύματα λειτουργικὰ εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα;»[4] Διότι, καίτοι ἅπαντα τὰ ἀόρατα κτίσματα δὲν ἀποστέλλονται καθ' ἕκαστον, ἐν τούτοις, ἐφ' ὅσον ἄλλα τινὰ ἐκ τοῦ αὐτοῦ γένους καὶ τῆς αὐτῆς τιμῆς ἀποστέλλονται, καὶ ἅπαντα ἔχουν κατά τινα τρόπον τὴν δυνατότητα νὰ ἀποσταλοῦν, [διότι εὑρίσκονται] ἐν κοινωνίᾳ μεταξύ των καὶ ἔχουν τὴν αὐτὴν οὐσίαν μετὰ τῶν ἀποστελλομένων. Ὡς εἶναι λοιπὸν διάφορος ὅλων τῶν κτισμάτων ὁ Κύριος, δι' οὗ ἤρχισε τὸ κήρυγμα τῆς μεγάλης ἐκείνης σωτηρίας, περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος, θέλων νὰ μὴ παραμελῶμεν αὐτήν, λέγει: «Πῶς ἡμεῖς ἐκφευξόμεθα τηλικαύτης ἀμελήσαντες σωτηρίας; ἥτις ἀρχὴν λαβοῦσα λαλεῖσθαι διὰ τοῦ Κυρίου, ὑπὸ τῶν ἀκουσάντων εἰς ἡμᾶς ἐβεβαιώθη»[5]· καὶ ὡς εἶναι διάφορος ὅλων τῶν λειτουργικῶν πνευμάτων ὁ Θεός, ὅστις δίδει μαρτυρίαν περὶ τῆς σωτηρίας ταύτης διὰ σημείων τε καὶ τεράτων· οὕτως ἔχει διάφορον οὐσίαν ἐκείνων ἐντὸς

---

1. Ἑβρ. 1,13-14. Πρβλ. Ψαλ. 109,1. 2. Ἑβρ. 2,3-4. 3. Ἑβρ. 1,13. 4. Ἑβρ. 1,14. 5. Ἑβρ. 2,3.

τῶν ὁποίων ἐκχυθὲν διαμερίζεται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὰς διαιρέσεις τοῦ ὁποίου παρέχει κατὰ τὸ θέλημά του ὁ Θεός, διανέμων τοῦτο, οὐχὶ διὰ τμηματισμοῦ, ἀλλὰ διὰ τῆς κοινωνίας, εἰς ὅσους θέλει δώσει τοῦτο.

14. Ὅθεν, ἐφ' ὅσον ἀνεγνωρίσαμεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, συμφώνως πρὸς τὴν ἐκδοχὴν τῶν Γραφῶν, εἶναι ἀλλοῖον ἢ ἅπαντα τὰ κτίσματα, ματαίως, ἔτι δὲ πλέον, ἀσεβῶς τινές, θέλοντες νὰ ἀποδείξουν ὅτι ἐκεῖνο ἐκτίσθη, χρησιμοποιοῦν τὴν μαρτυρίαν, καθ' ἣν τὰ πάντα ἀναφέρονται ὅτι ἐκτίσθησαν διὰ τοῦ Λόγου, ἵνα δηλαδὴ ἀποδείξουν ὅτι καὶ ἡ αἰώνιος οὐσία ἐμπεριέχεται ἐντὸς τῶν πάντων. Ἐφ' ὅσον δὲ οὗτοι, ἵνα ἀποδείξουν τὴν κτίσιν ἐκείνου, χρησιμοποιοῦν ἀκόμη καὶ τὸν προφητικὸν λόγον, καθ' ὃν ὁ Θεὸς λέγει· «Κτίζω πνεῦμα»[1], ὀφείλομεν νὰ ἀποδείξωμεν σαφῶς, ὅτι οὗτοι εἶναι ἐκτὸς τῆς κατανοήσεως τῆς ἀληθείας καὶ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο. Διότι ὁ ἀναφερθεὶς λόγος τοῦ προφήτου δὲν ἐλέχθη περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἀντιλαμβάνεταί τις ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀκολουθίας καὶ τῆς συνοχῆς τοῦ λογίου. Πράγματι ὁ προφήτης Ἀμώς, ὁμιλῶν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· «Ἑτοιμάζου», λέγει, «τοῦ ἐπικαλεῖσθαι τὸν Θεόν σου, Ἰσραήλ, διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα καὶ ἀπαγγέλλων εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ, ποιῶν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τῆς γῆς· Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ»[2]. Διότι ὁ Θεός, ὅστις προηγουμένως εἶπεν ὅτι ἔκτισε καὶ ἐποίησε πνεῦμα, εἶπεν ἐπίσης ὅτι ἐστερέωσε βροντὴν καὶ ἐποίησεν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην. Ἂν λοιπὸν ἐπιμείνωμεν εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν διήγησιν, ἤτοι εἰς τὴν βροντήν, τὸν ὄρθρον καὶ τὴν ὁμίχλην, ὀφείλομεν νὰ διατηρήσωμεν, καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ πνεῦμα, τὴν ἰδίαν τῆς διηγήσεως τάξιν, ὁπότε τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Θεοῦ παρουσιάζεται ὡς ἑξῆς· Ἵνα ἐπικαλεσθῇς με, τὸν ὄντα Θεόν, τὸν τὰ πάντα φροντίζοντα καὶ τὸν τὰ πάντα δημιουργοῦντα, τὸν στερεοῦντα βροντὴν καὶ τὸν κτίζοντα πνεῦμα, τὸν διά τινας χρείας τῶν ἀνθρώπων ὄρθρον καὶ ὁμίχλην ποιοῦντα· ἑτοιμάζου, ἵνα ἐπικαλεσθῇς, ὦ Ἰσραήλ, ὅταν δὲ ἔσῃ ἕτοιμος πρὸς ἐπίκλησιν, ἵνα καὶ ἱκετεύσῃς με, τὸν τὰ ἀνωτέρω ὁρίσαντα, ὥστε νὰ ἀπολαύῃς τῆς καρποφορίας τῶν ἐποχῶν καὶ τῆς δωρεᾶς τῶν ἄλλων ἀγαθῶν, ἐμοῦ χορηγοῦντος εἰς σὲ τὰ πάντα ἐν ἑκάστῳ ἔτει κατὰ τὴν τάξιν τῆς φύσεως, ὥστε νὰ παρέρχεται ὁ χρόνος γονίμως, νὰ ἐπέρχωνται αἱ ὧραι τῶν ἐποχῶν κατὰ τὸ διάστημα αὐτῶν, νὰ ἠχοῦν αἱ βρονταὶ κατὰ τὸν καιρὸν αὐτῶν καὶ νὰ φυσᾷ ἡ ὠφέλιμος αὔρα μετ' ἐπικαίρων πνοῶν. Πράγματι, ἂν ἡ βροντή, ὁ ὄρθρος, ἡ ὁμίχλη, ὡς καὶ ἡ κτίσις τοῦ πνεύματος, κατανοηθοῦν δι' ἀλληγορίας, [τότε πάντα] ταῦτα δὲν θὰ δηλοῦν τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν μεταφορικὴν σημασίαν τοῦ πράγματος.

1. Πρβλ. Ἀμὼς 4,13. 2. Ἀμὼς 4,12-13.

15. Ἂν τοὐναντίον ἀντιτάξῃ τις, ὅτι [πάντα] ταῦτα λέγονται σαφῶς περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καθ' ὅσον καὶ ὅ,τι ἀκολουθεῖ ἀναφέρεται εἰς τὴν κτίσιν τοῦ πνεύματος· «Καὶ ἀπαγγέλλων εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ»[1], ἐν τῷ ἑβραϊκῷ κειμένῳ ἔχομεν· «Ἀπαγγέλλει εἰς τὸν ἄνθρωπον τὸν λόγον αὐτοῦ», ὅτι δηλαδὴ αὐτὸς οὗτος ὁ τῶν πάντων δημιουργὸς καὶ ἐμπνέει τοὺς προφήτας καὶ ἀναγγέλλει δι' αὐτῶν τὴν θέλησίν του εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἀλλὰ καὶ εἰς τοῦτο πρέπει νὰ δώσωμεν ἀπάντησιν, διότι αἱρετικοί τινες λέγουν ψευδῶς ὅτι, ἐκτὸς τοῦ Κυρίου καὶ Πατρὸς τοῦ Σωτῆρος, ὑπάρχει καὶ ἄλλος τις δημιουργός, κηρύσσοντες τοῦτο ἀσεβέστατα καὶ μὴ προβλέποντες, ὅτι ἡ μιαρὰ αὐτῶν εἰκασία τιμωρεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὅστις λέγει· Ἐγώ, ὁ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ τὰ ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου δημιουργῶν καὶ κυβερνῶν, ἀναγγέλλω εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὸν χριστόν μου. Ὅθεν τὸ ἔργον τῆς προνοίας μου εἶναι ὑπεράνω ὅλων τῶν ἄλλων ἔργων μου, καθ' ὅσον ἐγὼ εἶμαι ὁ αἴτιος, ὄχι μόνον τῶν ἐξωτερικῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἔχουν σχέσιν πρὸς τὴν ὠφέλειαν τῆς ψυχῆς καὶ τὸ συμφέρον τῆς διανοίας. Ἐγὼ δὲ νομίζω, ὅτι ἡ ἔκφρασις «κτίζω πνεῦμα»[2] ἐτέθη ὡς ἐὰν ἐσήμαινεν ἐξ ἴσου «κτίζων ἄνεμον». Διότι ὁ Θεὸς διευθύνει κατὰ τὴν διάθεσίν του τὰς πνοάς, αἱ ὁποῖαι παράγονται διὰ τῆς κινήσεως τοῦ ἀέρος, συμφώνως πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκομεν ἀλλαχοῦ· «Ὁ ἐξάγων ἀνέμους ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ»[3]. Εἶναι δὲ καλὸν ὅτι [ὁ Θεός], ἐν τῇ προτάσει ταύτῃ, δὲν λέγει «ὁ κτίσας», ἀλλ' «ὁ κτίζων πνεῦμα»[4]. Διότι, ἂν ὁ λόγος ἀνεφέρετο εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, θὰ ἔλεγεν ἀσφαλῶς «ὁ κτίσας». Δὲν κτίζει ὄντως τὸ αὐτὸ πρᾶγμα συνεχῶς. Νῦν δὲ μετὰ συνεπείας λέγεται περὶ τοῦ πνεύματος «ὁ κτίζων», διότι οἱ ἄνεμοι δὲν παράγονται μίαν μόνον φοράν, ἀλλά, ὅπου συμβαίνουν, παράγονται καθημερινῶς. Καὶ δὲν λέγεται τώρα εἰς μάτην «ὁ κτίζων πνεῦμα» ἄνευ ἄρθρου, (τὸ ὁποῖον δηλοῖ τὴν μοναδικότητα εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν), διότι [τὸ πνεῦμα τοῦτο] δὲν εἶναι ἅγιον, καθ' ὅσον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα προσαγορεύεται σχεδὸν πάντοτε ἐνάρθρως, ὡς εἰς τό· «Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα», ἤτοι αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα, «συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν»[5]· καὶ ἀλλοῦ· «Αὐτό ἐστι τὸ ζωοποιοῦν»[6]· καὶ πάλιν· «Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα», ἤτοι τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, «τὸ γὰρ Πνεῦμα πάντα ἐρευνᾷ, καὶ τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ»[7]· καὶ δύναταί τις νὰ ἐκλέξῃ πολλὰ ἄλλα [παρόμοια] ἐκ τῶν ἁγίων Γραφῶν. Πρέπει δὲ νὰ γνωρίζωμεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐάν που σπανίως προσαγορεύεται ἄνευ ἄρθρου, προσαγορεύεται τότε μετά τινος ἄλλης προσθήκης, ἡ ὁποία σημαίνει τὸ μεγαλεῖον αὐτοῦ. Ἂν δὲ ἄλλοτέ ποτε προσαγορεύεται ἄνευ ἄρθρου, τό-

---

1. Ἀμὼς 4,13. 2. Πρβλ. ἔνθ' ἀν. 3. Ψαλ. 134,7. 4. Ἀμὼς 4,13. 5. Ρωμ. 8,16. 6. Ἰω. 6,63. 7. Α' Κορ. 2,10.

τε τοῦτο δὲν δηλοῦται αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ἀλλ' ἡ μετοχὴ ἄλλου τινος εἰς αὐτό, ὡς π.χ. εἰς τὰς ἐκφράσεις «τὸ πνεῦμα Ἡλιοῦ»[1] καὶ «πνεύματι περιπατεῖτε»[2], καὶ εἰς τὰς παρομοίας ἄλλας τοιαύτας.

16. Ἐφ' ὅσον λοιπόν, ἐξ ὅσων ἀνέφερα καὶ ἄλλων πολλῶν, ἀπεδείχθη ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι κτίσμα, καὶ ὅτι οὐδέποτε συνηριθμήθη μετὰ τῶν κτιστῶν, ἀλλὰ συνετάχθη πάντοτε μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ, ἃς ἴδωμεν τώρα ποίαν διαφορὰν δύναται νὰ ἔχῃ ἐκεῖνο μετ' ἀμφοτέρων τούτων.

Ὁ Παῦλος, ἐν τῷ τέλει τῆς δευτέρας πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῆς, λέγει· «Ἡ χάρις τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ἡμῶν»[3]. Ὄντως, ἐκ τοῦ παρόντος χωρίου ἐμφαίνεται, ὅτι ἡ πρόσληψις τῆς Τριάδος εἶναι μία, ἐφ' ὅσον ὁ λαμβάνων τὴν χάριν τοῦ Χριστοῦ δύναται νὰ ἔχῃ ταύτην τόσον κατὰ χορήγησιν τοῦ Πατρός, ὅσον καὶ κατὰ δωρεὰν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διότι αὕτη δίδεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, συμφώνως πρὸς τό· «Χάρις ὑμῖν καὶ εἰρήνη ἀπὸ Θεοῦ πατρὸς ἡμῶν καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ»[4], μὴ διδομένης ἄλλης χάριτος ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ ἄλλης ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος, ὡς ἀκριβῶς καὶ [ὁ Ἀπόστολος] λέγει, ὅτι αὕτη δίδεται καὶ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐν πλήρει κοινωνίᾳ μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διότι καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα καλεῖται χάρις, κατὰ τό· «Καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτος ἐνυβρίσας, ἐν ᾧ ἡγιάσθη»[5]. Ὁ δὲ Θεός, παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ, δίδει ὑπόσχεσιν ἐκ νέου ὅτι μέλλει νὰ ἐκχύσῃ αὐτό, ἤτοι ὅτι μέλλει νὰ χορηγήσῃ λίαν δαψιλῶς «πνεῦμα χάριτος καὶ οἰκτιρμοῦ» εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ[6]. Διότι, ἐφ' ὅσον τις λάβῃ τὴν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, θὰ ἔχῃ αὐτὴν ὡς δοθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς καὶ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Διὰ τῆς μιᾶς ἄρα χάριτος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὡς πλήρους ἐνεργείας ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ Τριὰς ἔχει μίαν [μόνον] οὐσίαν. Ἐν ἄλλῳ δὲ χωρίῳ· «Ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ», λέγει, «μετὰ πάντων ὑμῶν»[7], ἤτοι ἡ ἀγάπη ἡ χορηγουμένη ὑπὸ τῆς Τριάδος καὶ θεμελιουμένη ἐπ' αὐτῆς. Διότι ὁ Σωτὴρ λέγει· «Ὁ ἔχων τὰς ἐντολάς μου καὶ τηρῶν αὐτάς, ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀγαπῶν με· ὁ δὲ ἀγαπῶν με ἀγαπηθήσεται ὑπὸ τοῦ πατρός μου, καὶ ἐγὼ ἀγαπήσω αὐτόν»[8]. Καί, πράγματι, δὲν εἶναι ἄλλη ἡ ἀγάπη τοῦ Σωτῆρος καὶ ἄλλη ἡ ἀγάπη τοῦ Πατρὸς πρὸς τοὺς ἠγαπημένους. Διότι ὁ Θεὸς ἀγαπᾷ πρὸς σωτηρίαν· «Οὕτω γὰρ ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς

---

1. Δ' Βασ. 2,15. 2. Γαλ. 5,16. 3. Β' Κορ. 13,13. 4. Ρωμ. 1,7. Α' Κορ. 1,3. Κολ. 1,2. 5. Ἑβρ. 10,29. 6. Ζαχ. 12,10. 7. Β' Κορ. 13,13. 8. Ἰω. 14,21.

αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον»[1]. Ὁμοίως καὶ ὁ Υἱός, ὅστις εἶναι ἡ ζωή, ἀγαπᾷ ὅσους θέλει νὰ γίνουν καλύτεροι, ἵνα δώσῃ εἰς αὐτοὺς τὴν ζωὴν καὶ τὴν σωτηρίαν. Διὰ τοῦτο λέγει ὅτι ἀγαπᾷ τὸν ἀγαπώμενον ὑπὸ τοῦ Πατρός. Καὶ περὶ τούτου γίνεται λόγος παρὰ τῷ Προφήτῃ· «Οὗτος αὐτοὺς σώσει»[2], διότι ἠγάπησεν αὐτούς.

17. Ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ ἀγάπη αὕτη εἶναι καρπὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς καὶ ἡ χαρὰ καὶ ἡ εἰρήνη, αἱ ὁποῖαι χορηγοῦνται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, λέγων· «Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ Πνεύματός ἐστι χαρά, εἰρήνη, ἀγάπη»[3]. Ἡ ἀγάπη αὕτη ἐξεχύθη εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· «Ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ», λέγει, «ἐκκέχυται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν διὰ Πνεύματος Ἁγίου»[4]. Διότι πᾶς ὁ κοινωνῶν μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κοινωνεῖ διὰ τῆς μετοχῆς ἐκείνου, κατὰ τό· «Καὶ ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ πάντων ὑμῶν»[5]. Καὶ ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ· «Εἴ τις κοινωνία Πνεύματος...»[6]. Ἐφ' ὅσον ἔχει τις τὴν σοφίαν καὶ τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, ὡς καὶ τὴν ἐν πᾶσιν ἀλήθειαν, θὰ ἔχῃ καὶ τὴν κοινωνίαν ἁγιότητος ἐν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι· «Πιστὸς δὲ ὁ Θεὸς δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ»[7]. Ὁ δὲ Ἰωάννης γράφει περὶ τοῦ Πατρός· «Ἐὰν ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτός ἐστιν ἐν τῷ φωτί, κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ»[8]. Καὶ ἀκόμη· «Ἡ κοινωνία δὲ ἡ ἡμετέρα μετὰ τοῦ πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ»[9]. Πᾶς ὁ κοινωνῶν ἄρα μετὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κοινωνεῖ παραχρῆμα μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ μετὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ ἔχων δὲ τὴν ἀγάπην τοῦ Πατρὸς ἔχει αὐτὴν καὶ ἐκ τοῦ Υἱοῦ, συντελουμένην διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἀλλὰ καὶ ὁ μετέχων εἰς τὴν χάριν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχει τὴν αὐτὴν χάριν, τὴν διδομένην ὑπὸ τοῦ Πατρὸς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οὕτως ἀναγνωρίζεται ὅτι ἡ ἐνέργεια τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἐν πᾶσιν ἡ αὐτή. Ὅσων δὲ ἡ ἐνέργεια εἶναι μία, καὶ ἡ οὐσία αὐτῶν εἶναι μία, ἐφ' ὅσον ὅσα ἔχουν τὴν αὐτὴν οὐσίαν εἶναι ὁμοούσια καὶ ἔχουν τὰς αὐτὰς ἐνεργείας, ὅσα δὲ ἔχουν διάφορον οὐσίαν εἶναι ἀνομοιούσια, ἀσύμφωνα καὶ ποικίλα.

18. Ἡ ἑνότης ὅμως τῆς Τριάδος δὲν διδάσκεται μόνον ἐξ ὅσων παρεθέσαμεν προηγουμένως, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἄλλων ἀναριθμήτων [χωρίων], περὶ ὧν θὰ γίνῃ πάλιν λόγος δι' ὀλίγων κατὰ τὴν σειρὰν αὐτῶν. Ὁ Πέτρος, ἐλέγχων τὸν Ἀνανίαν ἐπὶ τοῦ ὅτι οὗτος, κατὰ τὴν πώλησιν ἀγροῦ, ἔλεγεν ὅτι εἶχε παραδώσει ὁλόκληρον τὸ ἀντίτιμον αὐτοῦ, ἐνῷ εἶχε καταχρασθῇ τοῦτο κατὰ τὸ ἥμισυ, ἀνεγνώρισε τὴν ἑνότητα

---

1. Ἰω. 3,16. 2. Ἡσ. 33,22. 35,4. 3. Γαλ. 5,22. 4. Ρωμ. 5,5. 5. Β' Κορ. 13,13. 6. Φιλιπ. 2,1. 7. Α' Κορ. 1,9. 8. Α' Ἰω. 1,7. 9. Α' Ἰω. 1,3.

τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ τοῦ Θεοῦ οὐχὶ κατ' ἀριθμόν, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν, λέγων· «Ἀνανία, διατί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου, ψεύσασθαί σε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον καὶ νοσφίσασθαι ἀπὸ τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου; οὐχὶ μένον σοι ἔμενε καὶ πραθὲν ἐν τῇ σῇ ἐξουσίᾳ ὑπῆρχε; τί ὅτι ἔθου ἐν τῇ καρδίᾳ σου τὸ πρᾶγμα τοῦτο; οὐκ ἐψεύσω ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ»[1]. Ἂν λοιπὸν ὁ ψευδόμενος εἰς τὸν Κύριον, ψεύδεται εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἂν ὁ ψευδόμενος εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ψεύδεται εἰς τὸν Θεόν, δὲν χωρεῖ οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὡς δὲ ἡ ἁγιότης ὑπάρχει ἐντὸς τοῦ Θεοῦ, οὕτω καὶ ἡ θεότης ἐννοεῖται ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἀπεδείξαμεν ὅτι ἔχει τὴν αὐτὴν φύσιν μετὰ τοῦ Πατρός, δὲν διαφέρει καὶ τῆς θεότητος τοῦ Υἱοῦ, καθ' ὅσον ὁ Σωτὴρ λέγει πρὸς τοὺς μαθητάς του· «Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τὰς συναγωγὰς καὶ τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ μεριμνᾶτε πῶς ἢ τί ἀπολογήσασθε· τὸ γὰρ Ἅγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἃ δεῖ εἰπεῖν»[2]. «Θέσθε οὖν εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι· ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καί σοφίαν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι»[3]. Πράγματι, λέγων εἰς αὐτοὺς ὅτι οὗτοι δὲν ἔπρεπε νὰ ἀνησυχοῦν δι' ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσουν εἰς τοὺς ἀντιλέγοντας, ἀφοῦ θὰ ἐδιδάσκοντο ἐν ἐκείνῃ τῇ ὥρᾳ ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀποκριθοῦν, ἀμέσως [ὁ Σωτὴρ] παρουσίασε τὴν αἰτίαν τῆς ἐμπιστοσύνης ταύτης· «Θέσθε», λέγων, «εἰς τὰς καρδίας ὑμῶν μὴ προμελετᾶν ἀπολογηθῆναι· ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, ᾗ οὐ δυνήσονται ἀντειπεῖν οὐδὲ ἀντιστῆναι»[4]. Διότι, ἀφοῦ εἶπεν ὅτι θὰ διδάξῃ αὐτοὺς διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσουν ἐν τῷ καιρῷ τῆς ἀπολογίας των, εἶπεν ἀκολούθως· «Ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν, κλπ.»[5].

19. Ἐκ τούτων ἐμφαίνεται ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ διδομένη εἰς τοὺς μαθητὰς σοφία εἶναι ἡ σοφία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἡ διδασκαλία τοῦ Κυρίου· ἡ κοινωνία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος μετὰ τοῦ Υἱοῦ εἶναι ἡ μία αὐτῶν φύσις καὶ θέλησις. Ἐφ' ὅσον δὲ ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, ὅτι τὸ Πνεῦμα εἶναι φυσικῶς συνημμένον μετὰ τοῦ Μονογενοῦς τοῦ Θεοῦ καὶ μετὰ τοῦ Θεοῦ Πατρός, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι ἕν, κατὰ τό· «Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν»[6], ἡ Τριὰς παρουσιάζεται ὡς ἀδιαίρετος καὶ ἀδιαχώριστος κατὰ τὴν φύσιν. Ἐν ἄλλῳ δὲ χωρίῳ τοῦ Εὐαγγελίου λέγεται*· «Οὐ γὰρ ὑμεῖς ἐστε οἱ λαλοῦντες, ἀλλὰ τὸ Πνεῦμα τοῦ πατρὸς ὑμῶν τὸ λαλοῦν ἐν ὑμῖν»[7]. Ἂν ἄρα τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς λαλῇ ἐντὸς τῶν ἀποστόλων,

---

1. Πράξ. 5,3-4. 2. Λουκ. 12,11-12. 3. Λουκ. 21,14-15. 4. Αὐτόθι. 5. Ἔνθ' ἀν. 6. Ἰω. 10,30. 7. Ματθ. 10,20.

* Τὸ λατινικὸν κείμενον ἔχει ἐκ παραδρομῆς· «ἐν ἄλλῳ δὲ Εὐαγγελίῳ λέγεται».

διδάσκον αὐτούς ὅ,τι θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπαντήσουν, καὶ ἂν ὅ,τι διδάσκεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἶναι σοφία, ἣν δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν ἄλλην ἐκτὸς τοῦ Υἱοῦ, ἐμφαίνεται λίαν σαφῶς ὅτι τὸ Πνεῦμα ἔχει τὴν αὐτὴν φύσιν μετὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ μετὰ τοῦ Πατρός, τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ Πνεῦμα· συνεπῶς, ἀφοῦ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι ἕν, ἡ Τριὰς συνάπτεται διὰ τῆς ἑνότητος τῆς οὐσίας.

20. Ἡ ἑνότης, ἡ φύσις καὶ ἡ δύναμις τῆς Τριάδος ἐμφαίνονται καὶ ἔκ τινος ἄλλου παραδείγματος τῶν Γραφῶν. Ὁ Υἱὸς προσαγορεύεται ὡς ἡ χείρ, ἡ δεξιὰ καὶ ὁ βραχίων τοῦ Πατρός. Διὰ τῶν λέξεων τούτων, ὡς συχνάκις εἴπομεν, ἀποδεικνύεται ἡ ἀνυπαρξία διαφορᾶς ἐντὸς τῆς μιᾶς φύσεως. Τὸ Ἅγιον Πνεῦμα προσαγορεύεται ἐπίσης καὶ ὡς ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ, κατὰ λόγον τῆς συζεύξεως τῆς φύσεως τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Οὕτως, εἷς ἓν τῶν Εὐαγγελίων, ἐναντίον ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπετίμων τὰ σημεῖα τοῦ Κυρίου λέγοντες· «Ἐν Βεελζεβοὺλ τῷ ἄρχοντι τῶν δαιμονίων ἐκβάλλει τὰ δαιμόνια»[1], ὁ Σωτήρ, ἐπερωτῶν αὐτούς, λέγει· «Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Βεελζεβοὺλ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, οἱ υἱοὶ ὑμῶν ἐν τίνι ἐκβάλλουσι;[2] Εἰ δὲ ἐν δακτύλῳ Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια, ἄρα ἔφθασεν ἐφ' ὑμᾶς ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ»[3]. Ἄλλος εὐαγγελιστής, ἀναφέρων τὸ αὐτὸ χωρίον, παρουσιάζει τὸν Υἱὸν λέγοντα· «Εἰ δὲ ἐγὼ ἐν Πνεύματι Θεοῦ ἐκβάλλω τὰ δαιμόνια»[4]. Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ δάκτυλος τοῦ Θεοῦ εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἂν ἄρα ὁ δάκτυλος συνδέεται μετὰ τῆς χειρὸς καὶ ἡ χεὶρ μετ' ἐκείνου εἰς ὃν αὕτη ἀνήκει, τότε καὶ ὁ δάκτυλος, ἄνευ ἀμφιβολίας, ἀνάγεται εἰς τὴν οὐσίαν ἐκείνου, τοῦ ὁποίου εἶναι ὁ δάκτυλος.

21. Ἀλλὰ πρόσεχε, ἀφοῦ περιέπεσες εἰς τὰ ταπεινὰ καὶ ἐλησμόνησες τὸν λόγον, περὶ οὗ στρέφεται νῦν ἡ συζήτησις, μὴ ἐντυπώσῃς εἰς τὸν νοῦν σου τὰς διαφορὰς τῶν σωματικῶν ἀρθρώσεων καὶ ἀρχίσῃς νὰ πλάθῃς διὰ τῆς φαντασίας τὰ μεγέθη καὶ τὰς ἀνομοιότητας τῶν σωμάτων, ὡς καὶ τὰ μεγαλύτερα ἢ τὰ μικρότερα ἄλλα μέλη αὐτῶν, λέγων ὅτι ὁ δάκτυλος διαφέρει τῆς χειρὸς διὰ πολλῶν ἀνομοιοτήτων, καὶ ἡ χεὶρ ἐκείνου εἰς ὃν αὕτη ἀνήκει, ἐφ' ὅσον ἡ Γραφὴ ὁμιλεῖ τώρα περὶ τῶν ἀσωμάτων, θέλουσα νὰ ἀποδείξῃ μόνον τὴν ἑνότητα, οὐχὶ δὲ τὸ μέτρον τῆς οὐσίας αὐτῶν· διότι, ὡς ἡ χεὶρ δὲν χωρίζεται τοῦ σώματος, δι' ἧς τοῦτο ἐπιτελεῖ καὶ κατασκευάζει τὰ πάντα, καὶ ἀνήκει εἰς ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ χείρ, οὕτω καὶ ὁ δάκτυλος δὲν χωρίζεται τῆς χειρός, τῆς ὁποίας εἶναι ὁ δάκτυλος. Διὰ τοῦτο, ὅταν διανοῆσαι περὶ τοῦ Θεοῦ, παραμέρισε τὰς ἀνομοιότητας καὶ τὰ μέτρα, κατανόησε δὲ τὴν ἑνότητα τοῦ δακτύλου, τῆς χειρὸς καὶ ἁπάσης τῆς οὐσίας· διὰ τοῦ δακτύλου τούτου ἐγράφη ὁ νόμος ἐπὶ τῶν λιθίνων πλακῶν.

---

1. Λουκ. 11,15. 2. Λουκ. 11,19. 3. Λουκ. 11,20. 4. Ματθ. 12,28.

Εἶναι λίαν εὔκολον νὰ δώσωμεν τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἡμετέρας πίστεως καὶ δι' ἄλλης τινὸς μαρτυρίας τῆς Γραφῆς. Μόνον ὁ Θεὸς λέγεται σοφός[1], διότι δὲν λαμβάνει τὴν σοφίαν ἔκ τινος ἄλλου καὶ δὲν προσαγορεύεται σοφὸς ἐκ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν σοφίαν ἄλλου τινός, ἐπειδὴ πολλοὶ λέγονται σοφοὶ οὐχὶ ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, ἀλλ' ἐκ τῆς μεταδόσεως τῆς σοφίας. Πράγματι, ὁ Θεὸς δὲν λέγεται ὅτι ἔγινε σοφὸς ἐκ τῆς μετοχῆς αὐτοῦ εἰς τὴν σοφίαν ἄλλου τινὸς ἢ ἄλλοθέν ποθεν, διότι εἶναι ὁ μόνος σοφός, ὁ γεννῶν σοφίαν καὶ ὁ κάμνων ἄλλους σοφούς. Ἡ σοφία δὲ αὕτη εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ὅστις καλεῖται ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ[2]. Ἀλλὰ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα λέγεται σοφία. Καθὼς καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ ἐπλήσθη πνεύματος σοφίας[3]. Ὡς ἄρα ὁ μόνος σοφὸς Θεός, ἐπειδὴ δὲν λαμβάνει ἄλλοθεν σοφίαν, ἀλλὰ κάμνει σοφοὺς καὶ γεννᾷ σοφίαν, εἶναι ὁ μόνος σοφός, πλὴν ὅλων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι καλοῦνται σοφοί, λόγῳ τῆς προσηγορίας αὐτοῦ· «Πλῆθος δὲ σοφῶν σωτηρία κόσμου»[4], καί· «Οἱ δὲ ἑαυτῶν ἐπιγνώμονες σοφοί»[5], καὶ ἀκόμη· «Ὁ συμπορευόμενος σοφοῖς σοφὸς ἔσται»[6], οὕτω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐπειδὴ δὲν λαμβάνει ἄλλοθεν τὴν σοφίαν, λέγεται πνεῦμα σοφίας· διότι τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας εἶναι ἀκριβῶς ὅ,τι ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἡ φύσις αὐτοῦ δὲν εἶναι ἄλλο τι ἢ τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, περὶ ὧν ἐπραγματεύθημεν ἤδη διεξοδικῶς ἐν τῷ Περὶ αἱρέσεων. Διὰ τοῦτο, ἵνα μὴ ἐπαναλάβωμεν ἀνωφελῶς τὰ αὐτά, ἠρκέσθημεν εἰς τὴν προτέραν συζήτησιν.

22. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν τὸ Πνεῦμα τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας εἶναι ἀδιαχώριστον τοῦ Υἱοῦ, αὐτὸ εἶναι ἡ ἀφ' ἑαυτῆς ὑπάρχουσα σοφία καὶ ἀλήθεια. Διότι τοῦτο, ἂν ἦτο δεκτικὸν τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας, θὰ κατέληγε κάποτε εἰς τὸ νὰ παύσῃ νὰ ἔχῃ ὅ,τι ἐδέχθη ἄλλοθεν, ἤτοι τὴν σοφίαν καὶ τὴν ἀλήθειαν. Ὁ δὲ Υἱός, ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς εἶναι ἡ ἀφ' ἑαυτῆς ὑπάρχουσα σοφία καὶ ἀλήθεια, δὲν διαχωρίζεται τοῦ Πατρός, ὅστις ὑπὸ τῶν λόγων τῶν Γραφῶν διακηρύσσεται ὡς ὁ μόνος σοφὸς καὶ ὡς ἡ ἀλήθεια.

Θὰ ἴδωμεν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ὅσον εἶναι τὸ πνεῦμα τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας, ἔχει τὴν αὐτὴν σχέσιν ἑνότητος καὶ οὐσίας μετὰ τοῦ Υἱοῦ, καὶ ὅτι ὁ Υἱὸς δὲν διαφέρει πάλιν τῆς οὐσίας τοῦ Πατρός. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ὁ Υἱὸς εἶναι ἡ εἰκὼν τοῦ ἀοράτου Θεοῦ καὶ ἡ μορφὴ τῆς οὐσίας αὐτοῦ[7], οἱ ἀπεικονίζοντες καὶ μορφοῦντες ἐν ἑαυτοῖς τὴν εἰκόνα ἢ τὴν μορφὴν ταύτην φέρονται πρὸς τὴν ὁμοίωσιν τοῦ Θεοῦ, λαμβάνοντες πάντως τὴν τοιαύτην μορφὴν καὶ εἰκόνα κατὰ τὰς δυνά-

---

1. Πρβλ. Ρωμ. 16,27. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 1,24. 3. Πρβλ. Ἐξ. 35,31. 4. Σ. Σολ. 6,24. 5. Παρμ. 13,10. 6. Παρμ. 13,20. 7. Πρβλ. Ἑβρ. 1,3 ἔνθα σημειοῦται «ὁ χαρακτὴρ τῆς ὑποστάσεως». Ὁ ὅρος «ὑπόστασις» ἐνταῦθα ταυτίζεται πρὸς τὸν ὅρον «οὐσία».

μεις τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιδόσεως. Ὁμοίως καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ὅσον εἶναι ἡ σφραγὶς τοῦ Θεοῦ· οἱ λαμβάνοντες τὴν μορφὴν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, ὡς σφραγισθέντες δι' ἐκείνου, φέρονται πρὸς τὴν σφραγῖδα τῆς σοφίας καὶ τῆς γνώσεως τοῦ Χριστοῦ, πλήρεις ἤδη πίστεως[1]. Διότι ὑπάρχουν διάφορα εἴδη ἐνεργειῶν, ἀλλὰ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα εἶναι τὸ ἐνεργοῦν τὰ πάντα ἐν πᾶσι[2]. Ἐνεργοῦντος ἄρα τοῦ Πατρὸς τὴν ποικίλην τῶν χαρισμάτων πληθύν, ταύτην ὁ Υἱός, ὡς ἐνυπόστατον, πολλαπλασιάζει διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· «Ὧ μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδοται λόγος σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, ἑτέρῳ δὲ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ Πνεύματι»[3], ὡς καὶ τὰς ἄλλας ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου ἀπαριθμουμένας δωρεάς, εἰς τὰς ὁποίας προστίθεται· «Πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἓν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἑκάστῳ καθὼς βούλεται»[4].

23. Ἐντεῦθεν, ὅταν λέγωμεν ὅτι ἡ φύσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι ἡ ἐνεργοῦσα καί, οὕτως εἰπεῖν, ἡ διανέμουσα [τὰ χαρίσματα], δὲν παρασυρόμεθα ὑπὸ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι λέγουν ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἡ ἐνέργεια καὶ οὐχὶ ἡ οὐσία τοῦ Θεοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων χωρίων ἀποδεικνύεται ἡ ἀφ' ἑαυτῆς ὑπάρχουσα φύσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ γράφουν οἱ ἀπόστολοι· «Ἔδοξε γὰρ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι καὶ ὑμῖν»[5], διότι ὅ,τι λέγεται διὰ τοῦ «ἔδοξε» δὲν σημαίνει τὴν ἐνέργειαν, ἀλλὰ τὴν φύσιν, μάλιστα δὲ ὅταν ἀνευρίσκεται παρόμοιόν τι, ἀναφερόμενον εἰς τὸν Κύριον· «Ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο»[6]. Ἐξ ἄλλου, καὶ οἱ λόγοι ἐκείνου ἀναγινώσκονται συχνότατα, ὡς εἰς τό· «Νηστευόντων δὲ αὐτῶν καὶ λειτουργούντων», τῶν μαθητῶν δηλαδὴ τοῦ Χριστοῦ, «εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον· ἀφορίσατε δή μοι τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Σαῦλον εἰς τὸ ἔργον ὃ προσκέκλημαι αὐτούς»[7]. Τὸ χωρίον τοῦτο, δείκτης τῆς θεότητος καὶ τῆς ἐξουσίας, δὲν δηλοῖ κτιστήν τινα οὐσίαν, ἀλλ' ἄκτιστον. Διότι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν ἐκάλεσε τὸν Βαρνάβαν καὶ τὸν Παῦλον δι' ἄλλο τι ἔργον, ὅπερ δὲν ἦτο τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἀφοῦ ἡ διακονία, ἣν ἐνεπιστεύθη καὶ παρέδωκεν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα, ἦτο διακονία τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὁ Παῦλος λέγει πρὸς τοὺς Γαλάτας· «Ὁ γὰρ ἐνεργήσας Πέτρῳ εἰς ἀποστολὴν τῆς περιτομῆς ἐνήργησε καὶ ἐμοὶ εἰς τὰ ἔθνη[8]... καὶ Βαρνάβα»[9]. Διότι οὗτοι κατηυθύνθησαν ὁμοῦ εἰς τὰ ἔθνη διὰ τῆς αὐθεντίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Χριστοῦ ἐπληρώθη τὸ ἔργον τοῦ Πνεύματος εἰς τοὺς ἀποστόλους, ὡς αὐτοὶ οὗτοι οἱ ἀπόστολοι ὁμολογοῦν ὅτι λαλοῦν ἐν Χριστῷ, καὶ ὅ,τι εἶδον διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ὀφθαλμῶν καὶ ὅτι ἐγένοντο ὑπηρέται τοῦ λόγου,

---

1. Πρβλ. Α' Κορ. 12,6. 2. Πρβλ. Α' Κορ. 12,6. 3. Α' Κορ. 12,8-9 4. Α' Κορ. 12,11. 5. Πράξ. 15,28. 6. Ἰώβ, 1,21. 7. Πράξ. 13,2· 8. Γαλ. 2,8. 9. Γαλ. 2,9.

ἤτοι τοῦ Χριστοῦ, ὡς καὶ οἰκονόμοι τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ[1]. Τέλος οὗτοι, ὡς κατέχοντες τὴν ἀρχὴν διὰ τῆς ἱερωσύνης, ἀνεδείχθησαν μυσταγωγοὶ τῆς πίστεως ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, ὅστις λέγει· «Πορευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη βαπτίζοντες αὐτοὺς εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»[2]. Καὶ ὡς ὀρθότατα ὁ Ἀπόστολος γράφει· «Εἷς Κύριος, μία πίστις, ἓν βάπτισμα»[3]. Ποῖος δὲν θὰ ἀναγκασθῇ ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς ἀληθείας νὰ ἀποδεχθῇ τὴν ἀνυπαρξίαν διαφορᾶς ἐντὸς τῆς Ἁγίας Τριάδος, ἀφοῦ μία εἶναι ἡ πίστις εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ ἀφοῦ τὸ λουτρὸν δίδεται καὶ ἐπικυροῦται εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος;

24. Δὲν φρονῶ ὅτι ἐνδέχεταί τις νὰ εἶναι τόσον ἄφρων καὶ ἄλογος, ὥστε νὰ νομίσῃ ὅτι τὸ τέλειον βάπτισμα εἶναι τὸ διδόμενον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, ἄνευ τῆς προσλήψεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος· ἢ πάλιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, παραλειπομένου τοῦ ὀνόματος τοῦ Υἱοῦ· ἢ ὄντως εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μὴ προτιθεμένου τοῦ ὀνόματος τοῦ Πατρός. Διότι, ἂν καὶ εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ τις μετὰ λιθίνης, οὕτως εἰπεῖν, καρδίας καὶ τελείως παράφρων, ὅστις θὰ ἐπεχείρει νὰ βαπτίσῃ κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ παραλείψῃ ἓν τῶν ἐντεταλμένων ὀνομάτων, ἤτοι [νὰ καταστῇ] νομοθέτης ἀντίθετος τοῦ Χριστοῦ, οὗτος πάντως θὰ βαπτίσῃ ἄνευ τελειώσεως, ἔτι δὲ μᾶλλον οὐδόλως θὰ δυνηθῇ νὰ ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν ὅσους ἐνόμισεν ὅτι οὗτοι παρ' αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν. Ἐκ τούτων συνάγεται πόσον ἀδιαίρετος εἶναι ἡ οὐσία τῆς Τριάδος, ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι ἀληθῶς ὁ Πατὴρ τοῦ Υἱοῦ, ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ἀληθῶς ὁ Υἱὸς τοῦ Πατρός, καὶ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἀληθῶς τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρός, ἔτι δὲ τὸ [Πνεῦμα] τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας, [τὸ Πνεῦμα] δηλαδὴ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. Αὕτη ἄρα εἶναι ἡ σωτηρία τῶν πιστευόντων, ἐν τῇ Τριάδι δὲ ταύτῃ τελειοῦται ἡ οἰκονομία τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως. Διότι, ὅταν ὁ Σωτὴρ ἀπέστειλε τοὺς μαθητάς του, ἵνα οὗτοι κηρύξουν τὸ Εὐαγγέλιον, λέγεται ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ «ἔθετο ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ πρῶτον ἀποστόλους, δεύτερον προφήτας, τρίτον διδασκάλους»[4], ἵνα οὗτοι διδάξουν τὰ δόγματα τῆς ἀληθείας, συμφωνούσης καὶ τῆς γνώμης τοῦ Ἀποστόλου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου· «Ἀλλὰ καθὼς δεδοκιμάσμεθα ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πιστευθῆναι τὸ εὐαγγέλιον, οὕτω λαλοῦμεν, οὐχ ὡς ἀνθρώποις ἀρέσκοντες, ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ δοκιμάζοντι τὰς καρδίας ἡμῶν»[5]· παραδίδεται [δηλονότι] ὅτι, τοὺς ἰδίους ἐκείνους τοὺς ὁποίους ὁ Χριστὸς ἔταξε νὰ εἶναι διδάσκαλοι καὶ ὁ Πατὴρ ἐπεδοκίμασε, τὸ

---

1. Πρβλ. Α' Κορ. 4,1. 2. Ματθ. 28,19. 3. Ἐφ. 4,5. 4. Α' Κορ. 12,28. 5. Α' Θεσ. 2,4.

Ἅγιον Πνεῦμα κατέστησεν οἰκονόμους καὶ προεστῶτας τῆς Ἐκκλησίας. Διότι, ὅταν ὁ ἀπόστολος Παῦλος συνήθροισε πρεσβυτέρους ἐκ διαφόρων τόπων καὶ πολλῶν Ἐκκλησιῶν εἰς Μίλητον· «Προσέχετε ἑαυτοῖς», εἶπε, «καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἔθετο ἐπισκόπους, ποιμαίνειν τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ, ἣν περιεποιήσατο διὰ τοῦ ἰδίου αἵματος»[1]. Ἂν λοιπὸν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔθεσεν ἐπὶ κεφαλῆς τῆς Ἐκκλησίας ὅσους ὁ Χριστὸς ἀπέστειλεν, ἵνα οὗτοι εὐαγγελίσουν καὶ βαπτίσουν τὰ ἔθνη, ἀφοῦ προωρίσθησαν διὰ τῆς βουλῆς τοῦ Πατρός, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἔγκρισις τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι μία καὶ ὅτι, συνεπῶς, ἡ οὐσία τῆς Τριάδος εἶναι ἡ αὐτή.

Ἀλλὰ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν καὶ ὅτι, ἐντὸς τῆς καρδίας καὶ τῆς διανοίας δὲν δύναται νὰ οἰκήσῃ τὸ κτίσμα ἢ μόνον ὁ Θεὸς καὶ ὁ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι λόγος αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ Πατὴρ πρός τινας· «Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω»[2]. Πρὸς τοῦτον δὲ ἀπευθύνει τις τὸν λόγον· «Σὺ δὲ ἐν ἁγίῳ κατοικεῖς, ὁ ἔπαινος τοῦ Ἰσραήλ»[3]. Πράγματι, ὁ τῶν ἁπάντων κτισμάτων μέγας δημιουργὸς οἰκεῖ ἐν ὑψηλοῖς[4]. Ἀλλ' ὁ μονογενὴς Υἱὸς οἰκεῖ ἐντὸς τῆς καθαρᾶς διανοίας καὶ καρδίας τῶν πιστευόντων. Ὅθεν ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι ὁ Χριστὸς οἰκεῖ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον διὰ τῆς ἐν Πνεύματι πίστεως, γράφων οὕτω· «Διὰ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, κατοικῆσαι τὸν Χριστὸν διὰ τῆς πίστεως ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν»[5]. Αὐτὸς δὲ οὗτος λέγει περὶ ἑαυτοῦ· «Ζῇ ἐν ἐμοὶ Χριστός»[6], καὶ πάλιν· «Ὁ ἐν ἐμοὶ λαλῶν Χριστός»[7]· καὶ ὁ Σωτήρ· «Ἐλευσόμεθα», εἶπεν, «ἐγὼ καὶ ὁ πατήρ», (δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι ἐλεύσονται εἰς ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος φυλάσσει τὰς ἐντολάς του), «καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν». Τὸ λόγιον δὲ τοῦτο ἔχει ὡς ἑξῆς· «Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιήσομεν»[8]. Ἐν ἄλλῳ δὲ χωρίῳ σύμπασα ἡ φύσις τῶν λογικῶν κτισμάτων λέγεται «σκηνὴ» τοῦ Σωτῆρος[9].

25. Ὡς δὲ ὁ Κύριος Ἰησοῦς εἶναι ἐπὶ τὸν οἶκον αὐτοῦ, οὗ οἶκος εἴμεθα ἡμεῖς[10], οὕτω καὶ ὁ οἶκος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ὁ ναὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν ᾧ ἐνοικεῖ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ Παῦλος, γράφων πρὸς τοὺς Κορινθίους, λέγει· «Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;»[11] Ἂν δὲ ἐν τῷ οἴκῳ καὶ τῷ ναῷ, ἐν ᾧ ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Σωτὴρ ἐνοικοῦν, εὑρίσκεται ἐκεῖ καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐκ τούτου ἀποδεικνύεται ἡ ἀδιαίρετος τῆς Τριάδος οὐσία. Μετ' οὐ δὲ πολλὰ τῆς αὐτῆς ἐπιστολῆς· «Οὐκ οἴδατε», λέγει, «ὅτι τὸ

---

1. Πράξ. 20,28. 2. Β' Κορ. 6,16. 3. Ψαλ. 21,4. 4. Πρβλ. Ψαλ' 112,5. Ἡσ. 57,15. 5. Ἐφ. 3,16-17. 6. Γαλ. 2,20. 7. Πρβλ. Β. Κορ. 13,3. 8. Ἰω. 14,23. 9. Πρβλ. Ἰω. 1,14. 10. Πρβλ. Ἑβρ. 3,6 11. Α' Κορ. 3,16.

σῶμα ὑμῶν ναὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματός ἐστιν, οὗ ἔχετε ἀπὸ Θεοῦ;»[1] Ἐφ' ὅσον ἄρα διδάσκεται ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὡς ἐπίσης ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, οἰκεῖ ἐντὸς τῆς διανοίας καὶ εἰς τὸν ἔσω ἄνθρωπον, θὰ εἴπω ὅτι τὸ νὰ καλῇ τις ἐκεῖνο κτίσμα δὲν εἶναι μόνον ἄτοπον, ἀλλὰ καὶ ἀσεβές. Αἱ δὲ γνώσεις, αἱ ἔμφυτοι, λέγω, καὶ αἱ ἐπίκτητοι, ὡς καὶ αἱ πρὸς αὐτὰς ἀντίθετοι ἀταξίαι, ἀμάθειαι καὶ ἀνεπάρκειαι, εἶναι δυνατὸν νὰ οἰκήσουν ἐντὸς τῶν ψυχῶν, οὐχὶ πάντως ὡς οὐσιώδεις, ἀλλ' ὡς συμβεβηκότα. Ἀλλ' ἡ κτιστὴ φύσις δὲν δύναται νὰ οἰκήσῃ ἐντὸς τῆς διανοίας. Ἂν τοῦτο εἶναι ἀληθές, καὶ ἂν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἄνευ οὐδενὸς ἐνδοιασμοῦ, εἶναι ὁ ἐνυπόστατος οἰκήτωρ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς καρδίας, τότε εἰς οὐδένα ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἐκεῖνο πρέπει νὰ πιστεύεται ὡς ἄκτιστον μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Ὅθεν, ἐξ ὅλων ὅσων διελάβομεν προηγουμένως, ἀφοῦ ἀπεδείχθη ἄφθαρτον καὶ αἰώνιον συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἀπήλλαξεν ἀφ' ἑαυτοῦ πᾶσαν ἀμφιβολίαν καὶ ὑποψίαν, ἵνα μὴ δύναται νὰ ὑπολῃφθῇ ὡς μία τῶν κτιστῶν οὐσιῶν. Ἀλλὰ καὶ δὲν δύναταί τις νὰ ἀμφιβάλλῃ, ὅτι τοῦτο εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρός, τὸ ὁποῖον οἱ λόγοι τοῦ Σωτῆρος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ διακηρύσσουν ὅτι ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρός· «Ὅταν ἔλθῃ ὁ παράκλητος», λέγει, «ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται, ἐκεῖνος μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ»[2]. Ὁ δὲ [Σωτὴρ] καλεῖ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα «παράκλητον ἐρχόμενον», προσδίδων εἰς αὐτὸ ὄνομα προερχόμενον ἐκ τῆς ἐνεργείας του· διότι τοῦτο δὲν παρηγορεῖ μόνον ὅσους εὑρίσκει ἀξίους ἑαυτοῦ, καὶ καθιστᾷ αὐτοὺς ξένους πάσης θλίψεως καὶ ταραχῆς, ἀλλὰ καὶ ἀληθῶς παρέχει εἰς αὐτοὺς τόσην ἀπίστευτόν τινα χαρὰν καὶ ἱλαρότητα, ὥστε ὁ ἀπευθύνων εὐχαριστίας εἰς τὸν Θεόν, καθὸ ἄξιος νὰ κατέχεται ὑπὸ τοιούτου ἐπισκέπτου, νὰ δύναται νὰ λέγῃ· «Ἔδωκας εὐφροσύνην εἰς τὴν καρδίαν μου»[3]. Ὄντως αἰωνία χαρὰ παραμένει ἐν τῇ καρδίᾳ ὅσων οἰκήτωρ εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Τοῦτο δὲ τὸ παράκλητον Ἅγιον Πνεῦμα δὲν πέμπεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἀποστολῆς τῶν ἀγγέλων ἢ τῶν προφητῶν ἢ τῶν ἀποστόλων, ἀλλ' ὡς ἁρμόζει νὰ πέμπεται ὑπὸ τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀληθείας, ἐφ' ὅσον τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἔχει ἀδιαίρετον φύσιν μετὰ τῆς ἰδίας ταύτης σοφίας καὶ ἀληθείας. Διότι ὁ παρὰ τοῦ Πατρὸς πεμφθεὶς Υἱὸς δὲν ἀποχωρίζεται οὔτε ἀποκόπτεται ἐκείνου, ἐφ' ὅσον μένει ἐν ἐκείνῳ καὶ ἔχει ἐκεῖνον ἐν ἑαυτῷ. Ἔτι μᾶλλον τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, πεμπόμενον ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ κατὰ τὸν προλεχθέντα τρόπον, ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρός, μὴ ἀποδημοῦν ἄλλοθεν εἰς ἄλλα. Διότι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον καὶ συνάμα βλάσφημον. Πράγματι, ἂν τὸ Πνεῦμα μετέβαινεν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Πατὴρ θὰ ἔπρεπε νὰ εὑρίσκεται ἔν τινι τόπῳ, τὸ δὲ Πνεῦμα

---

1. Α' Κορ. 6,19. 2. Ἰω. 15,26. 3. Ψαλ. 4,8.

τῆς ἀληθείας, ὡς περιγραπτὸν ἐν ὡρισμένῳ διαστήματι κατὰ τὴν φύσιν τῶν σωμάτων, ἀφοῦ θὰ ἄφηνε τόπον τινά, θὰ μετέβαινεν εἰς ἕτερον. 'Αλλ' ὡς ὁ Πατήρ, ὅστις δὲν ἵσταται ἔν τινι τόπῳ, εἶναι ἐκτὸς τῆς φύσεως ὅλων τῶν σωμάτων, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας οὐδόλως ἐγκλείεται ἐν τῷ ὁρίῳ τόπων, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀσώματον καί, ἵνα εἴπω ἀληθέστερον, ὑπερέχον πάσης λογικῆς κτίσεως.

26. 'Εφ' ὅσον ἄρα εἶναι ἀδύνατον καὶ ἀσεβὲς νὰ πιστεύσωμεν περὶ τῶν ἀσωμάτων ὅσα ἀνεφέραμεν, ἡ ἐκπόρευσις τοῦ 'Αγίου Πνεύματος παρὰ τοῦ Πατρὸς πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καθ' ὃν τρόπον μαρτυρεῖ περὶ ἑαυτοῦ ὁ Σωτήρ, ὅτι ἐξῆλθε παρὰ τοῦ Θεοῦ, λέγων· «'Εγὼ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐξῆλθον καὶ ἥκω»[1]. Ὡς δὲ διαχωρίζομεν τῶν ἀσωμάτων τοὺς τόπους καὶ τὰς ἀλλαγὰς τόπων, οὕτω καὶ διακρίνομεν τῆς φύσεως τῶν νοερῶν τὰς ἔσω, λέγω, καὶ τὰς ἔξω αὐξήσεις, ἐφ' ὅσον αὗται εἶναι ἴδιον τῶν ἐπιδεχομένων ἀφὴν καὶ τῶν ἐχόντων διαστάσεις σωμάτων. Διὰ τοῦ ἀρρήτου ὅθεν καὶ γνωστοῦ μόνον μέσῳ τῆς πίστεως λόγου πρέπει νὰ παραδεχώμεθα, ὅτι ὁ Σωτὴρ λέγεται ὅτι ἐξῆλθε παρὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ὅτι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρός, διότι τὸ Πνεῦμα, λέγει, «παρ' ἐμοῦ ἐκπορεύεται»[2]. Καὶ καλῶς «παρὰ τοῦ πατρός», λέγει, «ἐκπορεύεται»[3]. Διότι, καίτοι ἠδύνατο νὰ εἴπῃ παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἢ παρὰ τοῦ Κυρίου, ἢ παρὰ τοῦ Παντοκράτορος, οὐδὲν ἐξ αὐτῶν ἐχρησιμοποίησεν, ἀλλ' εἶπε παρὰ τοῦ Πατρός, οὐχὶ διότι ὁ Πατὴρ εἶναι διάφορος τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ, καθὸ τοῦτο εἶναι ἀσεβὲς καὶ νὰ τὸ διανοηθῇ τις, ἀλλὰ διότι λέγεται ὅτι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκπορεύεται παρ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἰδιότητα καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ γεννήτορος. Πράγματι ὁ Σωτήρ, μολονότι λέγει συχνῶς περὶ ἑαυτοῦ ὅτι ἐξῆλθε παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἐν τούτοις προσλαμβάνει μᾶλλον δι' ἑαυτὸν τὴν ἰδιότητα καί, οὕτως εἰπεῖν, τὴν οἰκείωσιν, περὶ ἧς διελάβομεν ἤδη πολλάκις, ἐκ τοῦ ὀνόματος Πατήρ, λέγων· «'Εγὼ ἐν τῷ πατρὶ καὶ ὁ πατὴρ ἐν ἐμοί ἐστιν»[4]· καὶ ἀλλαχοῦ· «'Εγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν»[5], καὶ πολλὰ ἄλλα παρόμοια τούτων, τὰ ὁποῖα ὁ παρατηρῶν ἀναγνώστης δύναται νὰ εὕρῃ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Τοῦτο ἄρα τὸ "Αγιον Πνεῦμα, «ὃ παρὰ τοῦ πατρὸς ἐκπορεύεται», εἶπεν ὁ Κύριος, «μαρτυρήσει περὶ ἐμοῦ»[6], προσκομίζων μαρτυρίαν ὁμοίαν τῆς μαρτυρίας τοῦ Πατρός, περὶ ἧς λέγει· «Μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ ὁ πέμψας με πατήρ»[7]. "Οταν δὲ ὁ Υἱὸς πέμπῃ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὅπερ Παράκλητον προσηγόρευσε, καὶ ὁ Πατὴρ ὁμοῦ πέμπει τοῦτο. Διότι, ὅταν ὁ Υἱὸς δὲν πέμπῃ αὐτό, οὔτε καὶ ὁ Πατὴρ πέμπει τοῦτο, ἀφοῦ τὸ Πνεῦμα ἔρχεται διὰ τῆς αὐτῆς θελήσεως τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ,

---

1. 'Ιω. 8,42. 2. Πρβλ. 'Ησ. 57,16: «Πνεῦμα γὰρ παρ' ἐμοῦ ἐξελεύσεται». Βλ. ΒΕΠ, τ. 43, σ. 148 καὶ 213. 3. 'Ιω. 15,26. 4. 'Ιω. 14,10. 5. 'Ιω. 10,30. 6. 'Ιω. 15,26. 7. 'Ιω. 8,18. Πρβλ. 'Ιω. 12,49.

τοῦ Σωτῆρος ἔτι ὁμιλοῦντος διὰ τοῦ προφήτου, ὡς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ φανερὸν εἰς τὸν διεξερχόμενον ὁλόκληρον τὸ χωρίον τοῦτο[1]. Καὶ ὁ Κύριος ἔπεμψέ με καὶ τὸ Πνεῦμά του· διότι ὁ Θεὸς δὲν πέμπει μόνον τὸν Υἱόν, ἀλλὰ καὶ τὸ Πνεῦμα. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· «Ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν διὰ τῶν εὐαγγελισαμένων ὑμᾶς ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ ἀποσταλέντι ἀπ' οὐρανοῦ»[2]. Ἐν δὲ τῷ βιβλίῳ, τῷ ἐπιγραφομένῳ Σοφία, λόγος ἀπευθύνεται πρὸς τὸν Θεόν, φέρων εὐχαριστίας ἐκ μέρους ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι ἔλαβον θεῖα χαρίσματα· «Τὰ δὲ ἐν οὐρανοῖς τίς ἐξιχνίασε; βουλὴν δέ σου τίς ἔγνω, εἰ μὴ σὺ ἔδωκας σοφίαν καὶ ἔπεμψας τὸ ἅγιόν σου πνεῦμα ἀπὸ ὑψίστων; καὶ οὕτως διωρθώθησαν αἱ τρίβοι τῶν ἐπὶ γῆς, καὶ τὰ ἀρεστά σου ἐδιδάχθησαν ἄνθρωποι»[3]. Καὶ ἐν τῷ παρόντι χωρίῳ, πράγματι, δὲν δίδεται παρὰ τοῦ Πατρὸς μόνον ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ, ἤτοι ὁ μονογενὴς αὐτοῦ Υἱός, ἀλλὰ πέμπεται [παρ' αὐτοῦ] καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

27. Ἐν αὐτῷ δὲ τούτῳ τῷ Εὐαγγελίῳ διακηρύσσεται, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δίδεται καὶ πέμπεται παρὰ τοῦ Πατρός, καθ' ὅσον ὁ Σωτὴρ λέγει· «Καὶ ἐγὼ ἐρωτήσω τὸν πατέρα καὶ ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν, ἵνα μένῃ μεθ' ὑμῶν εἰς τὸν αἰῶνα, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»[4]· καὶ πάλιν· «Ὁ δὲ παράκλητος, τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα»[5]. Καί, πράγματι, εἰς τοὺς λόγους τούτους ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Πατὴρ δίδει ἄλλον Παράκλητον, ἀλλ' οὐχὶ ἄλλον ἐκείνου, ὁ ὁποῖος πέμπεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, συμφώνως πρὸς τό· «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος ὃν ἐγὼ πέμψω ὑμῖν παρὰ τοῦ πατρός, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας»[6]. [Ὁ Σωτὴρ] προσηγόρευσε τοῦτο ἄλλον Παράκλητον, οὐχὶ λόγῳ διαφορᾶς φύσεως, ἀλλὰ λόγῳ ἀλλοίας ἐνεργείας. Ἐντεῦθεν, ἐφ' ὅσον ὁ Σωτὴρ ἔχει θέσιν μεσίτου καὶ πρέσβεως καί, ὡς ἀρχιερεύς, ἐντυγχάνει ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, «σῴζων εἰς τὸ παντελὲς τοὺς προσερχομένους δι' αὐτοῦ τῷ Θεῷ, πάντοτε ζῶν εἰς τὸ ἐντυγχάνειν ὑπὲρ αὐτῶν»[7] τὸν Πατέρα, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα προσηγορεύθη Παράκλητος κατ' ἄλλην τινὰ ἔννοιαν, διότι παρηγορεῖ τοὺς ἐν θλίψει εὑρισκομένους. Ἀλλὰ μὴ νομίσῃς ὅτι, ἐκ τῆς διαφόρου ἐνεργείας τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὑπάρχουν διάφοροι οὐσίαι, ἐφ' ὅσον ἐν ἄλλῳ χωρίῳ ἀπαντῶμεν τὸ παράκλητον Πνεῦμα νὰ ἐπιτελῇ ἔργον πρέσβεως πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς εἰς τό· «Τὸ γὰρ τί προσευξόμεθα καθ' ὃ δεῖ οὐκ οἴδαμεν, ἀλλ' αὐτὸ τὸ Πνεῦμα ὑπερεντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν στεναγμοῖς ἀλαλήτοις· ὁ δὲ ἐρευνῶν τὰς καρδίας οἶδε τί τὸ φρόνημα τοῦ Πνεύματος, ὅτι κατὰ Θεὸν ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἁγίων»[8].

---

1. Πρβλ. Ἰεζ. 3,10-15. 2. Α' Πέτρ. 1,12. 3. Σ. Σολ. 9,16-18. 4. Ἰω. 14,16-17. 5. Ἰω. 14,26. 6. Ἰω. 15,26. 7. Ἑβρ. 7,25. 8. Ρωμ. 8,26-27.

28. Ὁ δὲ Σωτὴρ ἐνεργεῖ τὴν παρηγορίαν, δι' ἧς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα προσηγορεύθη Παράκλητος, εἰς τὰς καρδίας ὅσων ἔχουν χρείαν αὐτῆς. Διότι γέγραπται· «Καὶ τοὺς ταπεινοὺς τοῦ λαοῦ αὐτοῦ παρεκάλεσεν»[1]. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ τυχὼν τῆς εὐεργεσίας ταύτης ἔλεγε, διακηρύσσων αὐτήν· «Κύριε, κατὰ τὸ πλῆθος τῶν ὀδυνῶν μου ἐν τῇ καρδίᾳ μου αἱ παρακλήσεις σου εὔφραναν τὴν καρδίαν μου» ἢ «ἠγάπησαν τὴν ψυχήν μου»[2], καθὸ τὸ χωρίον τοῦτο εἶναι παραδεδομένον ἐντὸς τῶν διαφόρων ἀντιγράφων δι' ἀμφοτέρων τῶν γραφῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ Πατὴρ λέγεται «ὁ Θεὸς πάσης παρακλήσεως»[3], ἐπειδὴ παρηγορεῖ τοὺς ἐν θλίψει εὑρισκομένους, ἵνα οὗτοι ἐξ αὐτῶν τούτων τῶν στενοχωριῶν των τύχουν πρῶτον μὲν τῆς σωτηρίας, ὕστερον δὲ τοῦ στεφάνου δόξης διὰ τῆς ὑπομονῆς αὐτῶν. Πράγματι, τὸ Παράκλητον καὶ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ καὶ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, δίδεται παρὰ τοῦ Πατρός, ἵνα παραμείνῃ πάντοτε μετὰ τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, μεθ' ὧν εἶναι καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Σωτήρ, ὅστις λέγει· «Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μεθ' ἡμῶν εἰμι ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος»[4]. Ἐφ' ὅσον δὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι πάντοτε μετὰ τῶν ἀποστόλων, ἔπεται ὅτι καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι μετ' αὐτῶν, διότι ὁ δεχόμενος τὸν Υἱὸν δέχεται καὶ τὸν Πατέρα[5]· ὁ δὲ Υἱὸς ποιεῖ μετὰ τοῦ Πατρὸς μονὴν ἐντὸς ὅσων ἤθελον εὑρεθῇ ἄξιοι τῆς παρουσίας του. Ἀλλὰ καὶ ὅπου τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἤθελεν εὑρεθῇ, ἐκεῖ ἀμέσως εὑρίσκεται καὶ ὁ Υἱός. Οὕτως, ὅταν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἐντὸς τῶν προφητῶν, παρωθοῦν αὐτοὺς νὰ προλέγουν τὰ μέλλοντα καὶ ὅσα ἄλλα προσιδιάζουν εἰς τὴν προφητικὴν ἀποστολήν, [τότε] ἀναφέρεται ὅτι «λόγος Κυρίου»[6] ἔρχεται ἐπ' αὐτούς, ὥστε, εἰς τὸν συνήθη λόγον τῶν προφητῶν· «Τάδε λέγει Κύριος»[7], νὰ προστεθῇ καὶ ἐκεῖνο· «Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν»[8] ἢ [πρὸς] τοὺς ἄλλους [προφήτας].

29. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι οἱ προφῆται εἶχον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καθ' ὅσον ὁ Θεὸς ὡμίλησε σαφῶς. Διότι λέγει· «Ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις»[9]. Ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Σωτὴρ ἀναγγέλλει, ὅτι οἱ δίκαιοι ἄνδρες καὶ ὅσοι πρὸ τῆς ἐλεύσεώς του προέλεγον τὰ μέλλοντα εἰς τὸν λαὸν ἦσαν πλήρεις πνοῆς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Πράγματι, ἐρωτῶν τοὺς Φαρισαίους, τί σεῖς φρονεῖτε περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀκούων ὅτι οὗτος θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι υἱὸς τοῦ Δαυΐδ, λέγει· «Πῶς Δαυΐδ ἐν Πνεύματι Κύριον αὐτὸν καλεῖ λέγων· εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου, κάθου ἐκ δεξιῶν μου; εἰ οὖν Δαυΐδ ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστι;»[10] Ὁ δὲ Πέτρος λέγει πρὸς τοὺς κοινωνοὺς τῆς πίστεως·

---

1. Ἡσ. 49,13. Πρβλ. Ψαλ. 17,28· 33,19. 2. Ψαλ. 93,19. 3. Β' Κορ. 1,3. 4. Ματθ. 28,20. 5. Πρβλ. Ματθ. 10,40. 6. Ὡσ. 1,1. Μιχ. 1,1. Ἰωήλ, 1,1. 7. Ἀμὼς 1,6. 7,17 κ.ἀ. 8. Ἡσ. 2,1. 9. Ζαχ. 1,6. 10. Ματθ. 22,43-45, [βλ. ΒΕΠ τ. 44, σ. 63, 142].

«Ἔδει πληρωθῆναι τὴν γραφὴν ἣν προεῖπε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον διὰ στόματος Δαυὶδ περὶ Ἰούδα, κλπ.»[1]. Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ βιβλίῳ· «Ὁ διὰ Πνεύματος Ἁγίου», λέγει, «στόματος δὲ Δαυὶδ παιδός σου εἰπών· ἵνα τί ἐφρύαξαν ἔθνη καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά;»[2] Παραδίδεται δὲ ὅτι ὁ Ἡσαΐας, ὅταν ὠθήθη νὰ προφητεύσῃ ὑπὸ τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐπροφήτευσε κατ' ἐπιταγὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς γέγραπται ἐν τῷ τέλει τῶν αὐτῶν Πράξεων· «Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ἐλάλησε διὰ Ἡσαΐου τοῦ προφήτου πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν λέγον· πορεύθητι πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον καὶ εἶπον· ἀκοῇ ἀκούσετε, κλπ.»[3]. Ὅθεν τὴν προφητείαν ταύτην, ἣν ὁ ἀπόστολος Παῦλος βεβαιοῖ ὅτι ἀπηγγέλθη ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, αὐτὸ τοῦτο τὸ βιβλίον τοῦ προφήτου ὑπενθυμίζει ὅτι ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου· «Καὶ ἤκουσα», λέγει ὁ Ἡσαΐας, «τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· τίνα ἀποστείλω, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον; καὶ εἶπα· ἰδοὺ ἐγώ εἰμι· ἀπόστειλόν με. Καὶ εἶπε· πορεύθητι καὶ εἰπὸν τῷ λαῷ τούτῳ· ἀκοῇ ἀκούσετε»[4]· καὶ μετά τινα αὐτὸς οὗτος ὁ Κύριος λέγει· «Καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσομαι αὐτούς»[5]. Καὶ ὁ προφήτης ἀμέσως· «Ἕως πότε Κύριε;»[6] Ἐπειδὴ λοιπὸν ὁ Κύριος εἶπε πρὸς τὸν προφήτην νὰ ἀναφέρῃ ὅσα εἶναι γεγραμμένα καὶ ὁ προφήτης, κελεύοντος τοῦ Κυρίου, ἀπεκρίθη· «Ἕως πότε Κύριε;», ὁ Παῦλος βεβαιοῖ ὅτι ὅσα ἐλέχθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου παρὰ τῷ προφήτῃ ὑπηγορεύθησαν ὑπὸ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ἐκ τούτου ἐμφαίνεται σαφῶς, ὡς εἴπομεν ἤδη πολλάκις, ὅτι ἡ θέλησις καὶ ἡ οὐσία τοῦ Κυρίου καὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος εἶναι μία καὶ ὅτι ἐν τῇ προσηγορίᾳ Πνεῦμα ὑπονοεῖται ἐπίσης τὸ ὄνομα Κύριος. Διότι, ὡς ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολῇ τὸ ὄνομα Θεός, τεθὲν πρὸ τοῦ [ὀνόματος] Πατήρ[7], καὶ τὸ ὄνομα Κύριος πρὸ τοῦ [ὀνόματος] Υἱός[8], δὲν ἀφαιρεῖ οὔτε τὴν κυριότητα τοῦ Πατρὸς οὔτε τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, — καθ' ὅσον, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, ὁ Πατὴρ εἶναι Κύριος καὶ ὁ Υἱὸς εἶναι Θεός, — οὕτω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα προσαγορεύεται Κύριος[9]. Ἂν δὲ τοῦτο εἶναι Κύριος, εἶναι συνεπῶς καὶ Θεός, ὡς πρὸ ὀλίγου εἴπομεν, ὅτε ἐποιησάμεθα μνείαν τοῦ λόγου τοῦ ἀποστόλου Πέτρου πρὸς τὸν ὑπεξαιρέσαντα χρήματα Ἀνανίαν, ἐφ' ὅσον καὶ ἡ θεότης ὑπονοεῖται ἐντὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος.

30. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τούτων ἤχθη ἡ τάξις τοῦ θέματος εἰς τό· «Ὅταν δὲ ἔλθῃ ὁ παράκλητος[10], τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον ὃ πέμψει ὁ πατὴρ ἐν τῷ ὀνόματί μου, ἐκεῖνος ὑμᾶς διδάξει πάντα»[11], ἂς ζητήσωμεν τώρα εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ χωρίον, ἂν δυνάμεθα εἰς αὐτὸ νὰ εὕρωμέν τι σύμφωνον πρὸς ὅσα ἤδη ἐλέχθησαν.

---

1. Πράξ. 1,16. 2. Πράξ. 4,25, [βλ. ΒΕΠ. τ. 43, σ. 226]. 3. Πράξ. 28,25-26. 4. Ἡσ. 6,8-9. 5. Ἡσ. 6,10. 6. Ἡσ. 6,11. 7. Πρβλ. Β' Κορ. 1,3. 11,31. 8. Πρβλ. Β' Κορ. 1,14. 4,10. 9. Πρβλ. Β' Κορ. 3,18. 10. Ἰω. 15,26. 11. Ἰω. 14,26.

Ὁ Σωτὴρ βεβαιοῖ ὅτι ἐν τῷ ὀνόματί του τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πέμπεται παρὰ τοῦ Πατρός, διότι τὸ ὄνομα τοῦ Σωτῆρος εἶναι κυρίως Υἱός, καθ' ὅσον ἐκ τοῦ ὀνόματος τούτου χαρακτηρίζεται ἡ κοινωνία τῆς φύσεως καί, οὕτως εἰπεῖν, ἡ ἰδιότης τῶν προσώπων. Ἀλλ' ἀφοῦ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐπέμφθη παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ, πρέπει νὰ ἐννοηθῇ [ὅτι τοῦτο δὲν ἐπέμφθη] οὔτε ὡς δοῦλον, οὔτε ὡς ἄλλο τι, οὔτε ὡς διάφορον τοῦ Υἱοῦ. Ὡς δὲ ὁ Υἱὸς ἦλθεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός, λέγων· «Ἐγὼ ἐλήλυθα ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ πατρός μου»[1], — διότι εἶναι ἴδιον μόνον τοῦ Υἱοῦ νὰ ἔρχεται ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός, διασωζομένης τῆς ἰδιότητος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ τοῦ Πατρὸς πρὸς τὸν Υἱόν, — οὕτως, ἐξ ἀντιθέτου, οὐδεὶς ἄλλος ἔρχεται ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός, ἀλλά, λόγου χάριν, [ἔρχεται ἐν τῷ ὀνόματι] τοῦ Κυρίου, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Παντοκράτορος. Τοῦτο θὰ δυνηθῇς νὰ παρατηρήσῃς σαφέστερον, ἂν ἐπαναγνώσῃς μετ' εἰλικρινείας τοὺς προφήτας. Διότι καὶ ὁ Μωϋσῆς, ὁ μέγας θεράπων καὶ τοῦ Θεοῦ δοῦλος, ἦλθεν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ὄντος καὶ ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, ὅτε ὁ Θεὸς εἶπε πρὸς αὐτόν· «Οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· ὁ ὢν ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς»[2]· καὶ πάλιν· «Ἐρεῖς αὐτοῖς· Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακὼβ ἀπέσταλκέ με πρὸς ὑμᾶς»[3], διότι ἡ ἀποστολὴ τῶν δικαίων δούλων, ὡς οὗτοι [πράγματι] ἦσαν, περὶ ὧν ὁ Θεὸς εἶπεν· «Ἐντέλλομαι ἐν πνεύματί μου τοῖς δούλοις μου τοῖς προφήταις»[4], ἐγένετο ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οὗτοι ἀπέδειξαν ἑαυτοὺς ἀξίους τοῦ Θεοῦ, ἀναφέρονται ὅτι ἦλθον ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Θεοῦ· πάλιν δὲ προκόπτοντες ἐπὶ τὰ κρείττω καὶ μένοντες σταθερῶς ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ μοναδικοῦ Θεοῦ, ἔφθασαν εἰς τὴν διακήρυξιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον οἱ ἐν Αἰγύπτῳ διαμένοντες υἱοὶ τοῦ Ἰσραὴλ ἔμαθον νὰ λατρεύουν ὡς θεοὺς τοὺς μὴ ὄντας καὶ νὰ ἀποτίνουν θείαν τιμὴν εἰς τοὺς ἄρχοντας τοῦ κόσμου, ἦτο ἐπόμενον νὰ ἀποσταλῇ πρὸς αὐτοὺς ὁ Μωϋσῆς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Ὄντος καί, ἀπελευθερῶν ἀπὸ τοὺς ψευδεῖς θεούς, νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ἀληθῆ θεότητα καὶ πρὸς τὸν Κύριον τῶν πατέρων Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ.

31. Ὡς ἄρα οἱ δοῦλοι, οἱ ἐρχόμενοι ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὑπόκεινται καὶ ὑπηρετοῦν, φανερώνουν τὸν Κύριον ἀναφέροντες τὴν ἰδιότητά του, διότι ὄντως εἶναι δοῦλοι τοῦ Κυρίου, οὕτω καὶ ὁ Υἱός, ὁ ἐλθὼν ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Πατρός, φέρει τὴν ἰδιότητα καὶ τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς καί, δι' αὐτῶν, ἀναγνωρίζεται ὡς ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἐφ' ὅσον ἄρα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πέμπεται παρὰ τοῦ Πατρὸς ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ, ἔχον τὴν ἰδιότητα τοῦ Υἱοῦ, κατὰ λόγον ὅτι εἶναι Θεός, οὐχὶ ὅμως καὶ τὴν υἱότητα, ὥστε νὰ εἶναι

---

1. Ἰω. 5,43. 2. Ἐξ. 3,14. 3. Ἐξ. 3,15. 4. Ζαχ. 1,6.

Υἱὸς αὐτοῦ, τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἐκεῖνο εἶναι ἡνωμένον μετὰ τοῦ Υἱοῦ. Ὅθεν καὶ προσηγορεύθη Πνεῦμα τοῦ Υἱοῦ, δι' υἱοθεσίας ποιοῦν υἱοὺς ὅσους ἤθελον λάβει τοῦτο· «Ὅτι δέ ἐστε υἱοὶ τοῦ Θεοῦ», λέγει, «ἐξαπέστειλεν ὁ πατὴρ τὸ Πνεῦμα τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ εἰς τὰς καρδίας ἡμῶν, κράζον· ἀββᾶ ὁ πατήρ»[1]. Τοῦτο δὲ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἔρχεται ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Υἱοῦ, ἀφοῦ πεμφθῇ παρὰ τοῦ Πατρός, θὰ διδάξῃ ἅπαντα εἰς τοὺς τελειωθέντας διὰ τῆς πίστεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ δὴ ἅπαντα τὰ πνευματικὰ καὶ νοερὰ καί, ἵνα περιλάβω τὰ πάντα συντόμως, ἅπαντα τὰ μυστήρια τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σοφίας. Ἀλλ' [αὐτὸ] θὰ διδάξῃ οὐχὶ ὡς καθηγεμὼν καὶ διδάσκαλος ἐπιστήμης τινός, ἣν παρέλαβεν ἄλλοθεν, καθὸ τοῦτο εἶναι ἴδιον ὅσων ἔμαθον τὴν σοφίαν καί τινας τέχνας διὰ τῆς μελέτης καὶ τῆς ἐπιμελείας των, ἀλλ' ὡς ὂν αὐτὴ αὕτη ἡ τέχνη, ἡ διδασκαλία καὶ ἡ σοφία, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ἐμπνέον κατ' ἀδιαίρετον τρόπον ἐντὸς τῆς διανοίας τὴν γνῶσιν τῶν θείων πραγμάτων. Διότι καὶ ὁ Πατὴρ διδάσκει κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τοὺς μαθητάς του, ὡς λέγει ὁ παρ' αὐτοῦ γενόμενος σοφός· «Ὁ Θεὸς ἐδίδαξέ με σοφίαν»[2]. Καὶ ὡς ἀναβοᾷ ἄλλος τις μετὰ τόλμης· «Ἐδίδαξέ με, ὁ Θεός, ἐκ τῆς νεότητός μου»[3]· οὕτω δὲ πάντες γίνονται σοφοί. Ἀλλὰ καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ καὶ ἀλήθεια, διδάσκει τοὺς μετόχους του κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ παραδίδῃ τὴν διδασκαλίαν του οὐχὶ διὰ τέχνης, ἀλλὰ διὰ τῆς φύσεως. Ὅθεν καὶ οἱ μαθηταί του διδάσκονται νὰ προσαγορεύουν διδάσκαλον μόνον αὐτόν. Τὰ αὐτὰ διδάγματα, τὰ ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ διδόμενα εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων, χορηγεῖ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς ὅσους ἤθελον παύσει νὰ εἶναι ψυχικοί· «Ψυχικὸς δὲ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος»[4], φρονῶν ὅτι τὰ [παρ' ἐκείνου] λεγόμενα εἶναι μωρία· ἀλλ' ὁ ἔχων καθαρίσει τὴν διάνοιάν του ἐκ τῆς τύρβης θὰ πληρωθῇ διδαγμάτων τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἤτοι [θὰ πληρωθῇ] λόγων σοφίας καὶ γνώσεως κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε ὁ λαβὼν ταῦτα νὰ δύναται νὰ λέγῃ· «Ἡμῖν δὲ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος»[5]. Καὶ ὁ μὲν Θεὸς χορηγεῖ τὸ Πνεῦμα τῆς σοφίας καὶ τῆς ἀποκαλύψεως εἰς ὅσους προητοιμάσθησαν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον, ἵνα οὗτοι γνωρίσουν αὐτὸν τὸν ἴδιον· οἱ δὲ λαβόντες τὸ Πνεῦμα τῆς σοφίας γίνονται σοφοὶ οὐχὶ ἄλλοθεν, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, καὶ ἐξ αὐτοῦ κατανοοῦν τὸν Κύριον καὶ ὅ,τι ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ γνωρίζουν αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα, τὸ ἀποκαλύπτον ἑαυτό, ἵνα μάθουν ὅτι ταῦτα ἐδωρήθησαν ὑπὸ τοῦ Κυρίου εἰς αὐτούς, εἰς τρόπον ὥστε ὁ λαβὼν τὸ Πνεῦμα τῆς ἀποκαλύψεως καὶ τῆς σοφίας, στηριζόμενος οὐχὶ ἐπὶ τῆς

---

1. Πρβλ. Γαλ. 4,6. 2. Πρβλ. Παρμ. 30,3 (μετὰ τὸ κεφ. 24) [βλ. ΒΕΠ, τ. 44, σ. 15]. 3. Πρβλ. Ψαλ. 70,17 [βλ. ΒΕΠ, τ. 44, σ. 15]. 4. Α' Κορ. 2,14. 5. Α' Κορ. 2,10.

ἀνθρωπίνης, ἀλλὰ ἐπὶ τῆς θείας τέχνης, νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ κηρύσσῃ τὰ δόγματα τῆς ἀληθείας· ὡς δυνάμεθα νὰ ἀκούσωμεν τὸν Ἀπόστολον, ἕνα ἐξ αὐτῶν, λέγοντα· «Καὶ τὸ κήρυγμά μου καὶ ὁ λόγος μου οὐκ ἐν πειθοῖς ἀνθρωπίνης σοφίας λόγοις, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει Πνεύματος καὶ δυνάμεως Θεοῦ»[1]. Δὲν δυνάμεθα δὲ νὰ ἐννοήσωμεν ἄλλην τινα δύναμιν ἴσην πρὸς τὴν τοῦ Πνεύματος πλὴν [τῆς δυνάμεως] τοῦ Κυρίου ἡμῶν Χριστοῦ. Διότι αὐτὸς οὗτος λέγει πρὸς τοὺς μαθητάς του· «Ἀλλὰ λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς»[2]· καὶ ὁ ἄγγελος πρὸς τὴν Μαρίαν· «Πνεῦμα Ἅγιον», λέγει, «ἐπελεύσεται ἐπὶ σὲ καὶ δύναμις ὑψίστου ἐπισκιάσει σοι»[3]. Ἡ δημιουργικὴ λοιπὸν δύναμις τοῦ Ὑψίστου, ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐπὶ τῆς Παρθένου Μαρίας, ἔκτισε τὸ τοῦ Χριστοῦ σῶμα, δι' οὗ οὗτος, χρησιμοποιήσας αὐτὸ ὡς ναόν, ἐγεννήθη ἄνευ σπέρματος ἀνδρός.

32. Ἐκ τούτων ἐμφαίνεται ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι δημιουργός, ὡς ἤδη ἀπεδείξαμεν συντόμως ἐν τῷ Περὶ δογμάτων ἔργῳ. Καὶ λέγει τις πρὸς τὸν Κύριον ἐν τῷ Ψαλμῷ· «Ἀντανελεῖς τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον τῆς γῆς»[4]. Δὲν εἶναι δὲ παράδοξον, ἂν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα παρουσιάζεται ὡς δημιουργὸς τοῦ Κυριακοῦ μόνον σώματος, ἐφ' ὅσον ἐκεῖνο, συναπτόμενον μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, εἶχε κτίσει πάντα ὅσα ἔκτισαν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς διὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως· «Ἐξαποστελεῖς τὸ πνεῦμά σου», λέγει, «καὶ κτισθήσονται»[5]. Ἐξ ἄλλου ἀπεδείξαμεν ἤδη πολλάκις, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἔχει τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν, ἣν ἔχει ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός, καὶ ὅτι εἰς τὴν αὐτὴν ἐνέργειαν ὑπονοεῖται μία οὐσία· ὡς καὶ τἀνάπαλιν, ὅτι ὅσα εἶναι ὁμοούσια δὲν ἔχουν διάφορον ἐνέργειαν.

Ἵνα δὲ παραθέσωμεν καὶ ἄλλην μαρτυρίαν, δυναμένην νὰ βοηθήσῃ ἡμᾶς εἰς τὴν πρὸς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πίστιν, τὸ κείμενον ταύτης ἔχει ὡς ἑξῆς ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· «Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν, ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι· ὅταν δὲ ἔλθῃ ἐκεῖνος, τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν· οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει, καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει, ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν. Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν»[6].

33. Ἐκ τῶν θείων λοιπὸν τούτων λόγων μανθάνομεν ὅτι ὁ Ἰησοῦς, ἀφοῦ εἶχε διδάξει πολλὰ τοὺς μαθητάς του, εἶπεν· «Ἔχω

---

1. Α' Κορ. 2,4. 2. Πράξ. 1,8. 3. Λουκ. 1,35. 4. Ψαλ. 103, 29-30. 5. Ψαλ. 103,30. 6. Ἰω. 16,12-15.

πολλὰ ἀκόμη νὰ εἴπω εἰς ἡμᾶς», διότι ἡ φράσις αὕτη· «Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν»[1], δὲν ἀπευθύνεται πρός τινας ξένους καὶ τελείως ἐστερημένους τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς τοὺς ἀκροατὰς τῶν λόγων του, τοὺς μὴ ἔχοντας ἀκόμη κατανοήσει πάντα. Πράγματι, ἀφοῦ παρέδωκεν εἰς αὐτοὺς ὅσα ἠδύναντο νὰ βαστάσουν, ἀνέβαλε διὰ τὸ μέλλον τὰ ὑπόλοιπα, τὰ ὁποῖα οὗτοι δὲν ἠδύναντο νὰ μάθουν ἄνευ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τοῦ μὴ δοθέντος πρὸ τῆς συντελέσεως τοῦ Κυριακοῦ πάθους εἰς τοὺς ἀνθρώπους, ὡς λέγει ὁ Εὐαγγελιστής· «Οὔπω γὰρ ἦν Πνεῦμα Ἅγιον, ὅτι Ἰησοῦς οὐδέπω ἐδοξάσθη»[2], ἐννοῶν ὅτι ὁ Ἰησοῦς ἐδοξάσθη ἅμα ἐγεύθη τοῦ ὑπὲρ πάντων θανάτου. Ὅθεν οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάστασιν, ἐμφανισθεὶς εἰς τοὺς μαθητάς του καὶ ἐμφυσήσας εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν· «Λάβετε», εἶπε, «Πνεῦμα Ἅγιον»[3]· καὶ πάλιν· «Λήψεσθε δύναμιν ἐπελθόντος τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἐφ' ὑμᾶς»[4]. Ἐρχομένου τούτου εἰς τὰς καρδίας τῶν πιστευόντων, πληροῦνται οὗτοι λόγων σοφίας καὶ γνώσεως, γενόμενοι δὲ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πνευματικοί, δέχονται τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἥτις δύναται νὰ ὁδηγήσῃ αὐτοὺς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ἐπειδὴ δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη ἡ ὥρα, καθ' ἣν ἦτο προσῆκον εἰς αὐτοὺς νὰ πληρωθοῦν Πνεύματος Ἁγίου, ὁπόταν εἶπε πρὸς αὐτούς· «Ἔτι πολλὰ ἔχω λέγειν ὑμῖν», κατὰ συνέπειαν προσέθεσεν· «Ἀλλ' οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι»[5]. Οὕτως, ὑπηρετοῦντες ἀκόμη διὰ τοῦ τύπου τοῦ νόμου καὶ τῆς σκιᾶς, ὡς καὶ διὰ τῶν εἰκόνων, δὲν ἠδύναντο νὰ ἴδουν τὴν ἀλήθειαν, (ἧς ὁ νόμος ἔφερε τὴν σκιάν), καί, ὡς ἐκ τούτου, οὔτε νὰ βαστάσουν τὰ πνευματικά. «Ὅταν δὲ ἔλθῃ», λέγει, «ἐκεῖνος», ἤτοι ὁ Παράκλητος, «τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὁδηγήσει ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν»[6], μεταφέρων ὑμᾶς, διὰ τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς παιδαγωγήσεώς του, ἐκ τοῦ θανάτου τοῦ γράμματος εἰς τὸ ζωοποιοῦν πνεῦμα[7], ἐν ᾧ μόνῳ εὑρίσκεται σύμπασα ἡ ἀλήθεια τῆς Γραφῆς. Αὐτὸ τοῦτο ἄρα τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, εἰσερχόμενον εἰς τὴν καθαρὰν καὶ ἁπλῆν διάνοιαν, θὰ σφραγίσῃ ἐντὸς ὑμῶν τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας καί, προσθέτον καινὰ εἰς τὰ παλαιά, θὰ ὁδηγήσῃ ὑμᾶς εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν.

34. Ἀπευθύνων δὲ εὐχὰς εἰς τὸν Θεὸν Πατέρα, λέγει τις· «Ὁδήγησόν με ἐπὶ τὴν ἀλήθειάν σου»[8], ἤτοι [ὁδήγησόν με] εἰς τὸν Μονογενῆ σου, ὅστις μαρτυρεῖ διὰ τοῦ ἰδίου του λόγου· «Ἐγώ εἰμι ἡ ἀλήθεια»[9]. Τὴν τελειότητα ταύτην χορηγεῖ ὁ Θεὸς πέμπων τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον ὁδηγεῖ τοὺς πιστεύοντας εἰς πᾶσαν τὴν ἀλήθειαν. Ὅθεν ὁ Σωτήρ, (ὅστις εἶναι καὶ ἡ ἀλήθεια), λέγει ἐν συνεχείᾳ περὶ

---

1. Ἰω. 16,12. 2. Ἰω. 7,39. 3. Ἰω. 20,22. 4. Πράξ. 1,8. 5. Ἰω. 16,12. 6. Ἰω. 16,13. 7. Πρβλ. Β' Κορ. 3,6. 8. Ψαλ. 24,5. 9. Πρβλ. Ἰω. 14,6.

τοῦ Πνεύματος τῆς ἀληθείας, τὸ ὁποῖον πέμπεται παρὰ τοῦ Πατρὸς καὶ εἶναι ὁ Παράκλητος· «Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ»[1], ἤτοι [δὲν θὰ λαλήσῃ] ἄνευ ἐμοῦ καὶ ἄνευ τῆς ἰδικῆς μου καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς ἀποφάσεως, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀδιαχώριστον τῆς ἰδικῆς μου καὶ τῆς τοῦ Πατρὸς θελήσεως, ἐφ' ὅσον δὲν ὑπάρχει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπάρχει ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ, διότι, ἐπειδὴ ἀκριβῶς ὑπάρχει καὶ λαλεῖ, διὰ τοῦτο ἐκ τοῦ Πατρὸς καὶ ἐμοῦ ὑπάρχει. «Ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω»[2], ἤτοι ἐμπνέω ἐγὼ ὅσα τοῦτο λαλεῖ, καθὸ τοῦτο εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Τὸ δὲ λέγειν καὶ τὸ λαλεῖν, ἐντὸς τῆς Τριάδος, δὲν πρέπει νὰ ἐκλαμβάνεται κατὰ τὸν ἡμέτερον συνήθη λόγον, δι' οὗ ἡμεῖς διαλεγόμεθα καὶ συνομιλοῦμεν ἀμοιβαίως, ἀλλὰ κατὰ τὸ σχῆμα τῶν ἀσωμάτων φύσεων, μάλιστα δὲ τῆς Τριάδος, ἥτις εἰσάγει τὴν θέλησίν της εἰς τὴν καρδίαν τῶν πιστευόντων καὶ τῶν ἀξίων νὰ ἀκούσουν αὐτήν· τοῦτο σημαίνει τὸ λέγειν καὶ τὸ λαλεῖν.

35. Ἡμεῖς βεβαίως οἱ ἄνθρωποι, ὅταν ὁμιλοῦμεν περί τινος πράγματος εἰς ἄλλον, πρῶτον συλλαμβάνομεν ὅ,τι θέλομεν διὰ τῆς διανοίας, ἄνευ τινὸς φθόγγου. Κατόπιν, θέλοντες νὰ μεταφέρωμεν τοῦτο εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἄλλου, διακινοῦμεν τὸ ὄργανον τῆς γλώσσης καί, τύπτοντες τοῦτο ὡς πλῆκτρόν τι ἐπὶ τῶν χορδῶν τῶν ὀδόντων, ἐκπέμπομεν ἔναρθρον ἦχον. Ὡς λοιπὸν ἡμεῖς, τύπτοντες ἐπὶ τοῦ οὐρανίσκου καὶ τῶν ὀδόντων τὴν γλῶσσαν, διαρρυθμίζομεν εἰς ποικίλας λέξεις τὸν παλλόμενον ἀέρα, ἵνα μεταδώσωμεν εἰς τοὺς ἄλλους τὰ εἰς ἡμᾶς γνωστά, οὕτω καὶ ὁ ἀκροατὴς εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχῃ τὰ ὦτά του ἀνοικτὰ καί, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀτελείας θλιβόμενα, νὰ τείνῃ ταῦτα εἰς ὅσα λέγονται, ἵνα δυνηθῇ νὰ γνωρίσῃ ὅσα προφέρονται καθ' ὃν τρόπον ὁ ὁμιλῶν ἐπενόησε ταῦτα. Ὁ δὲ ἁπλοῦς, ὡς καὶ ἀσυνθέτου καὶ πνευματικῆς φύσεως Θεὸς δὲν ἔχει οὔτε ὦτα οὔτε ὄργανα, δι' ὧν ἐκπέμπεται ὁ λόγος, ἀλλὰ συνίσταται ἐκ μοναδικῆς τινος καὶ ἀκαταλήπτου οὐσίας, χωρὶς μέλη καὶ μέρη. Ταῦτα ἀσφαλῶς πρέπει νὰ γίνουν ἐπίσης ἀποδεκτὰ διὰ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα.

36. Ἂν ἄρα ἀναγινώσκωμεν ἐνίοτε εἰς τὰς Γραφάς· «Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου»[3]· καὶ ἀλλαχοῦ· «Εἶπεν ὁ Θεός· γενηθήτω φῶς»[4], καὶ ἄλλα παρόμοια, ὀφείλομεν νὰ ἐννοήσωμεν ταῦτα κατὰ τρόπον ἄξιον τοῦ Θεοῦ. Διότι καὶ ὁ Πατήρ, ἀγνοοῦντος τοῦ Υἱοῦ, (ὅστις εἶναι ἡ σοφία καὶ ἡ ἀλήθεια), δὲν ἀναγγέλλει τὴν θέλησίν του, ἐφ' ὅσον πρέπει νὰ κρατῇ, ὡς ἀφ' ἑαυτοῦ σοφὸς καὶ ἀληθής, πᾶν ὅ,τι λέγει ἐν τῇ σοφίᾳ καὶ τῇ οὐσίᾳ του. Τὸ νὰ ὁμιλῇ ἄρα ὁ Πατὴρ καὶ νὰ ἀκούῃ ὁ Υἱός, ἢ καὶ τἀνάπαλιν, ὁμιλοῦντος τοῦ Υἱοῦ νὰ ἀκούῃ ὁ Πατήρ, τοῦτο δηλοῖ τὴν αὐτὴν οὐσίαν ἐντὸς τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ,

---

1. Ἰω. 16,13. 2. Ἰω. 16,7. 3. Ψαλ. 109,1. 4. Γεν. 1,3.

ὡς καὶ τὴν ὁμοφωνίαν των. Τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας, ὡς καὶ τὸ Πνεῦμα τῆς σοφίας, δὲν δύναται νὰ ἀκούῃ τὸν Υἱὸν λέγοντα ὅσα τοῦτο ἀγνοεῖ, ἐφ' ὅσον αὐτὸ τοῦτο εἶναι ὅ,τι προφέρεται ὑπὸ τοῦ Υἱοῦ, ἤτοι [ἐφ' ὅσον αὐτὸ τοῦτο], ἐκπορευόμενον ἐκ τῆς ἀληθείας, μένον Παράκλητος ἐκ τοῦ Παρακλήτου, Θεὸς ἐκ τοῦ Θεοῦ, εἶναι τὸ ἐκπορευόμενον Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Ἐξ ἄλλου, ἵνα μὴ δύναταί τις νὰ διαχωρίσῃ τοῦτο τῆς θελήσεως καὶ τῆς κοινωνίας τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ, γέγραπται· «Οὐ γὰρ λαλήσει ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει»[1]. Παρόμοιόν τι λέγει καὶ ὁ Σωτὴρ περὶ ἑαυτοῦ· «Καθὼς ἀκούω κρίνω»[2]· καὶ ἀλλαχοῦ· «Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μή τι βλέπῃ τὸν πατέρα ποιοῦντα»[3]. Ἂν λοιπὸν ὁ Υἱὸς ἑνοῦται μετὰ τοῦ Πατρός, οὐχὶ κατὰ τὸν λόγον τοῦ Σαβελλίου, ὅστις συγχέει τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἀδιάκριτον τῆς φύσεως ἢ τῆς οὐσίας, οὗτος δὲν δύναται νὰ ποιήσῃ τι ἄνευ τοῦ Πατρός, καθὸ τὰ ἔργα τῶν κεχωρισμένων εἶναι διάφορα, ἀλλ' οὗτος, βλέπων τὸν Πατέρα ἐνεργοῦντα, ἐνεργεῖ καὶ αὐτός, ἐνεργῶν οὐχὶ κατὰ δεύτερον βαθμὸν καὶ κατόπιν ἐκείνου. Διότι, ἂν ταῦτα δὲ ἤθελον γίνει καθ' ὅμοιον τρόπον, τότε ἤθελον ἀρχίσει νὰ εἶναι ἄλλα τὰ ἔργα τοῦ Πατρὸς καὶ ἄλλα τὰ ἔργα τοῦ Υἱοῦ. Εἶναι δὲ γεγραμμένον· «Ἃ γὰρ ἂν ἐκεῖνος ποιῇ», καὶ δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία ὅτι εἶναι ὁ Πατήρ, «ταῦτα καὶ ὁ υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ»[4]. Ὡς λοιπόν, ἐνεργοῦντος τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ οὐχὶ κατὰ τὴν τάξιν τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου, ἀλλὰ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἐνεργείας, ἅπαντα τὰ παρ' αὐτῶν ποιούμενα ὑπάρχουν ὅμοια καὶ ταὐτά, καὶ ὡς ὁ Υἱός, μὴ δυνάμενος νὰ διαχωρισθῇ τοῦ Πατρός, δὲν δύναται νὰ ποιήσῃ τι ἀφ' ἑαυτοῦ, οὕτω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ μηδέποτε διαχωρισθὲν τοῦ Υἱοῦ λόγῳ τῆς κοινωνίας τῆς θελήσεως καὶ τῆς φύσεως, πιστεύεται ὅτι δὲν λαλεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ λαλεῖ, πάντα ὅσα λαλεῖ, κατὰ τὸν λόγον καὶ τὴν ἀλήθειαν τοῦ Θεοῦ. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἐπιβεβαιοῦν οἱ ἀκόλουθοι λόγοι τοῦ Κυρίου, ὅστις λέγει· «Ἐκεῖνος ἐμὲ δοξάσει», ἤτοι ὁ Παράκλητος, «ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται»[5]. Τὸ «λήψεται» τοῦτο πρέπει πάλιν νὰ ἐννοηθῇ ὡς ἁρμόζει εἰς τὴν θείαν φύσιν.

37. Ὡς ἄρα ὁ δίδων Υἱὸς δὲν στερεῖται ὅσων χορηγεῖ, οὔτε διανέμει ταῦτα εἰς τοὺς ἄλλους ἐπὶ ζημίᾳ του, οὕτω καὶ τὸ Πνεῦμα δὲν λαμβάνει ὅ,τι δὲν εἶχε προηγουμένως. Διότι, ἂν ἔλαβεν ὅ,τι δὲν εἶχε προηγουμένως, μεταβιβαζομένου τοῦ δώρου εἰς ἕτερον, θὰ ἐγίνετο δωρητὴς ἐστερημένος τούτου, παύων νὰ ἔχῃ ὅ,τι ἐχορήγησε. Ὡς λοιπὸν κατενοήσαμεν τοῦτο, ὁμιλοῦντες ἀνωτέρω περὶ τῶν ἀσωμάτων φύσεων, οὕτω καὶ τώρα πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι τὸ Ἅγιον

---

1. Ἰω. 16,13. 2. Ἰω. 5,30. 3. Ἰω. 5,19. 4. Ἐνθ' ἀν. 5. Ἰω. 16,14.

Πνεῦμα λαμβάνει παρὰ τοῦ Υἱοῦ ὅ,τι ἦτο ἴδιον τῆς φύσεώς του, καὶ ὅτι τοῦτο σημαίνει οὐχὶ τὸν δίδοντα καὶ τὸν λαμβάνοντα, ἀλλὰ μόνον τὴν μίαν οὐσίαν. Οὕτω λέγεται ὅτι καὶ ὁ Υἱὸς λαμβάνει τὰ αὐτὰ παρὰ τοῦ Πατρός, δι' ὧν αὐτὸς οὗτος ὑφίσταται. Διότι οὐδὲν ἄλλο εἶναι ὁ Υἱὸς ἢ ὅσα δίδονται παρὰ τοῦ Πατρὸς εἰς αὐτόν, οὐδὲ εἶναι ἄλλη ἡ οὐσία τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἢ ὅ,τι δίδεται παρὰ τοῦ Υἱοῦ εἰς αὐτό. Ἕνεκα δὲ τούτου λέγονται ταῦτα, ἵνα πιστεύσωμεν ὅτι ἡ φύσις τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐντὸς τῆς Τριάδος, εἶναι ἡ αὐτὴ καὶ ἐκείνη, ἣν ἔχουν ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱός.

38. Ἐφ' ὅσον ἄρα ὁ ἀνθρώπινος λόγος οὐδὲν ἄλλο δύναται νὰ κρίνῃ ἢ τὰ σώματα, ἡ δὲ Τριάς, περὶ ἧς νῦν ἡμεῖς ποιούμεθα λόγον, ὑπερβαίνει ἁπάσας τὰς ὑλικὰς οὐσίας, διὰ τοῦτο οὐδεμία λέξις δύναται νὰ συναφθῇ κυριολεκτικῶς μετ' ἐκείνης καὶ νὰ σημάνῃ τὴν οὐσίαν της, ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι λέγομεν καὶ περὶ πάντων τῶν ἀσωμάτων, μάλιστα δὲ περὶ τῆς Τριάδος, λέγομεν τοῦτο καταχρηστικῶς. Ὅθεν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δοξάζει τὸν Υἱόν, διότι παρουσιάζει καὶ προβάλλει ἐμφανῶς αὐτὸν εἰς τοὺς ἀξίους νὰ ἐννοήσουν καὶ νὰ ἴδουν αὐτὸν μετὰ καθαρᾶς καρδίας, ὡς καὶ νὰ γνωρίσουν τὸ κάλλος τῆς οὐσίας καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἀοράτου Θεοῦ[1]. Αὐτὴ αὕτη πάλιν ἡ εἰκών, παρουσιάζουσα ἑαυτὴν εἰς τὰς καθαρὰς διανοίας, δοξάζει τὸν Πατέρα, διότι εἰσάγει τοῦτον εἰς τοὺς ἀγνοοῦντας [αὐτόν], καθὼς αὐτὸς οὗτος [ὁ Σωτὴρ] λέγει· «Ὁ ἑωρακὼς ἐμέ, ἑώρακε τὸν πατέρα»[2]. Ὁ δὲ Πατήρ, ἀποκαλύπτων τὸν Υἱὸν εἰς τοὺς ἀξιωθέντας νὰ φθάσουν εἰς τὸ ἄκρον τῆς γνώσεως, δοξάζει τὸν Μονογενῆ του, διότι παρουσιάζει τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Υἱός, χορηγῶν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς προετοιμασθέντας νὰ εἶναι ἄξιοι τῆς δωρεᾶς του, ὡς καὶ ἐκτείνων τὸ ὕψος τῆς δόξης καὶ τὴν δύναμιν τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, δοξάζει αὐτό. Ἐντεῦθεν προσάγων ἑρμηνείαν, ἀφοῦ εἶχεν εἴπει μόνον· «Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται»[3], προσέθεσεν ἀμέσως· «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι· διὰ τοῦτο εἶπον ὅτι ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν»[4], λέγων κατά τινα τρόπον· Μολονότι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας ἐκπορεύεται παρὰ τοῦ Πατρός, καὶ ὁ Θεὸς δίδει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς ἀναζητοῦντας αὐτόν, ἐν τούτοις, ἐφ' ὅσον πάντα ὅσα ἔχει ὁ Πατὴρ εἶναι ἰδικά μου, καὶ αὐτὸ τοῦτο τὸ Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς εἶναι ἰδικόν μου, ἐκ δὲ τοῦ ἰδικοῦ μου οὗτος θὰ λάβῃ. Ὅταν δὲ λέγονται ταῦτα, πρόσεχε μὴ περιπέσῃς σοβαρῶς εἰς ἐσφαλμένην ἀντίληψιν καὶ νομίσῃς ὅτι εἶναι πρᾶγμά τι καὶ κτῆμα ὅ,τι κατέχεται ὑπὸ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὄντως, ὅ,τι ἔχει ὁ Πατὴρ κατ' οὐσίαν, ἤτοι τὴν αἰωνιότητα, τὸ ἀμετάβλητον, τὴν ἀφθαρσίαν, τὴν ἀφ' ἑαυτῆς καὶ ἐν ἑαυτῇ ὑπάρχουσαν ἀναλλοίωτον ἀγαθότητα, ταὐτὰ

---

1. Πρβλ. Κολ. 1,15. 2. Ἰω. 14,19. 3. Ἰω. 16,14. 4. Ἰω. 16,15.

ἔχει καὶ ὁ Υἱός. Καί, ἵνα προσαγάγω τι περισσότερον, ὅ,τι καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Υἱὸς εἶναι καὶ ὅ,τι εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ταὐτὰ ἔχει καὶ ὁ Πατήρ. Ἂς ἀπομακρυνθοῦν ἐντεῦθεν αἱ παγίδες τῶν διαλεκτικῶν καὶ ἂς ἐκβληθοῦν ἐκ τῆς ἀληθείας τὰ σοφίσματα, τὰ ὁποῖα, ἀφοῦ λάβουν εὐκαιρίαν ἀσεβείας ἐξ εὐσεβοῦς κηρύγματος, λέγουν· Ἆρα καὶ ὁ Πατὴρ εἶναι Υἱὸς καὶ ὁ Υἱὸς Πατήρ. Διότι, ἂν οὗτος εἶχεν εἴπει· «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ Θεὸς ἐμά ἐστι», ἡ ἀσέβεια θὰ εἶχε τὴν εὐκαιρίαν νὰ μυθοπλαστῇ, τὸ δὲ ψεῦδος θὰ ἐφαίνετο ἀληθοφανές. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον οὗτος εἶπε· «Πάντα ὅσα ἔχει ὁ πατὴρ ἐμά ἐστι»[1], διὰ τοῦ ὀνόματος Πατὴρ διεκήρυξεν ἑαυτὸν Υἱόν, δὲν οἰκειοποιήθη αὐτός, ὅστις ἦτο Υἱός, τὴν πατρότητα, ἂν καὶ αὐτὸς οὗτος εἶναι πατὴρ πολλῶν ἁγίων διὰ τῆς χάριτος τῆς υἱοθεσίας, συμφώνως πρὸς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἀναγινώσκεται εἰς τοὺς Ψαλμούς· «Ἐὰν φυλάξωνται οἱ υἱοί σου»[2]· καὶ πάλιν· «Ἐὰν ἐγκαταλίπωσιν οἱ υἱοὶ αὐτοῦ τὸν νόμον μου»[3]. Ἀλλά, κατὰ τὸ νόημα τοῦ χωρίου τούτου, ἡ πρόθεσις εἶναι συνεπῶς, ὅτι ὅσα ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω ὅτι εἶναι τοῦ Πατρός, ταῦτα ἔχει καὶ ὁ Υἱός, καὶ ὅσα εἶναι τοῦ Υἱοῦ, ταῦτα ἔχει καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἐπειδὴ οὗτος λέγει· «Ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται»[4], διὰ τοῦτο «καὶ τὰ ἐρχόμενα ἀναγγελεῖ ὑμῖν»[5]. Διότι ἡ ἀληθὴς γνῶσις τῶν μελλόντων παρέχεται εἰς τοὺς ἁγίους ἄνδρας διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Ὅθεν καὶ οἱ προφῆται, πληρωθέντες τοῦ αὐτοῦ Πνεύματος, προεσήμαινον διὰ τῆς διανοίας καὶ ἐνεώρων ὡς παρόντα ὅσα θὰ ἐπήρχοντο κατόπιν.

Ἂς εἶναι ἐπαρκῆ ὅσα ἐν περισσείᾳ εἴπομεν, κατὰ λόγον τῆς ἐνδείας τῆς ἡμετέρας ἀγχινοίας, περὶ τοῦ κεφαλαίου τούτου τοῦ Εὐαγγελίου. Ἂν δὲ εἴς τινας ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε, καὶ οὗτοι ὡδηγήθησαν εἰς τὴν ἐμφέρειαν τῆς ἀληθείας καὶ δύνανται νὰ διακρίνουν καλύτερον αὐτήν, ἂς ἀποδεχθῶμεν τὰ κρείττονα τῆς μελέτης αὐτῶν, εἰς τὰ ὁποῖα συνέβαλεν ἐκεῖνο, ὅπερ εἶναι τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας· καὶ ζητοῦμεν ἐξ ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι μέλλουν νὰ ἀναγνώσουν ἡμᾶς, ὅπως συγχωρήσουν τὴν ἀπειρίαν ἡμῶν καὶ δείξουν ἐπιείκειαν εἰς τὸν ζῆλον ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἤθελε νὰ προσφέρῃ εἰς τὸν Θεὸν ὅ,τι ἦτο εἰς ἐκεῖνον δυνατόν, μολονότι δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐκπληρώσῃ τὴν ἐπιθυμίαν του.

39. Ἂς παραθέσωμεν καὶ τὴν ἐν τῇ πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῇ μαρτυρίαν τοῦ Ἀποστόλου καὶ ἂς ἀναρριπίσωμεν ὁσαδήποτε φαίνονται εἰς ἡμᾶς συμφωνοῦντα ἐν αὐτῇ μετὰ τοῦ παρόντος θέματος· «Ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα· οἱ γὰρ κατὰ σάρκα ὄντες τὰ τῆς σαρκὸς φρονοῦσιν, οἱ δὲ κατὰ πνεῦμα τὰ τοῦ πνεύματος. Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς θάνατος, τὸ δὲ φρόνημα τοῦ πνεύματος ζωὴ καὶ εἰρήνη· διότι τὸ

---

1. Ἰω. 16,15. 2. Ψαλ. 131,12. 3. Ψαλ. 88,31. 4. Ἰω. 16,14. 5. Ἰω. 16,13.

φρόνημα τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ δύναται· οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύνανται. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν. Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται ἐσμὲν οὐ τῇ σαρκὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν· εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσεσθε. Ὅσοι γὰρ Πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλάβετε Πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ. Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν, ὅτι ἐσμὲν τέκνα Θεοῦ. Εἰ δὲ τέκνα, καί κληρονόμοι, κληρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ, εἴπερ συμπάσχομεν ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν»[1].

Ἐν τῷ παρόντι κεφαλαίῳ τοῦ Ἀποστόλου ἐκτίθενται πολλὰ περὶ τῆς κοινωνίας τοῦ Πνεύματος, ἣν τοῦτο ἔχει μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Πράγματι ὁ Ἀπόστολος λέγει, ὅτι ἡ θεία δικαίωσις καὶ τοῦ πνευματικοῦ νόμου πληροῦται εἰς τοὺς περιπατοῦντας οὐχὶ κατὰ τὴν σάρκα, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα. Ὁ ἀποστολικὸς λόγος παρουσιάζει ὡς περιπατοῦντα κατὰ τὴν σάρκα ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, προσκεκολλημένος διὰ τῶν ἡδονῶν εἰς τὸ σῶμα ἐκ τοῦ πάθους τῆς σαρκός, ἐπιτελεῖ ἅπαντα τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς καὶ τοῦ σώματος. Κατόπιν, [παρουσιάζει] ὡς περιπατοῦντα κατὰ τὸ πνεῦμα ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος, ὁδεύων συμφώνως πρὸς τὰς ἐντολὰς τοῦ νόμου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Εὐαγγελίου, ἀκολουθεῖ τὴν τάξιν τῶν πνευματικῶν ἐπιταγῶν. Διὰ τοῦτο, ὡς τὸ πάθος τῶν σαρκικῶν εἶναι νὰ γνωρίζουν τὰ τῆς σαρκός, νὰ σκέπτωνται τὰ τοῦ σώματος, οὕτως, ἐξ ἀντιθέτου, ἡ ἀρετὴ τῶν πνευματικῶν εἶναι νὰ σκέπτωνται πάντοτε τὰ ἐπουράνια καὶ τὰ αἰώνια, ὡς καὶ νὰ ἀσχολοῦνται μετὰ τῶν τοῦ πνεύματος. Ἀλλ' ἡ σοφία τῆς σαρκός, συνδεδεμένη ἀμέσως μετὰ τοῦ θανάτου, καταστρέφει τοὺς ὁδεύοντας καὶ φρονοῦντας κατὰ τὴν σάρκα· ἡ δὲ σοφία τοῦ πνεύματος χορηγεῖ εἰς τοὺς κατέχοντας ταύτην τὴν γαλήνην τῆς διανοίας, τὴν εἰρήνην καὶ τὴν αἰώνιον ζωήν. Ὅταν δὲ οὗτοι ἀποκτήσουν αὐτήν, θὰ ἔχουν ὑπὸ τοὺς πόδας των πᾶσαν τὴν τύρβην καὶ πάντα τὰ εἴδη τῶν παθῶν, ὡς καὶ αὐτοὺς τούτους τοὺς δαίμονας (οἱ ὁποῖοι πειρῶνται νὰ προκαλέσουν ταῦτα). Ἡ σοφία ἄρα τῆς σαρκός, ἐφ' ὅσον εἶναι συνεζευγμένη μετὰ τοῦ θανάτου, εἶναι ἐχθρὰ πρὸς τὸν Θεόν. Ποιεῖ δὲ ἐχθροὺς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἔζησαν κατὰ τοὺς ἰδίους αὐτῶν νόμους,

---

1. Ρωμ. 8,4-17.

[καθ' ὅσον] εἶναι πάντοτε ἀντίθετος καὶ ἐναντία πρὸς τὸ θέλημα καὶ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῇ, ὅπως ὁ ἔχων τὴν σοφίαν τῆς σαρκὸς φυλάσσῃ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ καὶ ὑποτάσσεται εἰς τὸ θέλημά του. Καθ' ὃν χρόνον ὑπηρετοῦμεν τὰς ἡδονάς, δὲν δυνάμεθα νὰ ὑπηρετῶμεν τὸν Θεόν. Ἀλλ' ὅταν ὑποτάξωμεν ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν τὴν γοητεύουσαν ἀσέλγειαν, ἐπαναφέροντες ἅπαντα τὸν ἑαυτὸν ἡμῶν εἰς τὸ πνεῦμα, οὐδόλως θὰ εἴμεθα ἐντὸς τῆς σαρκός, ἤτοι ἐντὸς τῶν παθῶν τῆς σαρκός, θὰ εἴμεθα τότε ὑποτεταγμένοι εἰς τὸν Θεόν. Διότι ὁ λόγος τοῦ Ἀποστόλου δὲν ἀναφέρεται εἰς τὴν σάρκα ἐντὸς τῆς ὁποίας ζῶμεν, καὶ εἰς τὸ σκεῦος ἐντὸς τοῦ ὁποίου περιέχεται ἡ ψυχὴ ἡμῶν, ἐφ' ὅσον ἅπαντες οἱ ἅγιοι, περιβεβλημένοι σῶμα καὶ σάρκα, εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς ὅ,τι ἐπιτελεῖται ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας ἐναντίον τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἥτις, μεταξὺ ἄλλων, εἶναι· «Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου»[1], καί· «Ὃ οὐ θέλεις γενέσθαι σοι, κλπ.»[2]. Ὑμεῖς δέ, λέγει [ὁ Ἀπόστολος], καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐννοεῖ τοὺς μαθητὰς τοῦ Χριστοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐλάβετε τὴν σοφίαν, τὴν ζωὴν καὶ τὴν εἰρήνην τοῦ Πνεύματος, δὲν εἶσθε ἐντὸς τῆς σαρκός, ἤτοι ἐντὸς τῶν ἔργων τῆς σαρκός, οὐδὲ ἐπιτελεῖτε τὰ ἔργα αὐτῆς, ἀφοῦ ἔχετε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ ἐντὸς ὑμῶν. Αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ εἶναι τὸ προπέμπον καὶ τὸ συνάπτον μετὰ τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ τὸν ἔχοντα ἐκεῖνο ἐντὸς αὐτοῦ. Ὅθεν ἐν συνεχείᾳ γέγραπται· «Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ»[3].

40. Ἐνταῦθα πάλιν μανθάνομεν περὶ τῆς κοινωνίας, ἣν ἔχει τὸ Ἅγιον Πνεῦμα μετὰ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Πέτρου ἐπιβεβαιοῦται, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι καὶ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ· «Ἐρευνῶντες», λέγει, «καὶ ἐκζητοῦντες», ἤτοι οἱ προφῆται, περὶ ὧν εἶχε γίνει ὑπ' αὐτοῦ λόγος προηγουμένως, «εἰς τίνα ἢ ποῖον καιρὸν ἐδήλου τὸ ἐν αὐτοῖς Πνεῦμα Χριστοῦ προμαρτυρόμενον τὰ εἰς Χριστὸν παθήματα καὶ τὰς μετὰ ταῦτα δόξας, οἷς ἀπεκαλύφθη ὅτι οὐχ ἑαυτοῖς, ἡμῖν δὲ διηκόνουν αὐτά, ἃ νῦν ἀνηγγέλη ὑμῖν ἐν Πνεύματι Ἁγίῳ»[4]. Αὐτὸ δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον λέγεται καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, οὐχὶ μόνον ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πλείστοις ἄλλοις, ὡς ἐν τῷ· «Τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ»[5]. Ἐντεῦθεν, κατόπιν τούτου, ἀκολουθεῖ τὸ λέγον· «Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ»[6]· ἐπιφέρεται δέ· «Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν...»[7] καὶ ἀποδεικνύεται λίαν ἐμφανῶς, ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἀδιαχώριστον τοῦ Χριστοῦ, ἐφ' ὅσον ὅπου ἤθε-

---

1. Δευτ. 6,5. 2. Πρβλ. Τοβ. 4,15: «ὃ μισεῖς, μηδενὶ ποιήσεις». Ματθ. 7,12. Λουκ. 6,31. 3. Ρωμ. 8,9. 4. Πρβλ. Α' Πέτρ. 1,10-12. 5. Α' Κορ. 2,11. 6. Ρωμ. 8,9. Τὸ λατινικὸν κείμενον ἔχει ἐκ παραδρομῆς· «Εἰ δέ τις Πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ». 7. Ρωμ. 8,10.

λεν εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐκεῖ εἶναι καὶ ὁ Χριστός, καὶ ὁπόθεν ἤθελεν ἀπέλθει τὸ Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ, ἐκεῖθεν ἀποχωρεῖ ἐπίσης καὶ ὁ Χριστός. «Εἰ δέ τις Πνεῦμα Χριστοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἔστιν αὐτοῦ»[1]. Συναπτομένου εἰς τοῦτο τοῦ ἀντιθέτου, ἄν τις λάβῃ τοῦτο, δύναται νὰ εἴπῃ· Ἂν τις εἶναι τοῦ Χριστοῦ, οὕτως ὥστε ὁ Χριστὸς νὰ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ, τότε τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ δὲ δύναται νὰ λεχθῇ ἐπίσης καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρός. Ἂν τις δὲν ἔχῃ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, οὗτος δὲν εἶναι τοῦ Θεοῦ. Τὸ ἀντίθετον πάλιν τούτου, ἄν τις λάβῃ αὐτό, λέγει· Ἂν τις εἶναι τοῦ Θεοῦ, τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ. Ὅθεν γέγραπται· «Οὐκ οἴδατε ὅτι ναὸς Θεοῦ ἐστε καὶ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν;»[2] Καὶ ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ἰωάννου· «Ἐν τούτῳ γινώσκεται ὁ Θεὸς ἔν τισιν οἰκῶν, ὅτι ἐν αὐτοῖς μένει τὸ Πνεῦμα ὅ δέδωκε»[3]. Ἐκ πάντων τούτων ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ οὐσία τῆς Τριάδος εἶναι ἀδιαχώριστος καὶ ἄνευ διακρίσεως.

41. Ἐφ' ὅσον ἄρα οὗτος λέγει· «Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν»[4], [τοῦτο δηλοῖ ὅτι τότε τὸ σῶμα], οὐδόλως ὑπηρετοῦν τὰ πάθη καὶ τὴν ἀκολασίαν, ἀλλά, ὂν νεκρωμένον διὰ τὴν ἁμαρτίαν, δὲν φέρεται πρὸς τὰ πάθη καὶ οὐδόλως θὰ εἶναι ἱκανὸν νὰ ζῇ διὰ τὴν ἁμαρτίαν. Ἀφοῦ δὲ τὸ σῶμα θὰ ἔχῃ νεκρωθῇ διὰ τὴν ἁμαρτίαν, τότε ὁ Χριστός, εἰς τοὺς ἰδικούς του, τοὺς νεκρώσαντας τὰ σώματα αὐτῶν διὰ τοῦ παρόντος ἐν αὐτοῖς Πνεύματος, παρουσιάζει τὴν ζωὴν διὰ τῆς δικαιοσύνης τῶν ἔργων, ἢ διὰ τῆς διορθώσεως τῶν θανασίμων παθῶν, ἢ διὰ τῆς πίστεως τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐντὸς τῶν βιούντων κατὰ τὴν πίστιν αὐτοῦ.

Ἀκολούθως ὁ Ἀπόστολος χρησιμοποιεῖ σύνθετόν τινα συλλογισμόν, τὸν ὁποῖον οἱ διαλεκτικοὶ ὀνομάζουν ἐνδεικτικωτέρως ἀξίωμα, καὶ λέγει· «Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος Χριστὸν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν»[5]· δὲν φαίνεται εἰς σὲ ὅτι οὗτος λέγει, ὅτι ἂν τὸ ἐγεῖραν τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν Πνεῦμα αὐτοῦ, ἤτοι αὐτὸ τὸ ὁποῖον εἶναι τὸ Πνεῦμα τοῦ ἰδίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, οἰκεῖ ἐντὸς ὑμῶν, ἕπεται ὅτι καὶ τὰ σώματα ὑμῶν, μετὰ τῶν ἀθανάτων ψυχῶν, θὰ ζωοποιηθοῦν ὑπὸ τοῦ ἐγείραντος ἐκ νεκρῶν τὸν Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν πρῶτον καὶ πρωτότοκον τῆς ἀναστάσεως; Καὶ ἡμεῖς, εἰς τοὺς ὁποίους ἐχαρίσθη θεόθεν διὰ τοῦ Πνεύματος τοιοῦτο καὶ τοσοῦτο δῶρον, εἴμεθα ὀφειλέται τοῦ Πνεύματος, οὐχὶ τῆς σαρκός, ὥστε νὰ ζῶμεν συμφώνως πρὸς αὐτήν. Διὰ τοῦτο, ὁ ἔχων ζήσει κατὰ

---

1. Ρωμ. 8,9. 2. Α' Κορ. 3,26 3. Τὸ χωρίον τοῦτο ἀναφέρεται προφανῶς ἐδῶ ἐκ μνήμης. Πρβλ. Α' Ἰω. 4,13· «Ἐν τούτῳ γινώσκομεν ὅτι ἐν αὐτῷ μένομεν καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, ὅτι ἐκ τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ δέδωκεν ἡμῖν». 4. Ρωμ. 8,10. 5. Ρωμ. 8,11.

τὴν σάρκα θὰ ἀποθάνῃ τὸν θάνατον ἐκεῖνον, ὅστις ἀκολουθεῖ τὴν ἁμαρτίαν. «Ἡ δὲ ἁμαρτία ἀποτελεσθεῖσα», κατὰ τὸν Ἰάκωβον, «ἀποκύει θάνατον»[1]. Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ γράφει, ὅτι «ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα ἀποθανεῖται»[2]. Διότι αὕτη χωρίζεται ἐκ τῆς ζωῆς τῆς βασιζομένης ἐπὶ τῆς σοφίας τοῦ Πνεύματος.

42. Ἂν δέ τις ὑπερβῇ τὴν ζωὴν τῆς σαρκὸς καὶ νεκρώσῃ τὰ ἔργα αὐτῆς διὰ τοῦ Πνεύματος, θὰ ζήσῃ ζωὴν μακαρίαν καὶ αἰώνιον, διότι θὰ συναριθμηθῇ μετὰ τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ καὶ θὰ κατευθυνθῇ πρὸς τὴν ὀρθὴν ὁδὸν διὰ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τὸ ὁποῖον καλεῖται καὶ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. «Εἰ γάρ», λέγει ὁ Ἀπόστολος, «κατὰ σάρκα ζήσετε, μέλλετε ἀποθνήσκειν. Εἰ δὲ Πνεύματι τὰς πράξεις τῆς σαρκὸς θανατοῦτε, ζήσεσθε»[3]· καὶ ἐν συνεχείᾳ· «Ὅσοι δὲ Πνεύματι ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ»[4]. Οὗτος πάλιν, ἐμψυχῶν, παρηγορῶν καὶ προτρέπων αὐτοὺς ὅπως ἐλπίζουν τὰ βελτίονα, περὶ ὧν ὡμίλει, λέγει· «Οὐ γὰρ ἐλάβετε Πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον»[5], ἤτοι νὰ μὴ ἀπέχετε ὑμεῖς τῶν παθῶν, καθ' ὁμοίωσιν τῶν δούλων, ἕνεκα τοῦ φόβου καὶ τοῦ τρόμου τῶν τιμωριῶν, ἐφ' ὅσον ἔχετε τὸ εἰς ὑμᾶς δοθὲν παρὰ τοῦ Πατρὸς Πνεῦμα τῆς υἱοθεσίας, ἤτοι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον αὐτὸ τοῦτο λέγεται Πνεῦμα καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀληθείας καὶ τῆς σοφίας. Ἂν δὲ αὐτὸ τὸ Πνεῦμα υἱοθετῇ ὡς υἱοὺς τοῦ Θεοῦ ἐκείνους, ἐντὸς τῶν ὁποίων διὰ τὴν ἑαυτοῦ ἀξίωσιν γίνεται οἰκήτωρ, ἀφήνω εἰς σὲ τὴν κατανόησιν τῶν περὶ τῆς δυνάμεώς του συμπερασμάτων.

Ὅθεν ἐν τῷ Πνεύματι τούτῳ τῆς υἱοθεσίας κράζουν ὅσοι ἔσχον ἐκεῖνον ὡς Θεὸν Πατέρα, καθὼς ἀποδεικνύει τὸ χωρίον τὸ λέγον· «Ἐν ᾧ κράζομεν· ἀββᾶ ὁ πατήρ»[6], [ἤτοι] ἐν αὐτῷ τούτῳ τῷ Πνεύματι [κράζομεν], τὸ ὁποῖον, υἱοθετοῦν ἡμᾶς ὡς υἱούς, παρέχει μαρτυρίαν διὰ τὴν μετοχὴν ἑαυτοῦ, καθὰ κατέχεται ὑπὸ τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ἐπειδὴ εἴμεθα υἱοὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐπακόλουθον δὲ τούτου εἶναι, ὅτι ὁ Θεὸς Πατὴρ ἔδωκεν εἰς ὑμᾶς πνευματικὰ δῶρα ὡς κληρονομικὰ πλούτη καὶ ὅτι ἡμεῖς εἴμεθα συγκληρονόμοι τοῦ Χριστοῦ, ἐπειδή, διὰ τῆς χάριτος καὶ τῆς προσηνείας αὐτοῦ τούτου, καλούμεθα ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Ἀλλὰ θὰ γίνωμεν κληρονόμοι μὲν τοῦ Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἂν συμπάσχωμεν, ἵνα ἀξιωθῶμεν, διὰ τῆς κοινωνίας τῶν παθημάτων αὐτοῦ[7], καὶ νὰ συνδοξασθῶμεν μετ' αὐτοῦ[8].

43. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον διεξήλθομεν καὶ τὸ θέμα τοῦτο καθ' ὅσον ἠδυνήθημεν, ἂς παραθέσωμεν τὸ κεφάλαιον τοῦ Προφήτου, τὸ περιέχον τινὰ περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὥστε νὰ μὴ μανθάνωμεν μόνον

---

1. Ἰακ. 1,15. 2. Ἰεζ. 18,20. 3. Ρωμ. 8,13. 4. Ρωμ. 8,14. 5. Ρωμ. 8,15. 6. Ρωμ. 8,16. 7. Πρβλ. Φιλιπ. 3,10. 8. Πρβλ. Ρωμ. 8,17.

ἐκ τῆς Καινῆς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, περὶ τῆς εἰς ἐκεῖνο πίστεως καὶ περὶ τῆς κατανοήσεως αὐτοῦ. Διότι εἴχομεν ἤδη εἴπει ἀνωτέρω, ὅτι ἡ χάρις τοῦ 'Αγίου Πνεύματος εἶχεν ἐκχυθῆ εἰς ἅπαντας τοὺς ἁγίους, τόσον εἰς τοὺς ὑπάρξαντας μετὰ τὴν ἔλευσιν τοῦ Κυρίου, ὅσον καὶ εἰς τοὺς πρὸ αὐτῆς, ἤτοι εἰς τοὺς πατριάρχας καὶ τοὺς προφήτας, καὶ ὅτι οὗτοι εἶχον πληρωθῆ ποικίλων χαρισμάτων καὶ ἀρετῶν. Πράγματι, ὡς οἱ κατέχοντες τὴν χάριν τοῦ μοναδικοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ Μονογενοῦς αὐτοῦ, τόσον ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι πρὸ τῆς ἐλεύσεως αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι κατόπιν αὐτῆς ὕψωσαν τὴν σημαίαν τῆς δικαιοσύνης, ἀπέκτησαν τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, οὕτω θὰ ἀποκτήσουν καὶ τὴν χάριν τοῦ 'Αγίου Πνεύματος, ἐφ' ὅσον τοῦτο, ὡς ἀπεδείξαμεν ἀνωτέρω διὰ πολλῶν χωρίων, εἶναι ἀδιαχώριστον τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

Γέγραπται ἄρα παρὰ τῷ Προφήτῃ· «Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθην, τὰς ἀρετὰς Κυρίου ἐν πᾶσιν, οἷς ἡμῖν ἀνταποδίδωσι· Κύριος κριτὴς ἀγαθὸς τῷ οἴκῳ 'Ισραήλ, ἐπάγει ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ πλῆθος τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν· οὐχ ὁ λαός μου τέκνα οὐ μὴ ἀθετήσωσι; Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν. Οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος ἔσωσεν αὐτοὺς διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς καὶ φείδεσθαι αὐτῶν· αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς καὶ ὕψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος. Αὐτοὶ δὲ ἠπείθησαν καὶ παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ· καὶ ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν, καὶ αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτούς. Καὶ ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων ὁ ἀναβιβάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων· ποῦ ἐστιν ὁ θεὶς ἐν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον; ὁ ἀγαγὼν τῇ δεξιᾷ Μωϋσῆν...»[1].

44. Ὅσοι ἔτυχον συχνῶς τῶν εὐεργεσιῶν τοῦ Θεοῦ, γνωρίζοντες ὅτι ἔλαβον αὐτὰς μᾶλλον διὰ τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἐλέους του ἢ διὰ τῶν ἰδίων αὐτῶν ἔργων, συμφωνοῦντες δὲ ὡς νὰ εἶχον ἅπαντες μίαν γνώμην καὶ [μίαν] ψυχήν, λέγουν· «Τὸν ἔλεον Κυρίου ἐμνήσθην»[2]. Διότι οὗτοι, διαλογιζόμενοι τὰ δῶρα, τὰ ὁποῖα συχνῶς παρ' αὐτοῦ ἔλαβον διὰ τοῦ Μωϋσέως, ἀποτίνουν εὐχαριστίας καί, μετὰ τοῦ ἐλέους, ἀναμιμνήσκονται καὶ τῶν δυνάμεων τοῦ Κυρίου, ἢ τῶν θαυμασίων, τὰ ὁποῖα συνεχῶς ἐπετέλεσεν ὑπὲρ αὐτῶν εἰς τοὺς λαούς, ἢ τῶν ὠφελίμων τῆς ψυχῆς, περὶ ὧν ἐδιδάχθησαν οὗτοι διὰ τοῦ νόμου καὶ τῶν προφητῶν, ὡς καὶ διὰ τῶν σωτηρίων αὐτοῦ ἐντολῶν. Διὰ τοῦτο ἡ λέξις δύναμις σημαίνει ἀμφότερα εἰς τὰς Γραφάς[3]. 'Αναμιμνήσκονται δὲ τοῦ ἐλέους καὶ τῶν δυνάμεών του, λέγουν, διὰ πάντα ὅσα ἀπέδωσεν εἰς αὐτούς, οὐχὶ κατὰ τὴν δικαιοσύνην του, ἀλλὰ κατὰ τὸ ἔλεος καὶ τὴν ἀγαθότητά του, διότι οὗτος εἶναι ὁ κριτὴς τοῦ οἴκου τοῦ ὁρῶντος καὶ τῆς διανοίας τῆς

---

1. 'Ησ. 63,7-12. 2. 'Ησ. 63,7. 3. Πρβλ. Ψαλ. 67,35. Β' Κορ. 12,9.

διακρινούσης μετὰ καθαρᾶς καρδίας τὸν Κύριον. Ὅθεν τοῦτο ἐκ τῆς ἑβραϊκῆς εἰς τὴν ἡμετέραν γλῶσσαν διερμηνεύεται· Ἰσραήλ, ἤτοι νοῦς ὁρῶν τὸν Θεόν. Διότι, μολονότι ὁ κριτὴς ἐπέφερεν ἐνίοτε αἰκισμοὺς καὶ βασάνους εἰς τοὺς ἀξίους κρίσεως, ἐν τούτοις, ὁ ἀφ' ὑψηλοῦ ἐνορῶν τὰς αἰτίας τῶν πραγμάτων, βλέπων τὴν πρόθεσιν τῆς ἀγαθότητος ἐκείνου, ὁ ὁποῖος ἐπιθυμεῖ νὰ διορθώσῃ τὸν ἁμαρτωλόν, ὁμολογεῖ ὅτι οὗτος εἶναι ἀγαθός, λέγων· «Ὁ ἐπάγων ἡμῖν κατὰ τὸ ἔλεος αὐτοῦ»[1]. Διότι, ἂν ὁ Κύριος παρατηρήσῃ τὰς ἀνομίας τῶν παρ' αὐτοῦ κρινομένων, ποῖος θὰ ἠδύνατο νὰ βαστάσῃ αὐτάς;[2] Ὅθεν, ἐφ' ὅσον παρὰ τῷ Κυρίῳ ὑπάρχει ἱλασμός[3], ὁ Κύριος δηλαδὴ καὶ Σωτὴρ ἡμῶν ἐπάγει εἰς ἡμᾶς κατὰ τὸ ἔλεός του πάντα ὅσα ἤθελον προαγάγει ἡμᾶς εἰς τὴν σωτηρίαν. Παρέχων δὲ κατὰ τὸ ἔλεός του καὶ ἐπιτελῶν τοῦτο ἐν κρίσει[4], ἀπονέμει εἰς ἡμᾶς, μετὰ τῆς δικαιοσύνης, ὅσα ἐπεδαψίλευσε διὰ τῆς ἀγαθότητός του, ἀναμεμιγμένα μετὰ τοῦ ἐλέους του.

45. Κατὰ τὸ παρὸν κεφάλαιον πρέπει νὰ ἐλεγχθῇ ἡ πλάνη τῶν αἱρετικῶν, οἱ ὁποῖοι, χωρίζοντες τὴν ἀγαθότητα τῆς δικαιοσύνης, ἐφαντάσθησαν ὅτι ἄλλος εἶναι ὁ ἀγαθὸς Θεὸς καὶ ἄλλος ὁ δίκαιος. Ἀλλ' ἰδοὺ ὅτι, ἐν τῇ πραγματικότητι, ὁ αὐτὸς Θεὸς εἶναι ἀγαθὸς καὶ δίκαιος, καὶ ἀνταποδίδων κατὰ τὸ ἔλεος καὶ τὴν δικαιοσύνην του, καὶ ἀφ' ἑαυτοῦ ὑπάρχων ἀγαθὸς συνάμα τε καὶ δίκαιος. Εἰς μάτην λοιπὸν οὗτοι, ἀναπαράγοντες τὸ ἄνομον δόγμα, ὑποστηρίζουν ὅτι ὁ μὲν Θεὸς τοῦ Εὐαγγελίου εἶναι ἀγαθός, ὁ δὲ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης δίκαιος, ἐφ' ὅσον καὶ ἐν πλείστοις ἄλλοις χωρίοις, ὡς καὶ νῦν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Προφήτου, γράφεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι «ἀγαθὸς κριτής» καί, ἐξ ἀντιθέτου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον οὗτοι δὲν θέλουν, ἔν τινι ἐπιστολῇ τοῦ ἀποστόλου Παύλου, (ὁ ὁποῖος βεβαίως εἶναι κήρυξ τῆς Καινῆς Διαθήκης), ἀναφέρεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι «δίκαιος κριτής»· «Ἀπόκειταί μοι», λέγει, «ὁ τῆς δικαιοσύνης στέφανος, ὃν ἀποδώσει μοι ὁ Κύριος ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ὁ δίκαιος κριτής»[5]. Εἶναι ἄρα ὁ αὐτός, ἂν καὶ οὗτοι δὲν θέλουν τοῦτο, ὁ τῆς Καινῆς καὶ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης Θεός, ὁ δημιουργὸς τῶν ὁρατῶν καὶ τῶν ἀοράτων, ἐπιβεβαιοῦντος σαφῶς τοῦ Σωτῆρος, ὅτι ὁ Πατὴρ εἶναι δίκαιος καὶ ἀγαθὸς ἐπίσης ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· «Πάτερ δίκαιε, καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω»[6]· καὶ ἐν ἄλλῳ χωρίῳ· «Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός»[7]. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ παλαιῷ νόμῳ ὁ Θεὸς καλεῖται ἀλλοῦ μὲν δίκαιος, ἀλλοῦ δὲ ἀγαθός. Ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· «Δίκαιος Κύριος», λέγει, «καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν»[8]. Καί, ἐξ ἀντιθέτου, παρὰ τῷ Ἱερεμίᾳ· «Ἀγαθὸς Κύριος τοῖς ὑπομένουσιν αὐτόν»[9]. Πάλιν ἐν τοῖς Ψαλμοῖς· «Ὡς ἀγαθὸς ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραήλ, τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ»[10].

---

1. Πρβλ. Ἡσ. 63,7. 2. Πρβλ. Ψαλ. 129,3. 3. Πρβλ. Ψαλ. 129,4. 4. Πρβλ. Ψαλ. 71,2. 5. Β' Τιμ. 4,8. 6. Ἰω. 17,25. 7, Μάρκ. 10,18. 8. Ψαλ. 10,7. 9. Ἱερ. Θρην. 3,25. 10. Ψαλ. 72,1.

Καὶ ταῦτα μὲν ἐν παρόδῳ δι' ὀλίγων ἐλέχθησαν κατὰ τῶν αἱρετικῶν. Ἀλλ' εἶναι καιρός, ὅπως ἀκολουθήσωμεν τὴν προταθεῖσαν τοῦ Προφήτου τάξιν, ἥτις ἔχει οὕτω· «Καὶ εἶπεν», δὲν χωρεῖ δὲ ἀμφιβολία ὅτι ὁ Κύριος εἶπεν, «οὐχ ὁ λαός μου τέκνα οὐ μὴ ἀθετήσωσι;»[1] Δὲν ἦσαν, λέγει, ὅμοιοι πρὸς ἐκείνους, οἱ ὁποῖοι ἐγεννήθησαν καὶ ὑψώθησαν, ἐκεῖνον δὲ ὁ ὁποῖος ἐγέννησεν αὐτοὺς ἠθέτησαν· «Καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν»[2], ἤτοι εἰς σωτηρίαν ἐκείνων, περὶ ὧν ὁ Κύριος εἶπεν· «Οὐχ ὁ λαός μου τέκνα οὐ μὴ ἀθετήσωσι;»[3] Διότι, διὰ τοῦτο ἀκριβῶς, ἐπειδὴ δὲν ἠθέτησαν, οὐδὲ περιεφρόνησαν τὸν Πατέρα, οὗτος «ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν», ἢ δι' αὐτὸ τοῦτο, ἐπειδὴ ἐκλήθησαν υἱοί, οὗτος κατέστη δι' αὐτοὺς αἴτιος σωτηρίας. Ἡ ὑπὸ τοῦ Κυρίου Χριστοῦ συντελεσθεῖσα σωτηρία βεβαιοῦται καὶ διὰ τοῦ λόγου τοῦ ἀγγέλου πρὸς τοὺς ποιμένας, ὅστις εἶπεν· «Ἰδοὺ γὰρ εὐαγγελίζομαι ὑμῖν χαρὰν μεγάλην, ἥτις ἔσται παντὶ τῷ λαῷ, ὅτι ἐτέχθη ὑμῖν σήμερον σωτήρ, ὅς ἐστι Χριστὸς Κύριος, ἐν πόλει Δαυΐδ»[4]. Οὗτος ἐγένετο δι' ἅπαντας τοὺς εἰς αὐτὸν πιστεύοντας ἀφορμὴ αἰωνίου σωτηρίας, αὐτὸς δὲ εἶναι ὁ Σωτὴρ τοῦ κόσμου, περὶ οὗ ὁ χορὸς τῶν ἁγίων ψάλλει· «Ὁ Θεὸς ἡμῶν, ὁ Θεὸς τοῦ σῴζειν»[5].

46. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ὁ Θεὸς ἦτο ὁ παρασχὼν τὴν αἰώνιον σωτηρίαν, ἐλέχθη τό· «Οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος», ἤτοι οὔτε προφήτης, οὔτε πατριάρχης, οὔτε ὁ νομοθέτης Μωϋσῆς, «ἔσωσεν αὐτούς»[6]. Ὄντως ἅπαντες ὅσους ὠνόμασα ἠδύναντο νὰ ἐπιτελέσουν παρὰ τῷ Κυρίῳ πρεσβείαν ὑπὲρ τοῦ λαοῦ. Ἐντεῦθεν ὁ Μωϋσῆς, προσφωνῶν αὐτὸν ὑπὲρ τοῦ ἁμαρτάνοντος πλήθους, εἶπεν· «Εἰ μὲν ἀφεῖς αὐτοῖς τὴν ἁμαρτίαν αὐτῶν, ἄφες»[7]. Ἱκέτευσε δὲ τὴν ἄφεσιν, νηστεύσας ἐπὶ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ προκαλέσας τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς ὀδύνης τῆς ψυχῆς του. Ἀλλ' οὐδεὶς ἐκ τῶν πολλῶν πρέσβεων τούτων ἠδύνατο νὰ εἶναι σωτήρ, ἀφοῦ καὶ αὐτὸς οὗτος εἶχε τὴν ἀνάγκην ἐκείνου, ὁ ὁποῖος εἶναι ὁ ἀληθὴς χορηγὸς τῆς σωτηρίας. Διότι καὶ οἱ ἄγγελοι, μολονότι εἶναι πνεύματα καί, κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν διακονίας, ἀποστέλλονται πρὸς τοὺς μέλλοντας νὰ κληρονομήσουν τὴν σωτηρίαν[8], δὲν εἶναι πάντως οἱ αἴτιοι τῆς σωτηρίας, ἀλλὰ διακηρύσσουν καὶ ἀναγγέλλουν ἐκεῖνον, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ πηγὴ τῆς σωτηρίας. Διὰ τοῦτο ἐλέχθη τό· «Οὐ πρέσβυς οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς Κύριος ἔσωσεν αὐτούς»[9]. Οὐχὶ δὲ δι' ἄλλο τι ἢ διὰ «τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς καὶ φείδεσθαι αὐτῶν»[10]. Λέγεται δὲ ὅτι φείδεται αὐτῶν ὡς κτισμάτων αὐτοῦ, συμφώνως πρὸς ὅ,τι εἶναι γεγραμμένον ἀλλαχοῦ· «Φείδῃ δὲ πάντων, δέσποτα φιλόψυχε, ὅτι σά ἐστι»[11], «οὐδὲ γὰρ ἂν μισῶν τι κατεσκεύασας»[12].

---

1. Ἡσ. 63,8. 2. Ἔνθ' ἀν. 3. Ἔνθ' ἀν. 4. Λουκ. 2,10-11
5. Ψαλ. 67,21. 6. Ἡσ. 63,9. 7. Ἐξ. 32,32. 8. Πρβλ. Ἑβρ. 1,14.
9. Ἡσ. 63,9. 10. Ἔνθ' ἀν. 11. Σ. Σολ. 11,26. 12. Σ. Σολ. 11,24.

Διὸ καὶ ὁ Πατήρ, μὴ φεισθεὶς τοῦ ἰδίου αὐτοῦ Υἱοῦ, παρέδωκε τοῦτον εἰς τὸν θάνατον ὑπὲρ τῆς σωτηρίας αὐτῶν[1], ὥστε διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Υἱοῦ του, ἀφοῦ καταργηθῇ ὁ ἔχων τὸ κράτος τοῦ θανάτου, τουτέστιν ὁ διάβολος, νὰ λυτρώσῃ ἅπαντας τοὺς ὑπ' αὐτοῦ κρατουμένους διὰ τῶν δεσμῶν τῆς αἰχμαλωσίας[2]. Ὅθεν προστίθεται· «Αὐτὸς ἐλυτρώσατο αὐτοὺς καὶ ἀνέλαβεν αὐτοὺς καὶ ὕψωσεν αὐτούς»[3]. Διότι αὐτὸς ἀναλαμβάνει καὶ ὑψώνει τοὺς σεσωσμένους, τοὺς δὲ λελυτρωμένους αἴρει πρὸς τὰ ὑψηλὰ διὰ τῶν πτερύγων τῶν ἀρετῶν, τῆς παιδείας καὶ τῆς γνώσεως τῆς ἀληθείας, οὐχὶ μόνον τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην ἡμέραν, ἀλλὰ καθ' ἁπάσας τὰς ἡμέρας τῆς αἰωνιότητος, οἰκῶν ἐντὸς αὐτῶν καὶ μετ' αὐτῶν, χορηγῶν εἰς αὐτοὺς τὴν ζωὴν ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος καὶ γενόμενος αἴτιος τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Φωτίζων δὲ τὰς καρδίας αὐτῶν καθ' ὅλας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος, δὲν ἀφήνει αὐτοὺς νὰ περιπέσουν εἰς τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας καὶ εἰς τὴν πλάνην. Καὶ ὑποθέτω ὅτι διὰ τοῦτο ἐγράφη, ὅτι «αὐτὸς ὕψωσεν αὐτοὺς πάσας τὰς ἡμέρας τοῦ αἰῶνος»[4].

47. Ἐφ' ὅσον δὲ ἦσαν ἀσταθεῖς καὶ ρέποντες ἑκουσίως εἰς τὰ πάθη, οὗτοι, κατόπιν τῶν τόσων εὐεργεσιῶν, ὑπῆρξαν ἄπιστοι εἰς τὸν Θεόν, ἐγκατέλειψαν τὰς ἐντολάς του καὶ παρώξυναν τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον παρέσχεν εἰς αὐτοὺς πολλὰ ἀγαθά, [ἤτοι] περιέπεσαν εἰς ἁμάρτημα παρόμοιον μὲ τὸ ἁμάρτημα ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἐγεννήθησαν καὶ ὑψώθησαν, ἠθέτησαν τὸν πατέρα των. Ἀλλὰ βεβαίως τώρα θὰ μνημονευθοῦν οἱ ἀναφερθέντες καὶ προηγουμένως, καθ' ὅσον καὶ ἐκεῖ, μετὰ τὴν ἁμαρτίαν, λέγεται πρὸς αὐτούς· «Ἐγκατελίπατε τὸν Κύριον καὶ παρωργίσατε τὸν ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ»[5], καὶ τώρα· «Αὐτοὶ ἠπείθησαν καὶ παρώξυναν τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον αὐτοῦ»[6]. Ἐκ τοῦ παρόντος ἄρα χωρίου ἀποδεικνύεται ἡ κοινωνία τοῦ Πνεύματος μετὰ τοῦ Κυρίου. Ὁ ἐγκαταλείπων τὸν Κύριον καὶ ἄπιστος εἶναι καὶ παροργίζει τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραὴλ καὶ παροξύνει τὸ Ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Ἡ αὐτὴ ἀγανάκτησις ἐκφράζεται διὰ τοὺς ἁμαρτάνοντας τόσον εἰς τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ὅσον καὶ εἰς τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ. Ὅθεν καὶ εἰς τὰ ἑπόμενα ἀποδεικνύεται ὁ παρόμοιος δεσμὸς τῆς Τριάδος, καθὸ ἡ Γραφὴ λέγει ὅτι ὁ Κύριος «ἐστράφη εἰς ἔχθραν» πρὸς ὅσους «παρώξυναν τὸ Ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα»[7] καὶ ὅτι παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς αἰώνιον βάσανον, διότι οὗτοι οὐχὶ μόνον διὰ τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων ἐβλασφήμησαν εἰς τὸ Ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα. Αὐτὸς λοιπόν, ὅστις ἐστράφη αὐτοῖς εἰς ἔχθραν, «ἐπολέμησεν αὐτοὺς»[8] καὶ ὑπέβαλεν αὐτοὺς εἰς πολλαπλᾶς καὶ μακροχρονίους βασάνους, ὥστε νὰ μὴ τύχουν ἀφέσεως τῶν ἁμαρ-

---

1. Πρβλ. Ρωμ. 8,32. 2. Πρβλ. Ἑβρ. 2,14-15. 3. Ἡσ. 63,9. 4. Ἔνθ' ἀν. 5. Ἡσ. 1,4. 6. Ἡσ. 63,10. 7. Ἔνθ' ἀν. 8. Ἔνθ' ἀν.

τιῶν οὔτε κατὰ τὸν παρόντα, οὔτε κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα. Διότι οὗτοι παρώξυναν τὸ Ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα καὶ ἐβλασφήμησαν εἰς αὐτό.

48. Ἀλλ' ἂν θελήσῃς νὰ ἐννοήσῃς [ὅτι] τοῦτο [ἐλέχθη] περὶ τῶν Ἰουδαίων, οἱ ὁποῖοι ἐσταύρωσαν τὸν Κύριον Σωτῆρα καί, ὡς ἐκ τούτου, παρώξυναν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τότε ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐγράφη, ὅτι «αὐτὸς ἐπολέμησεν αὐτούς»[1], πρέπει νὰ ἀναφερθῇ εἰς τὴν ἑρμηνείαν ἐκείνην, καθ' ἣν οὗτοι παρεδόθησαν εἰς τοὺς Ρωμαίους, ὅταν «ἔφθασεν ἐπ' αὐτοὺς ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ εἰς τέλος»[2]. Πράγματι, εἰς ἅπασαν τὴν οἰκουμένην καὶ ἁπάσας τὰς χώρας οὗτοι μόνοι, ἐξόριστοι ἐκ τῆς πατρίδος, πλανῶνται εἰς τὴν ἀλλοτρίαν γῆν, μὴ ἐξουσιάζοντες οὔτε τὴν ἀρχαίαν πόλιν, οὔτε τοὺς ἰδίους αὐτῶν τόπους, λαβόντες ὅ,τι ἐποίησαν εἰς τοὺς προφήτας καὶ τὸν Σωτῆρά των. Ἐφ' ὅσον δὲ ἦσαν αἱμοχαρεῖς καὶ ἐνεφοροῦντο πάντοτε ὑπὸ σφοδρᾶς μανίας, οὐχὶ μόνον τοὺς προφήτας ἀπέκτειναν καὶ τοὺς ἀποσταλέντας πρὸς αὐτοὺς ἐλιθοβόλησαν[3], ἀλλὰ καί, ὑπερβάντες τὸ ἄκρον τῆς ἀσεβείας, τὸν Κύριον Σωτῆρα, ὅστις ηὐδόκησε νὰ κατέλθῃ ἐπὶ τῆς γῆς ὑπὲρ τῆς τῶν πάντων σωτηρίας, παρέδωκαν καὶ ἐσταύρωσαν, διὸ καὶ ἐξεδιώχθησαν ἐκ τῆς πόλεως, ἣν ἐμόλυναν διὰ τοῦ χυθέντος αἵματος τῶν προφητῶν καὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὀφείλομεν λοιπὸν νὰ ἐννοήσωμεν, ὅτι οὗτοι θὰ καταπολεμῶνται ὑπὸ τοῦ Κυρίου κατ' αὐτὴν τὴν ἔννοιαν, [ἤτοι] οὐχὶ [μόνον] δι' ὀλίγον καιρόν, ἀλλὰ δι' ὅλον τὸν μέλλοντα αἰῶνα ἕως τῆς συντελείας τοῦ κόσμου. Οὗτοι δέ, ὡς εἴπομεν, φυγάδες τε καὶ αἰχμάλωτοι, περιφέρονται ἀνὰ πάντα τὰ ἔθνη, μὴ ἐξουσιάζοντες οὔτε τὴν πόλιν, οὔτε τὴν ἰδίαν αὐτῶν περιοχήν. Καὶ ὅμως ὁ πολεμήσας αὐτούς, ἐφ' ὅσον ἐκ φύσεως εἶναι προσηνὴς καὶ ἐλεήμων, ἐχορήγησεν εἰς αὐτοὺς τόπον μετανοίας[4], ἂν οὗτοι ἐπεθύμουν νὰ στραφοῦν πρὸς τὰ βελτίονα. Διὰ τοῦτο καὶ λέγεται· «Ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων»[5]. Διότι, μνησθεὶς τῶν μελλόντων καιρῶν, ἤνοιξεν εἰς αὐτοὺς κατά τι τὴν κλεισθεῖσαν θύραν, ὥστε, ἕως ὅτου εἰσέλθῃ τὸ πλήρωμα τῶν ἐθνῶν, τότε πᾶς ὁ Ἰσραήλ, (ὁ ἔχων καταστῇ ἄξιος τῆς προσηγορίας ταύτης), νὰ δυνηθῇ νὰ σωθῇ[6]. Πράγματι, μολονότι οὗτοι ἐξερράγησαν εἰς τοιοῦτον θράσος, ὥστε νὰ ἀποκτείνουν τὸν ἀποσταλέντα δι' αὐτούς, λέγοντες· «Τὸ αἷμα αὐτοῦ ἐφ' ἡμᾶς καὶ ἐπὶ τὰ τέκνα ἡμῶν»[7], ὁ Θεὸς ἐν τούτοις ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ τῆς γῆς, ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς ὁποίας εἶχε παραμείνει ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, ὡς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων του. Οὕτω τὸ χωρίον ἔχει ὡς ἑξῆς· «Ὁ ἀναβιβάσας ἐκ τῆς γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων» αὐτοῦ[8].

---

1. Ἡσ. 63,10. 2. Α' Θεσ. 2,16. 3. Πρβλ. Ματθ. 23,37. 4. Πρβλ. Ἑβρ. 12,17. 5. Ἡσ. 63,11. 6. Πρβλ. Ρωμ. 11,25-26. 7. Ματθ. 27,25. 8. Ἡσ. 63,11. Πρβλ. Ἑβρ. 13,20.

49. Ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μανθάνομεν σαφέστερον, μαρτυροῦντος αὐτοῦ τούτου τοῦ Σωτῆρος, ὅτι ὁ τῶν προβάτων ποιμὴν Θεός, ὁ ἀναφερόμενος νῦν ἐν τῷ προφητικῷ λόγῳ, εἶναι ἀληθῶς ὁ Κύριος· «Ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς καὶ τὴν ψυχήν μου τίθημι ὑπὲρ τῶν προβάτων μου»[1]. Καὶ πάλιν· «Τὰ πρόβατα τὰ ἐμὰ τῆς φωνῆς μου ἀκούει»[2]. Κατόπιν ὅλων τούτων ὁ Προφήτης λέγει· «Ποῦ ἐστιν ὁ θεὶς ἐν αὐτοῖς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον;»[3] Πράγματι, θαυμάζει πῶς ἐκ τόσης εὐτυχίας κατήντησαν εἰς τόσας δυστυχίας. Κατά τινα δὲ τρόπον λέγει· Ἐφ' ὅσον ἐλύτρωσεν αὐτούς, ποῦ εἶναι τώρα ὁ κατοικῶν μετ' αὐτῶν, ὅστις ἔθεσε τὸ Ἅγιον αὐτοῦ Πνεῦμα ἐντὸς αὐτῶν; Ποῦ ἀπῆλθε; Ἐγκατέλειψεν αὐτούς, διότι αὐτοὶ οὗτοι ἐγκατέλειψαν πρότερον ἐκεῖνον καὶ παρώργισαν τὸν Ἅγιον τοῦ Ἰσραήλ. Ὁ δὲ Θεὸς εἶχε θέσει ἄλλοτε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐντὸς αὐτῶν, ὅταν οὗτοι ἦσαν ἀκόμη ἀγαθοὶ καὶ προσεπάθουν νὰ ἀκολουθήσουν τὰς ἐντολάς του, τὸ Ἅγιον ὅμως Πνεῦμα εἰσάγεται μόνον ἐντὸς ἐκείνων, οἱ ὁποῖοι, ἀφοῦ ἐγκαταλείψουν τὰ πάθη, ἀκολουθοῦν τὸν χορὸν τῶν ἀρετῶν καί, συμφώνως πρὸς αὐτὰς καὶ δι' αὐτῶν, διαβιοῦν διὰ τῆς ἐν Χριστῷ πίστεως. Ἂν δέ, ὑπεισερχομένης ὀλίγον κατ' ὀλίγον τῆς ἀμελείας, ἀρχίσουν νὰ τείνουν ἐπὶ τὰ χείρω, τότε ἐξεγείρουν κατ' αὐτῶν τὸν οἰκήτορά των, τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, καὶ στρέφουν εἰς ἔχθραν τὸν καὶ δόντα τοῦτο. Παρόμοιόν τι λέγει καὶ ὁ Ἀπόστολος, γράφων πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς· «Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπὶ ἀκαθαρσίᾳ, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ»[4].

50. Ὅθεν «ὁ ἀθετῶν οὐκ ἄνθρωπον ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν τὸν καὶ δόντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ Ἅγιον εἰς ἡμᾶς»[5]. Πράγματι, διὰ τῶν λόγων τούτων ὁ Θεός, καλῶν [τοὺς ἀνθρώπους] εἰς τὸν διὰ τῆς πίστεως ἁγιασμόν, ἤτοι [καλῶν αὐτούς] ὅπως γίνουν πιστοὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἔδωκεν ἤδη τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς αὐτούς. Καθ' ὃν δὲ χρόνον οὗτοι διεφύλασσαν τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ, παρέμεινεν ἐντὸς αὐτῶν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἤδη εἶχον λάβει. Ἀλλ' ὅταν περιέπεσαν εἰς τὴν ἀσέλγειαν καὶ κατωλίσθησαν εἰς τὴν ἀκαθαρσίαν, τότε ἠθέτησαν τὸν Κύριον, ὅστις ἔδωκε τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς αὐτοὺς οὐχὶ ἵνα ὑπηρετοῦν τὴν ἀκαθαρσίαν, ἀλλ' ἵνα ἁγιασθοῦν. Διὰ τοῦτο θὰ ὑποστοῦν ποινὰς οἱ πράξαντες ταῦτα, οὐχὶ ὡς ἀθετήσαντες ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸν Θεόν. Ἵνα δὲ μάθωμεν ὅτι ὁ δίδων τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς πιστεύοντας εἶναι ὁ Κύριος, ἂς διδαχθῶμεν ἐκ τοῦ λογίου αὐτοῦ τούτου τοῦ προφήτου Ἡσαΐου, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸν Κύριον λέγοντα πρός τινα· «Τὸ πνεῦμα τὸ ἐμόν, ὅ ἐστιν ἐπὶ σοί, καὶ τὰ ῥήματα, ἃ ἔδωκα εἰς τὸ στόμα σου»[6]. Διότι ἐκ τοῦ παρόντος χωρίου ἀποδεικνύεται, ὅτι ὁ λαβὼν τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ θὰ κατέχῃ μετ' αὐτοῦ καὶ τοὺς λόγους τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τοὺς λόγους τῆς γνώσεως καὶ τῆς σοφίας. Ἀλλὰ καὶ ἐν

1. Πρβλ. Ἰω. 10,11. 2. Ἰω. 10,27. 3. Ἡσ. 63,11. 4. Α' Θεσ. 4,7. 5. Α' Θεσ. 4,8. 6. Ἡσ. 59,21.

ἑτέρῳ χωρίῳ τοῦ αὐτοῦ προφήτου ὁ Θεὸς λέγει· «Ἔδωκα τὸ πνεῦμά μου ἐπ' αὐτόν»[1]. Ὁ θέσας ἄρα τὸ Ἅγιον Πνεῦμα ἐντὸς αὐτῶν ἀναμιμνήσκει, ὅτι ἡγιάσθη ὑπὸ τῆς δεξιᾶς του ὁ Μωϋσῆς[2], ἤτοι ὁ περιφανὴς ἐκεῖνος ἀνὴρ καὶ μυσταγωγὸς τῶν μυστηρίων τοῦ Θεοῦ, περὶ οὗ ὁ Κύριος λέγει πρὸς τὸν Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ναυῆ· «Μωϋσῆς ὁ παῖς μου»[3], ἤτοι ὁ Νόμος του, ὅστις εἶναι γεγραμμένος ἐντὸς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Διότι ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἔχω πολλάκις ἀναγνώσει νὰ ὀνομάζουν τὸν Μωϋσέα ἀντὶ τοῦ Νόμου, ὡς εἰς τὸν Ἀπόστολον· «Ἀλλ' ἕως σήμερον, ἡνίκα ἀναγινώσκεται Μωϋσῆς»[4]. Ὁ δὲ Ἀβραὰμ πρὸς τὸν ἐν βασάνοις ὑπάρχοντα πλούσιον· «Ἔχουσι», λέγει, «Μωϋσέα καὶ τοὺς προφήτας»[5]. Καὶ βεβαίως ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι ἐκεῖ Μωϋσῆς δὲν σημαίνει τὸν προαναφερθέντα ἄνδρα, ἀλλὰ τὸν Νόμον.

51. Ποία λοιπὸν εἶναι ἡ ὁδηγήσασα τὸν Μωϋσῆν δεξιὰ τοῦ Θεοῦ εἰμὴ ὁ Κύριος καὶ Σωτὴρ ἡμῶν; Πράγματι, αὐτὸς εἶναι ἡ δεξιὰ τοῦ Πατρός, δι' ἧς οὗτος σῴζει, ὑψώνει καὶ ποιεῖ δύναμιν, ὡς λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ ἀλλαχοῦ· «Ἔσωσεν αὐτὸν ἡ δεξιὰ αὐτοῦ καὶ ὁ βραχίων ὁ ἅγιος αὐτοῦ»[6]. Καὶ πάλιν· «Δεξιὰ Κυρίου ἐποίησε δύναμιν, δεξιὰ Κυρίου ὕψωσέ με· οὐκ ἀποθανοῦμαι, ἀλλὰ ζήσομαι καὶ διηγήσομαι τὰ ἔργα Κυρίου»[7]. Καὶ βεβαίως ἐξ αὐτοῦ τούτου τοῦ χωρίου ἀποδεικνύεται σαφῶς, ὅτι ὁ λόγος οὗτος ἐλέχθη ὡς ἐκ προσώπου τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου, ὃν ἠξιώθη νὰ προσλάβῃ ἐκ παρθένου ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, διότι αὐτὸς εἶναι ἡ δεξιὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς γέγραπται ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων[8], καθ' ὅσον «ἐγένετο ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα»[9], γεννηθεὶς ἐκ τῆς Παρθένου, ἐπελθόντος ἐπ' αὐτὴν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐπισκιασάσης αὐτὴν τῆς δυνάμεως τοῦ Ὑψίστου[10]. Περὶ τούτου ἐπροφήτευσεν ὁ Δαυὶδ ἐν Πνεύματι, ὅτι ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἀνέστη ἐκ νεκρῶν, ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς, ὑψωθεὶς ὑπὸ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ. Οὕτω δὲ γέγραπται ἐκεῖ· Ὁ ἴδιος ὁ Δαυὶδ «προϊδὼν ἐλάλησε περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ ὅτι οὐ κατελείφθη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ εἰς ᾅδου οὐδὲ ἡ σάρξ αὐτοῦ εἶδε διαφθοράν. Τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ Θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες. Τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ Θεοῦ ὑψωθείς, τήν τε ἐπαγγελίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος λαβὼν παρὰ τοῦ πατρός, ἐξέχεε τοῦτο ὃ νῦν ὑμεῖς βλέπετε καὶ ἀκούετε. Οὐ γὰρ Δαυὶδ ἀνέβη εἰς τοὺς οὐρανούς»[11]. Οὐδεμία δὲ χωρεῖ ἀμφιβολία, ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ ὑψωθεὶς καὶ ὁ ἐκ τοῦ Ἅδου ἀναστὰς εἶναι ὁ Κύριος Ἰησοῦς, ὡς αὐτὸς οὗτος ἐβεβαίωσε διὰ τοῦ λόγου τῆς Γραφῆς[12]. Αὐτὸς οὗτος ἄρα ὁ ἐκ νεκρῶν ἀναστὰς λέγει· «Ἐγὼ ἐκοιμήθην καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεταί μου»[13].

---

1. Ἡσ. 42,1. 2. Πρβλ. Ἡσ. 63,12. 3. Ἰησ. Ν. 1,13. 4. Β' Κορ. 3,15. 5. Λουκ. 16,29. 6. Ψαλ. 97,1. 7. Ψαλ. 117,16-17. 8. Πρβλ. Πράξ. 2,33. 5,31· 9. Πρβλ. Ρωμ. 1,3. 10. Πρβλ. Λουκ. 1,35. 11. Πράξ. 2,31-34. 12. Πρβλ. Πράξ. 2,33· 5,31. 13. Ψαλ. 3,6.

52. Διὰ τοῦ ἰδίου ἄρα λόγου τοῦ Θεοῦ κηρύσσεται ὅτι ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἀνελήφθη εἰς τοὺς οὐρανούς, ὑψώθη ὑπὸ τῆς δεξιᾶς τοῦ Θεοῦ, περὶ ἧς ὡμιλήσαμεν ἀνωτέρω, ἔλαβε παρὰ τοῦ Πατρὸς τὰς ἐπαγγελίας τοῦ Ἁγίου Πνεύματος καὶ ἐξέχεεν αὐτὸ εἰς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε διὰ τῶν γλωσσῶν ὅλων [τῶν ἀνθρώπων] νὰ διαλαληθοῦν τὰ μεγαλεῖα τοῦ Θεοῦ[1]. Διότι καὶ ὁ Κυριακὸς ἄνθρωπος ἔλαβε τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ὡς γέγραπται ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις· «Ἰησοῦς δὲ πλήρης Πνεύματος Ἁγίου ὑπέστρεψεν ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου»[2]· καὶ ἐν ἄλλῳ χωρίῳ· «Καὶ ὑπέστρεψεν ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ δυνάμει τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν Γαλιλαίαν»[3]. Ταῦτα δὲ τὰ [ἀναφερόμενα] περὶ τοῦ Κυριακοῦ ἀνθρώπου, ὅστις, ὡς ὁ ὅλος Χριστός, εἶναι ὁ μόνος Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς, ὀφείλομεν νὰ ἐκλάβωμεν μετ' εὐσεβοῦς φρονήματος, ἄνευ οὐδεμιᾶς παρεξηγήσεως, οὐχὶ διότι ἄλλος εἶναι [ὁ εἷς] καὶ ἄλλος [ὁ ἕτερος], ἀλλὰ διότι διαλέγεταί τις περὶ τοῦ ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου, συμφώνως πρὸς τὴν φύσιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ διότι ὁ Θεὸς Λόγος, ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, δὲν ἐπιδέχεται οὔτε μεταβολὴν οὔτε αὔξησιν, καθ' ὅσον αὐτὸς οὗτος εἶναι τὸ πλήρωμα ὅλων τῶν ἀγαθῶν.

53. Ἐν περισσείᾳ διελέχθημεν περὶ τῆς μαρτυρίας τοῦ Προφήτου, καὶ ἂς μὴ προχωρήσωμεν εἰς τὰ ὑπόλοιπα, καθὰ γνωρίζομεν ὅτι, ὡς ὁ Πατὴρ καὶ ὁ Υἱὸς τελειοῦν τοὺς ἁγίους καὶ τοὺς ἀγαθοὺς διὰ τῆς κοινωνίας αὐτῶν, οὕτω καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πρέπει νὰ κάμνῃ τοὺς πιστεύοντας ἁγίους καὶ ἀγαθοὺς διὰ τῆς ἑαυτοῦ μετοχῆς καὶ ὅτι, ὡς ἐκ τούτου, πρέπει νὰ διδάσκεται ὅτι τοῦτο εἶναι καὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ. Ἐν τοῖς Ψαλμοῖς λέγεται πρὸς τὸν Κύριον· «Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ὁδηγήσει με ἐν γῇ εὐθείᾳ»[4]. Γνωρίζομεν δὲ ὅτι γέγραπται εἷς τινα ἀντίγραφα· «Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἅγιον». Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα, ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας, καλεῖται ἀγαθὸν παρὰ τῷ Ἔσδρᾳ· «Τὸ πνεῦμά σου τὸ ἀγαθὸν ἔδωκας συνετίσαι αὐτούς»[5]. Ὁ δὲ Ἀπόστολος γράφει ὅτι ὁ Πατὴρ ἁγιάζει, λέγων· «Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἁγιάσαι ὑμᾶς ὁλοτελεῖς»[6]. Καὶ ὁ Σωτὴρ λέγει· «Πάτερ ἅγιε, ἁγίασον αὐτοὺς ἐν τῇ ἀληθείᾳ σου· ὁ λόγος ὁ σὸς ἀλήθειά ἐστι»[7], δηλῶν φανερῶς· Ἐν ἐμοὶ (τῷ Λόγῳ σου καὶ τῇ ἀληθείᾳ σου) ἁγίασον αὐτοὺς διὰ τῆς πίστεως καὶ τῆς κοινωνίας μου. Καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀγαθός· «Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Θεός»[8]. Ἀπεδείξαμεν δὲ ἀνωτέρω ὅτι ὁ Υἱὸς ἁγιάζει, συμφωνοῦντος τοῦ Παύλου διὰ τῶν αὐτῶν λόγων· «Ὅ τε γὰρ ἁγιάζων καὶ οἱ ἁγιαζόμενοι ἐξ ἑνὸς πάντες»[9]· ὡς ἁγιάζοντα ἐννοῶν τὸν Χριστὸν

---

1. Πρβλ. Πράξ. 2,11. 2. Λουκ. 4,1. 3. Λουκ. 4,14. 4. Ψαλ. 142,10. 5. Β' Ἔσδρ. (Νεεμ.) 9,20. 6. Α' Θεσ. 5,23. 7. Ἰω. 17,17. 8. Λουκ. 18,19. 9. Ἑβρ. 2,11.

καὶ ὡς ἁγιαζομένους τοὺς δυναμένους νὰ λέγουν· «Ὁ Χριστὸς ἐγεννήθη ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε καὶ ἁγιασμός»[1], διὸ καλεῖται καὶ Πνεῦμα ἁγιασμοῦ. Ὅθεν καὶ λέγεται πρὸς αὐτόν· «Καὶ πάντες οἱ ἁγιασμένοι ὑπὸ τὰς χεῖράς σου· καὶ οὗτοι ὑπὸ σέ εἰσι»[2]. 'Αγαθὸς εἶναι ὁ Κύριος ἡμῶν 'Ιησοῦς Χριστὸς καὶ ἐγεννήθη παρ' ἀγαθοῦ Πατρός, περὶ αὐτοῦ δὲ ἀναγινώσκομεν· «'Εξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ὅτι ἀγαθός»[3]. 'Εξομολογοῦνται δὲ αὐτῷ ἢ οἱ παρ' αὐτοῦ ἐκλιπαροῦντες τὴν ἄφεσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ἢ οἱ ἀποτίνοντες εὐχαριστίας τῇ ἐπιεικείᾳ του διὰ τὰς χαρισθείσας εὐεργεσίας. Τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα ἁγιάζει ὅσους κρίνει ἀξίους νὰ πληρώσῃ, ὡς ἤδη τοῦτο ἀπεδείχθη ἀνωτέρω, ὅτε ἐδείξαμεν ὅτι τοῦτο δύναται νὰ μετέχεται καὶ νὰ λαμβάνεται ὑπὸ πολλῶν. Τοῦτο δὲ τώρα, διὰ τῆς κάτωθι μαρτυρίας τοῦ Παύλου, παρουσιάζεται ὡς ὁ χορηγὸς τοῦ ἁγιασμοῦ, ἐν ἐκείνῳ, ἐν ᾧ λέγει· «'Ημεῖς δὲ ὀφείλομεν εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ πάντοτε περὶ ὑμῶν, ἀδελφοὶ ἠγαπημένοι ὑπὸ Κυρίου, ὅτι εἵλετο ὑμᾶς ὁ Θεὸς ἀπ' ἀρχῆς εἰς σωτηρίαν ἐν ἁγιασμῷ Πνεύματος καὶ πίστει ἀληθείας»[4]. Διότι καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ τὰ χαρίσματα τοῦ Θεοῦ ὑπονοοῦνται ἐντὸς τοῦ Πνεύματος, καθὸ ἡ πίστις καὶ ἡ ἀλήθεια λαμβάνονται συγχρόνως διὰ τοῦ ἁγιασμοῦ τοῦ Πνεύματος.

54. 'Εφ' ὅσον ἄρα εἴπομεν ταῦτα ὀρθῶς, εὐσεβῶς καὶ ὡς ἔχει ἡ ἀλήθεια, [εἶναι ἐμφανὲς ὅτι] αἱ λέξεις ἁγιασμὸς καὶ ἀγαθότης, ὡς καὶ αὐτὴ αὕτη ἡ προσηγορία πνεῦμα, ἀποδίδονται ἐξ ἴσου εἰς τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱὸν καὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Διότι καὶ ὁ Πατὴρ λέγεται πνεῦμα, ὡς εἰς τό· «Πνεῦμα ὁ Θεός»[5], καὶ ὁ Υἱὸς πνεῦμα· «Ὁ Κύριος», λέγει, «τὸ Πνεῦμά ἐστιν»[6]. Τὸ δὲ Ἅγιον Πνεῦμα καταγράφεται πάντοτε ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἅγιον Πνεῦμα, οὐχὶ μόνον διότι τοῦτο συντάσσεται μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ λόγῳ τῆς μετοχῆς του εἰς τὸ ὄνομα πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ διότι ἡ αὐτὴ φύσις ἔχει καὶ ἓν μόνον ὄνομα. 'Εφ' ὅσον δὲ ἡ λέξις πνεῦμα σημαίνει πολλά, πρέπει νὰ ἀπαριθμηθοῦν ἐν συντομίᾳ μετὰ ποίων πραγμάτων τὸ ὄνομα αὐτοῦ συνάπτεται.

Πνεῦμα καλεῖται καὶ ὁ ἄνεμος, ὡς παρὰ τῷ 'Ιεζεκιήλ· «Καὶ τὸ τρίτον διασκορπιεῖς τῷ πνεύματι»[7], ἤτοι τῷ ἀνέμῳ. Ἂν δὲ θελήσῃς νὰ ἐννοήσῃς, συμφώνως πρὸς τὴν διήγησιν, τὸ γεγραμμένον· «'Εν πνεύματι βιαίῳ συντρίψεις πλοῖα Θαρσίς»[8], δὲν ἐννοεῖται ἐκεῖ ἄλλο πνεῦμα εἰμὴ ὁ ἄνεμος. 'Αλλὰ καὶ ὁ Σολομών, μεταξὺ ἄλλων πολλῶν, ἔλαβε καὶ τὸ δῶρον τοῦτο παρὰ τοῦ Θεοῦ, νὰ γνωρίζῃ τὰς «τῶν πνευμάτων βίας»[9], τὸ ἀποδεικνύον ὅτι οὗτος οὐδὲν ἄλλο ἔλαβε δι' αὐτοῦ ἢ νὰ γνωρίζῃ τὰς βιαίας πνοὰς τῶν ἀνέμων καὶ ἐκ ποίων αἰτίων ὑπάρ-

---

1. Α' Κορ. 1,30. 2. Δευτ. 33,3. 3. Ψαλ. 135,1. 117,1. 4. Β' Θεσ. 2,13. 5. 'Ιω. 4,24. 6. Β' Κορ. 3,17. 7. 'Ιεζ. 5,2. Εἰς τὸ κείμενον τῶν Ο'· «καὶ τὸ τέταρτον διασκορπιεῖς». 8. Ψαλ. 47,8. 9. Σ. Σολ. 7,20.

χει ἡ φύσις αὐτῶν. Πνεῦμα καλεῖται καὶ ἡ ψυχή, ὡς ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Ἰακώβου· «Ὥσπερ γὰρ τὸ σῶμα χωρὶς πνεύματος νεκρόν ἐστιν, κλπ.»[1]. Διότι εἶναι λίαν ἐμφανὲς ὅτι τὸ πνεῦμα ἐκεῖ οὐδὲν ἄλλο δηλοῖ ἢ τὴν ψυχήν. Κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν καὶ ὁ Στέφανος, καλῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πνεῦμα· «Κύριε Ἰησοῦ», λέγει, «δέξαι τὸ πνεῦμά μου»[2]. Καὶ τὸ λεγόμενον ἐν τῷ Ἐκκλησιαστῇ· «Καὶ τίς οἶδε τὸ πνεῦμα υἱῶν τοῦ ἀνθρώπου, εἰ ἀναβαίνει αὐτὸ ἄνω, καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ κτήνους, εἰ καταβαίνει αὐτὸ κάτω;»[3]. Θὰ ἔπρεπε νὰ ἐξετασθῇ ἐὰν καὶ αἱ ψυχαὶ τῶν ζώων δύνανται νὰ κληθοῦν πνεῦμα. Λέγεται δὲ ὅτι, ἐκτὸς τῆς ψυχῆς καὶ ἐκτὸς τοῦ πνεύματος ἡμῶν, ὑπάρχει καὶ ἄλλο πνεῦμα ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου, περὶ οὗ ὁ Παῦλος γράφει· «Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ»[4]. Διότι, ἂν θελήσῃ τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι ἐνταῦθα σημαίνεται διὰ τοῦ πνεύματος ἡ ψυχή, τότε ποῖος θὰ ἦτο ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου τοὺς διαλογισμούς, τὰ ἀπόρρητα καὶ τὰ μύχια μυστικὰ τῆς καρδίας ἤθελεν ἀγνοήσει ὁ ἄνθρωπος, πλὴν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ἐφ' ὅσον εἶναι ἐντελῶς ἀνόητον νὰ θελήσῃ τις νὰ ἐννοήσῃ τοῦτο περὶ μόνου τοῦ σώματος.

55. Ἂν τις ἐπικαλούμενος ὅσα ἐγράφησαν τείνῃ νὰ παρεισδύσῃ εἰς ἐσκεμμένην περὶ τὸ Ἅγιον Πνεῦμα πλάνην, οὗτος, ἂν ἐξετάσῃ μετὰ προσοχῆς αὐτὰ ταῦτα τὰ λόγια, θὰ παύσῃ νὰ ὑποστηρίζῃ τὸ ψεῦδος. Διότι οὕτω γέγραπται· «Τίς γὰρ οἶδεν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ»[5]. Πράγματι, ὡς ἄλλος εἶναι ὁ ἄνθρωπος καὶ ἄλλος εἶναι ὁ Θεός, οὕτω καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ, διαχωρίζεται τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐντὸς αὐτοῦ, ὅπερ πολλάκις ἀπεδείξαμεν ὅτι εἶναι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα. Ἀλλὰ καὶ εἰς ἕτερον χωρίον ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, διακρίνων τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ τοῦ πνεύματος ἡμῶν, λέγει· «Αὐτὸ τὸ Πνεῦμα συμμαρτυρεῖ τῷ πνεύματι ἡμῶν»[6], ἐννοῶν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦ Θεοῦ, ἤτοι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, δίδει μαρτυρίαν μετὰ τοῦ πνεύματος ἡμῶν, τὸ ὁποῖον πρὸ ὀλίγου εἴπομεν ὅτι εἶναι τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ πρὸς τοὺς Θεσσαλονικεῖς· «Ὁλόκληρον», λέγει, «ὑμῶν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα»[7]. Διότι, ὡς ἄλλη εἶναι ἡ ψυχὴ καὶ ἄλλο τὸ σῶμα, οὕτω καὶ ἄλλο εἶναι τὸ πνεῦμα καὶ ἄλλο ἡ ψυχή, ἥτις ἀναφέρεται ἰδιαιτέρως εἰς τὴν θέσιν της. Περὶ τούτου δὲ [τοῦ πνεύματος] οὗτος προσεύχεται, ὅπως διατηρηθῇ ὁλόκληρον μετὰ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος, ἐφ' ὅσον εἶναι ἀπίστευτον καὶ βλάσφημον νὰ προσεύχεται ὁ Ἀπόστολος ὅπως διατηρηθῇ ὁλόκληρον τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ δεχθῇ οὔτε

1. Ἰακ. 2,26. 2. Πράξ. 7,59. 3. Ἐκκλ. 3,21. 4. Α' Κορ. 2,11. 5. Α' Κορ. 2,11. 6. Ρωμ. 8,16. 7. Α' Θεσ. 5,23.

μείωσιν οὔτε αὔξησιν. Ὁ λόγος ἄρα τοῦ Ἀποστόλου, ὡς εἴπομεν, ἔδωκε μαρτυρίαν περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ.

56. Διὰ τῆς λέξεως πνεῦμα καλοῦνται ἔτι αἱ ἐπουράνιαι καὶ λογικαὶ δυνάμεις, τὰς ὁποίας ἡ Γραφὴ συνηθίζει νὰ ὀνομάζῃ [ἐπίσης] ἀγγέλους καὶ δυνάμεις, ὡς εἰς τό· «Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα»[1]· καὶ ἀλλαχοῦ· «Οὐχὶ πάντες εἰσὶ λειτουργικὰ πνεύματα;»[2] Ὑποθέτω ὅτι καὶ τὸ ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν Ἀποστόλων γεγραμμένον ἀναφέρεται εἰς τὴν αὐτὴν ἔννοιαν· «Πνεῦμα Κυρίου ἥρπασε τὸν Φίλιππον, καὶ οὐκ εἶδεν αὐτὸν οὐκέτι ὁ εὐνοῦχος»[3], ἤτοι ἄγγελος τοῦ Κυρίου, ἄρας τὸν Φίλιππον ὑψηλά, μετέφερεν αὐτὸν εἰς ἄλλον τόπον. Τὰ ὀλισθήσαντα ἑκουσίως ἐκ τοῦ καλοῦ εἰς τὸ κακὸν ἄλλα λογικὰ κτίσματα καλοῦνται ἔτι πνεύματα πονηρὰ καὶ πνεύματα ἀκάθαρτα, ὡς εἰς τό· «Ὅταν δὲ τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα ἐξέλθῃ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου»[4]. Καὶ ἐν συνεχείᾳ· «Παραλαμβάνει ἑπτὰ ἕτερα πνεύματα πονηρότερα ἑαυτοῦ»[5]. Πνεύματα καλοῦνται ἔτι οἱ δαίμονες ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Ἀλλ' ἐδῶ πρέπει νὰ σημειωθῇ καὶ τοῦτο, ὅτι ταῦτα οὐδέποτε καλοῦνται ἐκεῖ ἁπλῶς πνεύματα, ἀλλὰ μετά τινος προσθήκης, ἥτις σημαίνει τὸ «ἀντικείμενον πνεῦμα», ὡς τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ δαίμονος· ὅσα δὲ εἶναι ἅγια πνεύματα, καλοῦνται ἁπλῶς πνεύματα, ἄνευ οὐδεμιᾶς προσθήκης.

57. Πρέπει νὰ γνωρίζωμεν εἰσέτι, ὅτι ἡ λέξις πνεῦμα σημαίνει καὶ τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ψυχῆς· ὄντως ὁ Ἀπόστολος, θέλων ὅπως ἡ παρθένος εἶναι ἁγία οὐχὶ μόνον ἐν τῇ πράξει, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ διανοίᾳ, ἤτοι οὐχὶ μόνον κατὰ τὸ σῶμα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιθυμίαν τῆς καρδίας, λέγει· «Ἵνα ᾖ ἁγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι»[6], ἐννοῶν τὴν τοῦ πνεύματος θέλησιν καὶ τὰ διὰ τοῦ σώματος ἔργα. Ἐξέτασε μήπως τὸ αὐτὸ σημαίνει καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἡσαΐᾳ γεγραμμένον· «Καὶ γνώσονται οἱ πλανώμενοι τῷ πνεύματι σύνεσιν»[7]. Διότι οἱ ἐξ ἐσφαλμένης κρίσεως ὑπολαμβάνοντες ἄλλα ἀντὶ ἄλλων ἀγαθὰ θὰ λάβουν γνῶσιν, ὅπως διορθωθῇ ἡ πλάνη αὐτῶν, ὥστε νὰ δύνανται νὰ ἐκλέγουν τὰ εὐθέα ἀντὶ τῶν σκολιῶν. Ἀλλ' ἰδὲ μήπως τὸ αὐτὸ ὑποδεικνύει καὶ τό· «Ματαία ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὑμῶν»[8].

Πρὸ δὲ πάντων ἡ λέξις πνεῦμα ἐντὸς τῶν ἁγίων Γραφῶν σημαίνει τὴν ὑψηλὴν καὶ μυστικὴν ἔννοιαν, ὡς εἰς τό· «Τὸ γὰρ γράμμα ἀποκτέννει, τὸ δὲ πνεῦμα ζωοποιεῖ»[9], γράμμα λέγων τὴν κατὰ τὴν ἱστορίαν ἁπλῆν καὶ φανερὰν διήγησιν, πνεῦμα δὲ τὸ νὰ ἐννοῇ τις τὸ ἀναγι-

---

1. Ψαλ. 103,4. 2. Ἑβρ. 1,14. 3. Πράξ. 8,39. 4. Ματθ. 12,43. 5. Ματθ. 12,45. 6. Α' Κορ. 7,34. 7. Ἡσ. 29,24. 8. Ἡσ. 33,11. Τὸ λατινικὸν κείμενον ἔχει ἐκ παραδρομῆς· «Μία ἡ ἰσχὺς τοῦ πνεύματος ὑμῶν». 9. Β' Κορ. 3,6.

νωσκόμενον ἅγιον καὶ πνευματικὸν περιεχόμενον. Μετὰ τῆς προθέσεως ταύτης συμφωνεῖ καὶ τό· «Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν ἡ περιτομή, οἱ Πνεύματι Θεοῦ λατρεύοντες καὶ οὐκ ἐν σαρκὶ πεποιθότες»[1]. Πράγματι, ὅσοι δὲν τέμνουν τὴν σάρκα διὰ τοῦ γράμματος, ἀλλὰ περιτέμνουν τὴν καρδίαν διὰ τοῦ πνεύματος, ἀφαιροῦντες πᾶν τὸ περιττὸν αὐτῆς, τὸ σχετικὸν καὶ φίλον μὲ τὰ γεώδη *, οὗτοι, περιτετμημένοι ἀληθῶς διὰ τοῦ πνεύματος, εἶναι «οἱ ἐν τῷ κρυπτῷ Ἰουδαῖοι»[2] καὶ «οἱ ἀληθεῖς Ἰσραηλῖται ἐν οἷς δόλος οὐκ ἔστι»[3]. Οὗτοι, ὑπερβάντες τὰς σκιὰς καὶ τὰς εἰκόνας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, λατρεύουν ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ τὸν Πατέρα ὡς ἀληθεῖς προσκυνηταί[4]· ἐν πνεύματι, ἐφ' ὅσον ὑπερέβησαν τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ταπεινά· ἐν ἀληθείᾳ, ἐφ' ὅσον, ἐγκαταλείψαντες τοὺς τύπους, τὰς σκιὰς καὶ τὰ παραδείγματα, ἦλθον εἰς τὴν οὐσίαν αὐτῆς ταύτης τῆς ἀληθείας καί, ὡς ἤδη εἴπομεν, ἀφοῦ περιεφρόνησαν τὴν ταπεινὴν καὶ αἰσθητὴν ἁπλότητα τῶν λέξεων, ἔφθασαν εἰς τὴν πνευματικὴν γνῶσιν τοῦ νόμου.

58. Ταῦτα, [ἤτοι] ὅσα πράγματα σημαίνει ἡ λέξις πνεῦμα, ἐθίξαμεν παρενθέτως κατὰ τὴν δυνατότητα τῆς ἀγχινοίας ἡμῶν, προτιθέμενοι ἐν ἄλλῳ καιρῷ, ἂν ὁ Χριστὸς εὐδοκήσῃ, νὰ ἀναπτύξωμεν τί σημαίνει ἓν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν.

Πνεῦμα δὲ καλεῖται ἐνίοτε καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, ἤτοι ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ· «Φιλάνθρωπον γὰρ πνεῦμα σοφία»[5]. Καὶ ἐν ἄλλῳ χωρίῳ· «Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν»[6], ὡς εἴπομεν πρότερον, ὅπου προσεθέσαμεν ἐπίσης καὶ τό· «Πνεῦμα ὁ Θεός»[7], [ἤτοι πνεῦμα] οὐχὶ μόνον κατὰ τὴν μετοχὴν εἰς τὴν λέξιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν κοινωνίαν τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας.

Διότι ὡς εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ οὐσία εἶναι διάφορος, συμβαίνει ἐνίοτε νὰ καλῶνται μετά τινος κοινῆς λέξεως, καὶ τότε ταῦτα λέγονται ὁμώνυμα, οὕτω καὶ εἰς ἐκεῖνα, τῶν ὁποίων ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία εἶναι ἡ αὐτή, [συμβαίνει ἐνίοτε] ἡ ἰσότης τῆς φύσεως νὰ συνδέεται ἔτι μετὰ τῆς μετοχῆς εἴς τινα λέξιν, καὶ τότε εἶναι ἴδιον τῆς διδασκαλίας τῶν διαλεκτικῶν νὰ καλῶνται ταῦτα συνώνυμα.

Διὰ τοῦτο καὶ ἡ λέξις πνεῦμα καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο εἴθισται νὰ ἀναφέρεται εἰς τὴν Τριάδα εἶναι συνώνυμον, ὡς π.χ. αἱ λέξεις ἅγιος, ἀγαθός, καὶ αἱ ἄλλαι παρόμοιαι τούτων, περὶ ὧν ἐν παρόδῳ διελάβομεν πρὸ ὀλίγου.

59. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ προσηγορία πνεῦμα εἶναι λίαν κατεσπαρμένη ἐντὸς τῶν θείων Γραφῶν, ἤχθημεν ἐξ ἀνάγκης πρὸς ταῦτα, ἵνα

---

1. Φιλιπ. 3,3. 2. Πρβλ. Ρωμ. 2,29. 3. Πρβλ. Ἰω. 1,48. 4. Πρβλ. Ἰω. 4,24. 5. Σ. Σολ. 1,6. 6. Β' Κορ. 3,17. 7. Ἰω. 4,24.

* Κατὰ λέξιν «τὸ σχετικὸν καὶ φίλον μὲ τὴν γέννησιν» (generatio).

μὴ σφάλλωμεν ἐπὶ τῆς λέξεως, ἀλλ' ἵνα κατανοῶμεν ἓν ἕκαστον συμφώνως πρὸς τὰς διαφόρους ἐννοίας τῶν ἐδαφίων. Διὰ τοῦτο, ἐξετάζοντες μετὰ πάσης σπουδῆς καὶ ἐπιμελείας τὴν λέξιν πνεῦμα, ὁπουδήποτε καὶ καθ' οἱονδήποτε τρόπον αὕτη ἀναφέρεται, ἂς συντρίβωμεν τὰ σοφίσματα καὶ τὰς δολίας παγίδας τῶν ὑποστηριζόντων ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι κτίσμα. Διότι οὗτοι, ἀναγινώσκοντες παρὰ τῷ Προφήτῃ· «Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα»[1], ὑπέθεσαν, ἐξ ἀγνοίας τοῦ πολλαπλοῦ νοήματος εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ λόγου, ὅτι ἐκεῖ διὰ τῆς λέξεως ταύτης δηλοῦται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, ἐνῷ ἐν προκειμένῳ ἡ λέξις πνεῦμα δηλοῖ τὸν ἄνεμον. Ἀλλὰ καὶ ἀκούοντες παρὰ τῷ Ζαχαρίᾳ τὸν Κύριον λέγοντα, ὅτι αὐτὸς εἶναι «ὁ πλάσσων πνεῦμα ἀνθρώπου ἐν αὐτῷ»[2], ἐνόμισαν ὅτι καὶ ἐν τῷ χωρίῳ τούτῳ δηλοῦται τὸ Ἅγιον Πνεῦμα, μὴ κατανοοῦντες ὅτι ἡ λέξις πνεῦμα δηλοῖ ἐκεῖ τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἢ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, (περὶ οὗ ἤδη εἴπομεν ὅτι εἶναι τὸ ἐντὸς τοῦ ἀνθρώπου τρίτον στοιχεῖον). Ἆρα, ὡς εἴπομεν ἤδη προηγουμένως, ἂς ἐξετάζωμεν πῶς ἐλέχθη ἓν ἕκαστον ἐξ αὐτῶν, ἵνα μὴ τυχὸν ἐξ ἀγνοίας κρημνισθῶμεν εἰς τὸ βάραθρον τῆς πλάνης. Πράγματι, εἰς ἄλλα θέματα ἡ ἐκ τῆς συναφείας τῶν λέξεων δημιουργουμένη πλάνη ἐπιφέρει σύγχυσιν καὶ αἰσχύνην εἰς τὸν πλανηθέντα, ἀλλ' ὁ ἐκ τῶν ἐπουρανίων καὶ θείων εἰς τὰ σκολιὰ ἐκπεσὼν ἄγεται πρὸς τὴν αἰώνιον τιμωρίαν, καὶ δὴ πρὸς τὸν τάρταρον, ἐφ' ὅσον, ἅπαξ ἀπατηθείς, δὲν ἠθέλησε νὰ μετανοήσῃ, ἀλλ' ὑπερήσπισεν ἀναισχύντως τὴν πλάνην του. Ἐνταῦθα ἔπρεπεν ἐπίσης, ὡς καὶ ἡ ἔκτασις τοῦ βιβλίου ἀπῄτει, νὰ λάβῃ πέρας ὁ λόγος.

60. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον ἀναφύεται ζήτημα ἐναντίον ὅσων συνεζητήσαμεν ἀνωτέρω, τὸ ὁποῖον διὰ τοῦτο τότε παρελείψαμεν, ἵνα μὴ διακόψῃ τὴν ὑφὴν τοῦ λόγου καὶ τεθῇ ἀσεβὴς διένεξις ἐντὸς εὐσεβοῦς κηρύγματος, νομίζω ὅτι [τώρα] εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀπαντήσω εἰς τὸ προτιθέμενον καὶ νὰ ἀφήσω εἰς τὴν κρίσιν τοῦ ἀναγνώστου τὸν σχηματισμὸν γνώμης περὶ τούτων.

Διαλεγομένων ἑπομένως ἡμῶν ἀνωτέρω περὶ τοῦ ὅτι οὐδὲν κτίσμα δύναται νὰ πληρώσῃ κατ' οὐσίαν τὴν ψυχὴν ἢ τὴν διάνοιαν τοῦ ἀνθρώπου εἰμὴ μόνη ἡ Τριάς, ἐφ' ὅσον ἡ ψυχὴ πληροῦται ὑφ' ὅσων ἐκτίσθησαν μόνον κατ' ἐνέργειαν καὶ πλάνην ἢ ἐπιρροὴν τῆς θελήσεως, ἀνεφύη τὸ ἡμέτερον ζήτημα ὡς ἀναιροῦν τὴν γνώμην, καθ' ἣν ἡ κτιστὴ οὐσία, ἡ ἐν ταῖς Γραφαῖς καλουμένη Σατανᾶς, εἰσέρχεται ἐντός τινων καὶ λέγεται ὅτι πληροῖ καὶ ἐνίων τὴν καρδίαν. Πράγματι, πρὸς τὸν φυλάξαντα δι' ἑαυτὸν τὸ ἥμισυ τῆς τιμῆς τοῦ πωληθέντος ἀγροῦ, δηλώσαντος δὲ τὸ ἄλλο [ἥμισυ], ἐλέχθη ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου Πέτρου· «Ἀνανία, διατί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου;»[3] Καὶ

---

1. Ἀμὼς 4,13. 2. Ζαχ. 12,1. 3. Πράξ. 5,3.

περὶ τοῦ Ἰούδα λέγει αὐτὸς οὗτος ὁ Σωτήρ, ὅτι «εἰσῆλθεν εἰς ἐκεῖνον ὁ σατανᾶς»[1]. Εἰς τοῦτο θὰ ἀπαντήσωμεν κατόπιν. Ἀλλ' ἂς συζητήσωμεν ἐν τῷ μεταξὺ περὶ τοῦ γεγραμμένου· «Διατί ἐπλήρωσεν ὁ σατανᾶς τὴν καρδίαν σου;» Πῶς ὁ Σατανᾶς πληροῖ τὴν διάνοιαν τινὸς καὶ τὸ ἡγεμονικὸν τῆς καρδίας του, μὴ εἰσερχόμενος ἐντὸς αὐτοῦ καὶ ἐντὸς τῆς διανοίας του, ἀλλὰ καὶ διερχόμενος, οὕτως εἰπεῖν, τὸ κατώφλιον τῆς καρδίας του, δικαίωμα ὅπερ εἶναι ἴδιον μόνον τῆς Τριάδος; ἀλλ' ὡς ἀπατεών τις ἔμπειρος, φαῦλος, πανοῦργος καὶ δόλιος σύρει τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν πρὸς ἐκείνας τὰς πονηρὰς ἐπιθυμίας διὰ τῶν λογισμῶν καὶ τῆς ἐξάψεως τῶν παθῶν, μεθ' ὧν αὐτὸς οὗτος εἶναι πλήρης. Ὅθεν καὶ αὐτὸς ὁ Ἐλύμας ὁ μάγος, ὢν κατὰ λόγον τῆς πονηρίας καὶ τῆς φαυλότητος υἱὸς τοῦ διαβόλου, ἀναφέρεται ὡς πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης κακίας, ἀφοῦ ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ Σατανᾶς, φαίνεται ὡς μετατρέψας τὴν θέλησιν ἐκείνου εἰς φύσιν ἐκ τῆς συνηθείας τῶν παθῶν. Διὰ τοῦτο ὁ ἀπόστολος Παῦλος, ἐλέγχων καὶ ἐπιτιμῶν αὐτόν, λέγει· «Ὦ πλήρης παντὸς δόλου καὶ πάσης ραδιουργίας, υἱὲ διαβόλου, ἐχθρὲ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ!»[2] Διότι οὗτος, ἐφ' ὅσον ὡς πολύτροπος καὶ ἔμπειρος ἐδέχθη πάντα δόλον ἀπάτης ἐν ἑαυτῷ, καλεῖται υἱὸς τοῦ διαβόλου, καθ' ὅσον αὐτὸς οὗτος ἐπλήρου πᾶν τὸ ἡγεμονικὸν ἐκείνου δι' ἀπάτης, ἀνομίας καὶ πάσης πονηρίας, δελεάζων καὶ ἐξαπατῶν ἐκεῖνον κατὰ τρόπον τοιοῦτον, ὥστε νὰ νομίζεται ὅτι αὐτὸς οὗτος ὁ Σατανᾶς ἔχει πληρώσει τὴν ψυχὴν αὐτοῦ καὶ οἰκεῖ ἐντὸς ἐκείνου, ὃν εἶχε προετοιμάσει ὡς λειτουργόν του καὶ θεράποντα παντὸς δόλου τῆς διαφθορᾶς του.

61. Ἀλλὰ διὰ τὸ παράδειγμα, τὸ ὁποῖον ἐθέσαμεν δεύτερον, καθ' ὃ ὁ Σατανᾶς θὰ εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὸν Ἰούδαν[3], πρέπει νὰ λεχθῇ τοῦτο. Παρατηρῶν ὁ διάβολος, ἔκ τινων κινήσεων καὶ σημείων ἐνεργείας, εἰς ποῖα κατὰ προτίμησιν πάθη ἡ καρδία τοῦ Ἰούδα ἦτο πλέον ἐπιρρεπής, κατενόησεν ὅτι ἐκεῖνος ἦτο ἐκτεθειμένος εἰς τὰς ἐνέδρας τῆς φιλαργυρίας καί, ἀνακαλυφθείσης τῆς θύρας τῆς ἀπληστίας, ἐνέβαλεν εἰς τὸν νοῦν αὐτοῦ πῶς νὰ λάβῃ τὸ ποθούμενον χρῆμα καί, ἐπ' εὐκαιρίᾳ κέρδους, νὰ καταστῇ προδότης τοῦ διδασκάλου καὶ σωτῆρός του, ἀλλάσσων τὴν εὐσέβειαν ἀντὶ ἀργυρίου καὶ λαμβάνων τὴν τιμὴν τοῦ κακουργήματος παρὰ τῶν Φαρισαίων καὶ τῶν Ἰουδαίων. Ἡ εὐκαιρία ἄρα αὕτη ἔδωκεν εἰς τὸν Σατανᾶν τὴν ἀφορμὴν τῆς σκέψεως ὅπως οὗτος, εἰσερχόμενος ἐντὸς τῆς καρδίας ἐκείνου, πληρώσῃ αὐτὸν τῆς κακίστης ἐπιθυμίας. Οὗτος ἄρα εἰσῆλθεν οὐχὶ κατ' οὐσίαν, ἀλλὰ κατ' ἐνέργειαν, ἐφ' ὅσον τὸ νὰ εἰσέλθῃ τις ἐντός τινος εἶναι ἴδιον τῆς ἀκτίστου φύσεως τῆς ὑπὸ πολλῶν μετεχομένης. Ὁ διάβολος ἄρα εἶναι μὴ μετεχόμενος, μὴ ὢν δημιουργός, ἀλλὰ δημιούργημα. Ὅθεν

---

1. Ἰω. 13,27. 2. Πράξ. 13,10. 3. Πρβλ. Ἰω. 13,27.

καί, ὡς τρεπτὸς καὶ μεταβλητός,ἐξέπεσε τῆς ἁγιότητος καὶ τῆς ἀρετῆς. Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι τὸ μετοχικόν, ἤτοι ὅ,τι λαμβάνεται διὰ μετοχῆς, εἶναι ἄφθαρτον καὶ ἀμετάβλητον καί, ὡς ἐκ τούτου, αἰώνιον. Ὅ,τι δὲ δύναται νὰ μεταβληθῇ εἶναι κτιστὸν καὶ ἔχει ἀρχήν. Διὰ τοῦτο ὅ,τι εἶναι ἄφθαρτον εἶναι καὶ πρότερον καὶ ὕστερον, αἰώνιον. Ὁ διάβολος ἄρα δὲν πληροῖ τινά, ὡς τινες νομίζουν, διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὴν φύσιν ἢ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, οὔτε γίνεται οἰκήτωρ ἐκείνου, ἀλλὰ διὰ δόλου, ἀπάτης καὶ πονηρίας νομίζεται, ὅτι οὗτος οἰκεῖ ἐντὸς ἐκείνου ὃν ἐπλήρωσε. Διὰ τῆς ἀπάτης ταύτης εἰσῆλθεν οὗτος καὶ ἐντὸς τῶν γερόντων, τῶν στραφέντων μετὰ σκληρότητος κατὰ τῆς Σωσάννης, πληρῶν τὰς ψυχὰς αὐτῶν διαπύρου ἀσελγείας καὶ ὀψίμου γεροντικῆς ἐπιθυμίας. Διότι γέγραπται· «Ἦλθον οἱ δύο πρεσβῦται πλήρεις τῆς ἀνόμου ἐννοίας»[1]. Διὰ τῶν ἐπιβουλῶν τούτων ἐπλήρωσεν οὗτος καὶ ὁλόκληρον τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Προφήτης περὶ τούτου· «Οὐαὶ ἔθνος ἁμαρτωλόν, λαὸς πλήρης ἁμαρτιῶν, σπέρμα πονηρόν, υἱοὶ ἄνομοι»[2]. Ὡς σπέρμα δὲ πονηρὸν ὁ διάβολος καὶ οἱ υἱοί του λέγονται ἁμαρτωλοὶ ἕνεκα τῆς πληρότητος τῆς ἀνομίας των. Ἀλλ' ἂν ὁ διάβολος δὲν λαμβάνεται διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὴν οὐσίαν του ὑπὸ τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς καλουμένων υἱῶν του, καθὸ πολλάκις ἀπεδείχθη ὅτι τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ συμβῇ εἰς τὰ κτίσματα, οὔτε ἄλλος τις δύναται νὰ λάβῃ αὐτὸν διὰ τῆς μετοχῆς εἰς τὴν οὐσίαν του, ἀλλὰ μόνον διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῆς δολιοτάτης αὐτοῦ θελήσεως. Διότι, ὡς εἴπομεν, ἡ ἐνέργεια καὶ ἡ ἐπιθυμία οὐχὶ μόνον τῶν καλῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ τῶν κακῶν δύναται νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῶν κτισμάτων· ἀλλ' ἡ φύσις καὶ ἡ οὐσία τῆς Τριάδος μόνης δύναται νὰ εἰσέλθῃ ἐντὸς τῶν ἄλλων.

62. Εἰς τὸ προταθὲν ζήτημα ἐδόθη, ὡς νομίζω, ἱκανὴ ἀπάντησις. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον φαίνεται ἄτοπον καὶ ἀνόητον τὸ νὰ ἀπαντᾷ τις εἰς μωρίας καὶ τὸ νὰ θέλῃ ἀκόμη νὰ ἐπιλύῃ ὅ,τι ἤθελεν ἔλθει εἰς τὸ στόμα τῶν ἀσεβῶν, — διότι εἶναι ἴδιον τῆς ἀσεβείας οὐχὶ τόσον νὰ προτείνῃ ἀνόσια, ὅσον νὰ θέλῃ καὶ νὰ διαλέγεται περὶ τῶν ἀνοσίων μετὰ τοῦ ἀνθισταμένου εἰς αὐτά, — διὰ τοῦτο παρασιωπῶ ὅ,τι οὗτοι συνηθίζουν νὰ διαλαλοῦν, μετὰ θράσους κηρύττοντες ἐνώπιον ἡμῶν ἱερόσυλα· Ἂν τὸ Ἅγιον Πνεῦμα δὲν εἶναι κτιστόν, τότε τοῦτο εἶναι ἢ ἀδελφὸς τοῦ Θεοῦ Πατρός, ἢ θεῖος τοῦ μονογενοῦς Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἢ υἱὸς τοῦ Χριστοῦ, ἢ ἐγγονὸς τοῦ Θεοῦ Πατρός, ἢ αὐτὸς οὗτος ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τότε δὲν θὰ ἦτο μονογενὴς ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ἀφοῦ θὰ εἶχε καὶ ἕτερον ἀδελφόν.

Εἶναι ἄθλιοι καὶ ἐλεεινοὶ ὅσοι δὲν ἀντιλαμβάνονται ὅτι δὲν ἐπιτρέπεται νὰ διαλέγεταί τις περὶ τῶν ἀσωμάτων καὶ τῶν ἀοράτων

---

1. Δαν. Σουσ. 28. (Θδτ.). 2. Ἡσ 1,4.

κατὰ τὸν λόγον τῆς φύσεως τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ὁρατῶν. Τὸ νὰ εἶναί τις ἀδελφὸς ἢ θεῖος, ἐγγονὸς ἢ υἱός, ταῦτα εἶναι ὀνόματα σωμάτων καὶ λέξεις τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας. Ἀλλ' ἡ Τριὰς ὑπερβαίνει ἁπάσας τὰς προσηγορίας ταύτας, ὁσάκις δὲ ἐμπίπτει εἴς τινας ἐξ αὐτῶν, τότε δὲν γίνεται λόγος περὶ τῆς φύσεως αὐτῆς διὰ τῶν ἡμετέρων ὀνομάτων καὶ τῶν ἀναρμόστων ἡμῶν λέξεων.

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ ἁγία Γραφὴ δὲν ἀναφέρει τι περισσότερον περὶ τῆς Τριάδος, πλὴν τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς εἶναι ὁ Πατὴρ τοῦ Σωτῆρος καὶ τοῦ ὅτι ὁ Υἱὸς ἐγεννήθη παρὰ τοῦ Πατρός, τοῦτο μόνον ὀφείλομεν νὰ κατανοῶμεν, ὅ,τι εἶναι γεγραμμένον· ἀποδειχθέντος δὲ ὅτι τὸ Ἅγιον Πνεῦμα εἶναι ἄκτιστον, ἐννοεῖται συνεπῶς ὅτι τοῦτο, τοῦ ὁποίου ἡ οὐσία δὲν εἶναι κτιστή, συνάπτεται ὀρθῶς μετὰ τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ.

63. Ταῦτα, ὅσα [δηλαδὴ] ἐλέχθησαν ἐν τῷ παρόντι κατὰ τὴν ἔνδειαν τοῦ ἡμετέρου λόγου, ἀρκοῦν νὰ δείξουν τὸ ἡμέτερον δέος, ἐφ' ὅσον ἐτόλμησα νὰ ὁμιλήσω περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Διότι ὁ βλασφημῶν εἰς αὐτὸ δὲν θὰ συγχωρηθῇ οὐ μόνον κατὰ τὸν παρόντα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν μέλλοντα αἰῶνα[1], οὐδεμία δὲ εὐσπλαγχνία καὶ ἄφεσις θὰ ἐπιφυλαχθῇ εἰς τὸν καταπατοῦντα τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν ἐνυβρίζοντα τὸ Πνεῦμα τῆς χάριτός του, ἐν ᾧ οὗτος ἡγιάσθη[2].

Τὸ αὐτὸ βεβαίως πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καὶ περὶ τοῦ Θεοῦ Πατρός. Διότι ὁ εἰς αὐτὸν βλασφημῶν καὶ ἀσεβῶν θὰ βασανίζεται ἄνευ ἀφέσεως, ἀφοῦ οὐδεὶς θὰ μεσιτεύῃ ὑπὲρ αὐτοῦ παρὰ τῷ Κυρίῳ· «Ἐὰν τῷ Κυρίῳ ἁμαρτήσῃ, τίς προσεύξεται ὑπὲρ αὐτοῦ;»[3]. Ἀλλὰ καὶ τὸν ἀπαρνηθέντα τὸν Υἱὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων θὰ ἀπαρνηθῇ καὶ ὁ Υἱὸς ἔμπροσθεν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀγγέλων του[4].

Ἀφοῦ λοιπὸν οὐδεμία ἄφεσις παρέχεται εἰς τοὺς βλασφημοῦντας τὴν Τριάδα, πρέπει νὰ φροντίζωμεν μετὰ ζήλου καὶ προσοχῆς ὅπως, διαλεγόμενοι περὶ αὐτῆς, μὴ σφάλλωμεν ἀκόμη καὶ ἐπὶ μικρᾶς τινος καὶ ἀσημάντου λέξεως. Ἀλλ' ἔτι πλέον, ἄν τις θελήσῃ νὰ ἀναγνώσῃ τὸ βιβλίον τοῦτο, παρακαλοῦμεν, ὅπως καθαρίσῃ ἑαυτὸν ἐκ παντὸς κακοῦ ἔργου καὶ ἐκ τῶν κακίστων λογισμῶν, ὥστε νὰ δυνηθῇ μετὰ πεφωτισμένης καρδίας νὰ ἐννοήσῃ ὅσα λέγονται, πλήρης δὲ ἁγιότητος καὶ σοφίας νὰ συγχωρήσῃ ἡμᾶς ἐάν που τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἐξεπλήρωσε τὴν ἡμετέραν ἐπιθυμίαν καὶ νὰ κρίνῃ [τὰ πράγματα] μετὰ ποίας ἐννοίας ἐλέχθη ἕκαστον, οὐχὶ δὲ διὰ ποίων λέξεων διετυπώθη. Διότι, ὡς μετὰ θάρρους ὑπερασπίζομεν, κατὰ λόγον τῆς ἡμετέρας συνειδήσεως, τὸ εὐσεβὲς ἡμῶν φρόνημα, οὕτω, καθ' ὅσον ἁρμόζει

---

1. Πρβλ. Ματθ. 12,32. 2. Πρβλ. Ἑβρ. 10,29. 3. Α' Βασ. 2,25. 4. Πρβλ. Ματθ. 10,33.

νὰ ὁμιλῇ τις περὶ τούτου, μετ' ἁπλότητος ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἡ ρητορικὴ χάρις καὶ καλλιέπεια σχεδὸν ἐλλείπουν κατὰ τὴν διαδρομὴν καὶ τὴν ὑφὴν τοῦ λόγου. Διαλεγομένων δὲ περὶ τὰς ἁγίας Γραφάς, ἡ φροντὶς ἡμῶν ἦτο ὅπως ἐννοῶμεν εὐσεβῶς ὅσα εἶναι ἐκεῖ γεγραμμένα καὶ ὅπως μὴ λησμονῶμεν τὴν ἀπειρίαν καὶ τὸ μέτρον τοῦ ἡμετέρου λόγου.

Α Π Ο Σ Π Α Σ Μ Α Τ Α

Α'. Ἐκ τῶν «Θεολογικῶν Κεφαλαίων» τοῦ Ἀββᾶ Μαξίμου*.

Σχηματίζου τὴν ἀρετήν, οὐχ ὅπως ἀπατήσῃς ἀλλ' ὅπως ὠφελήσῃς.

Βασιλείαν Θεοῦ λεκτέον τὴν κατάστασιν τῶν κατὰ τοὺς θείους νόμους τεταγμένως βιούντων.

Πᾶσα πρακτικὴ ἀρετὴ ἐν τῷ γίνεσθαι, καὶ οὐκ ἐν τῷ γεγονέναι τὸ εἶναι ἔχει.

Β'. Ἐκ τῶν «Ἱερῶν Παραλλήλων» Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ**.

Μόνης τῆς θεότητός ἐστι τὸ τῆς διανοίας ὁρᾶν (P.G. 95,1080C).

Ἀνθρώπιναι λέξεις Θεοῦ οὐσίαν ἑρμηνεῦσαι οὐ δύνανται (P.G. 95,1085B).

Ἄγγελοι πάντες, ὥσπερ προσηγορίας, οὕτω καὶ φύσεως πάντως τῆς αὐτῆς τυγχάνουσι.

Φανοτάτης οὔσης οὐσίας τῶν ἀγγέλων, μᾶλλον δὲ οὐρανίου, οὐκ ἀποτεταγμένον ἕν εἶδος, ἢ μία μορφὴ περὶ αὐτὰ εὑρίσκεται· οὐ γὰρ σκληραὶ καὶ ἀντίτυποι φύσεις σωμάτων εἰσὶν (P.G. 95,1097A).

Τοὺς μὲν ἁγίους φωταγωγοὶ φυλάττουσιν ἄγγελοι, τοὺς δὲ φαύλους σκοτεινοί (P.G. 95,1097C).

Κίνδυνον φέρει πολλάκις τὸ δυσφήμους λόγους ἀκούειν (P.G. 95,1256A).

Ἐνὶ νεύματι βουλήσεως ἃ θέλει συνίστησιν ἐκ μὴ ὄντων, μόνος ὢν ἀΐδιος, μόνος ὢν ἄναρχος, μόνος ἁπλοῦς οὐσία καὶ βουλήσει (P.G. 95,1353B).

Δεῖ τὸν κριτὴν εἰδέναι, ὅτι κρίσει Θεοῦ ὑπηρετεῖ καὶ οὐ Κύριός ἐστιν, ὡς βούλεται ἀγαγεῖν τὸ κρῖμα, ὥστε καὶ χαρίζεσθαι τοῖς κρινομένοις τὰ πράγματα (P.G. 95,1396A).

Καὶ δίκαιοι πολλοῖς περιστατικοῖς περιπίπτουσιν· ἀλλὰ ταῦτα

---

* Λόγος Α' «Περὶ βίου ἀρετῆς καὶ κακίας», J.-P. Migne, P.G. 91,725D.
** J.-P. Migne P.G. 95,1041-96,544.

μάστιγες οὐκ εἰσίν· τὸ μὴ δ' ἁμαρτίας ὑπομεῖναι τὸν σπουδαῖον (P.G. 95,1416A).

Μακάριόν ἐστιν ἀληθῶς, εἰς πάντα πτωχὸν καὶ πένητα συνιέναι, ἵνα τις κατὰ σύνεσιν τὰ τῆς κοινωνίας πτωχῷ καὶ πένητι ποιήσηται, μείζονα καὶ σπουδαιότερον τὴν ἐπιμέλειαν ποιούμενος εἰς τοὺς δι' ἀρετὴν ἢ θεοσέβειαν πτωχεύσαντας ἢ πενομένους· ἄλλως εἰς τοὺς ἐκ νόσων ἢ συμπτωμάτων ἀποροῦντας, παρὰ τοὺς ἐκ κακοπραγίας ἢ ἀσωτίας πτωχεύσαντας (P.G. 95,1473D)*.

Ἐκ τοῦ κατὰ Μανιχαίων. Φιλοῦσι τὰ ἁμαρτήματα ἐκ πλήθους ὄχλων καὶ εὐθηνίας τῶν ἀναγκαίων τίκτεσθαι (P.G. 95,1532A)**.

Τότε ἀνύει διδάσκαλος καὶ πιστεύεται λέγων, ὅταν ἀφ' ὧν πράττει παιδεύῃ κατὰ τὸ «Ὧν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν»[1] (P.G. 95,1548D).

Εἰ πρῶτον ἀγνοίᾳ σφάλλεταί τις, οὐ κολαστέος, ἐκείνου κολαστέου τοῦ καθ' ἕξιν ἁμαρτάνοντος.

Τὰ μὲν ἀκούσια ἁμαρτήματα καὶ νόμος συγχωρεῖ καὶ Θεὸς παρορᾷ φιλάνθρωπος ὤν, καὶ οὐκ ἀπηνὴς καὶ τῶν ἑκουσίως (P.G. 95,1560B).

Τέλειον ἰατρὸν λέγομεν, τὸ μηδὲν τῶν εἰς ὠφέλειαν ἀνηκόντων καὶ θεραπείαν παραλιπόντα (P.G. 96,61B).

Ὁ κακῶς ἕτερον διατιθέναι βουλόμενος, πρότερον ἑαυτὸν οὕτω διατίθησιν (P.G. 96,73A).

Νοῦς ἀκραιφνής, καὶ λόγος καθαρός, καὶ βίος ἀκηλίδωτος, θρόνος καὶ ναός ἐστιν ἀληθινὸς τοῦ Θεοῦ (P.G. 96,89 C).

Ἡ τῶν ἁμαρτημάτων μετάνοια καθαρὸν ποιεῖ τοῦ μετανοοῦντος τὸν νοῦν.

Τὴν παροῦσαν ἀρετὴν ὁ Θεὸς ἀποδεχόμενος, τῶν παλαιῶν ἁμαρτιῶν ἀμνημονεῖ.

Τὸ μὴ ἀναστῆναί τινα πεσόντα ἀλλ' ἐπιπίπτειν τῇ ἁμαρτίᾳ καταφρονητοῦ ἐστιν, καὶ λίαν ἄφρονος.

Τῶν ἀπὸ ἀσεβείας μετανοησάντων ἡ ἀσέβεια ἄτοπος οὖσα οὐχ εὑρίσκεται· οὐδὲ γὰρ ἦν ἀπ' ἀρχῆς, οὐδὲ ἔσται εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος.

---

* Πρβλ. P.G. 96,101C, ἔνθα παρατίθεται μέρος τοῦ ἀποσπάσματος.

** Ὡς ὁ G. Bardy σημειοῖ (ἔνθ' ἀν. σ. 37 καὶ 5) τὸ ἀπόσπασμα πιθανῶς προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἔργου, ἥτις ἔχει ἀπολεσθῇ.

1. Πράξ. 1,1.

'Αρχὴ σωτηρίας ἡ ἑαυτοῦ κατάγνωσις (P.G. 96,141CD)*.

Οὔτε ἔπαινος ἀγαθὸν ποιεῖ, οὔτε ψόγος κακὸν (P.G. 96,220B).

Πάντων λογικῶν ἐπιστάμενος τὸ κρυπτὸν ὁ Δημιουργὸς προνοεῖται τῶν ὅλων, οὐ μόνον ἐξ ὧν διάκεινται καὶ πράττουσιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν προγινώσκει ἄγων εἰς βελτίωσιν (P.G. 96,236B).

Πρὸς Φιλόσοφον. Ὁ τῶν παθῶν ἡνίοχος οὐχ ἅπαξ καθυποτάξας ἐᾷ. 'Αεὶ γὰρ πόλεμος οὗτος ἵσταται, ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος ἐστὶν ἐν ζωῇ (P.G. 96,248D).

Κἄν μετ' ὀλίγου τις δόξῃ θυμοῦσθαι, ἀλλ' ὅμως πάθει νικώμενος τούτῳ ποιεῖ, ἄφρων ἐστὶν (P.G. 96,273B).

Οὐκ ἀμυνόμενος, ἀλλ' ἰατρικῶς καὶ πρὸς ὑγείαν ψυχῆς, ἐπάγει τὰς θλίψεις ὁ Θεός.

Ὁ δημιουργήσας τὸν κόσμον Θεός, προνοούμενος αὐτοῦ πάντα πρὸς λυσιτέλειαν ποιεῖ, κἄν ἤδη σκυθρωπὰ τὰ ἐπιφερόμενα τυγχάνῃ.

Εἰ καὶ πικρά καὶ ἐπίπονος ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, ἀλλά γε θεραπευτικὴ οὖσα, εἰς ἀγαθὸν τοὺς πειρασθέντας αὐτῆς ἀναβιβάζει.

Ὅντινα βούλεται σῶσαι ὁ Θεός, φοβήσει αὐτόν, τινάξει αὐτὸν ποικίλως, λυπήσει αὐτόν, ὅπως μὴ ἔχοι καιρὸν διεγείρεσθαι πρὸς ὑπερηφανίαν, καὶ τοῖς ἑτέρων πάθεσιν ἄνθρωποι διδάσκωνται σωφρονεῖν (P.G. 96,320B - 321A).

Οὐ πᾶς ὁ κάμνων αἰτίαν ἔχει τῆς νόσου ἁμαρτίαν. Εἰσὶ γὰρ ὑπὲρ τοῦ δόκιμοι ἀναφανῆναι ἢ καὶ ἄλλως συμφερόντων κακώσεσιν ὑποβαλλόμενοι (P.G. 96,324D).

Οὐδὲν ἐν ἀνθρώποις ἐστὶ τῶν κυρίως ὠφελίμων, καὶ ἀληθῶς ἐπαινετῶν ὅ μὴ ἐκ Θεοῦ δέδοται (P.G. 96,340C).

Τὸ εἰδέναι τινά, ὅτι ἀγνοεῖ τι, σοφίας ἐστί, ὥστε καὶ τὸ εἰδέναι ὅτι ἠδίκησε δικαιοσύνης (P.G. 96,360B).

Ἔνεστί ποτε πρὸς ὀλίγον θίγοντα διὰ τὸ χρήσιμον ἀλλοτρίας διδασκαλίας, πάλιν τῆς ἰδίας εὐθέως ἔχεσθαι· οἷον, γραμματικὴ ἀλλοτρία γυνὴ τυγχάνει. Ταύτῃ πάλιν καλὸν πρὸς ὀλίγον ἐγγίσαι διὰ τὸ τεχνικὸν καὶ ὀξὺ τῆς ἀναγνώσεως. Ὁμοίως ρητορικὴν διὰ τὸ ἰσχυρὸν τοῦ λόγου καὶ τὴν ἀκολουθίαν· ἀλλὰ καὶ φιλοσοφίαν διὰ τὸ εὐαπόδεικτον τῶν φαινομένων ἐναντίων. Μετὰ δὲ τοῦτο ὡς ἀπὸ τῆς Αἰγυπτίας Ἄγαρ τεκνώσαντες, παιδίσκης οὔσης τῆς ἐλευθέρας Σάρ-

---

* Τὰ δυὸ πρῶτα ἀποσπάσματα παρατίθενται καὶ εἰς τὰ Parallela Rupefucaldina (P.G. 96,541B). Πρὸ τοῦ πρώτου ἀναγράφεται: «Ἐκ τοῦ λόγου τοῦ εἰς τὸν Ἰὼβ» πρὸ τοῦ δευτέρου δὲ «εἰς τὸν Λὼτ καὶ τὸν Δαβίδ».

ρας, τῆς ἀρχούσης καὶ αὐτοσοφίας οὔσης, πάλιν εἰς τὴν ἐκ νεότητος τραπῶμεν σοφίαν, ἥτις καὶ θεόδοτός ἐστιν, ὅπως καὶ ἐξ αὐτῆς τεκνώσωμεν, οὐκέτι ὡς ἀπὸ δούλης αἰσθητὰ μαθήματα, ἀλλ' ὡς ἐξ ἐλευθέρας καὶ τελείας, σοφίας φρόνησιν. (P.G. 96,344AB).

Τῶν ἀνθρώπων πάντων μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἐχόντων ψυχῆς φύσιν καὶ μὴν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς σαρκὸς οὐσίαν, οἱ μὲν λέγονται σαρκικοί[1], οἱ δὲ δοῦλοι τῆς ἁμαρτίας[2]· οἱ δὲ ἐλεύθεροι ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας[3], οἱ δὲ ἐν σαρκί[4], οἱ δὲ οὐκ ἐν σαρκι, σάρκα ἔχοντες, ἀλλ' ἐν πνεύματι[5]· οἱ δὲ ζῶντες μὲν ἐν Χριστῷ, ἁμαρτάνοντες δὲ τῇ ἁμαρτίᾳ· οἱ δὲ ζῶντες μὲν τῇ ἁμαρτίᾳ, ἀποθανόντες δὲ τῷ Χριστῷ[6]. Καὶ πάλιν οἱ μὲν ἀλόγων ζώων ἔσχον ὀνόματα, ἢ ἡμερῶν, ἢ τοὐναντίων ἀγριωτάτων, κατὰ τὴν τοῦ ἤθους αὐτῶν κατασκευήν (P.G. 96,348AB).

Τὸν ἱππικὸν ἀγῶνα πρῶτος ἐπενόησεν ὁ Ἐνυλιόστης υἱὸς Ποσειδῶνος. Τὸν δὲ αὐτὸν ἱππικὸν ἀγῶνα ἅρμασι Δίπολις ἐφεῦρεν. Ὁ Οἰνομαὸς πρῶτος αὐτὸς ἐπετέλεσεν τὸν ἀγῶνα ἅρμασι τετραπώλοις. Τὸ δὲ τοῦ ἱπποδρομίου κτίσμα εἰς τὴν τοῦ κόσμου διοίκησιν ᾠκονόμηται· τουστέστι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῆς γῆς, καὶ τῆς θαλάσσης. Τὰς οὖν δώδεκα θύρας τοὺς δώδεκα οἴκους ὥρισαν τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου τοῦ διοικοῦντος τὴν γῆν καὶ τὴν θάλασσαν καὶ τῶν ἀνθρώπων παραδικὸν τοῦ βίου δρόμον· τὸ δὲ πέλμα τοῦ ἱππικοῦ, τὴν γῆν εἶναι· τὸν δὲ Εὔριπον, τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῆς γῆς μεταζομένην· τὸν δὲ ἐπὶ τὰς θύρας σκάμπτον, τὴν ἀνατολήν· τὸν δὲ ἐπὶ τὴν σφενδόνα, τὴν δύσιν· τὰ δὲ ἑπτὰ σπαθία, τὴν κίνησιν, καὶ τὸν δρόμον τῆς ἀστροθεσίας τῶν ἑπτὰ ἀστέρων τῆς μεγάλης ἄρκτου. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ῥῶμος εἰς τιμὴν καὶ αὐτὸς τοῦ ἡλίου, καὶ τῶν ὑπ' αὐτοῦ τεσσάρων στοιχείων, τὸν ἀγῶνα ἐν Ῥώμῃ πρῶτος ἐφευρὼν, ἐπετέλεσεν ἐν τῇ χώρᾳ τῆς δύσεως, ἤτοι τῆς Ἰταλίας ἅρμασι τετραπώλοις, τουτέστι τῇ γῇ καὶ τῇ θαλάσσῃ καὶ τῷ πυρὶ καὶ τῷ ἀέρι. Καὶ ἐπέθηκεν ὁ Ῥῶμος τοῖς αὐτοῖς τέτρασι στοιχείοις τὰ ὀνόματα ταῦτα, τῇ γῇ πράσινον μέρος, ὅ ἐστι χλοῶδες· τῇ θαλάσσῃ, ὅ ἐστι τοῖς ὕδασι, τὸ βένετον μέρος, ὡς κυανόν· τῷ πυρὶ τὸ ῥούσιον μέρος, ὡς ἐρυθρόν, τῷ δὲ ἀέρι, ὡς λευκόν, ἐπέθηκεν ὄνομα τοῦ λευκοῦ (P.G. 96,372C - 373A).

Φύσει μὲν κατ' οὐσίαν ὁ Θεὸς οἰκτιρμοὺς ἔχει, ὀργὴν δὲ οὐ κατὰ φύσιν, ἀλλὰ δι' ἄλλους.

Πάντων τῶν περὶ Θεὸν προηγεῖται ἡ οὐσιώδης ἀγαθότης (P.G. 96,397A).

Κηδόμενος ὁ Θεὸς ἐπὶ πλέον τῶν εὐεργετημάτων οὐ παρ' αὐτὰ ἔστιν ὅτε ἐπιμετρεῖ καὶ ἐπομβρεῖ τὰ τῆς δωρεᾶς συμφερόντως, ἵνα

---

1. Πρβλ. Α' Κορ. 3,3. 2. Πρβλ. Ρωμ. 6,16. 3. Πρβλ. Ρωμ. 6,18. 4. Πρβλ. Ρωμ. 8,8. 5. Πρβλ. Ρωμ. 8,9. 6. Πρβλ. Ρωμ. 6,10-11.

μὴ μείζονι κολάσει ὑπεύθυνοι γένωνται οἱ πατήσαντες τὰς θείας χάριτας, ἠγνοηκότες τὸ μέγεθος αὐτῶν, τῷ ἐξ ἑτοίμου τετυχηκέναι αὐτῶν.

Ἃ χαρίζεται ὁ Πατήρ, διακονοῦντος τοῦ Υἱοῦ, ὑφιστῶντος τοῦ Πνεύματος, οὐχ ὡς δυνατὸν τῇ μεγαλειότητι τῆς θεότητος, ἀλλ' ὡς συμφέρει τοῖς λαμβάνουσιν (P.G. 96,421C).

Αἱ οὐκ ἀληθεῖς δόξαι διὰ μυρίων ψευδολογιῶν βαδίζουσαι, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς ἑαυτῶν κατηχήσεως οὐκ ἔχουσι διήγησιν. (P.G. 96,436 A)

Διδύμου, ἐκ τοῦ εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην. Ὃ ἔρως εἰσέρχεται γνῶσιν ἁγίαν ἔχειν, σχολασάτω ἀπὸ τοῦ κόσμου, καὶ τῆς ἐπιθυμίας αὐτοῦ, καὶ τῶν τῆς σαρκὸς ἔργων, ἵνα προσβάλῃ αὐτῷ εἰρηκότι. «Σχολάσατε καὶ γνῶτε, ὅτι ἐγώ εἰμι ὁ Θεός»[1] (P.G. 96,484A).

1. Ψαλ. 45,11.

ΠΙΝΑΞ

ΤΩΝ ΧΩΡΙΩΝ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ*

		Σελ.			Σελ.
Γεν.	1,3	240	Λευϊτ.	19,1-2	120
	1,26	21.172		19,18	150
	2,7	65		20,7	120
	2,15	188		20,26	155
	2,16	94		23,29	28
	3,1	55.58.94		26,12	88
	3,5	58			
	4,3-16	197	'Αριθ.	14,3	31
	4,4	165		16,3	198
	4,7	197		16,5	147
	4,8	197		16,30	198
	5,8	165			
	5,24	34	Δευτ.	1,17	120
	6,3	92.128		4,19	100.103
	6,7	148		5,6	34
	12,7	174		6,5	100.150.245
	17,7	189		6,13	32
	23,3–4	63		9,19	31
	26,2	174		16,20	86.179
	27,33	83		19,15	99
	28,12	19		28,66	53
	35,7	174		32,4	155.160
	49,9	53		32,18	163
	49,10	53		32,43	53.103
				33,3	256
'Εξ.	2,10	31		33,8	106
	3,6	31.189			
	3,14	142.236	'Ιησ. N.	1,13	254
	3,15	236			
	3,18	189	A' Βασ.	2,12	148.160
	16,18	91		2,30	139
	19,9	146		2,33	106
	20,2	34			
	20,21	145	B' Βασ.	24,16	140
	22,27	52		24,17	140
	32,32	250			
	33,20	174	Γ' Βασ.	11,14	55
	33,23	174		11,23	55
	34,30	78			
	34,34	78	Δ' Βασ.	2,1–16	34
	35,31	227		2,11	34.96

---

* Τὰ χωρία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καταριθμοῦνται κατὰ τὸ κείμενον τῶν Ο'.

		Σελ.
Δ′ Βασ.	2,15	168.223
	10,9	130
	19,35	139
	24,20	148
Α′Παρλ.	22,12	130
Β′Παρλ.	1,8	130
	1,11	130
Β′ Ἔσδρ. (Νεεμ.)	9,20	255
Ἔσθ.	4,17	137
Τωβ.	4,15	245
Β′ Μακ.	7,28	184
	13,14	128
Ψαλ.	1,5	138
	2,1	29
	2,6	125
	3,2	76.132
	3,4	76
	3,6	254
	4,6	123
	4,7	25
	4,8	231
	6,6	166.167
	8,2	218
	9,9	44
	10,7	249
	10,8	155
	11,7	156
	11,8	183
	12,1	148
	12,4	166
	15,8	26
	15,8-9	26
	15,9	26
	15,10	27
	16,8	183
	17,12	145
	17,28	234
	17,29	146
	18,10	86
	21,4	230
	21,30	84
	23,4	156
	23,7	23
	23,8	23
	23,9	23
	23,10	23

		Σελ.
Ψαλ.	24,5	239
	30,25	68
	33,4	134
	33,19	234
	36,27	192
	37,18	49
	38,13	113
	40,10	195
	41,5	84
	44,7	103.104
	44,8	103
	45,11	269
	47,8	256
	49,14	123
	50,12	84
	50,13	207
	62,12	135
	65,18	181
	67,12	11
	67,21	250
	67,35	248
	70,17	237
	71,2	249
	72,1	249
	75,2	218
	76,5	71
	80,11	74
	80,12	171
	80,14	171
	88,31	243
	89,12	49
	90,10	183
	90,11	139
	91,16	145
	93,19	234
	94,8	208
	94,10	81
	95,5	79
	95,13	44
	96,7	137
	97,1	254
	97,9	44
	99,2	22
	101,26	82
	101,26–27	79
	102,20	33
	103,4	103
	103,5	185
	103,15	22
	103,29-30	238
	103,30	238
	104,15	183
	107,5	198

		Σελ.
Ψαλ.	108,8	195
	109,1	26.62.100.103.220.240
	109,4	125
	111,3	152
	112,5	230
	113,24	19
	117,1	256
	117,16-17	254
	119,5	113
	129,3	249
	129,4	249
	131,4	67
	131,12	243
	134,7	222
	135,1	256
	137,2	218
	142,10	255
	145,6	29
	146,6	124
Ἰωβ	1,6	55
	1,21	228
	2,10	71
	5,11	124
	9,8	14
	18,5	200
Παρμ.	2,6	216
	3,34	89
	4,9	107
	4,23	183
	5,20	31
	6,25	152
	7,1	11
	8,15	129
	8,22	85
	8,23	185
	8,24	185
	10,17	136
	10,20	24
	10,28	156
	13,10	227
	13,20	227
	18,3	139
	19,21	152
	20,6	30.178
	20,9	156.181
	29,27	126
	30,3	237
	31,8	75
Ἔκκλ.	8,5	85.147
Ἔκκλ.	10,1	75
	11,5	158.196
Ἄσμ.	1,3	218
	1,10	11
Σ. Σολ.	1,15	152
	6,24	227
	7,20	256
	9,16-18	233
	11,24	250
	13,5	158.174
Σ. Σειρ.	4,28	128
	19,24	129
	21,18	136
	24,9	189
	35,13	120
Ὡσ.	1,1	234
	3,5	83
	5,5	11
	11,4	49
	13,14	66
Ἀμ.	1,6	234
	4,12-13	221
	4,13	221.222
	5,12	147
	7,17	234
	9,6	128
Μιχ.	1,1	234
	1,12	108
Ἰωηλ	1,1	234
	3,1	24.218
	3,3	25
	3,5	25
Ζαχ.	1,6	234.236
	2,8	183
	5,7	179
	5,8	179
	12,10	223
Μαλ.	1,6	130
	3,20	16
Ἡσ.	1,2	163
	1,4	251
	2,1	234
	5,6	198

		Σελ.
Ἡσ.	6,1	174
	6,2	174
	6,8-9	235
	6,9	208
	6,10	235
	6,11	235
	7,14	41
	8,13	134
	8,14	134
	14,12	196
	14,13	19
	22,13	63
	28,5	107
	29,13	11
	33,22	224
	34,4	200
	35,4	224
	40,7	122
	40,13	50
	42,1	254
	42,5	217
	42,7	217
	42,14	81
	44,3	216
	45,8	198
	45,13	125
	45,14	186
	45,15	186
	45,22	28
	46,4	28
	49,8	85
	49,13	234
	50,4	24
	51,2	133
	51,11	133
	51,12	133
	52,5	135
	53,2	23
	53,3	26
	57,15	230
	57,16	232
	59,21	253
	63,7	248.349
	63,7-12	248
	63,8	250
	63,9	250.251
	63,10	251.252
	63,11	252.253
	63,12	254
	66,2	82
Ἱερ.	1,5	12
	1,14	113
	7,18	32
	7,24	124
	9,23	94
	11,20	132
	19,13	32
	42,5	12
	42,6	12
	42,8	12
	42,14–15	12
Βαρ.	2,2	208
	3,3	79
	4,18	108
Θρ.	3,25	249
Ἰεζ.	3,10-15	233
	5,2	256
	11,19	76
	18,20	247
	36,22	135
	36,26	76
Δαν. Σουσ.	45	
Δαν.	1,19	31
	2,22	145
	7,9	151
	12,3	200
	13,42	145
Δαν. (Βήλ)	33–36	34
	36	97
Ματθ.	1,23	41
	3,11	33
	4,1	55
	4,8	105
	4,10	55
	5,4	99
	5,6	15
	5,8	143.158.175
	5,14	75.87.93
	5,20	86
	5,28	152
	5,33–37	73
	5,44	157.177
	6,4	73
	6,6	73
	6,9	134
	6,13	184
	6,24	112
	7,6	39

		Σελ.
Ματθ.	7,7	110
	7,8	25.110.111.181
	7,11	209.214
	7,12	150.245
	7,15	51.93.95
	7,16	93.199
	7,17	199
	7,19	199
	7,21	75.152.169
	7,23	147
	7,25	84
	8,12	200
	8,20	19
	9,38	95
	10,1	88
	10,8	135
	10,9	135
	10,10	95
	10,20	225
	10,28	133
	10,32	170.176
	10,33	171
	10,34	112
	10,40	190.234
	11,3	178
	11,15	171
	11,25	44.194
	11,27	44.158
	11,30	87.179
	12,25	147
	12,26	55
	12,28	226
	12,32	200.207
	12,43	88
	13,17	118
	13,38	122
	13,43	65
	15,19	60
	16,17	44.159
	17,2	000
	18,7	184
	18,8	96
	18,16	99
	19,17	69
	21,29	25
	22,14	76
	22,21	86.129
	22,40	149
	22,43–45	234
	22,44	26
	23,37	252
	24,35	122
	24,36	149
Ματθ.	24,38	140
	24,39	140
	24,47	133
	25,21	41
	25,34	82
	25,41	96
	26,37	132
	27,25	152
	28,5	177
	28,6	177
	28,19	27.40.45.53 211.229
	28,20	211.234
Μάρκ.	1,24	48.69
	2,5	121
	2,10	19
	3,29	207
	4,11	78
	7,6	169
	7,21	60
	7,26–30	39
	8,25	34
	10,18	69.249
	12,15	147
	12,17	86
	13,30	100
	13,32	148
	15,46	177
	16,8	133
	16,19	34.136.178
Λουκ.	1,15	213
	1,31	176
	1,35	41.177.238.254
	1,41	213
	1,44	208
	1,46	134
	1,67	213
	1,75	86
	1,79	200
	2,10–11	250
	2,14	136
	2,34	124
	4,1	255
	4,14	255
	4,33	88
	4,34	69
	5,24	19
	6,36	70
	6,46	25
	6,48	84
	7,21	88

		Σελ.
Λουκ.	7,28	117.139
	8,2	88
	8,10	78
	8,48	121
	9,26	212
	10,21–22	44
	10,27	112.149.172
	11,3	214
	11,13	.30.209.218
	11,15	226
	11,19	226
	11,20	226
	12,11	215
	12,11–12	225
	12,34	31
	12,48	17
	12,51	112
	13,27	147.148
	16,15	147
	16,22	117
	16,29	254
	17,26–28	140
	18,11	94
	18,14	94
	18,19	.69.255
	19,10	170
	20,25	86
	21,14–15	215.225
	22,3	.60.101
	22,26	17
	22,27	17
	24,39	142
Ἰω.	1,1	.70.122.136
		143.173
	1,3	136.185.219
	1,9	13.16.72.75.123
		128.146.191
	1,12	156
	1,13	30
	1,14	23.84.143.236
	1,18	174
	1,29	170.172
	1,45	195
	2,5	149
	3,5	123
	3,6	121
	3,7	123
	3,8	121
	3,12-13	19
	3,13	19.26
	3,16	.26.224
	3,33	15
Ἰω.	3,35	19
	3,36	166
	4,6	177
	4,10	22
	4,11	22
	4,14	199
	4,23	13
	4,24	.13.256
	5,5	37
	5,8	37
	5,9	37
	5,16	44
	5,19	.69.241
	5,20	20
	5,21	20
	5,22	121
	5,22-23	20
	5,28	20
	5,28-29	20
	5,29	.13.138
	5,30	141
	5,37	17
	5,39	143.176
	5,43	236
	5,46	195
	6,14	14
	6,25	14
	6,26	14.15
	6,27	15
	6,31	15
	6,36	19
	6,44	17.18
	6,45-47	21
	6,46	143
	6,47	.30.178
	6,49	15
	6,58	15
	6,58-59	21
	6,62	26
	6,63	122.222
	6,68	122
	6,69	69
	6,70	196
	7,7	184
	7,18	145
	7,33	17
	7,38	199
	7,39	239
	8,12	.26.146
	8,18	232
	8,34	162
	8,39	132
	8,40	.26.131

		Σελ.
Ἰω.	8,42	232
	8,51	16
	8,56	16.117
	9,1	35
	9,3	35
	9,16	42
	9,37	16
	9,39	35.123
	9,40	35
	9,41	35
	10,6-10	22
	10,11	198.253
	10,12	51
	10,27	171.253
	10,30	132.157.225.232
	10,37-38	20
	11,25-26	30
	11,35	33
	12,27	132
	12,35	146
	12,41	118
	12,45	158
	12,49	17.232
	13,2	161
	13,13	169
	13,18	195
	13,33	121
	14,1	30
	14,6	96.143.148.173
	14,9	132.143.158
	14,10	26.132.190.232
	14,15	149.188
	14,16–17	233
	14,18	70
	14,19	242
	14,21	68.149.175.223
	14,23	149.189.230
	14,26	115.233.235
	14,27	112
	14,28	17
	15,1	200
	15,19	184.185
	15,20	44
	15,26	231.232.233.235
	16,5	17
	16,7	240
	16,12	239
	16,12–15	238
	16,13	239.240.241.243
	16,14	241.242.243
	16,15	242.243
	17,1	18.23
	17,1-3	22
Ἰω.	17,3	18.60.93
		186.194
	17,4-5	23
	17,5	62
	17,11	183.212
	17,15	184
	17,17	255
	17,25	155.249
	20,13	177
	20,17	128
	20,22	167.208.211.239
	20,25	142
	20,27	142
Πράξ.	1,1	163.211.238
		239.266
	1,5	24
	1,8	24
	1,16	208.235
	2,1	24
	2,3	24
	2,4	24.213
	2,5	24
	2,6	36
	2,8	36
	2,11	24.255
	2,17	218
	2,19	25
	2,21	25
	2,22	25.26
	2,25-26	26
	2,26	26
	2,31	27
	2,31–34	254
	2,33	254
	2,38	27
	3,6	135
	3,20-21	27
	3,21	28
	3,23-24	28
	4,11	124
	4,12	29.218
	4,24-25	29
	4,25	235
	4,31	213
	4,32	126
	5,3	60.161
	5,3–4	225
	5,14	29
	5,29	30
	5,31	254
	5,32	30
	5,41	116

		Σελ.
Πράξ.	6,3	207.213.214
	6,4	76
	6,5	30.215
	6,8	215
	6,10	215
	6,28	50
	7,21	31
	7,22	31
	7,32	31
	7,38	31
	7,39	31
	7,42	32.124
	7,51	81
	7,52	44.81
	7,54	32
	7,55	214
	8,2	33
	8,13	30
	8,22	33
	8,36	33
	8,39	34
	8,40	34
	9,4	36
	9,5	35
	9,6	34
	9,7	35
	9,9	36
	9,15	35.36.56.94
	9,16	36
	9,17	37
	9,22	61
	9,33	37
	9,33-35	37
	9,34	37
	9,36	38
	9,37	38
	9,38	38
	10,1–2	39
	10,10	39
	10,10-11	39
	10,11	39
	10,12	39
	10,13	39
	10,15	39
	10,20	212
	10,25	46
	10,34	46
	10,38	40.41
	10,42	45
	10,43	41
	10,45	105
	10,48	41
	11,1-2	40

		Σελ.
Πράξ.	11,17	217
	11,24	41
	13,2	228
	13,8	42
	13,9	214
	13,10	42.164
	13,11	42
	13,22	152
	13,48	42
	13,52	214
	14,22	73
	15,8–9	217
	15,21	42
	15,28	228
	16,3	46
	16,9	74
	16,16	43
	16,17	43
	16,18	43
	17,23	44.93
	17,24	44
	17,25	44
	17,26	44
	17,28	44
	17,29	44
	17,31	44.45
	18,9–11	45
	18,10	45
	18,11	73
	18,18	45.46
	18,24	46
	18,24–26	47
	18,26	47
	18,27–28	47
	19,1–3	47
	19,4	47
	19,13	48
	19,15	48
	19,19	48
	19,19–20	48
	19,20	70
	20,18–19	49
	20,22	49
	20,22–23	49
	20,23	52
	20,26	50
	20,27	50
	20,28	50.230
	20,29	50
	20,30	50
	20,33	51
	20,34	51
	20,35	51

		Σελ.
Πράξ.	21,11	214
	21,13	52
	21,13-14	51
	21,25	126
	22,9	35
	23,3	52
	23,3-5	52
	23,9	53
	24,14	52
	24,15	53
	26,22-23	53
	28,17	54
	28,17-18	54
	28,25	208
	28,25–26	208.235
Ρωμ.	1,3	176.254
	1,4	176
	1,6	193
	1,7	121.223
	1,17	87
	1,24	.32.124
	1,25	32.44
	1,26	.32.124
	1,28	.32.124.192
	2,4	124.130
	2,10	60
	2,11	46
	2,29	105
	3,19	135
	3,22	86
	3,29	46
	4,3	178.180
	4,12	132
	5,3–4	106
	5,5	218.224
	5,6	138
	5,8	138
	5,12	56.76
	5,19	.56.57.76
	5,21	56
	6,4	56.57
	6,10–11	268
	6,12	57
	6,16	268
	6,18	268
	6,21	166
	6,23	166
	7,5	55
	7,6	56
	7,7	56
	7,11	57.58
	7,12	56.58
Ρωμ.	7,13	58
	7,14	.55.72.92.128
	7,15	59
	7,17	101
	7,17–20	101
	7,18	55.59
	7,18-19	59
	7,20	59.60
	7,21	59
	7,22	75
	7,23	56
	7,24	55.56
	7,25	56.57
	8,1–3	57
	8,3	57
	8,4	.72.90.92
	8,4–17	244
	8,6	72
	8,7	72
	8,8	268
	8,9	.49.268.245.246
	8,10	245.246
	8,11	246
	8,13	109.247
	8,14	247
	8,15	114.156.163.247
	8,16	.88.222.247
	8,17	247
	8,26–27	233
	8,29	74
	8,32	.85.251
	8,34	137
	8,35	100
	8,39	149
	9,14	145
	9,22	.56.124
	10,2	44
	10,12	40
	10,13	25
	11,25–26	252
	11,34	50
	12,6	30
	12,13	91
	12,21	180
	13,1	129
	13,6	128
	13,7	128
	13,10	167
	13,12	83.86
	13,14	83
	14,17	217
	15,10	53
	15,13	216

		Σελ.
Ρωμ.	16,20	55
	16,27	227
Α′ Κορ.	1,3	223
	1,5	87.187
	1,9	145.224
	1,24	25.148.176.227
	1,30	96.155.159
		173.256
	1,31	94
	2,4	80.238
	2,8	23
	2,9	82.107
	2,10	158.222.237
	2,11	245
	2,12	115
	2,13–15	55
	2,14	55.72.237
	2,16	185
	3,1	55
	3,3	55.268
	3,6	46
	3,11	124
	3,16	189.190.230
	3,26	246
	4,1	229
	4,4	138.182
	5,1	90
	5,44	64.65
	6,9–10	210
	6,11	210
	6,12	98
	6,19	56.231
	6,20	56
	7,31	82
	7,34	88
	8,6	176.196
	9,20	46
	10,14	187
	10,20	187
	11,1	55.74.169
	11,2	73
	12,3	25.169.210
	12,6	228
	12,7	49.215
	12,8–9	228
	12,8–10	215
	12,9	215
	12,10	167
	12,11	168–228
	12,28	51.229
	13,1	137
	13,5	167

		Σελ.
Α′ Κορ.	13,8-9	78
	13,9	50
	13,12	156.157
	13,34	63
	14,8	92
	14,32	168
	15,1	60
	15,3	61.176
	15,3–4	61
	15,4	176
	15,6	61
	15,8	61
	15,9	61
	15,10	60.102
	15,12	60.73.93
	15,15	61
	15,20	62
	15,22	62
	15,24	62
	15,25	62
	15,26	62
	15,28	157
	15,29	63
	15,31	49
	15,32	63
	15,33	63
	15,36	64
	15,40	64
	15,41	200
	15,42	64.83.200
	15,42-45	61
	15,43	64
	15,45	65.121
	15,45-46	65
	15,47	121
	15,49	25.113
	15,51	65
	15,52	65.66
	15,54	66.83
	15,55	66
	15,58	66.67
	16,2	66
	16,9	67
	16,10	67
	16,12	46.67
	16,13	68
	16,15	68
	16,16	68
	16,18	68
	16,19	68
	16,22	68
Β′ Κορ.	1,1	69

		Σελ.
Β′ Κορ.	1,3	69.70.234.235
	1,6	70
	1,8	70
	1,9	70.71
	1,10	71
	1,12	71.72.216
	1,13	72
	1,14	.72.235
	1,23	73
	1,24	73.79
	2,3	73
	2,4	73
	2,10	74
	2,12	67.74
	2,14	75
	2,15	.75.125
	2,16	75
	2,17	.76.167
	3,2–3	76
	3,3	76
	3,4	78
	3,5	77
	3,6	77.78.239
	3,7	77
	3,8	78
	3,9	77
	3,11	78
	3,12	78
	3,15	.43.254
	3,17	.79.256
	3,18	66.80.235
	4,4	79
	4,5	79.80
	4,6	80
	4,7	80
	4,8	80.81
	4,10	22.81.170.235
	4,11	49.81.170
	4,13	81
	4,16	.75.81.82
	4,18	152
	5,1	82.83.113
	5,2	82.83
	5,3	83
	5,4	83
	5,5	156
	5,10	72
	5,11	98
	5,13	83
	5,14	84
	5,15	84
	5,16	.84.143
	5,17	84.85
	5,18	85
	5,21	62.85.147
		148.155
	6,2	85
	6,3	86
	6,4	86
	6,7	86
	6,10	87
	6,11	87
	6,12	87
	6,13	87
	6,14	.87.145.191
	6,14-15	87
	6,15	.56.191
	6,16	88.99.230
	7,1	88
	7,2	89
	7,5	89
	7,7	89
	7,9-11	90
	7,10	115
	7,12	90
	7,13	90
	7,16	90
	8,13–14	90
	8,15	91
	8,21	91.98
	9,2	90
	9,7	66
	10,1	91
	10,2	91
	10,3	92
	10,4	86.92
	10,4-5	60
	10,5	92.93
	10,6-7	93
	10,7	93.94
	10,17	94
	11,1	94
	11,2	94
	11,3	67.89.94
	11,6	80
	11,7	95
	11,9	95
	11,12	95
	11,13	.95.168
	11,14	.93.95.96.200
	11,15	96
	11,18	96
	11,21	96
	11,22	96
	11,31	235
	12,1	96

		Σελ.
Β′ Κορ.	12,2	96.97
	12,4	34.97
	12,5	98
	12,8	98
	12,9	98.248
	12,19	98.99
	12,20	99
	13,1	99
	13,3	97
	13,11	100
	13,12	100
	13,13	100.223.224
	14,16	83
Γαλ.	1,10	98
	1,13	36
	1,16	159
	2,7	105.113
	2,8	228
	2,9	105.228
	2,20	56.84.170.230
	3,19	32
	4,4–5	57
	4,6	40.237
	4,9	147
	4,21	43.171
	4,22–26	133
	5,6	180
	5,16	223
	5,19	72
	5,20	72
	5,22	30.224
	6,8	91
	6,14	195
Ἐφ.	1,4–5	113
	1,13–14	211
	1,18	79.97
	1,20	137
	1,21	137
	1,23	137
	2,3	56
	2,6	97
	2,7	172
	2,8	109
	2,15	85
	2,20	123
	2,22	123
	3,1	49
	3,16–17	230
	4,5	229
	4,24	86
	4,27	161

		Σελ.
Ἐφ.	4,30	164.211
	5,1	169
	5,11	194
	5,12	194
	5,14	128
	5,18	214
	6,5	131
	6,9	46
	6,11	92
	6,16	184
Φιλιπ.	1,20	156
	1,23	85
	2,1	224
	2,6	85.169.176
	2,7	23.25.62.169
	2,10	137
	2,11	137
	3,2	95
	3,10	247
	3,19	79.113
	3,20	92.97.169
Κολ.	1,2	223
	1,9–10	216
	1,15	242
	1,16	136.185
	1,17	177.185
	1,19	132
	1,20	136
	2,7	124
	2,9	132.148
	2,12	55.56
	2,17	151
	3,3	177
	3,4	177
	3,5	20
	3,11	157
	3,12	83
	3,25	46
	4,3	67.74.75
	4,5	135
	4,6	135
Α′ Θεσ.	2,4	229
	2,16	252
	4,7	253
	4,8	253
	5,15	135
	5,23	255
Β′ Θεσ.	2,4	55
	2,13	256

		Σελ.
Α′ Τιμ.	2,4	45
	2,7	129
	3,1	130
	3,15	137
	3,16	169
	4,13	43
	5,6	166
	5,18	95
Β′ Τιμ.	1,10	136
	1,11	129
	2,4	92
	2,11	170
	2,18	187.197
	3,5	170
	3,6	194
	3,12	166
	3,13	192
	3,16	43.72.120.154
	4,8	107.249
Τίτ.	1,16	135
	2,12	197
	3,1	128
	3,5	219
	3,11	138
Φιλήμ.	10,13	49
Ἑβρ.	1,1	97
	1,2	104
	1,3	26.227
	1,6	103.137
	1,8	103.104
	1,9	103
	1,13	100.103.220
	1,13–14	220
	1,14	220.250
	2,2	32
	2,3	220
	2,3–4	220
	2,7	17.103
	2,11	69.255
	2,14–15	251
	3,6	230
	3,7	208
	3,10	81
	3,14	153
	4,14	123
	4,15	131.147
	6,11	89
	7,17	123
	7,24	123

		Σελ.
Ἑβρ.	7,25	233
	8,5	151
	8,13	150
	9,9	151
	10,1	86.100.109
	10,22	120
	10,29	209.223
	10,34	114
	11,5	207
	11,6	158.187
	11,26	54.118.195
	12,14	175
	12,17	252
	12,21	31
	12,28	131
	13,20	252
Ἰακ.	1,2	106
	1,3–4	108
	1,15	166.199.247
	2,17	178
	2,19	48
	2,20	178
	3,1	76.109
	3,2	109
	3,5	110
	3,9	110
	4,4	151
	4,6	89
Α′ Πέτρ.	1,1	105
	1,10–12	245
	1,12	233
	1,15	126
	1,17	120
	1,22	86.156
	1,23	123
	2,9	123
	2,11	151
	2,13	129
	2,21	170
	2,22	147.131
	3,2	131
	3,4	128
	3,9	132
	4,1	169
	4,5	137
	4,11	100
	4,17	137.216
	5,4	107
	5,5	89
	5,8	55
	6,15	55

		Σελ.
Β′ Πέτρ.	2,10	198
	2,16	135
	2,21	199
	3,10–13	141
	3,13	140
	3,16	192
Α′ Ἰω.	1,3	224
	1,7	224
	1,13	30
	2,18	187
	2,27	153
	2,29	30.157.165.182
	3,1	172
	3,6	175.191
	3,8	162.185
	3,9	30.122.172.182
	3,13	183
	3,14	166
	3,21	182
	4,1	187
	4,2	162.168
	4,5	184
	4,8	13
Α′ Ἰω.	4,13	246
	4,18	133
	5,1	157
	5,2–3	187
	5,19	124
	5,20	194
	5,21	150.183
Ἰούδα	4	198
	8	198
	14	200
	19	55.154
Ἀποκ.	1,6	100
	2,14	194
	2,20	193
	5,8	123
	7,4–8	105
	8,13	113
	12,9	55
	14,15	55
	20,2	55.115
	21,2	115

Π Ι Ν Α Ξ

ΘΕΜΑΤΩΝ, ΟΝΟΜΑΤΩΝ, ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

(Συνταχθεὶς ὑπὸ τοῦ Σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου Κορινθίας κ. Παντελεήμονος)

α) Οἱ πρῶτοι ἀριθμοὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν σελίδα, οἱ δὲ μετὰ τὸ κόμμα εἰς τοὺς στίχους τῆς σελίδος.— β) Ὅταν εὑρίσκηται πρὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῆς σελίδος τὸ σημεῖον σελ., τὸ ὄνομα ἢ πρᾶγμα ἀπαντᾶται περισσότερον ἢ δὶς εἰς τὴν αὐτὴν σελίδα.

Ἀβραὰμ 16,26. 63,11. 96,21. 117,11. σελ. 132. 133,1,7. 177,25. 178,4. 189,8,27. σελ. 236. 254,9.

Ἀγαθά. — καὶ χαρίσματα διαιρούμενα ὑπὸ ἐνοικοῦντος Ἁγ. Πνεύματος 214,29-217,3,7. — κοινωνίας μεθ' Ἁγ. Πνεύματος 209,36 ἑξ. — λήψεως Ἁγ. Πνεύματος 214,17 ἑξ. Λῆψις οὐρανίων — ἀφθάρτων 114, 29-125,14.

Ἀγαθοεργίαι. — Σάρρας 133,8 ἑξ.

Ἀγαθόν. — Πνεῦμα 255,33 ἑξ. Περὶ — περὶ ἁμαρτίας, περὶ θανάτου 52,1-61,29.

Ἀγαθός. Ἀγαθὰ ἀνδρὸς — 41,29. Θεὸς — καὶ Θεὸς κακὸς τῶν αἱρετικῶν 249,15 ἑξ.

Ἀγαθότης. — Θεοῦ 248, 39 ἑξ. — οὐσιώδης Θεοῦ 268,35.

Ἀγαπᾶν. Περὶ τοῦ — τὸν πλησίον 172,19-23.

Ἀγάπη. — ὁ Θεὸς καὶ — αὐτοῦ πρὸς ἄνθρωπον 173,10 ἑξ. — πρὸς Θεὸν καὶ τήρησις τῶν ἐντολῶν 179,4-180,10. 188,1-24. 189,20 ἑξ. — πρὸς Κύριον καὶ ἀνάθεμα μαραναθὰ τοῖς μὴ φιλοῦσιν Αὐτὸν 68,30 ἑξ. — Σωτῆρος 172,13. — τελεία 149,24. Περὶ — 150,9 ἑξ.

Ἀγαπητοί. — τίνες καὶ διατὶ καλοῦνται 127,9 ἑξ.

Ἄγαρ. Αἰγυπτία — 267,34.

Ἄγγελοι. — ἅγιοι 118,29. — πνεύματα, λογικαὶ δυνάμεις 258,3 ἑξ. Ἅγιοι — 212,16-19. Οὐσία — 265,17. Περὶ ἁγίων — καὶ τῆς οὐσίας των 212,16-213,8. Πτῶσις — 219,18 ἑξ. Σατανᾶς καὶ ἄνθρωποι σατανᾶ μετονομαζόμενοι εἰς — φωτὸς 200,10-24.

Ἀγένητος. Ὁ Πατὴρ μείζων ἔστιν ὡς — 17,7 ἑξ.

Ἁγιασμός. Πνεῦμα — 256,2 ἑξ.

Ἅγιοι. — καὶ Θεοῦ θεραπευταὶ 90, 32 ἑξ.

Ἅγιος. Θεὸς εὐλογητὸς — κ.λ. 69, 32 ἑξ.

Ἁγιότης 134,4 ἑξ. Πάντα τὰ δοθέντα τῷ Υἱῷ — εἰσι 19,18 ἑξ.

Ἄγνοια. — ἀνθρώπων 145,26. — καὶ ἁμαρτία 17,1 ἑξ.

Ἁγνότης. — καὶ ὑπακοὴ 86,7.

Ἀδὰμ 44,19. 59,3. 62,10. 65,18. 76,4. 188,19. — ἁμαρτήσας 57,38 ἑξ.

Ἅδης σελ. 254.

Ἀδιάδοχος 78,4-5.

Ἀδιαίρετον. — ἀπαθὲς ἀμετάβλητον τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 214,38-39.

Ἀδιαίρετος. — ἡ Ἁγ. Τριὰς 225,36 ἑξ. — ἡ οὐσία Ἁγ. Τριάδος 229, 24-25.

Ἀδιαχώριστον. — τὸ Ἅγ. Πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ 245,38 ἑξ.

Ἀδικεῖσθαι 90,4.

Ἀδόκιμος. Λατρεία κατ' — νοῦν 32, 3-29.

Ἄζωτος 34,14.

Ἀθανασία. — δι' ὅρκου καὶ πόματος 15,38. — καὶ ἀνάστασις 63,14-66,28. Ἐπένδυσις — 83,21.

Ἀθανάσιος. Μέγας — 203,9. 204,24.

Ἀθάνατος. — ὁ Θεὸς 28,19. Ψυχὴ — 28,36.

Ἀθῆναι 204, ὑποσμ. 2. 205,30.

Αἴγυπτος 31,23,30. 54,4. 193,15,19. 194,28. 236,27.

Αἷμα. Καθαρὸς ὁ Παῦλος ἀπὸ τοῦ — πάντων 50,1 ἑξ.

Αἰνέας. Θεραπεία — ὑπὸ Πέτρου δι' Ἰησοῦ 37,11-36.

Αἱρέσεις 72,4. Βιβλίον περὶ — Διδύμου Τυφλοῦ 227,22. Περὶ — βιβλίου Διδύμου Τυφλοῦ 211,3.
Αἱρεσιολατρεία 45,35.
Αἱρετικαί. Ἐκστάσεις τῶν ἐκ Φρυγίας — γυναικῶν 39,31 ἑξ.
Αἱρετικοὶ 194,4-9. — ἀκόλαστοι οἱ Νικολαΐται 193,1-21. — διάφοροι 103,24-104,5. — λέγοντες Θεὸν ἀγαθοῦ καὶ Θεὸν κακοῦ 249,15 ἑξ. — περὶ Ἁγ. Πνεύματος ὡς ἀδελφοῦ Υἱοῦ κ.λ. 261,34 ἑξ. — περὶ ἀνθρώπου 33,22 ἑξ. — περὶ βαπτίσματος 33,35 ἑξ. — περὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ Σωτῆρος 75,32 ἑξ. — συσχηματιζόμενοι 93,35 ἑξ. Δεισιδαιμονοῦντες, φαῦλοι — 183,20 ἑξ. Θεοὶ καθ' — 34,35 ἑξ.
Αἴτημα. — πρὸς Θεὸν ἀγαθῶν καὶ λῆψις 110,16-111,32.
Αἴτησις. — πρὸς Θεὸν καὶ ἀκατάγνωστος καρδία 180,25-182,5.
Αἰτιατὸν 18,19.
Αἴτιον 18,19.
Ἀκαδημία. — Ἀθηνῶν 205,30.
Ἄκαρπος 199,1-14.
Ἀκόλαστοι. — οἱ Νικολαΐται 193,1-21.
Ἀκτημοσύνη 87,7.
Ἀκύλας 45,29. 47,12.
Ἀλεξάνδρεια 203,26. 204,25. 205,11.
Ἀλήθεια. Γνῶσις — ἡ ἀπὸ Θεοῦ διδαχὴ 21,9-24. Ἡ — ἐστὶν ὁ Σωτὴρ 239,35.
Ἀληθότης 87,2.
Ἀλλαγή. — κατὰ τὴν ἀνάστασιν 65, 36-66.
Ἁμαρτάνοντες. Διάβολος πῶς ἐνεργεῖ ἵνα ποιῇ — 161,7-162,13.
Ἁμάρτημα. Ἁμαρτία καὶ —, ἀρχὴ ἁμαρτίας κ.λ. 57,21-58,41. Ἐλευθερία καὶ σωτηρία διὰ Χριστοῦ ἑξ — 55,25-57,15. — ἄγνωστος Χριστῷ 85,29 ἑξ. 148,16 ἑξ. — καὶ ἄγνοια 17,1 ἑξ. — καὶ διάβολος 161,25-165,6. — κατακριθεῖσα διὰ Χριστοῦ 57,9 ἑξ. — κόσμου αἱρομένη ὑπὸ Σωτῆρος 171,5 ἑξ.
Ἁμαρτία καὶ —, ἀρχὴ ἁμαρτίας κ.λ. 57,21-58,41. Ἀρχηγέτης — ὁ διάβολος 101,1-102,4. Διάθεσις δι' — καὶ ἀπόφασις δι' — 165,3-5. Ἐφευρέτης — ὁ διάβολος 57,36 ἑξ. Περὶ — περὶ ἀγαθοῦ περὶ θανάτου 59,1-60,29. Περὶ ροπῆς εἰς τὴν — 59,1-60,29.
Ἁμαρτίαι. Μετάνοια πίστις καὶ ἄφεσις — 41,10-19.
Ἁμαρτωλός. Ἀσεβὴς καὶ — 138,30-139-10.
Ἀμβακούμ 34,16. 96,36. Ἁρπαγή — 96,36 ἑξ.
Ἀμβρόσιος. — Μεδιολάνων 203,7.
Ἀμέλεια 17,4.
Ἀμέλησις 17,4.
Ἀμετάβλητον. — ἀδιαίρετον ἀπαθὲς τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 214,38-39. — τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 209,17.
Ἀμετάβλητος. — ἡ Θεοῦ οὐσία 210,13.
Ἀμφιβαλλόμενα. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἀποσπάσματα ἑρμηνευτικὰ (λατινιστὶ) εἰς τὴν ἐπιστολὴν Α' Ἰωάννου 141,25-187,21. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα (λατινιστὶ) εἰς τὴν ἐπιστολὴν Α' Πέτρου 113,1-139,10. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα (λατινιστί) εἰς τὴν ἐπιστολὴν Β' Ἰωάννου 187,23-190,29. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα (λατινιστὶ) εἰς τὴν ἐπιστολὴν Β' Πέτρου 139,12-141,23. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα (λατινιστὶ) εἰς τὴν ἐπιστολὴν Γ' Ἰωάννου 191,1-192,10. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα (λατινιστὶ) εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου 105,1-112,32. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα (λατινιστὶ) εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰούδα 192,13-200,31.
Ἀμὼς 221,16.
Ἀναγέννησις 163,32.
Ἀνάγνωσις. — θεοπνεύστων Γραφῶν 42,30-43,7.
Ἀναγωγὴ 37,34.
Ἀνάθεμα. Φιλεῖν τὸν Κύριον καὶ — τοῖς μὴ φιλοῦσιν Αὐτὸν 68,30 ἑξ.
Ἀνάληψις 26,26. 61,19. — Χριστοῦ 28,22. Περὶ ἁρπαγῆς — μετεωρισμοῦ καὶ μεταθέσεως 34,5-27.
Ἀνανίας 60,6. 94,13. 224,36. 225,2. 235,32. 260,40. — πρὸς ὃν ἐπορεύθη ὁ Παῦλος 36,2,35.
Ἀναπαύεσθαι 90,19 ἑξ.
Ἀνάστασις 82,23.. — βρεφῶν 13,29-

31. — διὰ Χριστοῦ 63,14-66,28. — ἐκ νεκρῶν 70,34 ἑξ. — ζωῆς καὶ — κρίσεως 13,20-31. — νεκρῶν 45,1. — νεκρῶν ἀπορριπτομένη ὑφ' αἱρετικῶν 93,36. — πάντων ἀνθρώπων 20,32-21,8. — πίστις Φαρισαίων κ.λ. 53,1 ἑξ. — σαρκὸς Χριστοῦ προσηλωθείσης τῷ σταυρῷ 142,1 ἑξ. — σώματος καὶ γενικῶς — νεκρῶν 63,14-66,28. — σωμάτων φαύλων 64,18 ἑξ. — Σωτῆρος 45,31. — Ταβιθὰ ὑπὸ Πέτρου 38,1-35. — Χριστοῦ 40,7. 61,1-62,22. 254,29 ἑξ. — Χριστοῦ ἐν μιᾷ σαββάτων 66,30. Βάπτισμα εἰς Ὕδωρ καὶ — σώματος 34,1-2. Περὶ — καὶ περὶ ἀφθαρσίας ψυχῆς 60,31-62,22. Περὶ — νεκρῶν 53,22 ἑξ. Σάρξ Χριστοῦ μετὰ τὴν — 26, 23-27,5. Ψευδοδιδάσκαλοι ἀθετοῦντες τὴν — κ.λ. 73,19 ἑξ.

Ἀνδρεία 106,6. Παρασκευὴ — 52,5 ἑξ.

Ἄνεμος. — καλούμενος Πνεῦμα 256, 31 ἑξ.

Ἀνήρ. Ἀγαθὰ — ἀγαθοῦ 41,29 ἑξ.

Ἄνθρωποι. — γένος Θεοῦ κατ' Ἄρατον 44,21-29. — σατανᾶ μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀγγέλους φωτὸς 200,10-24. — σαρκικοί, ψυχικοί, πνευματικοὶ 55,14. Ὅραμα Πέτρου δηλωτικὸν τῆς δυνατότητος τῆς Θεοῦ χάριτος ἐπὶ πάντας — 39,1-40,32. Πνεῦμα Ἅγιον εἰς — 253,23 ἑξ. Πνεῦμα Ἅγιον ὁδηγὸς — 254,18 ἑξ.

Ἄνθρωπος. — ἐξαπατηθεὶς ὑπὸ διαβόλου 94,29 ἑξ. — Κυριακὸς 254, 20,11. — κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν Θεοῦ 172,1 ἑξ. Αὐτεξούσιον — 33, 21-27. Ἔστω — 82,30. 83,14. Οὐ ψιλὸς — ὁ Ἰησοῦς 25,28-26,20.

Ἀνθρωπότης. Θεότης καὶ — Χριστοῦ — 103,6 ἑξ.

Ἀντιμισθία 66,27. 87,19.

Ἀντίχριστος. Χαρακτηριστικὸν τοῦ — 171,3 ἑξ.

Ἀπαθές. — ἀδιαίρετον καὶ ἀμετάβλητον τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 214,38-39.

Ἀπάτη. — ἣν ὑπέστη ἄνθρωπος ἐν Παραδείσῳ 94,29 ἑξ.

Ἀπελλῆς 47,14. Ἀπολλὼς ἢ — ὁ Κορινθίων ἐπίσκοπος 46,27-35.

Ἀπιστεύω 19,30.

Ἄπιστοι. Τύφλωσις νοημάτων — 79, 12 ἑξ.

Ἀποκαλύψεις. Ὀπτασίαι καὶ — καὶ ἁρπαγὴ Παύλου 96,24-98,12.

Ἀποκάλυψις 79,5.

Ἀποκατάστασις. — πάντων περὶ ὧν ἐλάλησεν ὁ Θεὸς 28,9 ἑξ.

Ἀπολλὼς. — ἐπίσκοπος Κορίνθου 67, 25. — ἢ Ἀπελλῆς ὁ Κορινθίων ἐπίσκοπος 46,27-35.

Ἀπομερίζομαι 27,31.

Ἀποσπάσματα. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως 265,1-269,12. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως Ἑρμηνείας εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν 103,1-104,5. — Διδύμου Ἀλεξανδρέως Ἑρμηνείας εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολὴν 101,1-102,4. — ἐξ ὑπομνήματος εἰς τὰς Ἐπιστολὰς Παύλου ὑπὸ Διδύμου Ἀλεξανδρέως 55,1-100,37. — ἑρμηνευτικὰ Διδύμου Ἀλεξανδρέως εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον 13,1-18,20. 19,1-23,29. — ἑρμηνευτικὰ Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἐκ τῆς Π. Διαθήκης 11,1-12,11. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ — εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου 105,1-112,32. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ — εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰούδα 192,13-200,31. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ — εἰς τὴν ἐπιστολὴν Α' Ἰωάννου 141,25-187,21. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ — εἰς τὴν ἐπιστολὴν Β' Ἰωάννου. 187,23-190,29. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ — εἰς τὴν ἐπιστολὴν Γ' Ἰωάννου 191,1-192,10. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ — εἰς τὴν ἐπιστολὴν Α' Πέτρου 113,1-139,10. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ — εἰς τὴν ἐπιστολὴν Β' Πέτρου 139,12-141,23. Διδύμου Ἀλεξανδρέως — ἑρμηνείας εἰς τὰς Πράξεις διασωθέντα 24,1-54,24.

Ἀποστασία. — Ἑβραίων καὶ Νικολαϊτῶν 193,1-21.

Ἀπόστολοι 190,16. — δοῦλοι Χρι-

στοῦ 105,2 ἑξ. Ἅγ. Πνεῦμα εἰς — καὶ Προφήτας τὸ αὐτὸ ἦν 208,8 ἑξ. Ἀληθῶς — Χριστοῦ 93,24. Εὑρύτης πνεύματος τῶν — μὲ γνώμονα τὴν σωτηρίαν πάντων 46,1-20. Μετασχηματισμὸς κακῶν ἐργατῶν εἰς — Χριστοῦ 95,28 ἑξ.
Ἄρατος. — εἰπὼν τοὺς ἀνθρώπους γένος Θεοῦ 44,21-29.
Ἀρειανοὶ 103,24. 104,2.
Ἀρετὴ 188,10. — ἡ δικαιοσύνη 42, 5 ἑξ. — καὶ Ἅγ. Πνεῦμα 102, 1 ἑξ. — πρακτικὴ 22,2. — τελεία 74,2. — τῶν ἐκ Θεοῦ γεγεννημένων 177,22. Δεκτικὸς ὁ ἄνθρωπος — ἢ κακίας 33,21 ἑξ. Μέθεξις εἰς — τελείως ἢ ἐλλιπῶς 30,32 ἑξ.
Ἁρπαγαί. — προφητῶν καὶ ὀπτασίαι 96,24-98,12.
Ἁρπαγή. — Ἀπ. Παύλου 97,24-98, 12. Περὶ —, ἀναλήψεως μετεωρισμοῦ καὶ μεταθέσεως 34,5-27.
Ἀρτεμᾶς 25,30.
Ἄρτος. — ζωῆς ὁ Χριστὸς 21,25 ἑξ. — καὶ πόμα ἀθάνατα 15,38.
Ἀρχηγέτης 101,18.
Ἀρχίκακος 62,33.
Ἀσέβεια 199,22 ἑξ.
Ἀσεβής. — καὶ ἁμαρτωλὸς 138,30-139,10.
Ἀσέλγεια 199,22 ἑξ.
Ἀσία 67,22. 70,20. 211,32. 212,6. Ἐκκλησίαι — 68,24.
Ἄσμα. — Ἀσμάτων 11 ὑποσμ. 11,3.
Ἀσπασμοί. — Παύλου 100,6 ἑξ.
Ἀσυνύπαρκτα 192,4.
Ἄτρεπτος. — ἡ Θεοῦ οὐσία 210, 13. — ἡ οὐσία Ἅγ. Πνεύματος 219,12 ἑξ.
Αὐγουστῖνος. Ἱερὸς — 204,6.
Αὐτεξούσιον. — ἀνθρώπου καὶ μετάνοια 33,21-28.
Ἀφροσύνη. — ἡ κατὰ σάρκα καύχησις 96,17 ἑξ.
Ἀχαΐα. Ἐκκλησία — 95,11. Κόρινθος μέρος τῆς — 69,2.
Ἀχαϊκὸς 68,14.

Βαβυλὼν 34,17. 97,1.
Βάπτισις. — εἰς ὄνομα Χριστοῦ 27, 20,30.
Βάπτισμα. — διττὸν δι' ὕδατος καὶ Ἅγ. Πνεύματος 33,29-34,4. — εἰς Ἅγ. Τριάδα 41,25 ἑξ. — εἰς ὄνομα Ἁγ. Τριάδος 27,18-32. — πῶς σώζει 63,8 ἑξ. — τέλειον τὸ γενόμενον εἰς τὸ ὄνομα Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 229, 12 ἑξ.
Βαρνάβας σελ. 228.
Βασιλεία. — καὶ σὰρξ Υἱοῦ καὶ Λόγου 62,24-35.
Βασίλειον. Περὶ — ἱερατεύματος 125, 9 ἑξ.
Βασίλειος. — Μέγας 203,9 ὑποσμ. 2.
Βασιλεύς. — καὶ ἱερεὺς εἷς ὁ Χριστὸς 125,9 ἑξ.
Βασιλίδης. — Σατανᾶς 11,23.
Βεελζεβοὺλ 226,15,16.
Βελίαρ 55,17. 87,35. 88,3. 191,6,13. Ἀντιθέσεις μεταξὺ Χριστοῦ καὶ — 191,3-192,8.
Βηθλεὲμ 203,22.
Βίος. — θεωρητικὸς καὶ πρακτικὸς 12, 1-2.
Βλακεύεσθαι 76,33.
Βλασφημία. — κατὰ Ἁγ. Πνεύματος 207,7 ἑξ. 252,2. — κατὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἀσυγχώρητός ἐστι 263,17 ἑξ.
Βουλή. — Θεοῦ 50,11,18.
Βούλησις. — Θεοῦ 97,2.
Βρέφη. Ἀνάστασις — 13,29-31.

Γαλάται. Ἐπιστολὴ Παύλου πρὸς — 43,6. 228,32.
Γαλιλαία 255,10.
Γενναιάζω 80,37. 81,4. 89,7.
Γέννημα. Υἱὸς — ἐκ τοῦ Πατρὸς 23,4.
Γέννησις. — ἐκ Θεοῦ 177,22.
Γεννητά. — διάφορα 142,19 ἑξ.
Γλῶσσαι. — πυρὸς τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 24,2 ἑξ.
Γνώμη. — ἐκκλησιαστικὴ 92,32.
Γνῶσις. 80,24 ἑξ. — ἀληθείας ἡ ἀπὸ Θεοῦ διδαχὴ 21,9-24. — ἀποκαλυφθέντος Θεοῦ 44,1-45,2. — κάλλους οὐσίας Θεοῦ 242,18. — μεταξὺ Πατρὸς Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 240,31-241,32. — τῶν μελλόντων παρέχεται πρὸς ἁγίους δι' Ἁγ. Πνεύματος 243,20. — Χριστοῦ 75,6 ἑξ. Ἐνέργειαι, — κοινωνία, σχέσεις ἐν ὁμοφωνίᾳ Πατρὸς, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος ἤτοι Ἁγ. Τριάδος 241,33-151,16. Ὑψώματα — Θεοῦ 92,

25 ἑξ. Φθάσαντες εἰς ἄκρον — 242,23.
Γράμμα. — ἀποκτεῖνον 77,5 ἑξ.
Γραφαὶ 28,1. 47,3,9. 61,5. 71,36. 88,29. 100,28. 103,10. 207,10. 17. 213,14,16. 221,5. 227,30. 234,9. 240,31. 248,37. 260,36, 261,3,19. — Ἅγιαι 222,37. 226, 8. 258,34. 264,3. — θεῖαι 208, 3,12. Ἀνάγνωσις θεοπνεύστων — 42,30-43,7.
Γραφὴ 19,17. 28,13. 29,17. 29,24. 30,22. 31,4. 49,22. 72,2. 211,6. 213,18. 215,9. 225,31. 227,2. 251,34. 254,37. 257,4. 263,7. — Ἁγία 204,15,30. 205,15. 206, 5. — Ἁγία Παλαιὰ καὶ Νέα 207, 27. — θεία 55,15. — θεόπνευστος 31,9. 43,4,28. — παλαιὰ 32,7. Πᾶσα παιδεία ἐκτὸς Ἁγ. — ἀπορριπτέα 31,1-12.

Δαίμονες. Πίστις — 48,5 ἑξ.
Δάκρυα. — Χριστοῦ ἐπὶ Λαζάρῳ 33,15.
Δαμασκηνός. Παράλληλα ἱερὰ Ἰωάννου — 265,10.
Δάμασος. — πάπας 203,18, ὑποσμ. 5.
Δανιὴλ 31,6. 206,32.
Δαυὶδ 26,37. 29,13,29. 208,34. σελ. 234. 235,2. 250,15. σελ. 254.
Δεῖξις 54,1.
Δεισιδαιμονοῦντες. — φαῦλοι αἱρετικοὶ 183,29 ἑξ.
Δεσπότης. — μόνος ὁ Χριστὸς 194, 17,26.
Δευτερονόμιον 54,1.
Δημήτριος. — συκοφάντης Παύλου 70,21.
Δημιουργός. — ἐστὶ τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 238,14 ἑξ. — Θεὸς οὐχ ἕτερος ἑνὸς Θεοῦ 29,9-33.
Διάβολος. — ἀρχηγέτης ἁμαρτίας 101,1-102,4. 261,39. — ἐφευρέτης ἁμαρτίας 57,36 ἑξ. — καὶ ἁμαρτία 161,25-165,6. — μετασχηματιζόμενος εἰς ἄγγελον φωτὸς 96,7 ἑξ. — πῶς ἐνεργεῖ ἵνα ποιήσῃ ἁμαρτάνοντας 161,7-162,13. Θεὸς παρόντος αἰῶνος ὁ — 79,8 ἑξ. Ὀνόματα — 55,16 ἑξ.
Διάθεσις 73,34-35.
Διαθῆκαι. — δύο 133,4 ἑξ. Σύγκρισις Παλαιᾶς καὶ Καινῆς — ὑπὸ Παύλου 77,25-78,39.
Διαθήκη. — Καινὴ 43,3. 77,3,7. 207, 34. Παλαιὰ 77,9. 227,41. 254,6. 259,9. — Παλαιὰ διαστρεφομένη ὑφ' ἑτεροδόξων 118,6 ἑξ. — Παλαιὰ καὶ Καινὴ 29,17-18. 204, 15-26. 248,1. 249,22-26,30. Ἐκ τῆς Π. Διαθήκης ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα Διδύμου Ἀλεξανδρέως 11,1-12,11.
Διακονία. — πνευματικὴ 77,35 ἑξ.
Διάκονοι. — ἑπτὰ 30,26-36.
Διάληψις 44,34.
Διδακτικόν. — τὸ Ἅγ. Πνεῦμα τῆς ἀληθείας 238,38-240,14.
Διδακτοί. — Θεοῦ τίνες νοητέοι 21,9-24.
Διδασκαλία 36,22. — εἰσαγωγικὴ 78, 10. — εὐαγγελικὴ 217,15.
Διδόναι. Μακάριον τὸ — μᾶλλον ἢ λαμβάνειν 51,10-27.
Δίδυμος. Ἀλεξανδρεὺς — εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην 269,9. Ἀλεξανδρέως — ἀποσπάσματα ἑρμηνείας εἰς τὰς Πράξεις διασωθέντα 24,1-54,24. Ἀλεξανδρέως — ἀποσπάσματα ἐξ ὑπομνήματος εἰς τὰς Ἐπιστολὰς Παύλου 55,1-100,37. Ἀλεξανδρέως — ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον 13,1-18,20. 19,1-23,29. Ἀλεξανδρέως — ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα ἐκ τῆς Π. Διαθήκης. 11,1-12,11. Ἀμφιβαλλόμενα — Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου 105,1-112,32. Ἀμφιβαλλόμενα — Ἀλεξανδρείας ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Ἰούδα 192,13-200,31. Ἀμφιβαλλόμενα — Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Α' Ἰωάννου 141,25-187,21. Ἀμφιβαλλόμενα — Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικά ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Β' Ἰωάννου 187,23- 190,29. Ἀμφιβαλλόμενα — Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Γ' Ἰωάννου 191,1-192,10. Ἀμφιβαλλόμενα — Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Α' Πέτρου 113,1-139, 10. Ἀμφιβαλλόμενα — Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀπασπάσματα

εἰς τὴν ἐπιστολὴν Β' Πέτρου 139,12-141,23. Ἀποσπάσματα — Ἀλεξανδρέως 265,1-269,12. Ἀποσπάσματα ἑρμηνείας — Ἀλεξανδρέως εἰς τὴν πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολὴν 102,1-103,5. Ἀποσπάσματα ἑρμηνείας — Ἀλεξανδρέως εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολήν 101,1-102,4 Λόγος περὶ Ἁγ. Πνεύματος ὑπὸ — Ἀλεξανδρέως (μετάφρασις) 207,1-264,6. Προλεγόμενα εἰς Λόγον περὶ Ἁγ. Πνεύματος — Ἀλεξανδρέως 203, 1-206,7.
Δίκαιος. — Θεὸς 249,36.
Δικαιοσύνη 11,8. 16,26. 180,5. — ἀρετὴ 42,5 ἑξ. — Θεοῦ 248,39 ἑξ. Ὅπλα — δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ 86, 11 ἑξ. Πεῖνα καὶ δίψα — 15,34 ἑξ. Ποιεῖν — 155,4 ἑξ. 165,11 ἑξ. 182,16 ἑξ.
Δίπολις 268,14.
Διωγμοί. Ὑποταγὴ καὶ — Ἐκκλησίας 63,2 ἑξ.
Δόγματα. — πονηρὰ 199,24 ἑξ. Ἔργον περὶ — Διδύμου Τυφλοῦ 238,15.
Δολιότης. — ἀνδρὸς 42,1-23.
Δόξα. — Χριστοῦ 80,12. Δοξάζεσθαι τὸν Υἱὸν τῇ — ᾗ εἶχε προκοσμίως πῶς νοητέα 22,27-23,29.
Δοξάζειν. — τὸν Θεὸν 133,29-134,23. Τὸ — τὸν Υἱὸν τὸν Πατέρα καὶ τανάπαλιν καὶ τὸ Ἅγ. Πνεῦμα τὸν Υἱὸν 18,1-20.
Δορκάς. — Ταβιθᾶ 38,3,15.
Δουλεύειν. — Θεῷ καὶ μαμωνᾶ 112,10 ἑξ.
Δυαλισμός. — αἱρετικῶν 249,15 ἑξ.
Δωρεαί. — Ἁγ. Πνεύματος 218,36 ἑξ. — Θεοῦ ἑδρεύουσι εἰς Ἅγ. Πνεῦμα 214,31. 216,34. 217,24.
Δωρήματα. — Θεοῦ μεγάλα 71,20.

Ἑβδομήκοντα. — ἔθνη κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ 24,25-32.
Ἑβραῖοι. — ὑποδουλωθέντες Ρωμαίοις 252,8 ἑξ. Ἀποσπάσματα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνείας εἰς τὴν πρὸς — ἐπιστολὴν 102,1-103,5. Ἀποστασία — καὶ Νικολαϊτῶν 193,1-21. Ἐπιστολὴ πρὸς — 220,9.
Ἔγερσις 61,8-9. — Χριστοῦ 246,29 ἑξ.
Ἐγγονός. — Θεοῦ Πατρὸς 261,36.
Ἔθνη. — ἑβδομήκοντα κατὰ τὴν Πεντηκοστὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ 24,15-32. Ἐλπὶς — 53,33 ἑξ. Κλῆσις — 217,15.
Ἔθνος. — ἅγιον 125,24 ἑξ.
Εἴδησις 97,12.
Εἴδωλα. Λατρεία κτίσεως καὶ — λανθασμένη 44,1 ἑξ.
Εἰδωλολατρεία 72,5.
Εἰκών. — Θεοῦ ἀοράτου ὁ Υἱὸς 227, 35. Οἱ φοροῦντες τὴν — τοῦ ἐπουρανίου 25,3 ἑξ.
Ἐκκλησία 27,27. σελ. 41. 49,5. 186, 27. 230,7. — Θεοῦ 137,20. Ἐπισκοπεῖν τὰ τῆς — 50,21-51,9. Μνηστεία — 94,28. Προεστῶτες — 230,1. Ὑπαταγὴ καὶ διωγμοὶ — 63,2 ἑξ.
Ἐκκλησιαστὴς 75,28. — γνώμη 92,32.
Ἐκπομπή. Ἐκπόρευσις καὶ — Ἁγ. Πνεύματος 231,19-240,30.
Ἐκπόρευσις. — καὶ πέμψις Ἁγ. Πνεύματος 231,19-240,30. — Πνεύματος ἐκ τοῦ Πατρὸς 242,32.
Ἐκστάσεις. — τῶν ἐκ Φρυγίας αἱρετικῶν γυναικῶν 39,31 ἑξ.
Ἔκστασις. — τῷ Θεῷ 83,25-84,4.
Ἔκχυσις. — Ἁγ. Πνεύματος 217, 38 ἑξ. — χάριτος Ἁγ. Πνεύματος 248,3 ἑξ.
Ἔλεγχος 89,37.
Ἔλεος. — καὶ κρίσις Θεοῦ 248,14 ἑξ.
Ἐλευθέρα 133,2-3.
Ἐλευθερία. — ἐκ τῆς σαρκὸς 55,25 ἑξ. — ἐξ ἁμαρτίας 268,7 ἑξ. — καὶ Πνεῦμα Κυρίου 79,5-6. — καὶ σωτηρία διὰ Χριστοῦ ἐξ ἁμαρτίας 55,25-57,15.
Ἐλισάβετ 213,26.
Ἔλλαμψις. — θείου φωτὸς 16,30 ἑξ.
Ἐλύμας 164,18. — ὁ μάγος 42,22. 261,11.
Ἐμμανουὴλ 41,7.
Ἐμπαθεῖς 184,4.
Ἐμφύσησις. — Ἁγ. Πνεύματος 208, 2 ἑξ.
Ἐνέργεια. — Ἁγ. Πνεύματος καὶ Χριστοῦ 228,35. — μία Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος καὶ οὐσία μία καὶ ἀδιαίρετος 230,10-231,12. — Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἀχώριστος 20,10-22. — προαιρετικὴ τὸ πιστεύειν 42,24 ἑξ. Φύσις ἄκτιστος καὶ — 261,37-40.

'Ενέργειαι. — 'Αγ. Τριάδος ἤτοι Πατρός, Υἱοῦ καὶ 'Αγ. Πνεύματος 223,9-232,6. — 'Αγ. Πνεύματος 209,16 ἑξ. — γνῶσις, κοινωνία σχέσεις ἐν ὁμοφωνίᾳ Πατρός, Υἱοῦ καὶ 'Αγ. Πνεύματος ἤτοι 'Αγ. Τριάδος 241,33-251,16.
'Ενότης. — 'Αγ. Τριάδος 224,33 ἑξ.
'Ενυλιόστης. — υἱὸς Ποσειδῶνος 268, 13.
'Ενυπόστατος. — οἰκήτωρ ψυχῆς 231, 10.
'Εντολαί. — θεῖαι παραβαινόμεναι ὑπὸ 'Ισραηλιτῶν 12,6 ἑξ. 'Αγάπη πρὸς Θεὸν καὶ τήρησις — 179,4-180,10. 188,1-24. 189,20 ἑξ.
"Ενωσις 148,4. — Χριστῷ 186,1.
'Ενὼχ 16,18.
"Εξοδος 31,15.
'Εξουσία. — καὶ οἰκοδομὴ 99,30 ἑξ.
'Επιγινώσκειν. — ἐκ τῶν καρπῶν 93,26.
'Επιδημία 28,3. 47,15. 99,26. — Σωτῆρος 116,16. 117,10 ἑξ. — Χριστοῦ 42,34. 59,7,
'Επιείκεια 91,27.
'Επίκλησις. — ὀνόματος 'Ιησοῦ 25,11-27. 48,1-17.
'Επίνοια 44,20.
'Επίπληξις. — Παύλου Κορινθίοις 76,14 ἑξ.
'Επισκοπεῖν. — τὰς 'Εκκλησίας 50,21-51,9.
'Επίσκοποι. Ποιμένες καὶ — 'Εκκλησίας 50,21-51,22. Πρεσβύτεροι ὑπό τινα ἔννοιαν — 49,5 ἑξ.
'Επιστήμων 80,8.
'Επιστολαί. 'Αποσπάσματα ἐξ ὑπομνήματος εἰς τὰς — Παύλου ὑπὸ Διδύμου 'Αλεξανδρέως 55,1-100, 37.
'Επιστολή. — 'Ιακώβου 257,1. — 'Ιωάννου 246,12. 'Αμφιβαλλόμενα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν — Α' 'Ιωάννου 141,25-187,21. 'Αμφιβαλλόμενα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν — Α' Πέτρου 113,1-139,10. 'Αμφιβαλλόμενα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν — Β' 'Ιωάννου 187,23-190,29. 'Αμφιβαλλόμενα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν — Β' Πέτρου 139, 12-141,23. 'Αμφιβαλλόμενα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν — Γ' 'Ιωάννου 191,1-192,10. 'Αμφιβαλλόμενα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν — 'Ιακώβου 105,1-112,32. 'Αμφιβαλλόμενα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν — 'Ιούδα 192,13-200,31. 'Αποσπάσματα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνείας εἰς τὴν πρὸς 'Εβραίους — 102,1-103,5. 'Αποσπάσματα Διδύμου 'Αλεξανδρέως ἑρμηνείας εἰς τὴν πρὸς Ρωμαίους — 101,1-102,4.
'Επουράνιος. Οἱ φοροῦντες τὴν εἰκόνα τοῦ — 25,3 ἑξ.
"Εργα. — 'Αβραὰμ καὶ Σάρρας συμβολίζουσι δύο Διαθήκας καὶ ἀγαθοεργίαν 132,16-133,19. — ἀγαθὰ ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων 91,12.
'Εργάται. — ἀμπελῶνος Χριστοῦ καὶ κακοὶ — 95,25 ἑξ.
"Εργον. — 'Αγ. Πνεύματος 222,1 ἑξ.
"Ερως. — θεῖος 118,13. 269,9.
"Εσδρας 255,29.
"Εσχατα. Σωτηρία καὶ — 118,23 ἑξ.
'Ετερόδεκτος 39,4.
'Ετερόδοξοι. — διαβάλλοντες τὴν Παλαιὰν Διαθήκην 118,6 ἑξ.
Εὖα 89,22.
Εὐαγγέλια 72,14. 226,13.
Εὐαγγελίζεσθαι 11 ὑποσμ.
Εὐαγγέλιον 29,21. 31,33. 45,36. 46, 2,22. 49,22,19. 51,12. 54,17,23. 60,33,36. 199,26. 212,16. 215, 36, 216,16. 225,37. 229,31,36. 231,18. 232,31. 233,15,21. 238, 30. 243,24. 244,27. 249,22,33. 253,1. 255,9. 258,15. — διάδοχον Π. Διαθήκης 78,4 ἑξ. Αἰωνιότης — 122,17. 'Αποσπάσματα ἑρμηνευτικὰ Διδύμου 'Αλεξανδρέως εἰς τὸ κατὰ 'Ιωάννην — 13,1-18,20. Εἰς τὸ κατὰ 'Ιωάννην — ἀποσπάσματα ἑρμηνευτικὰ Διδύμου 'Αλεξανδρέως διασωθέντα 19,1-23,19. Κήρυκες — 80,17.
Εὐαγγελισταὶ 72,22.
Εὐαγγελιστὴς 239,9.
Εὐεργεσίαι. — Θεοῦ 248,27 ἑξ.

Εὐλάβεια 131,11,13.
Εὐλογητός. Θεὸς — ἅγιος κ.λ. 69, 32 ἑξ.
Εὔριπος 268,21.
Εὐρύτης. — πνεύματος Παύλου μὲ βάσιν τὴν σωτηρίαν πάντων 45, 26-46,26.
Εὐσέβιος. — Παμφίλου 11 ὑποσμ.
Ἐφέσιοι. Ἐπιστολὴ Παύλου πρὸς — 211,7,14.
Ἔφεσος 46,29. 47,18,30. 63,17. — ἐξ ἧς ἐγράφη ἡ Α′ πρὸς Κορινθίους ἐπιστολὴ Παύλου 67,1.

Ζαχαρίας 213,26. 223,23. 260,11.
Ζῆλος. — οὐ κατ' ἐπίγνωσιν 44,3.
Ζῆν. — ἐν Χριστῷ 170,18 ἑξ. — ἐν Χριστῷ ἀποθανόντι 84,3-31.
Ζωή. — αἰώνιος 30,17. — θανατουμένων μαρτύρων 81,16 ἑξ. — ὁ Χριστὸς 144,1 ἑξ. — παρὰ τῷ Πατρὶ φανερωθεῖσα 144,1 ἑξ. Ἀνάστασις — καὶ ἀνάστασις κρίσεως 13, 20-31. Ἄρτος — ὁ Χριστὸς 21, 25 ἑξ.
Ζωοποίησις 62,14. 77,17.

Ἠλίας 16,19. σελ. 34. 117,16. Ἁρπαγὴ — 96,35.
Ἡλιού 223,2.
Ἡμέρα. — Κυρίου ὁραθεῖσα ὑπὸ προφητῶν 117,10 ἑξ.
Ἡσαΐας 11,10,24. 208,20,29. 216, 10. σελ. 235. 253,36. 258,38.

Θάλασσα. — Ἐρυθρὰ 14,10.
Θάνατος. — ἁμαρτωλῶν 199,22-30. — ἐν Χριστῷ 55,24. — ἑπόμενος τῇ ἁμαρτίᾳ 16,15 ἑξ. — οὐκ ἀγέννητος 59,9. Κατάλυσις — 62,33. Μὴ γευθέντες τοῦ — 16,18-19. Μὴ θεωρεῖν — 16,5-28. Παράδοσις μαρτύρων εἰς — καὶ ζωὴ 81, 16 ἑξ. Περὶ ἁμαρτίας περὶ ἀγαθοῦ, περὶ — 59,1-60,29.
Θαρσεῖς 256,34.
Θεάνθρωπος. — ὁ Χριστὸς 25,28-26,20.
Θέλημα. — Θεοῦ 69,13. 153,1 216, 20. — Πατρὸς 25,17. Ποίησις — Θεοῦ 25,23 ἑξ.
Θέλησις. — μία Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 241,7. — μία Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 226,32 ἑξ. — Πατρὸς 240,5. Πνεῦμα σημαῖνον καὶ τὴν — τοῦ ἀνθρώπου 258,22 ἑξ.
Θεοί. — καθ' αἱρετικοὺς 34,35 ἑξ.
Θεόπνευστα. — βιβλία 72,16.
Θεοπτία. — Παύλου 61,19.
Θεός. — ἀθάνατός ἐστι 28,19. — εἷς 29,9-33. 35,1 ἑξ. — εἷς Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης 52,32 ἑξ. — εὐλογητός, ἅγιος κ.λ. 69,32 ἑξ. — μόνος ἀληθινὸς 93,7. — παρόντος αἰῶνος ὁ διάβολος 79,8 ἑξ. — Πατὴρ 225,34. Ἀλήθεια καὶ οὐ θέσει Υἱὸς — ὁ Χριστὸς 69,30. Γνῶσις ἀποκαλυφθέντος — 44,1-45,2. Ὅτι πνεῦμα καὶ ἀσώματός ἐστι ὁ — 13,4 ἑξ.
Θεοσέβεια 33,8. 43,28-29. 127,9.
Θεότης. — Ἁγ. Πνεύματος 207,3. 210,11 ἑξ. 213,13 ἑξ. — ἀπερίγραπτος 17,24. — καὶ ἀνθρωπότης Χριστοῦ 104,4. — μία 29,9-33. — Υἱοῦ 27,35. 190,2 ἑξ. 225,13. — Χριστοῦ 25,35-27,17. — Χριστοῦ καὶ ἀνθρωπότης 103,6 ἑξ. Μεγαλειότης — 269,4.
Θεραπεία. — Αἰνέα ὑπὸ Πέτρου δι' Ἰησοῦ 37,11-36.
Θεσσαλονικεῖς. Ἐπιστολὴ Παύλου πρὸς — 253,21. 257,32.
Θεωρεῖσθαι. — τὴν ἐνέργειαν Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐν τοῖς κτίσμασι 20, 20-22.
Θεωρητικός. — βίος 76,23.
Θεωρία 21,36. 97,31. — Παύλου 35, 25 ἑξ. — τελεία 72,21. Ἐμπόδιον — 80,30.
Θησαυρίζειν. — πνευματικῶς 31,33 ἑξ.
Θησαυρός. — ἐν ὀστρακίνοις σκεύεσι 80,16 ἑξ.
Θλίβεσθαι. — ἀλλ' οὐ στενοχωρεῖσθαι 80,34 ἑξ. 80,36 ἑξ. — ὑπὲρ σωτηρίας 70,14-71,27.
Θλίψεις 267,12. — καὶ ὑπομονὴ 86,3. — κατὰ πειρασμοὺς 89,25. Πλατυσμὸς ἐν — 87,15 ἑξ.
Θλῖψις. — καὶ φθορὰ 81,35.
Θύρα. — ὁ Θεοῦ Λόγος, ὁ Χριστὸς 22, 8-24.

Ἰακὼβ 19,16. 189,28. σελ. 236.
Ἰάκωβος 247,2. 257,2. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμη-

νευτικὰ ἀποσπάσματα (λατινιστὶ) εἰς τὴν ἐπιστολὴν — 105,1-112, 32. Ἐπιστολὴ — 257,1.
Ἴασις. — ὑπὸ Ἀπ. Πέτρου τοῦ Αἰνέα δι' Ἰησοῦ 37,11-36.
Ἰδιώματα. — Ἁγ. Πνεύματος 220, 5 ἑξ. — Πατρὸς 242,38 ἑξ.
Ἰεζεκιὴλ 247,3. 256,31.
Ἱεράτευμα. Περὶ βασιλείου — 125, 9 ἑξ.
Ἱερεμίας 12,3,4. 249,27.
Ἱερεύς. — καὶ βασιλεὺς ὁ Χριστὸς 125, 9 ἑξ.
Ἱεροσόλυμα 40,8,18. 46,8. 54,9.
Ἱερουσαλὴμ σελ. 24. 34,17. σελ. 49. 51,31. 52,1. 54,20. 97,1. 211,37. — ἄνω 133,6,16. — κάτω 115,1.
Ἱερώνυμος 204,35. 205,8. ὑποσμ. 1. Ἅγιος — σελ. 203.
Ἰησοῦς 16,15. 21,21. σελ. 22. 24,4. σελ. 25. 27,8,12. 30,9. 34,31. σελ. 37. 39,27. 41,9. σελ. 47. σελ. 48. 51,33. 52,35. 54,2. 78,29. 79,23. 83,11. 87,28. 100,13. 148, 16. 170,22. 171,7. 177,30. 180, 10. 195,11. 208,2. σελ. 210. 211, 26. 214,12. 230,31. 238,38. 239, 9,10. 244,6. 266,13. 254,30,36. σελ. 255. 257,5. — ἀληθείᾳ καὶ οὐ θέσει Υἱὸς Θεοῦ 69,30. — Ναυῆ 227,12. 78,20. 254,5. — ὁ ἀπὸ Ναζαρὲτ 40,33. — Χριστὸς 22,33. σελ. 27. 30,3. σελ. 37. 41,21. 47,3. 49,33. 56,17. σελ. 57. 69,22. 69,31. 72,29. 79,36. 86,23. 122,20. 170,20,23. 193, 1,4. 194,18,26. 217,23,27. σελ. 223. 224,22,26. 227,9. 245,21. σελ. 246. 256,5. 259,20. 261,35, 37. Βάπτισμα εἰς ὄνομα — βάπτισμα εἰς Τριάδα 41,24 ἑξ. Ἐπίκλησις ὀνόματος — 25,11-27. 48, 1-17. Κύριος — 69,28-29,37. Πνεῦμα ἐγεῖραν — 246,26 ἑξ.
Ἰορδάνης 255,9.
Ἰουδαία 167,11. 211,38. 218,25.
Ἰουδαΐζοντες 103,22 ἑξ. Χειρισμὸς Παύλου τῶν — ὡς καὶ αὐτοῦ Ἰουδαΐζοντος πρὸς σωτηρίαν πάντων 45,26. 46,26.
Ἰούδας 53,30,31. 101,22. 161,13. 208,34. 235,2. σελ. 261. — προδότης 60,6. — προλεχθεὶς 195,20. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν — 192, 13-200,31.
Ἰσαὰκ 189,28. σελ. 236. Ἔκστασις — 83,35.
Ἰσότης 90,30-91,8.
Ἰσραὴλ 35,32. 54,2. 77,37. 217,34. 218,24,26. 221,30. 230,16. 221, 17. 236,37. 248,16. 249,2,39. σελ. 251, 252. 31. 253,12. — ἑρμηνευόμενον νοῦς ὁρῶν τὸν Θεὸν 249,2-3.
Ἰσραηλῖται. Σκληρότης — καὶ ὑλοφροσύνη κατὰ καιρὸν Χριστοῦ 14,1-15,32.
Ἰωάννης. — Εὐαγγελιστὴς 11,21. 100,19. 180,30. 183,26. — πρόδρομος 213,24,28. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Α' — 141,25-187,21. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Β' — 187,23-190,29. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν ἐπιστολὴν Γ' Ἰωάννου 191,1-192,10. Διδύμου Ἀλεξανδρέως εἰς τὸ κατὰ — 269,9. Ἐπιστολὴ — 246,12.
Ἰὼβ 267 ὑποσμ.
Ἰωὴλ 24,29. 218,4.

Κάθαρσις. — ἐκ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος 88, 17 ἑξ.
Καινά. — γενόμενα πάντα διὰ Χριστοῦ 85,1-27.
Καινός. — ἄνθρωπος μὲ κτισθεῖσαν καθαρὰν καρδίαν 84,35 ἑξ.
Καῖσαρ 129,1.
Κακία. — φιλία κόσμου καὶ ἐχθρότης πρὸς Θεὸν 112,1-32. Παῦλος σκεῦος ἐκλογῆς καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἀνεπίδεκτος — ἀλλ' ἐπιδεκτικὸς μετανοίας 35,38-37,10.
Κακόν. Ἀρχὴ — ὁ διάβολος 101,1-102,4.
Κακός. Αἱρετικοὶ λέγοντες φύσει — τὸν ἄνθρωπον 33,23. Θεὸς ἀγαθὸς καὶ Θεὸς — καθ' αἱρετικοὺς 249,15 ἑξ.
Καπερναούμ 14,18. 21,30.
Καρδία. Αἴτημα πρὸς Θεὸν ἀκαταγνώστου — 180,25-182,5. Κτίζειν καθαρὰν — 84,35 ἑξ.

Καρποί. Ἐπίγνωσις μέσῳ — 93,26.
Καρτερία 106,6
Καταλαλιὰ 99,4 ἑξ.
Κατάστασις 21,30-31.
Κάτεργον, σελ. 60, 101,23,24.
Κατήχησις 73,25.
Καύχησις. — ἐν Κυρίῳ 71,29. — ἐν σταυρῷ 195,9 ἑξ. — ἐν Χριστῷ ψευδῶς 94,4 ἑξ. 96,5 ἑξ.— κατὰ σάρκα ἀφροσύνη 96,17 ἑξ.
Κεφάλαια. — Θεολογικὰ Μαξίμου ὁμολογητοῦ 265,2.
Κεχρεαὶ 45,30. 46,7.
Κήρυγμα. — διὰ Χριστὸν καὶ δουλεία αὐτῷ 79,32. — εὐσεβὲς 243,5.
Κοίμησις 53,34.
Κοινωνία. — Ἁγ. Πνεύματος 225,9. — Πατρὸς Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 241,7. Ἀγαθὰ — μεθ' Ἁγ. Πνεύματος 209,36 ἑξ. Ἐνέργειαι, γνῶσις —, σχέσεις ἐν ὁμοφωνίᾳ Πατρὸς Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος ἤτοι Ἁγ. Τριάδος 241,33-251,16.
Κοπετός. Διατὶ ὁ μέγας — ἐπὶ τῷ πρωτομάρτυρι Στεφάνῳ 33,4 ἑξ.
Κορίνθιοι. Ἐπιστολαὶ δύο Παύλου πρὸς — 72,32-73,2. Ἐπιστολὴ Α' πρὸς — γραφεῖσα ἐν Ἐφέσῳ ὑπὸ Παύλου 67,1. Ἐπίπληξις Παύλου πρὸς — 76,14 ἑξ. Ἐπιστολὴ Παύλου πρὸς — 89,1,20. 91.21. Ἐπιστολὴ Παύλου πρὸς — 210,2. Ἐπιστολὴ Παύλου Α' πρός — 230, 34. 215,21. Ἐπιστολὴ Β' Παύλου πρὸς — 223,9. Χαρὰ Παύλου ἐλευσομένου πρὸς — 73,7-33.
Κόρινθος 47,30. 60,31. 73,1. — μέρος τῆς Ἀχαΐας 69,2. Ἀπολλὼς εἰς — 47,16. Ἀπολλὼς ἐπίσκοπος τῆς — 67,25. Ὅραμα Παύλου ἵνα μείνῃ ἐν — 45,3-25.
Κορνήλιος 46,16. 212,20. 217,26. — ἑκατοντάρχης 39,21. 40,8.
Κοσμοποιὸς σελ. 29.
Κόσμος. — μισῶν χριστιανοὺς 183,27 ἑξ. — οἱ πονηροὶ ἄνθρωποι 166,11-12. — ὁρατὸς καὶ — ὑπερκόσμιος 152,20 ἑξ. Ἀναγωγὴ ἐκ τοῦ — 11,5. Κακία φιλία — καὶ ἐχθρότης πρὸς Θεὸν 112,1-32. Συντέλεια — 28,22 ἑξ.
Κρίμα 127,16. 138,13.
Κρίσις. — δι' Υἱοῦ 121,1 ἑξ. — Θεοῦ δικαία δικαίων καὶ ἁμαρτωλῶν 137,15 ἑξ. — μέλλουσα 32,30-33, 3. 44,30 ἑξ. Ἀνάστασις ζωῆς καὶ ἀνάστασις — 13,20-31. Ἔλεος καί — Θεοῦ 248,14 ἑξ. Τὰ συμβησόμενα κατὰ τὴν μέλλουσαν — 140,27-145,23.
Κριτὴς 265,27.
Κτίζειν. — καρδίαν καθαρὰν ἐν καινῷ ἀνθρώπῳ 84,35 ἑξ.
Κτίσις. — πᾶσα διὰ τοῦ Λόγου 221,8. Λανθασμένη λατρεία — καὶ εἰδώλων 44,1 ἑξ. Μέθεξις Χριστοῦ καὶ καινή — 84,33 ἑξ.
Κτίσμα. Οὐ — ὁ Χριστός 103,10 ἑξ. Οὐκ ἔστι τὸ Ἁγ. Πνεῦμα 209,30 ἑξ. 211,21 ἑξ. 213,13 ἑξ. 219,12 ἑξ. 220,2 ἑξ. 221,4 ἑξ. 222,1 ἑξ. 260,6 ἑξ. 223,5. 228,28 ἑξ.
Κτίσματα. — καὶ ἐνέργεια Πατρὸς καὶ Υἱοῦ 20,20-22.
Κυριακός. — ἄνθρωπος 254,20. 255, 11.
Κωνσταντινούπολις 204,10.

Λάζαρος 33,15.
Λαμβάνειν. Μακάριον διδόναι μᾶλλον ἢ — 51,10-27.
Λατρεία. — κατ' ἀδόκιμον νοῦν 32, 3-29.
Λίθος. — ἐκλεκτὸς ὁ Κύριος 124,2 ἑξ.
Λόγοι. — αἰώνιοι Χριστοῦ 122,17 ἑξ.
Λόγος 21,7. 62,26. 70,2. 219,39. — εὐαγγελικὸς 78,30. 122,10. — ζῶν 122,9. — Θεὸς 255,16. — Θεοῦ 255,1. — περὶ Ἁγ. Πνεύματος ὑπὸ Διδύμου Ἀλεξανδρέως (Μετάφρασις) 207,1-264,6. Κλῆσις διά — Θεοῦ θύρας — 74,26-75,4. Θεός — 17,13.18,5. 23,10,28. 25,32.72,23 84,22.96,30. 97,32. Κτίσις πάντων διὰ τοῦ — 221,8. Θύρα ὁ Θεοῦ — ὁ Χριστός 22,8-24.
Λουκᾶς 209,20. — εὐαγγελιστὴς 35, 18.
Λουτρόν. — παλλιγγενεσίας 219,3.
Λύδδα 37,17.
Λύκοι. — ἅρπαγες 93,21 ἑξ.
Λύπη 90,12 ἑξ.
Λὼτ 267 ὑποσ.

Μάγοι. Βίβλοι — κατακαεῖσαι ἐνώπιον τῶν ἀποστόλων 48,18-37.
Μαθηταί. — Χριστοῦ προσποιητοὶ 93,35.

Μακεδονία 72,33. 74,26,29. 89,10. 95,8. 95,9.
Μαλακοψυχία 59,29.
Μανιχαῖοι 170,13. Κατὰ — 266,9.
Μαντεῖον 43,19.
Μαντικόν. Παῦλος ἐκβαλὼν ἐκ τῆς παιδίσκης τὸ — πνεῦμα 43,8-39.
Μάξιμος. Κεφάλαια θεολογικὰ — ὁμολογητοῦ 265,2.
Μαρία 26,16. — παρθένος 238,9,12.
Μάρκελλος. — αἱρετικὸς 103,25. 104,3.
Μαρκίων 103,25. — αἱρετικὸς 194,7.
Μαρκιωνισταὶ 104,4.
Μαρτυρία. — ἐπὶ στόματος δύο ἢ τριῶν μαρτύρων στήκει 99,23 ἑξ.
Ματθαῖος 209,20.
Μέθεξις. — Ἁγ. Πνεύματος 207, 29. 210,40 ἑξ. 212,22. 213,31 ἑξ. 223,1 ἑξ. — Χριστοῦ 75,9 ἑξ. — Χριστοῦ καὶ καινὴ κτίσις 84,33 ἑξ. — εἰς ἀρετὴν τελείως ἢ ἐλλιπῶς 30,32 ἑξ.
Μείζων. Ὁ Πατὴρ — ἐστιν καὶ ἀγέννητος 17,7 ἑξ.
Μεσότης 53,5.
Μετάθεσις. Περὶ ἁρπαγῆς, ἀναλήψεως, μετεωρισμοῦ καὶ — 34,5-27.
Μετάληψις. — φωτὸς ἀληθινοῦ 25,4.
Μεταμόρφωσις. — Χριστοῦ ἐνώπιον Μωσέως καὶ Ἠλία 117,17.
Μετάνοια 162,6. 266,26. — καὶ συγχώρησις 11,16 ἑξ. — πίστις καὶ ἄφεσις ἁμαρτιῶν 41,10-19. Αὐτεξούσιον ἀνθρώπου καὶ — 33,21-28. Παῦλος ὅτι οὐκ ἦν ἀνεπίδεκτος κακίας ἀλλὰ ἐπιδεκτικός — 35,38-37,10.
Μετανοοῦντες 53,18.
Μετάπτωσις 53,19. 89,27.
Μετασχηματισμός. — διαβόλου εἰς ἄγγελον φωτὸς 96,7 ἑξ. — κακῶν ἐργατῶν δῆθεν εἰς ἐργάτας Χριστοῦ 95,30 ἑξ.
Μετεωρισμός. Περὶ ἁρπαγῆς ἀναλήψεως — καὶ μεταθέσεως 34,5-27.
Μετουσία. — Πνεύματος Ἁγίου 65,7. — Τριάδος 29,3.
Μνηστεία. — Ἐκκλησίας 94,28.
Μονογενὴς 26,9. 173,18. 239,34. 242, 24. 248,8. 261,35. — παρὰ Πατρὸς 84,25. — τοῦ Θεοῦ 225,34. — Υἱὸς 70,2 209,2. 210,15,25. 212,23. 230,18.233,13. — Υἱὸς Θεοῦ 254, 22, 255,16.
Μολυσμός. Κάθαρσις ἐκ παντὸς — σαρκὸς καὶ πνεύματος 88,17 ἑξ.
Μυθολογία 63,2.
Μυστήρια. — βασιλείας Θεοῦ 78,34 ἑξ.
Μυστήριον. — Ἁγ. Τριάδος 217,6.
Μωϋσῆς 14,11. σελ. 31. 42,30,35. σελ. 53. 54,3. 72,22. 77,31.σελ. 78. 117,15. 155,10. 194,28,29. 195,2,4. 236,15,30. 248,26,32. 250,20,22. σελ. 254.

Ναζαρὲτ 40,33.
Ναζωραῖος. — Ἰησοῦς 41,4.
Νέκρωσις. — Ἰησοῦ 81,14 ἑξ. 170,21.
Νέρων 47,33.
Νεφέλαι. — ἄνυδροι 199,1 ἑξ.
Νικολαΐται. Αἱρετικοί — 193,21 ἑξ.
Νικόλαος. — προσήλυτος Ἀντιοχεύς, διάκονος 30,30-31.
Νόβακ, Γ. 205,27.
Νόμος. — Μωσέως 254,8,12. — σαρκός καὶ — νοὸς 56,12 ἑξ. Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διὰ τιμῆς τοῦ — 20,25-31.
Νοῦς. Ἔχειν — Χριστοῦ 185,25 ἑξ. — ὁρῶν Θεὸν ἑρμηνευόμενον τὸ ὄνομα Ἰσραήλ 249,2-3.
Νῶε 141,5,8.

Οἰκίαι. — δύο χειροποίητος γήινη καὶ ἀχειροποίητος οὐράνιος κληρονομουμένη 82,1-83,23.
Οἰκοδομή. Ἐξουσία καί — 99,30 ἑξ.
Οἰκονομία. — ἐκκλησιαστικῆς τάξεως 229,30.
Οἰκουμένη 23,1.
Οἰκτιρμοί. — Θεοῦ 268,33.
Οἰνομαὸς 268,15.
Ὁμολογία 11,13.
Ὁμοούσιοι. Πατὴρ καὶ Υἱὸς 17,13 ἑξ.
Ὁμοούσιος. — ὁ Υἱὸς τῷ Πατρὶ 20,13.
Ὁμόσπορος 58,14.
Ὁμοφωνία. — Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 241,1 ἑξ.
Ὄνομα. — καὶ ὑπὸ τὸ — δηλουμένη οὐσία Ἁγ. Πνεύματος 207,25 ἑξ.
Ὅπλα. — δικαιοσύνης δεξιὰ καὶ ἀριστερά 86,11 ἑξ.
Ὀπτασία 19,16. Περὶ τῆς — τοῦ Παύλου 35,13-28.
Ὀπτασίαι. — θεόπεμπτοι καὶ ἀποκαλύψεις καὶ ἁρπαγὴ Παύλου 96,24-98,12.
Ὅραμα. — ἐν βάτῳ καὶ τρόμος Μωϋσέως 31,13-24. — Πέτρου

δηλωτικὸν τῆς δυνατότητος τῆς χάριτος Θεοῦ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπου 39,1-40,32.
Ὅρασις. Νοῦς εἰς — Θεοῦ τὸ ὄνομα Ἰσραὴλ ἑρμηνεύεται 249,2-3.
Ὀργή. — Θεοῦ οὐ κατὰ φύσιν ἐστι 268,34. Τέκνον — καὶ σκεῦος — 56,30-31.
Ὀστράκινα. Θησαυρὸς ἐν — σκεύεσι 80,16 ἑξ.
Οὐαλεντῖνος. — αἱρετικὸς 194,8.
Οὐράνια. Περί — 19,2 ἑξ.
Οὐρανοί. — ἀπολλύμενοι 79,26 ἑξ.
Οὐσία 41,33. — ἀγαθῶν Θεοῦ 217,18. — ἀγγέλων 265,17. — Ἁγ. Τριάδος ἀδιαίρετος 229,24-25. — Ἁγ. Τριάδος ἀδιαχώριστος 246,14. — Ἁγ. Τριάδος ἀνέκφραστος 242, 12 ἑξ. — Ἁγ. Τριάδος μία καὶ ἐνέργεια μία 230,10-231,12. — Ἁγ. Πνεύματος 209,12-35. 210, 12 ἑξ. 211,25 ἑξ. 214,28,38. 216, 35. 219,5 ἑξ. 222,24 ἑξ. 225,2. 242,6 ἑξ. — Ἁγ. Πνεύματος ἄκτιστος 218,10 ἑξ. 220,40 ἑξ. — ἁγίων ἀγγέλων διάφορος τῆς — Ἁγ. Τριάδος 212,25 ἑξ. — αἰώνιος 221,9. — Θεοῦ 240,37. 241,14. — Θεοῦ ἄκτιστος τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 228,28. — Θεοῦ δυνατὸν ἑρμηνευθῆναι, δι' ἀνθρωπίνων λέξεων 265,13. — καὶ ἐνέργειαι Ἁγ. Τριάδος ἤτοι Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 223,9-232,6. — κοινὴ Πατρὸς Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 209,5. — νοητὴ Θεοῦ 21,32. — Τριάδος 261,25. Γνῶσις κάλλους — 242,18. Φύσις καὶ — Ἁγ. Τριάδος μόνη δύναται εἰσελθεῖν ἑτέρας 260, 37-40. 261,24-26.
Οὐσιώδης. — ἡ Θεοῦ ἀγαθότης 268,35.

Πάθη. — Χριστοῦ προφητευθέντα 28, 5 ἑξ.
Πάθος. — κυριακὸν 239,7.
Παιδεία. Πᾶσα — ἐκτὸς τῆς Ἁγ. Γραφῆς ἀπορριπτέα 31,1-12.
Παίδευσις 31,2. 71,33. 75,4. 76,29. 78,17. 189,14. — Κυρίου 87,21. — σωτηριώδης 80,20.
Παλιγγενεσία. Λουτρόν — 219,3.
Παμπούκης, Ι. 205,29.
Πανοπλία. — Θεοῦ 92,35 ἑξ.
Πάντα. — τὰ δοθέντα τῷ Υἱῷ ὡς ἁγιότης εἰσι 19,18 ἑξ.
Παντοκράτωρ 232,21. 236,13.
Παράδοσις 32,12-13.
Παράκλητον. — Πνεῦμα 231,21,30.
Παράκλητος 29,8. 232,36. 233,17. σελ. 234. 239,25. 240,2. 241,5, 31. — πεμπόμενος ὑπὸ Υἱοῦ 233, 15-234,27. 235,34 ἑξ.
Παρακοὴ 55,20. 59,8. — ἀνθρώπου 57,1 ἑξ.
Παράλληλα. — Ἱερὰ Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ 265,10. 11 ὑπσμ.
Παραμυθία. Χάρις καὶ — διδομένη ταπεινοῖς 89,29 ἑξ.
Παρένθετον 55,12.
Παρθένος. — μήτηρ Ἰησοῦ 41,4.
Παρμενᾶς. — διάκονος 30,30.
Παροιμίαι 112,6.
Παρόξυνσις. — Ἁγ. Πνεύματος ὑπὸ ἀνθρώπων 251,17 ἑξ.
Παρόργησις. Τιμωρία διὰ τὴν — Ἁγ. Πνεύματος 252,4 ἑξ.
Παρουσία. — δευτέρα 33,2. — Χριστοῦ 62,19. 167,9 ἑξ.
Παρρησία. — πρὸς Θεὸν 182,4.
Παρρησιάζεσθαι 95,19.
Πατὴρ σελ. 15. σελ. 17. σελ. 20. σελ. 21. 22,34. σελ. 23. σελ. 26. 28,28 σελ. 29. σελ. 41. 3,17. 44,19. 62,25,30. σελ. 69. σελ. 70. 204,14. 205,20. σελ. 209. 210,18. 211,2. σελ. 212. 222,10. σελ. 223. σελ. 224. σελ. 225. σελ. 226. 227,30,35. σελ. 228. σελ. 229. σελ. 230. σελ. 231. σελ. 232. σελ. 233. σελ. 234. σελ. 235. σελ. 236. σελ. 237. σελ. 238. 239,33. σελ. 240. σελ. 241. 249,32,33. σελ. 242. σελ. 243. 244,14,19. 246,7. σελ. 247. 248,13. 250,9. 251,1. 254,15. σελ. 255. σελ. 256. σελ. 259. 261,35. σελ. 263. — δοξάζων τὸν Υἱόν, Υἱὸς τὸν Πατέρα καὶ Ἁγ. Πνεῦμα τὸν Υἱὸν 18,1-20. — Θεὸς σελ. 21. — καὶ Υἱὸς ὁμοούσιοι 17,13 ἑξ. — μείζων ἐστι ὡς ἀγέννητος 17,7 ἑξ. — οἰκτιρμῶν 70,3 ἑξ. — Υἱὸς καὶ Ἁγ. Πνεῦμα πῶς χαρίζουσι 269, 3-5. Αἱρετικὰ περὶ τοῦ — τοῦ Σωτῆρος 75,32 ἑξ. Ἔγγονὸς Θεοῦ — 261,37. Ἐνέργεια — καὶ Υἱοῦ ἀχώριστος 20,10-22. Ἐνέργειαι

Ἁγ. Τριάδος ἤτοι — Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος καὶ οὐσία 223, 9-232,6. Ἐνέργειαι,γνῶσις, κοινωνία, σχέσεις ἐν ὁμοφωνίᾳ — Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος ἤτοι Ἁγ. Τριάδος 241,33-251,16. Ἰδιώματα — 242,38 ἑξ. Ὁμοούσιος τῷ — ὁ Υἱός 20,13. Περί — καὶ Υἱοῦ 190,1-27. Σχέσις καὶ γνῶσις — Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος 240,32-241,32. Τιμὴ — καὶ Υἱοῦ διὰ τιμῆς νόμου 20,15-31. Υἱὸς ἐκ τοῦ — γεννήματος 22,4. Χριστὸς ἐκ δεξιῶν τοῦ — 26,21 ἑξ.
Πατραλοῖαι. — θεοὶ Ἑλλήνων 63,3.
Παυλινιανὸς 203 ὑποσμ. 3.
Παῦλος 34,15,31. σελ. 35. 42,22. 46, 32. σελ. 47. 48,4. 51,29. σελ. 52. 53,4. 54,3,18. 55,2. 56,22,33. 58,11. 60,32. 61,19. 67,26. 97,32. 103. ὑποσμ. 164,2. 208,13,22. 214,14. 217,34. 217,39. 228,29. 235,10. 249,26. 255,37. 256,12. 261,15. — εἰς χεῖρας Ρωμαίων 54, 6-24. — ἐκβαλὼν ἐκ παιδίσκης πνεῦμα πύθωνος 43,8-39. — καθαρὸς ἀπὸ τοῦ αἵματος πάντων 50,1 ἑξ. — πορευόμενος εἰς Ἱερουσαλὴμ 49,12 ἑξ. — πρὸς πρεσβυτέρους 50,21 ἑξ. — Σαμοσατεὺς 103,24,26. — σκεῦος ἐκλογῆς καὶ ὅτι οὐκ ἦν ἀνεπίδεκτος κακίας ἀλλ' ἐπιδεκτικὸς μετανοίας 35,38-37, 10. Ἐπιστολὴ — Β′πρὸς Κορινθίους 223,9. Ἐπιστολή — πρὸς Γαλάτας 228,32. Ἐπιστολὴ — πρὸς Κορινθίους 230,34. Ὀπτασίαι καὶ ἀποκαλύψεις καὶ ἁρπαγὴ Ἀπ. — 96,24-98,12. Ὅραμα — ἵνα παραμείνῃ ἐν Κορίνθῳ 45,3-25. Σύγκρισις Παλαιᾶς καὶ Καινῆς Διαθήκης ὑπὸ — 77,25-78,39. Χαρά — ἐπὶ ἐπικειμένῃ ἐπισκέψει πρὸς Κορινθίους 73,7-33. Χειρισμὸς — τῶν Ἰουδαϊζόντων ὡς Ἰουδαΐζοντες, ἵνα πάντας κερδίσῃ. 45,26-46,26.
Πειθαρχία. — καὶ πίστις προαιρετικαὶ εἰσι 30,23-24.
Πειρασμοὶ 89,1-27. — φερόμενοι μετὰ χαρᾶς 106,26-108,4.
Πεντηκοστὴ 24,6. Ἔθνη ἑβδομήκοντα κατὰ τὴν — ἐν Ἱερουσαλὴμ 24, 25-32.
Πεπαιδευμένος 80,8.
Περιαυτολογεῖν 94,22-23.
Περιελαυσμὸς 27,14.
Περιτομή. — ὑπὸ Παύλου Τιμοθέου καὶ Τίτου 46,12.
Περιωπὴ 21,31.
Πέτρος 21,23. 27,18,25. 30,36. 114, 13. 208,32. 212,20. 217,26. 224, 36. 228,33. 234,38. 235,32. 245,26. 260,40. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν Α′ Ἐπιστολὴν — 113,1-139,10. Ἀμφιβαλλόμενα Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἑρμηνευτικὰ ἀποσπάσματα εἰς τὴν Β′ Ἐπιστολὴν — 139,12-141,23. Ἀνάστασις Ταβιθᾶ ὑπὸ — 38,1-35. Θεραπεία Αἰνέα ὑπὸ — δι' Ἰησοῦ 37,11-36. Ὅραμα — δηλωτικὸν τῆς δυνατότητος Χάριτος Θεοῦ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους 39,1-40,32.
Πιστεύειν. Τὸ — ὡς προαιρετικὴ ἐνέργεια 42,24 ἑξ.
Πίστις 16,26. 180,9. — δαιμόνων 48, 5 ἑξ. — εἰς Ἰησοῦν Χριστὸν 177, 28-178,19. — εἰς Χριστὸν 79,33, 35. — εἰς Χριστόν, ἔργα κατ' αὐτὸν καὶ ἀναγέννησις 177,28-178, 19. — καὶ πειθαρχία προαιρετικαί εἰσι 30,23. — καὶ πρᾶξις 113,26-18. — πλήρης 30,26-36. Ἀντικείμενοι καὶ ἐχθροὶ — 67,1 ἑξ. Γνῶσις — 135,7. Μέθεξις — 81, 32-33. Μετάνοια — καὶ ἄφεσις ἁμαρτιῶν 41,10-19. Ὅτι τὴν — ὀρθὴν δεῖ εἶναι καὶ ἐνεργῇ 29,34-30,18. Φόβος ἐξαπατήσεως ὡς πρὸς τὴν — 67,1-68,11. — Χριστῷ ὁ ἄπιστος τῷ Βελίαρ καὶ τἀνάπαλιν 87,24-88,15. Ὑποταγὴ — τῇ Ἐκκλησίᾳ 63,4-5.
Πλαγιάννης 204 ὑποσμ. 2.
Πλήρωσις. — δι' Ἁγ. Πνεύματος 213, 9 ἑξ.
Πλοῦτος. — ἐν γνώσει καὶ ἐν ἀγαθοῖς 87,8 ἑξ.
Πνεῦμα. — ἀγαθὸν 255,33 ἑξ. — ἁγιασμοῦ 256,2 ἑξ. — Ἅγιον σελ. 24. σελ. 25. σελ. 27. σελ. 29. σελ. 30. 37,3,6. 39,33. σελ. 47. σελ. 49. 50,22,26. 51,3,6. 56,27. 69, 10. 81,21. 88,28. 100,11,16. 102,1. 163,31. 164,3. 167,15,26.

— Ἅγιον ἀδιαίρετον ἀμετάβλητον καὶ ἀπαθὲς 214,38-39. — Ἅγιον ἀδιαχώριστον ἐστι τοῦ Χριστοῦ 245,38 ἑξ. — Ἅγιον ἀναφερόμενον ἐνάρθρως 208,29 ἑξ. — Ἅγιον δημιουργός ἐστι 238,14 ἑξ. — Ἅγιον δοθὲν ἀνθρώποις 253, 23 ἑξ. — Ἅγιον ἐντὸς ἀνθρώπων 253,8 ἑξ. 254,1 ἑξ. — Ἅγιον ἐπὶ παρθένον Μαρίαν 238,9 ἑξ. — Ἅγιον ἦν ἐν τοῖς Προφήταις 255,19 ἑξ. — Ἅγιον καὶ — Θεοῦ τὸ αὐτὸ ἐστι 217,37. — Ἅγιον ὁδηγὸς ἀνθρώπων 254, 18 ἑξ. — Ἅγιον οὐκ ἔστι κτίσμα 209,30 ἑξ. 211,21 ἑξ. 213,13 ἑξ. 223,5. 228,28 ἑξ. 260,6 ἑξ. — Ἅγιον οὐ κτίσμα, ἄτρεπτον κ.λ. 219,12 ἑξ. 221,4 ἑξ. 222,1 ἑξ. — Ἅγιον συγκοπιοῦν ἐναρέτοις 60, 22. — Ἅγιον τὸ αὐτὸ εἰς Ἀποστόλους καὶ Προφήτας 208,8 ἑξ. — ἁγίων πῶς νοητέον 68,15 ἑξ. — ἀναφερομένη λέξις εἰς τὴν Ἁγ. Τριάδα 259,32. — ἀνθρώπου γνωρίζον τὰ ἀνθρώπου 257,18 ἑξ. — ἐγεῖραν τὸν Ἰησοῦν 246,26 ἑξ. — ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς 242, 32. — ἔννοια μυστικὴ ἀνωτέρα, ὑψηλὴ κ.λ. 259,34 ἑξ. — ζωοποιοῦν 77,5 ἑξ. — Θεοῦ 245,33, ὑποσμ. 246,6. — Θεοῦ γνωρίζον τὰ Θεοῦ 257,18 ἑξ. — καλούμενος καὶ ὁ Χριστὸς 259,20 ἑξ. — καλούμενος ὁ ἄνεμος 256,31 ἑξ. — Κυρίου καὶ ἐλευθερία 79,5-6. — μετὰ Ἀποστόλων εἰς τοὺς αἰῶνας ἐστι 211,30 ἑξ. — πονηρὸν 167, 17. — σημαῖνον τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου 258,22 ἑξ. — Υἱοθεσίας 247,18 ἑξ. 24 ἑξ. — Χριστοῦ 49,18. 244,4. σελ. 245. 246, 3. Ἀγαθὰ κοινωνίας μεθ' Ἁγ. — 209,36 ἑξ. Ἀγαθὰ λήψεως Ἁγ. — 214,17 ἑξ. Ἅγιον — 40,16,34. σελ. 41. Αἱρετικοὶ περὶ Ἁγ. — ὡς δῆθεν ἀδελφοῦ Υἱοῦ κ.λ. 261, 34 ἑξ. Ἀμετάβλητον τὸ Ἁγ. — 209,17. Βάπτισμα διττὸν δι' ὕδατος καὶ Ἁγ. — 33,29-34,4. Βλασφημία κατὰ τοῦ Ἁγ. — 207,7 ἑξ. 252,2. Βλασφημία κατὰ τοῦ Ἁγ. — ἀσυγχώρητός ἐστι 263, 17 ἑξ. Γλῶσσαι πυρὸς τὸ Ἅγ. — 24,2 ἑξ. Γνῶσις, ἐνέργεια, κοινωνία, σχέσεις ἐν ὁμοφωνίᾳ Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. — ἤτοι Ἁγίας Τριάδος 241,33-251,16. Γνῶσις καὶ λῆψις Ἁγ. — 47,16 ἑξ. Διαιρέσεις χαρισμάτων ἐνοικοῦντος Ἁγ. Πνεύματος 214,29-217, 37. Δωρεαὶ Ἁγ. — 218,36 ἑξ. Ἐκπόρευσις καὶ ἐκπομπὴ Ἁγ. — 231,19-240,30. Ἔκχυσις Ἁγ. — 25,7 ἑξ. 218,38 ἑξ. Ἔκχυσις χάριτος Ἁγ. — 248,3 ἑξ. Ἐνέργειαι Ἁγ. Τριάδος ἤτοι Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. — καὶ οὐσία 223, 9-132,6. Ἐνέργειαι Ἁγ. — 209, 16 ἑξ. Ἔννοια λέξεως καὶ ὅρου — 256,32-260,2. Ἔργον Ἁγ. — 222,1 ἑξ. Θεότης Ἁγ. — 207, 3. Ἰδιώματα Ἁγ. — 220,5 ἑξ. Λόγος περὶ Ἁγ. — ὑπὸ Διδύμου Ἀλεξανδρέως (μετάφρασις) 207, 1-264,6. Μέθεξις Ἁγ. — 210, 40 ἑξ. 212,22. Ὅτι — ὁ Θεὸς 13,4 ἑξ. Οὐσία Ἁγ. — 209,12 ἑξ. 219,5 ἑξ. 222,24 ἑξ. 225,2. Οὐσία Ἁγ. — ἄκτιστος 218,10 ἑξ. 220, 40 ἑξ. Παρόξυνσις Ἁγ. — ὑπὸ ἀνθρώπων 251,17 ἑξ. Πατὴρ δοξάζω τὸν Υἱὸν καὶ — τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγ. — τὸν Υἱὸν 18,1-20. Πατὴρ Υἱὸς καὶ Ἅγ. — πῶς δίδουσι τὰ χαρίσματα 269,3-5. Περὶ Ἁγ. — εἰς τοὺς Προφήτας 208,36 ἑξ. Πλήρωσις δι' Ἁγ. — καὶ μέθεξις Ἁγ. — 213,9 ἑξ. Προλεγόμενα εἰς Λόγον περὶ Ἁγ. — Διδύμου Τυφλοῦ 203,1-206,7. Σφραγὶς Ἁγ. — 211,6 ἑξ. Σχέσεις καὶ γνῶσις Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. — 240,31-241,32. Τιμωρία διὰ παρόργησιν Ἁγ. — 252,4 ἑξ. Τὸ Ἅγ. — διδακτικὸν τῆς ἀληθείας ἐστι 238,38-240,14. Φύσις καὶ θέλησις μία Υἱοῦ καὶ Ἁγ. — 225,32 ἑξ. Χαρίσματα Ἁγ. — 223,9-224,32. Οἱ ἄγγελοι — καὶ λογικαὶ δυνάμεις 258,3 ἑξ.

Ποιμένες. — καὶ ἐπίσκοποι Ἐκκλησίας 50,21-51,22.

Ποιμήν. — ὁ Θεὸς 253,2.

Πολίτευμα. — ἐν οὐρανοῖς 92,5 ἑξ.

Πόμα. — καὶ ἄρτος ἀθάνατα 15,38.

Πονηροί. — ἄνθρωποι 166,11.

Ποσειδῶν 268,13-14.

Πράξεις. — Ἀποστόλων 34,3. 35,16. 208,19. 212,19. 213,28,36. 214, 7. 235,7. 258,7. Διδύμου Ἀλεξανδρέως ἀποσπάσματα διασωθέντα ἑρμηνευτικὰ εἰς τὰς — 24,1-54,24.
Πρᾶξις. — ἐπαινετὴ 135,29 ἑξ.
Πραότης 91,27.
Πρεσβύτεροι. — ὑπό τινα ἔννοιαν ἐπίσκοποι 49,5 ἑξ.
Πρίσκιλλα 45,29. 47,12.
Προαίρεσις 74,20 ἑξ. — Ἀπ. Παύλου 36,1. — φαύλη 124,22.
Προαιρετική. — ἐνέργεια τὸ πιστεύειν 42,24 ἑξ.
Προαναφώνησις 28,1-2.
Πρόγνωσις. — Θεοῦ 12,4-5. 42,28.
Προεστῶτες. — Ἐκκλησίας 230,1.
Πρόθεσις 51,16. — χριστὴ 44,4-5.
Προϊστάμενοι. — Ἐκκλησίας 51,20.
Προκόσμιος. — δόξα Υἱοῦ Θεοῦ 23,19.
Προλεγόμενα. — εἰς λόγον περὶ Ἁγ. Πνεύματος Διδύμου Ἀλεξανδρέως 203,1-206,7.
Πρόνοια. — Θεοῦ 267,13.
Προορισμὸς 42,28.
Προσαγορεύειν. — τὸν Ἀπ. Παῦλον πάντας τοὺς ἐν Ἀχαΐᾳ 69,2 ἑξ.
Προσευχή. — ὅταν δὲν εἰσακούεται 98,14 ἑξ.
Προσηγορίαι. Τριὰς Ἁγία ὑπερβαίνει πάσας τὰς — 263,3 ἑξ.
Προσκύνησις. — πάντων τῷ Χριστῷ 100,24 ἑξ. — Χριστοῦ 103,6 ἑξ.
Προσωποποιία 57,16-17.
Προφῆται. Περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος εἰς τοὺς — 208,36 ἑξ. Πνεῦμα Ἅγιον ἐν — 255,19 ἑξ. Τὸ αὐτὸ ἦν Ἅγ. Πνεῦμα εἰς Ἀποστόλους καὶ — 208,8 ἑξ.
Προφητεῖαι. — περὶ Χριστοῦ 28, 1 ἑξ.
Πρόχορος. — διάκονος 30,29.
Πτῶσις. — ἀγγέλων 219,18 ἑξ.
Πτωχοὶ 87,6.
Πῦρ. Γλῶσσαι — τὸ Ἅγ. Πνεῦμα 24,2 ἑξ.

Ραδιουργία. — ἀνδρὸς 42,1-23.
Ρωμαῖοι. Ἀποσπάσματα Διδύμου Τυφλοῦ ἑρμηνείας εἰς τὴν πρὸς — Ἐπιστολὴν 101,1-102,4. Ἐπιστολὴ Παύλου πρὸς — 47,32. Ἐπιστολὴ πρὸς — 243,33. Παῦλος εἰς χεῖρας — 54,6-24.
Ρώμη 203,21.
Ρῶμος 268,24,28.

Σάββατον. Διδασκαλία Χριστοῦ κατὰ — 42,34 ἑξ.
Σαβέλλιος 27,27. 103,25. 241,13. — λέγων μίαν ὑπόστασιν τριώνυμον 41,27.
Σαμάρεια 211,38.
Σαμόσατα 25,21.
Σαμουὴλ 28,34.
Σαοὺλ 34,31. 36,37.
Σάρξ. — Χριστοῦ 100,36. — Χριστοῦ μετὰ τὴν ἀνάστασιν 26,23-27,5. — Χριστοῦ προσηλωθεῖσα τῷ σταυρῷ ἀναστηθεῖσα 142,1-5. Ἐλευθερία ἐκ τῆς — 55,25 ἑξ. Περὶ — Υἱοῦ , Λόγου καὶ περὶ βασιλείας αὐτοῦ 62,24-35. Φρόνημα καὶ ἔργα — 72,2 ἑξ.
Σάρρα σελ. 132. 133,8,19. 267,34.
Σαρωνᾶ 37,18.
Σατανᾶς 101,22. 260,36. σελ. 261. — ἀρχηγέτης κακοῦ 101,1-102,4. — Βασιλείδης 11,23. — εἰσερχόμενος εἰς ἄνθρωπον 261,1 ἑξ. — καὶ ἄνθρωποι σατανᾶ μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀγγέλους φωτὸς 200, 10-24.
Σαῦλος 214,13. 228,26.
Σευῆρος 163,21.
Σηθιανοί. — αἱρετικοὶ 194,8.
Σιλουανὸς 69,3.
Σίμων. — μάγος 30,7,15. 33,24. 48, 32. 194,6.
Σινᾶ 31,19,28.
Σκεύη. Θησαυρὸς ἐν ὀστρακίνοις — 80,16 ἑξ.
Σκεῦος. — ὀργῆς 56,31.
Σκῆνος. — οἰκία φθαρτὴ ἀφθαρτοποιηθησομένη 82,1-83,23.
Σκόλωψ. Περὶ — Παύλου 98,14 ἑξ.
Σκότος. — ἀποκρυφῆς Θεοῦ 145,23 ἑξ. Φῶς ὁ Χριστός — ὁ Βελίαρ 191,3-192,8.
Σκυθία 211,32.
Σολομῶν 256,35.
Σοφία 233,7. — θεόδοτος 268,2. Πνεῦμα — πῶς νοητέον ἐν συσχετισμῷ μὲ τὴν Ἁγ. Τριάδα 227,2 ἑξ.
Σπέρμα. — Θεοῦ 163,28.
Σταυρὸς 53,36. Καύχησις ἐν — 195,9

ἑξ. Προθεώρησις — 195,5 ἑξ. Σημαίνειν τὸν — 54,5.
Σταύρωσις. — Χριστοῦ προφητευθεῖσα 28,5.
Στενοχωρεῖσθαι. Θλίβεσθαι ἀλλ' οὐ — 80,36 ἑξ.
Στεφανᾶς 68,13.
Στέφανος 214,11 σελ. 215. 257,4 — πρωτοδιάκονος 30,27,33. — πρωτομάρτυς 81,21. Διατὶ ὁ μέγας κοπετὸς ἐπὶ πρωτομάρτυρι — 33, 4 ἑξ.
Στρατεύεσθαι. — κατὰ σάρκα 92,9 ἑξ.
Συγχαίρειν. — καὶ συλλυπεῖσθαι 73,34.
Συγχώρησις. Μετάνοια καὶ — 11, 16 ἑξ.
Συλλυπεῖσθαι. — καὶ συγχαίρειν 73,34.
Συνάλλαγμα 86,2-9.
Σύνθρυψις 53,1.
Συνθρωπτύσθαι. — τὴν καρδίαν 51,29. σελ. 52.
Συντέλεια. — κόσμου 28,22 ἑξ.
Συρία 45,28.
Συροφοίνισσα 39,27.
Σφράγισις. — δι' Ἁγ. Πνεύματος 211,6 ἑξ.
Σχέσεις. Ἐνέργειαι, γνῶσις, κοινωνία, — ἐν ὁμοφωνίᾳ Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος ἤτοι Ἁγ. Τριάδος 241,33-251,16.
Σχίσματα. — ἐν Κορίνθῳ 67,25-31.
Σχολή. — Κατηχητικὴ Ἀλεξανδρείας 204,25.
Σῶμα. — ἀθανατούμενον 83,21. — οἰκία γήϊνη 82,25 ἑξ. — ἄφθαρτον μετὰ τὴν ἀνάστασιν 27,1 ἑξ. — θανάτου 55,11 ἑξ. 56,7 ἑξ. Ἀνάστασις — καὶ γενικῶς ἀνάστασις νεκρῶν 63,14-66,28. Βάπτισις εἰς ὕδωρ καὶ ἀνάστασις — 34,1-2.
Σώματα. Ἀνάστασις τῶν — τῶν φαύλων 64,18 ἑξ.
Σωσάννα 262,10.
Σωτὴρ 13,27. 16,8,24. 17,20. σελ. 26. 27,22. 28,7. 29,8,32. 33,15. 36,9. 39,7. 45,31. 50,31. 69,27. 73,4. 82,18. 94,15. 97,34. 99,18. 85,1,31. 86,25. 142,22. 144,23. 151,23. 172,5,1. 207,7. 212,17, 24. 214,20. 216,4. 218,17,26. 222, 10. σελ. 223. 225,13,22. 226,16. 229,31. σελ. 230. 231,18,22. σελ. 232. σελ. 233. σελ. 233. 234,1,21. 239,38. 241,9. 242,21. 249,10,31. 250,17. σελ. 252,253,2. 254,14. 255.31. 261,1. 263,7. — ἄνθρωπος 17,28. Αἱρετικοὶ περὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ — 75,32 ἑξ. Ἐπιδημία — 116,16. 117,10 ἑξ.
Σωτηρία 25,21. — δι' Ἁγ. Τριάδος 29,1-8. — δι' Υἱοῦ Θεοῦ 251,1 ἑξ. — παρασχεθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ Θεοῦ 250,19 ἑξ. Ἐλευθερία καὶ — διὰ Χριστοῦ ἐξ ἁμαρτίας 55,25-57, 15. Εὐρύτης πνεύματος ἀποστόλων μὲ γνώμονα τὴν — πάντων 46,1-26. Ἡμέρα — 85,35 ἑξ. Θλίβεσθαι ὑπὲρ — 70,14-71,17. — καὶ ἔσχατα 118,23 ἑξ. Ὁδὸς — 43,21.
Σωτηριώδης. — παίδευσις 80,20.

Ταβιθᾶ. Ἀνάστασις — ὑπὸ Πέτρου 38,1-35.
Ταπεινοί. Χάρις καὶ παραμυθία διδομένη τοῖς — 89,29 ἑξ.
Ταπεινοῦν. — ἑαυτὸν 95,3 ἑξ.
Ταφή. — Χριστοῦ 61,9.
Τέκνον. — ὀργῆς 56,30.
Τελειότης 106,5.
Τιμή. — Πατρὸς καὶ Υἱοῦ διὰ — νόμου 20,25-31.
Τιμόθεος 46,12. 67,14,19. 69,4,18. 103 ὑποσμ.
Τίμων. — διάκονος 30,30
Τιμωρία. — παροργήσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος 252,4 ἑξ.
Τῖτος 46,12. 103 ὑποσμ. Ἐπιδημία — 89,21. 90,18,26. Ἐπιστολὴ πρὸς — 219,1.
Τριὰς 80,31. 240,9,12. σελ. 242. σελ. 243. 260,33. 261,7. σελ. 263. — Ἁγία 69,25. 204,19. 205,19.σελ. 212. σελ. 223. 259,34. — Ἁγία ἀδιαίρετος 225,36 ἑξ. — Ἁγία πληροῖ τὴν ψυχὴν ἀνθρώπου 260,33. — Ἁγία ὑπερβαίνει πάσας τὰς προσηγορίας 263,3 ἑξ. Βάπτισις εἰς ὄνομα Ἁγ. — 27,18-32. Βάπτισμα εἰς — 41,24 ἑξ. Δεσμὸς Ἁγ. — 251,33. Ἐνέργειαι Ἁγ. — ἤτοι Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος καὶ οὐσία 223,9-232,6. Ἐνέργειαι, γνῶσις, κοινωνία, σχέσεις ἐν ὁμοφωνίᾳ Πατρός, Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος ἤτοι Ἁγ. — 241,33-251,16. Ἑνότης Ἁγ. — 224,33 ἑξ. Μετουσία — 29,3. Μυστήριον Ἁγ. — 217,6. Οὐσία — 262,25.

Οὐσία Ἁγ. — ἀδιαίρετος 229,24-25. Οὐσία Ἁγ. — ἀδιαχώριστος 246,14. Οὐσία Ἁγ. — ἀνέκφραστος 242,12 ἑξ. Οὐσία καὶ ἐνέργεια Ἁγ. — μία 230,10-231,12. Σωτηρία δι' Ἁγ. — 29,1-8. Φύσις καὶ Οὐσία Ἁγ. — μόνη δυναμένη εἰσελθεῖν ἑτέροις 260,37-40. 261,24-26.
Τρόμος. Ὅραμα Μωϋσέως ἐν βάτῳ καὶ — αὐτοῦ 31,13-24.
Τροφή. — πνευματικὴ 15,25-16,3.
Τρωὰς 74,26,28.

Ὕδωρ. Βάπτισμα εἰς — συμβάλλεται εἰς σωτηρίαν καὶ τὴν ἀνάστασιν τοῦ σώματος 34,1-2.
Υἱοθεσία 237,2 ἑξ. Λῆψις πνεύματος — 244,13. Πνεῦμα — 247,18 ἑξ. 24 ἑξ.
Υἱὸς σελ. 20. 21,23. 22,34. 23,2. σελ. 26. 29,5,6. 27,23. 41,3. σελ. 44. σελ. 62. 69,22,24. 103,20. 204,14. 205,20. σελ. 209. 210, 15,26. 211,2. σελ. 212. 223,7,29. σελ. 224. σελ. 225. σελ. 226. σελ. 227. σελ. 228. σελ. 229. 230,10. σελ. 231. 232,35,38. σελ. 233. σελ. 234. σελ. 235. σελ. 236. σελ. 237. σελ. 238. σελ. 240. σελ. 241. σελ. 242. 244,20. 251,1. σελ. 255. 256,23,27. 261,37. σελ. 263. — ἀκηλίδωτον ἔσοπτρον τῆς Πατρὸς ἐνεργείας 20,14. — ἀληθινὸς Θεὸς 18,17. — ἀνθρώπου 15,7,24. — γεννητὸς 17,15. — εἰκὼν Θεοῦ ἀοράτου 227,35. — ἐκ τοῦ Πατρὸς γεννήματος 22,4. — Θεοῦ 14,31. 18,18. 19,13. 25,32. 44,6. 180, 10. 247,12. 259,21. — Θεοῦ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον 185,23. — Θεοῦ πειρασθεὶς 58,40,41. — καὶ Πατὴρ ὁμοούσιοι 17,13 ἑξ. — μονογενὴς 209,2. 230,18. — τοῦ Χριστοῦ 261,36 — τῷ Πατρὶ ὁμοούσιος 20,13. Δοξάζεσθαι τὸν — τῇ δόξῃ ᾗ εἶχε προκοσμίως 22,27-23,29. Ἐνέργεια Πατρὸς καὶ — ἀχώριστος 20,10-22. Ἐνέργειαι Ἁγ. Τριάδος ἤτοι Πατρός — καὶ Ἁγ. Πνεύματος καὶ οὐσία 223,9-232,6. Ἐνέργειαι, γνῶσις, κοινωνία Πατρός — καὶ Ἁγ. Πνεύματος ἤτοι Ἁγ. Τριάδος, ἐν ὁμοφωνίᾳ 241,33-251,16. Θεότης — 17,35. 190,2 ἑξ. 225,13. Κρίσις δι' — 121,1 ἑξ. Ὁ πατὴρ δοξάζων τὸν — καὶ ὁ — τὸν Πατέρα καὶ τὸ Ἅγ. Πνεῦμα τὸν — 18,1-20. Πάντα τὰ τῷ — δοθέντα ὡς ἁγιότης νοητέα 19,18 ἑξ. Πατήρ — καὶ Ἁγ. Πνεῦμα πῶς χαρίζουσι 269,3-5. Περὶ Πατρὸς καὶ — 190, 1-27. Προκόσμιος δόξα — Θεοῦ 23,19. Σχέσεις Πατρὸς — καὶ Ἁγ. Πνεύματος 240,31-241,32. Τιμὴ Πατρὸς καὶ — διὰ τιμῆς νόμου 20,15-31. Φύσις καὶ θέλησις μία — καὶ Ἁγ. Πνεύματος 225,32 ἑξ.
Υἱότης 236,40.
Ὑλοφροσύνη. — καὶ σκληροκαρδία λαοῦ Ἰσραὴλ κατ' ἐποχὴν Χριστοῦ 14,1-15,32.
Ὑμνωδὸς 49,34.
Ὑπακοὴ 90,26. — καὶ ἀγνότης 86,7. — Χριστοῦ 57,1. 93,3 ἑξ.
Ὕπαρξις 20,16.
Ὑπεξούσιος 23,10.
Ὑπηρεσία 36,7.
Ὑποδούλωσις. Διατὶ ἡ — Ἑβραίων εἰς Ρωμαίους 252,8 ἑξ.
Ὑποκρισία. — Ἀρχιερέως νομικοῦ 52,30.
Ὑπομονὴ 70,23. 86,3. Στέφανος — 234,12.
Ὑπόστασις. — τριώνυμος οὐ μία 41,27.
Ὑποταγή. — καὶ διωγμοὶ Ἐκκλησίας 63,2 ἑξ. — πιστῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ 63,4-5. — τοῖς ἁγίους Χριστοῦ 68,5-11. — τῷ Κυρίῳ καὶ τῷ καίσαρι 128,25-129,3.

Φανέρωσις 49,8.
Φαρμακεῖαι 72,5.
Φαῦλοι. — δεισιδαιμονοῦντες, αἱρετικοί 183,20 ἑξ. Ἀνάστασις σωμάτων τῶν — 64,18 ἑξ.
Φθορά. Θλῖψις καὶ — 81,35.
Φιλαμαρτήμονες 55,13.
Φιλήμων 103 ὑποσμ.
Φίλιππος 258,9,10. — ἀπόστολος σελ. 34. — διάκονος 30,29.
Φίλος 177,24.
Φιλόσοφος. Πρὸς — 267,6.
Φόβος. Οἷος ὁ — ἐν Χριστῷ 131,5 ἑξ.
Φουρτουνᾶτος 68,13.
Φρυγία 39,32.

Φύσις 35,33. — πᾶσα προσκυνεῖ τῷ Χριστῷ 100,24 ἑξ. — Ἁγ. Πνεύματος ἐντὸς τῆς Τριάδος ἐστι 242,7. — ἄκτιστος, ἄτρεπτός ἐστι 261,1 ἑξ. — ἄκτιστος καὶ μετοχὴ αὐτῆς 261,37-40. — καὶ οὐσία Ἁγ. Τριάδος μόνη δύναται εἰσελθεῖν ἑτέροις 260,37-40. 261,24-26. — μία Υἱοῦ καὶ Ἁγ. Πνεύματος καὶ μία θέλησις 225,32.
Φῶς. — ἀληθινὸν ὁ Κύριος φωτίζων τυφλοὺς κλπ. 123,28. — ἀληθινὸν Χριστοῦ 72,27. — ὁ Θεὸς 145,28. — ὅπερ εἶδεν ὁ Παῦλος 35,25 ἑξ. — ὁ Χριστὸς 144,23 ἑξ. — ὁ Χριστὸς σκότος ὁ Βελίαρ 191,3-192,8. Ἔλλαμψις ὑπὸ θείου — καὶ τἀνάπαλιν 16,30-17,6. Μετάληψις — ἀληθινοῦ 25,4. Οἱ μετασχηματιζόμενοι εἰς ἀγγέλους — 200, 20,24.

Χάρις 61,27. — Ἁγ. Πνεύματος 40,16. — καὶ παραμυθία διδομένη ταπεινοῖς 89,29 ἑξ. Ἔκχυσις — Ἁγ. Πνεύματος 248,3 ἑξ. Ὅραμα Πέτρου δηλωτικὸν τῆ δυνατότητος τῆς — Θεοῦ ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους 39,1-40,32.
Χάρισμα. — Ἁγ. Πνεύματος 167,26.
Χαρίσματα. — Ἁγ. Πνεύματος 25,8. — Ἁγ. Πνεύματος 30,12-26. 223, 9-224,32. 228,1 ἑξ. 15 ἑξ. Διαιρέσεις χαρισμάτων ἐνοικοῦντος Ἁγ. Πνεύματος 214,29-217,37. — δωρούμενα δι' Υἱοῦ 69,24. Πατήρ, Υἱὸς καὶ Ἁγ. Πνεῦμα πῶς δίδουσι τὰ — 269,3-5
Χιλιασμός. — τρυφὰς κάτω Ἱερουσαλὴμ πιστεύων 115,1 ἑξ.
Χοϊκὸς 53,5.
Χορηγία 15,23.
Χρηστήρια 43,19.
Χριστιανίζω 33,34.
Χριστὸς 11,13. 13,17. 15,16,28. σελ. 25. σελ. 27. σελ. 28. σελ. 29. 37, 5,36. 40,17. 42,34,36. 47,5,25. 48,24. 50,34. σελ. 53. σελ. 55. σελ. 56. 57,1. 59,40. σελ. 61. σελ. 62. 64,2. 65,16,20. 68,2. 69,12. 72,24. 73,15. σελ. 75. 76,20,34. 80,1,12. σελ. 84. σελ. 85. 87,34. 88,3. 91,26. 92,18. σελ. 93. 94, 5,27. 95,30. 96,28,32. 97,4,32. 98,6,12. 99,1. 100,25,35. 103,7, 16. 114,4. 125,14. 131,11. 142, 1. 167,10,20. 170,19. 173,14. 177,30,31. 179,28. 185,25. 189, 10. 191,5,10. 195,8. 212,21. 217, 23. σελ. 223. σελ. 228. σελ. 229. σελ. 230. 234,34. 237,7. 238,7, 12. σελ. 244. σελ. 245. σελ. 246, σελ. 247. 250,12. 252,20. 253,17. 254,29. 255,38. 256,1. 259,18. 268,9,10. — ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς 26,21 ἑξ. — μὴ γνοὺς ἁμαρτίαν 85,29 ἑξ. — ὅτι ἐκ Θεοῦ γεννᾶται κ.λ. 177,28-178,19. — φῶς καὶ ζωὴ 144,1-145,6. Ἀνάστασις διὰ — 63,14-66,28. Ἀντιθέσεις μεταξὺ — καὶ Βελίαρ 191, 3-192,8. Ἄρτος ζωῆς ὁ — μεταλαμβανόμενος 21,25 ἑξ. Βαπτίζεσθαι εἰς τὸ ὄνομα — 27,20,30. Γνῶσις. — 75,6 ἑξ. Ἐπιδημία — 59,7. Θεάνθρωπος ὁ — 25, 28-26,20. Θύρα ὁ Θεοῦ Λόγος, ὁ — 22,8-24. Ἰησοῦς — 22,23. σελ. 27. 30,3. σελ. 37. 41,21. 47,3. 49,33. 56,17. σελ. 57. 69,31. 72, 29. 79,36. 86,24. σελ. 100. 122, 20. 170,20,23. 193,1,4. 194,18, 27. 217,23,27. σελ. 223. 224,22, 26. 227,9. 245,21. σελ. 246. 256, 5. 259,20. 261,36,38. Καινὰ πάντα διὰ — γενόμενα 85,1-27. Πνεῦμα — 49,19. Πρόσωπον — 74, 4-24. Προφητεῖαι περὶ — 28,25 ἑξ. Σὰρξ — μετὰ τὴν ἀνάστασιν 26,23. 27,5. Τὸ Ἅγ. Πνεῦμα ἀδιαχώριστον ἐστι τοῦ — 245,38 ἑξ. Υἱὸς τοῦ — 261,36.
Χρυσόστομος 35,22. 106,24. 161,7.

Ψαλμοί 49,25. 249,36,38. 255,25. Βίβλος. — 208,15. 238,16.
Ψαλμός. — β' 29,29.
Ψελλὸς 11 ὑποσμ.
Ψευδαπόστολοι 50,36. 83,26.
Ψευδοδιδάσκαλοι. — ἀθετοῦντες ἀνάστασιν κ.λ. 73,19 ἑξ.
Ψευδοπροφῆται 167,11 ἑξ. 171,6.
Ψιθυρισμοὶ 99,4 ἑξ.
Ψυχή. — ἀθάνατος 28,36. 63,14-66, 28. — ἀνθρώπου πληροῦται δι' Ἁγ. Πνεύματος 260,33 ἑξ. — καὶ ζωὴ 63,10. — Πνεῦμα 257,1 ἑξ. Περὶ ἀναστάσεως καὶ περὶ ἀ-

φθαρσίας — 60,31-62,22. Ὑποτακτικὸν — 11,6.
Ψυχρολογία 76,11.

Ὠριγένης 68,20. 112,1. 113,26.
Ὡσηὲ 11,7. 66,20.

Antwerpiae 19 ὑποσμ.
Bardy, G. 266 ὑποσμ.
Cramer, 21 ὑποσμ. 22 ὑποσμ. 24 ὑποσμ. 47 ὑποσμ. 48 ὑποσμ. 49 ὑποσμ. 101 ὑποσμ. 103 ὑποσμ.
Crone, G., 203 ὑποσμ. 3.
Freiburg 166 ὑποσμ.
Ghislerius, M., 12 ὑποσμ.
Gorderius, B. 19 ὑποσμ.
Kautzsch, E. 166 ὑποσμ.
Lugdunium 11 ὑποσμ. 12 ὑποσμ.
Littmann, E. 166 ὑποσμ.
Meursius, J. 11 ὑποσμ.
Migne, J. 11 ὑποσμ. 13 ὑποσμ. 203 ὑποσμ. 1,7. 265, ὑποσμ.
Münster 55 ὑποσμ. 101 ὑποσμ. 103 ὑποσμ. 105 ὑποσμ.
Oxonium 21 ὑποσμ. 24 ὑποσμ. 101 ὑποσμ. 103 ὑποσμ.
Paris 203 ὑποσμ. 2.
Pruche, B. 203,11 ὑποσμ. 2.
Quasten, J. 203 ὑποσμ.
Staab, K. 55 ὑποσμ. 101 ὑποσμ. 103 ὑποσμ.
Van Roey, A. 205 ὑποσμ. 1
Utrecht 203 ὑποσμ.
Zoepel, F. 105 ὑποσμ.

ΠΙΝΑΞ ΟΡΩΝ ΛΑΤΙΝΙΚΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

(Ὑπομνήματος εἰς τὰς Καθολικὰς Ἐπιστολάς, σσ. 105-200)

Adventus 117,2.
Angelus 119,7-8,12. 137,4. σελ. 139. 176,14.
Anima 127,29. 128,10.

Caro σελ. 128. 143,14. 162,30. 170, 7. 176,13. 177,2.
Circumcisio 105,16,17. 113,4.
Circumscriptio 121,30.
Cohabitatio 154,11-12.
Confessio 176,7.
Contemplatio 123,17. 157,21-22. 158,16.
Conversatio 157,21.
Corpus 109,5. 110,7,11.
Creatura 157,17,27. σελ. 158. 159, 2,20. 174,18. 177,2. 184,7. 185, 9,11.

Delectatio 116,6.
Disciplina 111,12. 136,7. σελ. 159. 160,16.
Dispensatio 118,3.
Doctrina 153,18. 161,4. 193,24.

Essentia 136,11-12. 196,20.

Fides 115,19,29. 166,20.

Hereditas 114,21-22.

Ignoratio σελ. 145.
Incarnatio 162,29-30.
Infinitum 114,21.
Inspectio 143,25. 144,10.

Justitia 154,25,29. σελ. 155. 159, 25. 163,19,21.

Labor 116,4.

Malitia 127,1,2. 145,10.
Mundus σελ. 184. σελ. 185.

Natura 119,13,14. 126,10,11. 127, 5. σελ. 128. 131,28. 154,14,4.

Passio 110,7-8.
Perfectio σελ. 157.
Potestas σελ. 156.
Praesentia 117,1,29. 118,1.
Providentia 129,30.

Ratio 136,11.
Recessio 154,11.
Regeneratio 121,26. 122,23.

Restitutio 121,26.
Revelatio 117,6.

Salus 119,24.
Sanctificatio 159,24.
Sanctitas 117,8.
Scientia 136,6. 157,16. σελ. 159. 160,9. 161,4. 181,8. 196,10.
Sensus 130,3,5. 153,20. 154,18.
Spiritus 109,9. 119,6,18-19. 128,7. 133,20. σελ. 168. 170,1,3.
Substantia 127,26,27-28. 128,12. 155,23, 157,18. σελ. 158. 162,17.

Temptatio 115,19.

Virtus 127,2-3,4. 128,15. 139,24,27. 154,9. 163,20. 166,20.

Ὑπεύθυνος διὰ τὴν ὕλην καὶ ἔκδοσιν τοῦ τόμου ὁ κ. Ἠλίας Δ. Μουτσούλας, Ἐντ. Ὑφηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Εἰς τὸν καταρτισμὸν τῶν Πινάκων μετὰ τοῦ Σεβ. Μητροπολίτου Κορινθίας κ. Παντελεήμονος συνεργάσθη καὶ ὁ κ. Παναγιώτης Γ. Νικολόπουλος, Διδάκτωρ Φιλοσοφίας.